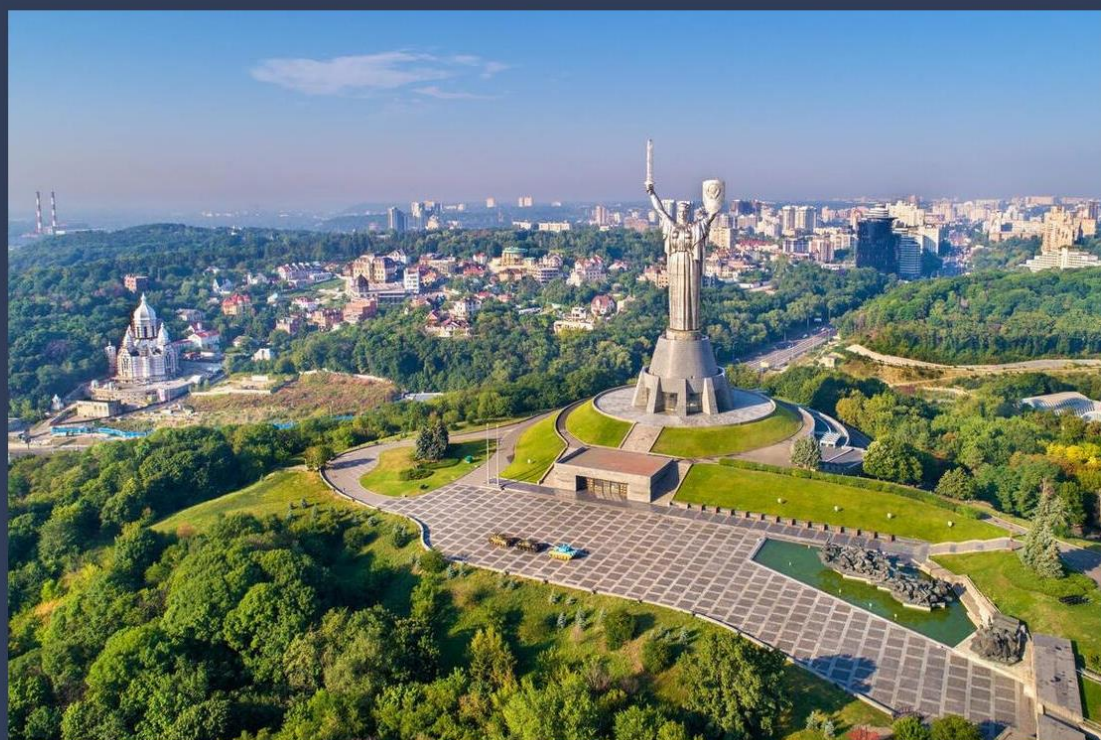

VI. INTERNATIONAL EUROPEAN
CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

PROCEEDINGS BOOK

EDITOR

Prof. Dr. Olena PANCHENKO

VI. INTERNATIONAL EUROPEAN CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

June 4-6, 2021- Kyiv,

UKRAINE

PROCEEDINGS BOOK

EDITOR

Prof. Dr. Olena PANCHENKO

Copyright © 2021 by iksad Global publisher

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law.

Institution of Economic Development and Social

Research Publications®

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Global Publications – 2021©

ISBN: 978-605-70671-4-2

Iksad Global Publications – 2021©

CONFERENCE ID

TITLE

VI. INTERNATIONAL EUROPEAN CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

PARTICIPATION

Keynote & Invited

DATE – PLACE

June 4-6, 2021- Kyiv, UKRAINE

LANGUAGES

Turkish, English, Russian

PARTICIPANTS COUNTRIES

Turkey, Azerbaijan, Bulgaria, Colombia, Georgia. India, Iran, Israel, Kazakhstan,
Lebanon. Malaysia, Moldova, Morocco, Pakistan, Poland. Romania, Ukraine, USA,
Senegal, Thailand

NUMBER of ACCEPTED PAPERS

95

NUMBER of REJECTED PAPERS

32

TOTAL NUMBER OF INTERNATIONAL PAPERS

TURKEY 43

OTHER COUNTRIES 52

PRESENTATION

Oral presentation

ORGANIZATION BOARD

ORGANISED BY

EUROASIA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES

www.euroasiajournal.com

ORGANIZATION BOARD MEMBERS

Prof. Dr. Mykola VAS'KIV

Assoc. Prof. Olha BYKOVA

Dr. Hüseyin ERİŞ

Dr. Baurcan BOTAKARAYEV

Elvan CAFAROV

Ali SÖYLEMEZ

SCIENTIFIC BOARD MEMBERS

Prof. Dr. Mykola VAS'KIV
Borys Grinchenko Kyiv University

Prof. Dr. Abdullah EREN
Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Natalia LATYGINA
Taras Şevçenko Üniversitesi

Prof. Dr. Sarash KONURBAYEVA
Kazak Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Guguli Dumbadze
Batumi Shota Rustaveli State University

Prof. Dr. Mehmet OKUR
Karadeniz Teknik Üniversitesi

José G. Vargas-Hernández
M.B.A., Ph. D.

University of Guadalajara

Assoc. Prof. Olha BYKOVA
Borys Grinchenko Kyiv University

Assoc. Prof. Gökhan OFLUOĞLU
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

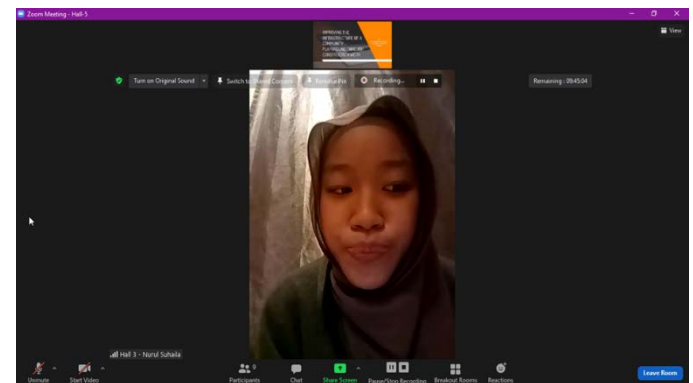
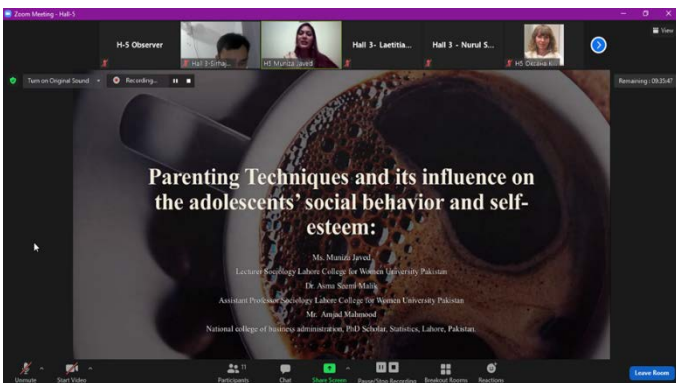
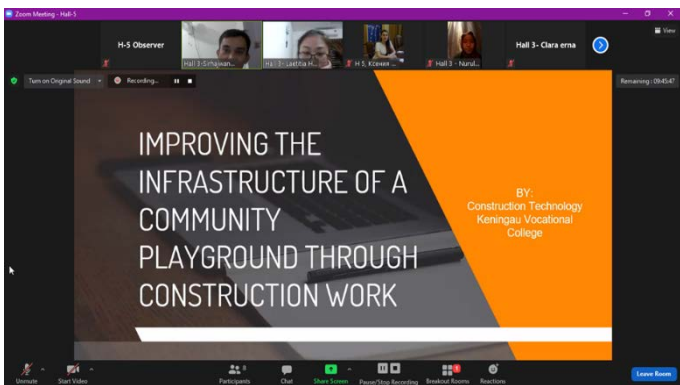
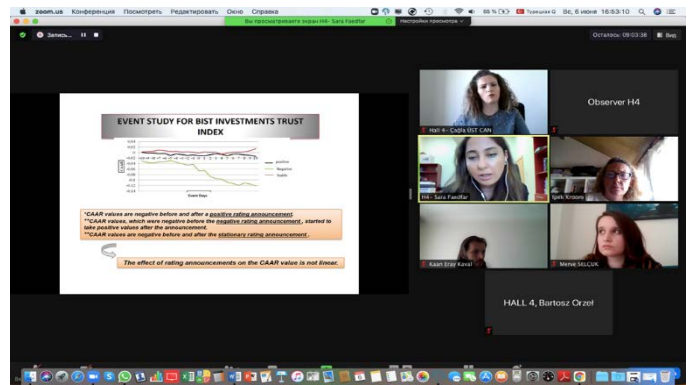
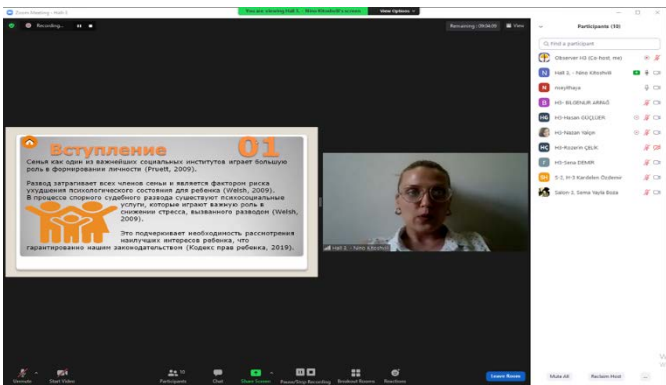
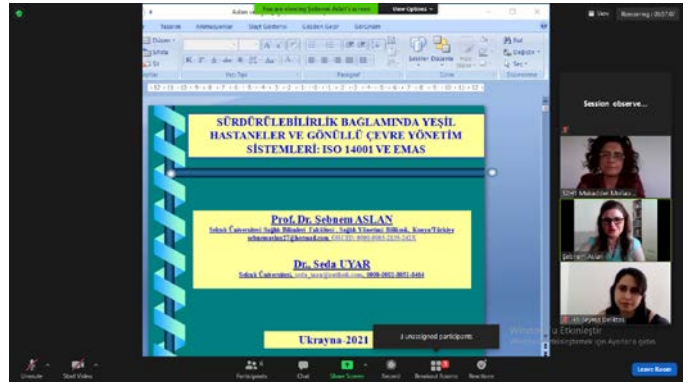
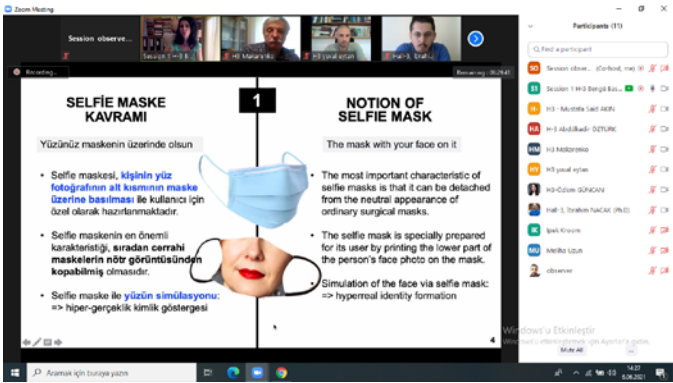
Dr. Andrea Lucchesi
University of São Paulo

Dr. Hatice Nur GERMİR
Manisa Celal Bayar University

Dr. Terane NAGIYEVA
Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi

VI. INTERNATIONAL EUROPEAN CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
June 4-6, 2021- Kyiv, UKRAINE

CONFERENCE PHOTOS

VI. INTERNATIONAL EUROPEAN CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

**June 4-6, 2021
Kyiv, Ukraine**

CONFERENCE PROGRAM

**Meeting ID: 848 3456 4692
Passcode: 296136**

PARTICIPANTS COUNTRIES

*Turkey, Azerbaijan, Bulgaria, Colombia, Georgia. India, Iran, Israel, Kazakhstan,
Lebanon. Malaysia, Moldova, Morocco, Pakistan, Poland. Romania, Ukraine, USA,
Senegal, Thailand*

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The presentation will have **15 minutes** (including questions and answers).
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on at least %70 of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

**Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,
exp. Hall-1, Işıl ÖTEYAKA**

ÖNEMLİ, DİKKATLE OKUYUNUZ LÜTFEN

- Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildirimler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- Sunumlar için **15 dakika** (soru ve cevaplar dahil) süre ayrılmıştır.
- Online sunum yapabilmek için <https://zoom.us/join> sitesi üzerinden giriş yaparak “Meeting ID or Personal Link Name” yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- Uygulama tablet, telefon ve PC’lerde çalışıyor.
- Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden **10 dk öncesinde** oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

TEKNİK BİLGİLER

- Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- Zoom’da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir
- Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

Zoom'a giriş yaparken önce lütfen adınızı, soyadınızı ve SALON numaranızı yazınız

Örnek: Salon-1, Işıl ÖTEYAKA

SESSION-1 HALL-1

06.06.2021

Moderator: Prof. Olena PANCHENKO

UKRAINE TIME: 13.00-15.30 TURKEY TIME: 13.00-15.30

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
İlknur AVCI GÜRYEL Prof. Dr. Gürbüz OCAK	<i>Afyon Kocatepe University</i>	A RESEARCH ON THE DETERMINATION OF THE RELATIONSHIP LEVELS OF PRESCHOOL TEACHERS BETWEEN THE PEDAGOGICAL CONTENT KNOWLEDGE ABOUT MATHEMATICS AND THE SELF EFFICACY TOWARDS MATHEMATICS EDUCATION IN SOME VARIABLE GROUPS
İlknur AVCI GÜRYEL Prof. Dr. Gürbüz OCAK	<i>Afyon Kocatepe University</i>	INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE LIABILITY WITH HOMEWORK MOTIVATION FOR LEARNING OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS
Assist. Prof. Dr.İşıl ÖTEYAKA	<i>Eskişehir Osmangazi University</i>	THE NOTION OF TIME IN OEDIPUS THE KING
Kübra ADA Assoc. Prof. Dr. Menekşe Seden TAPAN BROUTIN Assoc. Prof. Dr. Gül KALELİ YILMAZ Gül Mine BAYRAM	<i>Bursa Uludağ University</i>	ANALYSING THE DOCUMENTATION PROCESSES OF STUDENTS WITH LOW AND HIGH LEVEL OF MATHEMATICAL LITERACY: A CASE STUDY
Gül Mine BAYRAM Assoc. Prof. Dr.Menekşe Seden TAPAN BROUTIN Assoc. Prof. Dr.Gül KALELİ YILMAZ Kübra ADA	<i>Bursa Uludağ University</i>	COMPARATIVE EXAMINATION OF THE DOCUMENT SYSTEMS OF TWO MATHEMATICS TEACHERS WITH DIFFERENT LEARNING LEVELS
Said Oussou	<i>University of Moulay Ismail</i>	INVESTIGATING MOROCCAN LANGUAGE TEACHERS' PROFESSIONAL AUTONOMY READINESS
Dr. Mirna FAWAZ	<i>Beirut Arab University</i>	LEBANESE NURSING STUDENTS' PERCEPTIONS REGARDING USE OF CONCEPT MAPPING
Prof. Olena PANCHENKO	<i>Oles Honchar Dnipro National University</i>	BRAND LOGOS AND MOTTOS AS A PROBLEM OF LINGUISTICS
Klymenko Tetiana	<i>Oles Honchar Dnipro National University</i>	МЕТОДИКИ ТА СТРАТЕГІЇ ВИБЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ
DUISEBAEVA A.B.	<i>Abay Kazakh National Pedagogical University</i>	FEATURES OF THE METHODOLOGICAL SYSTEM OF TEACHING MATHEMATICS TO STUDENTS OF THE PEDAGOGICAL UNIVERSITY IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF EDUCATION

SESSION-1 HALL-2

06.06.2021

Moderator: Prof. Dr. Özcan KARAHAN

UKRAINE TIME: 13.00-15.30 TURKEY TIME: 13.00-15.30

AUTHOR	AFFILIATION	ABSTRACT TITLE
Assoc. Prof. Dr. İmam Bakır KANLI Kübra Ülkü ÇELİK	<i>Marmara University</i>	A COMPARISON OF TURKEY AND SWEDEN IN THE CONTEXT OF RENEWABLE ENERGY POLICIES AND THEIR IMPLEMENTATION PERFORMANCE
Dr. Melahat BATU AĞIRKAYA	<i>Iğdır University</i>	OECD LEADERS AND TURKEY: IN TERMS OF THE RELATIONSHIP OF RESEARCH AND DEVELOPMENT EXPENDITURES AND COUNTRY'S DEVELOPMENT: A CASE STUDY
Prof. Dr. Özcan KARAHAN	<i>Bandırma Onyedli Eylül University</i>	EXTERNAL DEBT AND NATIONAL INCOME IN TURKEY
Assist. Prof. Sovik Mukherjee	<i>St. Xavier's University</i>	CORRUPTION AND INNOVATION NEXUS: EVIDENCE FROM INDIAN MANUFACTURING FIRMS
В.Є. Мещеряков Я.В. Зеленська	<i>Харківський національний аграрний університет ім.</i>	ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ ВЛІВНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН В УКРАЇНІ
Assist. Prof. Velip Suraj	<i>Goa University</i>	VOLATILITY SPILLOVER BETWEEN EXCHANGE RATES AND ASIAN DEVELOPED STOCK MARKETS: A COMPARISON AROUND GLOBAL FINANCIAL CRISIS AND COVID - 19
Savita Velip Suraj Velip	<i>Goa University</i>	FINANCIAL CONTAGION: A COMPARISON BETWEEN GLOBAL FINANCIAL CRISIS AND COVID - 19
Ziabina Yevheniia	<i>Sumy State University</i>	SOCIO-ECONOMIC-ECOLOGICAL CONTRADICTIONS IN MAKING RATIONAL ENERGY EFFICIENT DECISIONS
Oleksiy Mazurenko	<i>Sumy State University</i>	METHODICAL APPROACHES TO ASSESSING THE TAX COMPETITIVENESS OF COUNTRIES
Assoc. Prof. Inna Tiutiunyk	<i>Sumy State University</i>	TAX INSTRUMENTS OF SHADOW CAPITAL WITHDRAWAL BY FINANCIAL INTERMEDIARIES
Olena Korobets Tetyana Pimonenko Oleksii Lyulyov	<i>Sumy State University</i>	ANALYSIS OF APPROACHES TO EFFICIENCY EVALUATION FOR ENTERPRISE ENVIRONMENTAL RISK MANAGEMENT

SESSION-1 HALL-3

06.06.2021

Moderator: Assist. Prof. Dr. Bengü BAŞBUĞ

UKRAINE TIME: 13.00-15.30 TURKEY TIME: 13.00-15.30

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Assist. Prof. Dr. Abdülkadir ÖZTÜRK Mustafa Said AKIN	<i>Recep Tayyip Erdoğan University</i>	EFFECTIVENESS OF SOCIAL RESPONSIBILITY ADVERTISING: AIDA MODEL
Res. Assist. Özlem GÜNCAN	<i>Burdur Mehmet Akif Ersoy University</i>	SUGGESTION FOR A THEORETICAL MODEL FOR THE VIRTUAL REALITY EXPERIENCE
Assist. Prof. Dr. Bengü BAŞBUĞ	<i>İstanbul Esenyurt Üniversitesi</i>	PERSONALIZED MASK TREND IN THE PANDEMIC PERIOD: SELFIE MASK MARKETING AND EXAMPLES IN PRACTICE
Assist. Prof. Dr. İbrahim NACAĞ	<i>Selçuk University</i>	THE TRANSFORMATION OF "HOME" WITH IMAGINARY AND FUNCTIONAL DURING THE PANDEMIC
Ali Momeni	<i>University of Tehran</i>	CLUB HOUSE IS AN ANTI-INTERCULTURAL COMMUNICATION APPLICATION
Clara Erna Geminik Jovec Julius Nurul Suhailla Surip Laetitia Hildegarda Angkangon	<i>Keningau Vocational College</i>	IMPROVING THE INFRASTRUCTURE OF A COMMUNITY PLAYGROUND THROUGH CONSTRUCTION WORK
Prof. Alexander Makarenko Z. KLESTOVA E. SAMORODOV	<i>National Technical University of Ukraine (KPI)</i>	GEOINFORMATION SYSTEMS (GIS) APPLICATION FOR SOCIAL SYSTEMS AND IMPACT ON THE SOCIETY
Ana Milena Rincón Vega	<i>ECCI University</i>	ANXIETY AND DEPRESSION STATE / TRAIT IN MEN AND WOMEN CAUSED BY COMPULSORY ISOLATION AND SOCIAL DISTANCING BY COVID 19 IN BOGOTÁ CITY
Yuval Eytan	<i>Tel Aviv University</i>	HOBBS AND LOCKE ON HAPPINESS, MORALITY, AND GOD
Vlad Lim	<i>Nazarbayev University</i>	CAUSES OF ETHNIC CLASHES IN KAZAKHSTAN

SESSION-1 HALL-4

06.06.2021

Moderator: Dr. Iosefina BLAZSANI-BATTO

UKRAINE TIME: 13.00-15.30 TURKEY TIME: 13.00-15.30

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Balkız ÇELİK Prof. Dr. Banu YAZGAN İNANÇ	<i>Toros University</i>	<i>THE RELATIONSHIP OF ATTACHMENT STYLES AND LONELINESS LEVELS OF MARRIED AND DIVORCED WOMEN</i>
Asst. Prof. Dr. Orhun Burak SÖZEN İlker EROĞLU	<i>Gaziantep University</i>	<i>REFLECTIONS ON SYRIAN IMMIGRANTS IN ISLAHİYE IN ACCORDANCE WITH ACCULTURATION MODELS</i>
Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU Res. Assist. Hilal ANIK	<i>Ankara University Ordu University</i>	<i>DESIGN CITY OF THE ERA OF DIGITALISATION: THE NEOM PROJECT</i>
Lect. Metin KARABURUN	<i>Muş Alparslan University</i>	<i>PROBLEM OF PRIVATE LIFE IN THE LIMIT OF PRESS'S FREEDOM: POSTA NEWSPAPER EXAMPLE</i>
Assist. Prof. Dr. Mahir ÖZHAN	<i>Siirt University</i>	<i>TURKEY'S PERSPECTIVE AGAINST SYRIAN REFUGEES</i>
Lect. Metin KARABURUN	<i>Muş Alparslan University</i>	<i>ANALYSIS OF POSTGRADUATE STUDIES CONCERNING LOCAL PRESS IN TURKEY</i>
Chief Assistant Petar Marinov	<i>institute of Agricultural Economics - Sofia</i>	<i>GEOPOLITICS - A CONFIGURATION FOR THE UNIFICATION OF THE OLD CONTINENT – EUROPE</i>
Dr. Iosefina BLAZSANI- BATTO	<i>Romanian Language Institute</i>	<i>CULTURAL CONSTRUCTION AND THE TANGIBLE HERITAGE IN TRANSYLVANIA</i>
Svitlana IANCHUK	<i>Sumy State University</i>	<i>ASSESSMENT OF THE RELATIONSHIP BETWEEN HOUSING PRICE INDICES AND GDP IN THE CONTEXT OF FINANCING AFFORDABLE HOUSING</i>
Nazerke Mukhlissova	<i>Nazarbayev University</i>	<i>RECLAIMING HISTORICAL PAST AND COLLECTIVE PUBLIC MEMORY: THE CASE OF VALIKHANOV IN KAZAKHSTAN</i>

SESSION-1 HALL-5

06.06.2021

Moderator: Assoc. Prof. Neeraj Rathore

UKRAINE TIME: 13.00-15.30 TURKEY TIME: 13.00-15.30

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Nitish Mukhopadhyay Srawan K. Bishnoi	<i>University of Connecticut</i>	AN UNUSUAL APPLICATION OF CRAMÉR-RAO INEQUALITY TO PROVE THE ATTAINABLE LOWER BOUND FOR A RATIO OF COMPLICATED GAMMA FUNCTIONS
Jyoti Rathore Vikram Singh Chouhan	<i>Jaypee University of Engineering and Technology</i>	IMPACT OF REWARDS AND RECOGNITION ON EMPLOYEES JOB SATISFACTION AND MOTIVATION IN PRIVATE INDUSTRIES IN RAJASTHAN
Sarinthree Udchachone	<i>Maharakham University</i>	THE TREND OF FOOD DELIVERY APPLICATIONS AFTER COVID-19 PANDEMIC
Assoc. Prof. Neeraj Rathore	<i>Indira Gandhi National Tribal University</i>	AN ENHANCEMENT OF GRIDSIM ARCHITECTURE WITH LOAD BALANCING
Assoc. Prof. Neeraj Rathore	<i>Indira Gandhi National Tribal University</i>	AN INTEGRATION OF GABOR FILTER AND CENTRE SYMMETRIC LOCAL BINARY PATTERN BASED FEATURE EXTRACTION FOR COPY MOVE IMAGE FORGERY DETECTION
Rehana Kanwal M.Farooq Shakir	<i>National College of Business Administration and Economics Bismillah Higher Secondary Schools</i>	CONTEMPORARY BUSINESS ETHICS: A STUDY IN THE SEERAH OF THE PROPHET MUHAMMAD (SAW)
Wadii Snaibi Abdelhamid Mezrhab Oumar Sy	<i>Morocco's National Institute of Agronomic Research Mohammed Premier University Assane Seck University</i>	COMPARISON BETWEEN METEOROLOGICAL DATA AND PASTORALISTS' PERCEPTIONS OF CLIMATE CHANGE IN MOROCCO'S ARID RANGELANDS
Ashish Dhamanda	<i>Gurukula Kangri (Deemed to be University) Haridwar</i>	SOCIAL BENEFICIAL COMPUTATIONAL TECHNIQUES FOR SOLUTION OF POWER GENERATION ISSUE

SESSION-2 HALL-1

06.06.2021

Moderator: Prof. Dr. Mukadder MOLLAOĞLU

UKRAINE TIME: 16.00-18.30 TURKEY TIME: 16.00-18.30

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Şebnem ASLAN Dr. Seda UYAR	<i>Selçuk University</i>	GREEN HOSPITALS AND VOLUNTARY ENVIRONMENTAL MANAGEMENT SYSTEMS WITHIN THE CONTEXT OF SUSTAINABILITY: ISO 14001 AND EMAS
Prof. Dr. Şebnem ASLAN Ömer ÇELİK	<i>Selçuk University</i>	APPLICATION OF TOPSIS METHOD IN HEALTHCARE MANAGEMENT: CONTENT ANALYSIS
Şeyma DELİKTAŞ Res. Assist. Yasemin BOY Professor Dr. Mukadder MOLLAOĞLU	<i>Sivas Cumhuriyet University Hastanesi Tokat Osman Gazi University</i>	CURRENT APPROACHES IN WOUND HEALING
Olgay KARABULUT Professor Dr. Mukadder MOLLAOĞLU Res. Assist. Yasemin BOY	<i>Sivas Numune Hastanesi Sivas Cumhuriyet University Tokat Osman Gazi University</i>	HERBAL MANAGEMENT OF NAUSEA AND VOMITING IN PATIENTS WITH CHEMOTHERAPY: THE GINGER EFFECT
Assoc. Prof. Dr. Aykut EKİYOR Öğr. Gör. Gülhan GÖK Abdüssamet KÜÇÜK	<i>Ankara Hacı Bayram University Amasya University</i>	THE EFFECTS OF THE COVID OUTBREAK ON HEALTH AND LIFE INSURANCE
Assoc. Prof. Dr. Aykut EKİYOR Lect. Gülhan GÖK Muhammed ŞENTÜRK	<i>Ankara Hacı Bayram University Amasya University</i>	EXAMINING THE RELATIONSHIP OF COVID-19 AND LIFE INSURANCE
Nuruddeen Muhammad Koko Azmil Mohd Tayeb Siti Zuliha Razali	<i>Universiti Sains Malaysia</i>	INTERGOVERNMENTAL RELATIONS IN NIGERIA AND MALAYSIA: THE STATUS OF LOCAL GOVERNMENTS
Vugar Alasgarov	<i>Azerbaijan University of Languages</i>	COOPERATION AMONG FRENCH-SPEAKING COUNTRIES IN THE FIELD OF TERMINOLOGY
Abdullayev Hikmət Arif oğlu	<i>Bakı şəhəri Təhsil İdarəsi</i>	RELATIONS BETWEEN THE SAFAVID STATE AND THE DECCAN EMIRATE DURING THE REIGN OF SHAH ABBAS I

SESSION-2 HALL-2

06.06.2021

Moderator: Mykola Pihovskyi

UKRAINE TIME: 16.00-18.30 TURKEY TIME: 16.00-18.30

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Sibel YILMAZ Merve GÜRBÜZ Ahmet Can ÇAKAN Beytullah BİNGÖL	<i>Fırat University</i>	<i>A PHENOMENOLOGICAL RESEARCH CONCERNING THE SOCIAL PRESSURES UNIVERSITY STUDENTS ARE SUBJECTED TO</i>
Assoc. Prof. Kazım BİBER Hülya CANKORUR Rabia Sultan GÜLER Ecenur DEMİR Duru ÖZÇINAR	<i>Bahkesir University Meb</i>	<i>INVESTIGATION OF ENVIRONMENTAL AWARENESS AND ATTITUDES OF CHILDREN ATTENDING NATURE-CENTERED PRIVATE KINDERGARTENS AND STATE KINDERGARTENS</i>
Beytullah BİNGÖL Ahmet Can ÇAKAN Merve GÜRBÜZ Sibel YILMAZ	<i>Fırat University</i>	<i>DEVELOPMENT AND PSYCHOMETRIC ANALYSIS OF SOCIAL PRESSURE SCALE</i>
Dr. Lecturer Gamze GÜNEY Assist. Prof. Dr. Meliha UZUN Prof. Dr. Osman IMAMOĞLU	<i>Kapadokya University Şırnak University Ondokuz Mayıs University</i>	<i>INVESTIGATION OF ADDICTION TO SPORTS ACCORDING TO DIFFERENT FACTORS</i>
Dr. Lecturer Gamze GÜNEY Assist. Prof. Dr. Meliha UZUN Prof. Dr. Osman IMAMOĞLU	<i>Kapadokya University Şırnak University Ondokuz Mayıs University</i>	<i>INVESTIGATION OF PERCEIVED STRESS SITUATIONS IN UNIVERSITY STUDENTS DURING THE CORONA VIRUS OUTBREAK PROCESS</i>
Valerie Isaak	<i>University of Haifa</i>	<i>SCHOOL AS A KEY FACTOR IN YOUTHS' CONTINUED PARTICIPATION IN SPORTS</i>
Івчик Яна	<i>Київського університету</i>	<i>АНАЛІЗ ПОТРЕБ КОРИСТУВАЧІВ БІБЛІОТЕКИ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА</i>
Mykola Pihovskyi	<i>Ternopil National Volodymyr Hnatyuk Pedagogical University</i>	<i>PECULIARITIES OF FORMATION OF SOCIAL RESPONSIBILITY IN STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION IN A PANDEMIC CONDITIONS</i>
Iryna Iashchyschchak	<i>Ternopil National Volodymyr Hnatyuk Pedagogical University</i>	<i>SOCIAL SERVICE OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION AS A SUBJECT OF STUDENTS SOCIAL SUPPORT</i>
П.Ф. М., АҒА ОҚЫТУШЫ ҚАНИБАЙҚЫЗЫ ҚҰНДЫЗАЙ	<i>Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті</i>	<i>ФИЗИКА ЕСЕПТЕРІН ШЕШУДЕ ДИФФЕРЕНЦИАЛДЫҚ ТЕНДЕУЛЕРДІ ҚОЛДАНУ</i>

SESSION-2 HALL-3

06.06.2021

Moderator: **Dr. Nariman SEYİTYAHYA**

UKRAINE TIME: 16.00-18.30 TURKEY TIME: 16.00-18.30

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr.Nazan DÜZ Sema YAYLA BOZA	<i>Uşak University</i>	BODY AND IDENTITY ANALYSIS IN THE FOCUS OF AN ARTISTIC VIEW: MARC QUINN
Assist. Prof. Dr.Elif SAĞLIK Sena DEMİR	<i>Çanakkale Onsekiz Mart University</i>	INTERPRETATION OF THE SPACE BUILDING CASE BY THE RESEARCHER
Assoc. Prof. Dr.Veli BATDI Nazan YALÇIN Hasan GÜÇLÜER	<i>Gaziantep University Kilis 7 Aralık University</i>	A THEORETICAL STUDY ON THE USE OF INTERACTIVE BOARD
Assoc. Prof. Dr.Nazan DÜZ Kardelen ÖZDEMİR	<i>Uşak University</i>	IN THE ART OF PAINTING NAKED WOMEN'S FIGURES FORMAL ANALYSIS
Prof. Dr. Nagihan OĞUZ DURAN Assoc. Prof. Rasim Erol DEMİRBATIR Bilgenur ARPAÇ	<i>Bursa Uludağ University</i>	EXAMINATION OF THE ACADEMIC MOTIVATION LEVELS OF MUSIC EDUCATION SENIOR STUDENTS DURING THE COVID-19 PANDEMIC
Assoc. Prof. Dr.Veli BATDI Hasan GÜÇLÜER Nazan YALÇIN	<i>Gaziantep University Kilis 7 Aralık University</i>	A REVIEW OF CREATIVE DRAMA APPLICATIONS
Утепбергенова Зинакул Дуйсенбаевна Бапаева Мариям Курмангалиевна	<i>Казахский государственный женский педагогический университет</i>	ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СРЕДСТВ И СПОСОБОВ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ
Нино Китошвили Университете Грузии Екатерина Пирцхалава	<i>Тбилисского Государственного Университета</i>	Доступность психосоциальных услуг в процессе спорного судебного развода
Dr. Nariman SEYİTYAHYA	<i>Academi of Sciences of Ukraine</i>	DERBENDNÂME'NİN KYİV YAZMASINDAKİ VARYANTI VE ONUN ZEYLİ
Assoc. Prof. Shalala Baghirova	<i>Azerbaijan University of Languages</i>	THE CHARITY ACTIVITY OF DR.Y.Y.GINDES

SESSION-2 HALL-4

06.06.2021

Moderator: Assistant Prof. Dr. Ipek KROM

UKRAINE TIME: 16.00-18.30 TURKEY TIME: 16.00-18.30

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Kaan Eray KAVAL Prof. Dr. Mustafa GÜLMEZ	<i>Akdeniz University</i>	<i>EFFICIENCY OUTPUT OF INNOVATION-THEMED STUDIES IN THE HOSPITALITY INDUSTRY: A SYSTEMATIC LITERATURE REVIEW</i>
Res. Assist. Zekiye AKTAŞ Sara FAEDFAR	<i>Karadeniz Teknik University</i>	<i>THE EFFECT OF OPERATING EXPENSES ON PROFITABILITY AND FIRM VALUE: AN APPLICATION ON BIST-30</i>
Assoc. Prof. Dr. Ahmet KURTARAN Alperen Tuğrul ÇİFTÇİ Sara FAEDFAR Res. Assist. Zekiye AKTAŞ	<i>Karadeniz Teknik University</i>	<i>THE EFFECTS OF CREDIT RATING NOTES ON FINANCIAL MARKETS: AN EVENT ANALYSIS ON BORSA ISTANBUL INDICES</i>
Prof. Dr. Salih YEŞİL Merve SELÇUK	<i>Kahramanmaraş Sütçü İmam University</i>	<i>PSYCHOLOGICAL ENDURANCE AND EFFECT ON RESULTS: A FIELD STUDY</i>
Assist. Prof. Dr. Ipek KROM	<i>Istanbul Esenyurt University</i>	<i>THE IMPACT OF INNOVATION ON BRAND LOYALTY</i>
Lect. Bengü ŞEKEROĞLU	<i>Muş Alparslan University</i>	<i>GREEN MARKETING AND GREEN MARKETING STRATEGIES OF BUSINESSES</i>
Lect. Dr. Çağla ÜST CAN	<i>Aksaray University</i>	<i>CULTURAL DIMENSIONS AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT RELATIONSHIP IN HOSPITALITY BUSINESSES</i>
Bartosz Orzel Radosław Wolniak	<i>Silesian University of Technology</i>	<i>CLUSTERS OF ELEMENTS OF GREENWASHING PHENOMENON AWARENESS FORMS, STRATEGIES AND TYPES OF GREENWASHING COMPANIES</i>
Tetyana Pimonenko Oleksii Lyulyov Yana Us	<i>Sumy State University</i>	<i>RETROSPECTIVE PROFILE IN DEVELOPING NATIONAL GREEN BRAND</i>
Jyoti Rathore Vikram Singh Chouhan	<i>Jaypee University of Engineering and Technology</i>	<i>MEASURING THE EMPLOYEE'S JOB SATISFACTION LEVEL OF ABC PRIVATE LIMITED, RAJASTHAN</i>

SESSION-2 HALL-5

06.06.2021

Moderator: Prof. Dr. Nataliya Oleksiuk

UKRAINE TIME: 16.00-18.30 TURKEY TIME: 16.00-18.30

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Оксана Косюк	<i>Волинський національний університет імені Лесі Українки</i>	<i>Чуттєво-раціоналістичні методи збору інформації. Спостереження</i>
Senior Lecturer Florentina Popa	<i>Danubius University Of Galati</i>	<i>CRISIS SITUATION COVID-19 MODEL OF METACOGNITIVE STRATEGIES IN THE PROCESS OF UNDERSTANDING CRISIS COMMUNICATION</i>
ALIYEV AMID SHIRXAN	<i>Academy Of Public Administration</i>	<i>MIGRATION PROCESSES IN AZERBAIJAN DURING THE PANDEMIC PERIOD</i>
Muniza Javed Dr. Asma Seemi Malik Amjad Mahmood	<i>Lahore College for Women University National college of business administration</i>	<i>PARENTING TECHNIQUES AND ITS INFLUENCE ON THE ADOLESCENTS' SOCIAL BEHAVIOR AND SELF- ESTEEM</i>
Jyoti Rathore Vikram Singh Chouhan	<i>Jaypee University of Engineering and Technology</i>	<i>IMPACT OF REWARDS AND RECOGNITION ON EMPLOYEES JOB SATISFACTION AND MOTIVATION IN PRIVATE INDUSTRIES IN RAJASTHAN</i>
Prof. Dr. Nataliya Oleksiuk	<i>Ternopil National Volodymyr Hnatyuk Pedagogical University</i>	<i>VOCATIONAL GUIDANCE WORK OF A SOCIAL STUDIES TEACHER WITH SECONDARY SCHOOL STUDENTS</i>
Jyoti Rathore Vikram Singh Chouhan	<i>Jaypee University of Engineering and Technology</i>	<i>MEASURING THE EMPLOYEE'S JOB SATISFACTION LEVEL OF ABC PRIVATE LIMITED, RAJASTHAN</i>
Vlad Lim	<i>Nazarbayev University</i>	<i>TURKEY AND THE MIDDLE EAST HOW CAN WE EXPLAIN THE ANIMOSITY BETWEEN ANKARA AND RIYADH AND FRIENDSHIP BETWEEN ANKARA AND DOHA?</i>
Банул К.	<i>Тираспольский государственный университет</i>	<i>Констатация педагогического опыта формирования эмпатической коммуникативной компетенции в медицинских колледжах</i>

CONTENTS

Author's	Title	Page
MUNIZA JAVED ASMA SEEMI MALIK AMJAD MAHMOOD	PARENTING TECHNIQUES AND ITS INFLUENCE ON THE ADOLESCENTS' SOCIAL BEHAVIOR AND SELF-ESTEEM	1
CLARA ERNA GEMINIK JOVEC JULIUS NURUL SUHAILA SURIP LAETITIA HILDEGARDA ANGKANGON	IMPROVING THE INFRASTRUCTURE OF A COMMUNITY PLAYGROUND THROUGH CONSTRUCTION WORK	2
JYOTI RATHORE VIKRAM SINGH CHOUHAN	IMPACT OF REWARDS AND RECOGNITION ON EMPLOYEES JOB SATISFACTION AND MOTIVATION IN PRIVATE INDUSTRIES IN RAJASTHAN	3
SAID OUSSOU	INVESTIGATING MOROCCAN LANGUAGE TEACHERS' PROFESSIONAL AUTONOMY READINESS	4
А.Б. ДУЙСЕБАЕВА	ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ОБУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКЕ СТУДЕНТОВ ПЕДВУЗА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ	5
NEERAJ RATHORE	AN ENHANCEMENT OF GRIDSIM ARCHITECTURE WITH LOAD BALANCING	10
NEERAJ RATHORE	AN INTEGRATION OF GABOR FILTER AND CENTRE SYMMETRIC LOCAL BINARY PATTERN BASED FEATURE EXTRACTION FOR COPY MOVE IMAGE FORGERY DETECTION	11
ABDULLAYEV HIKMAT ARIF OGLU	I ŞAH ABBASIN DÖVRÜNDƏ SƏFƏVİ DÖVLƏTİ İLƏ DEKAN ƏMİRLİYİ ARASINDA MÜNƏSİBƏTLƏR	12
ÖZCAN KARAHAN	EXTERNAL DEBT AND NATIONAL INCOME IN TURKEY	14
JYOTI RATHORE VIKRAM SINGH CHOUHAN	MEASURING THE EMPLOYEE'S JOB SATISFACTION LEVEL OF ABC PRIVATE LIMITED, RAJASTHAN	24
FLORENTINA POPA	CRISIS SITUATION COVID-19 MODEL OF METACOGNITIVE STRATEGIES IN THE PROCESS OF UNDERSTANDING CRISIS COMMUNICATION	25

SOVIK MUKHERJEE	CORRUPTION AND INNOVATION NEXUS : EVIDENCE FROM INDIAN MANUFACTURING FIRMS	26
NITISH MUKHOPADHYAY SRAWAN K. BISHNOI	AN UNUSUAL APPLICATION OF CRAMÉR-RAO INEQUALITY TO PROVE THE ATTAINABLE LOWER BOUND FOR A RATIO OF COMPLICATED GAMMA FUNCTIONS	27
ASHISH DHAMANDA	SOCIAL BENEFICIAL COMPUTATIONAL TECHNIQUES FOR SOLUTION OF POWER GENERATION ISSUE	28
REHANA KANWAL M.FAROOQ SHAKIR	CONTEMPORARY BUSINESS ETHICS: A STUDY IN THE SEERAH OF THE PROPHET MUHAMMAD (SAW)	29
NAZERKE MUKHLISSOVA	RECLAIMING HISTORICAL PAST AND COLLECTIVE PUBLIC MEMORY: THE CASE OF VALIKHANOV IN KAZAKHSTAN	30
ALI MOMENI	CLUB HOUSE IS AN ANTI- INTERCULTURAL COMMUNICATION APPLICATION	31
VALERIE ISAAK	SCHOOL AS A KEY FACTOR IN YOUTHS' CONTINUED PARTICIPATION IN SPORTS	33
YUVAL EYTAN	HOBBS AND LOCKE ON HAPPINESS, MORALITY, AND GOD	34
ƏLİYEV AMİD ŞİRXAN OĞLU	PANDEMİYA DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCANDA MİQRASIYA PROSESLƏRİ	35
ANA MILENA RINCÓN VEGA	ANXIETY AND DEPRESSION STATE / TRAIT IN MEN AND WOMEN CAUSED BY COMPULSORY ISOLATION AND SOCIAL DISTANCING BY COVID 19 IN BOGOTÁ CITY	44
Банул К.	Констатация педагогического опыта формирования эмпатической коммуникативной компетенции в медицинских колледжах	45
ŞEBNEM ASLAN ÖMER ÇELİK	SAĞLIK YÖNETİMİNDE TOPSİS YÖNTEMİ UYGULAMALARI: İÇERİK ANALİZİ	51
ŞEBNEM ASLAN SEDA UYAR	SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA YEŞİL HASTANELER VE GÖNÜLLÜ	78

ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMLERİ: ISO 14001 VE EMAS		
KÜBRA ADA MENEKŞE SEDEN TAPAN BROUTİN GÜL KALELİ YILMAZ GÜL MINE BAYRAM	MATEMATİK OKURYAZARLIK DÜZEYİ DÜŞÜK VE YÜKSEK OLAN ÖĞRENCİLERİN DOKÜMANTASYON SÜREÇLERİNİN İNCELENMESİ: BİR ÖZEL DURUM ÇALIŞMASI	92
VLAD LIM	CAUSES OF ETHNIC CLASHES IN KAZAKHSTAN	105
AYKUT EKİYOR GÜLHAN GÖK ABDÜSSAMET KÜÇÜK	COVID-19 SALGINININ SAĞLIK VE HAYAT SİGORTALARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	106
AYKUT EKİYOR GÜLHAN GÖK MUHAMMED ŞENTÜRK	COVID-19 VE HAYAT SİGORTALARI İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ	118
İHSAN ÇAPCIOĞLU HİLAL ANIK	DİJİTALLEŞME ÇAĞI'NIN ŞEHİR TASARIMI: NEOM PROJESİ	129
KAZIM BİBER HÜLYA ÇANKORUR RABİA SULTAN GÜLER ECENUR DEMİR DURU ÖZÇİNAR	DOĞA MERKEZLİ ÖZEL ANAOKULLARI İLE DEVLET ANAOKULLARINA DEVAM EDEN ÇOCUKLARIN ÇEVRE FARKINDALIĞI VE TUTUMLARININ İNCELENMESİ	141
IPEK KROM	THE IMPACT OF INNOVATION ON BRAND LOYALTY	143
A. MAKARENKO Z. KLESTOVA Y. SAMORODOV	GEOINFORMATION SYSTEMS (GIS) APPLICATION FOR SOCIAL SYSTEMS AND IMPACT ON THE SOCIETY	164
VELİ BATDI NAZAN YALÇIN HASAN GÜÇLÜER	ETKİLEŞİMLİ TAHTANIN KULLANIMINA İLİŞKİN KURAMSAL BİR ÇALIŞMA	176
NAĞİHAN OĞUZ DURAN RASİM EROL DEMİRBATIR BILGENUR ARPAĞ	EXAMINATION OF THE ACADEMIC MOTIVATION LEVEL OF MUSIC EDUCATION SENIOR STUDENTS DURING THE COVID-19 PANDEMIC	189
SAVİTA VELİP SURAJ VELİP	FINANCIAL CONTAGION: A COMPARISON BETWEEN GLOBAL FINANCIAL CRISIS AND COVID - 19	201
ORHUN BURAK SÖZEN İLKER EROĞLU	REFLECTIONS ON SYRIAN IMMIGRANTS IN ISLAHIYE IN ACCORDANCE WITH ACCULTURATION MODELS	202

PETAR MARINOV	GEOPOLITICS - A CONFIGURATION FOR THE UNIFICATION OF THE OLD CONTINENT	217
Шалала Багирова	БЛАГОТВОРИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ДОКТОРА Е.Я.ГИНДЕСА	225
GÜL MINE BAYRAM MENEKŞE SEDEN TAPAN BROUTİN GÜL KALELİ YILMAZ KÜBRA ADA	ÖĞRENİM DÜZEYLERİ FARKLI İKİ MATEMATİK ÖĞRETMENİNİN DOKÜMAN SİSTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ	228
SVİTLANA IANCHUK	ASSESSMENT OF THE RELATIONSHIP BETWEEN HOUSING PRICE INDICES AND GDP IN THE CONTEXT OF FINANCING AFFORDABLE HOUSING	244
IRYNA IASHCHYSHCHAK	SOCIAL SERVICE OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION AS A SUBJECT OF STUDENTS SOCIAL SUPPORT	245
NURUDEEN MUHAMMAD KOKO AZMIL MOHD TAYEB SITI ZULIHA RAZALI	INTERGOVERNMENTAL RELATIONS IN NIGERIA AND MALAYSIA: THE STATUS OF LOCAL GOVERNMENTS	246
IOSEFINA BLAZSANI- BATTO	CULTURAL CONSTRUCTION AND THE TANGIBLE HERITAGE IN TRANSYLVANIA	247
Івчик ЯНА	АНАЛІЗ ПОТРЕБ КОРИСТУВАЧІВ БІБЛІОТЕКИ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА	249
KAN ERAY KAVAL MUSTAFA GÜLMEZ	KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE SEKTÖRÜNDE İNOVASYON TEMALİ ÇALIŞMALARIN VERİMLİLİK ÇIKTISI: SİSTEMATİK BİR LİTERATÜR TARAMASI	254
ÇAĞLA ÜST CAN	KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE KÜLTÜR BOYUTLARI VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK İLİŞKİSİ	269
SALİH YEŞİL MERVE SELÇUK	PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK VE SONUÇLARI ÜZERİNE ETKİSİ: BİR ALAN ÇALIŞMASI	272
BALKIZ ÇELİK BANU YAZGAN İNANÇ	THE RELATIONSHIP OF ATTACHMENT STYLES AND LONELINESS LEVELS OF MARRIED AND DIVORCED WOMEN	287

OLENA KOROBETS TETYANA PIMONENKO OLEKSII LYULYOV	ANALYSIS OF APPROACHES TO EFFICIENCY EVALUATION FOR ENTERPRISE ENVIRONMENTAL RISK MANAGEMENT	288
OLEKSIY MAZURENKO	METHODICAL APPROACHES TO ASSESSING THE TAX COMPETITIVENESS OF COUNTRIES	289
В.С. Мещеряков Я.В. Зеленська	ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН В УКРАЇНІ	290
METIN KARABURUN HAKAN TEMIZTÜRK	BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRLARI BAĞLAMINDA 'ÖZEL YAŞAM' SORUNU: POSTA GAZETESİ ÖRNEĞİ	293
METIN KARABURUN	TÜRKİYE'DE YEREL BASIN İLE İLGİLİ YAPILAN LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ	295
MIRNA FAWAZ	LEBANESE NURSING STUDENTS' PERCEPTIONS REGARDING USE OF CONCEPT MAPPING	303
BARTOSZ ORZEŁ RADOSIAW WOLNIAK	CLUSTERS OF ELEMENTS OF GREENWASHING PHENOMENON AWARENESS FORMS, STRATEGIES AND TYPES OF GREENWASHING COMPANIES	304
BEYTULLAH BİNGÖL AHMET CAN ÇAKAN MERVE GÜRBÜZ SIBEL YILMAZ	TOPLUMSA BASKI ÖLÇEĞİ'NİN GELİŞTİRİLMESİ VE PSİKOMETRİK İNCELEMESİ	316
SIBEL YILMAZ MERVE GÜRBÜZ AHMET CAN ÇAKAN BEYTULLAH BİNGÖL	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN MARUZ KALDIKLARI TOPLUMSAL BASKILARA İLİŞKİN FENOMENOLOJİK BİR ARAŞTIRMA	318
NAZAN DÜZ SEMA YAYLA BOZA	SANATSAL BİR BAKIŞIN ODAĞINDA BEDEN VE KİMLİK ANALİZİ: MARC QUINN	320
ÖZLEM GÜNCAN	SANAL GERÇEKLİK DENEYİMİ İÇİN TEORİK BİR MODEL ÖNERİSİ	321
OLENA PANCHENKO	BRAND LOGOS AND MOTTOS AS A PROBLEM OF LINGUISTICS	323
MYKOLA PIHOVSKYI	PECULIARITIES OF FORMATION OF SOCIAL RESPONSIBILITY IN STUDENTS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION IN A PANDEMIC CONDITIONS	324

TETÝANA PIMONENKO OLEKSII LYULÝOV YANA US	RETROSPECTIVE PROFILE IN DEVELOPING NATIONAL GREEN BRAND	325
ELIF SAĞLIK SENA DEMİR	MEKÂN OLUŞTURMA OLGUSUNUN ARAŞTIRMACI TARAFINDAN YORUMLANMASI	326
NARIMAN SEYİTYAHYA	DERBENDNÂME'NİN KYİV YAZMASINDAKİ VERSİYONU VE ONUN ZEYLİ	342
WADII SNAIBI ABDELHAMID MEZRHAB OUMAR SY	COMPARISON BETWEEN METEOROLOGICAL DATA AND PASTORALISTS' PERCEPTIONS OF CLIMATE CHANGE IN MOROCCO'S ARID RANGELANDS	352
ABDÜLKADIR ÖZTÜRK MUSTAFA SAİD AKIN	SOSYAL SORUMLULUK REKLAMLARININ ETKİNLİĞİ: AIDA MODELİ	369
VELİP SURAJ	VOLATILITY SPILLOVER BETWEEN EXCHANGE RATES AND ASIAN DEVELOPED STOCK MARKETS: A COMPARISON AROUND GLOBAL FINANCIAL CRISIS AND COVID - 19	379
NAZAN DÜZ KARDELEN ÖZDEMİR	RESİM SANATINDA ÇIPLAK KADIN FİĞÜRLERİNİN BİÇİMSEL ANALİZİ IN THE ART OF PAINTING NAKED WOMEN'S FIGURES FORMAL ANALYSIS	380
BENGÜ BAŞBUĞ	PANDEMİ DÖNEMİNDE KİŞİSELLEŞTİRİLMİŞ MASKE TRENDİ: SELFİE MASKE PAZARLAMASI VE UYGULAMADAKİ ÖRNEKLER	389
ŞEYMA DELİKTAŞ YASEMİN BOY MUKADDER MOLLAOĞLU	CURRENT APPROACHES IN WOUND HEALING	401
OLGAÝ KARABULUT MUKADDER MOLLAOĐLU YASEMİN BOY	HERBAL MANAGEMENT OF NAUSEA AND VOMITING IN PATIENTS WITH CHEMOTHERAPY: THE GINGER EFFECT	412
İBRAHİM NACAĞ	PANDEMİ SÜRECİNDE BİR MEKÂN OLARAK "EV" İN İMGESEL VE İŞLEVSEL DÖNÜŐMÜ	418
VUGAR ALASGAROV	COOPERATION AMONG FRENCH- SPEAKING COUNTRIES IN THE FIELD OF TERMINOLOGY	420

ZEKİYE AKTAŞ SARA FAEDFAR	FAALİYET GİDERLERİNİN KARLILIK VE FİRMA DEĞERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİST 30 ENDEKSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA	421
AHMET KURTARAN ALPEREN TUĞRUL ÇİFTÇİ SARA FAEDFAR ZEKİYE AKTAŞ	KREDİ DERECELENDİRME NOTLARININ FİNANSAL PİYASALARA ETKİLERİ: BORSA İSTANBUL ENDEKSLERİ ÜZERİNE BİR OLAY ANALİZİ	423
IŞIL ÖTEYAKA	THE NOTION OF TIME IN OEDIPUS THE KING	425
INNA TIUTIUNYK	TAX INSTRUMENTS OF SHADOW CAPITAL WITHDRAWAL BY FINANCIAL INTERMEDIARIES	426
SARINTHREE UDCHACHONE	THE TREND OF FOOD DELIVERY APPLICATIONS AFTER COVID-19 PANDEMIC	427
VLAD LIM	TURKEY AND THE MIDDLE EAST HOW CAN WE EXPLAIN THE ANIMOSITY BETWEEN ANKARA AND RIYADH AND FRIENDSHIP BETWEEN ANKARA AND DOHA?	428
İMAM BAKIR KANLI KÜBRA ÜLKÜ ÇELİK	TÜRKİYE VE İSVEÇ ÖZELİNDE YENİLENEBİLİR ENERJİ POLİTİKALARININ VE UYGULAMA PERFORMANSLARININ KARŞILAŞTIRILMASI	430
MAHIR ÖZHAN	TÜRKİYE'NİN SURİYE'LI MÜLTECİLERE KARŞI BAKIŞ AÇISI	468
MELİHA UZUN GAMZE GÜNEY OSMAN İMAMOĞLU	KORONA VİRÜS SALGINI SÜRECİNDE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE ALGILANAN STRES DURUMLARININ ARAŞTIRILMASI	476
GAMZE GÜNEY MELİHA UZUN OSMAN İMAMOĞLU	SPORA BAĞIMLILIĞIN DEĞİŞİK FAKTÖRLERE GÖRE ARAŞTIRILMASI	484
VELİ BATDI HASAN GÜÇLÜER NAZAN YALÇIN	YARATICI DRAMA UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	490
İLKNUR AVCI GÜRYEL GÜRBÜZ OCAK	BAZI DEĞİŞKEN GRUPLARINDA OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN MATEMATİK PEDAGOJİK ALAN BİLGİSİ İLE MATEMATİK EĞİTİMİNE YÖNELİK	503

	ÖZYETERLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	
İLKNUR AVCI GÜRYEL GÜRBÜZ OCAK	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRENMEYE YÖNELİK SORUMLULUKLARI İLE EV ÖDEVLERİ MOTİVASYONU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	515
BENGÜ ŞEKEROĞLU	YEŞİL PAZARLAMA VE İŞLETMELERİN YEŞİL PAZARLAMA STRATEJİLERİ	527
MELAHAT BATU AĞIRKAYA	ARAŞTIRMA-GELİŞTİRME HARCAMALARI VE KALKINMA İLİŞKİSİNDE OECD LİDERLERİ VE TÜRKİYE: DURUM İNCELEMESİ	535
П.Ф. М., АҒА ОҚЫТУШЫ ҚАНИБАЙҚЫЗЫ ҚҰНДЫЗАЙ	ФИЗИКА ЕСЕПТЕРІН ШЕШУДЕ ДИФФЕРЕНЦИАЛДЫҚ ТЕҢДЕУЛЕРДІ ҚОЛДАНУ	537
KLYMENKO TETIANA	МЕТОДИКИ ТА СТРАТЕГІЇ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОБИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ	543
Оксана Косюк	ЧУТТЕВО-РАЦІОНАЛІСТИЧНІ МЕТОДИ ЗБОРУ ІНФОРМАЦІЇ. СПОСТЕРЕЖЕННЯ	547
Нино Китошвили Университете Грузии Екатерина Пирцхалава	ДОСТУПНОСТЬ ПСИХОСОЦИАЛЬНЫХ УСЛУГ В ПРОЦЕССЕ СПОРНОГО СУДЕБНОГО РАЗВОДА	550
Утепбергенова Зинакул Дуйсенбаевна Бапаева Мариям Курмангалиевна	ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СРЕДСТВ И СПОСОБОВ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ	551
ZIABINA YEVHENIYA	SOCIO-ECONOMIC-ECOLOGICAL CONTRADICTIONS IN MAKING RATIONAL ENERGY EFFICIENT DECISIONS	556
NATALIYA OLEKSIUK	VOCATIONAL GUIDANCE WORK OF A SOCIAL STUDIES TEACHER WITH SECONDARY SCHOOL STUDENTS	557

**PARENTING TECHNIQUES AND ITS INFLUENCE ON THE ADOLESCENTS'
SOCIAL BEHAVIOR AND SELF-ESTEEM**

Muniza Javed^{1*}

¹Lahore College for Women University, Lecturer, Sociology, Lahore, Pakistan.

Dr. Asma Seemi Malik²

²Lahore College for Women University, Assistant Professor, Sociology, Lahore, Pakistan.

Amjad Mahmood³

³National college of business administration, PhD Scholar, Statistics, Lahore, Pakistan.

ABSTRACT

Child-rearing practices throughout the world offers three significant goals: like it ensures kids prosperity and security, setting up the young people for life to become helpful grown-ups and by communicating social characteristics in them. An eminent parent-child relationship is an absolute necessity for the sound advancement of children (Alan, 2019). Nurturing is a deliberate exercise intended to guarantee children's endurance and advancement which incorporates the youngster's, guardians, and different family members in profound established affiliation. Guardians are specialists of socialization, functions as caregivers and educators (Hammond, Cheney and Pearsey, 2015).

The present study intends to investigate that how parenting techniques affect differently on child behavior and, or whether any gender variances exist between the variables. The primary purpose of present study is to find out the perceptions of adolescents about the difference in the parenting techniques of their parents that affects their social behavior and self-regard/self-esteem. Other than that, the study also focuses on the relation among parental styles and self-regard/self-esteem, their societal social and anti-social performances.

The present study used quantitative analysis from which significant and non-significant results were emerged. The Sample comprising of 50% male and 50% female adolescents. Study revealed that parental styles (authoritarian, authoritative and permissive) had a significant positive relation with self-esteem. Other than that, findings also showed there was gender differences in social behavior and self-esteem of adolescents' which was possible due to the difference in nature of male and female or as they grownup in a society where there was much importance given to male adolescents' behavior as compared to female that might be the reason of female adolescent's had slightly lower level of self-esteem.

Keywords: Parenting techniques, Self-Esteem, Social behavior, Gender differences

**IMPROVING THE INFRASTRUCTURE OF A COMMUNITY PLAYGROUND
THROUGH CONSTRUCTION WORK**

Clara Erna Geminik¹

Jovec Julius²

Nurul Suhaila Surip³

Laetitia Hildegarda Angkangon⁴

^{1,2,3,4} Keningau Vocational College

Abstract

The purpose of this project was to build cafeteria at a local playground. 20 voluntary visitors were interviewed in order to elicit their feedback on the cafeteria particularly on the aspects of the structure that required improvements. The two primary objectives of this project were to build a concrete floor and to supervise the construction of tall pillars. The total cost of this project was RM 6098.00 and the actual cost of supervising the construction of the concrete pillars was RM 1655.5. The design of the project was developed via AutoCAD of 2010 version. The job specifications for the project were predetermined and agreed upon by the contractor and the client prior to its commencement. The schedule and list of duties were done in accordance with the project's Gantt Chart. The construction of the project began with the process of putting up barriers around the designated spot for the structure, information board and clearance of the area where the construction would take place in. This was followed by a routine procedure until the project was completed. Based on the assessment of the structure, the pillars were considered durable and resilient that they were strong enough to support the roof and there was no crack with the concrete floor. Overall, the project was a success and the construction process was consistent with the design and job specifications that had been agreed on by the contractor and the client. It was recommended that concrete mixer should be used in any construction work in order to reduce the time and effort that the bricklayers had to spend on preparing the concrete through manual method.

Keywords: Autocad, playground, cafeteria

**IMPACT OF REWARDS AND RECOGNITION ON EMPLOYEES JOB
SATISFACTION AND MOTIVATION IN PRIVATE INDUSTRIES IN RAJASTHAN**

Jyoti Rathore¹

Vikram Singh Chouhan²

^{1,2} Department of Humanities & Social Sciences,

Jaypee University of Engineering and Technology, Guna

Abstract: The purpose of this paper is to analyse the impact of reward and recognition on employees' job satisfaction and motivation in private industries in Rajasthan. In this study data are collected from different industries in Rajasthan. Job satisfaction is a very important part of an employee's lifecycle and motivation to remain loyal to and employed with an organisation. This study aim to find out whether there is relationship between reward and recognition on employee job satisfaction and motivation. It is concluded from study that motivation and job satisfaction are significantly correlated and reward and recognition have a very good impact on motivation and satisfaction of the employees.

Keywords: Motivation, Reward, Recognition, Satisfaction, Employees

**INVESTIGATING MOROCCAN LANGUAGE TEACHERS' PROFESSIONAL
AUTONOMY READINESS**

Said Oussou

University of Moulay Ismail, Faculty of Letters and Humanities, Morocco

Abstract

Language teacher autonomy has been the critical concern of a number of researchers in English language teaching (ELT). The concept has been a buzzword in continuous professional development (CPD) related studies. It has been considered among the priorities of education worldwide. A common thread of research running throughout the related literature suggests that teacher autonomy is one of the essential objectives of language teaching. This is because (a) there is a need for teachers to improve their teaching practices and (be) because learner autonomy can only be enhanced if teachers are themselves autonomous. As such, the present study aims at investigating the extent to which Moroccan EFL teachers promote their professional autonomy regarding their teaching. To achieve this purpose, a quantitative research design was employed in the study. Through this design, quantitative data was generated and analyzed. Therefore, a sample of 96 (57 males and 39 females) EFL teachers completed the questionnaires on a five-point Likert scale. Findings revealed that EFL teachers promote employed a number of strategies to enhance their professional autonomy to a great extent and that the results were conclusive among the teachers' rates of levels of agreement and disagreement regarding those strategies. Thus, it is concluded that the study reported on the extent to which teachers employ a number of strategies to promote their autonomy, and that it does not necessarily indicate that the study explained the degree to which teachers know how to implement those strategies, as this would be beyond the purpose of the present study. Finally, a set of implications for educators and practitioners will be discussed.

Keywords: Andragogy, Teacher Autonomy, Moroccan Schools, Professional Autonomy, Professional Development

**ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ОБУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКЕ СТУДЕНТОВ
ПЕДВУЗА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ**

УДК 378.02:37.016

ГРНТИ 14.35.09

А.Б. ДУЙСЕБАЕВА

*Phd- докторант, Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Алматы, Республика Казахстан*

Аннотация

В настоящее время, цифровое образование является необходимой составляющей подготовки специалиста практически в любой области. Внедрение цифровых образовательных технологий, в частности, пакетов прикладных математических программ в педагогическую практику позволит повысить эффективность учебного процесса и, в перспективе, улучшить качество подготовки будущих учителей математики.

Ключевые слова: цифровое образование, цифровые технологии, процесс обучения, математика, компьютерные программы, пакет прикладных математических программ, цифровые технологии.

Abstract

**FEATURES OF THE METHODOLOGICAL SYSTEM OF TEACHING MATHEMATICS TO
STUDENTS OF THE PEDAGOGICAL UNIVERSITY IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION
OF EDUCATION .**

DUISEBAEVA A.B.

Phd- doctoral student, Abay Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

Currently, digital education is a necessary component of training a specialist in almost any field. The introduction of digital educational technologies, in particular, packages of applied mathematical programs in pedagogical practice will increase the efficiency of the educational process and, in the future, improve the quality of training of future teachers of mathematics.

Современное образование с применением цифровых технологий позволяет сделать процесс обучения более мобильным и дифференцированным. Поскольку роль математических знаний и математических методов исследования постоянно возрастает, то математическое образование имеет особое значение. Важно наряду с изучением разделов математики, выявлять их прикладные возможности, при этом научить студентов педвуза использовать свои математические знания для решения конкретных задач в будущей профессиональной деятельности. Этому очень поможет использование цифровых технологий, в частности, прикладных программных средств.

Применение прикладных программных средств на уроках математики, способствует расширению кругозора студентов, что очень важно в системе подготовки будущих учителей математики.

Математика, являясь языком науки и техники, в наше время все шире проникает в повседневную жизнь и обиходный язык, все более внедряется в традиционно далекие от нее области. Математика на протяжении всей истории человеческой культуры всегда была ее неотъемлемой частью, она является ключом к познанию окружающего мира, базой научно-технического прогресса и важным компонентом развития личности.

В последние десятилетия положение в школьном математическом образовании существенно изменилось. На повестке дня модернизация школьного математического образования, основанная на личностной ориентации, индивидуализации и дифференциации обучения, использовании цифровых технологий в обучении.

Учитель, располагающий компьютером, имеет уникальную возможность интенсифицировать процесс обучения, сделать его более наглядным и динамичным. Использование компьютерных технологий на уроках математики способствует повышению качества знаний, расширяет горизонты школьной математики, повышает познавательную активность школьников.

Для человека живущего в рамках современной цивилизации, характерно стремление к визуальному восприятию информации.

В настоящее время существует множество прикладных программ, позволяющих рисовать графики функций, выполнять построения, проводить доказательства и др. Они позволяют давать иллюстрацию важнейших понятий, причем сделать это наглядно и быстро, что повышает и активизирует познавательную активность учащихся. Появляется возможность оптимально сочетать практические и аналитические виды деятельности в соответствии с индивидуальными особенностями каждого ученика.

Современный этап развития школьного образования характеризуется активным внедрением цифровых технологий в практику. В связи с этим важную роль играет подготовка учителей математики, способных организовать процесс обучения в условиях цифровизации образования. Система подготовки учителей математики в педагогических вузах была заложена в середине прошлого века. Она основывалась на хорошем фундаментальном математическом образовании студентов, которое обеспечивали систематические занятия по математическим дисциплинам (математический анализ, геометрия, алгебра, теория чисел и др.). Для достижения поставленной цели необходимо, чтобы будущий специалист обладал высоким уровнем математических и методических знаний, а также мог применять компьютерные средства обработки и представления четкой информации в своей профессиональной деятельности.

Проблема изучения различных прикладных математических программ является достаточно актуальной так как процесс цифровизации общества находится на пике своего развития. Целью моего исследования является выбор рациональных и оптимальных решений при интеграции цифровых и образовательных технологий с системных позиций, т.е. на основе эффективности воздействия преподавателя и обучаемого по специальности «Математика». Исходя из этого, преподаватель сталкивается с задачами: владения с прогрессивными технологиями и эффективно применять их в процессе обучения математике. Одним из важных вопросов разработки методики обучения математике в условиях цифровизации образования является проблема определения дидактически целесообразных методов и форм проверки знаний и умений обучающихся по предмету.

Формы и методы обучения математике в условиях цифровизации образования во многом задаются иерархией целей, содержанием курсов и условиями преподавания. Групповое обучение математике в условиях цифровизации образования в целом предпочтительней индивидуального, однако, целесообразно проанализировать максимально широкий спектр форм и методов обучения.

Важным элементом математической подготовки студентов следует признать развитие их творческой активности. Творческая деятельность будущих учителей математики не ограничивается лишь приобретением нового, она включает и создание нового. Работа будет творческой, если в ней проявляется собственный замысел, ставятся новые задачи и самостоятельно решаются при помощи вновь добываемых знаний. Студенты усваивают новые знания, если им понятна цель овладения ими, связь нового для них материала с уже известным. Тогда проявляется стремление сформулировать новое положение, самостоятельно найти способы его доказательства, его применения к решению задач. Помочь студентам в этом можно различными путями, в том числе правильно организованной самостоятельной работой.

Как показывает опыт, иногда студенты с неохотой встречают задания для самостоятельной работы, считая, что изученного на практическом занятии достаточно для усвоения учебного материала и приобретения навыков, решения прикладных задач. Однако, привлекая цифровые технологии для выполнения домашней работы, индивидуального задания, преподаватель встречает более заинтересованные отклики студентов, изменяется мотивация такого вида деятельности у студентов, что позволяет активизировать самостоятельную работу будущих учителей математики. Для этого можно начать с простой проверки домашнего задания с помощью компьютера или построения графиков изучаемых функций или изображения областей интегрирования. Проведенные опросы и социологические исследования показывают, что у студентов наблюдается снижение интереса к изучению математики. Причинами такого положения являются сложность изучаемой теории, требующая приложения значительных усилий, концентрирования внимания при изучении материала, абстрактность таких математических понятий, как: дифференциал, неопределенный интеграл, интегральная сумма, несобственный интеграл и других, недостаточное количество иллюстраций к основным понятиям и теоремам. Одновременно в связи с развитием цифровых технологий у студентов наблюдается повышенный интерес к использованию компьютера и в повседневной жизни.

Обучение математике допускает классно- урочные формы обучения с использованием компьютера или видео для демонстрации, в том числе:

1) лекция по анимационному пакету: предпочтительно читать только вводную лекцию по анимационному пакету, поскольку освоение его требует именно практических занятий. Однако сравнительный анализ прикладных математических пакетов может проводиться в лекционно-дискуссионной форме, особенно если обучение в целом направлено на освоение теории, а не практики;

Интерактивная лекция отличается от обычной двусторонним потоком информации (от учителя и от учеников), включает проблемные вопросы со стороны учителя, эвристический тип обучения, допускает прерывание рассказа учителя и обсуждение вызвавшей затруднения или заинтересовавшей темы, импровизированное выступление учащегося или нескольких учащихся по теме лекции. Отличие интерактивной лекции от дискуссии - в руководящей роли учителя. Целью интерактивной лекции является донесение информации и активное усвоение этой информации школьниками и студентами, а не обмен мнениями. Лекционная форма при переходе к последующим этапам обучения должна постепенно заменяться дискуссиями, докладами, обсуждениями и иными формами обучения, делающими процесс освоения знаний и навыков более активным и передающими часть функций управления обучением в руки самих учащихся;

2) практические занятия по освоению инструментария анимационного компьютерного пакета, изучению техник анимации, созданию авторских фильмов;

3) игры, шарады особенно важная форма обучения младших школьников, хотя студенты также нуждаются в игровых формах. Игры по созданию иллюстраций к произведениям, визуально-лингвистические шарады, в которых по визуальному образу нужно угадать зашифрованное слово или выражение, конкурсы на лучший анимационный фильм по биологии, математике или химии способствуют возникновению межпредметных связей и повышают мотивацию учеников;

4) видеопросмотры особенно важны для повышения общей культуры и научения умному сопереживанию, для формирования визуальной медиа-культуры. Видеопросмотры в классе дают материал для дискуссий, докладов и творческих работ, повышают мотивацию учащихся и активизируют их творчество. В видеотеку, сопровождающую курс компьютерной анимации, необходимо включить материалы по традиционной и компьютерной анимации, представляющей разные страны, различные техники и различные приложения анимации. Конкретное содержание видеоподдержки зависит от содержания соответствующего курса. Такое обучение наиболее доступно в условиях школы, однако, как правило, оно характеризуется рассеянным информационным процессом, разомкнутым управлением обучением и оценкой по окончательному результату.

Односторонность информационного потока (от учителя к ученикам) и недифференцированность подхода в рамках такого обучения компьютерной анимации преодолевается с помощью ряда педагогических средств и приемов, к которым относятся [2]:

1) проверочные тесты на знание инструментария компьютерной анимации с последующим групповым обсуждением ответов;

2) исследовательские тесты (групповые/парные/индивидуальные) на изучение неизвестного инструментария, на создание специальных сложных эффектов с последующим групповым/парным обсуждением результатов и оптимизацией технологии исследования;

3) работа в группах над проблемными задачами, использующая эффект взаимного обучения, консультации и проверки, а также приемы мозгового штурма;

4) контрольные, которые позволяют проверить не только знание пройденного материала, но и умения добывать знания, проводить исследования и решать творческие задачи.

В целом классно-урочный тип обучения допустимо применять почти на всех этапах обучения, исключая последний этап, направленный на развитие умений творческого самовыражения средствами цифровых технологий. На завершающем этапе работа ведется учениками почти самостоятельно, они переходят на следующий уровень. Внеурочное обучение компьютерной анимации также целесообразно в рамках медиаобразования. В число форм этого обучения я включила следующие [4],[5],[6]:

1) домашние задания, предполагающие самостоятельное - групповое или индивидуальное - решение задач на усвоение учебного материала;

2) творческие работы, поиск и систематизация материалов для этих работ;

3) исследовательские проекты, в которых группа самостоятельно решает поставленную задачу (например, проводит сравнительный анализ ряда пакетов, например, компьютерной анимации, осваивает один пакет или один раздел компьютерной анимации для наглядного представления информации);

4) учитель является консультантом по техническим проблемам, аналитиком, корректирует процесс работы в случае возникновения в группе конфликтов, участвует в оценке и окончательной доработке выполнения заданий;

5) дискуссии и круглые столы (в частности, по обсуждению просмотренных компьютерных анимационных фильмов), включающие доклады и ролевой тренинг. Например, отстаивание заданной преподавателем, но не понятной учащемуся точки зрения, заставляет учащегося исследовать аргументы в пользу этой позиции и внимательно прислушиваться к противоположной и разъяснять неясную позицию противника в споре [5],[6]. Это особенно важно для выработки критического мышления и обучении цивилизованным и аргументированным формам дискутирования, а также для ориентации в теории и практике профессиональной анимации;

В процессе обучения необходимо не только передавать знания, но и развивать учащихся. Именно информационные и коммуникационные технологии в обучении математическим дисциплинам могут помочь развить психические функции студента, связанные с информационной и алгоритмической деятельностью, мотивацию студента к дальнейшему овладению информационной культурой, готовность к самостоятельной работе после вуза. Социальный аспект информационной культуры заключается в том, что студент овладевает необходимыми

умениями для передачи, транслирования информации, развивает коммуникативные способности, такие как: способности к установлению контактов и связей, обмену сведениями, идеями и т. п.

Используя графические программы для обработки навыков вычисления неопределенных интегралов, выполняя лабораторные работы в математических пакетах, которые выполнены на основе использования компьютерных технологий в качестве инструмента познания, студенты повышают свой уровень усвоения знаний, умений и навыков [7].

Любая форма обучения математике в условиях цифровизации образования должна вести к творческому и логическому решению задач, а для этого требуется отличное владение инструментарием цифровых технологий.

В заключении, хотелось бы отметить, что обучая будущих учителей математики, мы должны подготовить профессионалов умеющих использовать полученные знания в различных жизненных ситуациях, самостоятельно получать необходимые знания, грамотно работать с прикладными математическими программами.

Список использованной литературы

1. Жандаров В.С., Анимация-искусство кино, М., 2004;
2. «2d учебник»// <http://www.2dmasterkit.ru/technology/>
3. «Использование эффектов»// <http://www.freedomeye.ru/technology>
4. «Corel R.A.V.E»// <http://www.freedomeye.ru/coreldraw>
5. Ахмадуллаева Б.Х. Внедрение новых подходов в школьную практику преподавания информатики.- Алматы, 2015, -230с
6. Найденыш В.М. Концепция современного образования. М.: Альфа-М; ИНФРА-М, 2004.- С.35.
7. Телицина Г.В. Фундаментализация знаний-важнейшее направление развития высшего образования в XXI веке: проблемы и перспективы:// Сб. статей III Всерос. науч.-практ. конф.- Пенза: Приволжский дом знаний, 2007.- С.8-11.

AN ENHANCEMENT OF GRIDSIM ARCHITECTURE WITH LOAD BALANCING

Neeraj Rathore

Department of Computer Science

Associate Professor, Department of Computer Science, Indira Gandhi National Tribal University (A Central University), Amarkantak, M.P., India

ABSTRACT

Proposed Random policy based Load Balancing (LB) Algorithm helps dynamic threshold value that provides minimum execution time for execute all user application in comparison other load balancing algorithm in Grid Environment. GridSim toolkit has been used for the LB algorithm using three level architecture, first level contain number of resources, second Level contain number of machine and third level contain number of Processing Entity (PE). The purpose of LB is to calculate average load and threshold value at each level. After comparing average load with the help of threshold value, load has been balanced in all system.

Keywords: *Load balancing, Grid computing, Workload, Algorithm, Distributed, Parallel.*

AN INTEGRATION OF GABOR FILTER AND CENTRE SYMMETRIC LOCAL BINARY PATTERN BASED FEATURE EXTRACTION FOR COPY MOVE IMAGE FORGERY DETECTION

Neeraj Rathore

Department of Computer Science

Associate Prof., Indira Gandhi National Tribal University (A Central University), Amarkantak, MP.,
India

Abstract---In recent years, digital images are widely used in many real-time applications for multiple purposes. The number of tools and software for digital image editing is also increasing day-by-day which makes it easy to manipulate the actual information of an image. Therefore it is important to identify the originality of the image to avoid forgeries. Copy move forgery is the most common method of image tampering in the case of a forged image. This type of forgery is used to either hide an object or replicate it by copying and pasting it into another area of the same image. In which the existing SURF with PCA forgery techniques, feature are robust to noise, detection errors and distortions, computationally expensive, invariance against rotation and scale and invariance against illumination. In this paper, a new feature extraction process as modified Gabor filter and Centre Symmetric Local Binary Pattern (CS-LBP) is developed to detect the copy-move image forgery. In this method, first, the input image is pre-processed and feature extraction of Gabor filter and CS-LBP with different scales and orientations are applied to the image. Forged regions are detected by matching the keypoints by employing Manhattan distance. Hybrid Neural Networks with Decision Tree (HNN-DT) is applied on the feature extraction to classify the forgery images. The performance evaluation is carried out on image datasets and compared with existing feature extraction methods as Improved Speeded-up Robust Features (SURF) algorithm with PCA and proposed Modified Gabor filter with CSLBP. The expected results show efficient classification by applying Gabor filter and CS-LBP.

Keywords--- Image forgery, Copy-Move Forgery Detection, Gabor filter, Centre Symmetric Local Binary Pattern and Neural Network

**I ŞAH ABBASIN DÖVRÜNDƏ SƏFƏVİ DÖVLƏTİ İLƏ DEKAN
ƏMİRLİYİ ARASINDA MÜNASİBƏTLƏR**

Abdullayev Hikmət Arif oğlu

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru, Bakı şəhəri Təhsil İdarəsi, 287 saylı "Zəkalar" liseyi,

XVI əsrdə Səfəvi dövləti ilə Böyük Moğol dövləti arasında siyasi rəqabət meydanına çevrilən bölgələrdən biri də Dekan bölgəsi idi. Dekan bölgəsi (Cənubi Hindistan) də Qəndəhar kimi Səfəvi dövləti ilə Böyük Moğol dövlətinin strateji maraqlarının toqquşduğu bir yer idi. Dekanda səfəvilərlə moğollar arasındakı siyasi rəqabət bu bölgənin strateji əhəmiyyəti ilə bağlı idi. Dekan əmirləri moğolların siyasi təzyiqinin qarşısını almaq üçün həmişə Səfəvi dövlətinin köməyinə ehtiyac duyurdular. Həmçinin onları Səfəvilərə bağlayan başqa bir səbəb ümumi dini məzhəb idi. Qütbşahlıq sülaləsi moğolların Hindistana gəlməsindən əvvəl şiiyyə qəbul etmişdir.

Səfəvi dövləti ilə Dekan əmirləri arasında diplomatik əlaqələr I Şah İsmayılın hökümranlığı dövrünə təsadüf edir. Səfəvi hökmdarları I Şah Təhmasib və II Şah İsmayıl da bu əlaqələri davam etdirmişdir. I Şah Abbas dövründən başlayaraq böyüklər daha da genişlənmiş və tərəflər arasında mütəmadi olaraq elçilik mübadiləsi olmuşdu. I Şah Abbas həmçinin Qütbşah ailəsi ilə qohum idi. I Şah Abbas dini məzhəb ayrılığından öz siyasi maraqları üçün istifadə edir.

Səfəvi dövləti ilə Dekan əmirləri arasında bu yaxın və getdikcə genişlənən əlaqələr Böyük Moğol dövlətinin xoşuna gəlmirdi. Lakin Səfəvilərlə siyasi münasibətlərin gərginləşməsində maraqlı olmayan Moğol hökmdarları Babur və Humayun Dekana əhəmiyyət vermirdilər.

Əkbər şah hakimiyyətə gəldikdən sonra Moğol sarayında Dekan əmirlərinə qarşı münasibət dəyişdi. O, Dekana qarşı daha sərt siyasət yeridən ilk moğol hökmdarı idi. Bu dövrdə Dekanada hökm sürən anarxiya və qarşılıqlı münasibətlər Əkbər şahın bu ərazilərə qarşı hərbi siyasətinə münbit şərait yaradırdı. XVI əsrin ikinci yarısından başlayaraq moğollar Dekan hakimlərini öz siyasi nüfuz dairəsinə almaq üçün mübarizəyə başladılar. Əkbər şahın Dekanda həyata keçirdiyi hərbi-siyasi tədbirlər nəticəsində bu bölgədə moğolların mövqeyi daha da möhkəmləndi. Bu dövrdə Səfəvi dövlətində mövcud olan siyasi böhran, Səfəvi hakimiyyətinin Dekan hakimlərinə yardım etməsinə imkan vermədi. Beləliklə, Əkbər şahın hökümranlığının sonuna qədər moğollar Dekanda güc olaraq qaldılar. Əkbərin vəfatından sonra hakimiyyətə gələn Cahangirlə I Abbas münasibətlərini qorumağa çalışır. Qəndəharı ələ keçirmək üçün Dekan əmirlərinin Moğola qarşı üsyanını təşkil edir. 1622-ci ildə istəyini reallaşdırır.

Açar sözlər: I Şah Abbas, Əkbər şah, Moğol hökmdarları, Səfəvi dövləti

**RELATIONS BETWEEN THE SAFAVID STATE AND THE DECCAN EMIRATE DURING
THE REIGN OF SHAH ABBAS I**

One of the regions that became an arena of political rivalry between the Safavid state and the Great Mughal state in the 16th century was the region of Deccan.

The Deccan region (South India), like Kandahar, was a place where the strategic interests of the Safavid state and the Great Mughal state clashed. The political rivalry between the Safavids and the Mughols in the Deccan was due to the strategic importance of the region. The Deccan's emirs always needed the help of the Safavid state to prevent the political pressure of the Mughals. Also, another reason that connected them to the Safavids was the common religion. The Qutb Shahi dynasty converted to Shiism before the Mughals came to India.

Diplomatic relations between the Safavid state and the Deccan's emirs date back to the reign of Shah Ismail I. The Safavid rulers Shah Tahmasib I and Shah Ismail II also continued these relations. Starting from the time of Shah Abbas I, these relations expanded further and there was a regular exchange of ambassadors between the parties. Shah Abbas I was also related to the Qutbshah family. Shah Abbas I used religious sectarianism for his own political interests.

The Great Mughal state did not like these close and expanding relations between the Safavid state and the Deccan emirs. However, the Mughal rulers Babur and Humayun, who were not interested in straining their political relations with the Safavids, ignored the Deccan emirs.

After Akbar Shah came to power, the attitude towards the Deccan's emirs in the Mughal palace has changed. Akbar Shah was the first Mughal ruler to pursue a tougher policy against the Deccan. The anarchy prevailing in the Deccan during this period created favorable conditions for Akbar Shah's military policy against these territories. Starting from the second half of the 16th century, the Mughals began to struggle to gain control over the Deccan's rulers. As a result of military and political measures taken by Akbar Shah in the Deccan, the position of the Mughals in this region was further strengthened. The political crisis in the Safavid state during this period did not allow the Safavid authorities to assist the Deccan's rulers. Thus, until the end of Akbar Shah's reign, the Mughals remained to be a force in the Deccan. In 1622, Abbas I achieved what he wanted.

Keywords: *Shah Abbas I, Akbar shah, Mughal rulers, Safavid state*

EXTERNAL DEBT AND NATIONAL INCOME IN TURKEY

Prof. Dr. Özcan KARAHAN

ORCID No: 0000-0002-1179-2125

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi,

ABSTRACT

Savings are an important source of funds that finance entrepreneurs' investments in financial markets. Therefore, savings constitute an important dynamic in the process of achieving sustainable economic growth. For this reason, it is difficult to close the gap with developed countries by reaching high growth rates in developing countries where domestic savings remain low. It is observed that developed countries have turned to foreign savings through foreign borrowing in order to overcome this difficulty. Therefore, many developing countries have tried to attract foreign savers to their countries by applying financial liberalization policies. However, in order to achieve sustainable growth with foreign financing, certain conditions must be fulfilled regarding both the nature of the foreign debt received and the areas where it is used. It is seen that developing countries achieve sustainable economic growth with external borrowing if these conditions are met. In this study, the effect of foreign debt on economic growth in Turkey is analysed. Thus, it has been tried to determine whether the foreign savings obtained contribute to economic growth or not. Accordingly, the data between 2003 and 2019 were analysed using the ARDL method. Empirical findings have enabled us to make important inferences regarding economic growth policies in the context of external borrowing.

Key Words: External Debt, Economic Growth, ARDL Method, Turkey.

INTRODUCTION

Sustainable economic growth is a major concern for especially the developing countries to fulfil the development gap with developed countries. It is clearly indicated in the economic literature that achieving sustainable growth is a function of domestic investment. There is abundant proof in the existing body of literature to indicate that capital accumulation resulting from increased investment aids the economic growth. In order to reach a high investment level, the fund supply determined by the amount of savings in financial markets should be high. Thus, for sustainability growth to take place in developing countries it requires to have a high level of investment that is a function of domestic savings.

As determined from the above explanations, developing countries should have a strong domestic savings volume in order to achieve the goal of sustainable economic growth. However, low domestic savings is one of the structural problems in developing countries. Since the level of national income is low in such countries, the earnings obtained by the households are largely used for consumption. Therefore, developing countries face a great challenge to achieve sustainable growth rate. So much so that the level of domestic savings in developing countries is not sufficient to finance investments that will ensure sustainable economic growth. This situation can be determined by the investment-savings

gap, which is clearly recognized in the national income accounting identity of developing countries. Thus, it can be argued that the gap between investment and saving prevents the realization of the sustainable growth target in developing countries.

As pointed out by many economists, to compensate for the lack of savings and thus to finance investment effectively, external debt is essential for developing countries. In order to fulfil the gap between domestic investment and saving, developing countries choose the way of attracting foreign savings to the country through foreign borrowing. In other words, developing countries facing a scarcity of domestic saving have to resort to borrowing from external sources to supplement domestic saving. Thus, external debt has been seen as an important source of solution for developing countries suffering from the shortage of domestic savings to finance investment. In other words, external debt may be the only means of gaining access to the resources needed to achieve sustainable economic growth.

However, the constant need for developing countries to borrow from abroad in order to fulfil the gap between domestic investment and savings may lead to the permanent increase in external debt. The structure and use of external debt can lead to a rapid increase in foreign debt in developing countries. Concerning the structure of external debt, high interest rates and short maturity create difficulties in the repayment process. In addition, the use of foreign debts other than the financing of export-oriented investments that will bring foreign exchange earnings makes it difficult to repay foreign debts. It has been determined that if the external debt burden increases rapidly and becomes unpayable, it creates instability in the economy and causes a crisis. Thus, the foreign borrowing method chosen to achieve economic growth also has the potential to cause significant problems in developing countries.

Looking at the developments of developing economies in the last decades is determined that the amount of external debt has increased rapidly due to the increase in the investment savings gap. Increasing external debt, in addition to being an important supporter of growth, has also caused some problems for developing countries. Thus, external debt poses a serious threat to the economy of developing countries because of future high debt service payments. Economic researchers have therefore started to investigate the implication of external debt burden on the economies of debtor nations. Accordingly, two operation channels have been determined, which are called the “debt overhang effect” and the “crowding-out effect” in which external debt creates instability in developing countries.

The “debt overhang effect” describes the case when accumulated debt stock causes the problem of tax disincentive and thus discourages entrepreneurs to invest. In the case of high debt, entrepreneurs do not want to invest for fear of heavy tax that will be placed on profit by the government to repay the external debt. The “crowding-out effect” refers to a situation whereby the most of nation’s revenue is used to pay up high external debt service payments. Thus, repayment of high external debt limits the resources available for use to finance local entrepreneurs, which crowds out domestic investments in the economy. Consequently, in the case of high external debt burden, operation of the “debt overhang” and “crowding out” channels lead to disinvestment in the economy and as such a fall in the rate of growth.

As noted above, external borrowing is not a foolproof method that can be used to solve the problem of inadequacy of domestic savings that hinders growth in developing countries. External borrowing can have a positive effect on economic growth by financing investments when certain conditions are met. However, with the foreign debt reaching a high level, mechanisms that negatively affect the investment and growth process can take action. Therefore, external debt becomes an important research topic among economists working on the growth process in developing countries. Accordingly, this study aims to analyse the impact of external debt on economic growth in Turkey by using the ARDL method on data between 2003 and 2019. We hope that our findings will assist policy makers in designing policies aimed at sustainable economic growth by providing the best strategies for managing the external debt situation in Turkey.

The rest of the paper is organized as follows: Section 2 reviews the related literature focusing on the impact of external debt on economic growth. Section 3 explains the data, methodology, and empirical evidence. The final section concludes and makes some policy implications.

LITERATURE

When the empirical literature on developing countries is examined, it is seen that different results have been obtained regarding the effects of external debt on economic growth. In some studies, it has been determined that foreign debts have a positive effect on the financing of investments and therefore on economic growth by compensating for the lack of domestic savings in developing countries. However, a significant number of studies have revealed that with the high level of external debt, entrepreneurs limit their investment activities and create a negative effect on economic growth. The increase in the external debt burden may adversely affect the economy through both debt overhang and crowding out channels. Thus, although the negative effects of external debt on developing countries are mostly pointed out, a definite consensus has not been reached yet.

Regarding the studies that determined that external debts have a positive effect on economic growth, Ramzan and Ahmad (2014) examined the impact of external debt on economic growth in Pakistan. Using ARDL model over the period 1970-2009, it has been indicated that sound economic management policy is crucial for external debt effectiveness. In the case of the implementation of appropriate policy measures, it is possible to achieve the positive impact of external debt on economic growth. Ndubuisi (2017) analysed the impact of external debt on economic growth of Nigeria by using Johansen cointegration and Granger causality tests on data between 1985 and 2015. Empirical findings reveals that external debt has positive and significant effect on Nigeria's economic growth. In more detail, findings show that debt service payment has a negative and insignificant impact on the economy. However, external debt stock has a positive and significant effect on Nigeria's economic growth. Vu et al. (2019) aimed to examine the effect of external debt on economic growth in a group of 10 emerging countries for the period from 2005 to 2015. Empirical results reveal that there is a positive correlation between external debt and economic growth. However, external debt may affect economic growth when it moves beyond 33, 17 % of GDP. Therefore, before reaching the optimal debt ratio policy makers should apply indebtedness policies. N'Zue (2020) determined the impact of external debt on economic growth in the ECOWAS (Economic Community of West African States) region. Panel CS-

ARDL estimation approach has been used on data spanning from 1990 to 2016. Econometric results indicate that external debt has a positive impact on economic growth performance up to a threshold, which stood at 45 % and 42, 52 % in the short run and long run, respectively. Since the level of the region's external debt-to GDP ratio stood at 33, 11 % in the term analysed, external debt positively affect economies in the region.

When the literature is examined, it is determined that in many studies, there are findings showing that external debt negatively affects economic growth through different channels. Daud and Podivinsky (2012) made a study on the contribution of external debt to economic growth for 31 developing countries between 1970 and 2005. By using dynamic panel data analysing method in the framework of GMM-system, this study finds evidence that the accumulation of external debt is associated with a slowdown in the economies of developing countries. Thus, it has been indicated that as external debt is important as a source of financing domestic investment, its positive effects do not occur automatically. Zouhaier and Fatma (2014) analysed the impact of external debt on economic growth of 19 developing countries over the period 1990-2011. The results of dynamic panel data model based on GMM estimators shows that external debt has a negative effect on economic growth. Thus, developing countries under examination cannot increase their economic performance by using foreign resources to finance domestic investment levels. Oluwapelumi et al (2016) investigated the impact of external debt on economic growth in Nigeria from 1980-2014 using Vector Error Correction (VAR) Model. The empirical findings reveal that foreign borrowing negatively affects national income in Nigeria. Thus, econometric results signals the existence of the debt overhang impact on economic growth. Therefore, it is recommended that other resources rather than external debt should be strengthened to generate the needed funds for financing domestic investment in Nigeria. Senadza et al. (2017) examined the effect of external debt on economic growth in Sub-Saharan Africa (SSA) by using data for 39 countries from 1990 to 2013. The results of the GMM (Generalised Methods of Moments) estimation technique reveal that external debt negatively affects economic growth in the region. Thus, empirical findings indicated that foreign loans invested projects would not eventually generate enough returns to amortize the debt. Kharusi and Ada (2018) investigated the relationship between external debt and economic growth in Oman for the period 1990-2015. Results of Error Correction Model show that there is a negative relationship between external debt and economic growth. Thus, empirical findings recommend a more productive use of the external debt fund in order to affect economic growth positively. To affect growth performance in a positive manner, external debt funds should be channelled to the value added sectors of the economy. Yıldız and Sağdıç (2021) analysed the impact of external debt on economic growth in BRICS-T for the 1997-2019 period. Pooled Mean Group (PMG) Estimator method is used to determine the long term and short-term relationship between the variables. According to results, external debt have negative effect on economic growth for the countries. Thus, findings of study confirm the "Debt Overhang Theory" which argues that economic growth opportunities of countries with high debt levels will be restricted.

When the studies on Turkey are examined, it is seen that there is not a complete consensus on the effects of foreign debt on the economy, as determined from the experiences of other countries above. However, in general terms, it can be said that there are more studies that make determinations about

the negative impact of external debt on the Turkish economy. Bilginoğlu and Aysu (2008) examined the relationship between foreign debt and economic growth in Turkey. The regression analysis covering the 1968-2005 period shows that foreign debt in Turkey negatively affects economic growth. This finding indicates that there are disruptions in the Turkish economy stemming from the problem of debt overhang. Thus, in order to achieve a sustainable growth rate in Turkey, policies aimed at reducing the external debt stock have been proposed. In this context, the external debt structure and areas of use need to be reorganized. Doruk (2018) analyzed the effect of external debt on economic growth for the Turkish economy. By using a Bayer-Hanck (2013) cointegration analysis for the period of 1970-2014, it is shown that there is no positive contribution of external debt to savings and economic growth in Turkey. In terms of policymaking, within the framework of structural reforms, it has been recommended to implement policies regarding the transfer of external debt to channels that support investment in the export sector. Çapık ve Kösekahyaoglu (2019) investigated the relationship between growth and foreign debt in Turkey. Linear regression analysis was conducted to examine the effect of external debt on economic growth by using data for the period 1985-2018. The empirical results reveal that there is no significant causality relationship from external debt to economic growth. Thus, it has been demonstrated that policies aimed at increasing the growth rate by borrowing foreign debt cannot be implemented effectively in Turkey. Bayır (2020) aimed to analyse empirically the impact of external debt on economic growth in the Turkish economy. The empirical analysis performed based on Johansen cointegration and Vector Error Correction Model including the period between 2002-2020 showed that external debt decreases economic growth in the long run. However, estimation results of the short-run coefficient indicated that external debt positively affects economic growth. Thus, it has been emphasized that in order for foreign borrowing to have a positive effect on the growth rates of the Turkish economy, it is necessary to direct the said foreign resources to productive investments operating for export. Otherwise, it has been stated that external resources will continue to have a negative effect on economic growth in the long run.

Contrary to the findings above, there are studies showing that foreign debt has a positive effect on the Turkish economy, albeit in limited numbers. Çevik and Cural (2013) investigated the relationship between external debt and the economic growth of Turkey over the period of 1989-2012. The results of vector autoregression models and the Toda-Yamamoto causality techniques show that there is unidirectional causality from external debt and economic growth. Thus, when the results of the econometric analysis are evaluated in general, it has been determined that foreign borrowing has a positive effect on the economic growth of Turkey. Kutlu ve Yurttagüler (2016) examined the relationship between the stock of net external debt and economic growth in Turkey. Granger causality test has been performed for the period 1998 – 2014. Empirical results supports the existence of a unidirectional causality from external debt to economic growth. Thus, because of the findings, it can be said that foreign debt is one of the dynamics of economic growth in Turkey. Yıldız (2019) analysed the relationship between external debt and economic growth in Turkey. Johansen cointegration and Granger causality test, impulse-response functions and variance decomposition methods are performed over the period 1998-2017. According to the results, external debt has been an important source of financing for economic growth in Turkey. Thus, external debt is used as an important source of

financing for the domestic investment and economic growth. Hotunoğlu and Yavuzer (2020) have investigated the effect of Turkey's foreign debt on economic growth. Engle-Granger causality test and linear regression analysis are performed for the period 2000-2019. According to the results of the research, an increase of approximately two percent was detected in economic growth, despite the one percent increase in foreign debt. Accordingly, it is seen that foreign borrowing increases economic growth in Turkey. Thus, it can be stated that this situation, which is called the “Debt led Growth Model” in the literature, is valid for Turkey. However, these findings should not be perceived as constantly resorting to borrowing to ensure economic growth.

DATA, METHODOLOGY AND EMPIRICAL RESULTS

In this section, the effects of the external debt on Turkey’s economic growth are analysed empirically. The econometric analysis includes quarterly data for 2003 and 2019, which represent the implementation period of inflation targeting monetary policy in Turkey. In our study, external debt (ED) and national income (NI) data were obtained from the Electronic Data Dissemination System (EVDS) of the Central Bank of the Republic of Turkey.

The econometric analysis starts with the unit root tests applied to the series used in our model. Stability analysis of the variables was performed using ADF (Augmented Dickey-Fuller), PP (Phillips-Perron) unit root tests developed by Dickey and Fuller (1981) and Phillips, and Perron (1988), respectively. Then, the relationships between the variables were examined within the framework of the Autoregressive Distributed Lag (ARDL) method developed by Peseran and Shin (1995) and Peseran, Shin and Smith (2001). Accordingly, in the first stage, the Bounds Test was applied to determine the cointegration relationship between the variables. Later, based on the ARDL model established, the coefficients of the long- and short-run relationships were estimated, respectively.

The findings of the ADF (Augmented Dickey-Fuller) and PP (Phillips-Perron) unit root tests are shown in Table 1. External debt (ED) and economic growth (EG) series are not stationary in terms of both unit root tests at the level. However, both series became stationary when first differenced. Therefore, it can be said that ED and EG data are stationary at I (1). Therefore, ARDL Bounds Test can be used in the application of the cointegration relationship between the variables.

Table 1. Results of Unit Root Test

Variables	ADF		PP	
	Level	First difference	Level	First difference
ED (intercept)	-2.2833 (0,1312)	-5.1690* (0,0000)	-2.3215 (0,1526)	-6.4151* (0,0000)
ED (intercept+ trend)	-2.4721 (0,1276)	-5.3949* (0,0000)	-2.5933 (0,1325)	-6.5812* (0,0000)
EG (intercept)	-1,2134 (0,4529)	-6.1512* (0,0000)	-1.2935 (0,4729)	-6.7250* (0,0000)
EG (intercept+ trend)	-1,7851 (0,6598)	-6,2541* (0,0000)	-1.8921 (0,5901)	-7.0134* (0,0000)

Note. *, shows the critical values at %1 significance levels. Optimal lag (3) for AIC. The data in parentheses show the probability values.

In order to determine the cointegration relationship between external debt and economic growth, the Bound Test is applied and the findings are presented in Table-2. As can be seen from the findings the calculated F statistic value (9, 42) is higher than the lower and upper limit values at all significance levels. This result allows us to reject the null hypothesis, which suggests that there is no long-term relationship between the variables included in the analysis. Thus, it can be concluded that there is a long-run interaction between external debt and economic growth in Turkey.

Table 2. Results of Bound Test

k	F-Stat.	1 % critical value		5 % critical value		10 % critical value	
		I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
1	9.42	6.84	7.84	4.94	5.73	4.04	4.78

Note: k, the number of independent variables. The critical values bounds are taken from Table CI (iii) in Pesaran et al 2001.

After determining the cointegration relationship between the variables, the stages of estimating the long and short-run coefficients were carried out. The coefficient values of the ARDL (1,2) model used in the estimations about the long-term relationship between the variables are presented in Table 3. The results show that the estimated coefficients for the ARDL (1,2) model are mostly statistically significant. Empirical findings indicated that external debt negatively affects the national income in Turkey. Diagnostic test results for econometric forecasts made to determine long-term relationships between variables are also given in the last section of Table 3. The high R and R² values here determine that the fit of the model is good. In addition, the Jarque-Bera Test, Breusch-Godfrey Test and Breusch-Pagan-Godfrey Test conducted within the framework of diagnostic tests show that normal distribution, autocorrelation, and variance problems are not experienced in the predicted model, respectively.

Table 3. Estimation Results of ARDL (1, 2)

Variables	Coefficient	t-statistics	Probability
C	-2.1156	4.9356	0.0000*
EG (-1)	0.8675	1.8638	0.0173**
ED	0.2714	1.7867	0.0144**
ED (-1)	-0.1418	0.1617	0.8492
ED (-2)	0.0947	-1.4642	0.0121**
The Estimation Results of Long-Run Coefficients			
Variables	Coefficient	t-statistics	Probability
C	3.2324	2.8834	0.0310**
ED	- 0.7647	6.5149	0.0000*
Diagnostic Tests			
R	0.68	JB Normality	1.4693 (0.2951)
R ²	0.66	BG Autocorrelation	1.6276 (0.4551)
Schwarz Criteria	-1,5173	White Heteroscedas.	5.4618 (0.1483)
F Statistics	34.6574 (0.00) *	Ramsey RESET	0.0357 (0.7867)

Note. * and ** show the critical values at the significance levels %1, and %5, respectively.

The short-term effects of external debt on economic growth have been calculated within the framework of the Error Correction Model (ECM) and the results are presented in Table 4. Error correction model provides information about short-term dynamics between variables with cointegration relations between these variables. In the estimates made in our study, the error correction coefficient (ECM) was found to be negative and statistically significant as expected. Accordingly, the error correction mechanism works in the model and the imbalance in the face of a shock to the system is directed towards the long-term balance at a rate of 73.16 % in each quarter. In addition, contrary to the coefficient of long-term estimation, the impact of the external deficit (ED) on the economic growth (EG) is negative.

Table 4. Estimation Results of Error Correction Model

Variables	Coefficient	t-statistics	Probability
C	-3.5712	5.6912	0.0000*
$\Delta EG (-1)$	0.9287	2.6712	0.0295**
$\Delta EG (-2)$	0.6891	2,7812	0.0237**
ΔED	0.8716	-3.8687	0.0004*
$\Delta ED (-1)$	0.5923	2.1187	0.0476**
$\Delta ED (-2)$	0.3712	-2.0621	0.0459**
$\Delta ED (-3)$	0.1256	-1.0845	0.0620***
ECM (-1)	-0.7316	-3.9629	0.0000*

Note. *, ** and *** show the critical values at the significance levels %1, %5 and %10, respectively.

CONCLUSION

Developing countries have a shortfall in providing the balance between the level of domestic savings and investment. Thus, the gap between domestic investment and saving provides the motive behind external debt. Thus, external debt is a major source for developing countries to finance capital accumulation and thus promote economic growth. However, when a country accumulates large amounts of external debt, various problems arise that threaten sustainable economic growth. Because it becomes difficult to repay foreign debt and thus it harms the economy and even causes crises. That means it is not possible to make a firm judgment regarding the effects of external debt on the economy in developing countries. Therefore, it is very important to determine the relationship between foreign debt and economic growth, especially in designing growth-oriented policies. From this point of view, in our study, the effects of external debt on economic growth were analyzed by using ARDL Method over the period between 2003 and 2019 in Turkey.

The results of the empiric analysis show that while external debt affects the economy positively in the short run, this effect turns negative in the long run. These findings have enabled us to make important inferences regarding economic growth policies in the context of external borrowing. It is clear that external debt creates a risk for the Turkish economy in the long run. The increasing external debt burden has a negative impact on economic performance in Turkey, possibly through channels such as debt overhang and crowding out. Therefore, within the framework of effective external debt

management, it is necessary to try to extend the maturity while reducing the amount of external debt. In addition, policies should be implemented for the use of foreign debts to finance export-oriented investments, in a way that will provide foreign exchange returns.

REFERENCES

- Bayır, M. (2020).** Dış Borçlanmanın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (20), 381-395.
- Bilginoğlu, M. A. ve Aysu, A. (2008).** Dış Borçların Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31, 1-23.
- Çapık, E. & Kösekahyaoğlu, L (2019).** Türkiye’de Dış Borç-Büyüme İlişkisi: 1985-2018 Dönemi Üzerine Bir İnceleme. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 11 (21), 41-427.
- Çevik, A. K. & Cural, M. (2013).** İç Borçlanma, Dış Borçlanma ve Ekonomik Büyüme arasında Nedensellik İlişkisi: 1989-2012 Dönemi Türkiye Örneği. *Maliye Dergisi*, 165, 115139.
- Daud, S. N. M. & Podivinsky, J. M. (2012).** Revisiting the Role of External Debt in Economic Growth of Developing Countries. *Journal of Business Economics and Management*, 13 (5), 968-993.
- Dickey, D.A. and Fuller, W.A. (1981).** Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root, *Econometrica*, 49, 1057-1072.
- Doruk, Ö. T. (2018).** Dış Borçlar ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Ekonomisinde 1970-2014 Dönemi İçin Ampirik Bir İnceleme. *Maliye Dergisi*, 175, 96-114.
- Hotunoğlu, H. & Yavuzer, M. T. (2020).** Dış Borç ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 9(5), 3930-3950.
- Kharusi, S. A. and Ada, M. S. (2018).** External Debt and Economic Growth: The Case of Emerging Economy. *Journal of Economic Integration*, 33(1), 1141-1157.
- Kutlu, S & Yurttagüler, İ. M. (2016).** Türkiye’de Dış Borç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1980-2014 Dönemi için Bir Nedensellik Analizi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 38 (1), 229-248.
- N’Zue, F. F. (2020).** Is External Debt Hampering Growth in the ECOWAS Region? *International Journal of Economics and Finance*, 12 (4), 54-66.
- Ndubuisi, P. (2017).** Analysis of the Impact of External Debt on Economic Growth in an Emerging Economy: Evidence from Nigeria. *African Research Review*, 11 (4), 156-173.
- Oluwapelumi, A. A. & Iyiola, A. M: & Abiodun, A. J: (2016).** External Debt and Economic Growth in Nigeria: A Vector Auto-Regression (VAR) Approach. *International Journal of Management and Commerce Innovations*, 4 (1), 706-714.
- Pesaran, M. H. and Shin, Y. (1995).** An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis, *Cambridge Working Papers in Economics*, 9514, 1-24.
- Pesaran, M. H. and Shin, Y. & Smith, R.J. (2001).** Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships, *Journal of Applied Econometrics*, 16 (3), 289-326.
- Phillips, P.C.B. and Perron, P. (1988).** Testing for a Unit Root in Time Series Regression, *Biometrika*, 75 (2), 235-346.

- Ramzan, M. & Ahmad, E. (2014).** External Debt Growth Nexus: Role of Macroeconomic Policies. *Economic Modelling*, 38, 204-210.
- Senadza, B. & Fiagbe, A. K. & Quartey, P. (2017).** The Effect of External Debt on Economic Growth in Sub-Saharan Africa. *International Journal of Business and Economic Sciences Applied Research*, 11(1), 61-66.
- Vu, H. Y. & Neguyen, T. N. & Nguyen, T. T. & Pham, A. T. L. (2019).** The Threshold Effect of Government's External debt on Economic Growth in Emerging Countries. 440-451. In; *Beyond Traditional Probabilistic Methods in Economics*. Edits, Kreinovich, V. & Thach, N. N. & Trung, N. D. & Thanh, D. V. Springer: Cham, Switzerland.
- Yıldız, F. (2019).** Türkiye Ekonomisinde Dış Borç, Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi ilişkisinin Analizi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 8(4), 3416-3438.
- Yıldız, F. & Sağdıç, E. N. (2021).** The Relationship between External debt and Economic Growth: Analysis of BRICS-T Countries in Terms of Public and Private Sector External Debt. *Alanya Academic Review Journal*, 5 (2), 839-863.
- Zouhaier, H. & Fatma, M. (2014).** Debt and Economic Growth. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 4 (2), 440-448.

**MEASURING THE EMPLOYEE'S JOB SATISFACTION LEVEL OF ABC
PRIVATE LIMITED, RAJASTHAN**

Jyoti Rathore¹

Vikram Singh Chouhan²

^{1,2} Jaypee University of Engineering and Technology, Guna, Department of Humanities & Social Sciences, M.P., India

Abstract

Job satisfaction among the employees plays a very crucial role in overall firm's success or demise. The productivity of the work force, in any organisation, is a major driving force that leads to achieve organisational goals. Employees constitute essential part of every organization as works cannot be accomplished without them. Job satisfaction of employees depend on their inner feelings, if employees attain what they achieve they are more satisfied. As ABC private limited is popular amongst chemical industries, the main purpose of this study is to assess the satisfaction level of workforce. A set of questionnaire was used for collecting data from this organization. A convenient sampling technique was chosen and 200 sets of questionnaire were circulated out of which 150 were selected for further analysis. To analyze the job satisfaction of employees, Chi-Square test and percentage analysis have been used in this study. The study shows that only 46% of the employees expressed satisfaction with the working conditions, 38% of them with the relationship with coworker and 54% of them with the salary and 40% of them with the promotion.

Keywords- Job Satisfaction, Employee, Working Condition, Salary, Organization

CRISIS SITUATION COVID-19 MODEL OF METACOGNITIVE STRATEGIES IN THE PROCESS OF UNDERSTANDING CRISIS COMMUNICATION

Senior Lecturer Florentina Popa, PhD

Danubius University Of Galati, Romania

The emergence of a crisis situation deeply affects the image of an organization and therefore more and more emphasis is placed on identifying crises before they occur. A successful crisis communication begins in periods of calm with the research and analysis stage, when possible crisis situations are anticipated. The daily experience in Romania shows us that very few organizations are concerned with preventing them by effectively identifying and assessing a crisis. Even fewer have the skills, experience and logistics needed to properly assess the circumstances and have adequate response strategies, strategies prepared and even experienced long before the onset of the crisis.

This problem of understanding the importance of this stage in establishing the Crisis Communication Plan was also had by the students when studying the discipline Crisis Communication. They considered this stage of identifying all probable crises and detailed analysis to be exaggerated, but the succession of crises generated by the Covid-19 pandemic led to the creation of the metacognitive experiences needed to fix the knowledge learned in the course.

The study qualitatively analyzes the ways in which the crisis situation in society has helped students to understand the aims and objectives of the Crisis Plan and to find metacognitive experiences, which fix the knowledge needed to establish strategies and actions needed in crisis situations will face later.

**CORRUPTION AND INNOVATION NEXUS : EVIDENCE FROM INDIAN
MANUFACTURING FIRMS**

Sovik Mukherjee

Assistant Professor in Economics,
Department of Commerce (Morning Section)
Faculty of Commerce and Management
St. Xavier's University, Kolkata. India.

Abstract

The act of bribery and informal payments are considered illegal and viewed negatively universally although it remains rampant in India. Most existing literature has considered the influence of corruption on the economy but its effect at the firm level has largely remained unexplored. The existing literature has pointed towards two contrasting hypotheses, (i) 'sand-the-wheels' and (ii) 'grease-the-wheels'. The current study aims to test the relationship between innovation and bribery as a form of corruption and understand which hypothesis holds for Indian manufacturing firms. The study uses firm-level data from the World Bank Enterprise Survey 2014 conducted in India to test these hypotheses. Statistical techniques like Chi-square tests and logistic regression has been used to analyse the data.

The analysis reveals that there is a significant relationship between innovation and corruption with reference to the Indian manufacturing firms. The study finds evidence of both 'grease-the-wheels' and 'sand-the-wheels' arguments in the context of Indian manufacturing firms which suggests that corruption negatively affects the propensity of the firms to introduce product innovation while there is a positive effect in the case of process innovation. Other firm characteristics like research and development, education and training of workers and websites also had a significant effect on the innovation practices of the firms.

Key words : corruption, firm level, Logit regression, process innovation, product innovation

AN UNUSUAL APPLICATION OF CRAMÉR-RAO INEQUALITY
TO PROVE THE ATTAINABLE LOWER BOUND FOR A RATIO
OF COMPLICATED GAMMA FUNCTIONS

Nitish Mukhopadhyay
Srawan K. Bishnoi

Affiliation- Ph.D. student at department of statistics, University of Connecticut, Storrs,
Connecticut, USA.

Abstract: - A specific function $f(r)$ involving a ratio of complicated gamma functions depending upon a real variable $r(>0)$ is handled. Details are explained regarding how this function $f(r)$ appeared naturally for our investigation with regard to its behavior when r belongs to $\mathbb{R}^+$. We determine explicitly where this function attains its unique minimum. In doing so, quite unexpectedly the customary Cramér-Rao inequality comes into play in order to nail down a valid proof of the required lower bound for $f(r)$ and locating where is that lower bound exactly attained.

**SOCIAL BENEFICIAL COMPUTATIONAL TECHNIQUES FOR SOLUTION OF
POWER GENERATION ISSUE**

Ashish Dhamanda

Gurukula Kangri (Deemed to be University) Haridwar, UK, India
dhamanda_ashish@yahoo.co.in

ABSTRACT

Generation of power to fulfill the large demand of electricity should be beneficial and economical for society and country. Several traditional techniques using from anterior years for power generation like PI, PID. But in the modern trends all over world being a big challenge to engineer, researcher, scientist, academician for new techniques. The main issues of power generation are to constant electricity supply due to continuous variation in frequency and power.

In this paper optimization technique (GA Technique) has been used to solve the issue of power generation. It is a decision-making technique which relate to the set of priorities constraints or criteria for maximizing reliability, strength and efficiency. The results obtain from optimization technique (GA Technique) has been compared with the traditional technique (PI, PID) for effective, efficient results. Comparative table has been tabulated for batter comparison. The comparative results show that the optimization technique (GA) give better results with respect to the traditional techniques even when the number of generating units increasing which will be beneficial and economical for social and all by providing constant supply.

Keywords: Social beneficial, Power Generation, Challenges, traditional techniques, optimization technique.

**CONTEMPORARY BUSINESS ETHICS: A STUDY IN THE SEERAH OF THE
PROPHET MUHAMMAD (SAW)**

Rehana Kanwal

M.phil Scholar, Department of Islamic Studies, National College of Business
Administration and Economics, Lahore, Pakistan.

M.Farooq Shakir

Principal, Bismillah Higher Secondary Schools, Sadiq Abad, Pakistan.

Abstract

The history of the business and trade is as old as the history of humanity, itself. Different cultures and regions have their own business ethics throughout the times past. With the rise of globalization, the various sets of business ethics are getting common values and forms. While Islam, being a universal religion, provides guidelines for every aspect of life including trade, commerce and business. Islamic business ethics derive from divine revelation and Sunnah of the Prophet (SAW). Business ethics denotes the behavior of trading entity supposed to follow while interacting with society. The Islamic business ethics take care of the all stake holders from production to consumption including employees, trade agreements, quality standards, environment and social responsibilities. The current paper is aiming to elaborate the business ethics in the light of instructions draw from the Seerah of the Prophet (SAW) in order to provide an insight for humanity to follow them, practically.

Key Words: Islam, Business ethics, Islamic instructions, organizational behavior

**RECLAIMING HISTORICAL PAST AND COLLECTIVE PUBLIC MEMORY:
THE CASE OF VALIKHANOV IN KAZAKHSTAN**

Nazerke Mukhlissova

Nazarbayev University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Abstract

This article highlights the tendency of modern Kazakh authorities to bluntly accommodate the public policy inherited from the Soviet past. Particularly, the article focuses on the case of one of the national role models heavily sponsored by the government, Shokan Valikhanov. Soviet authorities in the past praised Valikhanov as a figure of non-religious, striving for civilization scholar, which negatively depicts the influence of Islam in the Steppe along with the deteriorating indigenous culture. Despite the controversial and seemingly incompatible with the modern Kazakhstani rhetoric, the figure and image of Valikhanov became one of the modern pillars of Kazakhstani public identity. His photos are used in government campaigns, universities and schools are named after him, and special event celebrating his figure are subsidized by the government. At first, the government presented a particular public opinion of Valikhanov through the media. However, with time, the depiction of Valikhanov is being taken over by the public and takes a new turn in the interpretation of him through the forms of conspiracy theories about Valikhanov's death, which involves anti-Russian sentiments. The study demonstrates how the Soviet and Kazakhstani authorities conveniently reclaimed Valikhanov's figure while pursuing attempts of creating a new national tradition and public memory.

The research methods include the analysis of modern Kazakhstani media and events subsidized by Kazakhstani government as well as the original documents written by Valikhanov. There has also been an analysis and application of theory of tradition and nation building.

Keywords: Valikhanov; nation-building; tradition-building; Kazakhstan; Soviet legacy; post-Soviet public policy.

**CLUB HOUSE IS AN ANTI-INTERCULTURAL COMMUNICATION
APPLICATION**

Ali Momeni

B.A Graduate Social Communication ,University of Tehran
Master student of Social Communication ,University of Tehran

Club House social network has become popular in Iran in a very short time. Although this app is only for Apple mobile phones, but the enthusiasts of this app made an Android version of it in Iran, which caused its rapid promotion among the Iranian people. One of the problems in social networks is the communication of different cultures with each other. Different people with different cultures interact with the media and judge texts produced by other users based on their own prejudices and worldviews. Intercultural differences do not mean differences between the cultures of different nations; Rather, it is the difference between ethnic, racial, religious, etc. cultures. My hypothesis is that Club House has been very effective in breaking up the intercultural divide. The reason for drawing this hypothesis is that what causes the connection and increase of solidarity between different cultures is based on the means of communication such as dialogue, observation, and so on. But unlike the dialogue-driven reading of the Club House, this program has no central dialogue basis and is merely a display of individuals' individualistic identities, and no communication is as established as dialogue; Because first of all, the form of this program is such that it does not allow dialogue between all people, and also people do not seek dialogue and what is controversial is called dialogue. One of the theoretical foundations of this research is Habermas public domain theory. According to Habermas, the public sphere arises when individuals think collectively about their public needs. The role of the public sphere is manifested in the control and legitimation of the political power exercised by the state organization.

Habermas lists the characteristics of the public sphere:

- Citizenship can access the public sphere on an equal footing with others, regardless of status.
- Every citizen is free to make whatever he or she sees fit, and there is no barrier to discuss the issues raised. Of course, it must be related to the public interest, otherwise it automatically leaves the public sphere.
- Power and government have no possibility of interfering.

In the public sphere, reasoning becomes important because superiority, money, and inequality have no place, and superior reasoning is accepted. Thus, in a process of dialogue, the group agrees on the criterion of superior argument.

•In the public sphere, the collective agrees on the basis of the superior argument for the common good, and is therefore the bearer of a kind of power, a power which arises from understanding, comes from collective cohesion, and can influence the power of government. The relation of this theory with the research hypothesis is in the issue of dialogue. The Iranian people's reading of the Club House is dialogue-oriented, which ultimately enables connections between different cultures. In Habermas's theory of the public sphere, too, dialogue creates a public sphere; But the hypothesis is that no dialogue is formed and none of the ideal indicators of the Habermas public sphere are realized.

The research method of this research is descriptive and survey and has been collected using a questionnaire technique. The statistical population of this study is young students between 18 and 25 years old in Tehran province. My main question is, has Clubhouse increased intercultural communication?

SCHOOL AS A KEY FACTOR IN YOUTHS' CONTINUED PARTICIPATION IN SPORTS

Valerie Isaak, PhD

The Division of Public Administration and Policy, School of Political Sciences, University of Haifa ISRAEL.

Abstract

A career in sports is unique regarding the early stage in life the decision is made. The objective of the current research is to investigate factors influencing young sportswomen's decision to continue participating in sport and launch a professional career. A quantitative research was conducted using a survey for a sample of 444 young athletes, age 18 and above, both genders. The research results indicate differences between gender regarding the role of school in the decision to continue participating in sport. It is recommended for policy makers to collaborate with school management in order to support young athletes.

Keywords: career, school staff support, gender

Biography: Valerie Isaak has her PhD in Public Administration. Her expertise is in Health Organizations and Public Administration. During the last five years she conducted two research on sport, school support and Public policy.

HOBBS AND LOCKE ON HAPPINESS, MORALITY, AND GOD

Yuval Eytan

Tel Aviv University, PhD student

Many consider Hobbes the father of political individualism, claiming that his conception of happiness involved abandoning the ancient eudaimonic ideal and the Christian ideal of eternal happiness. In contrast, I claim that Hobbes derived his innovative view regarding happiness from his understanding of scientific and religious truth. By highlighting previous commentators' inattention to the link between truth, morality, and happiness in Hobbes's thought, I demonstrate the inaccuracy of considering him the founder of a new ideal of happiness grounded in individual experience.

By directing the faith of individuals, the Church leads them to eternal happiness, while the state is designed to provide citizens the optimal conditions for attaining happiness in this world. This separation of the bodies intended to promote the different types of happiness meant that Hobbes was unable to outline a theory in which a necessary link between them existed. Even a sovereign acting according to all the natural laws that "true moral philosophy" reveals, he will establish not a positive relationship between the types of happiness, but rather indifference. I believe that Locke sought to heal the rift left behind, in his view, by Hobbes's ethical philosophy. In seeking to provide a hedonistic-theological theory of happiness, he was the last to express harmony between the two types of happiness and their one absolute source: God. His success in doing so lay in adopting the basic assumption of Hobbes: the possibility of happiness lies in freedom, that is, in a moral life that expresses submission to external authority.

PANDEMİYA DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCANDA MİQRASIYA PROSESLƏRİ

MIGRATION PROCESSES IN AZERBAIJAN DURING THE PANDEMIC PERIOD

ƏLİYEV AMİD ŞİRXAN OĞLU
ALIYEV AMID SHIRXAN

Azərbaycan Respublikası Prezidenti Yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyasının Doktorantı.
Bakı, Azərbaycan

Doctoral Student Of The Academy Of Public Administration Under The President Of The
Republic Azerbaijan. Baku, Azerbaijan

XÜLASƏ

2020-ci ildə yayılmağa başlayan COVID-19 infeksiyası nəticəsində dünya dövlətləri məcburiyyət qarşısında qalaraq pandemiya şəraitinə uyğun yeni qaydaları tətbiq etməyə başladılar. Bununla yanaşı, dövlətlərin ayrı-ayrı sahələrdə həyata keçirdiyi siyasət də dəyişikliklərə məruz qaldı. Bu əslində dünyada baş verən irimiqyaslı proseslərin fonunda baş verirdi. Dəyişikliklər təkcə siyasi məzmununda yox, həmçinin sosial məzmununda da baş verirdi. Pandemiyanın təsir etdiyi ən mühüm sahələrdən biri də miqrasiya prosesləri oldu. Çünki, bu proseslərdə əsas iştirakçı olan insan yəni miqrant dövlət sərhədlərini keçməklə, digər dövlətlərdə baş verən miqrasiya proseslərində iştirakçıya çevrilir. Miqrasiya proseslərinin sürətlənməsi, gecikməsi və ya keyfiyyətə dəyişməsi dünyada baş verən siyasi, iqtisadi və ya sosial dəyişikliklərdən birbaşa asılıdır. COVID-19 virusunun yayılması miqrasiya proseslərinə həm məzmunca, həm də keyfiyyətə təsir etdi.

Azərbaycan dövləti pandemiya şəraitində miqrasiya proseslərinin idarə olunmasında dünyada tətbiq olunan beynəlxalq təcrübəni əsas götürməklə yanaşı, sırf Azərbaycan üçün spesifik olan xüsusiyyətləri də özündə cəmləşdirən miqrasiya siyasəti tətbiq etdi. Bu siyasətin mərkəzində miqrantların hüquqlarının qorunması, onların öz ölkələrinə sərbəst və azad şəkildə qayıtmaları, ölkədə qalan miqrantların hüquqi vəziyyətlərinin leqallaşdırılması və infeksiyaya qarşı peyvəndləmə dururdu. Pandemiya dövründə Azərbaycanda qalmaq məcburiyyətində olan miqrantlara qarşı inzibati cəza tədbirləri tətbiq olunmadı. Bundan əlavə, həmin miqrantların müraciətlərini optimallaşdırmaq üçün bir sıra xidmətlər elektron versiyada təklif olundu. Ölkəni tərk etmək istəyən miqrantlar üçün çarter reysləri təşkil olundu. Azərbaycanda işləyən əcnəbilərini iş yerlərinin itirilməsi minimum səviyyədə saxlandı. Miqrantlar üçün maarifləndirmə və məlumatlandırma işi təşkil olundu. Bu zaman Azərbaycan Birləşmiş Millətlər Təşkilatının, Beynəlxalq Səhiyyə Təşkilatının və Beynəlxalq Əmək Təşkilatının tövsiyələrini də nəzərə aldı. Azərbaycan bu dövr ərzində hətta COVID-19 qarşı mübarizə məqsədilə bir sıra dövlətlərə maliyyə yardımı da göstərdi.

Bu gün Azərbaycanın pandemiya qarşı həyata keçirdiyi mübarizə nümunə kimi qəbul edilə bilər. Ölkə vətəndaşları ilə yanaşı, miqrantların da sağlamlıqlarının qorunması, onların da peyvəndlənməsi və miqrasiya prosedurlarının pandemiya uyğun olaraq daha da sadələşdirilməsi Azərbaycanın miqrasiya siyasətinin humanizm prinsipləri üzərində qurulduğunu deməyə imkan verir. Bu isə öz növbəsində onu göstərir ki, Azərbaycan beynəlxalq

münasibətlərdə etibarlı tərəfdaş prinsiplərinə daim sadıq qalır. yuxarıda qeyd olunan fikirlərin daha da təfsilatlı məzmun ilə təqdim olunan məqalədən tanış olmaq olar.

Açar sözlər: *COVID-19, miqrasiya prosesləri, beynəlxalq əməkdaşlıq.*

SUMMARY

As a result of Covid-19 infection, which began to spread in 2020, states around the world were forced to apply new rules in response to the pandemic. Alongside, states' policies exercised in different areas got subjected to changes. In fact, this happened in light of the large-scale processes taking place around the world. The changes occurred not only in political context but also in social context.

One of the most important fields affected by the pandemic was field of migration processes, as the main player of these processes - a person, a migrant, cross the state's borders turns into a participator of the migration processes of the other state. Acceleration, delay or qualitative change of migration policies directly depends on political, economic and/or social changes happening around the world. The spread of the Covid-19 virus has affected both the context and the quality of migration processes.

The Azerbaijani state did not only base international experience applied around the globe, but also implemented a migration policy, incorporating features specific precisely to Azerbaijan, in management of migration processes in conditions of a pandemic. Protection of migrants' rights, their liberty and freedom to return to their states, legalization of the legal status of migrants remaining in the state and vaccination against the infection were standing at the core of this policy. Administrative sanctions were not imposed on migrants forced to stay in Azerbaijan during the pandemic. Moreover, a number of services were offered in an electronic form to optimize the applications of those migrants. Charter flights were organized for migrants wishing to leave the country. Loss of jobs for foreigners working in Azerbaijan was kept at minimum. Works on information and awareness-raising were organized for migrants, taking into account the recommendations of the United Nations, the International Health Organization and the International Labor Organization. During this period, Azerbaijan has even provided financial support to a number of states to fight against Covid-19.

Today, Azerbaijan's fight against the pandemic can be taken as an example. Along with the citizens of the country, the protection of the health of migrants, their vaccination and further simplification of migration procedure in accordance with the pandemic allows us to say that Azerbaijan's migration policy is based on the principles of humanism. This, in turn, shows that Azerbaijan is always committed to the principles of a reliable partner in international relations. A more detailed content of the above ideas can be found in the present article.

Key words: *COVID-19, migration processes, international cooperation.*

MƏQALƏ/ARTICLE

GİRİŞ:

2020-ci ildən başlayaraq dünya ölkələrində yeni növ koronavirus xəstəliyinin (Covid-19) yayılması nəticəsində ictimai-siyasi və sosial həyatın bütün sahələrində məzmun və keyfiyyətə yeni dəyişikliklər və vərdişlər sistemi formalaşmağa başladı. Tarix boyu insanlar tərəfindən adət halına çevrilmiş davranışlar, hərəkətlər, baxışlar və ictimai qaydalar sərt şəkildə deformasiyaya məruz qaldı. Cəmiyyətin bütün təbəqələri bu dəyişikliklərin təsir dairəsinə düşdü. Cəmiyyətlə yanaşı, dövlətin bütün həyatı əhəmiyyətli sferalarında yeni növ koronavirus xəstəliyinin diktəsi əsasında yaranan qaydaların tətbiqi başlandı. Səhiyyə, təhsil, turizm, idman, mədəniyyət və iqtisadiyyat kimi strateji sahələr ilkin olaraq təsirə və dəyişikliyə uğrayan sahələr oldular. Yeni növ koronavirus xəstəliyinin yayılması dövlətlərarası münasibətlərdə də yeni əməkdaşlıq formatının yaranmasını zəruri etdi. Pandemiya dövründə dövlətlərarası münasibətlər artıq müasir elektron vasitələrlə dəstəklənən yeni müstəviyə keçməli oldu. Adət edilmiş rəsmi görüşlər, səfərlər və qəbullar artıq distant və sosial məsafə prinsiplərinə uyğun olaraq tənzimləndi.

COVID-19 pandemiyası dünya gündəmində yeni vəziyyət yaratmaqla, yeni çoxsaylı çağırışlar yaratdı. Bu çağırışlar dünya əhalisinin yerdəyişməsinə əhəmiyyətli təsir edərək, miqrasiya sahəsini də pandemiyadan ən çox zərərçəkən sahələrdən biri kimi meydana çıxarmışdır. COVID-19-un daha çox insan təması ilə yayılan infeksiya olmasını nəzərə alaraq dünya dövlətləri bu virusdan qorunmaq üçün sərhədlərin bağlanması, səyahət və hərəkət məhdudiyətlərinin tətbiqini, sosial məsafə qaydalarının qorunmasını və digər bu kimi oxşar tədbirləri görməyə məcbur olmuş, bu isə öz növbəsində miqrasiya proseslərində kəskin neqativ nəticələrə səbəb olmaqla yanaşı miqrasiya statistikasına da təsir etmişdir. 2020-ci ildə dünya üzrə miqrantların sayı 281 milyon nəfər təşkil etmişdir. Bu da dünya əhalisinin təxminən 3.6%-ni təşkil edir. Beynəlxalq miqrantların üçdə ikisi dünyanın 20 ölkəsində yaşamışdır. Bununla yanaşı beynəlxalq miqrantların yarısından çoxu əsasən çıxış ölkələrində qeydə alınmışdır. Burada Avropanın xüsusi çəkisini qeyd etmək lazımdır. 2020-ci ildə COVID-19 pandemiyası beynəlxalq miqrasiya da daxil olmaqla insan mobilliyinin bütün növlərinə təsir etmişdir. İlkin hesablamalara görə, 2020-ci ilin ortalarında pandemiya beynəlxalq miqrantların artımını iki milyon nəfərədək azaltmışdır. Proqnozlara görə, 2021-ci ildə pandemiya aşağı və orta gəlirli ölkələr olan maliyyə axınını 14% qədər azaldacaqdır [8]. Belə olan şərtlər çərçivəsində dövlətlər, beynəlxalq təşkilatlar və beynəlxalq icma tərəfindən pandemiyaya qarşı çevik və adekvat qərarların qəbul edilməsini, həmrəylik nümayiş etdirərək sıx əməkdaşlıq edilməsini zəruri etmiş və bu istiqamətlərdə vacib təşəbbüslər, zəruri tədbirlər həyata keçirilmiş, müvafiq qərarlar qəbul

olunmuşdur. Pandemiyanın elan edilməsindən etibarən keçən dövr ərzində müxtəlif ölkələrdəki vəziyyət və həyata keçirilmiş tədbirlərin nəticələri artıq dünya dövlətlərinin bu global problemlə mübarizə siyasətlərinin, yanaşmalarının və verilmiş qərarların səmərəlilik səviyyəsini qiymətləndirməyə tam şəkildə imkan yaratdı.

PANDEMIYA DÖVRÜNDƏ AZƏRBAYCANDA MİQRASIYA PROSESLƏRİ:

Pandemiyanın tətbiqi ilə yaranmış vəziyyət Azərbaycanda da bir sıra həyatı əhəmiyyətli sahələrə təsirsiz ötürülməmişdi. Azərbaycanın pandemiya qarşı həyata keçirdiyi tədbirlər xüsusunda təcrübəsi təqdirəlayiq hesab oluna bilər. Ölkəmizdə koronavirus xəstəliyinin yayılmasının qarşısının alınması üçün ilk günlərdən başlayaraq çevik və zəruri qabaqlayıcı addımlar atılmış, pandemiya qarşı təxirəsalınmaz adekvat tədbirləri operativ həyata keçirmişdir. Təmin edilmiş operativlik və çeviklik nəticəsində Azərbaycanda pandemiyanın vura biləcəyi zərərin səviyyəsini minimum həddə saxlamaq mümkün olmuşdur. Bununla yanaşı, ölkə rəhbərliyi səviyyəsində də bu məsələyə xüsusi diqqət ayrılması məsələnin daha vacib olduğunu bir daha ortaya qoymuş oldu. Burada təqdirəlayiq hal ondan ibarətdir ki, Azərbaycan pandemiya qarşı mübarizədə xaricdən yardım almadan öz gücü hesabına nəzərdə tutulan işləri həyata keçirmiş və eyni zamanda bir sıra dövlətlərə də yardımlar göstərmişdir. Belə ki, ölkəmiz tərəfindən Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatına 10 milyon dollar dəyərində könüllü ianələr ayrılmış, 30-dan çox ölkəyə humanitar yardımlar olunmuşdu. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 3 dekabr 2020-ci il tarixində Nyu-Yorkda BMT Baş Assambleyasının Covid-19 pandemiyası ilə mübarizəyə həsr edilmiş dövlət və hökumət başçıları səviyyəsində keçirilmiş xüsusi sessiyasında çıxışı zaman bu barədə belə demişdir: *“Pandemiyanın mənfə təsirinin qarşısının alınması məqsədilə hökumət tərəfindən 2.5 milyard ABŞ dolları həcmində iqtisadi-sosial yardım və maliyyə dəstəyi paketi təqdim edilmişdi. Sosial yardım tədbirləri 5 milyon insanı əhatə edir ki, bu da ölkə əhalisinin yarısı deməkdir. Koronavirusla mübarizə heç bir xarici maliyyə dəstəyi olmadan, yalnız daxili mənbələr hesabına maliyyələşdirilmişdir”*[1]. Ölkə başçısının tapşırığı və birbaşa nəzarəti altında Azərbaycanda ilk yoluxma faktının qeydə alındığı tarixdən daha öncə, strateji əhəmiyyətli dövlət orqanlarının və qurumlarının rəhbər şəxslərindən ibarət Nazirlər Kabineti yanında Operativ Qərargahın yaradılması ilə mövcud şəraitdə idarəetmə və kommunikasiyanın düzgün qurulması, həmçinin çevik qərarların qəbul olunmasına əlverişli zəmin yaranmışdır. Bu eyni zamanda dövlət tərəfindən yaranmış vəziyyətin instutsional və təşkilatlanmış şəkildə idarəolunmasının göstəricisi idi. Pandemiya dövründə dövlətimiz üçün prioritet məsələ cənab Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi “insan sağlamlığı, insan həyatı

və insanların sosial müdafiəsi” olmuşdur. Bununla da Azərbaycan Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı da daxil olmaqla bir sıra beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edərək həmrəylik nümayiş etdirmiş, beynəlxalq tərəfdaşlarla qarşılıqlı əməkdaşlığı gücləndirmiş, qlobal və dünyəvi bəlaya qarşı mübarizədə hərtərəfli yanaşma sərgiləyərək humanitar təşəbbüslərini də davam etdirmişdir. Pandemiya zamanı Azərbaycan ictimai və sosial həyatın ən vacib sahələrində yarana biləcək arzuolunmaz tendensiyaların qarşısını almaq məqsədilə həmin sahələrin xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq hazırlanmış dövlət siyasətini tətbiq etdi. Bu sahələr arasında Azərbaycanda baş verən miqrasiya prosesləri və bu proseslərin dövlət səviyyəsində idarəolunmasını təmin edən miqrasiya siyasəti daha çox ön plana çıxmalı oldu.

Azərbaycanın pandemiya dövründə miqrasiya idarəçiliyi ümumilikdə bir çox dövlətlərin qabaqcıl təcrübəsinə əsaslanmaqla yanaşı, özünəməxsus spesifik xüsusiyyətləri ilə də fərqlənir. Azərbaycanda COVID-19 dövründə digər sahələrdə olduğu kimi, miqrasiya proseslərinin idarə edilməsi sahəsində də çevik, adekvat, şəffaf və səmərəli idarəçilik mexanizmləri qurulmuşdur. Belə ki, Azərbaycan Respublikasında koronavirus infeksiyasına ilk yoluxma faktının qeydə alındığı 28 fevral 2020-ci il tarixdən sonra qısa müddət ərzində yük daşımaları istisna olmaqla, ölkə ərazisinə yerüstü və hava nəqliyyatı ilə giriş-çıxış dayandırılmış, ölkə daxilində xüsusi karantin tədbirləri tətbiq edilmiş, daxili yerdəyişmə məhdudlaşdırılmışdır. Pandemiya dövründə miqrasiya proseslərində ortaya çıxan əsas məqam Azərbaycanda olan miqrantların hüquqi və sosial vəziyyəti, onların müraciətlərinə baxılması və digər narahatlıqlarının aradan qaldırılması ilə bağlı görüləcək tədbirlər barədə idi. Ölkədə yaşama icazələri əsasında yaşayan miqrantların hüquqi vəziyyəti nisbətən stabil olsa da, Azərbaycana viza əsasında və ya vizasız qaydada gələn, ölkə ərazisinə giriş-çıxışa tətbiq edilən məhdudiyat ilə əlaqədar geri qayıda bilməyən və ya qayıtmaq istəməyən əcnəbilərin hüquqi statuslarının qeyri-müəyyənliyi narahatlıq doğuran məsələlərdən idi [9]. Bu məqsədlə Azərbaycanda öz hüquqi statusunun leqallaşdırmaq istəyən miqrantların 2020-ci ilin aşağıda qeyd olunan statistik göstəricilərinə nəzər yetirmək kifayət edər:

- *Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasında olduğu yer üzrə qeydiyyatına alınma ilə bağlı müraciətləri – 148970 nəfər;*
- *Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycan Respublikasının ərazisində müvəqqəti və daimi yaşamaq üçün icazələrin alınması (müddətlərinin uzadılması) ilə bağlı müraciətləri – 41031 nəfər;*
- *Şəxsin Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığına mənsubiyyətinin müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı müraciətləri – 16706 nəfər [10].*

Qeyd olunan məsələlərin həlli üçün beynəlxalq təcrübədə tətbiq olunan optimal variantlar nəzərdən keçirilirdi. Lakin, yaranmış situasiya dərhal müdaxilə edilməsini və optimal qərarların qəbul olunmasını tələb edirdi. Pandemiya dövründə Azərbaycan Respublikasının miqrasiya siyasəti miqrantlar üçün əlverişli şəraitin yaradılması, inzibati prosedurların mümkün olacaq dərəcədə sifira endirilməsi və miqrasiya prosedurlarının elektronlaşdırılmasından ibarət oldu. Yaranmış vəziyyətlə bağlı olaraq, Azərbaycanla digər dövlətlər arasında sərhədlərin xüsusi rejimdə işləməsi və sərnişin daşımada limitli daşımaların tətbiq olunması zamanı bir sıra dövlətlər Azərbaycanda olan vətəndaşlarının geri qayıtmalarına şəraitin yaradılması üçün öz sərhədlərini açıq saxladılar. Xüsusi olaraq bu məqsəd üçün çarter reysləri təşkil olundu. Bununla yanaşı pandemiya səbəbindən Azərbaycanda qalma məcburiyyətində qalan əcnəbilərin ölkədə qalma müddətləri uzadıldı və onlara qarşı inzibati cəza tədbirləri icra edilmədi. Yəni, pandemiyanın davam etdiyi müddət ərzində Azərbaycan ərazisində qalan və sənədlərinin etibarlılıq müddəti bitmiş əcnəbilərə məcburi qaydada tərk etmə də tətbiq olunmadı. Bununla yanaşı Azərbaycan miqrasiya sahəsində beynəlxalq təşkilatların tövsiyələrini də diqqətdən kənar saxlamadı. Əcnəbilərin maarifləndirilməsi və məlumatlandırılması tədbirləri həyata keçirilərkən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarının Ofisinin 7 aprel 2020-ci il tarixində dərc etdiyi COVID-19 dövründə miqrantların insan hüquqlarına dair Təvsiyəsi də nəzərə alındı. Təvsiyədə miqrantların hüquqlarının qorunması məqsədilə əsasən aşağıdakılar qeyd olunmuşdur:

- *Miqrasiya statusundan asılı olmayaraq bütün miqrantlar, COVID-19-a qarşı təsirli sağlamlıq və bərpa müdaxiləsinin ayrılmaz bir tərkib hissəsi kimi qəbul edilməlidir. Bu, böhrana cavab olaraq yalnız miqrantların hüquqlarını qorumaq deyil, eyni zamanda ksenofobiyayı təhrik etməkdən və ümumiyyətlə cəmiyyətin sağlamlığını təhlükə altına almaqdan qoruyan yeganə təsirli yoldur;*
- *Dövlətlər böhranın qeyri-mütənasib təsiri riski altında olan həssas vəziyyətlərdə olan miqrantları dəstəkləmək üçün yaş, cinsiyyət, əlillik və digər amilləri nəzərə alaraq xüsusi tədbirlər görməlidirlər.*
- *Təvsiyədə COVID-19 infeksiyasının sürətli yayılması məqsədilə bir sıra dövlətlərin sərhədləri bağlaması da öz əksini tapmışdır. Bu vasitə ilə həmin dövlətlər COVID-19-un yayılmasının qarşısını almağa cəhd etdikləri bildirilir [11].*

Miqrantlar arasında əməkçi miqrantların da xüsusi yer almasını nəzərə alaraq Beynəlxalq Əmək Təşkilatı da COVID-19 pandemiyası dövründə öz tövsiyələrini dərc etdi. Burada əsasən

işəgötürənlərə müraciət olunaraq pandemiya dövründə məsafədən işləmə mexanizmlərinin təmin edilməsi və eləcə də əməkçi miqrantların əmək hüquqlarının qorunması tövsiyə olunmuşdur. Pandemiya dövründə iş yerlərinin bağlanması nəticəsində cəmiyyətdə əsasən gənc insanların daha çox bu təsirə məruz qaldıqları bildirilmişdir. Sənəddə həmçinin əməkçi miqrantların ən həssas kateqoriyaya aid olduğu göstərilərək onların düzgün məlumatlandırılması, ərzaq təhlükəsizliyinin təminatı, səhiyyə xidmətlərindən bərabər istifadə hüququnun tanınması bildirilmiş, miqrantlara qarşı ayrı-seçkiliyin və ksenofobianın artması, işdən qovulma, eləcə də ölkə hüdudlarından kənara çıxarma hallarına xüsusi diqqət yetirilməsi tövsiyə olunmuşdur [12].

Azərbaycanda əməkçi miqrantlar əmək fəaliyyəti ilə məşğul olmaları işəgötürənlər tərəfindən alınmış iş icazələri əsasında mümkündür. Pandemiya şəraitində iş icazəsi əldə edən əməkçi miqrantların əksəriyyəti əsasən yerli əmək ehtiyatlarının iddia etmədiyi və eyni zamanda əvvəlki illərdə iş icazəsi ilə təmin olunmuş və müddətin uzadılması üçün müraciət edənlər olmuşdur. Bu sahədə vəziyyətin stabil olaraq qorunub saxlanması ilk növbədə pandemiya vəziyyətində ölkənin sosial-iqtisadi sabilliyinin qorunması üçün məhz dövlət tərəfindən görülmüş adekvat tədbirlər nəticəsində əcnəbilərin məhdudlaşdırılmış sayda işdən çıxarılması ilə nəticələnmişdir. Bu vəziyyətin stabil olmasını şərtləndirən əsas amil isə Azərbaycanda yaradılmış dövlət və işəgötürən arasındakı məhsuldar əməkdaşlıqdır. Bununla yanaşı, işdən ayrılan əməkçi miqrant və onun ailə üzvlərinin ölkədən kənara çıxarılmaması pandemiya şəraitinə uyğun olaraq humanizm, insanpərvərlik və ailələrin birləşməsi prinsiplərinə əsaslanmışdır. Pandemiya dövründə digər miqrantlar kimi, əməkçi miqrantlara da öz hüquqi statuslarını leqallaşdırılması üçün bütün imkanlar yaradılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezident cənab İlham Əliyevin təşəbbüsü pandemiya qarşı mübarizənin bir sıra beynəlxalq təşkilatlar səviyyəsində səsləndirilməsi xüsusi olaraq diqqətəlayiqdir. Ölkə başçısı Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının və Qoşulmama Hərəkatının videofomatda Zirvə Görüşləri iştirak etmiş və Azərbaycan tərəfindən pandemiya qarşı həyata keçirilən tədbirlər həmin görüşlərdə bir daha səsləndirilmişdir. Bununla yanaşı, Qoşulmama Hərəkatının sədri qismində dövlət başçımızın təşəbbüsü ilə pandemiya qarşı mübarizəyə həsr olunmuş BMT Baş Assambleyasının xüsusi sessiyasının keçirilməsi bir daha onu göstərdi ki, Azərbaycan bu məsələdə dünya dövlətləri ilə həmrəydir. Qeyd olunmalıdır ki, sonuncu təşəbbüs dünyanın 130-dək ölkəsi tərəfindən bəyənilmişdir. Zirvə Görüşündən irəli gələn məsələlərin müzakirəsi məqsədilə mayın 7-də Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasına üzv və müşahidəçi dövlətlərin miqrasiya orqanları və aidiyyəti qurumlarının rəhbərlərinin videokonfrans vasitəsilə iclası da keçirilmişdir. İclasda üzv və

müşahidəçi dövlətlərin ərazisində olan və yaşayan əcnəbilər üçün mövcud vəziyyətlə əlaqədar miqrasiya qanunverciliyi baxımdan hər hansı narahatlıq yaranmamasına əminlik ifadə olunmuşdur. Eyni zamanda, Şuraya üzv və müşahidəçi dövlətlər arasında miqrasiya sahəsində əməkdaşlığın genişlənməsi məqsədilə Azərbaycan tərəfindən işçi qrup yaradılması təşəbbüsü irəli sürülmüş və yekdilliklə dəstəklənmişdir [9].

NƏTİCƏ:

Sonda bir daha qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan pandemiya dövründə miqrasiya siyasətinin həyata keçirilməsi zamanı ümumbəşəri dəyərləri üstün tutaraq, miqrantların hüquqlarının qorunması üçün bir sıra əməli tədbirləri həyata keçirmişdir. Ölkədən getmək istəyən əcnəbilər üçün hərtərəfli şərait yaradılmış və hüquqi leqallaşdırma üçün bütün imkanlar səfərbər edilmişdir. Əcnəbilərin müraciətlərinin elektron platformalar üzərində qeydə alınması məqsədilə yeni xidmətlər istifadəyə verilmişdir. İş yerlərini itirən əməkçi miqrantla və onların ailə üzvlərinin birləşməsi prinsipi üstün tutulmuşdur. Sərhədlərdə məhdudlaşdırmaların tətbiq edilməsinə baxmayaraq, Azərbaycan bu sahədə də miqrantların öz ölkələrinə qayıtmalarına beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq yüksək səviyyədə icra etmişdir. Ölkə əhalisinin COVID-19 infeksiyasına qarşı həyata keçirilən peyvəndlənmə prosesində də əcnəbilərin iştirakı təmin edilmişdir. Azərbaycan Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı, Beynəlxalq Əmək Təşkilatı və Beynəlxalq Səhiyyə Təşkilatlarının tövsiyələrini nəzərə almış, pandemiya qarşı mübarizədə beynəlxalq tərəfdaş etimadını saxlamışdır. Bu dövr ərzində Azərbaycan bir sıra dövlətlərə maliyyə yardımları etmiş və hazırlanmış peyvəndlərin qeyri-bərabər paylanmasına qarşı çıxış etmişdir. 06 aprel 2021-ci il tarixində Ümumdünya Sağlamlıq Günü münasibətilə keçirilən tədbirdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev öz videomüraciətində bu barədə fikirlərini belə qeyd etmişdir: *Azərbaycan COVID-19 pandemiyasına qarşı global səyləri səfərbər edən ilk ölkələrdən biri olub. Bizim təşəbbüsümüzlə 2020-ci ilin aprelində Türk Şurasının Zirvə toplantısı, 2020-ci ilin mayında Qoşulmama Hərəkətinin Zirvə toplantısı və 2020-ci ilin dekabrında BMT Baş Assambleyasının dövlət və hökumət başçıları səviyyəsində xüsusi sessiyası keçirilib. Azərbaycan öz beynəlxalq məsuliyyətinə sadıq olaraq Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatına 10 milyon ABŞ dolları həcmində könüllü maliyyə yardımı ayırıb. Biz, həmçinin 30-dan çox ölkəyə koronavirusla mübarizədə birbaşa humanitar və maliyyə yardımı göstərmişik [2].* Ümumilikdə isə bildirmək lazımdır ki, pandemiya dövründə Azərbaycanda miqrasiya prosesləri həyata keçirilən miqrasiya siyasəti nəticəsində stabil olaraq qalmışdır. Ölkəyə gələn əcnəbilərin sayında pandemiya ilə bağlı azalma müşahidə olunsada Azərbaycanda yaşamağa və işləməyə davam edən əcnəbilərin bütün hüquqları yüksək səviyyədə təmin

olunmuşdur. Bu bir daha onu göstərir ki, Azərbaycan hər bir vəziyyətdə pragmatik, düşünülmüş və adekvat siyasət xəttini üstün tutur.

Açar sözlər: *miqrasiya siyasəti, pandemiya, COVID-19, miqrasiya prosesləri, beynəlxalq əməkdaşlıq.*

Key words: *migration policy, pandemic, COVID-19, migration processes, international cooperation*

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. <https://president.az/articles/48495>
  2. <https://president.az/articles/51027>
  3. <https://www.stat.gov.az/>
  4. <https://www.iom.int/>
  5. <https://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>
  6. <https://tourism.gov.az/>
  7. https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf
  8. https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/i_mr2020_10_key_messages_ru_1.pdf
  9. https://www.migration.gov.az/index.php/az/news_detail/14152
  10. <https://migration.gov.az/az/statistics>
  11. https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Migration/OHCHRGuidance_COVID19_Migrants.pdf
- https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---migrant/documents/publication/wcms_743268.pdf

**ANXIETY AND DEPRESSION STATE / TRAIT IN MEN AND WOMEN CAUSED
BY COMPULSORY ISOLATION AND SOCIAL DISTANCING BY COVID 19 IN
BOGOTÁ CITY**

Ana Milena Rincón Vega

Secretary of Health of Bogota

Luisa Fernanda Gaitan Avila

ECCI University

ABSTRACT

According to the World Health Organization (WHO), " Health is a state of complete physical, mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity" (2020) we take the concept of mental health beyond the absence of disabilities or mental disorder, and we understand it as the full capacity of the individual to face daily stress in different contexts; according to that, it has been identified a sudden change in traditional life dynamics caused by the Covid-19 pandemic, and this change has had implications for physical and mental health, in addition to adjustments in other human processes, as communication and communicative interaction.

In Colombia, the government have implemented mandatory isolation and social distancing, to mitigate the impacts of the physical illness caused by the virus. According to that, this research means to establish the socio-emotional effects in men and women related to the new roles they assumed while the pandemic is in Bogotá, Colombia. To reach that goal, we implemented a quantitative and non-experimental methodology, and according to this kind of research, the sample was non-probability. The collection of information was made using the State-Trait Anxiety Inventory (STAI) questionnaire with 40 items and the State-Trait Depression Inventory (ST-DEP) with 42 items. People participating in this research were meanly men and women of legal age who had lived in Bogota more than two years, people diagnosed by Psychological or Psychiatric decease before March 20, 2020 were excluded.

As results we found an increase in symptoms associated with state anxiety and depression due to compulsory isolation, likewise we found that the symptoms related to State Anxiety rise in 7.19% and the symptoms associated with State Depression add up to 9.58%. As well was found that in both the female and male population mental health decreased, however, we also identified that people implemented new communication strategies and communicative interaction, to reduce the impacts of confinement.

Констатация педагогического опыта формирования эмпатической коммуникативной компетенции в медицинских колледжах

Банул К.

*докторант, Докторская школа «Образовательные науки»
Тираспольский государственный университет, Молдова*

Аннотация

Современные социальные условия и социальные потребности выявляют необходимость развития эмпатической коммуникативной компетентности у будущих медицинских работников. Эмпатическая коммуникативная компетенция учащихся медицинского колледжа способствует гибкости профессионального мышления, позволяет адаптироваться к новым профессиональным ситуациям, соответствовать требованиям, предъявляемым профессией. В статье отражены результаты наблюдения за опытом педагогических кадров медицинских колледжей в формировании эмпатической коммуникативной компетенции.

Ключевые слова: эмпатическая коммуникативная компетенция, компетентность, профессиональная компетенция.

Abstract

Modern social conditions and social needs reveal the need to develop empathic communicative competence in future medical workers. Empathic communicative competence of medical college students contributes to the flexibility of professional thinking, allows them to adapt to new professional situations, to meet the requirements of the profession. The article reflects the results of observation of the experience of teaching staff of medical colleges in the formation of empathic communicative competence.

Key words: empathic communicative competence, competence, professional competence.

Введение

На данном этапе развития общества актуальной проблемой является повышение качества медицинских услуг. Эмпатическая коммуникативная компетенция делает специалиста медицинской сферы более успешным и востребованным. Целенаправленно сформированная эмпатическая коммуникативная компетенция учащихся медицинского колледжа способствует гибкости профессионального мышления, позволяет адаптироваться к новым профессиональным ситуациям, соответствовать требованиям, предъявляемым профессией. В условиях очень напряжённого приёма пациентов в амбулаторных учреждениях (поликлинике) формирование эмпатической коммуникативной компетенции необходимо рассматривать как очень серьёзный фактор и как стратегию, призванную облегчить эти трудности [6]. Именно поэтому так важна целенаправленная работа по формированию эмпатической коммуникативной компетентности будущих медицинских работников.

1. Специфика формирования эмпатической коммуникативной компетенции в медицинских колледжах

Перед преподавателями колледжа стоит задача подготовки ответственного гражданина, способного строить свою деятельность в соответствии с интересами окружающих его людей, создание условия для всестороннего развития и самореализации личности учащихся, формирование профессионально значимых компетенций. Организация педагогических условий предполагает максимальное усиление активности учащегося как субъекта педагогического процесса [1]. Принимая во внимание, что эмпатическая коммуникативная компетенция медицинского работника коррелирует с психологическим эффектом лечения и является важнейшим фактором, определяющим успех лечения, проявляется:

- в положительной направленности интеракций и отсутствии реакций игнорирования;
- в высоком уровне эмпатии;
- в отношении к пациенту как к ценности, как к активному соучастнику взаимодействия.

Эмпатическая коммуникативная компетенция медицинского работника позволяет:

- лучше распознавать и правильнее реагировать на вербальные и невербальные знаки пациентов и извлекать из них больше информации;
- более эффективно проводить медицинские манипуляции;
- добиваться одобрения и расположения пациентом;
- воздействовать на различные формы отражения болезни (эмоциональная, интеллектуальная, мотивационная) и активизировать компенсаторные механизмы, повысить психосоматический потенциал личности пациента, помочь ему восстановить связь с миром, разрушить стереотипы, сформированные болезнью, и создать образцы здорового реагирования.

Целью констатации было выявление опыта педагогических кадров в формировании эмпатической коммуникативной компетенции. Для этого мы использовали следующие методы: анализ документации и наблюдение.

Требования к подготовке компетентного выпускника медицинского колледжа продекларированы в государственных документах:

- Кодексом об образовании Республики Молдова от 17.05.2014;
- Стратегией развития системы образования на 2014–2020 гг. «Образование-2020», постановлением правительства Республики Молдова от 14.11.2014 № 944;
- Программой развития медицинского и фармацевтического образования в Республике Молдова на 2011–2020 гг., постановлением правительства Республики Молдова от 27.10.2010 № 1006;
- Классификатором занятости Республики Молдова, утвержденным приказом Министерства труда, социальной защиты и семьи от 03.03.2014 № 22;
- Номенклатурой областей профессионального обучения, специальностей и квалификаций для подготовки кадров в учреждениях среднего технического профессионального образования, утвержденной постановлением правительства Республики Молдова от 14.12.2015 № 853.

Содержание образования основывается на государственных образовательных стандартах, носит формативно-развивающий характер и дифференцируется по уровням и ступеням. Государственные образовательные стандарты профессионально-технического образования разработаны Министерством образования, культуры и исследований с участием представителей патронатов, согласованы с компетентными органами центрального публичного управления и утверждены Правительством. Компетенции, которыми должны обладать выпускники программ послесреднего и послесреднего нетретиного профессионально-технического образования,

формулируются в Национальной рамке квалификаций. В основе построения государственного образовательного стандарта заложен компетентностный подход. Наличие у выпускника практического опыта это принципиально новая составляющая результата образования, нашедшая отражение в стандарте. Куррикулум по модулям/дисциплинам профессионально-технического образования разрабатывается специалистами в соответствующей области по уровням образования (среднего, послесреднего и послесреднего нетретичного) и по направлениям профессиональной подготовки в соответствии с Национальной рамкой квалификаций, координируется с секториальными комитетами и утверждается Министерством образования, культуры и исследований по согласованию с компетентными центральными органами.

Куррикулум профессионально-технического образования включает:

- a) рамочный учебный план и учебные планы по ремеслам и специальностям;
- b) куррикулумы по модулям/дисциплинам;
- c) методические пособия по применению куррикулумов. [3]

В этом контексте преподаватели ориентируют свою деятельность на достижение следующих стратегических целей: обеспечение качественного образовательного процесса, ориентированного на учащегося, который должен способствовать формированию профессиональных навыков учащихся; разработке и оценке учебной деятельности, связанной с современными учебными планами, совместимыми с требованиями европейского образования.

Реформы образования в Республике Молдова, требования Болонского процесса подчеркивают эффективность процесса профессиональной подготовки будущих специалистов. Цели учебной программы связаны с Национальной рамкой квалификаций, со стратегическими документами развития учебного заведения, сфокусированными на следующих аспектах: реструктуризация начального обучения в области профессионального обучения.

Постановлением Правительства Республики Молдова был утвержден Кодекс деонтологии медицинского работника и фармацевта регламентирующий нормы профессионального поведения, основные этические принципы и нравственные ценности, в соответствии с которыми осуществляется профессия медицинского работника и фармацевта на территории Республики Молдова. Настоящий Кодекс преследует следующие цели:

- a) установление норм профессионального поведения медицинских работников и фармацевтов Республики Молдова;
- b) повышение престижа и укрепление авторитета профессии медицинского работника и фармацевта;
- c) установление единых стандартов поведения для всех медицинских работников и фармацевтов;
- d) информирование граждан о нормах поведения, которыми должны руководствоваться все медицинские работники и фармацевты Республики Молдова.
- e) предотвращение возможных нравственных нарушений. [5]

Кандидатом педагогических наук Н.А. Жуковской в диссертационном исследовании выделены основные принципы развития нравственных качеств у учащихся медицинского колледжа. Н.А. Жуковская отмечает, что развитие нравственных качеств в обучении и воспитании учащихся медицинского колледжа включает организационно-мотивационный, аналитико-диагностический, содержательно-деятельностный, оценочно-результативный этапы, каждый этап имеет отличие по постановке цели, отборе содержания, и получении конечного результата. [2]

В современных условиях одной из ведущих тенденций развития систем образования в мире является создание образовательного пространства. Актуальной задачей является

поиск достижения путей совместимости образовательных систем, педагогических инструментов и технологий, механизмов их корректной совместимости. Вырабатываются общие подходы к обеспечению качества образования, к разработке учебно-научных материалов и программ.

Необходимо отметить, что вопросы компетенции, компетентности и компетентностного подхода рассматриваются в работах педагогов И.А.Зимней, Э.Ф. Зеера, Н.В. Кузьминой, А.К. Маркова, Л.А. Петровской, Л.М. Митиной, Л.П. Алексеевой, Н.С. Шаблыгиной Е.С. Богачевой, Н.Н. Двумичанской, Л.В. Елагиной, Н.А. Жуковской, И.И. Ускова, S. Marcu, V. Goraş-postică, A. Ghicov, L. Scifos, V. Botnari, а также психологов В.В. Давыдовой, П.Я. Гальпериной, В.Д. Шадриковой, П.М. Эрдниевой.

В диссертационном исследовании кандидата педагогических наук Н.Ф. Миколишина «Профессиональная подготовка студентов медицинского колледжа через организацию компетентностно ориентированного образовательного процесса» компетентность рассматривается как стратегическая целевая характеристика качества образования и представляет собой комплекс ключевых, общепрофессиональных и профессиональных компетенций [4].

Анализ учебных документов и продуктов проективного типа (учебные планы, учебные планы (программы) по дисциплинам, дидактические проекты: курс, семинар / практические занятия, лабораторные работы, исследовательские проекты / индивидуальные занятия) и методический (учебные пособия, методические пособия) и др.) освещает педагогический опыт формирования эмпатической коммуникативной компетенции.

Нами была изучена педагогическая документация с целью определения специфики планирования процесса формирования эмпатической коммуникативной компетенции учащихся медицинского колледжа. Объектами изучения выступили рабочие планы преподавателей, изучив которые, мы обнаружили, что в них отсутствовали технологии, способствующие формированию эмпатической коммуникативной компетенции. Педагоги не планируют условия, необходимые для формирования эмпатической коммуникативной компетенции у учащихся медицинского колледжа. Рассмотрев Государственный образовательный стандарт среднего профессионального образования и требования к результатам освоения основной профессиональной образовательной программы, мы выявили, что обучение направлено на формирование клинических навыков и в меньшей мере обладает гуманистической направленности. Исходя из данного стандарта учащиеся должны:

1. Работать в коллективе и команде, эффективно общаться с коллегами, руководством, потребителями.
2. Быть готовым брать на себя нравственные обязательства по отношению к природе, обществу и человеку.
3. Представлять информацию в понятном для пациента виде, объяснять ему суть вмешательств.

Анализ квалификационной характеристики специальностей: Сестринское дело, Лечебное дело, Акушерское дело показывает, что в них заключены требования, позволяющие преподавателям учебных дисциплин и профессиональных модулей данных специальностей стимулировать формирование эмпатической коммуникативной компетенции учащихся медицинских колледжей.

2. Анализ педагогической практики формирования эмпатической коммуникативной компетенции в медицинском колледже

В процессе изучения педагогической документации нами выявлено, что работа по

формированию эмпатической коммуникативной компетенции учащихся медицинского колледжа не находит достаточного отражения в планах преподавателей. Полученные данные показали, что в практике работы колледжа уделяется недостаточное внимание педагогическим технологиям способствующим формированию эмпатической коммуникативной компетенции.

Для получения более полной информации о состоянии практики по проблеме формирования эмпатической коммуникативной компетенции учащихся медицинского колледжа мы провели наблюдение за деятельностью педагогов. Объектом наблюдения выступили средства методы и формы формирования эмпатической коммуникативной компетенции учащихся.

Нами были составлены вопросы для оценки опыта педагогических кадров медицинских колледжей в формировании эмпатической коммуникативной компетенции учащихся. Результаты анализа протоколов наблюдений показали, что 100% анкетированных считают, что формирование эмпатической коммуникативной компетенции учащихся является необходимым. Они уверены в наличии прямой связи между профессионализмом медицинского работника и его способностью к проявлению сочувствия, умения сопереживать, оказывать эмоциональный отклик и заботу посредством вербальных и невербальных средств общения. Также важно, что в ходе профессиональной деятельности необходимо будет общаться с людьми разного возраста, социального статуса, разных профессий, наций, религий. На вопрос «Какие методы, средства, формы, способствующие формированию эмпатической коммуникативной компетенции учащихся Вы применяете?» 52% ответили – беседа, работа в группах; 27 % - ситуационные задачи, 13% - ролевые игры, 8% - используют тренинги. На вопрос «Созданы ли условия в медицинском колледже для формирования эмпатической коммуникативной компетенции учащихся?» 17% ответили – «частично», 21% - «нет», 62% - считают, что условия благоприятствуют для формирования эмпатической коммуникативной компетенции. На вопрос «Уделяете ли вы внимание формированию навыков и моделей невербального эмпатического поведения?» 37 % анкетированных ответили, что уделяют, например, подчеркивают важность положения тела лицом к пациенту, зрительный контакт, пантомимику. На вопрос «Проводится ли аналогично практикующимся клиническим навыкам в режиме реального времени с реальными пациентами и под наблюдением практикующих врачей, включение эмпатической коммуникации в клинических условиях?» большинство анкетированных ответили, что такая практика не проводится.

ВЫВОДЫ

В ходе наблюдения за деятельностью педагогов по формированию эмпатической коммуникативной компетенции было отмечено, что большинство педагогов не используют активные технологии, стимулирующие выработки опыта и умений эффективно применять ее при взаимодействии с пациентом. Не преадается значение важности формирования умений управлять невербальными средствами коммуникации. Нами было выявлено, что в медицинских колледжах целенаправленно не создаются необходимые условия для формирования эмпатической коммуникативной компетенции. Анализ педагогического опыта формирования эмпатической коммуникативной компетенции учащихся медицинских колледжей показывает определенные недостатки, в частности, которые связаны с созданием соответствующих контекстов для реализации номинированной компетенции. На этапе внедрения государственных образовательных стандартов педагогические коллективы медицинских колледжей столкнулись с рядом сложностей. Это отсутствие единой

нормативно-методической базы, необходимость самостоятельного определения структуры и содержания некоторых общих компетенций для дисциплин и профессиональных модулей из вариативной части часов. Потребовалась разработка модели формирования эмпатической коммуникативной компетенции, а также систематизация компетентностно-ориентированных образовательных технологий и разработка оценочных материалов. Мы столкнулись с необходимостью пересмотра принципов организации учебного процесса, и качества подготовки средних медицинских работников.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. CALLO Tatiana *Pedagogia practică a atitudinilor*. Chişinău: Litera, 2014.
2. ЖУКОВСКАЯ Нина *Технология развития нравственных качеств в профессиональной подготовке студентов медицинского колледжа: дис. канд. пед. наук*. Саратов, 2007. 177с.
3. Кодекс республики молдова об образовании от 17 июля 2014 года №152
4. МЕЛЬНИКОВ Владимир *Введение в экспериментальную психологию личности: учебное пособие для слушателей ИПК преподавателей пед. дисциплин ун-тов и пед. ин-в* / В. М Мельников, Л. Т. Ямпольский. — Москва: Просвещение, 1985.
5. Постановление Правительства Республики Молдова от 24 марта 2017 года № 192 об утверждении Кодекса деонтологии медицинского работника и фармацевта
6. ХЕТАГУРОВА Алла *Сестринская профессия: гуманность и профессиональная компетентность* / А. Хетагурова // Сестринское дело. 2001. - № 6. 4-5 с.

SAĞLIK YÖNETİMİNDE TOPSİS YÖNTEMİ UYGULAMALARI: İÇERİK ANALİZİ

Prof. Dr. Şebnem ASLAN

Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü
0000-0003-2135-242X

Ömer ÇELİK

Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü
Doktora Öğrencisi, 0000-0003-3697-6884

ÖZET

TOPSİS Yöntemi, işletmelerin iç ve dış çevrede karşılaştıkları karmaşık karar problemlerinin çözümünde etkili olan çok kriterli karar verme yaklaşımlarından biri olarak kabul edilmektedir. Özellikle idari, mali ve tıbbi süreçleri bünyesinde barındıran karmaşık bir yapıya sahip olan sağlık yönetimi alanındaki işletmelerde karar verme kritik bir role sahip olduğundan TOPSİS yöntemi son yıllarda gittikçe önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada sağlık yönetimi alanındaki TOPSİS metodunun kullanıldığı çalışmaların incelenmesi amaçlanmıştır. Dolayısıyla çalışmanın amacı doğrultusunda Science Direct, PubMed, Springer, Wiley, Ulakbim, Dergipark veri tabanları ile YÖK Ulusal Tez Merkezi aracılığı ile yapılan taramalar neticesinde 2008-2021 yılları arasında gerçekleştirilen çalışmalara erişim sağlanmıştır. Sağlık yönetimi alanında ulusal literatürde yer alan çalışmalar incelenirken arama başlıkları “TOPSİS”, “sağlık”, “hastane”, “medikal”, “hasta bakımı” olarak belirlenirken, uluslararası çalışmalar incelenirken ise arama başlıkları “TOPSİS”, “health”, “hospital”, “medical”, “healthcare” olarak belirlenmiş ve çalışmalara bu anahtar kelimeler üzerinden ulaşılmıştır. Ulaşılabilen çalışmalar içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir.

Çalışmanın sonucunda sağlık yönetiminde TOPSİS Yönteminin kullanıldığı çalışmaların 2018 yılı ve sonrasında ciddi artış gösterdiği saptanmıştır. Gerçekleştirilen çalışmaların en çok sağlık işletmelerinde performans yönetimi ve sağlık bilgi/bilişim sistemleri alanında gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Veri tabanlarından erişilen çalışmaların yüksek oranda gerçekleştirildiği ilk üç ülkenin ise Türkiye, Çin ve İran olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla hem ülkemizde hem de dünyada sağlık yönetimi alanında TOPSİS yöntemi kullanımının gittikçe yaygınlaştığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hastane, Hasta Bakımı, Medikal, Sağlık Yönetimi, TOPSİS.

**APPLICATION OF TOPSIS METHOD IN HEALTH MANAGEMENT: CONTENT
ANALYSIS**

SUMMARY

The TOPSIS Method is accepted as one of the multi-criteria decision making approaches that are effective in solving complex decision problems faced by businesses in the internal and external environment. The TOPSIS Method has become increasingly important in recent years, as it has a critical role in decision-making in businesses in the field of health management, which has a complex structure that includes administrative, financial and medical processes.

In this study, it is aimed to examine the studies using TOPSIS method in the field of health management. Therefore, in line with the purpose of the study, access was provided to the studies carried out between 2008-2021 as a result of the searches made through Science Direct, PubMed, Springer, Wiley, Ulakbim, Dergipark databases and YÖK National Thesis Center. While examining the studies in the national and international literature in the field of health management, the search titles were determined as "TOPSIS", "health", "hospital", "medical", "healthcare", and the studies were reached through these keywords. The accessible studies were evaluated using the content analysis method.

As a result of the study, it was determined that the studies using the TOPSIS Method in health management increased significantly in 2018 and after. It has been determined that the studies carried out are mostly in the fields of performance management in healthcare organizations and health information systems. Turkey, China and Iran were found to be the top three countries with high rates of studies accessed from databases. Therefore, it is understood that the use of TOPSIS method in the field of health management both in our country and in the world is becoming more widespread.

Keywords: Hospital, Healthcare, Medical, Health Management, TOPSIS.

GİRİŞ

Günümüzde gerek yöneticiler gerekse politika belirleyiciler karmaşık karar problemlerini çözebilmek için önyargı ve subjektif düşüncelere dayanmak yerine birden fazla kriteri göz önünde bulunduran ayrıca analitik ve nicel kriterler aracılığıyla değerlendirme olanağı sağlayan Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) Yöntemlerinden faydalanmaktadır (Akyürek, 2020, s. 614).

Dünya genelindeki nüfus artışı neticesinde sağlık hizmetine ve dolayısıyla sağlık tesislerine olan talep arttığından işletmelerin varlıklarını sürdürebilmesi adına aralarındaki rekabet önem kazanmıştır. Dolayısıyla artan rekabet ortamında işletmelerin objektif ve doğru karar vermeleri oldukça önemli hale gelmiştir (Hoşgör, 2021, s. 168).

İşletmelerde sağlık hizmeti sunumunda sadece teknik veya ekonomik faktörlerin değil aynı zamanda insan faktörünün de göz önünde bulundurulması nedeniyle oluşan çıkar çatışmasına bağlı olarak karar alma süreçlerinde zorluklar yaşanmaktadır. Dolayısıyla, birçok çalışmada, bu temel sorunu aşmak amacıyla ÇKKV kullanıldığı görülmektedir (Frazão ve ark, 2018, s. 1-2).

Sağlık alanında ÇKKV yöntemleri ile ilgili olarak, sigorta veya geri ödeme gibi yatırım konularının önceliklendirilmesinde, tedavi seçeneğini belirlemede, lisans yetkilendirmesinde, araştırma fonlarının dağıtımını konuları temel olmak üzere, tıbbi cihaz, ilaç yönetimi, görüntüleme ve halk sağlığı konularında birçok çalışma olduğu görülmektedir (Mühlbacher ve Kaczynski, 2016, s. 35).

Bununla birlikte sağlık yönetimi alanında kullanılan ÇKKV yöntemleri arasında AHP Yöntemi yaygın olarak kullanılmakla birlikte, Bulanık AHP, ANP, MACBETH, TOPSIS yöntemi sıklıkla kullanılan diğer yöntemler olarak sıralanabilir (Longaray ve ark, 2016, s. 706).

TOPSIS Yöntemi Hwang ve Yoon tarafından (1981) kompleks karar problemlerini çözmek için geliştirilmiş olan, sık kullanılan ÇKKV yöntemlerinden biridir. Yöntemin omurgası yöntemin basamaklarına ait algoritmalar sonucu en iyi çözüme en yakın, en kötü çözüme en uzak alternatifin seçimi üzerine kuruludur (Özgür, 2017, s. 30).

Diğer bir ifadeyle pozitif ideal çözüme en yakın negatif ideal çözüme en uzak alternatifi yani en iyi alternatifi belirleyen yöntemin temel avantajları rasyonel, kolay anlaşılabilir, ve hesaplama açısından basit oluşu olarak sıralanabilir (Cihan ve ark, 2017, s.44).

TOPSIS Yöntemi 6 adımdan oluşmaktadır (Hwang ve Yoon 1981):

1. Adım: Karar Matrisinin Oluşturulması

Karar vericiler tarafından her bir alternatif belirlenen kriterlere göre değerlendirildikten sonra $D=(X_{ij})_{m \times n}$ formülü aracılığıyla ifade edilen karar matrisi oluşturulur (Öztürk 2018 s. 8-10).

$$\tilde{D} = \begin{pmatrix} \tilde{X}_{11} & \tilde{X}_{12} & \dots & \tilde{X}_{1n} \\ \tilde{X}_{21} & \tilde{X}_{22} & \dots & \tilde{X}_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ \tilde{X}_{m1} & \tilde{X}_{m2} & \dots & \tilde{X}_{mn} \end{pmatrix}$$

2. Adım: Normalize Edilmiş Karar Matrisinin Oluşturulması

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{j=1}^n x_{ij}^2}}, \quad i=1,2,\dots,m \quad j=1,2,\dots,n$$

oluşturulur (Hwang and Yoon 1981).

3. Adım: Ağırlıklandırılmış Normalize Edilmiş Karar Matrisin Oluşturulması

$V = (V_{ij})_{m \times n}$ olarak ifade edilen ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi aşağıdaki formül aracılığıyla hesaplanmaktadır. W_j ifadesi kriterlerin göreceli ağırlığını ifade etmektedir (Hwang ve Yoon 1981).

$$V_{ij} = w_j \times r_{ij} \quad i=1,2,\dots,m \quad j=1,2,\dots,n$$

4. Adım: Pozitif ve Negatif İdeal Çözüm Değerlerinin Belirlenmesi

Aşağıdaki formüller aracılığı ile pozitif ve negatif ideal çözüm değerleri hesaplanır (Hwang ve Yoon 1981).

$$A^* = \left\{ \left(\max_j V_{ij} \mid j \in J \right), \left(\min_i V_{ij} \mid j \in J \right) \right\}; \quad A^* = \left(\tilde{V}_1^*, \tilde{V}_2^*, \dots, \tilde{V}_n^* \right)$$

$$A^- = \left\{ \left(\min_j V_{ij} \mid j \in J \right), \left(\max_i V_{ij} \mid j \in J \right) \right\}; \quad A^- = \left(\tilde{V}_1^-, \tilde{V}_2^-, \dots, \tilde{V}_n^- \right)$$

5. Adım: Pozitif ve Negatif İdeal Çözüm Uzaklık Değerlerinin Hesaplanması

Çözüm değerleri belirlendikten sonra ise her bir alternatifin pozitif ve negatif ideal çözüme olan uzaklıkları ise aşağıdaki formüllerle hesaplanır (Hwang ve Yoon 1981).

$$d_i^* = \sum_{j=1}^n d_v \left(\tilde{V}_{ij}, \tilde{V}_j^* \right), \quad i = 1, 2, \dots, m$$

$$d_i^- = \sum_{j=1}^n d_v \left(\tilde{V}_{ij}, \tilde{V}_j^- \right), \quad i = 1, 2, \dots, m$$

6. Adım: İdeal Çözüm Göreli Yakınlığın Hesaplanması ve En Uygun Alternatifin Seçimi

Aşağıdaki formül aracılığıyla her bir alternatifin yakınlık katsayısı değerleri hesaplanır. Hesaplanan yakınlık katsayıları dikkate alınarak tüm alternatifler sıralanır ve en yüksek yakınlık katsayısına sahip olan alternatif seçilir (Hwang ve Yoon 1981).

$$CC_{ij} = \frac{d_{ij}^-}{d_{ij}^- + d_{ij}^+}$$

Literatürde birçok çalışmada araştırmacılar karar problemleriyle daha kapsamlı bir şekilde başa çıkmak için klasik TOPSIS yaklaşımının farklı varyantlarını kullanmaktadır. Sık kullanılan varyantlar aşağıda ifade edilmektedir.

- a) Bulanık TOPSIS,
- b) Sezgisel Bulanık TOPSIS,
- c) Tereddütlü Bulanık TOPSIS,
- d) Tip-2 Bulanık TOPSIS,
- e) Hiyerarşik Bulanık TOPSIS,
- f) Kriter ağırlıklarını belirlemede AHP ile birlikte kullanım yöntemleridir (Palczewski ve Salabun, 2019, s. 2299).

Sağlık yönetimi alanında TOPSIS Yönteminin kullanımı son yıllarda gittikçe yaygınlaşmakla birlikte kullanım alanları incelendiğinde, performans yönetimi, sağlık bilişim sistemleri, halk sağlığı, biyomedikal, atık yönetimi, sağlıkta insan kaynakları yönetimi gibi birçok alanda TOPSIS Yönteminin kullanıldığı çalışmalar mevcuttur (Kar ve ark, 2019, s. 87, Yeşilyurt ve ark. 2019, s. 1, Güllülü ve Türk, 2015, s. 24, Akgönül ve ark, 2021, s. 448, Ortiz Barrios ve ark., 2020, s. 1, Esen ve ark, 2019, s. 112).

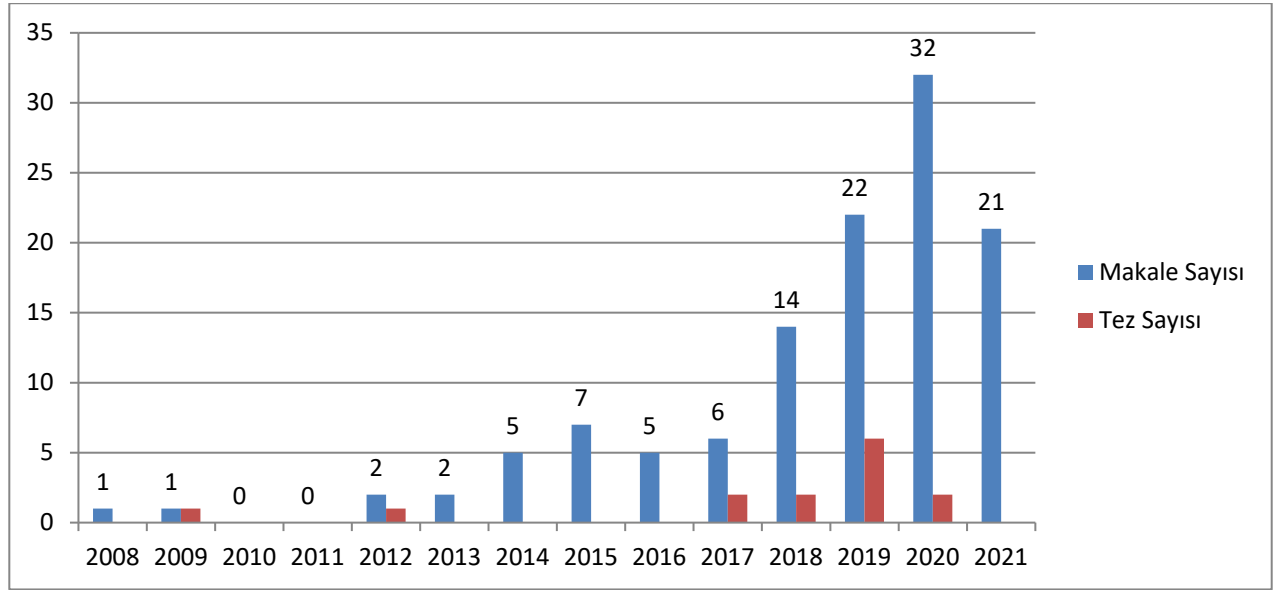
YÖNTEM

Bu çalışmada “sağlık yönetiminde TOPSIS yönteminin kullanımı” alanında literatürde yer alan çalışmaların incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın amacına uygun olarak 2008-2021 tarihleri arasında yapılan makale çalışmalarına Science Direct, PubMed, Springer, Wiley, Ulakbim, Dergipark veri tabanları üzerinden, akademik lisansüstü tez çalışmalarına ise Ulusal Tez Merkezi üzerinden arama yapılarak erişim sağlanmıştır (Ek-1). Erişilen çalışmalar belirli bir sınıflandırma dâhilinde araştırmaya konu edilerek içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Yapılan çalışma Mayıs 2021 tarihinde gerçekleştirilmiştir. TOPSIS alanında ulusal literatürde yer alan çalışmalar incelenirken arama başlıkları “TOPSIS”, “sağlık”, “hastane”, “medikal”, “hasta bakımı” olarak belirlenirken, uluslararası çalışmalar incelenirken ise arama başlıkları “TOPSIS”, “health”, “hospital”, “medical”, “healthcare” olarak belirlenmiş ve çalışmalara bu terimler üzerinden ulaşılmıştır.

BULGULAR

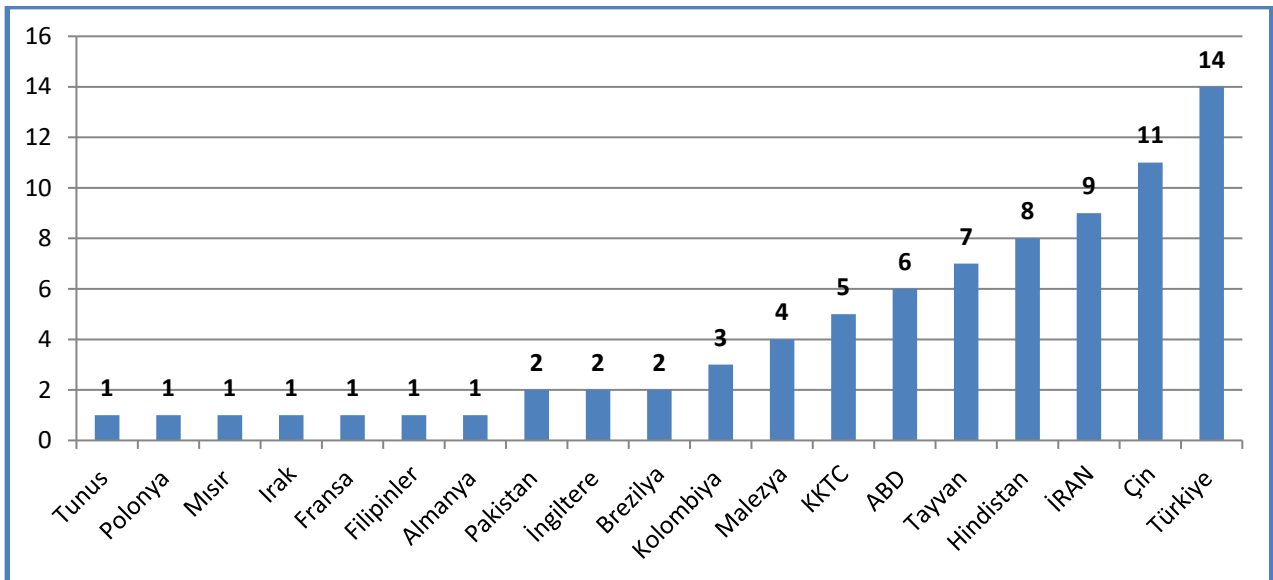
Grafik-1’e gösterildiği üzere, “TOPSIS” yöntemi kullanılan ulusal ve uluslararası çalışmalar ile Türkiye’de yapılan tezlerin yıllara göre sayısal dağılımı yer almaktadır. 2008-2021 yılları arasında TOPSIS Yönteminin kullanıldığı 118 adet makale ve 14 adet lisansüstü tez olmak üzere toplamda 132 adet çalışma yapılmıştır. Söz konusu çalışmaların hepsine erişim sağlanabilmiştir.

Grafik-1: Yayınlanan Makale ve Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Grafik-1 incelendiğinde 2010, 2011 yıllarında hiç çalışmanın yapılmadığı göze çarpmaktadır. Ayrıca 2017 yılı itibariyle çalışmalarda ciddi artış görülmüş ve en çok makale çalışmasının yapıldığı yıl olarak 2020 yılı (n=32), en çok lisansüstü tez çalışmasının yapıldığı yıl olarak 2019 (n=6) yılı saptanmıştır. 2021 yılının ilk 5 ayının değerlendirildiği düşünüldüğünde yıl sonundaki çalışma sayısının 2020 yılından yüksek olması ve en verimli yıl olması beklenmektedir.

Grafik-2: Uluslararası Veri Tabanından Erişilen Uluslararası Bilimsel Çalışmaların Yapıldığı Ülkelerin Dağılımı

TOPSIS Yönteminin kullanıldığı Türkiye’de yapılan ve ulusal veri tabanından elde edilen çalışmaların sayısı n=38, tezlerin sayısı n=14 iken uluslararası veri tabanından erişilen bilimsel çalışmaların (n=80) yapıldığı ülkelerin dağılımı Grafik-2’de gösterilmiş olup: Türkiye (n=14) birinci , Çin

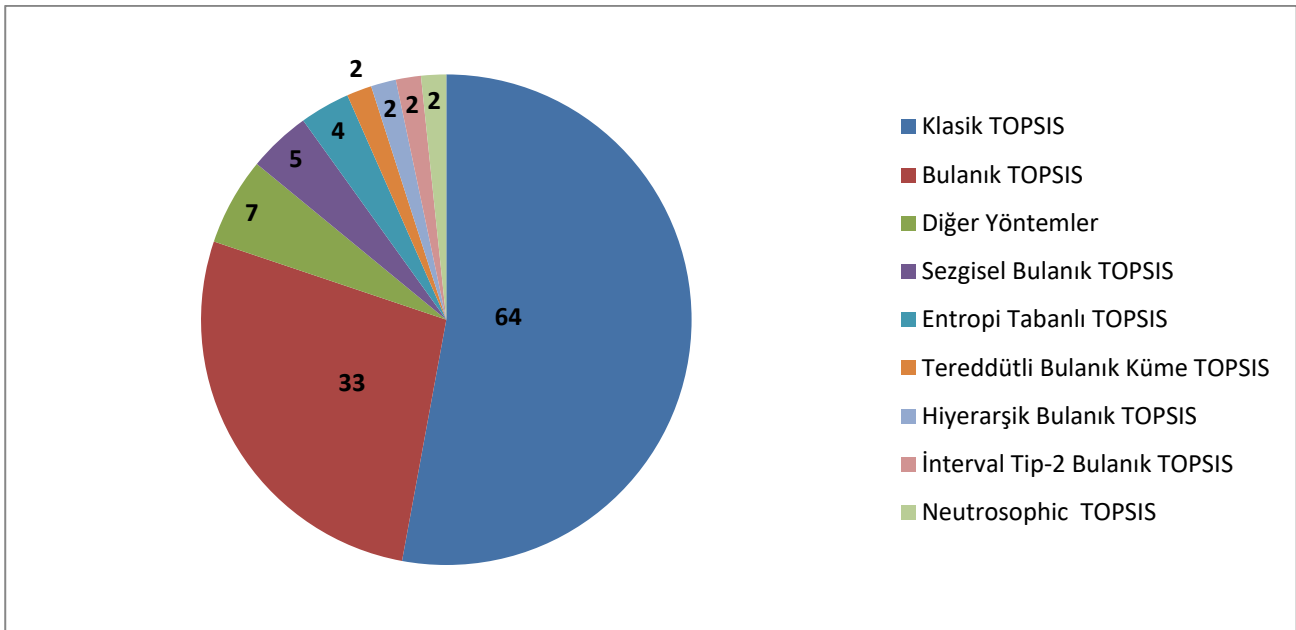
Halk Cumhuriyeti (n=11) ikinci, İran (n=9) üçüncü sırada yer almıştır. Diğer ülkeler arasında; Hindistan, Tayvan, ABD, KKTC, Malezya, Kolombiya, Brezilya, İngiltere, Pakistan, Almanya, Filipinler, Fransa, Irak, Mısır, Polonya, Tunus yer almaktadır.

Tablo-1 Lisansüstü Tezleri Yayınlanan Ulusal Üniversitelerin Dağılımı

Tezleri Yayınlanan Üniversiteler	Yayın Sayısı
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	2
Bahçeşehir Üniversitesi	1
Bartın Üniversitesi	1
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1
Eskişehir Anadolu Üniversitesi	1
Gümüşhane Üniversitesi	1
İstanbul Teknik Üniversitesi	1
İstanbul Ticaret Üniversitesi	1
İstanbul Üniversitesi	1
İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi	1
Kocaeli Üniversitesi	1
Selçuk Üniversitesi	1
Yıldız Teknik Üniversitesi	1

Tablo-1’de görüldüğü üzere, TOPSIS Yönteminin kullanıldığı tezlerin yayınlandığı üniversiteler gösterilmektedir. Verilere göre yöntemi konu alan tez çalışmalarında sadece Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi’nde 2 adet lisansüstü tez çalışması diğer üniversitelerde 1’er adet lisansüstü tez çalışması yapıldığı belirlenmiştir. Tez çalışmalarının tamamının Yüksek Lisans Tezi olduğu görülmüştür.

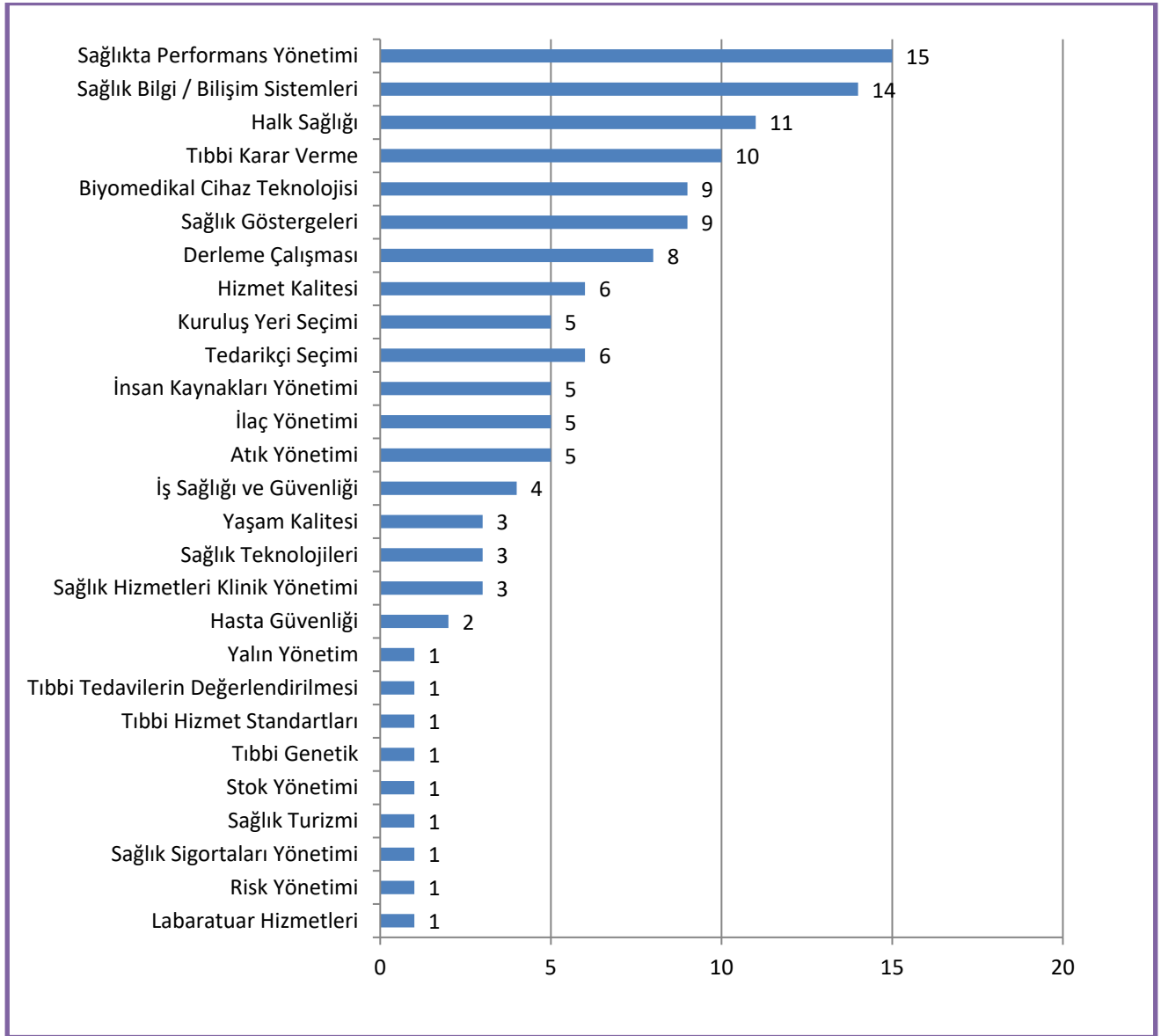
Grafik-3 Çalışmalarda kullanılan TOPSIS Varyantının Dağılımı

Grafik-3'te görüldüğü üzere literatürden erişilen çalışmalar arasında hangi TOPSIS yönteminin tercih edildiği incelendiğinde Klasik TOPSIS yönteminin en yüksek (n=64), Bulanık TOPSIS varyantının ikinci en yüksek (n=33) sayıda tercih edildiği görülmüştür. Grafikte yer alan diğer yöntemler sınıfında sadece bir kez kullanılan çalışmalar (Örn. Ortoper Bulanık TOPSIS, Interval Temelli TOPSIS vb.) dahil edilmiştir (n=7). Dolayısıyla üçüncü en yüksek sayıda tercih edilen TOPSIS varyantın Sezgisel Bulanık TOPSIS (n=5) yöntemi olduğu görülmüştür.

Bununla birlikte TOPSIS Yöntemi ve varyantları 50 çalışmada tek başına tercih edilmiş iken en yüksek oranda AHP (n=22), ikinci olarak Bulanık AHP (n=15) yöntemi ile birlikte kullanıldığı görülmüştür.

Grafik-4 Makale ve Tezlerin Yönetim Konularına Göre Dağılımı

Grafik-4'te görüldüğü üzere, TOPSIS Yöntemini kullanan çalışmaların hangi sağlık yönetimi alanlarına yönelik olarak yapıldığı gösterilmektedir. Buna göre TOPSIS Yönteminin kullanıldığı çalışmalar en çok sağlık işletmelerinde performans yönetimi (n=15), ikinci olarak sağlık bilgi/bilişim sistemleri (n=14), üçüncü olarak ise halk sağlığı yönetimi (n=11) alanına yönelik gerçekleştirilmiştir.

SONUÇ

Yapılan incelemeler sonucunda TOPSIS alanındaki çalışmaların 2017 yılından itibaren ciddi oranda arttığı ve 2020 yılında en yüksek seviyeye ulaştığı görülmüştür. Benzer şekilde Longaray ve arkadaşları (2016, s. 705) tarafından yapılan çalışmada 1990-2015 yılları arasında sağlık yönetiminde ÇKKV yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalar incelenmiş ve yıllar içerisinde belirgin artış gösterdiği gösterilmiştir.

Ayrıca bu çalışmada bu alanda en fazla araştırma yapılan ülkeler incelendiğinde ilk üç ülkenin sırasıyla Türkiye, Çin, İran olduğu görülmüştür. Benzer şekilde Akyürek (2020, s.620) tarafından yapılan çalışmada 2009-2017 yılları arasında hastanelerde ÇKKV Yöntemlerinin kullanıldığı araştırmalar incelenmiş çalışmada en çok sayıda çalışmanın gerçekleştiği ülkenin sırasıyla İran Türkiye ve Çin olduğu görülmüştür.

Bununla birlikte çalışmamızda TOPSIS Yöntemini kullanan çalışmaların hangi sağlık yönetimi alanlarına yönelik olarak yapıldığı incelenmiş ve en çok sağlık işletmelerinde performans yönetimi (n=15), ikinci olarak sağlık bilgi/bilişim sistemleri (n=14), üçüncü olarak ise halk sağlığı yönetimi (n=11) alanına yönelik gerçekleştirildiği görülmüştür. Glaize ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmada 1980-2018 yılları arasında sağlık hizmetlerinde ÇKKV yöntemlerinin kullanıldığı çalışmalar incelenmiş bu çalışmadan farklı olarak halk sağlığı yönetimi birinci sırada (n=59), önleyici sağlık hizmetleri ikinci sırada (n=32) ve tanı koyma üçüncü sırada (n=32) olarak belirlenmiştir.

Son olarak bu çalışmada TOPSIS Yöntemi ile birlikte kullanılan diğer ÇKKV Yöntemleri incelendiğinde en sık AHP ve Bulanık AHP yöntemi ile entegre kullanıldığı görülmüştür. Benzer şekilde Palczewski ve Salabun (2019, s. 2298) tarafından yapılan çalışmada Bulanık TOPSIS ve Bulanık AHP Yöntemlerinin birlikte kullanımının popülerleştiği vurgulanmıştır.

Sonuç olarak, TOPSIS Yöntemini kullanan çalışmalar hakkında genel bir değerlendirilme yapmak gerekirse, yöntemin hem ülkemizde hem dünyada sağlık yönetimi alanında tercih edilmesinin yaygınlaştığını söylemek mümkündür. Önümüzdeki yıllarda hem kamuda hem özel sektörde sağlık yönetimi alanında karar destek sistemi olarak yaygınlaşacağı beklenmektedir.

EK-1 Değerlendirmeye Alınan Makale ve Lisansüstü Tezler

Sağlık Yönetimi Alanı	Açıklama	Tez/Makale
Halk Sağlığı	Elavarasan ve arkadaşları (2021) tarafından yapılan çalışmada, Covid-19 pandemisi senaryosunda meydana gelen değişiklikler analiz edilerek sürdürülebilir şehirlere ulaşmak için öncelikli çabaların neler olduğunu belirlenmiş, yapılan analiz neticesinde gelişmiş kriz yönetimi becerisinin ve ekonomik modeli yeniden yapılandırmaya yönelik durumsal ihtiyacın şehirleri sürdürülebilir kılmak için insanlığı destekleyebilecek en önemli GZFT faktörleri olarak ortaya çıktığı gösterilmiştir.	Makale
Sağlık İşletmelerinde Performans Yönetimi	Ortiz-Barrios ve arkadaşları (2021) tarafından yapılan çalışmada kadın doğum kliniklerinin performansları değerlendirilmiş, yapılan değerlendirme neticesinde, hasta güvenliği ile servis kalitesi en önemli kriterler olarak belirlenmiş, çalışmada FAHP, DEMATEL ve TOPSIS yönteminin kullanıldığı yeni bir performans değerlendirme karar destek sistemi oluşturulmuştur.	Makale
İlaç Yönetimi	Hsieh ve arkadaşları (2021) tarafından ilaç yan etkilerini analiz etmek ve engellemek amacıyla geliştirme önceliği sağlamak için yapılan çalışmanın sonuçlarına göre, insan kaynakları, yetersiz denetim ve organizasyonel kültürün geliştirilmesi yan etkileri önlemek için gereken en önemli faktörler olarak belirlenmiştir.	Makale
Sağlık Göstergelerinin Değerlendirilmesi	Zhao ve arkadaşları (2021) tarafından, 2004-2018 yılları arasında Çin doğum sağlığındaki dinamik değişiklikleri değerlendirmek amacıyla yapılan çalışmada TOPSIS yöntemi kullanılmış olup yapılan değerlendirmede doğum sağlığı konusunda 2004-2018 yıllarında yıl yıl gelişim sağlandığı fakat 2015-2018 yılları arasında 2004-2006'ya göre daha zayıf gelişme sağlandığı gösterilmiştir.	Makale
Tıbbi Karar Verme	Ozsahin ve arkadaşları (2021) tarafından yapılan çalışmada otizm bozukluğu hakkında en doğru tedavi yöntemini belirlemek için Bulanık TOPSIS yöntemi de kullanılmış olup çalışma neticesinde davranışsal analiz, kognitif davranışsal terapi ve konuşma terapisi tedavi seçenekleri açısından en ideal yöntemler olarak belirlenmiştir.	Makale
Sağlık Teknolojilerinin Değerlendirilmesi	Erol ve arkadaşları (2021) tarafından yapılan çalışmada böbrek taşı tedavi yöntemlerinin değerlendirilebilmesi için sağlık teknolojilerinin değerlendirilmesinde ÇKKV yöntemleri kullanılmış, 5 ana 24 alt kriter aracılığı ile yapılan çalışmada Lazer Litotripsi en ideal tedavi yöntemi olarak belirlenmiştir.	Makale
Biyomedikal Cihaz Teknolojisi	Mustapha ve arkadaşları (2021) tarafından yapılan çalışmada x-ray temelinde çalışan medikal görüntüleme cihazlarının karşılaştırılması TOPSIS yöntemi aracılığı ile yapılmış ve yapılan çalışma neticesinde mammografi en ideal alternatif olarak belirlenmiştir.	Makale
Biyomedikal Cihaz Teknolojisi	Mustapha ve arkadaşları (2021) tarafından yapılan çalışmada medikal cihazlar için en ideal sterilizasyon yönteminin belirlenmesinde Bulanık TOPSIS yöntemi kullanılmış olup yapılan değerlendirme neticesinde buhar otoklav yöntemi medikal cihazlar için en ideal sterilizasyon seçeneği olarak belirlenmiştir.	Makale
İlaç Yönetimi	Sultanoglu ve arkadaşları (2021) tarafından yapılan çalışmada HIV hastalığı için kullanılan antiretroviral ilaç tedavisi uygulama rejimleri arasında en ideal rejimi belirlemek için TOPSIS yöntemi kullanılmış ve yapılan değerlendirme neticesinde integras inhibitörleri en etkili rejim/yöntem olarak belirlenmiştir.	Makale
İlaç Yönetimi	Ozsahin ve arkadaşları (2021) tarafından yapılan çalışmada migren hastalığının tedavisinde kullanılan ilaçların karşılaştırılmasında TOPSIS yöntemi kullanılmış, <i>Botulinum toksik tip-a</i> en ideal ilaç olarak belirlenmiştir.	Makale
Sağlık Bilgi / Bilişim Sistemleri	Varshney ve arkadaşları (2021) tarafından yapılan çalışmada IoT teknolojilerini kullanan sağlık bilişim sistemlerinin değerlendirilmesinde TOPSIS yöntemi de kullanılmış ve yapılan çalışma neticesinde bu alanda kullanılacak bir pratik kullanım rehberi oluşturulmuştur.	Makale
Halk Sağlığı	Hezer ve arkadaşları (2021) tarafından yapılan çalışmada karantina yeterliliği, hükümetin risk yönetimi yeterliliği, acil durum hazırlığı gibi kriterler aracılığıyla Covid-19 bölgesel güvenlik değerlendirmesi yapılmış, dünya genelinde 100 bölge değerlendirmeye alınmış ve elde edilen sonuçlar DKG raporu ile karşılaştırıldığında rapor ile en uyumlu sonuçların sırasıyla COPRAS TOPSIS ve VIKOR yöntemleri sonuçları ile örtüştüğü görülmüştür.	Makale
Biyomedikal Cihaz Teknolojisi	Deringöz ve arkadaşları (2021) tarafından yapılan çalışmada Covid-19 hastalığına yakalanan hastaların uzak mesafeden tıbbi takibinin yapılmasında <i>giyilebilir sağlık teknolojileri</i> belirlenen 6 kriter aracılığıyla (ateş, nabız, satürasyon vb.) değerlendirilmiş, BioButton markalı ürün en avantajlı ürün olarak seçilmiştir.	Makale
Kuruluş Yeri Seçimi	Aydın ve Seker (2021) tarafından yapılan çalışmada Covid-19 pandemisi kapsamında İstanbul'da Avrupa Yakasında yapılacak olan izolasyon hastanelerinin yerleşim yerinin belirlenmesi gerçekleştirilmiş, Atatürk Havalimanı en ideal alternatif olarak seçilmiştir.	Makale
Derleme Çalışması	Hoşgör (2021) tarafından yapılan derleme çalışmasında hastane kuruluş lokasyonunu belirlemede kullanılan ÇKKV yöntemleri incelenmiş ve yayınlarda en sık kullanılan yöntemin Bulanık TOPSIS olduğu sonucuna ulaşılmıştır.	Makale
Halk Sağlığı	Ghorui ve arkadaşları (2021) tarafından yapılan çalışmada Covid-19 hastalığının yayılmasındaki risk faktörlerinin sıralaması gerçekleştirilmiş ve yapılan çalışma neticesinde enfekte kişi ile uzun süreli temas hastalığın yayılmasındaki en major risk faktörü olarak belirlenmiştir.	Makale
Biyomedikal Cihaz Teknolojisi	Akıncı ve arkadaşları (2021) tarafından yapılan çalışmada obezite hastalarının uzak mesafeden tıbbi takibinin yapılmasında 6 kriter aracılığıyla (suya dayanıklılık, pil ömrü vs) <i>giyilebilir sağlık teknolojileri</i> değerlendirilmiş, FitBit İmpire markalı ürün en avantajlı	Makale

	alternatif olarak seçilmiştir.	
Tıbbi Karar Verme	Doğu (2021) tarafından yapılan çalışmada KOAH (Kronik Obstrüktif Akciğer Hastalığı) hastalarının akut alevlenmeleri esnasında hastane yatış sürelerinin hesaplanmasında OFTOPSIS yöntemi kullanılmış, çalışma sonucunda hekimlerin hastaları değerlendirirken tıbbi karar vermelerinde etkin bir yöntem geliştirilmesi sağlanmıştır.	Makale
Atık Yönetimi	Ali ve arkadaşları (2021) tarafından yapılan çalışmada Hindistan'ın Memari bölgesinde atık alanı seçiminde Bulanık TOPSIS yöntemi de kullanılmış olup yapılan çalışma neticesinde 7 numaralı ve 2 numaralı bölge en ideal atık alanı olarak belirlenmiştir.	Makale
Biyomedikal Cihaz Teknolojisi	Akgönül ve arkadaşları (2021) tarafından yapılan çalışmada Covid-19 salgınında hastaların tedavisinde çok önemli rol oynayan solunum cihazları devreleri üreten bir işletmede cihazların bakım onarım stratejilerini belirlemede TOPSIS Yöntemi kullanılmış, 'Revizyon Bakım' en uygun strateji olarak seçilmiştir.	Makale
Halk Sağlığı	Boycar tarafından yapılan çalışmada OECD ülkelerinin Covid-19 pandemisi ile mücadelelerindeki performanslarının değerlendirilmesinde sağlık göstergeleri aracılığıyla TOPSIS yöntemi kullanılmış, Japonya en başarılı ülke seçilirken Şili ise en başarısız ülke olarak belirlenmiştir.	Makale
Tedarikçi Seçimi	Özgüner (2020) tarafından yapılan çalışmada İstanbul'da bir diş kliniğinde 6 tedarikçi ve 8 değerlendirme kriteri aracılığıyla dış kaynak kullanımı tedarikçileri üzerinde değerlendirme yapılmış, yapılan değerlendirme neticesinde 2 numaralı alternatif olan implant tedarikçisi en ideal tedarikçi olarak seçilmiştir.	Makale
Biyomedikal Cihaz Teknolojisi	Jing ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan çalışmada tansiyon cihazının dizayn edilmesinde oyun teorisi kullanılmış ve bu yöntemin kullanımı aynı alternatif ve kriterler üzerinden TOPSIS yöntemi karşılaştırılmış ve TOPSIS yönteminden daha sağlıklı bulunmuştur.	Makale
Sağlık Bilgi / Bilişim Sistemleri	Sherma ve Sehrawat (2020) tarafından yapılan çalışmada sağlık sektöründe hizmet veren en ideal bulut servis sağlayıcıları karşılaştırılmış ve yapılan değerlendirme neticesinde CSP5 en ideal bulut servis sağlayıcısı olarak seçilmiştir.	Makale
Sağlık Hizmetleri Klinik Yönetimi	Li ve Wei (2020) tarafından yapılan çalışmada TOPSIS metoduna PDEHFLTS yaklaşımı entegre edilerek sağlık hizmetlerinde yeni bir karar destek sistemi yaklaşımı geliştirilmiş ve kullanıma sunulmuştur.	Makale
Sağlık Teknolojilerinin Değerlendirilmesi	Öztürk ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan çalışmada dializ tedavisi için en ideal sağlık teknolojilerinin değerlendirilmesinde Bulanık TOPIS yöntemi de kullanılmış peritonel diyaliz ve hemodiyaliz en ideal teknolojiler olarak değerlendirilmiştir.	Makale
Tıbbi Karar Verme	Ashraf ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan çalışmada TOPSIS yöntemi COPRAS yöntemi ile birlikte uygulanıp yeni bir matematiksel model geliştirilerek Covid-19 yayılımını engellemek ve tanı koymak için farklı bir karar destek sistemi oluşturulması sağlanmıştır.	Makale
Tıbbi Karar Verme	Ho ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan çalışmada, çalışmada TOPSIS yöntemi Pearson IVPF Korelasyon yaklaşımı temelinde uygulanarak inme (felç) rehabilitasyon tedavilerinin çok kriterli karar analizi gerçekleştirilmiştir.	Makale
Sağlık Bilgi / Bilişim Sistemleri	Ansari ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan çalışmada güvenilir sağlık hizmetleri yazılımı geliştirilmesi için etkili güvenlik gereksinimleri mühendislik yaklaşımının seçimi gerçekleştirilmiş olup, yapılan çalışma neticesinde STORE metodu en ideal mühendislik yaklaşımı olarak belirlenmiştir.	Makale
İnsan Kaynakları Yönetimi	Öztürk ve Keleş (2020) tarafından yapılan çalışmada sağlık sektöründe faaliyet gösteren bir firmada motorlu kurye personelinin işe alınmada TOPSIS yöntemi kullanılmış, 5 ana kriter üzerinden (teknik yeterlilik, kişisel özellikler vb.) en iyi personelin işe alınması sağlanmış, 'Kurye 3' en ideal aday olarak belirlenmiştir.	Makale
Halk Sağlığı	Zhang ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan çalışmada halk sağlığı yatırım ve sağlık politikalarını geliştirmek için çevresel aktivitelerin analizinin yapıldığı çalışmada boş zaman aktivitelerine etki eden faktörler incelenmiş olup, TOPSIS yönteminin de kullanıldığı çalışmanın sonucunda fiziksel çevrenin en yüksek etkiye sahip olduğu görülmüştür.	Makale
Labaratuvar Hizmetleri	Sayan ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan çalışmada Covid-19 hastalığı için tanısal testlerin kapasite değerlendirmesi gerçekleştirilmiş olup, yapılan değerlendirme neticesinde göğüs tomografisinin en etkili tanısal metod olduğu belirlenmiştir.	Makale
Sağlık Teknolojilerinin Değerlendirilmesi	Ortiz Barrios ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan çalışmada Parkinson hastalarının yardımcı teknolojileri benimsemesini desteklemek için en uygun sınıflandırmanın seçimi gerçekleştirilmiş, Lazy IBk – KN, Naïve bayes, ve J48 karar ağacı, sınıflandırma yöntemleri teknoloji uyum kabiliyetlerine göre değerlendirilmiştir.	Makale
Halk Sağlığı	Albahri ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan çalışmada Entropi tabanlı TOPSIS yöntemi aracılığı ile asemptomatik Covid-19 hastalarının tespit edilebilmesi için bir karar destek sistemi oluşturulmuştur.	Makale
Atık Yönetimi	Li ve arkadaşları tarafından (2020) yapılan çalışmada gelişmekte olan ekonomilerde tıbbi atık yönetim teknolojilerinin sürdürülebilir seçim metodlarının (insinerasyon, buhar sterilizasyonu, mikrodalga, gömme) belirlenmesi gerçekleştirilmiştir.	Makale
Afet Yönetimi	Ortiz-Barrios ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'de 4 hastanenin afet hazırlıklarının değerlendirmede TOPSIS yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın neticesinde afete hazırlık konusunda personel faktörünün en önemli faktör olduğu tespit edilmiştir.	Makale
Halk Sağlığı	Süleymanlı (2020) tarafından yapılan çalışmada gebelik süresince sigara kullanan ve bırakan gebeler arasında kişilik ve karakterin etkisi araştırılmış, çalışmanın neticesinde ödül bağımlılığı ve kendini aşma değişkenlerinin sigara kullanım durumunu etkilediği tespit edilmiştir.	Tez Çalışması (YL)

VI. INTERNATIONAL EUROPEAN CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

Sağlık İşletmelerinde Performans Yönetimi	Yiğit (2020) tarafından yapılan çalışmada 2009-2019 yılları arasında hastane hizmetleri alt sektörlerinin likidite, karlılık vb finansal oranlar aracılığıyla finansal performansları değerlendirilmiş ve son yıllarda finansal açıdan kötüleşme mevcut olduğu ve performans açısından hastanelerin kötüye gittiği görülmüştür.	Makale
İnsan Kaynakları Yönetimi	Esen ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan çalışmada 15 kişilik kontenjan için acil servis bakım hemşireliği sertifikasyon programına başvuran personellerin seçiminde TOPSIS Yöntemi kullanılmış ve değerlendirme sonucunda 23 numaralı aday seçilmiştir.	Makale
Sağlık Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi	Yücesan ve Gül (2020) tarafından iki kamu bir özel hastanenin değerlendirmeye alındığı çalışmada hastane hizmet kalitesinin değerlendirilmesinde Bulanık TOPSIS yöntemi kullanılmış, 1 numaralı hastane en ideal alternatif olarak seçilmiştir.	Makale
Sağlık Göstergelerinin Değerlendirilmesi	Vásquez ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan çalışmada kaliteli yaşam yılı hesaplamasında Bulanık TOPSIS yönteminin de kullanıldığı yeni hibrit bir yaklaşım geliştirilmiş olup, bu hibrit metodolojinin bir kişinin mevcut sağlığına nasıl değer verdiğini anlama veya küçük popülasyon örneklerinde farklı müdahalelerden kaynaklanan olası sağlık sonuçlarını anlama ile ilgili tıbbi kararlarda özellikle yararlı olduğu görülmüştür.	Makale
Biyomedikal Cihaz Teknolojisi	Zhang ve arkadaşları (2020) tarafından CVPIFRS modeli temelinde Sezgisel Bulanık TOPSIS yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada kemik transplantasyonu materyali seçimi gerçekleştirilmiş yapılan çalışma neticesinde CVPIFRS modeli temelinde Sezgisel Bulanık TOPSIS yönteminin diğer yöntemlere göre daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.	Makale
Sağlık İşletmelerinde Performans Yönetimi	Yüksel ve Sayın (2020) tarafından yapılan çalışmada döner sermaye üzerinden ücretlendirmede performans dayalı ek ödeme yapılabilmesi için performans değerlendirme sistemi oluşturmak amacıyla TOPSIS yöntemi kullanılmış ve adil bir ek ödeme sistemi oluşturulmuştur.	Makale
Sağlık İşletmelerinde Performans Yönetimi	Yüksel ve Sayın (2020) tarafından yapılan çalışmada döner sermaye üzerinden ücretlendirmede performans dayalı ek ödeme yapılabilmesi için performans değerlendirme sistemi oluşturulması ve bir kamu hastanesinde uygulanabilirliğinin gösterilmesi sağlanmıştır.	Makale
Sağlık Hizmetleri Klinik Yönetimi	Ahmed ve Ali (2020) tarafından yapılan çalışmada plastik cerrahi kliniği ameliyat salonunda takvimlendirme problemi konusunda hasta tercihi modelleme sistemi kurulması amaçlanmış, çalışma sonucunda bu yöntemin sağlam olduğu ve toplam ameliyathane operasyonel maliyetlerinden ödün vermeden ameliyathane planlamasında hasta memnuniyetini artırabildiği sonucuna varılmıştır.	Makale
Sağlık Göstergelerinin Değerlendirilmesi	Değirmenci ve Ayan (2020) tarafından yapılan çalışmada 2015 yılı sağlık göstergeleri aracılığıyla OECD ülkelerini sınıflandırmak ve bu ülkeler arasında Türkiye'nin kaçınıcı sırada olduğunu göstermek için TOPSIS yöntemi kullanılmış, yapılan değerlendirme neticesinde Türkiye son sırada yer almıştır.	Makale
Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi	Erđin ve Özkaya (2020) tarafından yapılan Türkiye'deki şehirlerin ar-ge ve teknoloji gelişim bölgeleri ve yaşam kalitesinin değerlendirildiği çalışmanın neticesinde ar-ge yatırımlarının varlığıyla birlikte sosyo-ekonomik gelişme ve yaşam kalitesinin çok yakın ilişkili olduğu görülmüştür.	Makale
Sağlık Göstergelerinin Değerlendirilmesi	Yılmaz ve Söyük (2020) tarafından Dünya Bankası'na üyeliğe sahip ülkelerin sağlık risk faktörleri açısından değerlendirilmesi gerçekleştirilmiş, TOPSIS yönteminin de kullanıldığı çalışmada Sri-Lanka, Vietnam ve Çin'in en yüksek puana sahip olduğu görülmüştür.	Makale
Stok Yönetimi	Böker ve Çetin (2020) tarafından yapılan maliyet, kritiklik, tüketim, tedarikçi riski kriterleri aracılığıyla sağlık sektöründe stok sınıflandırılması yapılmasında TOPSIS yönteminin de kullanıldığı çalışmada, ABC-VED analizine AHP yöntemi de dâhil edilerek ilaçların maliyet ve önemlilik açısından sınıflandırılmasında farklı bir yaklaşım geliştirilmiştir.	Makale
Sağlık İşletmelerinde Performans Yönetimi	İnce ve Söyük (2020) tarafından sağlık yönetimi bölümleri içerisinde akademik performansların değerlendirilmesinde TOPSIS yönteminin de kullanıldığı çalışmada, 8 üniversitenin dâhil edildiği çalışmada, 6 numaralı alternatif en iyi alternatif olarak seçilmiştir.	Makale
Atık Yönetimi	Manupati ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan çalışmada Covid-19 pandemi dönemi boyunca ve sonrasında en iyi tıbbi atık bertarafı yönteminin seçimi gerçekleştirilmiş, yapılan çalışma neticesinde insinerasyon en ideal yöntem olarak belirlenmiştir.	Makale
İlaç Yönetimi	Li ve arkadaşları tarafından (2020) yapılan çalışmada AHP ve TOPSIS yöntemi entegre kullanılarak Çin'de jenerik ilaçların değerlendirilmesi konusundaki mevcut referans ürünlerin seçim zorlukları, zaman kısıtlılığı yüksek maliyet, etkin değerlendirme araçlarının bulunmaması sorunlarını çözebilmek adına kapsamlı ve devlet kurumlarına faydalı bir ilaç tutarlılık değerlendirme modeli oluşturulmuştur.	Makale
Sağlık Göstergelerinin Değerlendirilmesi	Tezcan (2020) tarafından yapılan çalışmada sürdürülebilir kalkınma hedefleri kapsamında Türkiye'nin sağlık göstergeleri analiz edilmesi amaçlanmış, 2003-2018 yılları arasındaki 14 gösterge üzerinde yapılan değerlendirme neticesinde Türkiye'nin artan yönde bir eğilime sahip olduğu görülmüştür.	Makale
Tedarikçi Seçimi	Aslan (2020) tarafından yapılan çalışmada Covid-19 pandemisi kapsamında yaygın olarak kullanılan maskelerin seçimi konusunda TOPSIS yöntemi kullanılmış, yapılan değerlendirme neticesinde 5 numaralı alternatif en iyi alternatif olarak seçilmiştir.	Tez Çalışması (YL)
İş Sağlığı ve Güvenliği	Ulu ve Yıldızbaşı (2020) tarafından yapılan çalışmada kamu üniversitelerinde görev yapan akademisyenlerin tükenmişlik sendromuna sebep olan risk etkenlerinin analizi yapılmış ve çalışmanın sonucunda ilk üç etmen sırasıyla kurumsal yapı, kişilik, mobbing olarak sıralanmıştır.	Makale
Biyomedikal Cihaz Teknolojisi	Abdel Basset ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan çalışmada, kan şekeri analizi konusunda akıllı tıbbi cihaz seçiminde 7 alternatif üzerinde 7 kriter aracılığı ile Nötrosopik TOPSIS yaklaşımı kullanılmıştır.	Makale
Tıbbi Karar Verme	Dinç (2019) tarafından yapılan çalışmada Tip-2 diyabet hastaları için en iyi tedavi seçeneğini belirleme amaçlanmış ve yapılan çalışma neticesinde, 1, 2, 4 ve 5 numaralı hastalar için	Tez Çalışması (YL)

VI. INTERNATIONAL EUROPEAN CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

	diyet programı, 3 numaralı hasta için ise ilaç kullanımı en iyi alternatif olarak belirlenmiştir.	
Tedarikçi Seçimi	Alakaş ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan çalışmada ambulans tedarikçi seçiminde TOPSIS yöntemi de kullanılmış, EMS ve DORSER firmalarının tercih açısından daha uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.	Makale
Derleme Çalışması	Mardani ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan çalışmada sağlık hizmetleri ve medikal problemleri değerlendiren karar verme ve bulanık küme teorisi çalışmaları ile ilgili son 30 yılda gerçekleştirilen araştırmalar üzerinde derleme çalışması yapılmıştır. TOPSIS yönteminin de incelendiği çalışma sonucunda en çok kullanılan yöntemin AHP olduğu ifade edilmiştir.	Makale
Kuruluş Yeri Seçimi	Miç ve Antmen (2019) tarafından yapılan çalışmada Adana' da sağlık hizmeti işletmesi yerleşim yerini seçmede Bulanık TOPSIS yöntemi kullanılmış olup, bir numaralı alternatif olan Seyhan bölgesi en ideal bölge olarak seçilmiştir.	Makale
İş Sağlığı ve Güvenliği	Irmak (2019) tarafından yapılan çalışmada, iş kazalarını önlemek amacıyla alınması gereken tedbirlerin önemlilikleri sıralanmış, eğitim birinci öncelikli, kişisel koruyucu donanım kullanımı, mühendislik kontrollerinin uygulanması ve çalışma sürelerinin iyileştirilmesi diğer önemli önlemler olarak belirlenmiştir.	Tez Çalışması (YL)
Sağlık Bilgi / Bilişim Sistemleri	Yeşilyurt ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan çalışmada hastanelerde HBYS yazılım programının seçiminde TOPSIS yöntemi de kullanılmış, yapılan değerlendirme neticesinde PUSULA firması en ideal alternatif olarak seçilmiştir.	Makale
Sağlık Hizmetleri Klinik Yönetimi	Liao ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan çalışmada, Batı Çin Hastanesi'nde sağlık hizmetlerinin yönetiminde Sezgisel Bulanık TOPSIS yöntemi ve VIKOR kullanılarak hastanenin hasta kabul hizmeti değerlendirilmiştir.	Makale
Sağlık Göstergelerinin Değerlendirilmesi	Özsarı ve Boz (2019) tarafından yapılan çalışmada OECD ülkelerinin sağlık statüsü ve makroekonomik göstergelerin analizinde TOPSIS yöntemi kullanılmış, 2016 yılı verilerine göre İrlanda en iyi ülke seçilirken Türkiye en kötü ülke seçilmiştir.	Makale
Risk Yönetimi	Koçoğlu (2019) tarafından yapılan çalışmada Samsun ili genelinde hizmet veren 5 hastanenin acil servislerinin risk analizi yapılmış olup, yapılan çalışma neticesinde 3 numaralı hastane en az riskli alternatif olarak belirlenmiştir.	Tez Çalışması (YL)
Halk Sağlığı	Biderci ve Canbaz (2019) tarafından yapılan çalışmada akademisyenler için ergonomik oda seçimi gerçekleştirilmiştir. Sezgisel Bulanık TOPSIS yönteminin kullanıldığı çalışmada, 1 numaralı alternatif en ideal alternatif olarak değerlendirilmiştir.	Makale
Sağlık Bilgi / Bilişim Sistemleri	Rajak ve Shaw (2019) tarafından yapılan çalışmada mobil sağlık uygulamalarının seçimi ve değerlendirilmesinde Bulanık TOPSIS yöntemi kullanılmış olup, yapılan değerlendirme neticesinde 9 numaralı alternatif olan 'Healthy Out' uygulaması en ideal alternatif olarak belirlenmiştir.	Makale
Tıbbi Hizmet Standartları	Guo ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan çalışmada Çin'deki geleneksel tıp standartlarının uygulama etkinliğini değerlendirmede Entropi Ağırlıklı Gri Korelasyon TOPSIS yöntemi kullanılmış ve yapılan değerlendirmede geleneksel Çin tıbbi standartlarının uygulama etkisinin ağırlıklı değerlendirme insidans derecesi olarak steril akupunktur iğnelerinin birinci sırayı aldığı görülmüştür.	Makale
Sağlık Turizmi	Nilashi ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan çalışmada Malezya'da sağlık turizminin gelişmesini etkileyen faktörlerin analizinde Bulanık TOPSIS Yöntemi kullanılmış, medikal teknoloji, altyapı ve uzman personel en önemli faktörler olarak belirlenmiştir.	Makale
Tedarikçi Seçimi	Yazıcıoğlu (2019) tarafından yapılan çalışmada, hava debisi, gürültü düzeyi vb. kriterler aracılığıyla hastane klima santralinin seçimi gerçekleştirilmiş, 5 seçenek arasından 1 numaralı alternatif en ideal alternatif olarak seçilmiştir.	Tez Çalışması (YL)
Derleme Çalışması	Glaize ve arkadaşları (2019) tarafından, sağlık hizmetlerinde ÇKKV yöntemlerini kullanarak karar verme uygulamalarının değerlendirildiği derleme çalışmasında 70 makale incelenmiş, ilk çalışmanın 1990 yılında gerçekleştirildiği, en fazla çalışmanın halk sağlığı alanında gerçekleştirildiği görülmüştür.	Makale
Halk Sağlığı	Khan ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan çalışmada, Pakistan bölgesinde tuğla ocaklarının insan ve çevre sağlığı üzerindeki etkileri araştırılmış olup, yapılan çalışma neticesinde çevre sağlığı üzerinde salınan CO ₂ , CO and SO ₂ 'nin en zararlı etkilere sahip olduğu, insan sağlığı üzerinde ise karsinjen dioksin, SO ₂ ve partiküler maddelerin en zararlı etkilere sahip olduğu görülmüştür.	Makale
Tıbbi Genetik	Mallik ve Zhao (2019) tarafından scRNA-seq verileri üzerinden en uygun hücre kümeleme çözümlerini tespit etmek amacıyla yapılan çalışmada F S I, P E ,P C ve M P C çözümlerinin en ideal kümeleme çözümleri olduğu görülmüştür.	Makale
Sağlık Göstergelerinin Değerlendirilmesi	Pekkaya ve Dökmen (2019) tarafından yapılan çalışmada 35 OECD ülkesinin sağlık hizmeti performansı değerlendirilmiş olup, İsrail en iyi ülke olarak belirlenirken ABD en kötü ülke olarak değerlendirilmiştir.	Makale
Sağlık Göstergelerinin Değerlendirilmesi	Yiğit (2019) tarafından 35 OECD ülkesinin 2 sağlık harcaması kriteri ve 4 sağlık göstergesi üzerinden değerlendirildiği çalışmada TOPSIS yöntemi uygulanması neticesinde Slovenya, Kore ve İsrail en ideal, Türkiye ise en kötü alternatif olarak seçilmiştir.	Makale
Sağlık Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi	Yüksel ve Arıkan (2019) tarafından yapılan çalışmada Ankara bölgesinde yer alan hastanelerin sağlık hizmet kaliteleri değerlendirilmiş ve çalışma neticesinde özel hastanelerin diğer hastanelerden daha kaliteli hizmet verdiği sonucuna ulaşılmıştır.	Makale
Halk Sağlığı	Biderci (2019) tarafından yapılan çalışmada akademisyenler için ergonomik odanın seçimi yapılmıştır. Gürültü potansiyeli, aydınlanma vb. kriterler aracılığıyla yapılan değerlendirmede, 4 numaralı alternatif ergonomik açıdan en ideal alternatif olarak belirlenmiştir.	Tez Çalışması (YL)

VI. INTERNATIONAL EUROPEAN CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

Biyomedikal Cihaz Teknolojisi	Büyükköçkan ve Göçer (2019) tarafından yapılan çalışmada kardiyak hastaları görüntüleme amacıyla giyilebilir akıllı tıbbi cihaz seçimi gerçekleştirilmiş, 10 kriter aracılığıyla 8 alternatif arasında yapılan değerlendirme neticesinde, IFCL yöntemi kullanılarak elde edilen sonuçlar, TOPSIS yönteminin de kullanıldığı VIKOR+COPRAS+MOORA+MULTIMOORA çalışmalarının IF versiyonları sonuçları ile karşılaştırılarak geçerliliği sağlanmıştır.	Makale
Derleme Çalışması	Palczewski ve Salabun (2019) tarafından yapılan çalışmada son on yılda Bulanık TOPSIS uygulamalarının derleme çalışması gerçekleştirilmiş, 24 çalışmadan 2 adet çalışma sağlık sektöründe yapıldığı ve en çok Klasik Bulanık TOPSIS yönteminin kullanıldığı vurgulanmıştır.	Makale
İnsan Kaynakları Yönetimi	Günel (2019) tarafından yapılan çalışmada, 30 pratisyen hekim üzerinde 9 kriter aracılığıyla yapılan değerlendirmede, 3 set üzerinde, 1. sette Ruh Sağlığı ve Hastalıkları, 2. sette Tıbbi Patoloji, 3. sette yine Ruh Sağlığı ve Hastalıkları en ideal alternatif olarak seçilmiştir.	Tez Çalışması (YL)
Sağlık İşletmelerinde Performans Yönetimi	Kar ve Özer (2019) tarafından yapılan çalışmada Türkiye genelindeki 126 ağız ve diş sağlığı merkezinin finansal oranlar aracılığı ile finansal performansları değerlendirilmiş yapılan değerlendirme neticesinde 1603530 numaralı işletme birinci olarak seçilmiştir.	Makale
Sağlık İşletmelerinde Performans Yönetimi	Yiğit (2019) tarafından yapılan çalışmada Türkiye genelindeki A1 grubundaki Eğitim ve Araştırma Hastanelerinin performansları değerlendirilmiş ve yapılan değerlendirme neticesinde Giresun Üniversitesi Prof Dr İlhan Özdemir E.A. Hastanesi en iyi hastane olarak belirlenmiştir.	Makale
Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi	Yıldız ve arkadaşları (2019) tarafından yapılan çalışmada Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin (n=30) yaşam kaliteleri değerlendirilmiş olup, 9 kriter aracılığıyla yapılan değerlendirmede Norveç, Danimarka, İsviçre yaşam kalitesi açısından en iyülkeler seçilmiştir.	Makale
Yaşam Kalitesinin Değerlendirilmesi	Ayyıldız ve Demirci (2018) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'de 81 ilin yaşam kalitesi 41 gösterge üzerinden ele alınmış ve yapılan değerlendirme neticesinde ekonomik olarak gelişen şehirlerde yaşam kalitesinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir.	Makale
Kuruluş Yeri Seçimi	Niroomand ve arkadaşları (2018) tarafından yapılan çalışmada İran Firuzabad bölgesinde acil merkezinin yerleşim yerinin belirlenmesi gerçekleştirilmiş, 1 numaralı alternatif en ideal alternatif olarak belirlenmiştir.	Makale
Tıbbi Karar Verme	Malekpoor ve arkadaşları (2018) tarafından yapılan çalışmada prostat kanseri tedavisi kapsamında ilaç doz planını optimize etmek için yeni tip vaka tabanlı akıl yürütme hedef programlama yaklaşımı oluşturularak onkologlar için karar destek sistemi oluşturulmuştur.	Makale
Tıbbi Karar Verme	Han ve arkadaşları (2018) tarafından yapılan bipolar depresyon hastalığını tanılama yöntemi olarak TOPSIS yönteminin farklı bir varyantının geliştirilmiş hastalığın klinik tanısında matematiksel bir yöntem geliştirilmesi sağlanmıştır.	Makale
Sağlık İşletmelerinde Performans Yönetimi	Kar ve arkadaşları (2018) tarafından yapılan çalışmada, kamu hastanelerinin acil servislerinin memnuniyet oranı, mortalite oranı vb. parametreler aracılığı ile karşılaştırmaları yapılmış ve yapılan değerlendirme neticesinde, 29470 numaralı hastane en iyi hastane olarak seçilmiştir.	Makale
Sağlık Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi	Taş ve arkadaşları (2018) tarafından yapılan çalışmada Ankara bölgesindeki hastanelerin KVC polikliniklerinin performans değerlendirilmesi yapılmış olup, yapılan değerlendirme neticesinde Ankara Yüksek İhtisas E.A. Hastanesi en iyi hastane olarak seçilmiştir.	Makale
Tıbbi Karar Verme	Baccour (2018) tarafından yapılan çalışmada TOPSIS ve VIKOR yönteminin kombinasyonu ile ATOVIC yöntemi ortaya konmuş ve bu yöntem aracılığı ile hipertiroid ve hipotiroid hastalıklarını belirlemede yeni bir karar destek sistemi oluşturulmuştur.	Makale
Sağlık İşletmelerinde Performans Yönetimi	Avcı (2018) tarafından yapılan çalışmada Ankara ilindeki bir eğitim araştırma hastanesinin 2007-2014 yılları arasındaki finansal verileri kullanılarak (likidite, karlılık ve faaliyet oranları vb.) yapılan finansal performans değerlendirmesi neticesinde en başarılı dönem 2007 yılı belirlenirken 2010 en kötü dönem olarak belirlenmiştir.	Makale
Hasta Güvenliği	Hsieh ve arkadaşları (2018) tarafından yapılan çalışmada Tayvan'da hastanelerdeki acil servislerdeki olumsuz olay bildirimlerindeki insan kaynaklı hata faktörlerinin önemliliklerini belirlemede Bulanık TOPSIS Yöntemi kullanılmış, yapılan değerlendirme neticesinde karar hataları, kaynak yönetimi, yetersiz denetim en önemli hata faktörleri olarak belirlenmiştir.	Makale
Yalın Yönetim	Narayanamurthy ve arkadaşları (2018) tarafından yapılan çalışmada hastanelerin yalın yönetime hazır olup olmadıklarını belirlemek amacıyla TOPSIS yöntemi kullanılırken, literatürde ilk defa böyle bir yöntem kullanılması çalışmanın önemini ortaya çıkarmaktadır.	Makale
Sağlık Göstergelerinin Değerlendirilmesi	Türkoğlu (2018) tarafından yapılan çalışmada 26 Avrupa Ülkesinin sağlık göstergeleri aracılığıyla değerlendirmeleri yapılmış, 2010-2014 yılları arasındaki verilerin kullanıldığı çalışma neticesinde Norveç, Lüksemburg ve Avusturya en iyi ülkeler olarak belirlenmiştir.	Makale
Derleme Çalışması	Frazao ve arkadaşları (2018) tarafından yapılan sağlık hizmetlerinde ÇKKV yöntemlerini inceleyen derleme çalışması neticesinde, 1990-2017 yılları arasındaki çalışmalar incelenmiş yıllar içerisinde çalışmaların sayısında artış görülürken en fazla çalışmanın 2016 yılında yapıldığı, en fazla çalışmanın Kanada ve Türkiye'de yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır.	Makale
İş Sağlığı ve Güvenliği	Küçükali (2018) tarafından yapılan çalışmada, öğretim üyeleri arasında tükenmişlik sendromuna neden olan etkenler incelenmiş, kurumsal yapı tükenmişlik sendromuna neden olan en önemli etken olarak belirlenmiştir.	Tez Çalışması (YL)
Sağlık Bilgi / Bilişim Sistemleri	Atkinson ve arkadaşları (2018) tarafından yapılan çalışmada elektronik sağlık kayıtlarının taşınabilirliğini artırabilen teknolojilerin hangisinin en uygun olduğunu belirlemek için hasta perspektifinden bu teknolojiler incelenmiştir.	Makale
İnsan Kaynakları Yönetimi	Khoshi ve arkadaşları (2018) tarafından yapılan çalışmada İran Tahran Tıp Fakültesinde görev yapan öğretmenlerin değerlendirilmesindeki niteliklerin öncelikleri değerlendirilmiş ve yapılacak bu değerlendirmeye ait teknik, mesleki ve kişisel yeterlilik kriterler belirlenmiştir.	Makale
Sağlık İşletmelerinde Performans Yönetimi	Bengül (2018) tarafından yapılan çalışmada Bartın Devlet Hastanesinde bulunan 15 polikliniğin 2012-2017 yılları arasındaki performansları TOPSIS yöntemi aracılığıyla değerlendirilmiş, 2016 yılına kadar Kadın Hastalıkları ve Doğum, sonrasında ise Göz Hastalıkları polikliniği en başarılı poliklinik olarak belirlenmiştir.	Tez Çalışması (YL)

VI. INTERNATIONAL EUROPEAN CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

Tedarikçi Seçimi	Eren ve arkadaşları (2017) tarafından yapılan çalışmada, bir hastanede Kardiyoloji Servisine alınması hedeflenen EKO Cihazının tedarikçi seçiminde TOPSIS Yöntemi kullanılmış, yapılan değerlendirme neticesinde B cihazı en ideal cihaz olarak seçilmiştir.	Makale
Sağlık İşletmelerinde Performans Yönetimi	Balci (2017) tarafından yapılan çalışmada Sayıştay denetim raporuna istinaden 2014-2015 döneminde 27 kamu üniversite hastanesinin finansal performans açısından değerlendirmesinin yapıldığı çalışmada Atatürk Üniversitesi Hastanesi en başarılı ilk üç hastane arasında iken Hacettepe Üniversitesi Hastanesi en başarısız üç hastaneden biri olarak seçilmiştir.	Makale
Sağlık İşletmelerinde Performans Yönetimi	Al-Bayati (2017) tarafından yapılan çalışmada, Selçuk hastane yöneticilerinin performanslarının değerlendirildiği çalışmada, 2 numaralı alternatif en ideal yönetici olarak seçilmiştir.	Tez Çalışması (YL)
Kuruluş Yeri Seçimi	Özgür (2017) tarafından yapılan çalışmada, hastane kuruluş yerinin seçiminde Bulanık TOPSIS Yöntemi kullanılmış olup, yapılan değerlendirme neticesinde A1 ilçesi en ideal alternatif olarak belirlenmiştir.	Tez Çalışması (YL)
Tıbbi Karar Verme	Khandan ve arkadaşları (2017) tarafından yapılan, İran'daki bir üretim firmasında iş ortamındaki mesleki hastalıkları ve ergonomik problemleri değerlendirmek amacıyla yapılan çalışmada, Bulanık TOPSIS yöntemi kullanılmış, yapılan çalışma neticesinde üretim bölümü muskuloskeletal hastalıklar açısından en fazla kontrole ihtiyaç duyan bölüm olarak belirlenmiştir.	Makale
Sağlık İşletmelerinde Performans Yönetimi	Güdük ve Güdük (2017) tarafından yapılan çalışmada, üç farklı hastanenin palyatif yoğun bakım birimlerinin performanslarının değerlendirildiği çalışmada yatak doluluk oranı, ölen hasta oranı vb. kriterler aracılığı ile yapılan değerlendirme neticesinde C hastanesi en iyi hastane olarak belirlenirken A hastanesi en başarısız hastane olarak belirlenmiştir.	Makale
Sağlık Sigortaları Yönetimi	Ocampo ve arkadaşları (2017) tarafından yapılan çalışmada devlet kurumlarının halka olan hizmetlerinin kalitesinin değerlendirildiği çalışmada ulusal sağlık sigortası hizmeti sağlayıcısı devlet kurumu en iyi hizmet veren kurum olarak belirlenmiştir.	Makale
Tıbbi Karar Verme	Hançerlioğulları ve arkadaşları (2017) tarafından sünnet cerrahisinde kullanılan anestezi metod seçeneklerinin değerlendirilmesinde ÇKKV yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada penil bloklu genel anestezi en ideal anestezi yöntemi olarak belirlenmiştir.	Makale
Atık Yönetimi	Chauan ve Singh (2016) tarafından yapılan çalışmada mesafe, maliyet, yol durumu vb. kriterler aracılığı ile tıbbi atık imha tesisinin yerleşim yerini belirlenmesi gerçekleştirilmiş, yapılan çalışma neticesinde 5 numaralı yerleşim yeri en ideal yerleşim yeri olarak belirlenmiştir.	Makale
Derleme Çalışması	Lonagaray ve arkadaşları (2016) tarafından sağlık yönetiminde çok kriterli karar destek sistemlerine ait literatürdeki çalışmalar derlenmiş olup, AHP yönteminin en çok tercih edilen yöntem olduğu belirlenmiştir. Ayrıca strateji ve performans yönetimi en çok çalışmanın yapıldığı sağlık yönetimi konuları olarak belirlenmiştir.	Makale
Sağlık Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi	Shafii ve arkadaşları (2016) tarafından yapılan çalışmada Yazd Üniversitesi 'ne bağlı eğitim hastanelerinin kliniklerin servis kalitelerinin değerlendirildiği çalışmada, A hastanesinde ortopedi ve oftalmoloji branşlarının, B hastanesinde kardiyoloji branşının, C hastanesinde ise cerrahi branşların diğer branşlara göre daha iyi hizmet kalitesine sahip oldukları gösterilmiştir.	Makale
Kuruluş Yeri Seçimi	Senvar ve Otay (2016) tarafından yapılan çalışmada 7 ana değerlendirme kriteri 24 alt değerlendirme kriteri aracılığı ile İstanbul'da hastane yerleşim yerinin belirlenmesi gerçekleştirilmiş ve yapılan değerlendirme neticesinde 2 numaralı alternatif en ideal alternatif olarak belirlenmiştir.	Makale
Sağlık Bilgi / Bilişim Sistemleri	Ahmadi ve arkadaşları (2016) tarafından yapılan çalışmada hekimlerin elektronik medikal kayıtlara uyumunu etkileyen önemli faktörlerin ve alt faktörlerinin sıralanmasında Bulanık TOPSIS metodu kullanılmış, yapılan değerlendirme neticesinde en önemli faktör 2 numaralı faktör olan 'zaman yatırımı' olarak belirlenmiştir.	Makale
Sağlık İşletmelerinde Performans Yönetimi	Karaman ve Kazan (2015) tarafından yapılan çalışmada Çorum-Alaca bölgesindeki 12 Aile Hekimliği biriminin 2012 yılındaki performansları değerlendirilmiş, yapılan değerlendirme neticesinde 2,7 ve 6 numaralı alternatifler en iyi alternatifler olarak değerlendirilmiştir.	Makale
Sağlık Bilgi / Bilişim Sistemleri	Zaidan ve arkadaşları (2015) tarafından yapılan çalışmada açık kaynak elektronik tıbbi kayıt yazılım paketlerini değerlendirmede ve seçmede TOPSIS yöntemi AHP yöntemi ile birlikte kullanılmış olup, yapılan değerlendirme neticesinde GNUmed ve OpenEMR diğer yazılımlara göre ideal yazılımlar olarak belirlenmiştir.	Makale
Halk Sağlığı	Güllülü ve Türk (2015) tarafından yapılan çalışmada, Erzurum bölgesinde sigara içen kişilerin bırakma/azaltma niyetini hangi önem sırasıyla etkilediğini bulmak amacıyla TOPSIS yöntemi de kullanılmış ve yapılan değerlendirme neticesinde sigara sonuçlarına yönelik beklenti en önemli seçenek olarak belirlenmiştir.	Makale
Derleme Çalışması	Mühlbacher ve Kaczynski (2015) tarafından yapılan ÇKKV yöntemlerinin sağlık hizmetlerinde kullanımının değerlendirilmiş olduğu derleme çalışmasının sonucunda sağlık hizmetinde karar vermenin çoklu karar kriterleri sorununu ele aldığını ve farklı karar kriterlerini ağırlıklandırmak ve puanlamak için tekniklerin gelecekteki gelişimi ve kullanımına odaklandığını gösterilmiş, ÇKKV'nın kullanımı ve gelecekteki faydaları vurgulanmıştır.	Makale
Sağlık Bilgi / Bilişim Sistemleri	Zaidan ve arkadaşları (2015) tarafından yapılan çalışmada açık kaynak elektronik tıbbi kayıt yazılım paketlerini değerlendirmede ve seçmede AHP yöntemi ile birlikte WPM, WSM, SAW, HAW, and TOPSIS yöntemleri kullanılmış olup, sonuçlar birbiriyle karşılaştırılmış ve yapılan değerlendirme neticesinde en ideal yazılımlar olan GNUmed, OpenEMR, OpenMRS ve ZEPRS yazılımları açısından sıralamada herhangi bir değişiklik olmamıştır.	Makale

Sağlık İşletmelerinde Performans Yönetimi	Shafii ve arkadaşları (2016) tarafından İran'da Sağlık Bakanlığına bağlı 10 hastanede hastane yöneticilerinin performans analizinde Bulanık TOPSIS Yöntemi kullanılmış, yapılan değerlendirme neticesinde C Hastanesinin yöneticilerinin en iyi performansa sahip olduğu belirlenmiştir.	Makale
Hasta Güvenliği	Wang ve Chou (2015) tarafından yapılan çalışmada hasta güvenliği alanında Tayvan'da 4 hastanede hasta güvenliği açısından en önemli faktörlerin değerlendirilmesinde Bulanık TOPSIS Yöntemi kullanılmış, yapılan değerlendirme neticesinde yöneticilerin sorumluluklarını doğru biçimde yerine getirmesi en önemli faktör olarak belirlenmiştir.	Makale
Derleme Çalışması	Marsh ve arkadaşları (2014) tarafından yapılan derleme çalışmasında ÇKKV yöntemlerini kullanan sağlık hizmeti müdahalelerinin değerlendirilmesi incelenmiş olup, çalışmada birçok müdahale türü değerlendirildiğinde (ilaçlar, halk sağlığı müdahaleleri, tarama, cerrahi müdahaleler ve cihazlar) çoğunda, değer ölçüm yaklaşımının kullanıldığı ve önceden tanımlanmış ölçekleri kullanarak performansın puanlandığı görülmüştür.	Makale
İş Sağlığı ve Güvenliği	Mahdevari ve arkadaşları (2014) tarafından yapılan çalışmada yeraltı kömür madenlerinde iş sağlığı ve güvenliği risk faktörlerinin değerlendirilmesinde ve sıralamasında Bulanık TOPSIS Yöntemi kullanılmış, geomekanik risk faktörleri (cisim çarpması, katastrok hata, kömür damarı stabilitesizliği) en yüksek riskli tehlikeler olarak belirlenmiştir.	Makale
İlaç Yönetimi	Shabaninejad ve arkadaşları (2014) tarafından şirketlerin ilaç endüstrisindeki rekabet gücünü etkileyen temel faktörleri geliştirmek ve önceliklendirmek amacıyla yapılan çalışmada rekabeti engelleyen 150 faktör incelenmiş, yapılan değerlendirme neticesinde insan sermayesi sıralaması rekabeti etkileyen en önemli faktör olarak belirlenmiştir.	Makale
Sağlık Bilgi / Bilişim Sistemleri	Mehrjerdi (2014) tarafından yapılan çalışmada sağlık sektöründe kullanılan 7 stratejik organizasyon sisteminin veri güvenliği, hasta mahremiyeti, medikal hata vb. kriterler aracılığıyla ve TOPSIS+QSPM+ SAW metodları ile değerlendirilmesi gerçekleştirilmiştir.	Makale
Sağlık Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi	Akdag ve arkadaşları (2014) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'deki hastanelerin servis kaliteleri hasta memnuniyeti açısından değerlendirilmiş, yapılan değerlendirme neticesinde B olarak isimlendirilen alternatif en ideal hastane olarak belirlenmiştir.	Makale
Tıbbi Tedavilerin Değerlendirilmesi	Wang ve arkadaşları (2013) tarafından yapılan çalışmada yeni bir TOPSIS yöntemi geliştirilmiş ve medikal bilimlerde uygulanması gerçekleştirilmiştir.	Makale
Sağlık Bilgi / Bilişim Sistemleri	Hajrahimi ve arkadaşları (2013) tarafından, bilişim teknolojisindeki gelişmeler ile birlikte potansiyel bilgi güvenliği riskleri artırması kapsamında yapılan çalışmada İran'da 3 hastanenin sağlık bilgi sistemlerinin güvenliğinin değerlendirilmesinde Bulanık TOPSIS Yöntemi kullanılmış, yapılan değerlendirme neticesinde Shahid Chamran hastanesinin sağlık bilgi sistemi en iyi alternatif olarak belirlenmiştir.	Makale
Sağlık Bilgi / Bilişim Sistemleri	Büyükközan ve Çifçi (2012) tarafından yapılan çalışmada sağlık hizmetlerinde elektronik servis kalitesinin stratejik analizi gerçekleştirilmiştir. 13 hastanenin değerlendirmeye alındığı çalışmanın neticesinde Dünya Göz hastanesinin elektronik servis kalitesi en ideal alternatif olarak belirlenmiştir.	Makale
İnsan Kaynakları Yönetimi	Bingöllü (2012) tarafından yapılan çalışmada, yüksek hemşire kademesine seçilecek personelin belirlenmesinde Bulanık TOPSIS yöntemi kullanılmış olup yapılan çalışma neticesinde, 1 numaralı aday en ideal alternatif olarak belirlenmiştir.	Tez Çalışması (YL)
Sağlık Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi	Kuo ve arkadaşları (2012) tarafından yapılan çalışmada yaşlı hastaların poliklinik kayıt süreçlerindeki hataların sıralanmasında ve analizinde Bulanık TOPSIS Yöntemi kullanılmış yapılan değerlendirme neticesinde en önemli hata 'muayene süresinin kısalığı' olarak belirlenmiştir.	Makale
Sağlık Bilgi / Bilişim Sistemleri	Wang ve arkadaşları (2009) tarafından yapılan çalışmada sağlık endüstrisinde RFID sistem tedarikçilerinin değerlendirilmesinde Bulanık TOPSIS Yöntemi kullanılmış, yapılan değerlendirme neticesinde 3 numaralı tedarikçi en iyi alternatif olarak belirlenmiştir.	Makale
Tedarikçi Seçimi	Zingil (2009) tarafından yapılan çalışmada bir hastanenin tedarikçi seçiminde Bulanık TOPSIS yöntemi kullanılmış olup yapılan değerlendirme neticesinde 5 numaralı alternatif en ideal alternatif olarak belirlenmiştir.	Tez Çalışması (YL)
Sağlık Bilgi / Bilişim Sistemleri	Hsu ve Hsu tarafından (2008) Entropi ve TOPSIS yönteminin kullanıldığı çalışmada, önerilen entropi ve TOPSIS tabanlı karar verme yönteminin, hastane kliniklerindeki yöneticilere, tıp sektörünü bilgi teknolojisi ihtiyaçlarını yüklenicilere dış kaynaklardan sağlama konusunda aktif olarak teşvik eden bir karar verme ve değerlendirme kriterleri sağlayabileceği vurgulanmıştır.	Makale

KAYNAKLAR

Abdel-Basset, M., Manogaran, G., Gamal, A., & Smarandache, F. (2019). A group decision making framework based on neutrosophic TOPSIS approach for smart medical device selection. Journal of medical systems, 43(2), 38.

Ahmadi, H., Nilashi, M., Ibrahim, O., & Raisian, K. (2016). Ranking the Meso Level Critical Factors of Electronic Medical Records Adoption Using Fuzzy Topsis Method. *Current health sciences journal*, 42(1), 82–93. <https://doi.org/10.12865/CHSJ.42.01.12>.

Ahmed, A., Ali, H. (2020). Modeling patient preference in an operating room scheduling problem. *Operations Research for Health Care*, 25, 100257.

Akdag, H., Kalaycı, T., Karagöz, S., Zülfikar, H., Giz, D. (2014). The evaluation of hospital service quality by fuzzy MCDM. *Applied Soft Computing*, 23, 239-248.

Akgönül, R., Özcan, E, Eren, T. (2021). Medikal İşletmesi İçin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Bakım Stratejisi Seçimi . *International Journal of Engineering Research and Development*, 13 (2) , 448-461. DOI: 10.29137/umagd.865866.

Akıncı, B, Danişan, T, Eren, T . (2021). Obezite Hastaları İçin Giyilebilir Teknolojilerin ÇKKV Yöntemleri İle Seçimi. *Politeknik Dergisi*, 1-1 . DOI: 10.2339/politeknik.886544.

Alakaş, H, Bucak, M, Kızıldaş, Ş . (2019). AHP-TOPSIS ve AHP-VIKOR Yöntemleri ile Ambulans Tedarik Firması Seçimi. *Harran Üniversitesi Mühendislik Dergisi*, 4 (1) , 93-101. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/humder/issue/44912/498007>.

Albahri, A. S., Hamid, R. A., Albahri, O. S., Zaidan, A. A. (2021). Detection-based prioritisation: Framework of multi-laboratory characteristics for asymptomatic COVID-19 carriers based on integrated Entropy–TOPSIS methods. *Artificial intelligence in medicine*, 111, 101983.

Al-Bayati A.I.M., (2017), Hiyerarşik bulanık Topsis yöntemi ile hastane yöneticilerinin performans değerlendirmesi, Selçuk Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Ali, S. A., Parvin, F., Al-Ansari, N., Pham, Q. B., Ahmad, A., Raj, M. S., Anh, D. T., Ba, L. H., & Thai, V. N. (2021). Sanitary landfill site selection by integrating AHP and FTOPSIS with GIS: a case study of Memari Municipality, India. *Environmental science and pollution research international*, 28(6), 7528–7550. <https://doi.org/10.1007/s11356-020-11004-7>.

Ansari, M., Al-Zahrani, F. A., Pandey, D., Agrawal, A. (2020). A fuzzy TOPSIS based analysis toward selection of effective security requirements engineering approach for trustworthy healthcare software development. *BMC medical informatics and decision making*, 20(1), 236. <https://doi.org/10.1186/s12911-020-01209-8>.

Ashraf, S., Abdullah, S., & Almagrabi, A. O. (2020). A new emergency response of spherical intelligent fuzzy decision process to diagnose of COVID19. *Soft Computing*, 1-17.

Aslan F, (2020), Tek değerli neutrosophic kümelerde bilgi ölçülerinin optimizasyonu tabanlı genişletilmiş TOPSIS metodu, Gümüşhane Üniversitesi Matematik Mühendisliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Atkinson, P., Jahromi, S., Kongsansatean, P., Chan, L. (2018). Technology Assessment: Patient-Centric Solutions for Transfer of Health Information. *Infrastructure and Technology Management*, 245-269.

Avcı, K. (2018). Ankara İl Merkezindeki Bir Eğitim ve Araştırma Hastanesinin Finansal Performansının TOPSIS Yöntemi ile Değerlendirilmesi . İşletme Bilimi Dergisi, 6 (2), 25-44. DOI: 10.22139/jobs.377213.

Aydin, N., Seker, S. (2021). Determining the location of isolation hospitals for COVID-19 via Delphi-based MCDM method. International Journal of Intelligent Systems, 36(6), 3011-3034.

Ayyıldız E., Demirci E., (2018), Türkiye’de Yer Alan Şehirlerin Yaşam Kalitelerinin Swara Entegreli TOPSIS Yöntemi İle Belirlenmesi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 30, DOI: 10.5505/pausbed.2018.16870.

Baccour, L. (2018). Amended fused TOPSIS-VIKOR for classification (ATOVIC) applied to some UCI data sets. Expert Systems with Applications, 99, 115-125.

Balcı, N. (2017). Financial Performance Analysis with TOPSIS Technique: A Case Study of Public University Hospitals in Turkey . Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Cilt: 15 Sayı: Özel Sayı 1, 155-176 . DOI: 10.11611/yead.373456.

Bengül G.N., (2018), TOPSIS ve VIKOR karar verme yöntemlerinin karşılaştırılması üzerine bir uygulama: Bartın Devlet Hastanesi örneği, Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Biderci H, (2019), Sezgisel bulanık TOPSIS yöntemiyle ergonomik oda seçimi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Biderci, H., Canbaz, B. (2019). Ergonomic Room Selection with Intuitive Fuzzy TOPSIS Method. Procedia Computer Science, 158, 58-67.

Bingöllü MK, (2012), Bulanık TOPSIS yönteminin bir kamu hastanesinde iç kaynaklardan hemşire seçimine uygulanması, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Böker, Z, Çetin, O. (2020). SAĞLIK SEKTÖRÜNDE ABC-VED AHP ve TOPSIS YÖNTEMLERİ KULLANILARAK ÇOK KRİTERLİ STOK SINIFLANDIRMASI . Öneri Dergisi , 15 (53) , 178-208 . DOI: 10.14783/maruoneri.676528.

Büyüközkan, G., Çifçi, G. (2012). A combined fuzzy AHP and fuzzy TOPSIS based strategic analysis of electronic service quality in healthcare industry. Expert systems with applications, 39(3), 2341-2354.

Büyüközkan, G., Göçer, F. (2019). Smart medical device selection based on intuitionistic fuzzy Choquet integral. Soft Computing, 23(20), 10085-10103.

Chauhan, A., Singh, A. (2016). A hybrid multi-criteria decision making method approach for selecting a sustainable location of healthcare waste disposal facility. Journal of Cleaner Production, 139, 1001-1010.

Cihan, Ş., Ayan, E., Eren, T., Topal, T., YILDIRIM, E. K. (2017). Çok ölçütlü karar verme yöntemleri ile ekokardiyografi cihazı seçiminin yapılması. Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi/Journal of Health Sciences and Professions, 4(1), 41-49.

Çalış Boyacı, A. (2021). COVID-19 ile Mücadelede Hangi OECD Ülkeleri Avantajlı? . Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Fen Bilimleri Dergisi, 37 (1) , 137-148. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erciyesfen/issue/62093/836927>.

Çanakçı Yüksel, L , Arıkan, M . (2019). SAĞLIK SEKTÖRÜNDE HİZMET KALİTESİNİN ÇOK ÖLÇÜTLÜ KARAR VERME YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ: ANKARA'DA BİR UYGULAMA . Uludağ University Journal of The Faculty of Engineering, 24 (3) , 13-30. DOI: 10.17482/uumfd.450667.

Değirmenci, N, Yakıcı Ayan, T. (2020). OECD ÜLKELERİNİN SAĞLIK GÖSTERGELERİ AÇISINDAN BULANIK KÜMELEME ANALİZİ VE TOPSIS YÖNTEMİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ . Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 38 (2), 229-241. DOI: 10.17065/huniibf.592991.

Deringöz, A, Danişan, T, Eren, T. (2021). Covid-19 Takibinde Giyilebilir Sağlık Teknolojilerinin ÇKKV Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. Politeknik Dergisi, 1-1. DOI: 10.2339/politeknik.768219.

Dinç S, (2019), AHP ve TOPSIS yöntemlerini kullanarak tip 2 diyabet hastalığı için risk puanı hesaplama ve en iyi tedavi seçeneğini belirleme, İstanbul Teknik Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

E. Doğu, (2021) "A Decision-Making Approach with Q-Rung Orthopair Fuzzy Sets: Orthopair Fuzzy TOPSIS Method", Academic Platform Journal of Engineering and Science, c. 9, sayı. 1, ss. 214-222, Oca. 2021, doi:10.21541/apjes.619339.

Elavarasan, R. M., Pugazhendhi, R., Shafiullah, G. M., Irfan, M., Anvari-Moghaddam, A. (2021). A hover view over effectual approaches on pandemic management for sustainable cities–The endowment of prospective technologies with revitalization strategies. Sustainable Cities and Society, 68, 102789.

ERBAY, E., AKYÜREK, Ç. E. (2020). Hastanelerde Çok Kriterli Karar Verme Uygulamalarının Sistemik Derlemesi. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(2), 612-645.

Erdin, C., & Ozkaya, G. (2020). R&D investments and quality of life in Turkey. Heliyon, 6(5), e04006. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2020.e04006>.

Eren, T, Cihan, Ş, Ayan, E, Topal, T, Yıldırım, E . (2017). Çok Ölçütlü Karar Verme Yöntemleri ile Ekokardiyografi Cihazı Seçiminin Yapılması. Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi, 4 (1) , 41-49. DOI: 10.17681/hsp.285651.

Erol E., Yılmaz B.Ö., Karadayi M.A., Tozan H. (2021) An MCDM-Based Health Technology Assessment (HTA) Study for Evaluating Kidney Stone Treatment Alternatives. In: Topcu Y.I., Özyayın Ö., Kabak Ö., Önsel Ekici Ş. (eds) Multiple Criteria Decision Making. MCDM 2019. Contributions to Management Science. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-52406-7_4.

Esen, H, Yiğit, V, Güldan, S. (2020). HASTANELERDE AHP VE TOPSIS YÖNTEMİ İLE PERSONEL SEÇİMİ: ACİL BAKIM HEMŞİRELİĞİ SERTİFİKALI EĞİTİM PROGRAMI ÖRNEĞİ. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6 (12) , 112-128. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/51619/669138>.

Frazão, T. D., Camilo, D. G., Cabral, E. L., Souza, R. P. (2018). Multicriteria decision analysis (MCDA) in health care: a systematic review of the main characteristics and methodological steps. *BMC medical informatics and decision making*, 18(1), 1-16.

Ghorui, N., Ghosh, A., Mondal, S. P., Bajuri, M. Y., Ahmadian, A., Salahshour, S., & Ferrara, M. (2021). Identification of dominant risk factor involved in spread of COVID-19 using hesitant fuzzy MCDM methodology. *Results in physics*, 21, 103811.

Glaize, A., Duenas, A., Di Martinelly, C., Fagnot, I. (2019). Healthcare decision-making applications using multicriteria decision analysis: A scoping review. *Journal of Multi-Criteria Decision Analysis*, 26(1-2), 62-83.

Guo, C., Han, B., Fu, Q., Hou, H. (2019, December). Evaluation of the implementation effect of traditional Chinese medical standards based on entropy weight-grey correlation-TOPSIS. In *BASIC & CLINICAL PHARMACOLOGY & TOXICOLOGY* (Vol. 125, pp. 208-209). 111 RIVER ST, HOBOKEN 07030-5774, NJ USA: WILEY.

Güdük Ö., Güdük Ö., (2017) PALYATİF BAKIM ÜNİTELERİ PERFORMANSININ TOPSİS YÖNTEMİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ. *ADYÜ Sağlık Bilimleri Derg.* 2017; 3(2): 511-525.

Güllülü, U, Türk, B . (2015). KAMU SPOTLARININ SİGARA BIRAKMA/AZALTMA NİYETİ ÜZERİNE ETKİLERİ. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 8 (16) , 23-42. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ppad/issue/61005/906057>.

Günel S, (2019), Tıpta uzmanlık dalı tercihinin BAHP, electre ve bulanık topsis yöntemleri kullanılarak değerlendirilmesi, Kocaeli Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Hajrahimi, N., Dehaghani, S. M., Sheikhtaheri, A. (2013). Health information security: a case study of three selected medical centers in iran. *Acta informatica medica : AIM : journal of the Society for Medical Informatics of Bosnia & Herzegovina : casopis Drustva za medicinsku informatiku BiH*, 21(1), 42–45. <https://doi.org/10.5455/AIM.2012.21.42-45>.

Han, Y., Lu, Z., Du, Z., Luo, Q., Chen, S. (2018). A YinYang bipolar fuzzy cognitive TOPSIS method to bipolar disorder diagnosis. *Computer methods and programs in biomedicine*, 158, 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.cmpb.2018.02.004>.

Hancerliogullari, G., Hancerliogullari, K. O., Koksalmis, E. (2017). The use of multi-criteria decision making models in evaluating anesthesia method options in circumcision surgery. *BMC medical informatics and decision making*, 17(1), 1-13.

Hezer, S., Gelmez, E., Özceylan, E. (2021). Comparative Analysis of TOPSIS, VIKOR and COPRAS Methods for the COVID-19 Regional Safety Assessment. *Journal of Infection and Public Health*.

Ho, L. H., Lin, Y. L., Chen, T. Y. (2020). A Pearson-like correlation-based TOPSIS method with interval-valued Pythagorean fuzzy uncertainty and its application to multiple criteria decision analysis of stroke rehabilitation treatments. *Neural Computing and Applications*, 32(12), 8265-8295.

Hoşgör, H. (2021). HASTANE KURULUŞ YERİ SEÇİMİ KONUSUNDA ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME TEKNİKLERİ KULLANILARAK YAPILAN ULUSAL ÇALIŞMALARIN İÇERİK ANALİZİ İLE İNCELENMESİ. Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, 7 (1) , 167-180. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaysad/issue/62190/930627>.

Hsieh, M. C., Wang, E. M. Y., Lee, W. C., Li, L. W., Hsieh, C. Y., Tsai, W., ... & Liu, T. C. (2018). Application of HFACS, fuzzy TOPSIS, and AHP for identifying important human error factors in emergency departments in Taiwan. International Journal of Industrial Ergonomics, 67, 171-179.

Hsu, P. F., Hsu, M. G. (2008). Optimizing the information outsourcing practices of primary care medical organizations using entropy and TOPSIS. Quality & Quantity, 42(2), 181-201.

Irmak M, (2019), Bir üniversite hastanesinde iş kazalarının incelenmesi ve bulanık Topsis yöntemi ile alınacak önlemlerin sıralandırılması, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

İnce, Ö, Söyük, S. (2020). SAĞLIK YÖNETİMİ BÖLÜMLERİNİN AKADEMİK PERFORMANSLARININ ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİYLE SIRALANMASI. Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, 6 (3) , 443-461 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaysad/issue/58836/848123>.

Jing, L., Jiang, S., Li, J., Peng, X., Ma, J. (2021). A cooperative game theory based user-centered medical device design decision approach under uncertainty. Advanced Engineering Informatics, 47, 101204.

Kar, A, Özer, Ö, Avcı, K. (2018). ACİL SERVİSLERİN TOPSIS VE GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ YÖNTEMLERİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD), 10 (19), 442-459 . DOI: 10.20990/kilisiibfakademik.438473.

Kar, A, Özer, Ö, Avcı, K. (2019). Türkiye'deki Ağız ve Diş Sağlığı Merkezlerinin Finansal Performans Değerlendirmesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (60), 87-99. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/44857/457895>.

Karaman, E, Kazan, H. (2015). Performance Evaluation In Family Physician: The Application of TOPSIS Multi-Criteria Decision Making Method. Alphanumeric Journal, 3 (2), 1-12. DOI: 10.17093/aj.2015.3.2.5000139457.

Khan, M. W., Ali, Y., De Felice, F., Salman, A., Petrillo, A. (2019). Impact of brick kilns industry on environment and human health in Pakistan. The Science of the total environment, 678, 383-389. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2019.04.369>.

Khandan M, Koohpaei AR, Nili M, Farjami Y. Occupational musculoskeletal disorders management using Fuzzy TOPSIS Assessment of Repetitive Tasks (ART). Work. 2017;56(2):267-276. doi: 10.3233/WOR-172491. PMID: 28234261.

Khoshi, A., Gooshki, H. S., Mahmoudi, N. (2018). The data on the effective qualifications of teachers in medical sciences: An application of combined fuzzy AHP and fuzzy TOPSIS methods. Data in brief, 21, 2689-2693.

Koçoğlu S, (2019), Entropi tabanlı TOPSIS ve MAUT yöntemleri ile acil servislerde risk değerlendirme: Samsun ili örneği, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Kuo, R. J., Wu, Y. H., Hsu, T. S. (2012). Integration of fuzzy set theory and TOPSIS into HFMEA to improve outpatient service for elderly patients in Taiwan. *Journal of the Chinese Medical Association*, 75(7), 341-348.

Küçükali B, (2018), Öğretim üyelerinde tükenmişlik sendromuna sebep olan etmenlere ilişkin bulanık AHS ve bulanık AHS-bulanık TOPSIS hibrit model uygulaması, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Li, H., Li, J., Zhang, Z., Cao, X., Zhu, J., Chen, W. (2020). Establishing an interval-valued fuzzy decision-making method for sustainable selection of healthcare waste treatment technologies in the emerging economies. *Journal of Material Cycles and Waste Management*, 22(2), 501-514.

Li, S., Wei, C. (2020). A large scale group decision making approach in healthcare service based on sub-group weighting model and hesitant fuzzy linguistic information. *Computers & Industrial Engineering*, 144, 106444.

Li, S., Wang, H., Song, Q., Huang, Y., Wei, Q. (2020, February). Study on Consistency Evaluation of Generic Drugs in China Based on AHP and TOPSIS. In *BASIC & CLINICAL PHARMACOLOGY & TOXICOLOGY* (Vol. 126, pp. 74-74). 111 RIVER ST, HOBOKEN 07030-5774, NJ USA: WILEY.

Liao, H., Zhang, C., Luo, L., Xu, Z., Yang, J. B., Xu, D. L. (2020). Distance-based intuitionistic multiplicative multiple criteria decision-making methods for healthcare management in West China Hospital. *Expert Systems*, 37(2), e12479.

Longaray, A. A., Ensslin, L., Munhoz, P., Tondolo, V., Quadro, R., Dutra, A., Ensslin, S. (2016). A systematic literature review regarding the use of multicriteria methods towards development of decision support systems in health management. *Procedia Computer Science*, 100, 701-710.

Mahdevari, S., Shahriar, K., Esfahanipour, A. (2014). Human health and safety risks management in underground coal mines using fuzzy TOPSIS. *Science of the Total Environment*, 488, 85-99.

Malekpoor, H., Mishra, N., Kumar, S. (2018). A novel TOPSIS–CBR goal programming approach to sustainable healthcare treatment. *Annals of Operations Research*, 1-23.

Mallik, S., Zhao, Z. (2019). Multi-Objective Optimized Fuzzy Clustering for Detecting Cell Clusters from Single-Cell Expression Profiles. *Genes*, 10(8),611. <https://doi.org/10.3390/genes10080611>.

Manupati, V. K., Ramkumar, M., Baba, V., Agarwal, A. (2021). Selection of the best healthcare waste disposal techniques during and post COVID-19 pandemic era. *Journal of Cleaner Production*, 281, 125175.

Mardani, A., Hooker, R. E., Ozkul, S., Yifan, S., Nilashi, M., Sabzi, H. Z., Fei, G. C. (2019). Application of decision making and fuzzy sets theory to evaluate the healthcare and medical problems: a review of three decades of research with recent developments. *Expert Systems with Applications*, 137, 202-231.

Marsh, K., Lanitis, T., Neasham, D., Orfanos, P., Caro, J. (2014). Assessing the value of healthcare interventions using multi-criteria decision analysis: a review of the literature. *Pharmacoeconomics*, 32(4), 345-365.

Mehrjerdi, Y. Z. (2014). Strategic system selection with linguistic preferences and grey information using MCDM. *Applied Soft Computing*, 18, 323-337.

Miç, P., Antmen, Z. (2019). A Healthcare Facility Location Selection Problem with Fuzzy TOPSIS Method for a Regional Hospital. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (16), 750-757. DOI: 10.31590/ejosat.584217.

Mustapha, M. T., Ozsahin, D. U., Uzun, B., Ozsahin, I. (2021). Application of fuzzy TOPSIS in the sterilization of medical devices. In *Applications of Multi-Criteria Decision-Making Theories in Healthcare and Biomedical Engineering* (pp. 197-216). Academic Press.

Mustapha, M. T., Uzun, B., Ozsahin, D. U., Ozsahin, I. (2021). A comparative study of X-ray based medical imaging devices. In *Applications of Multi-Criteria Decision-Making Theories in Healthcare and Biomedical Engineering* (pp. 163-180). Academic Press.

Mühlbacher, A. C., Kaczynski, A. (2016). Making good decisions in healthcare with multi-criteria decision analysis: the use, current research and future development of MCDA. *Applied health economics and health policy*, 14 (1), 29-40.

Narayanamurthy, G., Gurumurthy, A., Subramanian, N., Moser, R. (2018). Assessing the readiness to implement lean in healthcare institutions—A case study. *International Journal of Production Economics*, 197, 123-142.

Nilashi, M., Samad, S., Manaf, A. A., Ahmadi, H., Rashid, T. A., Munshi, A., ... & Ahmed, O. H. (2019). Factors influencing medical tourism adoption in Malaysia: A DEMATEL-Fuzzy TOPSIS approach. *Computers & Industrial Engineering*, 137, 106005.

Niroomand, S., Bazyar, A., Alborzi, M., Mahmoodirad, A. (2018). A hybrid approach for multi-criteria emergency center location problem considering existing emergency centers with interval type data: a case study. *Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing*, 9 (6), 1999-2008.

Ocampo, L., Alinsub, J., Casul, R. A., Enquig, G., Luar, M., Panuncillon, N., ... & Ocampo, C. O. (2019). Public service quality evaluation with SERVQUAL and AHP-TOPSIS: A case of Philippine government agencies. *Socio-Economic Planning Sciences*, 68, 100604.

Ortíz-Barrios, M., Cleland, I., Donnelly, M., Greer, J., Petrillo, A., Fernández-Mendoza, Z., Jaramillo-Rueda, N. (2020, July). Choosing the most suitable classifier For supporting assistive technology adoption In people with Parkinson's disease: a fuzzy Multi-criteria approach. In *International Conference on Human-Computer Interaction* (pp. 390-405). Springer, Cham.

Ortiz-Barrios, M., Gul, M., López-Meza, P., Yucesan, M., Navarro-Jiménez, E. (2020). Evaluation of hospital disaster preparedness by a multi-criteria decision making approach: The case of Turkish hospitals. *International journal of disaster risk reduction*, 49, 101748.

Ortíz-Barrios, M., Gutiérrez-Severiche, E., Cómbita-Niño, D., Jiménez-Delgado, G., Ishizaka, A., Barbati, M., Herrera-Fontalvo, Z. (2021). A multicriteria decision-making framework for assessing the performance of gynecobstetrics departments: a case study. *International Transactions in Operational Research*.

Ozsahin, D. U., Hamidat, L., Alimi, F. D., Uzun, B., Ozsahin, I. (2021). Evaluation of migraine drugs using MCDM methods. In *Applications of Multi-Criteria Decision-Making Theories in Healthcare and Biomedical Engineering* (pp. 261-275). Academic Press.

Ozsahin, I., Mustapha, M. T., Albarwary, S., Sanlidag, B., Ozsahin, D. U., Butler, T. A. (2021). An investigation to choose the proper therapy technique in the management of autism spectrum disorder. *Journal of comparative effectiveness research*, 10(5), 423–437.

Özgüner Z, (2020), Dış Kaynak Kullanımı Kapsamında Entegre Entropi-TOPSIS Yöntemleri ile Tedarikçi Seçimi Probleminin Çözülmesi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2020, 12(2), 1109-1120

Özgür Ç, (2017), Kümeleme analizi ile bütünleşik bulanık Topsis ve bulanık Vikor yöntemlerine dayanarak hastane kuruluş yer seçimi, *Yıldız Teknik Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*.

Özsarı, S, Boz, C. (2019). Comparison of Health Status and Macroeconomic Indicators in Organization for Economic Cooperation and Development Countries Using Multidimensional Scaling and TOPSIS. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 6 (3) , 545-554. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hsp/issue/49408/569474>.

Öztürk, D, Keleş, M. (2020). AHP ve TOPSIS Yöntemleri Kullanılarak Motorlu Kurye Seçimi: İlaç Sektöründe Bir Uygulama . *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (2), 275-291. DOI: 10.18026/cbayarsos.673712.

Öztürk, N., Tozan, H., Vayvay, Ö. (2020). A New Decision Model Approach for Health Technology Assessment and A Case Study for Dialysis Alternatives in Turkey. *International journal of environmental research and public health*, 17(10), 3608. <https://doi.org/10.3390/ijerph17103608>.

Palczewski, K., Sałabun, W. (2019). The fuzzy TOPSIS applications in the last decade. *Procedia Computer Science*, 159, 2294-2303.

Pekkaya, M, Dökmen, G. (2019). OECD ÜLKELERİ KAMU SAĞLIK HARCAMALARININ ÇKKV YÖNTEMLERİ İLE PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİ. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15 (4), 923-950. DOI: 10.17130/ijmeb.2019456391.

Rajak, M., Shaw, K. (2019). Evaluation and selection of mobile health (mHealth) applications using AHP and fuzzy TOPSIS. *Technology in Society*, 59, 101186.

Sayan, M., Sarigul Yildirim, F., Sanlidag, T., Uzun, B., Uzun Ozsahin, D., Ozsahin, I. (2020). Capacity Evaluation of Diagnostic Tests For COVID-19 Using Multicriteria Decision-Making Techniques. *Computational and mathematical methods in medicine*, 2020, 1560250. <https://doi.org/10.1155/2020/1560250>.

Senvar, O., Otay, I., & Bolturk, E. (2016). Hospital site selection via hesitant fuzzy TOPSIS. *IFAC-PapersOnLine*, 49(12), 1140-1145.

Shabaninejad, H., Mehralian, G., Rashidian, A., Baratimarnani, A., Rasekh, H. R. (2014). Identifying and prioritizing industry-level competitiveness factors: evidence from pharmaceutical market. *DARU Journal of Pharmaceutical Sciences*, 22(1), 1-7.

Shafii, M., Hosseini, S. M., Arab, M., Asgharizadeh, E., Farzianpour, F. (2015). Performance Analysis of Hospital Managers Using Fuzzy AHP and Fuzzy TOPSIS: Iranian Experience. *Global journal of health science*, 8(2), 137–155. <https://doi.org/10.5539/gjhs.v8n2p137>.

Shafii, M., Rafiei, S., Abooe, F., Bahrami, M. A., Nouhi, M., Lotfi, F., Khanjankhani, K. (2016). Assessment of service quality in teaching hospitals of Yazd University of Medical Sciences: Using multi-criteria decision making techniques. *Osong public health and research perspectives*, 7(4), 239-247.

Sharma, M., Sehrawat, R. (2020). A hybrid multi-criteria decision-making method for cloud adoption: Evidence from the healthcare sector. *Technology in Society*, 61, 101258.

Sultanoglu, N., Uzun, B., Sayan, M., & Sanlidag, T. (2021). Evaluation of the effectiveness of adult HIV antiretroviral treatment regimens using TOPSIS. In *Applications of Multi-Criteria Decision-Making Theories in Healthcare and Biomedical Engineering* (pp. 217-228). Academic Press. *Sustainable Cities and Society*, Volume 68, 2021, 102789, ISSN 2210-6707, <https://doi.org/10.1016/j.scs.2021.102789>.

Süleymanlı G, (2020), Gebelikte sürdürülen sigara kullanımında mizaç ve karakter etkisinin TOPSIS yöntemiyle analizi, İstanbul Üniversitesi Biyomedikal Mühendisliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Taş, C, Bedir, N, Eren, T, Alağaç, H, Çetin, S. (2018). AHP-TOPSIS YÖNTEMLERİ ENTEGRASYONU İLE POLİKLİNİK DEĞERLENDİRİLMESİ: ANKARA'DA BİR UYGULAMA. *Sağlık Yönetimi Dergisi*, 2 (1), 1-17. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/saglik/issue/38403/445507>.

Tezcan, N. (2020). SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI KAPSAMINDA TÜRKİYE'DE SAĞLIK GÖSTERGELERİNİN ANALİZİ. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Prof. Dr. Sabri ORMAN Özel Sayısı, 202-217. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iticusbe/issue/56181/768478>.

Türkoğlu, S. (2018). AVRUPA ÜLKELERİNİN SAĞLIK GÖSTERGELERİNİN TOPSIS YÖNTEMİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (1), 65-78. DOI: 10.11616/asbed.v18i38800.459468.

Ulu, B, Yıldızbaşı, A. (2020). Türkiye' de Devlet Üniversitelerindeki Akademisyenlerin Tükenmişlik Sendromunun Saptanmasında Bulanık AHS ve Bulanık AHS-Bulanık TOPSIS Hibrit Model Uygulaması. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 11 (1), 34-52. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cider/issue/54745/694573>.

Varshney S., Rajinder S., Gupta P.K., (2021), Chapter 7 - Multicriteria decision-making in health informatics using IoT, *IoT-Based Data Analytics for the Healthcare Industry*, Academic Press, 2021, Pages 105-121, ISBN 9780128214725, <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-821472-5.00014-4>.

Vásquez, J., Botero, S. (2020). Hybrid Methodology to Improve Health Status Utility Values Derivation Using EQ-5D-5L and Advanced Multi-Criteria Techniques. *International journal of environmental research and public health*, 17(4), 1423. <https://doi.org/10.3390/ijerph17041423>.

Wang, C. H., Chou, H. L. (2015). Assessment of patient safety management from human factors perspective: a fuzzy TOPSIS approach. *Human Factors and Ergonomics in Manufacturing & Service Industries*, 25(5), 614-626.

Wang, T. C., Lee, H. D., Cheng, P. H. (2009). Applying fuzzy TOPSIS approach for evaluating RFID system suppliers in healthcare industry. In *New Advances in Intelligent Decision Technologies* (pp. 519-526). Springer, Berlin, Heidelberg.

Wang, Y., Ren, L., Chen, L., Sun, Z. (2013). Zhong nan da xue xue bao. Yi xue ban = Journal of Central South University. *Medical sciences*, 38(2), 196–201. <https://doi.org/10.3969/j.issn.1672-7347.2013.02.015>.

Yazıcıoğlu MB, (2019), Hastane klima santrallerinin ahp ve topsis yöntemleri ile seçimi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Yeşilyurt, B, Karakuş, K, Gür, Ş, Eren, T. (2019). Çok Ölçütlü Karar Verme Yöntemleri ile Hastane Bilgi Yönetim Sistemleri İçin Paket Programı Seçimi . *Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (1) , 1-21 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jcsci/issue/44583/502419>.

Yıldız, A , Ayyıldız, E , Taşkın Gümüş, A , Özkan, C . (2019). Ülkelerin Yaşam Kalitelerine Göre Değerlendirilmesi İçin Hibrit Pisagor Bulanık Ahp-Topsis Metodolojisi: Avrupa Birliği Örneği . *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (17), 1383-1391 . DOI: 10.31590/ejosat.658021

Yılmaz, F, Söyük, S. (2020). SAĞLIK RİSK FAKTÖRLERİNE GÖRE ÜLKELERİN KÜMELENMESİ VE ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME TEKNİKLERİYLE SAĞLIK DURUMU GÖSTERGELERİNİN ANALİZİ. *Sosyal Güvence*,0(17),283-320.DOI: 10.21441/sosyalguvence.823636.

Yiğit, A. (2019). PERFORMANCE ANALYSIS OF OECD COUNTRIES BASED ON HEALTH OUTCOMES AND EXPENDITURE INDICATORS . *Journal of International Health Sciences and Management*,5(9),114-123.Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jihsam/issue/49779/614203>.

Yiğit, A. (2019). TÜRKİYE'DE EĞİTİM VE ARAŞTIRMA HASTANELERİ PERFORMANSININ TOPSIS YÖNTEMİ İLE ANALİZİ. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 8 (2) , 72-85 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbid/issue/50617/610542>.

Yiğit, V. (2020). HASTANE HİZMETLERİ ALT SEKTÖRÜNÜN FİNANSAL PERFORMANS ANALİZİ. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 6 (3), 609-624. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaysad/issue/58836/848680>.

Yucesan, M., Gul, M. (2020). Hospital service quality evaluation: an integrated model based on Pythagorean fuzzy AHP and fuzzy TOPSIS. *Soft Computing*, 24(5), 3237-3255.

Yüksel, İ, Sayın, K. (2020). KAMU HASTANELERİNDE HEKİMLERE YÖNELİK PERFORMANSA DAYALI EK ÖDEME MODEL ÖNERİSİ. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 23 (3) , 387-410. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hacettepesid/issue/56803/795490>.

Yüksel, İ., Sayın, K. (2020). KAMU HASTANELERİNDE PERFORMANSA DAYALI EK ÖDEME MODEL ÖNERİSİ. Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi, Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi 16. Kongre Özel Sayısı, 41-62. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/spkd/issue/53373/518724>.

Zaidan, A. A., Zaidan, B. B., Al-Haiqi, A., Kiah, M. L. M., Hussain, M., Abdalnabi, M. (2015). Evaluation and selection of open-source EMR software packages based on integrated AHP and TOPSIS. *Journal of biomedical informatics*, 53, 390-404.

Zaidan, A. A., Zaidan, B. B., Hussain, M., Haiqi, A., Kiah, M. M., Abdalnabi, M. (2015). Multi-criteria analysis for OS-EMR software selection problem: A comparative study. *Decision Support Systems*, 78, 15-27.

Zhang, C., Li, R., Xia, Y., Yuan, Y., Dinçer, H., Yüksel, S. (2020). Analysis of Environmental Activities for Developing Public Health Investments and Policies: A Comparative Study with Structure Equation and Interval Type 2 Fuzzy Hybrid Models. *International journal of environmental research and public health*, 17(6), 1977. <https://doi.org/10.3390/ijerph17061977>.

Zhang, L., Zhan, J., Yao, Y. (2020). Intuitionistic fuzzy TOPSIS method based on CVPIFRS models: an application to biomedical problems. *Information sciences*, 517, 315-339.

Zhao, Q., Chen, J., Li, F., Li, A., Li, Q. (2021). An integrated model for evaluation of maternal health care in China. *PloS one*, 16(1), e0245300. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0245300>.

Zıngıl T, (2009), Bulanık VIKOR ve bulanık TOPSIS yöntemleri ile tedarikçi seçimi, Bahçeşehir Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

**SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA YEŞİL HASTANELER VE GÖNÜLLÜ
ÇEVRE YÖNETİM SİSTEMLERİ: ISO 14001 VE EMAS**

Prof. Dr. Şebnem ASLAN

Selçuk Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, 0000-003-2135-242X

Dr. Seda UYAR

Selçuk Üniversitesi, 0000-0001-8051-8464

ÖZET

Yeşil yönetim, sürdürülebilirlik, atık azaltma, sosyal sorumluluk, sürekli öğrenme, iyileştirme ve geliştirme yoluyla rekabet üstünlüğü yaratmak ya da avantajı sağlamak için işletmenin amaç ve stratejileri ile tam olarak bütünleşen çevresel hedefleri ve stratejileri benimseyerek bu yenileşimi (inovasyonu) organizasyonun bütününe uygulama sürecidir. Sağlık kurumları, sürdürülebilirliği sağlayan, kıt kaynaklardan maksimum ekonomik verim elde eden, çevre dostu ve yeşil yönetim uygulamaları sağlayan işletme yönetimi beklentileriyle karşı karşıyadır. Hatta paydaş gruplardan bile bu konuda talep görülmektedir. Bu nedenle hastanelerin çevreye dost hastane anlamındaki yeşil hastaneler şeklinde donatılmaları gerekli olmaktadır. Bu süreçte hastanelere düşen görev 'Yeşil Hastane' kriterlerini yerine getirerek az tüketen, tüketirken çevreye zarar vermeyen, enerji tasarrufu sağlayan, kullandığı malzemeleri geri dönüşüme kazandırabilen, ulaşılabilirlik açısından toplu taşıma araçlarına yakın ve sürdürülebilir arazilerde kurulan, suyu verimli şekilde kullanan, ozon tabakasına zarar vermeyen, iç mekân yaşam kalitesine önem veren kurumlar haline gelmektir. Bu anlayışı destekleyen çevre yönetim sisteminin kurulması, sürdürülmesi ve iyileştirilmesi için üst yönetimin desteği ve taahhüdü en önemli nokta kabul edilmektedir. Yönetimin, sistemin kurulması, sürdürülmesi ve iyileştirilmesi için gereken kaynaklar ile bu sistemin kuruluşa getireceği faydalar hakkında bilgilendirilmesi gerektiği kadar bu sistemin getirileri hususunda da inanca sahip olmaları gerekmektedir. Çevre yönetim sisteminin ortak elemanları olan; üst yönetimin sistemi kabullenışı, çevreye dönük politikaların oluşturulması, planlama ve uygulama, ölçme ve değerlendirme, denetim ve gözden geçirme gibi unsurlar hem EMAS hem de ISO 14001 sisteminde yer almaktadır. Bu kapsamda gönüllü çevre yönetim sistemleri olan ISO 14001 ve EMAS uygulamalarıyla hastaneler çevresel politikalarını yazılı hale getirmektedir. Bu çalışmada hastanelerin sürdürülebilir bağlamında çevre yönetimi, yeşil yönetim, yeşil bina, ISO 14001 ve EMAS uygulamaları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Sağlık hizmetleri, sürdürülebilirlik, yenilikçilik, yeşil yönetim, yeşil bina, yeşil hastane, ISO 14001, EMAS*

**GREEN HOSPITALS AND VOLUNTARY ENVIRONMENTAL MANAGEMENT
SYSTEMS WITHIN THE CONTEXT OF SUSTAINABILITY: ISO 14001 AND EMAS**

ABSTRACT

Green management is a process of adopting environmental goals and strategies which are fully integrated with the goals and strategies of an enterprise in order to create a competitive superiority or provide an advantage via sustainability, waste minimization, social

responsibility, continuous learning, amelioration and development and applying this innovation to the whole of an organization. Healthcare institutions face business management expectations ensuring sustainability, achieving maximum economic efficiency from scarce resources, environmentally friendly and green management practices. There is even a demand from stakeholder groups in this regard. For this reason, it is necessary that hospitals be equipped as green hospitals, which means environmentally friendly hospitals. In this process hospitals should become organizations which consume less by fulfilling the 'Green Hospital' criteria, do not harm the environment when consuming, save energy, recycle the materials used, are established on sustainable lands which are close to public transport vehicles in terms of accessibility, use the water efficiently, do not harm the ozone layer and attach importance to interior quality of life. In order to establish, maintain and enhance an environmental management system supporting this understanding, the support and commitment of senior management are accepted to be a key point. The management should be informed about the resources which are needed to establish, maintain and enhance the system and about the advantages of this system. Also the management should have faith in the returns of the system. Elements such as senior management's acceptance of the system, formation of environment-oriented policies, planning and application, assessment and evaluation, supervision and revision, which are the common elements of the environmental management system, are included in both the EMAS and ISO 14001 system. In this context, hospitals put their environmental policies in writing with ISO 14001 and EMAS, which are voluntary environmental management systems. In this study, environmental management, green management, green building, ISO 14001 and EMAS practices of hospitals are discussed within the context of sustainability.

Keywords: Health services, sustainability, innovation, green management, Green Building, green hospital, ISO 14001, EMAS.

1.GİRİŞ

20. yüzyıl sonrasında gelişen yüksek nüfus artışı, kentleşme sorunu, hızla tükenmekte olan kıt kaynaklar, doğal kaynakların aşırı tüketimi ve yüksek atık miktarı, yerel ve küresel çevre problemlerine yol açmıştır. Bunun yanı sıra küresel iklim değişikliği, ozon tabakasının delinmesi ve kıt kaynakların gelecek nesillere bırakılması sorumluluğu, yeşil yapı hareketini doğurmuştur (Çilhoroz ve Işık 2018, Palteki 2013).

Son yıllarda tüm dünyada çevresel konulara farkındalık artmakta ve tüm paydaşların işletme yönetimlerine sürdürülebilirliği sağlayan, çevreye dost yeşil yönetim uygulamalarına uyumlu davranış gösterme beklentileri yükselmektedir (Banerjee 2001, Büyüközkan ve Vardaloğlu 2008, Mousa ve Othman 2020). Hatta yüksek düzeyde çevre yönetiminin sağlanması sağlık kurumlarını zorlamaktadır (Environment Science Center 2003).

İşletme yönetiminde iktisadilik (ekonomik verimlilik), kıt kaynakların bir sonucu olarak ortaya çıkmakta ve kıt kaynaklarla maksimum faydanın elde edilmesi önemli hale gelmektedir (Şimşek ve Çelik 2019). Bu cihetle hastane yönetimlerinde kıt kaynaklarla maksimum faydanın yüksek hizmet kalitesinde sağlanabilmesi, yenilikçi uygulamaların hastanelere entegre edilerek yeşil hastane konusunu gündeme taşımaktadır (Özdemir ve ark. 2018).

Yapılan araştırmalarda (Roodman, Lensen ve Peterson 1995, USGBC Research Committee 2008); “Yapıların, dünya kaynaklarının %40’nı tükettiği, yakacak olmayan ağaçların %55’ni kullandığı, toplam su tüketiminin %12.2’sini kullandığı, dünya enerjisinin %40’nı ve ABD elektriğinin %71’ini kullandığı, ABD’nin endüstriyel olmayan atığının %40’nı ürettiği ve küresel ısınmaya neden olan karbondioksit emisyonunun %36’sını oluşturduğu belirtilmektedir” (Akt.; Hoffman ve Henn 2008). 20. yüzyılın sonlarına doğru yapılar da çevresel odaklanmaya başlanılmış ve çevresel zararları durdurmak adına ilk adımlar atılmıştır (Hoffman ve Henn 2008, Haden ve ark 2009). Özellikle tüketicilerin de bu konudaki baskıları daha çevreci bir anlayışı zorunlu kılmıştır (Stead ve Stead 1996). Böylelikle yeşil bina (Green buildings GB) terimi, sürdürülebilirliğin öncüsü olmuştur (Darko 2016). Bu bağlamda yeşil yönetim, yeşil bina ve yeşil hastane kavramları açıklanarak gönüllü çevre yönetim sistemleri ISO 14001 ve EMAS detayları ile ele alınması amaçlanmıştır.

1.1.Çevre Yönetim Sistemi

Çevre yönetim sistemi (Environment Science Center 2003), sürekli gelişimi sağlamada: “Bir çevre politikasını kurmayı, çevre üzerinde organizasyonun etkisini değerlendirmeyi, standartları, programları ve prosedürleri uygulamaya koymayı, farkındalığı yükseltmeyi ve davranış değişikliği sağlamayı, ölçmeyi ve sonuçların kontrol edilmesini, ihtiyaç duyulduğunda yeniden geliştirme ve düzeltme yapılmasını sağlamaktadır”. Çevre yönetim sistemi, “Genel yönetim sisteminin; çevre politikasının geliştirilmesi, uygulanması, başarıya ulaştırılması, gözden geçirilmesi ve idamesi amacını güden; kuruluş yapısı, planlama faaliyetleri, sorumluluklar, uygulamalar, usuller, işlemleri de içine alan parçası” olarak tanımlanmaktadır (Türk Standartları Enstitüsü [TSE] 1997).

Plansız ve sürdürülebilir olmayan belirli endüstrilerde özellikle hızlı olan gelişim, hava, su, toprak, sağlık gibi alanlarda çevre baskısı oluşturmaktadır. Bu doğal ekolojik dengedeki karışıklığın sonucu, ciddi bir endişe oluşmaktadır. Sürdürülebilir gelişime, zamanla yalnızca etkin çevresel yönetim yoluyla ulaşılabilecektir (Khan ve ark. 2002).

1.2.Yeşil Yönetim Kavramı (Green Management, GM)

Yeşil yönetim, “şirket süreçlerinde sürdürülebilirliği sağlama ve uzun dönem değer oluşturma” uygulaması olarak ifade edilmektedir (Aimkij ve ark. 2013). Bir süreç olarak ifade edilen yeşil yönetim, işletmelerin kültür haline haline getirdikleri sürdürülebilirlik, atık azaltma, sosyal sorumluluk, sürekli öğrenme, iyileştirme ve geliştirme stratejilerinin çevresel stratejilerle uyulurması şeklinde de tanımlanmaktadır (Loknath ve Azeem 2017).

Temelde sürdürülebilirliği hedef alan yeşil yönetim, sosyal sorumluluk bilincine sahip olmakla birlikte rekabet avantajı sağlayabilmek için sürekli gelişme ve öğrenme odaklı hareket eden bir bilinci temsil etmektedir (Haden ve ark. 2009). Daha kapsamlı bir tanımla yeşil yönetim, “Özellikle ürün ve süreç geliştirme faaliyetlerine çevre değerkeninin eklenmesi, operasyonel faaliyetlerden kaynaklanan olumsuz etkilerin azaltılması yoluyla, önceden kurulmuş olan

beklentileri ve hedefleri gerçekleştirmek için yapıyı, sorumlulukları, yönergeleri, idari uygulamaları ve operasyonel yönleri değiştirerek örgütsel bağlamda yürütülen tutarlı bir dizi uyarlama veya eylemler bütünüdür” (Molina ve ark. 2009).

Yeşil yönetim anlayışında, ekolojik çevre karar alma süreçlerinde önemli bir öge olmakta ve alınan kararların merkezinde çevreye verilen zararın minimize edilmesi ya da tamamen yok edilmesi yer almaktadır (Nemli 2001). Yeşil yönetim ile yeşil yönetim uygulamalarının pahalı olduğu yönünde kanaatler de bulunmaktadır. Oysa çalışma şartları iyileşen çalışanların mutluluğu verimliliğe yansiyabilecektir, çevre dostu yeni müşteri kazanılabilecektir, enerji maliyetinde, tüketim malzemesinde, atık ve atık ücretlerinde düşüş ve uzun vadede böylece tasarruf sağlanabilecektir (Aimkij ve ark. 2013).

Yapılan bir başka çalışmada akademik personel tarafından sergilenen çevreci yöndeki örgütsel vatandaşlık davranışlarının, bir üniversitedeki yeşil insan kaynakları uygulamaları olarak üniversite kampüsündeki çevresel performansa pozitif katkıda bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır (Anwar ve ark. 2020).

Rekabeti sürdürebilmek için, bir tedarik zinciri, çevre korumasını vurgulamaya ve sürdürülebilirliğin ölçümünün kritik unsuru olarak yeşil uygulamalara ihtiyaç duyurmaktadır. Dinamik, rekabetçi ve düzenleyici çevrede yeşil tedarikçi seçim kriteri, tedarik zincirinin rekabetini artırmasının yanında çevresel ve yasal riskleri azaltmayı da sağlamaktadır (Malik ve ark. 2016). Sürekli iyileştirmeye atıfta bulunan yeşil yönetimi (Kautto 2006) sürdürülebilirliğinin sağlanmasında önemli bir anlayış kabul edilmektedir.

1.3. Sürdürülebilirlik Kavramı

Sürdürülebilirlik, bir şeyin sürekliliği halinin devam etmesidir. Bir kaynağı tüketmeden ve kalıcı hasar vermeden amaç doğrultusunda işleme veya kullanma yöntemi ile sürekliliği sağlayabilmektir (Merriam-Webster Dictionary).

Gilman’a göre sürdürülebilirlik, “Toplumun, ekosistemin ya da devam eden herhangi bir sistemin, kendi bağımlı olduğu ana kaynakların tükenmesi nedeniyle çökmeden, belirsiz bir geleceğe dek işlevini sürdürmesidir.” (Özmehmet 2010).

İşletmenin sürdürülebilirliği için, dört temel değer üzerine kurulması gerekir (Mujtaba ve Cavico 2013):

“Hayatta kalabilmesi için açıkça kâr edebilmesine (ekonomik boyut); ekonomik şekilde elde edilen kârın, yerel, ulusal ve uluslar arası düzeyde hukuk kuralına tümüyle uygun işletme anlaşmalarıyla yürütülmesine (yasal boyut); hukuk dışı veya hukukî boşluk oluştuğunda, işletmenin ahlakî anlamda ve değerlere, taahhütlere ve yükümlülüklerle uygun olarak davranmasına (etik boyut); toplum odaklı ve işletmenin baştan sona stratejik

planının bir parçası olarak vatandaş, kamu yararına çalışan, yardımsever çabalar içinde uğraşmasına (sosyal sorumluluk boyutu) ulaşmalıdır”.

Sürdürülebilirlik ve çevresel koruma uygulamaları, endüstride gittikçe artan ilgiyle karşılanmaktadır (Malik ve ark. 2016). Sürdürülebilirliği etkileyen kaynaklardan biri yeşil insan kaynakları uygulamaları görülmüş ve yeşil insan kaynakları uygulamalarının, sürdürülebilirlikle ilişkili olduğu; bu ilişkide yeşil tedarik zinciri uygulamalarının aracı etkiye sahip olduğu bulunmuştur (Zaid ve ark 2018). Kamu sektöründe, tedarik yöneticileri şimdilerde yeni sürdürülebilirlik düzenlemelere uygun olmayı gerektirmekte ve öyle ki tedarikçilerden sürdürülebilirliği sağlayabilecek olanlar araştırılmaktadır (Oruezabala ve Rico 2012). Hastanelerdeki sürdürülebilirlik yol haritası perpektifinde de enerji ve su verimliliğini artırmak ve atık üretimi ile kimyasal kullanımını azaltmak hedeflenmektedir (<http://www.sustainabilityroadmap.org/>).Sürdürülebilir tasarımın sağlık kuruluşlarına geri dönüşümü, hastalardan olumlu geri dönüt alma, güçlü bir maj ve toplumsal sadakat, daha fazla maliyet tasarrufu ve artan verimlilik olmaktadır (Wittmann 2010).

1.4.Sağlık Hizmetlerinde Yeşil Yönetim Kavramı

Sağlık hizmetleri, enerji ve su kullanımının, potansiyel tehlikeli çıktısının yüksek kimyasal ve kimyasal olmayan atık miktarının fazla girdisinin ise çeşitli türde ve fazla olduğu işletme özelliği göstermektedir (Özkan ve ark 2014). Sağlık kurumları yalnızca hastalara zarar vermemeyi değil aynı zamanda doğal çevre ve topluma da zarar vermemeyi kendilerine temel alarak tıbbi atığın uygun şekilde imhası, ilaçların güvenli kullanımı gibi konulara dikkat etmektedir (Environment Science Center 2003).

Yeşil yönetim anlayışı ile sağlık kurumlarında ele alınan anahtar unsurları arasında: Atık yönetimi, su yönetimi, tehlikeli maddelerin yönetimi, harcanan enerji yönetimi, hava kirliliği düzenleme sistemi ve yenilikçi çevresel tasarımlar yer almaktadır (Özkan ve ark. 2014).

Atık yönetimi konusunda ABD eyaletlerinden biri Vermont'un Burlington şehrinden örnek verilecek olursa (Riggle 1994, Kaiser ve ark 2001):

“Fletcher Allen Sağlık Hizmetlerinin Tıp Merkezi Hastanesi kampüsü, mutfak yağından sargı bezine 20 malzemenin geri dönüşümünü sağlamada bir geri dönüşüm toplama ve eğitim programı uygulamıştır. Hastane kafeteryasından elde edilen gıda atıkları, yakınlardaki kâr amaçlı olmayan kuruluşun organik sebze bahçelerinin toprağını zenginleştirmede kullandıkları son ürün olan, gübre olmuştur.

Sargı bezleri yeniden kullanılmak üzere geri dönüşüm için toplanmış ve veteriner kliniklerine bağışlanmıştır. Hastane, böylece birinci yıl için katı atık ücretlerini önleyerek yıllık 18.000\$ ile 20,000\$ aralığında tasarruf etmiştir.”

Benzer şekilde ABD'nin California eyaletindeki Holy Cross Hastanesi, atığı kesen ve sera gaz emisyonunu azaltan çevre dostu politikalarla 3. Yılında Atığı Azaltma Ödülü almış; ambalaj

malzemeleri, mobilya ve elektronik atığı geri dönüştürerek yaklaşık 2200 ton geri dönüşüm, 14.330\$ tasarruf etmiştir (Johnson 2010).

İspanya’da özel sağlık sektörü, 452 özel hastane olarak, ülkenin genel toplamının %57’sini oluşturmaktadır. İspanya’daki özel sağlık sistemindeki hastanelerin finansal durumlarının analiz edildiği çalışmanın sonucunda, finansal durumla şirket sosyal sorumluluğu arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır (Creixans-Tenas ve ark. 2019).

Yine sağlık sektöründe tek kullanımlık materyallerin, her yıl atığın yaklaşık 5.9 milyon tonunu oluşturduğu ifade edilmektedir (Campion ve ark. 2015). Bir diğer örnekle kalp sağlığı ve çocuk hastalıkları tıp merkezi, katı atıklarını geri dönüşüm ve yeniden kullanım uygulamaları yöntemi ile %22 azaltmıştır (Carpenter ve Hoppszallern 2010).

Şirket sosyal sorumluluğuyla ilgili göstergeler, JCI (Joint Commission International), ISO 1401, 5001 ve 26000 akreditasyonları yoluyla GRI’ya (Global Reporting Initiative) bir sürdürülebilirlik raporu içermektedir. Bu göstergeler, işgücü devir hızını azaltmakta, toplam yük içinde uzun dönemli borçlanma oranı artırarak borçlanma kalitesini artırmaktadır (Creixans-Tenasve ark. 2019).

1.5. Yeşil Binalar ve Yeşil Hastaneler (Green Buildings and Greens Hospital)

Yeşil bina, “stratejileri, teknikleri içeren ve alışılan yapılardan ziyade daha düşük kaynak kullanımı veya daha az kirlilik üreten yapıları tasvir eden bir terimdir” (Hoffman ve Henn 2008). Yeşil binalardaki kaynak verimliliği ifadesi, “yüksek düzeyde enerji ve su verimliliği, toprak ve çevre düzenlemesi kullanımının uygun olması, çevreye dost malzeme kullanımı ve binanın tasarım ve işletilmesinin yaşam döngüsü etkisini minimum yapma anlamına gelmektedir” (Kilbert 2004). Hem yapım hem kullanım evresinde kaynak tüketimine duyarlı hatta dönüşüme müsait yapısı sayesinde diğer yapılar için kaynak yaratan, çevre kirliliğine yol açmayan yapılar şeklinde tanımlanmaktadır (Sev 2009). Yüksek performanslı yeşil yapılar: “Çevrede yaşayanların sağlığını yükseltme, kaynak verimliliğine ilaveten doğal çevrenin üzerindeki etkisini minimum kılma amaçlı tasarlanan, kurulan, işletilen, yenilenen ve ekolojik kurallara göre düzenlenen binalardır şeklinde tanımlanmıştır (Kilbert 2004). Bir binanın “yeşil bina” olması, yer seçiminden başlayarak, planlama, tasarım, yapım, işletme, bakım/onarım, yıkım, yıkım sonrası aşamalarını kapsayan tüm yaşamı süresince “sürdürülebilir, enerji verimli, doğaya uyumlu ve çevreye asgari düzeyde zarar veren” bina olması esasına dayanmaktadır (T.C. Resmi Gazete 2014).

Hastanelerde kaynak ve enerji kullanımının yoğun olduğu, fazla atık üretilen kurumlar olmaları, gündeme yeşil hastane kavramını taşımıştır. Yeşil hastane anlayışı ile hastanelerin daha az enerji ve atık üreten, çevreye daha az zarar veren ve çevreye duyarlı yapılar olması öngörülmüştür (Çilhoroz ve Işık 2018).Yeşil hastane: “Çevreye dost yerleşim yeri seçen, sürdürülebilir ve verimli projelerden faydalanan, yeşil yapı malzeme ve ürünlerini kullanan, yapım aşamasında yeşil düşünen ve süreç işleyişinde yeşili korumaya devam edendir” şeklinde

tanımlanmaktadır (<http://hospital2020.org/Agreenhospital.html>). Özkan ve akadaşlarına (2014) göre “Kuruluş yeri gibi fizibilite etüdü çalışmalarından başlayarak hizmet sürecinin tüm aşamasında çevre dostu hastanedir” şeklinde ifade edilmektedir.

2020 hastane hareketi girişimlerinden birini yeşil hastaneler oluşturmaktadır. Bu girişimin hastanedeki beslenme, hastanedeki su kullanımı, hastanedeki atık, hastanedeki alternatif enerji, hastanedeki yeşil bina tasarımı, hastanedeki enerji verimliliği, hastaneye ve hastane içinde ulaşım şeklinde 7 unsuru bulunmaktadır (<http://hospital2020.org/Agreenhospital.html>).

Yeşil hastane hareketi, Yeşil Bina Konseyi ile “Green Building Council” (USGBC) ABD’de başlamış “Leadership in Energy and Environmental Design (LEED) standartlarıyla piyasaya sürülmüştür (<http://hospital2020.org/Agreenhospital.html>).

1990 yılından sonra yeşil hastane ayırımında “Yeşil Yapı Sertifikalandırma Sistemleri” (Green Building Rating Systems) geliştirilmiştir. “Sağlık hizmetleri için BREEAM” (Building Research Establishment’s Environmental Assessment Method; Yapı Araştırma Kurumu Çevresel Değerlendirme Yöntemi), “Sağlık hizmetleri için LEED” (Leadership in Energy and Environmental Design; Çevre ve Enerji Tasarımında Liderlik) GREENSTAR Healthcare (Yeşil yıldız sağlık hizmetleri) yeşil hastane sertifikasyonlarından bazılarıdır (Çilhoroz ve Işık 2018).

Başlangıçta yüksek maliyetli olan bu yeşil uygulamalar, daha sonradan uzun dönemde enerji maliyetlerinde azalma, sağlık profesyonelleri arasında sağlanan intibakla sağlık kurumlu nedenli kirliliğin azalması, daha iyi hasta sonuçları ve sağlık çalışanlarının işte devamlılığı yönlerinden katkı sağlayacaktır (<http://hospital2020.org/Agreenhospital.html>).

Kamu ve özel hastaneler Ankara ilinde yapılan bir çalışmada, sağlık hizmetleri için LEED standartları ile karşılaştırılmış ve kamu hastanesi uygunluğu %71.8 özel hastane uygunluğu ise 72.2 olarak bulunmuştur. Kamu ve özel hastaneler sürdürülebilir tesisler alanlarında LEED standardını karşılarken enerji ve malzeme seçimi konularında karşılamadıkları anlaşılmıştır (Çilhoroz ve Işık 2018). İstanbul ilinde kamu hastaneleri üzerinde yapılan bir diğer çalışmaya göre yeşil hastane ölçütlerine uygunluk %68.6 bulunurken, çevre yönetim sistemlerinde bu oran %91.4, su yönetiminde %45.4 olarak tespit edilmiştir (Palteki 2013).

Fransa’da 15 hastanede, kamu hastanelerinde tedarik yönetimini etkileyebilecek, kamu alıcılarla özel sektör tedarikçiler arasında yeniden düzenlemeye zorlayacak sürdürülebilirlik beklentilerin olup olmadığı araştırılmıştır. Sonuçta, küresel anahtar tedarikçilerden kamu alıcılarına sürdürülebilirlik beklentisi vurgulanmış ve sürdürülebilir tedarik, yeni kuralları ortaya çıkartarak ilişkileri etkilemiştir (Oruezabala ve Rico 2012).

1.6. Gönüllü Çevre Yönetim Sistemleri: ISO 14001 ve EMAS

Çevresel standart sertifikasyon sisteminin ilk ortaya çıkışı ABD’de “BREEM” sistemleriyle (Yapı Araştırma Kurma Çevresel Değerlendirme Metodu: Building Research Establishment Environmental Assessment Method “BREEAM”) gerçekleşmiştir (Kubba 2010).

Gönüllü Çevresel Yönetim Sistemleri (Voluntary Environmental Management Systems; EMS), çevre yönetim ve denetleme sistemleri (Eco Management and Auditing Systems; EMAS) ve uluslararası organizasyonlar (the International Organization for Standardization standards (ISO 14001) yasalaştırma, vergilendirme ve vergi avantajlarıyla çevreyi korumada önemli iki araç olarak karşımıza çıkmaktadır (Vicentea ve ark. 2015).

ISO 14000 standartları, devlete ait olmayan uluslararası bir kurum olan ISO (the International Organization for Standardization) tarafından İsviçre’nin Cenevre şehrinde geliştirilmiştir (Quazia ve ark. 2001). ISO 14000, resmi olarak 1996 yılında ISO tarafından, muhtemelen şirketlerin çok büyüklerinin uygulayabileceği yeni bir uluslararası gönüllü çevre standardı olarak başlamıştır (Curkovic ve ark. 2005). ISO 14000 gibi bir çevresel yönetim sisteminin (Environmental Management System: EMS) adaptasyonu, genellikle tedarik zincirinin çevresel etkilerini azaltmada daha geniş bir çabanın parçası olarak değerlendirilmektedir (Wiengarten ve ark. 2013).

Sürdürülebilirliğin tüm sektörlerde gerekli olması yönündeki değişim, çevresel duyarlılığı artırmakta ve bu konularda yeni yaklaşımları zorlamaktadır. Bu kapsamda sürdürülebilir gelişimi sağlamada, Uluslararası Standardizasyon Organizasyonu (ISO International Organization for Standardization) gibi organizasyonlar, ISO 14000 ve grubu gibi standartlarla tüm organizasyonlara bu konularda yardımcı olacak standartları geliştirmelerinde yol gösterici olmaktadır (Patón-Romeroa ve ark. 2019).

ISO 14001, mükemmel çevre uygulamalarını bir kuruma entegre etmede kirliliği önleme ve sürekli geliştirme amaçlı geliştirilmiş sertifikasyon olarak tanımlanabilmektedir (Environment Science Center 2003).

ISO 14001 Standardı, organizasyon yapısını, planlama faaliyetlerini, sorumlulukları, prosedürleri, süreçleri ve çevre politikasını geliştirmek, uygulamak ve gözden geçirmek gibi etkin bir çevre yönetim sisteminin temel unsurlarını tanımlamaktadır (Epstein ve Roy 1998).

ISO 14001 için bir organizasyonun uygulaması gereken adımlar şu şekilde belirtilebilir (Environment Science Center 2003):

“Çevresel politika geliştirme, çevresel boyutları ve etkileri tanımlama, hedefleri ve amaçları belirlemeden oluşan “Planla”; programları geliştirme, bir organizasyon yapısı kurma ve faaliyetleri kayıt altına alma, iletişim ve eğitim personelinin istihdam etmeden oluşan “Uygula”; performans izleme ve ölçme, sertifikasyonu, yetenekli kayıt tutan üçüncü kişi yoluyla periyodik kayıt altına almayı gerektiren “Kontrol et” ve düzeltici faaliyeti

uygulama ve performansı yeniden kontrol etme uygulamalarını içeren Faaliyete Geç adımlarını içermektedir.”

Kuruluşun hem iç hem dış çevredeki karşı konulamaz değişime uyum sağlayabilmesi adına dinamik, esnek ve yalın bir yapıya sahip olması ISO 14001 yaklaşımıyla kurulacak etkin bir çevre yönetim sisteminin önemli bir gerekçesidir (Milli Prodüktivite Merkezi 2000).

ISO 9000 ve ISO 14000 yoluyla kazanılan faydalar: Maliyet kısıtlaması; çevresel/kalite gelişimi, artan verimlilik, artan çalışan morali gibi iç performans faydaları; topluluklar ve yetkililerle gelişen ilişkiler gibi ilişki faydaları; gelişen şirket imajı, artan pazar payı, artan müşteri tatmini, artan zamanında teslimat gibi dış pazarlama faydaları olarak belirtilmektedir (Poksinska ve ark. 2003, Akt.; Castkaa ve Balzarova 2008).

ISO 14000’ni desteklemeyle (yeşil satın alım şartnamesini içeren), imalatçılar, şimdilerde ürünlerini yeniden tasarımılamak ve ürünlerinde gerekli yeşil tüketim standartlarını karşılamada tüketicilere yeniden güven vermek için pazarlama planları yoluyla etiket ve reklamlarda ürünlerinin çevresel yönleriyle ilgili bilgi sağlamaya ihtiyaç duymaktadırlar (Chen 2005).

ISO 14000’ni uygulamanın direkt ve endirekt finansal faydaları vardır. Bu faydalar, maliyet tasarrufu ve kâr artışıdır. Bu da, çevresel sorumluluğun proaktif yönetiminden ve kaynakların korunmasından ve kirliliğin önlenmesinde daha ihtiyatlı gelişiminden kaynaklanacaktır (Mohamed 2001).

Avrupa Birliğinin 1993 yılında firmaların çevresel performanslarını geliştirme yönünde gösterdikleri çabaların kamuoyu tarafından bilinmesine olanak sağlayan EMAS, bağımsız bir denetim firması tarafından onaylanan çevresel faaliyet raporlarına dayanmaktadır (Öztürk, 1996; 24). Çevre yönetim uygulamalarını yaygınlaştırmayı amaçlayan bu düzenleme 1995 yılından itibaren yürürlükte yer almaktadır (Starkey 1996).

Türkiye Çevre Sorunları Vakfı’nın (2001) Avrupa Birliğin de ve Türkiye’de Çevre Mevzuatı’nda EMAS ile amaçlananlar şu şekilde sıralanmaktadır:

“...Çevre yönetimi politikalarının, programlarının ve sistemlerinin uygulanması ve etkilerinin değerlendirilmesi, işletmelerin faaliyette buldukları tesis kapsamında çevre politikaları, program ve yönetim sistemleri oluşturarak bu sistemlerin uygulanması ve denetlenmesi, söz konusu işletmelerin çevrenin korunmasına ilişkin performansları hakkında kamuoyunun bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi yoluyla endüstri dallarının çevre performanslarının geliştirilmesi.”

EMAS ve/veya ISO 14001 kullanan hastane birimlerinde ve ayaktan hemodiyaliz ünitelerinde gönüllü çevresel yönetim sistemlerinin (EMS) uygulanma derecesinin belirlenmesi amacıyla İspanya’da 2012–2013 yıllarında, 210 hastanenin ve 1 diyaliz ünitesinin 53’ünün (%25’inin) ISO14001 ve bunlardan 15’inin EMAS çevre sistemine sahip olduğu tespit edilmiştir (Vicentea ve ark. 2015).

Çevre yönetim sisteminin ortak elemanları olan; üst yönetimin sistemi kabullenışı, çevreye dönük politikaların oluşturulması, planlama ve uygulama, ölçme ve değerlendirme, denetim ve gözden geçirme gibi unsurlar hem EMAS hem de ISO 14000 sisteminde yer almaktadır (Nemli 2000).Yalnızca AB ülkelerinde uygulanan bir system olan EMAS, ISO 14000 ile benzerlik taşısa da kapsadığı kurallar daha katıdır (Nemli 2000). Gönüllülük esasına dayanan EMAS’da temel amaç, üretimin çevreye verdiği zararın engellenmesidir (İktisadi Kalkınma Vakfı 1998). EMAS, düzenli olarak güncelleştirilen bir faaliyet raporu istemektedir. Söz konusu rapor şimdiki, gelecekteki ve geçmişteki faaliyetleri kapsamaktadır. Buna karşılık ISO 14001 şirketinin mevcut süreçlerine odaklanmaktadır (Nemli 2000).

2. TARTIŞMA

Bu çalışma, sürdürülebilirlik ve çevre yönetim sistemi kapsamında yeşil yönetim ve yeşil hastaneler, ISO 14001 ve EMAS uygulamalarını incelemek üzere geliştirilmiştir.

Geleceğe dair düzenli sıkı kısıtlamalar ve kamunun çevresel beklentileri kaçınılmaz olacaktır. Çok yakın zamanda her tüketici, çevresel konulara duyarlı şirketler tarafından üretilen ürünleri tercih edecektir. Yani bir organizasyonun çevresel konulara bağlılığı, bir pazarlama stratejisi olabilecektir (Khan ve ark. 2002). Bu noktada önem arz eden çevre yönetim sistemi, etkinliğin sağlanabilmesi amacıyla her kademeye yayılmalı ve sistemin amaç doğrultusunda işleyebilmesi için sorumluluklar anlaşılır şekilde ifade edilmelidir (Callenbach ve ark. 1993). Çevre yönetim sisteminden sağlanacak başarı ancak kuruluş içerisinde her çalışanın çevreyi koruma bilincine sahip olmasına ve gerekli değişimin sağlanmasında eğitimi ön planda tutan örgüt kültürüne bağlı görülmektedir (Netherwood 1996).

Sağlık kurumlarının dış çevreden soyutlanamayan özelliği ve faaliyetlerini yerine getirirken çevresel birçok faktörü dikkate alması gerekliliği yeşil yönetime mecbur kılmaktadır. Yeşil hastane tasarımında kullanıcıların gereksinimlerini tam anlamıyla karşılayabilmek adına “Verimlilik, lojistik, iş akışı, dayanıklılık, uygunluk, rahatlık, mahremiyet, saygınlık, sosyal etki, yaşama değer katıcılık, estetik, mekân, ışık ve gölge, renk,” gibi ayrıntılı etmenlerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Estates 1999). Hem yerel hem de küresel ölçekte birliktelik gerektiren bu anlayış (Şensoy 2015), hizmet kullanıcılarının ve çalışanların gereksinimlerinin tam olarak karşılanması, iyileştirici ve sağlıklı ortam koşullarının sunulması uzun süreli avantajlar sağlamaktadır (Estates 1999).

Diğer sektörlerde olduğu gibi sağlık sektöründe de hastanelerin hem çevre kirliliği hem de iklim değişikliği nedeniyle ekosistemi olumsuz etkilemeleri çevreye duyarlı olmalarını zorunlu kılmaktadır. Bu duyarlılık günümüzde önemli bir rekabet faktörü kabul edilmektedir (Porter ve VanDer Linde 1995).

Hizmet kalitesine ve ekonomik olmaya önem veren hastaneler için küresel iklim değişiklikleri, üretim kapasitelerinin artması, kıt kaynaklarla sınırsız ihtiyaç karşılanma durumu ekolojik çevreyle uyumlu ve önceliği çevre olan stratejiler geliştirmeye yöneltmiştir (Bilec ve ark.

2010). Ayrıca yasal düzenlemelere uyumu kolaylaştıran, kurumların toplum nezdinde güçlü bir imaja sahip olmalarına yardımcı olan ve kurum kültürlerinin çevre sorunlarına daha duyarlı hale gelmesini hızlandıran (Nemli 2001), performans ölçütlerini belirleyen bir yönetim metodudur (Alford 1997).

Öncelikle kurum bazında yeşil yapı vizyon haline getirilmeli ve bu bilinç tüm çalışanlara aktarılmalıdır. Gerekli görüldüğü takdirde bu doğrultuda eğitimlerle desteklenmelidir. Gerekli sertifikalarla bu süreç süreklilik sağlanmalıdır. Kısa süreli maliyetli bir durum olsa da uzun süreli sağladığı avantajlar birer motivasyon aracı olarak kullanılmalıdır. Ülke çapında da sürdürülebilirlik, ülkemizin kalkınma planlarından biri haline gelmelidir.

KAYNAKLAR

Aimkij N, Mujtaba BG, Kaweevisultrakul T (2013) Green management sustainability and its economic impact. *Journal of Economics and Sustainable Development*. 4(6):104-115.

Anwar N, Mahmood NHN, Yusliza MY, Ramayah T, Faedah JN, Khalid W (2020) Green human resource management for organisational citizenship behaviour towards the environment and environmental performance on a university campus. *Journal of Cleaner Production*. 256, 120401, 1-13.

Banerjee SB (2001) Managerial perceptions of corporate environmentalism: Interpretations from industry and strategic implications for organizations. *Journal of Management Studies*. 38(4):489-513.

Büyüközkan G, Vardaloğlu Z (2008) Yeşil tedarik zinciri yönetimi. *Lojistik Dergisi*. 8: 66-73.

Callenbach E, Capra F, Lutz L., Goldman L, Lutz R, Marburg S (1993) *EcoManagement: The Elmwood Guide To Ecological Auditing and Sustainable Business*. Berrett-Koehler Publishers, San Francisco.

Campion N, Thiel CL, Woods NC, Swanzy L, Landis AE, Bilec MM (2015) Sustainable healthcare and environmental life-cycle impacts of disposable supplies: A focus on disposable custom packs. *Journal of Cleaner Production*. 94:46-55.

Carpenter D, Hoppszallern S (2010) Sustainable operations survey: Green and greener: Hospitals embrace environmentally sustainable practises, though laggards remain. *Health Facilities Management Magazine*. 23(7):15-21.

Castka P, Balzarova MA (2008) The impact of ISO 9000 and ISO 14000 on standardisation of social responsibility—an inside perspective. *International Journal Production Economics*. 113:74-87.

Chen CC (2005) Incorporating green purchasing into the frame of ISO 14000. *Journal of Cleaner Production*. 13:927-933.

Creixans-Tenas J, Coenders G, Arimany-Serrat N (2019) Corporate social responsibility and financial profile of Spanish private hospitals. *Heliyon*. 5(10):1-9.

Curkovic S, Sroufe R, Melnyk S (2005) Identifying the factors which affect the decision to attain ISO 14000, *Energy*. 30(8):1387-1407.

Çilhoroz Y, Işık O (2018) Ankara'daki hastanelerin yeşil hastane ölçütlerine uygunluğunun incelenmesi. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi. 21(1):41-63.

Darko A, Chan APC (2016) Critical analysis of green building research trend in construction. Journals Habitat International. 57:53-63.

ESC (2003) Environment Science Center (ESC) Greener Hospitals: Improving Environmental Performance, Bristol-Myers Squibb Company, Germany. https://www.bms.com/assets/bms/us/en-us/pdf/greener_hospitals.pdf , Erişim Tarihi: 14.03.2021.

Epstein M, Roy MJ (1998) Managing corporate environmental performance: A multinational perspective. European Management Journal. 16(3):284-296.

Estates NHS (1999) Improving the quality of design of healthcare buildings. Unpublished report, 15.

Haden SS, P Oyler JD, Humphreys JH (2009) Historical, practical, and theoretical perspectives on green management: An exploratory analysis. Management Decision. 47(7):1041-1055.

Hoffman AJ, Henn R (2008) Overcoming the social and psychological barriers to green building. Organization and Environment. 21(4):390-419.

İKV (1998) İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV). Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Çevre Politikalarının Karşılaştırmalı İncelenmesi. İKV Yayınları, İstanbul.

Johnson SW (2010) Summarizing green practices in U.S. hospitals. Hospital Topics. 88(3):75–81.

Kaiser B, Eagan PD, Shaner H (2001) Solutions to health care waste: Life-cycle thinking and "Green" purchasing, Environmental Health Perspectives. 109(3):205-207.

Kautto P (2006) New instruments–old practices? The implications of environmental management systems and extended producer responsibility for design for the environment. Business Strategy and the Environment. 15(6):377–388.

Khan FI, Raveender V, Husain T (2002) Effective environmental management through life cycle assessment. Journal of Loss Prevention in the Process Industries. 15:455–466.

Kibert CJ (2004) Green buildings: An overview of progress. Journal of Land Use & Environmental Law. 19(2):491-502.

Kubba S (2010) Green construction project management and cost oversight elements of “Green Design and Construction”. Chapter 2, ss.28-70.

Loknath Y, Azeem B (2017) Green management–concept and strategies. In National Conference on Marketing and Sustainable Development, 13(14): 688-702.

Malik MM, Abdallah S, Hussain M (2016). Assessing supplier environmental performance: Applying analytical hierarchical process in the United Arab Emirates healthcare chain. Renewable and Sustainable Energy Reviews. 55:1313-1321.

Merriam-Webster Dictionary, <https://www.merriamwebster.com/dictionary/sustainability>, 29 Nisan 2021.

MPV (2000) Milli Prodüktivite Merkezi (MPV). Sanayi İşletmelerinde Çevre Yönetim Sistemlerinin Kurulması. MPM Yayınları No: 645, Ankara.

- Mohamed ST** (2001) The impact of ISO 14000 on developing world businesses. *Renewable Energy*. 23:579–584.
- Molina-Azorin JF, Claver-Cortes E, Lopez-Gamero MD, Tari JJ** (2009) Green management and financial performance: A literature review. *Management Decision*. 47(7):1080–1100.
- Mousa SK, Othman M** (2020) The impact of green human resource management practices on sustainable performance in healthcare organisations: A conceptual framework. *Journal of Cleaner Production*. 243:1-14.
- Mujtaba BG, Cavico FJ** (2013) Corporate social responsibility and sustainability model for global firms. *Journal of Leadership, Accountability and Ethics*. 10(1):58-75.
- Nemli E** (2000) Çevreye Duyarlı İşletmecilik ve Türk Sanayinde Çevre Yönetim Sistemi Uygulamaları. İstanbul Sanayii Odası, No: 2000/11, İstanbul.
- Nemli E** (2000-2001) Çevreye duyarlı yönetim anlayışı. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (23-24):212-213.
- Netherwood A** (1996) *Environmental Management Systems, Corporate Environmental Management: Systems and Strategies*, Ed: Welford R, Earthscan Publications, London.
- Oruezabala G, Rico JC** (2012) The impact of sustainable public procurement on supplier management — The case of French public hospitals. *Industrial Marketing Management*. 41:573–580.
- Özdemir Karaca P, Atılğan E, Zekioğlu A** (2018) Sağlık hizmetlerinde sürdürülebilirlik bağlamında inovatif bir uygulama: Yeşil hastaneler. *Electronic Journal of Vocational Colleges*. 8(2):77-88.
- Özkan O, Bayın G, Terekli YG** (2014) Hastane yönetiminde sürdürülebilir yaklaşım: Yeşil yönetim, 8. Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi, Lefke Avrupa Üniversitesi, 10-12 Aralık 2014, ss.2238-2248.
- Özmehmet E** (2010) Dünyada ve Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları, <https://journal.yasar.edu.tr/wpcontent/uploads/2012>
- Hayati ÖM** (1996) Petrokimya Sanayiinin Çevre Uygulamaları Açısından Gümrük Birliğinden Etkilenmesi. Gümrük Birliği ve Çevre – Paneller Dizisi. Kalker Yayın No: 10, İstanbul.
- Palteki AS** (2013) İstanbul’daki kamu hastanelerinin yeşil hastane ölçütlerine uygunluklarının belirlenmesi. İstanbul Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü yüksek lisans tezi.
- Patón-Romeroa JD, Baldassarre MT, Rodríguez M, Piattini M** (2019) Application of ISO 14000 to information technology governance and management. *Computer Standards & Interfaces*. 65:180-202.
- Porter ME, Van der Linde C** (1995) Toward a new conception of the environment-competitiveness relationship. *Journal of Economic Perspectives*, 9(4): 97-118.
- Poksinska B, Dahlgaard JJ, Eklund JAE** (2003) Implementing ISO 14000 in Sweden: Motives, benefits and comparisons with ISO 9000. *The International Journal of Quality & Reliability Management*. 20:585-606.

Vicentea SG, Suárez-Varelab MM, Monrós AM, González AL (2015). Development of certified environmental management in hospital and outpatient haemodialysis units. *Nefrologia*. 35(6):539–546.

Riggle D (1994) Advanced hospital recycling. *BioCycle*. 35(2):34–37.

Sev A (2009) *Sürdürülebilir Mimarlık*. Yem Yayınları, İstanbul.

Starkey R (1996) Standardization of Environmental Management Systems. In: *Corporate Environmental Management: Systems and Strategies*, Ed: Welford R, London: Earthscan Publications.

Stead E, Stead JG (1996) *Strategic Management for a Small Planet, Business and the Environment*. Ed; Starkey WR, Earthscan Publications, London.

Şentürk SH (2014) Yeşil bina vergi teşvikleri: Amerika örneği ve Türkiye için çıkarılabilecek sonuçlar. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10(2):89-102.

Şensoy A (2015) Hastane yapıları; uzmanlık gerektiren komplike binalar. *Ekoyapı Dergisi*. (24):92-96.

Şimşek MŞ, Çelik A (2019) *İşletme Bilimine Giriş*. Eğitim Yayınevi, Konya.

T.C. Resmi Gazete, *Sürdürülebilir Yeşil Binalar ile Sürdürülebilir Yerleşmelerin Belgelendirilmesine Dair Yönetmelik*. (29199), 8.12.2014, 1-9.

TSE (1947) Türk Standartları Enstitüsü (TSE). *TS EN ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemleri-Özellikler Ve Kullanım Kılavuzu*. Ankara.

Türkiye Çevre Sorunları Vakfı (2001) *Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Çevre Mevzuatı*. Ankara.

Quazia HA, Khoob YK, Tanc CM, Wong PS (2001) Motivation for ISO 14000 certification: development of a predictive model. *Omega*. 29(6): 525–542.

Wiengarten F, Pagell M, Fynes B (2013) ISO 14000 certification and investments in environmental supply chain management practices: Identifying differences in motivation and adoption levels between Western European and North American companies. *Journal of Cleaner Production*. 56:18-28.

Wittmann M (2010) *Sustainable Healthcare Design*, ed;McCullough C, Sigma Theta Tau International, Indianapolis.

Zaid AA, Jaaron AAM, Bon AT (2018). The impact of green human resource management and green supply chain management practices on sustainable performance: An empirical study. *Journal of Cleaner Production*. 204:965-979.

<http://www.sustainabilityroadmap.org/>, 18 Nisan 2021.

<http://hospital2020.org/Agreenhospital.html>, Erişim: 23.03.2021.

**MATEMATİK OKURYAZARLIK DÜZEYİ DÜŞÜK VE YÜKSEK OLAN ÖĞRENCİLERİN
DOKÜMANTASYON SÜREÇLERİNİN İNCELENMESİ: BİR ÖZEL DURUM ÇALIŞMASI**

Kübra ADA

Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Doç. Dr. Menekşe Seden TAPAN BROUTİN

Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Doç. Dr. Gül KALELİ YILMAZ

Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Gül Mine BAYRAM

Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, matematik okuryazarlık düzeyi düşük ve yüksek olan öğrencilerin matematik öğrenmeye yönelik dokümantasyon süreçlerinin incelenmesi ve karşılaştırılmasıdır. Araştırma özel durum çalışması olarak tasarlanmış nitel bir çalışmadır. Araştırmanın katılımcıları ortaöğretim 9. sınıf düzeyinde öğrenim görmekte olan iki öğrenciden oluşmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örnekleme sürecinde öncelikle öğrencilerin matematik okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi amacıyla PISA sorularından oluşan bir test gönüllü katılım sağlayan öğrencilere uygulanmıştır. Bu öğrenciler içerisinde; matematik öğretmenleri tarafından araştırmaya zengin veri sağlayabileceği düşünülen ve akademik başarı düzeyi yüksek olup matematik okuryazarlık düzeyleri birbirinden farklı olan (düşük-yüksek) birer öğrenci seçilmiştir. Çalışmada birden fazla veri toplama aracı kullanılarak veri üçgenlemesi yapılmıştır. Veri toplama sürecinin başında katılımcılarla yarı-yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Her bir katılımcı ile yaklaşık bir saat süren görüşmeler, online ortamda gerçekleştirilip kayıt altına alınmıştır. Bunun yanı sıra katılımcılar 30 gün boyunca, matematikle ilgili gerçekleştirilen etkinlikler ve kullanılan kaynaklar hakkında açıklama yapmayı gerektiren matematik öğrenme günlüklerini doldurmuştur. Ayrıca yansıtıcı inceleme yapabilmek için katılımcıların öğrenme ortamlarından ve kitaplığından fotoğraflar alınmıştır. Veri toplama sürecinin sonunda farklı veri toplama araçlarından elde edilen veriler irdelenerek gerekli görülen yerlerde klinik mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın verileri içerik analizi ve betimsel analiz yapılarak incelenmiştir. Matematik okuryazarlık düzeyi düşük ve yüksek olan iki katılımcının matematik öğrenme sürecindeki kaynak kullanım şemalarına ait bileşenlerde önemli farklılıklar tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarının öğrencilerin matematik okuryazarlık düzeylerinin artırılmasına yönelik çalışma ve etkinliklere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Dokümantal teori, dokümantasyon süreci, matematik okuryazarlığı, 9. sınıf öğrencileri.

ANALYSING THE DOCUMENTATION PROCESSES OF STUDENTS WITH LOW AND HIGH LEVEL OF MATHEMATICAL LITERACY: A CASE STUDY

ABSTRACT

The aim of this research is to examine and compare the documentation processes of students with low and high mathematical literacy levels for learning mathematics. The research is a qualitative study designed as a case study. The participants of the research consist of two students who are studying at the 9th grade level of secondary education. The criterion sampling method, one of the purposive sampling methods, was used to determine the participants. In the sampling process, first of all, a test consisting of PISA questions was applied to the students who participated voluntarily in order to determine the mathematical literacy levels of the students. Among these students; A student with a high academic achievement level and different mathematical literacy levels (low-high) were selected by mathematics teachers, who were thought to provide rich data for the research. In the study, data triangulation was done by using more than one data collection tool. At the beginning of the data collection process, semi-structured interviews were conducted with the participants. The interviews, which lasted approximately one hour with each participant, were conducted online and recorded. In addition, the participants filled out mathematics learning diaries for 30 days, which required explanations about the activities performed and the resources used. In addition, photographs were taken from the learning environments and library of the participants in order to make reflective analysis. At the end of the data collection process, the data obtained from different data collection tools were examined and clinical interviews were conducted where necessary. The data of the research were analyzed by content analysis and descriptive analysis. Significant differences were found in the components of resource use schemes in the mathematics learning process of two participants with low and high mathematical literacy levels. It is thought that the results of the research will contribute to the studies and activities aimed at increasing the mathematical literacy levels of the students.

Keywords: Documental theory, documentation process, mathematical literacy, 9th grade students.

GİRİŞ

Matematik okuryazarlığı matematik ile günlük hayat arasında bağlantı kurmayı ve gerçek hayatta karşılaşılan sorunları matematiksel yollarla çözmeyi sağlayan önemli bir araçtır (McCrone & Dossey, 2007). Matematiksel olgu ve kavramların işlevsel hale getirilmesi onların gerçek hayat bağlamında değerlendirilmesini gerektirmektedir. Öğrencilerin matematik okuryazarlık düzeylerinin geliştirilmesi okullarda önemli bir yere sahip olmakla beraber, matematik öğretim programının genel amaçları arasında yer almaktadır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018). Bu nedenle bireylerin gerçek hayatta karşılaştığı problemlere matematiksel çözümler üretebilmesi ve matematiksel bilgiyi hayatla ilişkilendirerek işlevsel hale getirebilmesi matematik öğretiminin güncel hedefleri haline gelmiştir (Altun, Gümüş, Akkaya, Bozkurt & Ülger, 2018).

Uluslararası öğrenci değerlendirme programı olan PISA (Programme for International Student Assessment), 15 yaş grubundaki öğrencilerin fen, matematik ve anadilde okuryazarlık becerilerini ölçerek değerlendirmede bulunmaktadır. PISA'dan elde edilen sonuçlara göre birçok ülkenin eğitim düzeyi, matematik okuryazarlığı bağlamında karşılaştırılabilmektedir. Türkiye PISA'ya 2003 yılından itibaren katılım göstermektedir. Ancak ülkemizin matematik okuryazarlığı başarısı, genel olarak diğer birçok ülkenin gerisinde yer almaktadır (MEB, 2019). Bu nedenle öğrencilerin matematik okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar artış göstermiştir (Altun & Bozkurt, 2017). Alan yazında birçok çalışmada öğrencilerin matematik okuryazarlık düzeyi; ülkelerin eğitim politikası, öğretmen yetiştirme programları, öğretim yöntemi ve çevresel faktörler gibi birçok bağlamda ele alınarak değerlendirilmiştir. Rautalin ve Alasuutari (2009) PISA başarı sıralamalarında ilk sıralarda yer alan ülkelerden Finlandiya'yı incelemiş ve PISA başarısında hükümet politikasının önemli etkisinin olduğunu belirlemiştir. Eraslan (2009) ise Finlandiya'nın başarısını ülkedeki öğretmen yetiştirme sistemine bağlamıştır. Akyüz ve Pala (2010) PISA'da farklı düzeyde başarı gösteren Türkiye, Yunanistan ve Finlandiya'yı karşılaştırmıştır. Çalışmanın sonucunda ise grupla çalışma, tutum ve sınıf disiplini gibi değişkenlerin başarı üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir. Alan yazında PISA sonuçlarına göre farklı başarıya sahip ülkelerin birçok faktör açısından karşılaştırılarak değerlendirilmesi matematik okuryazarlığı için önemli bilgiler sunmuştur. Ancak aynı ülkede ve aynı koşullar altında eğitim-öğretim sürecine devam eden öğrencilerin matematik okuryazarlık düzeyleri birbirinden farklılık gösterebilmektedir. Bu durum öğrencilerin matematik okuryazarlık düzeyinin; öğretmen, öğretim yöntemi, eğitim sistemi gibi etkenlerin dışında öğrencinin bireysel öğrenme sürecinden de etkilenebileceğini ön plana çıkarmaktadır.

Öğrenciler benzer koşullarda eğitim almalarına rağmen öğrenme süreçlerinin büyük bölümünü bireysel çalışmalarıyla gerçekleştirmektedir. Bu süreçte öğrencilerin tercih ettiği kaynaklar ve bu kaynaklarla olan etkileşimleri, matematik ile hayat arasında bağ kurmalarına katkı sağlayabilir. Özellikle bazı öğrencilerin aritmetik performans düzeyleri birbirine yakın olmasına rağmen matematiksel okuryazarlık becerileri önemli ölçüde farklılık gösterebilmektedir. Öğrenciler arasındaki bu farkın, öğrenme sürecinde matematiksel bilgiyi hayatla ilişkilendirmeye katkı sağlayan kaynakların kullanımına bağlı olabileceği düşünülmektedir. Nitekim matematik okuryazarlığı, öğrencilerin aritmetik işlemleri yapmalarının ötesinde, onların gerçek yaşam bağlamındaki matematiksel sorunları tanımlarını, bunları matematiksel olarak ifade etmelerini gerektirmektedir (Saticı, 2008). Gellert (2004), günlük yaşam problemlerini kullanarak gerçekleştirilen öğrenme sürecinin matematik okuryazarlığını kazandırmaya önemli katkı sağladığını belirtmiştir. Martin (2007) ise, öğrencilerin matematiği gerçek yaşamdan uzak ve ezber yoluyla öğrenmelerini eleştirmiş, yaşamla iç içe olan bir matematik öğrenme süreci gerçekleştirilmesini önermiştir. Bu doğrultuda öğrencilerin öğrenim sürecinde kullandığı gerek sosyal kaynaklar gerek de yazılı, görsel vb. kaynaklardan oluşan doküman sisteminin matematik okuryazarlık düzeyini şekillendirebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle matematik okuryazarlık düzeyi farklı olan öğrencilerin matematik öğrenme sürecinde kullandığı kaynakların incelenmesi gerekli ve önemli görülmektedir. Birey ile doküman arasındaki etkileşim ve bu etkileşimin ortaya çıkardığı sonuçlar Didaktiğe Dokümantal Yaklaşım (DDY) kapsamında ele alınabilmektedir. Bu yaklaşıma göre bireyler, belirli bir kaynak ya

da kaynak sistemi ile etkileşim sürecindeyken o kaynağın kullanımına ilişkin bazı şemalar geliştirirler (Trouche, Gueudet & Pepin, 2019). Bu şemalar her bireyin kendisine özel olmakla beraber bireylerin eğilimi ve bilgisi doğrultusunda şekillenmektedir. Bu nedenle aynı kaynağı kullanmalarına rağmen bireylerin geliştirdiği şemalar farklılık gösterebilir (Baştürk-Şahin vd., 2020). Vergnaud'a (1998) göre şema kavramı; verilen durumlar sınıfı için, etkinliği yönlendiren ve bu etkinlikten ortaya çıkan bilgi ve düşünceleri içine alan faaliyetlerin değişmez bir organizasyonudur. Bir şemanın dört bileşeni bulunmaktadır: Eylemin amacı, eylem kuralları, işlevsel sabitler (eylemdeki teorem ve eylemdeki kavram) ve çıkarımlar (Gueudet, 2017). Öğrencilerin kaynak sistemleri, bu kaynakların tercih edilme gerekçeleri ve kaynaklar ile öğrenci arasındaki etkileşim, DDY kapsamında detaylı olarak ele alınabilir. Ancak alan yazında öğrencilerin matematik okuryazarlık becerilerini, Didaktiğe dokümantal yaklaşım bağlamında inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu çalışma kapsamında farklı matematik okuryazarlık düzeyine sahip öğrencilerin matematik öğrenmeye yönelik dokümantasyon süreçlerinin incelenmesi ve karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda matematik okuryazarlık düzeyi düşük ve yüksek olan iki öğrencinin matematik öğrenme sürecinde kullandığı kaynakların belirlenmesi ve bu kaynakların kullanım şemalarına ait bileşenlerin ortaya konması hedeflenmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Matematik okuryazarlık düzeyi düşük olan öğrencinin;
  - a. Matematik öğrenme sürecinde kullandığı kaynaklar nelerdir?
  - b. Matematik öğrenme sürecinde kullandığı kaynakların kullanım şemalarına ait eylem kuralları ve işlevsel sabitler nelerdir?
2. Matematik okuryazarlık düzeyi yüksek olan öğrencinin;
  - a. Matematik öğrenme sürecinde kullandığı kaynaklar nelerdir?
  - b. Matematik öğrenme sürecinde kullandığı kaynakların kullanım şemalarına ait eylem kuralları ve işlevsel sabitler nelerdir?
3. Matematik okuryazarlık düzeyi yüksek ve düşük olan iki öğrencinin matematik öğrenmeye ilişkin dokümantasyon sürecindeki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın modeli

Bu araştırma özel durum çalışması türlerinden “bütüncül çoklu durum çalışması” olarak tasarlanmış nitel bir araştırmadır. Özel durum çalışmalarında özel bir durum üzerine yoğunlaşmakta ve bu özel durum bazen bir olay, bazen bir kişi bazen de bir grup olabilmektedir. Özel durum türlerinden *bütüncül çoklu durum çalışmalarında* ise birbirinden bağımsız vakalar seçilmekte ve her bir vaka bir bütün olarak algılanarak vakalar arasında karşılaştırmalar yapılabilmektedir (Çepni, 2018). Bu araştırmada farklı matematik okuryazarlık düzeyine sahip öğrencilerin dokümantasyon süreçlerinin incelenmesi ve karşılaştırılması amaçlandığı için araştırmanın modeli bütüncül çoklu durum çalışması olarak tercih edilmiştir.

Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları Türkiye'nin batısındaki bir ilde 2020-2021 eğitim-öğretim yılında ortaöğretim 9. sınıf düzeyinde öğrenim görmekte olan iki öğrenciden oluşmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme yöntemi; araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen ölçütleri karşılayan bireylerin araştırmanın örnekleme olarak seçilmesidir (Yıldırım & Şimşek, 2013). Bu çalışmada katılımcıların belirlenmesi sürecinde dört ölçüt temel alınmıştır. Bu ölçütler; öğrencilerin “dönem sonu matematik dersi akademik başarı puanlarının yüksek olması”, “matematik okuryazarlık düzeylerinin farklı olması (düşük-yüksek)”, “araştırmaya gönüllü katılım sağlaması” ve “zengin veri sunacağı öngörülen öğrenciler olmasıdır”. Çalışma kapsamında matematik okuryazarlık düzeyi düşük olan katılımcı “K1”, yüksek olan katılımcı ise “K2” olarak kodlanmıştır. K1 ve K2 kız öğrenciler olup, aynı sınıfta ders almaktadır.

Veri toplama araçları

Çalışmanın veri toplama sürecinde birden fazla veri toplama aracı kullanılarak veri çeşitlenmesi yapılmıştır. Çalışma kapsamında; yarı yapılandırılmış görüşme formu, matematik öğrenme günlüğü, çalışma ortamına ve kullanılan kaynaklara ilişkin fotoğraflar ve klinik mülakatlar ile veri toplama süreci gerçekleştirilmiştir. Bu veri toplama araçlarıyla katılımcıların kullandığı dokümanların belirlenmesi ve kaynak kullanım şemalarına ilişkin bileşenlerin ortaya konması hedeflenmiştir. Veri toplama araçlarına ilişkin bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu

Yarı yapılandırılmış görüşme formu, öğrencilerin matematik öğrenme sürecini nasıl tasarladığını, bu süreçte hangi dokümanları kullandığı/destek aldığını ve matematiksel bilgiyi hayatla ilişkilendirmesine yardımcı olan dokümanların neler olduğunu belirlemeye ilişkin 5 açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Aynı zamanda görüşme formunda yer alan bir soruda öğrencilerin matematik öğrenme sürecinde kullandığı kaynak sisteminin şematik gösterimini çizerek belirtmesi ve açıklaması istenmiştir. Böylelikle katılımcının kullandığı dokümanlar arasında oluşturduğu bağı, kendi kullanım şemasıyla ortaya koyması hedeflenmiştir. Görüşme sorularının hazırlanmasında dokümantal yaklaşım ile ilgili bilgi ve tecrübe sahibi bir akademisyenin uzman görüşü alınmıştır.

Matematik öğrenme günlüğü

Öğrencinin gün içerisinde gerçekleştirdiği matematik öğrenme süreci, yaptığı etkinlikler, kullandığı kaynaklar ve ders çalışma süresi gibi konularda açıklama yapmasını gerektiren matematik günlükleri oluşturulmuştur. Günlüklerin hazırlanmasında uzman görüşüne başvurulmuştur.

Çalışma ortamına ve kullanılan dokümanlara ilişkin fotoğraflar

Katılımcıların matematik öğrenmeye yönelik dokümantasyon süreçleri hakkında yansıtıcı inceleme yapabilmek için; katılımcının öğrenme ortamlarından, çalışma odasından ve kitaplığından görüntüler alınmıştır. Ayrıca katılımcıların yarı yapılandırılmış görüşmelerde ve matematik öğrenme

günlüğünde belirttiği dokümanların (yazılı, görsel, teknolojik vd.) içeriği hakkında bilgi edinmek için bu dokümanlara ilişkin fotoğraflara da ulaşılmıştır.

Klinik mülakat

Farklı veri toplama araçlarından elde edilen veriler üzerinde bütüncül incelemeler yapılarak ek açıklama gerektiren veriler için klinik mülakat soruları oluşturulmuş ve derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Veri toplama süreci ve Araştırmacının Rolü

Çalışmanın veri toplama süreci 31 gün sürmüştür. Katılımcılarla veri toplama sürecinin başında yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler, her bir katılımcı ile online ortamda video konferans şeklinde gerçekleştirilmiş olup katılımcıların izni doğrultusunda kayıt altına alınmıştır. Bu süreçte araştırmacı yönlendirici ifadelerden uzak durup, katılımcının kendini rahatça ifade etmesini sağlayacak bir ortam sunmuştur. Görüşmelerde katılımcıların açıklamaları doğrultusunda irdelleyici ek sorulara da yer verilerek zengin verilere ulaşmaya çalışılmıştır. Görüşmelerin uzunluğu yaklaşık birer saat olup derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin ardından katılımcılar 30 gün boyunca matematik öğrenme günlüklerini doldurmuşlardır. Katılımcılardan matematik çalıştıkları günlerde günlükleri doldurmaları istenmiştir. Bu süreçte katılımcıların günlüklerinde ya da yarı yapılandırılmış görüşmelerde belirttiği bazı kaynakların içeriğine ilişkin fotoğraflar alınmıştır. Bunun yanı sıra yansıtıcı bir inceleme yapılabilmesi için katılımcıların izni doğrultusunda ders çalışma ortamlarının ve kitaplıklarının da fotoğraflarına ulaşılmıştır. Veri toplama sürecinin sonunda farklı veri toplama araçlarından elde edilen tüm veriler bütüncül olarak irdelenmiştir. Katılımcıların ek açıklama yapmasını gerektiren verilere yönelik klinik mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Verilerin analizi

Araştırmadan elde edilen veriler içerik analizi ve betimsel analiz yapılarak incelenmiştir. İçerik analizi, verilerin derin bir işleme tabi tutularak incelendiği tümevarımcı bir analiz yöntemidir (Çepni, 2018). Yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen verilere içerik analizi yapılarak katılımcıların matematik öğrenme sürecinde kullandığı kaynaklara ilişkin kategori ve temalara ulaşılmıştır. Betimsel analiz ise, verilerin araştırmacının kavramsal çerçevesinin ya da araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre incelendiği tümdengelsel bir analiz yöntemidir (Yıldırım & Şimşek, 2013). Çalışma kapsamında katılımcıların kaynak kullanım şemalarına ait bileşenlerin belirlenmesi için görüşmelerden ve matematik öğrenme günlüklerinden elde edilen veriler betimsel analiz yapılarak incelenmiştir. Betimsel analiz sürecinde kavramsal çerçeve olarak Vergnaud (1998) tarafından ileri sürülen şema kavramına ait bileşenler temel alınmıştır. Vergnaud'a (1998) göre şema: "eylemin amacı", "eylem kuralları", "işlevsel sabitler (eylemdeki teorem ve eylemdeki kavram)" ile "çıkarımlar" olmak üzere dört bileşenden oluşmaktadır.

Katılımcıların matematik öğrenme sürecinde kullandıkları kaynak sisteminin şematik gösterimi, çalışma ortamına ait fotoğraflar ve yapılan klinik mülakatlardan elde edilen veriler ise diğer veri toplama araçlarından elde edilen bulgular doğrultusunda irdelenerek yorumlanmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde çalışmadan elde edilen bulgular öncelikle her bir katılımcı için ayrı ayrı sunulmuş, ardından da iki farklı katılımcıya ait bulgular arasındaki karşılaştırmalara yer verilmiştir.

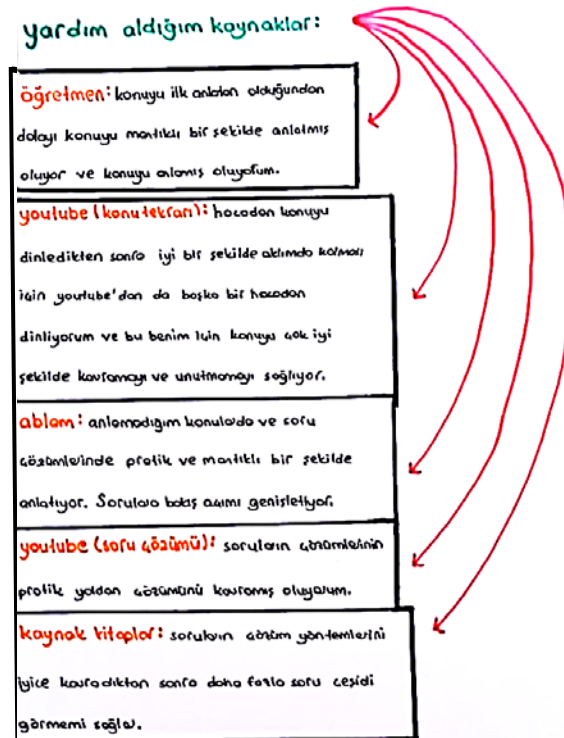
Matematik okuryazarlık düzeyi düşük olan katılımcıya (K1) ilişkin bulgular

Araştırmanın birinci problemi doğrultusunda matematik okuryazarlık düzeyi düşük olan katılımcının matematik öğrenme sürecinde kullandığı kaynaklar belirlenmiş ve bu kaynaklara ilişkin kullanım şemasına ait bazı bileşenler tespit edilmiştir. Yarı-yapılandırılmış görüşmeler ve katılımcı tarafından doldurulan matematik öğrenme günlükleri incelendiğinde K1'in kullandığı kaynaklar üç kategoride toplanmıştır: Çevresel kaynaklar, yazılı kaynaklar ve internet kaynakları. Çevresel kaynaklar kategorisinde K1'in matematik öğretmeninin ve kız kardeşinin kendisi için önemli kaynaklar olduğu belirlenmiştir. Kullanım amaçlarına bakıldığında her iki kaynağın da konuyu anlamaya ve mantıklı bir yaklaşım geliştirmeye yardımcı olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra K1 için kız kardeşinin "kendisine soruların çözümü için pratik yollar sunmada" etkili bir kaynak olduğu belirlenmiştir. K1'in kullandığı yazılı kaynaklar ise test kitapları ve konu özeti diyagramlarından oluşmaktadır. Test kitaplarını kullanım amacı daha fazla soru çeşidi görmek iken, konu özeti diyagramları soru çözerken unutulmuş bölümün hatırlanması amacıyla kullanılmaktadır. K1'in kullandığı internet kaynakları ise sorular için pratik çözüm yolları bulmak, konuyu daha iyi kavramak ve unutmamak amacıyla kullanılan Youtube kanallarından oluşmaktadır.

K1 ile yapılan yarı-yapılandırılmış görüşmede, katılımcıdan kullandığı kaynaklara ilişkin şematik gösterim çizmesi istenmiştir. K1 tarafından çizilen matematik öğrenme sürecine ilişkin kaynak sisteminin şematik gösterimi (KSSŞG) Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1.

K1 tarafından çizilen matematik öğrenme sürecine ilişkin KSSŞG

Şekil 1 incelendiğinde K1, matematik öğrenme sürecinde kullandığı kaynakları liste şeklinde sunmuş ve kullanma gerekçelerine ilişkin notlar eklemiştir. KSSG’de belirtilen kaynakların ve kullanım amaçlarının; yapılan görüşmelerde ve matematik öğrenme günlüklerinde belirtilen kaynaklar ile tutarlı olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra K1 ile yapılan klinik mülakatlarda KSSG’de belirtilen kaynakların sıralamasının bir anlam taşıyıp taşımadığı irdelenmiştir. K1 çizdiği şematik gösterimde, kaynakları *önem sırasına göre* sıraladığını belirterek en önemli kaynağının matematik öğretmeni olduğunu ifade etmiştir. K1’in konuyu öğretmeninden öğrendikten sonra Youtube’da yer alan diğer konu anlatım videolarını izleyerek pekiştirdiği belirlenmiştir. Ayrıca yapılan klinik mülakatlarda K1, matematik öğrenme sürecinde en fazla internet kaynaklarını kullandığını belirtmiştir: *“Matematik çalışırken daha çok Youtube kanalında vakit geçiriyorum.”* K1’in matematik öğrenme günlükleri de bu bulguyu desteklemektedir. Günlüklerde K1 tarafından en çok kullanılan kaynağın Youtube kanalları olduğu tespit edilmiştir. K1 tarafından çizilen KSSG’de en alt sırada yer alan kaynak ise katılımcının kaynak kitaplar olarak isimlendirdiği test kitaplarıdır. K1’in ders çalışma masasından alınan fotoğrafta, öğretmeni tarafından önerilen test kitabının yer aldığı belirlenmiştir. Yapılan klinik mülakatlarda katılımcının test kitabı olarak öğretmenin önerdiği kaynağı aktif olarak kullandığı ve kolay ulaşılabilmesi için masasının üzerinde tuttuğu tespit edilmiştir. K1’in kitaplığında ise matematik dersine ilişkin kaynak sayısının diğer derslere ilişkin kaynak sayısından daha fazla olduğu belirlenmiştir. K1’in test kitaplarını belirlerken dikkat ettiği bir diğer kriterin ise; kaynakta yer alan soruların güçlük düzeyi ile ilgili olduğu tespit edilmiştir.

“Test kitabımı seçerken yeni nesil sorulardan oluşmasına çok önem vermiyorum. Çünkü çok zor oluyorlar ve çözemiyorum çok fazla... Genelde orta düzeyde soruların olduğu test kitaplarını alıyorum.”

K1’in test kitabı tercihi güçlü düzeyde yüksek sorulardan oluşan kitapları tercih etmediği, daha çok orta güçlükte sorulardan oluşan test kitaplarını kullandığı belirlenmiştir. Bununla beraber K1’in hayatla ilişkilendirme gerektiren bağlamsal ve beceri temelli soruları çözmek yerine, sadece matematiksel işlem yapmayı gerektiren soruları çözmeyi tercih ettiği söylenebilir. Bununla ilgili olarak yapılan görüşmelerde K1’in matematiksel bilgiyi hayatla ilişkilendirmeye önem verip vermediği incelenmiştir. K1’in matematiksel bilgiyi hayatla ilişkilendirme konusundaki düşünceleri şu şekildedir:

“Dersteki matematiksel bilgiyi hayatla ilişkilendirmeye önem vermiyorum, hayatta ne işime yaradığını merak etmiyorum. ‘Bu konu ne işime yarayacak?’ gibi soruları çok saçma buluyorum. Her türlü bir işimize yarayacağı için öğreniyoruz sonuçta. O yüzden merak etmiyorum. Ne işime yaradığını hiç araştırıp bakmadım. İnternette bazen böyle bilgilere denk geliyorum ama ilgili değilim...”

K1’in görüşü incelendiğinde derste öğrendiği matematiksel bilgiyi hayatla ilişkilendirmeyi gerekli ve önemli görmediği anlaşılmaktadır. K1 için önemli olan matematiğin işlemsel yönünü kullanmak ve kendisini bu doğrultuda geliştirmek olduğu söylenebilir.

Farklı veri toplama araçlarından elde edilen bulgular üzerinde yapılan bütüncül ve analitik incelemeler sonucunda, K1’in kullanım şemasına ait bazı bileşenler tespit edilmiştir. K1, kaynak kullanım şemasında farklı soru çeşitleri için pratik çözüm yolları geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu hedefin temelinde işlevsel sabitler olarak *“Her soru çeşidi için pratik çözüm yolları belirlenmelidir. Konunun gerçek hayatta ne işe yaradığını bilmek çok önemli değildir”* teoremi ile *“pratik çözüm*

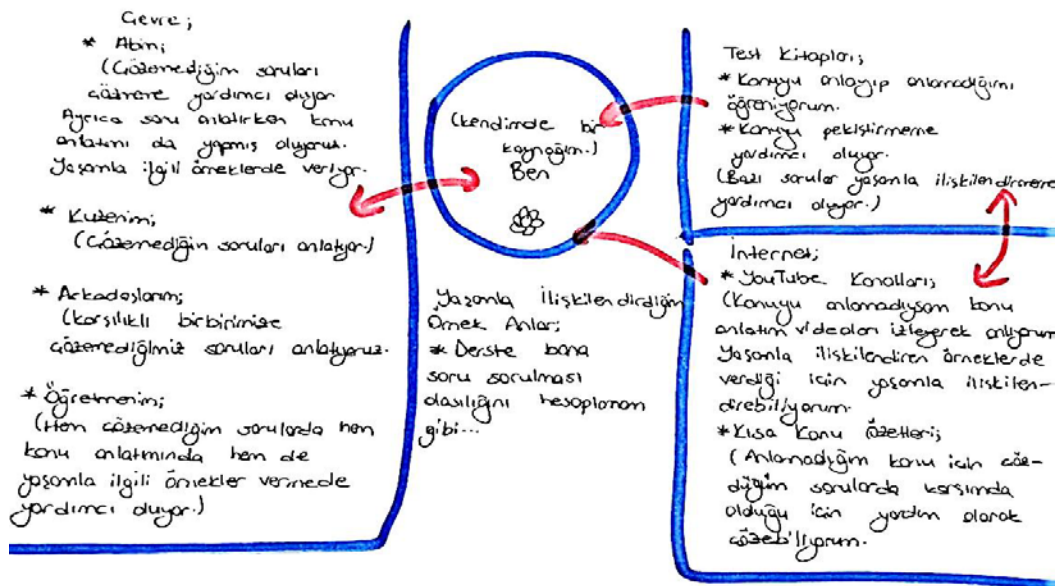
yolu” kavramı yer almaktadır. K1’in farklı soru çeşitlerinin pratik çözüm yollarını öğrenmek için “Youtube kanallarından faydalan ve öğrendiklerini test kitaplarında uygula” ile “Soruların pratik çözümü için kız kardeşinden yardım al.” eylem kurallarını kullandığı belirlenmiştir.

Matematik okuryazarlık düzeyi yüksek olan katılımcıya (K2) ilişkin bulgular

Araştırmanın ikinci problemi doğrultusunda matematik okuryazarlık düzeyi yüksek olan katılımcının matematik öğrenme sürecinde kullandığı kaynaklar belirlenmiş ve bu kaynaklara ilişkin kullanım şemasına ait bazı bileşenler tespit edilmiştir. Yarı-yapılandırılmış görüşmeler ve katılımcı tarafından doldurulan matematik öğrenme günlükleri incelendiğinde K2’nin matematik öğrenme sürecinde altı farklı kaynak türünden yararlandığı belirlenmiştir: Bireysel kaynaklar, çevresel kaynaklar, yazılı kaynaklar, görsel argüman, internet kaynakları ve disiplinler arası etkileşim. Çevresel kaynaklar olarak matematik öğretmeni, erkek kardeş, kuzen ve arkadaşın K2 için önemli çevresel kaynaklar olduğunu belirlenmiştir. Kullanım amaçlarına bakıldığında bu çevresel kaynakların; soru çözümünde destek almak ve konuyu hayatla ilişkilendirmek amacıyla kullanıldığı tespit edilmiştir. K2 kendisinin de bir kaynak olduğunu belirtmiş ve öğrenilen konuyu hayatla ilişkilendirmek amacıyla bireysel düşünmeye zaman ayırdığı tespit edilmiştir. K2 konuyu anlamak ve hayatla ilişkilendirmek için yazılı kaynak olarak test kitaplarını tercih etmiştir. Benzer şekilde konuyu anlamak için internet kaynağı türlerinden Youtube kanallarından faydalandığı, soruları çözerken destek almak amacıyla da kısa konu özetlerini kullandığı belirlenmiştir. K2 matematiksel konuyu hayatla ilişkilendirmek için görsel argüman olarak karikatürlerden faydalanmaktadır. Bunun yanı sıra K2’nin konuyu hayatla ilişkilendirmek amacıyla diğer derslerde öğrendiği konular ile matematiği ilişkilendirdiği ve disiplinler arası etkileşim oluşturduğu tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak K2’den kullandığı kaynaklara ilişkin şematik gösterim çizmesi istenmiştir. K2 tarafından çizilen matematik öğrenme sürecine ilişkin kaynak sisteminin şematik gösterimi (KSSG) Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2.

K2 tarafından çizilen matematik öğrenme sürecine ilişkin KSSG

Şekil 2 incelendiğinde K2 matematik öğrenme sürecinde kullandığı kaynakları belli kategorilere ayırarak gruplandırmıştır. Bu şematik gösterimde K2 kendisinin de bir kaynak olduğunu belirtmiş ve kaynaklarının merkezine kendisini yerleştirmiştir. Yapılan klinik mülakatlarda, kendisini kaynak olarak nasıl değerlendirdiğine ilişkin yöneltilen soruya şu açıklamada bulunmuştur:

“Kendim de bir kaynağım. Matematikte öğrendiklerimin sonradan ne işime yarayacağını düşünüyorum. Diğer kaynaklar aslında bunu yapmama yardımcı oluyor. Bazen derste öğrendiğim konuyu günlük hayatımda kullandığımı fark ediyorum. Örneğin; derste öğretmenim soru soracağı zaman, sıranın bana gelme olasılığını hesaplıyorum.”

K2 matematik ile yaşam arasında ilişkiyi düşünmek için ayırdığı zaman dilimini vurgulamış ve bu süreçte kendisini kaynak olarak değerlendirmiştir. Ayrıca görüşmeler esnasında K2 en önemli kaynağının yine kendisi olduğunu belirtmiş ve diğer tüm kaynakların kendisine destekte bulunduğunu ifade etmiştir. K2, KSSG’de belirttiği kaynaklar arasında tek yönlü ve çift yönlü oklar ile bağlantılar oluşturmuştur. KSSG’de belirtilen kaynakların her birinin “Ben” kaynağı ile ilişkili olduğu ve bu kaynakların ben kaynağına destek sağladığı belirlenmiştir.

Farklı veri toplama araçlarından elde edilen bulgular birlikte değerlendirilerek K2’nin kullanım şemasına ait bazı bileşenler belirlenmiştir. K2 matematik öğrenme sürecindeki kaynak kullanım şemasında “Konuyu hayatla ilişkilendirmeyi” amaçlamaktadır. Konuyu hayatla ilişkilendirme hedefine yönelik işlevsel sabitler incelendiğinde; “Konunun ne işe yaradığını bilmek o konuyu ilgi odağı haline getirir.” teoremi ve “Hayatla ilişkilendirme” kavramı tespit edilmiştir. K2 konuyu hayatla ilişkilendirme hedefine ulaşabilmek için beş farklı kaynak türünü (Bireysel kaynak, görsel argüman, çevresel kaynak, yazılı kaynak ve disiplinler arası etkileşim) kullanmayı gerektiren eylem kuralları geliştirmiştir.

Matematik okuryazarlık düzeyi düşük (K1) ve Yüksek (K2) olan katılımcılara ilişkin bulguların karşılaştırılması

Araştırmanın üçüncü problemi doğrultusunda matematik okuryazarlık düzeyi düşük (K1) ve yüksek (K2) olan katılımcıların matematik öğrenme sürecinde kullandığı kaynaklar ve bu kaynaklara ilişkin kullanım şemaları karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgulara göre her iki katılımcının da kullandığı bazı kaynak türlerinin benzer olduğu belirlenmiştir. K1 matematik öğrenme sürecinde çevresel kaynaklar, yazılı kaynaklar ve internet kaynakları olmak üzere üç farklı kaynak türünden faydalanmaktadır. Matematik okuryazarlık düzeyi yüksek olan K2 ise, K1’in kullandığı kaynak türlerinin her birini kullanmakla beraber, bunlardan farklı üç kaynak türünden daha faydalanmaktadır. K2’nin K1’den farklı olarak kullandığı kaynak türleri; bireysel kaynak, görsel argüman ve disiplinler arası etkileşim olarak belirlenmiştir.

Katılımcıların kaynak kullanım şemalarına ait bileşenler incelendiğinde ise önemli farklılıklar tespit edilmiştir. K1 kaynak sistemini *farklı soru çeşitleri için pratik çözüm yolları geliştirmek* amacıyla kullanırken, K2 kaynaklarını *konuyu hayatla ilişkilendirme* amacıyla kullanmaktadır. Bu amaçların temelindeki işlevsel sabitler incelendiğinde K1, “Her soru çeşidi için pratik çözüm yolları belirlenmelidir. Konunun gerçek hayatta ne işe yaradığını bilmek çok önemli değildir.” teoremini

benimsemektedir. Buna karşın K2 ise “*Konunun ne işe yaradığını bilmek o konuyu ilgi odağı haline getirir.*” teoreminden yola çıkarak konuyu hayatla ilişkilendirmeye önem vermektedir. Bu doğrultuda katılımcıların kaynak kullanım şemalarına ait eylem amaçlarının ve işlevsel sabitlerinin önemli ölçüde farklılaştığı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra katılımcıların her ikisi de belirtilen amaçları gerçekleştirmek için eylem kuralı olarak çevresel kaynaklardan faydalanmaktadır. Ancak K1, çevresel kaynaklarından biri olan kız kardeşini “*soruların pratik çözümünü öğrenmek için*” tercih ederken; K2 çevresel kaynaklardan olan erkek kardeşini “*matematik ile hayat arasında bağ kuran örnekler verdiği için*” tercih etmektedir. Bu bağlamda her iki katılımcının kullandığı bazı kaynak türleri benzerlik göstermesine rağmen kullanım şemalarının ve işlevsel sabitlerinin birbirinden farklı olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada matematik başarısı yüksek olup matematik okuryazarlık düzeyi düşük ve yüksek olan iki öğrencinin matematik öğrenmeye yönelik dokümantasyon süreçlerinin incelenmesi ve karşılaştırılması hedeflenmiştir. Araştırmanın sonucunda matematik okuryazarlık düzeyi düşük ve yüksek olan iki öğrencinin kullandığı bazı kaynak türleri benzerlik göstermiştir. Ancak katılımcıların kullanım şemalarına ait elemanlar incelendiği önemli farklılıkların olduğu belirlenmiştir. Matematik okuryazarlığı yüksek olan katılımcının kaynaklarını kullanma amacı matematiği hayatla ilişkilendirmek iken, matematik okuryazarlığı düşük olan katılımcının sorulara pratik çözüm yolu bulmayı önemseydiği ve matematiği hayatla ilişkilendirmeye önem vermediği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda katılımcılar benzer kaynak türlerini kullanmalarına rağmen kaynak kullanım şemalarına ait bileşenler farklılık göstermiştir. Buna örnek olarak matematik öğrenme sürecinde her iki katılımcının da yazılı kaynak türlerinden test kitabını kullandığı belirlenmiştir. Ancak matematik okuryazarlığı düşük olan katılımcı hayatla ilişkili olmayan ve çözümü için sadece bir dizi matematiksel işlem gerektiren soru çeşitlerinin bulunduğu test kitaplarını tercih ederken, matematik okuryazarlığı yüksek olan katılımcının günlük yaşam problemlerinin ve bağlamsal soruların olduğu test kitaplarını tercih ettiği belirlenmiştir. Buna benzer olarak Gellert (2004), günlük yaşam problemlerini kullanarak gerçekleştirilen öğrenme sürecinin matematik okuryazarlığını kazandırmaya önemli katkı sağladığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra matematik okuryazarlığı yüksek olan katılımcının matematiksel bilgiyi hayatla ilişkilendirmeyi önemseydiği ve günlük hayatta matematiksel bilgiyi aktif olarak kullanma eğiliminde olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda diğer derslerde öğrendiği bilgiler ile matematiği ilişkilendirerek disiplinler arası etkileşim oluşturduğu, matematiksel bilginin günlük hayattaki kullanımına ilişkin bireysel düşünme etkinlikleri gerçekleştirdiği ve bunlarla ilgili olarak çevresel kaynaklar ile fikir alışverişinde bulunduğu belirlenmiştir. Matematik okuryazarlığı düşük olan öğrenci ise matematik ile hayat arasında bağ kurmaya ilişkin herhangi bir faaliyette bulunmadığı ve bu tür faaliyetleri gereksiz gördüğü tespit edilmiştir. Bununla ilgili olarak Martin (2007), öğrencilerin matematiği gerçek yaşamdan uzak ve ezber yoluyla öğrenmelerini eleştirmiş, yaşamla iç içe olan bir matematik öğrenme süreci gerçekleştirilmesini önermiştir.

Bu bağlamda okullarda ve okul dışındaki öğrenme süreçlerinde öğrencilerin matematik ile hayatla arasında bağlantı kurmalarını sağlayacak kaynak kullanımı desteklenmelidir. Matematiksel bilgiyi hayatla ilişkilendirmenin önemi ve gerekliliği öğrencilere vurgulanmalıdır. Bu çalışmada öğrencilerin kaynak kullanım şemasına ait bileşenler bir aylık veri toplama süreci sonunda elde edilmiştir. Yapılacak çalışmalarda daha uzun bir veri toplama süreci gerçekleştirilerek katılımcıların kaynak kullanım şemalarına ait bileşenlere ilişkin daha detaylı bulgulara ulaşılabilir.

KAYNAKLAR

- Akyüz, G., & Pala, N. M. (2010). PISA 2003 sonuçlarına göre öğrenci ve sınıf özelliklerinin matematik okuryazarlığına ve problem çözmeye etkisi. *İlköğretim Online*, 9(2), 668-678. <https://hdl.handle.net/20.500.12462/4845>
- Altun, M., & Bozkurt, I. (2017). Matematik okuryazarlığı problemleri için yeni bir sınıflama önerisi. *Eğitim ve Bilim*, 42(190), 171-188. <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2017.6916>
- Altun, M., Gümüş, N. A., Akkaya, R., Bozkurt, I., & Ülger, T. K. (2018). Sekizinci sınıf öğrencilerinin matematik okuryazarlığı beceri düzeylerinin incelenmesi. *Fen Matematik Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Dergisi*, 1(1), 66-88. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/579648>
- Baştürk-Şahin, B. N., Tapan-Broutin, M. S., Trouche, L., Gueudet, G., Pepin, B., Burcu, Ç., ... & Tapan-Broutin, S. (2020). Didaktiğe Dokümantal Yaklaşım. *DAD-Multilingual*. https://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-77487-9_100011-
- Çepni, S. (2018). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş* (8. baskı). Trabzon: Celepler.
- Eraslan, A. (2009). Finlandiya'nın PISA'daki başarısının nedenleri: Türkiye için alınacak dersler. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Dergisi*, 3(2), 238-248. <https://dergipark.org.tr/en/pub/balikesirnef/issue/3369/46514>
- Gellert, U. (2004). Didactic material confronted with the concept of mathematical literacy. *Educational Studies In Mathematics*, 55, 163-179. <https://doi.org/10.1023/B:EDUC.0000017693.32454.01>
- Gueudet, G. (2017). University teachers' resources systems and documents. *International Journal of Research in Undergraduate Mathematics Education*, 3(1), 198-224. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s40753-016-0034-1.pdf>
- Martin, H. (2007). Mathematical Literacy. *Principal Leadership*, 7(5), 28-31.
- McCrone, S. S., & Dossey, J. A. (2007). Mathematical literacy - it's become fundamental. *Principal Leadership*, 7(5), 32-37.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2019). *PISA 2018 Türkiye ön raporu*. Ankara: Eğitim Analiz ve Değerlendirme Raporları Serisi. http://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_12/03105347_PISA_2018_Turkiye_On_Raporu.pdf
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018). *Matematik dersi öğretim programı*. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. <http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201813017165445-MATEMAT%C4%B0K%20C3%96%C4%99ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%202018v.pdf>
- Rautalin, M., & Alasuutari, P. (2009). The uses of the national PISA Results by Finnish officials in central government. *Journal of Education Policy*, 24(5), 539-556. <https://doi.org/10.1080/02680930903131267>

- Satıcı, K. (2008). *PISA 2003 sonuçlarına göre matematik okuryazarlığını belirleyen faktörler: Türkiye ve Hong Kong-Çin*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Trouche, L., Gueudet, G., & Pepin, B. (Eds.) (2019). *The resource approach to mathematics education*. New York: Springer.
- Vergnaud, G. (1998). Toward a cognitive theory of practice. In A. Sierpiska, & J. Kilpatrick (Eds.), *Mathematics education as a research domain: A search for identity* (pp. 227–241). Dordrecht: Kluwer. https://doi.org/10.1007/978-94-011-5194-8_15
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. baskı). Ankara: Seçkin.

CAUSES OF ETHNIC CLASHES IN KAZAKHSTAN

Vlad Lim

Nazarbayev University

Abstract

In this research, I analyze what can explain the occurrences of violent confrontations that took place in Kazakhstan since its independence. In particular, I deal with the gap in the literature that used to focus only on certain aspects of ethnic problems in the country, such as language, migration, Kazakhization, while causes of violent clashes themselves looked significantly understudied. Thus, my research demonstrates what exactly causes the grievances that lead to mobilization of ethnic groups along ethnic lines. I studied the conducive role of Kazakhization on the perception of ethnic superiority among the titular ethnicity, demonstrating how the government promotes Kazakhness among population. Kazakhization played an important role contributing to the level of grievances among ethnic Kazakhs. Also, I conducted a careful case selection to find the most suitable cases for the examination. I created a sample with three pairs of villages with common characteristics, where a significant number of respective ethnic minorities densely coexist with the titular ethnic group. The only difference between the pairs was the outcome. Thus, one sample from each pair experienced violent confrontations, while the other did not. Once I had finished selecting cases, I proceeded to the actual examination of the theory. I studied the existence of two essential conditions that seed the feeling of deprivation and can be responsible for the variation across the pairs: poverty and inequality. Specifically, by looking at the data that measures level of poverty, I show a correlation between violent confrontations and poverty rate. However, taking into account that poverty is a common feature to all villages from my Sample size, I found that it is the perception of inequality that is responsible for the variation. Since the data on violent clashes in Kazakhstan is quite limited and can hardly be complete and reliable, I conducted a field trip, where I collected first-source data from surveys and in-depth interviews. The data from my field trip reveals the correspondence between the feeling of relative inequality, reinforced grievances and the outcome. Moreover, it shows that the ethnic distribution of business ownership can be a trigger that determines the outcome. To be more specific, the villages where major businesses and properties belonged to ethnic Kazakhs, violent clashes did not occur, whilst in the villages, where major businesses and properties belonged to ethnic minorities, violent confrontation did occur. Thus, building on the theory of *relative deprivation* I reveal how business ownership leads to the feelings of deprivation and subsequent grievances, which resulted in violent confrontations.

**COVID-19 SALGINININ SAĞLIK VE HAYAT SİGORTALARI ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ**

Doç. Dr. Aykut EKİYOR

Ankara Hacı Bayram Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sağlık Yönetimi
Bölümü, Orcid: 0000-0002-7718-9329

Öğr. Gör. Gülhan GÖK

Amasya Üniversitesi, Sabuncuoğlu Şerefeddin Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi
Hizmetler ve Teknikler Bölümü, Orcid: 0000-0003-4462-2541

Abdüssamet KÜÇÜK

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sigortacılık
Yüksek Lisans Programı, Orcid: 0000-0003-4983-7736

Özet

Dünyanın büyük bölümünü 2020 yılının Mart ayı itibariyle etkisi altına alan COVID-19 salgını, bireylerin bazı alanlardaki harcamalarını azaltması nedeniyle ülke ekonomilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durum birçok ülkeyi vatandaşları için çeşitli yardım ve teşvik paketleri oluşturarak ekonomide yaşanan durgunluğu azaltma yönünde girişimlerde bulunmaya itmiştir. Salgın dönemlerinde bireylerin önünü görememesi ve gelecek adına kaygılı olması gibi sebeplerle tüketimlerini minimize etmesi olağan olmakla birlikte ekonomideki sıcak para döngüsünün olumsuz etkilenmesi ve dolayısı ile de birçok sektörün iş yapamaz hale gelmesine sebep olmaktadır.

COVID-19 salgınının ekonomideki bu yıkıcı etkisinin sigorta sektörü açısından ele alınması bu çalışmanın özünü teşkil etmekte olup araştırma kapsamında COVID-19 salgınının bireylerin sağlık ve hayat sigortalarına ilişkin bilinç düzeyinin ve bu sigortacılık hizmetlerine yöneliminin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada bireylerin salgın döneminde sağlık ve hayat sigortalarına karşı bilincinin ve bakış açısının değişip değişmediğine dönük on yedi soruluk anket hazırlanmış ve hazırlanan bu anket çeşitli şehirlerdeki 78 farklı kişiye telefon görüşmesi yöntemiyle uygulanmıştır.

Araştırma sonucunda COVID-19 salgınının araştırmaya katılan kişilerin sağlık ve hayat sigortaları konusundaki bilinç düzeyini artırıcı bir etki gösterdiği ve pandemi sürecinin sağlık ve hayat sigortalarına yönelimi arttırdığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Covid-19 Salgını, Sağlık Sigortası, Hayat Sigortası, Pandemi, Sigortacılık, Türkiye.

**THE EFFECTS OF THE COVID-19 OUTBREAK ON HEALTH AND LIFE
INSURANCE**

Abstract

The Covid-19 epidemic, which affected most of the world as of March 2020, had a negative impact on the economies of the country due to the reduction of individuals' spending in some areas. This situation has prompted many countries to take initiatives to reduce the stagnation in the economy by creating various aid and incentive packages for their citizens. Although it is usual for individuals to minimize their consumption due to reasons such as the inability of individuals to see the way forward and being anxious for the future during epidemic periods, it

is usual for the hot money cycle in the economy to be negatively affected and thus many sectors become incapable of doing business.

Addressing this devastating impact of the Covid-19 epidemic on the economy in terms of the insurance sector constitutes the essence of this study, and within the scope of the research, it is aimed to determine the awareness level of individuals regarding health and life insurances of the Covid-19 outbreak and its tendency towards these insurance services. In the study, a seventeen-question questionnaire was prepared on whether individuals' awareness and perspective on health and life insurances had changed during the epidemic period, and this questionnaire was applied to 78 different people in various cities by phone call.

As a result of the research, it was determined that the Covid-19 epidemic increased the awareness of the participants about health and life insurances, and the pandemic process increased the tendency to health and life insurances.

Keywords: Covid-19 Outbreak, Health Insurance, Life Insurance, Pandemic, Insurance, Turkey.

1. GİRİŞ

İlk Şiddetli Akut Solunum Yolu Sendromu ile ilişkili Coronavirus-2 (SARS-CoV-2) vakası Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde bildirilmiştir. (Xu ve diğerleri, 2021). 1 Şubat 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından koronavirüs hastalığı 2019 (Covid-19) adını alan (Gao ve diğerleri, 2020: 12) bu yeni koronavirüs hastalığı, Çin'de Şubat 2020'de zirveye ulaşmıştır. Çin hükümetinin almış olduğu katı halk sağlığı tedbirleriyle Mart 2020 ayından itibaren etkin bir şekilde kontrol altına alınabilmiştir. Ancak, Çin'de görülen düşüş eğilimine rağmen son derece bulaşıcı olan Covid-19'un uluslararası yayılımı Şubat 2020'nin sonundan itibaren hız kazanmıştır. Her geçen gün artan sayıda ülkeden büyük oranlarda enfeksiyon vakaları rapor edilmiştir. Covid-19'un salgını hem enfekte insan sayısı hem de salgın alanlarının uzamsal kapsamı açısından SARS ve MERS'i ezici bir şekilde geride bırakmıştır. Devam eden Covid-19 salgını, küresel halk sağlığı için olağanüstü bir tehdit oluşturmaktadır (Hu ve diğerleri, 2021: 141; Xu ve diğerleri, 2021) ve hastalık Dünya Sağlık Örgütü tarafından 12 Mart 2020'de koronavirüs pandemisi olarak ilan edilmiştir (Xu ve diğerleri, 2021).

Covid-19'un insan üzerindeki etkilerine bakıldığında; hastaların %50,0-75,0'i asemptomatik kalmasına rağmen enfekte bireylerin yaklaşık %14,0'ü hastaneye yatış ve oksijen tedavisi gerektiren ciddi semptomlar gösterdiği, %5,0'inin ise yoğun bakım tedavisi gerektirdiği belirlenmiştir (Tsai ve diğerleri, 2021: 4). Covid-19 hastalarının yaklaşık %5,0'inde akut solunum sıkıntısı sendromu (ARDS), septik şok veya çoklu organ disfonksiyonu gelişmektedir (Grassin-Delye ve diğerleri, 2021: 1). Hastalar yaygın olarak ateş, öksürük, göğüs rahatsızlığı ve şiddetli vakalarda nefes darlığı gibi viral pnömoni semptomları (Hu ve diğerleri, 2021: 141) görülmekle birlikte yorgunluk, iştahsızlık, halsizlik, kas ağrısı, boğaz ağrısı, burun tıkanıklığı, baş ağrısı gibi belirtiler de göstermektedir. Solunum yetmezliği görülmesi hastanın mekanik ventilasyona ihtiyaç duyması, şok ve çoklu organ yetmezliğinin görülmesi gibi durumlar hastanın yoğun bakım ünitelerinde izlemesini gerektirmektedir (Gao ve diğerleri, 2020: 12).

Covid-19 pandemisi sağlık hizmetlerinin sunumunu ve tüm dünyada hastaların yaşamlarını önemli ölçüde kesintiye uğratmış durumdadır. Toplum sürekli tehdit eden bulaşıcı etkenler, özellikle Covid-19, çağdaş tıp ve toplum sağlığı için büyük bir sorun haline dönüşmüştür (Einstein ve diğerleri, 2021: 174). Bu hastalık, dünya çapında önemli morbidite ve mortaliteyle neden olmuş ve olmaya da devam etmektedir (Xu ve diğerleri, 2021). 2020 yılı itibarıyla dünya çapında yaklaşık 57 milyon insan şiddetli akut solunum sendromu koronavirüs 2 (SARS-CoV-

2) ile enfekte olmuş ve yaklaşık 1-4 milyon kişi Covid-19'dan ölmüştür (Grassin-Delye ve diğerleri, 2021: 1).

Covid-19 salgınının yıkıcı etkileri halk sağlığı problemi olmaktan çok daha ileriye gitmektedir. Dünya çapında birçok endüstri faaliyetlerini durdurarak bekleme dönemine girmiştir. Diğer taraftan sağlık sigortalarının büyük ölçüde işverenler tarafından sağlandığı bilinmektedir ve endüstrilerdeki durgunluk ve işten çıkarma sadece işsizlik artışına neden olmamaktadır. Bazı şirketler ve hayır kurumları sağlık sigortasına erişimi iyileştirmek için mücadele etmektedir. Ancak salgının cepten sağlık harcamalarında büyük bir artışa neden olabilme durumu söz konusudur (The Lancet Oncology, 2020: 733). Dünyadaki tüm ülkelerde bu dönemde işten çıkarılmış her 4 işçiden yaklaşık 1'inin sigortasını kaybetmesi ve genel sigortasızlık oranını yaklaşık %40,0'a çıkarması muhtemeldir (Woolhandler ve Himmelstein, 2020: 1). Virüsün önceki salgınlara kıyasla hızla yayılması, ülkelerin tamamen kilitlenmesine, seyahatlerin yasaklanmasına, halka açık toplantıların ve ofislerin kapatılmasına neden olmuştur. İşletmelerin küresel olarak kapanmasının yanı sıra kişiler işlerini kaybetmişlerdir ve can kayıpları yaşanmıştır. Genel ekonomik duruma bakıldığında küresel bir durgunluk yaşandığı ifade edilebilmektedir. Çoğu durumda sigorta endüstrisi dünyanın farklı bölgelerindeki insanlar için birçok alanda aranan umut ışığı haline gelmiştir (Babuna ve diğerleri, 2020: 1).

Sigortacılık hizmetlerine ilişkin medyada yer alan bilgilere bakıldığında ise özel ve tamamlayıcı sağlık sigortalarında pandemi sürecinde %30'a yakın artış meydana geldiği, 2019 Eylül ayında 1,1 milyon tamamlayıcı sağlık sigortası varken, 2020 Eylül ayında bu sayının 1,6 milyonu geçtiği ve Covid-19 salgın hastalığı ile birlikte toplumun sağlığın önemini daha iyi kavradığına ve pandemi öncesinde oldukça düşük olan toplumsal bilincin, sağlık sigortalarında oldukça yükseldiğine değinilmiştir (Gül, 2020; Ortaç, 2020). Bu bağlamda Covid-19 pandemisinin sağlık sigortalarına olan talebi arttırdığı söylenilebilir. Bu çalışma ile de Covid-19 salgınının genel olarak sigortacılık sektörü, özelde ise sağlık ve hayat sigortalarına yansımaları ele alınmıştır. Covid-19salgınının Türkiye'deki bireylerin sağlık ve hayat sigortaları alanındaki düşünsel tercihlerine ne tür etkilerinin olduğu araştırmanın ana amacı olmakla birlikte, sağlık ve hayat sigortalarında Covid-19 salgınının etkisiyle gözlemlenen niteliksel ve niceliksel değişimlerin belirlenmesi de araştırmanın amaçları arasındadır. Bu çalışmanın temel problemi, Covid-19salgınının, sağlık veya hayat sigortası sözleşmesi yaptırmada insanlar üzerinde itici ve teşvik edici bir etken olup olmadığıdır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sağlıklı bir yaşam sürmek ve hastalık veya kaza durumlarında tekrar sağlığına kavuşmak için ihtiyaç duyulan sağlık hizmetlerinden faydalanabilmek temel insan haklarından biridir. Kişinin sağlık hizmetlerinden faydalanması sonucunda oluşan maliyetlere karşılık gelen ödemeler ise sağlık harcamaları olarak ifade edilir. Normal koşullar altında sağlık harcamalarının tüm dünyada artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Diğer taraftan sağlık hizmetlerine ihtiyacın ne zaman, nerede ve ne şekilde ortaya çıkacağı konusunda bir belirsizlik söz konusudur. Sağlık harcamalarına ilişkin bir diğer sorun ise maliyetlerin yüksekliğidir. Bazı durumlarda kişinin mevcut geliri ihtiyaç duyduğu hizmetinin maliyetini tek başına karşılamasında yeterli olmayabilmektedir. Sağlık hizmetlerinin temel özelliklerinden biri olan hizmete olan talebin belirsizliği, hizmet bedeline ilişkin bilinmezlik, hizmet içeriğinin kişinin kontrolünde olmaması ve risk faktörleri gibi unsurlar sağlık harcamalarının karşılanmasında sigortacılık hizmetlerinden yararlanmayı gerekli kılmıştır (Gülay, 2017: 18). Sigortacılık hizmetinde sigorta kuruluşları sağlık hizmeti sunumunda üçüncü taraf olup kişinin hizmete ulaşabilmesi ve hizmetten faydalanabilmesi için önemli bir etkidir (Demirci, 2020: 40).

Sigorta kavramının kişinin yaşamı sürecince karşılaşma ihtimali bulunan risklerin gerçekleşmesi durumunda ortaya çıkacak olan maddi/manevi kayıplardan kendini koruma

mekanizmasına dayanmaktadır (Yayar ve Daşçı, 2020: 20). Sigortacılık hizmetleri ile bu kayıplara yönelik güvence sağlanmaktadır. Bu bağlamda sigorta, ekonomik ve sosyal hayatta, kişinin risklere karşı kendini daha güvende hissetmesini sağlamaktadır (Yılmaz ve diğerleri, 2019: 100). Ülkemizde sigortacılık hizmetleri özel sigortacılık faaliyetleri ve devlet tarafından sağlanan sosyal sigortacılık faaliyetleri ile yürütülmektedir (Dursun ve Karaman, 2018: 807). Sosyal sigortada kâr amacı güdülmeksizin toplum yararı düşünülür ancak özel durumlar için güvence sağlanmaz (Şentürk, 2020: 34). Hayat sigortası ve hayat dışı sigorta olmak üzere iki tipi bulunan özel sigortalar ise kamunun finanse etmediği risklere karşı bir güvence oluşturur (Demirci, 2020: 41; Demirci ve Astar, 2011: 121). Hayat sigortasının altında ölüm hali, grup hayat sigortası, maluliyet, ferdi kaza, sağlık sigortası ve özel durumlara ilişkin sigorta çeşitleri yer almaktadır (Karaca ve Taş, 2018: 577). Ertelenmiş tüketim şeklinde de tanımlanan (İğdeli ve Bakırtaş, 2019: 826) hayat sigortasında poliçe sahibinin belirlemiş olduğu kişi ya da kişilere veya yasal mirasçılara, sigortalının ölmesi durumunda önceden belirlenmiş tutarda nakdi ödeme yapılması esastır. Hayat dışı sigortaların kapsamına ise yangın ve doğal afetler, nakliye, kaza, tarım ve makine sigortaları girmektedir (Şentürk, 2020: 34).

Salgınlar insanlık tarihi boyunca halk sağlığını çeşitli derecelerde tehdit etmiş ve kontrol altına alınamadıkları durumlarda ciddi kayıplara neden olmuşlardır. Diğer salgınlara neden olan etkenler dikkate alındığında Covid-19 salgınına yol açan yeni koronovirüs etkeninin bulaşıcılık özelliğinin yüksek olması nedeniyle dünya çapında hızlı bir yayılım göstermesi bu etkenin gelişmiş ülkelerde bile birçok sektörde ciddi sorunlara yol açmasını beraberinde getirmiştir. Covid-19 salgınının bu sektörler arasında belki de en fazla etkilediği sektör, sağlık sektörüdür (Afacan ve Avcı, 2020: 3). Literatürde Covid-19 salgınının sektörel etkilerine ilişkin çalışmalara bakıldığında turizm, havacılık, borsa, bankacılık, sağlık harcamaları gibi alanlar üzerindeki etkilerine ilişkin araştırmaları görmek mümkündür. Bunlardan bazıları aşağıdaki gibidir:

Bahar ve Çelik İlal (2020) yapış oldukları çalışmada Covid-19 salgınının turizm üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Turizm hizmetlerinin üretildiği yerde tüketilmesinin gerekliliğine ve depolanamaz olmasına dikkat çekilmiştir. Bu nedenle pandemi sürecinde bu hizmetleri üreten işletmelerin satamadığı hizmetlerin işletmelere zarar olarak döndüğü belirtilmiştir. Acar (2020) ise Covid-19'un küresel turist hareketliliğini %1,0-%3,0 oranında azalttığı uluslararası turizm gelirlerinde ise yaklaşık 30-50 milyar Amerikan doları kayba neden olduğu ifade edilmiştir.

Akca (2020)'nın çalışmasında farklı zamanlarda görülen sars, ebola, kuş gribi gibi salgınlarla 2019 yılı itibariyle etkileri görülmeye başlayan Covid-19 salgınının havacılık sektörü üzerindeki etkileri karşılaştırıldığında Covid-19 salgınının çok daha ciddi etkiler oluşturduğu ifade edilmiştir. Tüm dünyaya yayılan yeni tip koronovirüsün çok hızlı bulaşması ve ölüm riskinin diğer virüs tiplerinden fazla olması nedeniyle havacılık sektörüne etkilerinin daha önce yaşanan terör, salgın, savaş, kriz ve afet durumlardan daha ciddi etkiler oluşturması beklenmektedir. Salgının günlük ortalama 100.000 olan hava trafiğinin %90 üzerinde azalmasına ve havacılık sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansal kayıplar yaşamasına neden olduğu tespit edilmiştir.

Ersoy, Gürbüz ve Fındıkçı (2020), Covid-19 salgınının bankacılık sektörü üzerindeki etkilerini incelemiştir. Yaptıkları araştırma sonucunda kredi kartları sayısında azalma olduğu, kısa vadeli menkul varlıkların yüksek tutulduğu, mevcut kredilerin ödemelerinde öteleme yapıldığı saptanmıştır.

Erişen ve Yılmaz ise (2020) Covid-19 salgınının bireylerin harcamaları üzerindeki etkisini değerlendirmiştir. Sağlık amaçlı harcamalarda; takviye edici gıda ürünleri, koruyucu ekipman alma, kişisel hijyen malzemeleri alma ve bağışıklığı güçlendirici ürünler alma durumları incelenmiştir. Tekin (2020) ise Covid-19 döneminde ülkeleri sağlık ve finansal göstergeleri

bakımından karşılaştırmalı olarak analiz etmiştir. Yapılan kümeleme analizi sonucunda Türkiye, bir milyon kişi başına ölüm oranının en az olduğu ve iyileşen hasta sayısı oranının en yüksek olduğu ülkelerden biri olduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin, Çin, Meksika, Kolombiya ve Hindistan gibi gelişmekte olan ülkeler arasında sağlık harcamasında ilk sırada yer aldığı saptanmıştır.

Sigortacılık sektörü üzerinde yapılan çalışmalardan bazıları ise şu şekildedir: Babuna ve diğerlerinin (2020) Gana'da yürütmüş oldukları çalışmada Covid-19 salgınının sigortacılık sektörü üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre Covid-19 salgını sigorta endüstrisinde ani ve beklenmedik bir şok yaratmıştır. Mart-Haziran 2020 döneminde sigortacılık hizmetlerindeki kar %16,6 düşüşle ciddi bir finansal etki oluşturmuştur. Toplam primler %17,01 düşerken tazminat talepleri %38,4 artmıştır. Çoğu sigorta şirketi pazar paylarını koruyabilirken çok azı ise pazar payını azaltmıştır. Ghosh ve Chatterji (2020) Hindistan'daki ruh sağlığı sorunları olan hastaların oranlarına ve bu hastaların tedaviye erişimde yaşadıkları sorunlara değinmişlerdir. Yapmış oldukları çalışmada Covid-19'dan önce ruh sağlığıyla ilgili tedavilerin sigorta şirketlerinin poliçeleri arasında yer almazken Covid-19 salgınından sonra hükümetin talimatıyla ruh sağlığıyla ilgili tedavi hizmetlerinin de poliçe kapsamına alındığı belirtilmiştir. Carey (2020) Avusturya'daki Ulusal Engellilik Sigorta Programının (The National Disability Insurance Scheme-NDIS) Covid-19 döneminde uygulanmasını olası etkileri üzerine bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada Ulusal Engelli Sağlık Sigortası kapsamında sunulan hizmetlerin (kişisel bakım ihtiyaçlarının karşılanması, beslenme hizmetleri, ev temizliği hizmetleri vb) engellilerin evine günlük en az on kişinin girmesine ve buna bağlı olarak Covid-19 salgınının ülkedeki yayılımının arttıracığına ve bu hizmetlerin engelliler için bir dezavantaja dönüşeceğine değinilmiştir. Korkusuz (2020) ise Covid-19 salgınının iş kazası ve meslek hastalığı olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ile ilgili bir çalışma yapmıştır. Çalışma sonucunda çalıştığı iş bakımından Covid-19 ile temas etme riski bulunan işlerde (sağlık çalışanları, laboratuvar çalışanları vb.) çalışanların Covid-19'a yakalanmaları durumunda bunun meslek hastalığı sayılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Aynı şekilde Demir, Töreyn ve Demir (2020)'de yapmış oldukları çalışmada Covid-19'un sağlık çalışanları için bir meslek hastalığı olarak değerlendirilebileceği belirtilmişlerdir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı

Bilindiği üzere, sosyal sağlık sigortalarının hizmet yönünden yetersiz kalması, kaliteli sağlık hizmeti alma talebinin yaygınlaşması veya herhangi bir hastalık sonucu özel sağlık kuruluşlarında tedavi görmenin çok masraflı olması ve özel sağlık sigortası ile bu masrafların çok altında bir bedelle sağlık hizmeti alınabilmesi gibi sebeplerle özel sağlık sigortası yaptırma ihtiyacı günümüzde iyice görünür hale gelmiştir. Hayat sigortalarında ise; kişiler yakınlarını veya sevdiklerini koruma içgüdüleriyle hareket etmekte, kendilerinin veya hayatını sigorta ettirdikleri kişinin başına gelecek kötü durumlar için, lehdara (menfaat sahibine) tazminat ödenmesi için sözleşme imzalanmaktadır. Her iki sigorta türünün de dünyayı önemli ölçüde etkileyen salgın ile yakın bir ilişkisi mevcuttur.

Bu araştırma ile Covid-19 salgınının sağlık ve hayat sigortaları konusunda bireylerin bilinçlenip bilinçlenmediğinin tespit edilmesi ve Covid-19 pandemisinin sağlık ve hayat sigortalarına yönelimi artırıp artırmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada nicel araştırma yöntemi ve bu yöntemi oluşturan desenlerden anket tekniği kullanılmıştır. Anket sorularının belirlenmesi sürecinde literatür taraması yapılmış ve literatür taraması sonucunda 17 sorunun yer aldığı anket formu oluşturulmuştur. Çalışmada kullanılan

anket formunda yer alan sorulardan 5'i katılımcıların kişisel ve demografik özelliklerinin belirlenmesine yönelikken 12'si Covid-19 salgınının bireylerin sağlık ve hayat sigortalarına bakış açısına etkisini belirlemeye yöneliktir. Anket formu 5'li likert tipinde hazırlanmış olup ifadelerin derecelendirilmesi "1-tamamen katılıyorum" dan "5-hiç katılmıyorum" a doğru olacak şekilde hazırlanmıştır.

Araştırmanın örneklem büyüklüğünü 78 katılımcı oluşturmaktadır. Katılımcı grubu avukatlık ofisinden hukuki yardım alan kişiler arasından seçilmiş, bu kişilere telefon görüşmesi sureti ile 17 soruluk anket uygulanmıştır. Araştırma verileri Aralık 2020- Ocak 2021 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırmada Covid-19 salgınının katılımcıların sağlık ve hayat sigortalarına bakış açısını nasıl etkilediğini belirlemek amacıyla ortalama değerlerinden yararlanılmıştır. Araştırma hipotezlerinin test edilmesinde ise değişkenler arası korelasyon katsayıları hesaplanmıştır.

Araştırmada, anket yöntemi sonucu elde edilen verilerin çözümlenmesinde öncelikle normallik testi yapılmıştır. Normallik testi ile verilerin normal dağılım gösterip göstermediği belirlenmiştir. Bir veri setinin normal dağılım gösterdiğinin belirlenmesinde Kolmogorov-Smirnov veya Shapiro-Wilk değerlerine bakılır ve bu değerlerin 0,05'ten büyük olması durumunda veri setinin normal dağılıma uygun olduğu ifade edilir. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen normallik testi sonucunda elde edilen p değeri 0,05'ten büyük bulunmuştur. Bu sonuç doğrultusunda verilerin normal bir dağılım gösterdiği ortaya çıkmıştır. Normal dağılım göstermesi sonucunda hipotezlerin test edilmesinde korelasyon analizi kullanılmıştır. Sağlık ve Hayat Sigortaları ile meslek, eğitim ve yaş arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson Korelasyon Katsayısı hesaplanmıştır. Pearson Korelasyon katsayısının hesaplanmasındaki temel amaç iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin varlığının ve bir ilişki bulunması durumunda bu ilişkinin düzeyinin belirlenmesidir. "r" harfi ile gösterilen korelasyon katsayısı -1 ile +1 aralığında değerler alır. r değerinin +1' e yaklaşması iki değişken arasında pozitif yönlü kuvvetli bir ilişkiyi gösterirken -1'e yaklaşması iki değişken arasındaki negatif yönlü kuvvetli bir ilişkiyi gösterir. Korelasyon katsayısı (r) 0-0,3 arasında değerler alıyorsa ilişkinin zayıf, 0,3-0,7 arasında değerler alıyorsa ilişkinin orta, 0,7-1 arasında değerler alıyorsa ilişkinin kuvvetli olduğu yorumu yapılabilir (Gürbüz ve Şahin, 2017: 260).

Araştırmada kapsamında test edilen hipotezler aşağıdaki gibidir:

H1: Covid-19 salgını gibi insanlarda ölüm duygusunu uyaran olaylar, hayat sigortaları konusundaki bilinci ve hayat sigortalarına yönelimi artırmaktadır.

H2: Covid-19 salgını, bireylerin özel sağlık sigortaları konusundaki bilincini ve özel sağlık sigortasına yönelimini artırmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Çalışmanın bu kısmında araştırma kapsamında katılımcıların demografik özelliklerine, Covid-19 salgınının sağlık ve hayat sigortalarına yansımalarına dair cevapların dağılımına ve oluşturulan hipotezlerin test edilmesine ilişkin analizlere yer verilmiştir.

Araştırmada yer alan katılımcılar demografik özellikleri bakımından incelendiğinde; % 55,1'inin erkek, %44,9'unun kadın olduğu; %11,5'inin 20-29 yaşında, %46,1'inin 30-39 yaş aralığında, %30,7'sinin 40-49 yaş aralığında, %11,5'inin 50-59 yaş aralığında olduğu; %11,5'inin ilköğretim mezunu, %65,3'ünün lisans ve yüksek lisans mezunu, %23,1'inin lise mezunu olduğu; %70,5'inin evli, % 29,5'inin bekar olduğu, %30,7'sinin kamuda, %55,1'inin özelde çalıştığı, %3,84'ünün çalışmadığı, %10,2'sinin emekli olduğu anlaşılmıştır.

Belirtilen değişkenler sağlık ve hayat sigortaları için iki boyuta ayrılmıştır. 11. ve 12. değişkenler boyutlara dahil edilmemiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Covid-19 Salgınlarının Sağlık ve Hayat Sigortalarına Yansımalarına Dair Cevaplarının Ortalama ve Standart Sapmaları (N=78)

DEĞİŞKENLER		$\bar{x}$	S.S.
Sağlık Sigortası	Salgından önce sağlık sigortaları hakkında bilgim vardı	3,20	1,086
	Özel sağlık sigortasını Covid-19 salgınından sonra duydum	2,20	0,978
	Salgının sağlık sigortası yaptırma talebini artırdığını düşünüyorum	2,80	1,028
	Salgın sağlık sigortaları konusunda bilinç düzeyimin artmasını sağladı	2,60	0,865
	Özel sağlık sigortası yaptırılmasını faydalı görüyorum	2,60	1,124
Hayat Sigortası	Salgından önce hayat sigortaları hakkında bilgim vardı	3,60	0,956
	Hayat sigortasını Covid-19 salgınından sonra duydum	2,80	1,048
	Salgının hayat sigortası yaptırma talebini artırdığını düşünüyorum	3,00	1,124
	Salgın, hayat sigortaları konusunda bilinç düzeyimin artmasını sağladı	3,00	0,913
	Hayat sigortası yaptırılmasını faydalı görüyorum	3,00	1,087
	Sosyal sigortaları yeterli görüyorum (11)	3,40	1,106
	Salgın hastalıklar özel sağlık sigortası kapsamına alınmalıdır. (12)	2,00	1,214

Tablo 1'e göre katılımcıların, Covid-19 salgınının sağlık ve hayat sigortalarına etkisine ilişkin görüşlerinin ortaya konması için oluşturulan ölçek ifadelerinin tümüne cevap verdikleri anlaşılmıştır. Tablo 1'de katılımcıların en yüksek değerli ortalamayı "Salgından önce hayat sigortaları hakkında bilgim vardı" ($\bar{x} = 3,60$) ifadesinin aldığı ortaya çıkmıştır. Katılımcıların görüşleri içerisinde en düşük ortalamaya ise "Salgın hastalıklar özel sağlık sigortası kapsamına alınmalıdır" ($\bar{x} = 2,00$) ifadesi sahiptir. Elde edilen bu ortalamalara göre, Covid-19 salgınından önce sağlık sigortaları ve hayat sigortaları hakkında bilgi sahibi olanların düşük seviyede olduğu görülmektedir. Hayat sigortası yaptırılmasını faydalı görenlerin düzeyi nötr olurken, sağlık sigortalarında ise katılıyorum seviyesine yakındır. Yine salgından önce özel sağlık sigortalarının bilinirliği hayat sigortalarına göre daha yüksekken, salgınla birlikte aynı oranda bilinirliğin arttığı da gözlemlenmiştir. Salgının sağlık sigortalarına olan talebi artırdığını ifade eden değişkene ait ortalamadan ($\bar{x} = 2,80$), salgının hayat sigortalarına olan talebi artırdığını ifade eden değişkene ait ortalamadan ($\bar{x} = 3,00$) daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca göre katılımcıların Covid-19'un hayat sigortasına göre sağlık sigortasına olan talebi artırdığına ilişkin görüşlerinin ağırlıkta olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmadaki en çarpıcı bulgu ise sağlık sigortalarının salgın hastalıkları da kapsamı gerektiği yönündeki kanıdır ($\bar{x} = 2,00$). Bu sorunun standart sapması düşük olsa da genel olarak katılımcıların sağlık sigorta poliçelerinin

salgın hastalıkları da kapsar şekilde hazırlanması gerektiğine dair yargısı bulunmaktadır. Araştırmaya göre, sosyal sigortaları yeterli görenlerin oranı düşük olup, bu soru ile ‘sağlık sigortalarını faydalı görüyorum’ sorusuna verilen yanıtlar arasındaki uyumlu ters orantı, anket güvenilirliği konusunda ipucu da vermektedir.

Tablo 2: Meslek, Yaş ve Eğitim ile Sağlık ve Hayat Sigortaları Arasındaki Korelasyon (N=78)

DEĞİŞKENLER		Yaş	Meslek	Eğitim Düzeyi
Sağlık Sigortası Bilinci	r	0,25	0,34	0,58
	p	0,00	0,00	0,00
	n	78	78	78
Hayat Sigortası Bilinci	r	0,56	0,32	0,53
	p	0,00	0,00	0,00
	n	78	78	78

Tablo 2’de yer alan korelasyon analizi sonuçlarına göre hayat sigortası ve sağlık sigortası bilinci ile demografik değişkenlerden yaş, meslek ve eğitim düzeyi değişkenleri arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sağlık Sigortaları ile yaş arasındaki korelasyon katsayısı değeri 0,25 olarak tespit edilmiştir. Bu değer pozitif yönlü ancak zayıf düzeyde bir ilişki olduğunu göstermektedir. Hayat sigortalarında ise yaş faktörünün korelasyon katsayısının orta düzeyde (r: 0,56) olduğu görülmektedir. Bu da yaş ilerledikçe hayat sigortası bilincinin arttığını göstermektedir. Yine önemli bir nokta ise eğitim seviyesi ile sağlık sigortası arasındaki korelasyonun pozitif yönlü orta düzeyde olmasıdır. Hayat sigortaları bilincinin de eğitimle doğru orantılı olduğu korelasyon analizi sonuçlarına bakılarak söylenilebilir. Her iki sigortaya ilişkin bilinçlilik durumu ile meslek değişkeni arasında zayıf düzeyde pozitif yönlü korelasyon olduğu tespit edilmiştir.

Cinsiyet ve medeni durum ile sağlık ve hayat sigortalarına ilişkin bilinçlilik durumu arasında anlamlı bir korelasyon izlenmediğinden tabloya dahil edilmemiştir. Sonuç olarak tablolardaki korelasyon analizinin anlamlılığına ve katsayı değerlerine bakıldığında H1 ve H2 Hipotezleri kabul edilmiştir. Bu bağlamda Covid-19 salgınının, katılımcıların sağlık ve hayat sigortalarına ilişkin bilincini ve bu sigorta türlerine salgından önceki döneme göre yönelimini arttırdığı saptanmıştır.

5. TARTIŞMA ve SONUÇ

Dünyadaki tüm ülkelerde bir savunmasızlık yaratan Covid-19 salgınına karşı kişilerin tek başlarına etkin bir mücadele gösterebilmesi ne yazık ki söz konusu değildir. Bu süreçte özellikle kişilerin sağlık hizmetlerine olan ihtiyacının arttığı görülmektedir. Sağlık hizmetlerinin maliyetlerinin yüksek olması ve kişinin ne zaman sağlık hizmetine ihtiyaç duyacağını belirsiz olması özellikle bu pandemi döneminde temel bir endişe kaynağıdır. Bu durumun kişinin yaşamı sürecince karşılaşma ihtimali bulunan risklerin gerçekleşmesine bağlı ortaya çıkan maddi/manevi kayıplardan kendini koruma mekanizmasına dayanan (Yayar ve Daşçı, 2020: 20) sigortacılık hizmetlerine olan talebi etkilemesi muhtemeldir. Bu araştırma ile Covid-19

salgının Türkiye'deki bireylerin sağlık ve hayat sigortaları alanındaki düşünsel tercihlerine ne tür etkilerinin olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma sonucunda Covid-19 salgınından önce araştırmaya katılan kişilerin sağlık ve hayat sigortalarına ilişkin bilinç düzeyinin düşük olduğu ve Covid-19 salgını ile katılımcıların sağlık sigortalarıyla ilgili bilinç düzeyinde artma sağlarken hayat sigortalarına ilişkin bilinç düzeyinde belirgin bir artış yaratmamıştır. Diğer taraftan Covid-19'la her iki sigorta tipine yönelim arasında doğru orantının olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun esas sebebi olarak, katılımcıların kendilerini ve yakınlarını koruma içgüdüleri ile hareket etme düşüncesinde oldukları ifade edilebilir. Salgın ve afet durumlarında bireyler mümkün oldukça tüketim ve harcamalarını kısımlama, kendilerini ve sevdiklerini koruma amacıyla bir kısım faaliyetlere yönelmektedir. Sağlık ve hayat sigortaları da bireylerin kendilerini ve sevdiklerinin menfaatlerini korumak bakımından bir güvence oluşturması yönüyle bu faaliyetlere önemli bir örnek teşkil etmektedir. Erişen ve Yılmaz (2020) tarafından yapılan çalışmada, sağlık harcamaları incelenmiş olup kendisi veya yakını Covid-19 tanısı almış olan bireylerin sağlık amaçlı harcamalarının kendisi veya yakını Covid-19 tanısı almamış olan bireylere göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Literatürde yer alan çalışmalardan, Yıldırım (2020) tarafından yapılan çalışmada ve Çetin ve Balcı (2020) tarafından yapılan çalışmada Covid-19 kapsamında alınan tedbirler nedeniyle çoğu endüstride yaşanan yavaşlama sonucu işletmelerin çalışan sayısında azalmaya gittiğine dikkat çekilmiştir. Bu durum işten çıkartılan kişilerin sosyal sigorta hizmetlerinden yararlanamamasıyla sonuçlanmış olup sosyal sigorta hizmetlerinden yararlanamayacak olan kişilerin sağlık hizmetlerinin maliyetlerine katlanabilmelerini kolaylaştıracak alternatif sigortacılık hizmetlerine yönelimle sonuçlanması muhtemeldir. Bu da kişiler arasında özel sigorta hizmetleri konusundaki bilincin artmasına katkı sağlamış olabilir. Araştırma sonucunda da katılımcıların sağlık ve hayat sigortalarına ilişkin bilinç düzeyinin arttığı belirlenmiştir.

Ayrıca araştırma kapsamında katılımcıların; yaş, meslek ve eğitim durumlarının da sağlık ve hayat sigortaları hakkındaki bilinç düzeyini etkilediği tespit edilmiştir. Diğer taraftan cinsiyet ve medeni durum ile sağlık ve hayat sigortalarına ilişkin bilinçlilik durumu arasında anlamlı bir korelasyon tespit edilmemiştir. Literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında Covid-19'un yaşlı bireyleri daha fazla etkilediği belirlenmiştir (bkz. Altın, 2020: 51; Işık, 2020: 1; Yıldırım, 2020: 1339). Bu nedenle yaş ilerledikçe sigortacılık hizmetlerine olan talebin artması muhtemeldir. Bununla birlikte araştırmaya katılan kişilerin sağlık sigortalarının salgın hastalıkları da kapsamı gerektiği yönündeki görüşlerinin ağırlıkta olduğu belirlenmiştir. Ancak sağlık sigortası, sigortalının sigortalı olduğu süre içinde hastalanması veya herhangi bir kazaya bağlı yaralanması durumunda tedavi için gerekli masrafları poliçedeki limitler ölçüsünde karşılamaktadır. Bu bağlamda sağlık sigortası, rahatsızlığa neden olan etkenin kaynağıyla veya virüs olmasıyla ilgilenmemektedir (Özkan, 2020: 4). Bu duruma göre araştırmaya katılan kişilerin sağlık sigortalarının kapsamı hakkında bilgi yetersizliğinin olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu sosyal sigortaların katılımcılar tarafından yetersiz görüldüğüdür. Poyraz (2020) tarafından yapılan çalışmada Avrupa ülkelerinde Covid-19 dönemi öncesinde sosyal sigortaların kapsamının daha da daraltılması planlanırken bu salgınla ortaya çıkan sağlık krizi ve kitlesel ölümler nedeniyle sosyal devlet geleneğinin henüz terk edilmeyerek sağlık hizmetlerinin sunulmaya devam edildiği belirtilmiştir. Topçuoğlu ve Öztürk (2009) yapmış oldukları çalışmada Dünya genelinde sosyal güvenlik kapsamında sunulan hizmetlerin yüksek maliyetlerin karşılanmasında yaşanan sorunlar nedeniyle özel sigortalara aktarılma eğiliminde olduğuna değinilmiştir. Günümüzde yaşanan Covid-19 salgını bu düşüncelerin sorgulanması gerektiğini göstermektedir.

Araştırma sonuçları doğrultusunda toplumun hayat sigortalarına ilişkin bilinç düzeyinin artırılması yönünde çalışmalar yapılması gerektiği ifade edilebilir. Diğer taraftan sosyal

sigortaların kapsamının dar olması nedeniyle özel sigortaların kullanımının arttığı aşikârdır. Maddi yetersizlikleri olan toplum kesimi için özel sigortacılık hizmetlerinden yararlanmanın güç olması dolayısıyla bu kesimin sağlık hizmetlerine eşit koşullarda erişimin sağlanabilmesi için sosyal sigortaların kapsamının genişletilmesi gerektiği söylenilebilir. Ayrıca araştırma sonucunda her ne kadar sağlık sigortalarına ilişkin bilinç düzeyinde artma olduğu belirlenmiş olsa da katılımcıların bu konuda bilgi yetersizliklerinin olduğu görülmektedir. Bu nedenle toplumun sağlık sigortalarına ilişkin de bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Acar, Y. (2020). Yeni Koronavirüs (COVID-19) Salgını ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1): 7-21.

Afacan, E. & Avcı, N. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Örneği Üzerinden Salgın Hastalıklara Sosyolojik Bir Bakış. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Covid-19 Özel Sayısı 2: 1-14.

Akca, M. (2020). COVID-19'un Havacılık Sektörüne Etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5): 45-64.

Altın, Z. (2020). Covid-19 Pandemisinde Yaşlılar. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 30: 49-57.

Babuna, P., Yang, X., Gyilbag, A., Awudi, D. A., Ngmenbelle, D. & Bian, D. (2020). The Impact of COVID-19 on the Insurance Industry. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(16): 1-14.

Bahar, O. & Çelik İlal, N. (2020). Coronavirüsün (Covid-19) Turizm Sektörü Üzerindeki Ekonomik Etkileri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(1): 125-139.

Carey, G. (2020). The National Disability Insurance Scheme and COVID-19: A Collision Course. *Med J Aust*, 213(3): 141-141.

Çetin, G. & Balcı, Y. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinin Türkiye'de İstihdama Etkileri ve Kamu Açısından Alınması Gereken Tedbirler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar (Covid19-Özel Ek), 40-58.

Demir, C., Töreyn, Z. N., & Demir, A. U. (2020). Sağlık Çalışanlarında COVID-19: Meslek Hastalığı mı, İş Kazası mı?. *Her Yönüyle COVID-19, Türk Toraks Derneği COVID-19 E-Kitapları Serisi*.

Demirci, H. (2020). Sağlık Sigortası Sahipliği ve Sağlık Hizmetleri Talebi. *Selçuk Sağlık Dergisi*, 1(1): 37-45.

Demirci, S. & Astar, M. (2011). Türkiye'de Özel Sigortayı Etkileyen Faktörler: Logit Modeli. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2): 119-129.

Dursun, G. & Karaman, R. (2018). Özel Sağlık Sigortalarının Vergisel Boyutu ve Muhasebeleştirilmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 21(4): 807-815.

Einstein, A. J., Shaw, L. J., Hirschfeld, C., ..., Dondi, M., Paez, D. (2021). International Impact of COVID-19 on the Diagnosis of Heart Disease. *Journal of The American College of Cardiology*, 77(2): 173-185.

Erişen, M. & Yılmaz, F. (2020). COVID-19 Pandemisi Döneminde Bireylerin Harcamalarının İncelenmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, COVID-19 Özel Sayısı: 340-353.

- Ersoy, H., Gürbüz, A. & Fındıkçı, M. (2020). Covid-19'un Türk Bankacılık ve Finans Sektörü Üzerine Etkileri, Alınabilecek Önlemler. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar (Covid 19-Özel Ek): 146-173.
- Gao, Z., Xu, Y., Sun, C., Wang, X., Guo, Y., Qiu, S. & Ma, K. (2020). A Systematic Review of Asymptomatic Infections with COVID-19. Journal of Microbiology, Immunology and Infection, 54: 12-16.
- Ghosh, M. & Chatterji, B. P. (2020). Mental Health Insurance in India after COVID-19. Lancet Psychiatry, 7(12): 1016-1017.
- Grassin-Delyle, S., Roquencourt, C., Moine, P., ..., Thevenot, E. A., Annane, D. (2021). Metabolomics of Exhaled Breath in Critically Ill COVID-19 Patients: A Pilot Study. EBioMedicine, 63, 1-7.
- Gülay, A. (2017). Türkiye'de Sağlık Sisteminin Finansmanı ve İngiltere ile Karşılaştırması. Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12: 17-38.
- Gür, S. (2020). Sağlık Poliçeleri Pandemi ile %30 Arttı. <https://www.dunya.com/sectorler/sigortacilik/saglik-policeleri-pandemi-ile-30-artti-haberi-474621>. (Erişim Tarihi: 01.06.2021).
- Gürbüz, S. & Şahin, F. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Hu, B., Guo, H., Zhou, P. & Shi, Z. (2021). Characteristics of SARS-CoV-2 and COVID-19. Nature Reviews Microbiol, 19(3): 141-154.
- Işık, A. T. (2020). Geriatrik Olgularda COVID-19: Göz Ardı Edilmemesi Gereken Konular. Geriatrik Bilimler Dergisi, 3(1): 1-2.
- İğdeli, A. & Bakırtaş, İ. (2019). Türkiye Hayat Sigortası Piyasasında Yoğunlaşma ile Etkinlik Arasındaki İlişki. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 22(2): 825-839.
- Karaca, F. & Taş, N. (2018). Hayat ve Hayat Dışı Sigortalar İçin Karar Verme Problemi. Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 20(1): 572-588.
- Korkusuz, A. (2020). Çalışma Hayatında COVID-19 Pandemisine Maruz Kalanların Sosyal Güvenlik Açısından Değerlendirilmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22(2): 672-693.
- Ortaç, Ş.(2020). Pandemi Tamamlayıcı Sağlık Sigortasına Talebi Arttırdı. <https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/finans/pandemi-tamamlayici-saglik-sigortasina-talebi-artirdi/660830>. (Erişim Tarihi: 01.06.2021).
- Özkan, A. (2020). Rizikonun Genelliği/Özelliği Perspektifinden Covid-19'un Sigorta Sözleşmelerine Etkisi. Yaşar Hukuk Dergisi, 2(2): 1-10.
- Poyraz, M. (2020). Coronavirüs Salgınıyla Sarsılan Dünyada Ortaya Çıkan Bazı Yeni Toplumsal Durumlar: Fransa ve Türkiye Örneği. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(37): 280-291.
- Şentürk, İ. (2020). Türkiye'de Hanehalkının Özel Sigorta Tercihleri. Enderun Dergisi, 4(1): 33-40.
- The Lancet Oncology. (2020). COVID-19 and The US Health Insurance Conundrum. www.thelancet.com/oncology, 21(6): 733.

- Topçuoğlu, M. & Öztürk, M. (2016). Özel Sigorta Girişiminin Sosyal Güvenlik Sistemi Açısından Önemi. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 1(1): 1-16.
- Tsai, S., Lu, C., Bau, D., ..., Tsai, F., Yang, J. (2021). Approaches Towards Fighting The COVID-19 Pandemic (Review). International Journal of Molecular Medicine, 47: 3-22.
- Yayar, R. & Daşçı, A. Y. (2020). Özel Sağlık Sigortası Talebini Etkileyen Faktörlerin İkili Lojistik Regresyon Yöntemiyle Analizi: İstanbul Örneği. Sosyal Güvenlik Dergisi, 10(1): 19-40.
- Yıldırım, A. (2020). Covid-19 Salgını Nedeniyle Sigorta Primlerinin İndirilmesi ve İadesi Sorunu. Yaşar Hukuk Dergisi, Yaşar Hukuk Dergisi Sempozyum Tebliğ Özetleri Özel Sayısı, 80-86.
- Yıldırım, S. (2020). Salgınların Sosyal-Psikolojik Görünümü: Covid-19 (Koronavirüs) Pandemi Örneği. Electronic Turkish Studies, 15(4): 1331-1351.
- Yılmaz, F. Ö., Erişen, M. A., Atalay, H. N. & Şahin, P. (2019). Öğrencilerin Genel Sağlık Sigortası ve Özel Sağlık Sigortasına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. 4. Uluslararası Sağlık Bilimleri ve Yönetimi Kongresi, İstanbul, 100-105.
- Woolhandler, S.& Himmelstein, D. U. (2020). Intersecting U.S. Epidemics: COVID-19 and Lack of Health Insurance. Annals of Internal Medicine, 173(1): 63-64.
- Xu, Q., Samanapally, H., Nathala, P., Salunkhe, V., Furmanek, S., Cahill, M.N., McGuffin, T., Mohammad, T., Marsili, B., Petrey, J., Carrico, R., Ramirez, J., Akca, O., Clifford, S.P., Pahwa, S., Roser, L., Kong, M. & Huang, J. (2021). Outcomes and Risk Factors for Cardiovascular Events in Hospitalized COVID-19 Patients. Journal of Cardiothoracic and Vascular Anesthesia, 000(2021): 1-13.

COVID-19 VE HAYAT SİGORTALARI İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Aykut EKİYOR

Ankara Hacı Bayram Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sağlık Yönetimi
Bölümü, Orcid: 0000-0002-7718-9329

Öğr. Gör. Gülhan GÖK

Amasya Üniversitesi, Sabuncuoğlu Şerefeddin Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi
Hizmetler ve Teknikler Bölümü, Orcid: 0000-0003-4462-2541

Muhammed ŞENTÜRK

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sigortacılık
Yüksek Lisans Programı, Orcid: 0000-0003-1014-3235

Özet

Korona virüsün Çin'in Vuhan kentinde ortaya çıkmasıyla birlikte dünyada hızla yayılmaya başlamış ve birçok ülkede ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Hükümetlerin ekonomide yaşanacak olumsuz etkileri en aza indirmek için bir takım önlemler almasına neden olmuştur. Hükümetler aynı zamanda vaka sayılarındaki artışların ve buna bağlı ölümlerin önüne geçmek için sokağa çıkma yasağı, seyahat yasağı, alışveriş merkezlerinin kapatılması gibi bir takım takım sınırlamalar getirmiştir. Bu sınırlamalar ve yasaklar ülke ekonomisini önemli ölçüde etkilemiş ve hizmet sektörünü durma noktasına getirmiştir. Her ne kadar birçok sektör ve şirket korona virüsten olumsuz etkilense de olumlu etkilenen sektör ve şirketlerde vardır. Korona virüs öncesi ve sonrasında süreçte baktığımızda hem prim üretimindeki hem de net kardaki sürekli artışlar nedeniyle hayat-emeklilik şirketlerini olumlu etkilenen şirketler arasında sayabiliriz.

Bu çalışmada korona virüsün insanların hayat sigortası satın alma düşüncelerinde bir etkisinin olup olmadığı 30 katılımcıya anket yöntemi uygulanarak araştırılmıştır. Anket verileri SPSS istatistik programında analiz edilmiştir. Çalışmada frekans analizi ve ki-kare bağımsızlık testi uygulanmış ve sonuçlar yorumlanmıştır. Analiz sonucunda cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, kişinin geliri gibi sosyo-demografik özelliklerin hayat sigortası satın alma üzerinde anlamlı bir ilişkiye sahip olmadığı ancak, kişinin korona virüse yakalanması, birinci dereceden yakınının korona virüse yakalanması ve korona virüs nedeniyle tanıdığını kaybetme ile hayat sigortası yaptırma düşüncesi arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Korona Virüs, Sigortacılık, Hayat Sigortası, Hayat-Emeklilik, Türkiye.

EXAMINING THE RELATIONSHIP OF COVID-19 AND LIFE INSURANCE

Abstract

With the emergence of the corona virus in China's Wuhan city, it started to spread around the World and it affected negatively economy in many countries. It has caused governments to take a number of measures to minimize the negative effects on the economy. Governments also clamp down on such as curfews, close to shopping malls to prevent increases in the number of cases and related deaths. These restrictions and prohibitions significantly affected the country's economy and brought the service sector to a standstill. Although many sectors and companies are negatively affected by corona virus, there are sectors and companies that are positively

affected. When we look at the process before and after the corona virus, we can count life-pension companies that are positively affected because of the continuous increase in both premium production and net profit.

In this study, it was investigated whether the corona virus had an effect on people`s thoughts of buying life insurance by applying a questionnaire method to 30 participants. Questionnaire data were analyzed in SPSS statistics program. Frequency analysis and chi-square test of independence were used in the study and the results were interpreted. As a result of the analysis, socio-demographic characteristics such as gender, age, marital status, education status, income of the person don,t have a significant relationship on life insurance purchasing, but it has been concluded taht there is a significant relationship between the person catching the corana virus, the first degree relatives catching the corona virus, and losing his acquaintance due to the corona virus and the idea of having life insurance.

Keywords: Covid-19, Corona Virus, Insurance, Life Insurance, Life Pension, Turkey.

1. GİRİŞ

İnsanların kaybetmekten korktukları menfaatlerini güvence altına alma isteği sigortacılık faaliyetlerinin varlığının günümüze kadar gelmesinin ana sebebi olarak görülmektedir. İnsanların bu korkuları kimi zaman bir eşya ile ilgili olurken kimi zaman ise kendi yaşamları ile ilgili olmaktadır. Kendi yaşamlarını güvence altına almada önemli rol oynayan hayat sigortalarının modern anlamdaki ilk uygulamalarına 1583 yılında rastlanmaktadır. İngiltere’de William Gibbons adlı kişi, bir yıl içinde ölmesi halinde 382£ almak için 32£ ödemeyi kabul ettiği bir sözleşme yapmıştır. Sözleşmenin süresi dolmadan Gibbons ölmüş ve geride kalan ailesine on altı sigortacı tarafından tazminat ödemesinde bulunulmuştur. Modern anlamdaki hayat sigortaları uygulamaları ise risklerin hesaplanması ve mortalite (ölüm) tablolarının oluşturulmasıyla başlamıştır. Günümüzde yatırım fonlu sigortalar, sermaye itfa sigortası, evlilik-doğum sigortası, karma hayat sigortası, yaşama olasılığına karşı yapılan hayat sigortaları, ölüm olasılığına karşı yapılan hayat sigortaları gibi birçok hayat sigortası türü uygulanmaktadır. Ancak bu hayat sigortası türlerinden en çok ölüm riskine karşı yapılan hayat sigortaları, sigortalılar tarafından tercih edilmektedir (Akpınar, 2015: 384,388).

Sigorta sektörü, ekonominin hayati sektörlerinden biridir. Birçok modern ekonomi ve toplum için vazgeçilmez olan birçok işlevi yerine getirir. Sigortacılar, özel hane halklarının finansal güvenliğine önemli ölçüde katkıda bulunur ve şirketlerden riskler alarak ekonomik faaliyetlerin, yenilikçiliğin ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin temelini oluşturur. Doğal afetler gibi büyük kayıplarda, sigorta sektörü etkilenen sigortalılara hızlı bir şekilde mali imkanlar sağlayarak makroekonomik istikrara katkıda bulunur. Buna ek olarak, Sigortacılar en büyük kurumsal yatırımcı grubudur ve uzun vadeli yatırımlara odaklanmaları onları finansal piyasalarda istikrarın habercisi yapar. Riskler ve güvensizlik, günlük hayatımızın ayrılmaz bir parçasıdır. Bu riskleri mümkün olan en iyi şekilde yönetmek, her birey, her işletme ve bir bütün olarak toplum için en büyük zorluklardan biridir. Bu nedenle sigortacılık sektörü, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve refah için bir ön koşuldur (Worku ve Mersha, 2020: 42,43). Uzun vadeli fon yaratma özelliği bulunan sigortacılık faaliyetleri ekonominin gelişmesine oldukça katkıda bulunmaktadır. Bu fonksiyonuna ilaveten ekonomik faaliyetlerin güven içinde yapılmasına imkan vermesiyle ülke ekonomisi üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahip olması yadsınamaz bir gerçektir (Baştürk, Çakmak ve Demirtaş, 2017: 23). Ancak her ne kadar faaliyetleri olumlu etkiler yaratsa da hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yaşanan savaş, salgın-pandemi, küresel çaptaki krizler gibi geniş kitleleri etkileyen olaylar her sektörü etkilediği gibi sigortacılık sektörünü de olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir.

21. yüzyıla kadar dünyamız, 2009 yılında ortaya çıkan H1N1 virüsü, 2014 yılında ortaya çıkan Ebola, 2016 yılında ortaya çıkan Zika ve 2019 yılında ortaya çıkan Covid-19 olmak üzere

başlıca dört önemli salgın hastalık ile karşı karşıya kalmıştır (Duran ve Acar, 2020: 54,55). Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel bir salgın olarak kabul edilen korona virüsü 2019 yılının Aralık ayında ilk kez Çin'in Vuhan şehrinde ortaya çıkmış ve birçok insan yaşamını hem maddi hem manevi anlamda etkilemiştir (Yürekli, 2020: 35). 2019 Aralık ayında ilk vakanın görülmesinden sonra hız kesmeden yayılmaya devren eden korona virüsü tüm dünyayı etkisi altına almayı başarmış ve çalışma hayatında düzenlemeler yapılmasına sebebiyet vermiştir. (Durmuş, 2020: 366). Dünyanın hemen hemen her yerinde kendisini gösteren bu virüs, vaka sayısının artması ve ölüm sayılarının ciddi rakamlara ulaşması sebebiyle, ülke yöneticileri tarafından birçok tedbirin alınmasına neden olmuştur. Seyahat yasağı, sokağa çıkma yasağı, hava yolu ulaşımının durdurulması, alışveriş merkezlerinin kapatılması gibi tedbirler ekonomide olumsuz etkiler yaratmış ve birçok sektörü derinden etkilemiştir. Bu olumsuz etkiler aynı zamanda şirketlerin finansal tablolarına yansımıştır. Bununla birlikte pandeminin bu olumsuz görünümünün sigorta şirketlerini de etkilediği yadsınamaz bir gerçektir (Karacan, 2020: 944). Bu salgın, dünya çapında tüketim, yatırım, hizmetler ve endüstriyel üretim faaliyetlerinde düşüşe yol açan büyük sosyal ve ekonomik aksamalara neden olmuştur (Wang ve diğerleri, 2020: 2350). Sigortanın temel işlevi, insanları risklerden korumaktır. Korona virüsün yıkıcı tehlikesiyle karşılaşmak, iyi işleyen bir sigorta pazarının önemini herkese göstermiştir. Bu nedenle, pandeminin sigorta pazarını nasıl etkilediğini incelemek büyük bir pratik ve politika değerine sahiptir. Bu çalışma ile korona virüs salgının Türkiye'deki sigortacılık hizmetlerinden hayat sigortalarına ve hayat dışı sigortaların taleplerine yansımaları ve korona virüsle kendisinin ya da bir yakınının karşılaşması durumu ile hayat sigortası yaptırma talebi arasındaki ilişki belirlenmek amaçlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Korona virüsün tüm dünyada hızlıca yayılması ölümlerin yanı sıra ciddi olumsuz ekonomik etkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle hükümetler olağandışı gelişen bu durum için planlar ve ekonomik çöküşü engellemek için yardım paketleri hazırlamıştır. Milyonlarca insan işlerini kaybetme noktasına gelmekle birlikte birçok şirket iflas bayrağını çekmek zorunda kalmıştır. Ancak korona virüs her sektörü olumsuz etkilememiştir. Hijyenik ürünler ve maske üreten firmalar bu salgından olumlu etkilenen şirketlerin başında gelmektedir. Kuşkusuz en olumsuz etkilenen sektörlerden biri hizmet sektörü olarak görülmektedir. Hükümetlerin getirmiş olduğu sınırlamalar turistik yerlerin boş kalmasına, otel ve restoranların kapatılmasına, seyahat sınırlamasıyla uçak ve otobüs firmalarının zarara uğramasına neden olmuştur. Ayrıca kriz hisse senedi piyasalarında bir çöküşü de beraberinde getirmiştir. Daha önceki krizlerin hiçbirisinde faiz oranlarının başlangıç noktası pandemi sürecinin başlangıcındaki kadar düşük olmamıştır (Cinel, 2020: 126,129).

Çin'de ortaya çıkıp dünyanın hemen hemen her ülkesine yayılan korona virüsü ülkemizde ilk kez 10 Mart 2020 tarihinde görülmüştür. Korona virüsün ülkemizde görülmesiyle eğitime ara verilmiş ve seyahat yasağı gibi bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Gerek ülkemizdeki vaka sayılarının her geçen gün artması gerekse korona virüsün küresel piyasaları etkilemesi sebebiyle ülkemiz ekonomisinde de daralmalar yaşanmaya başlamıştır. Salgının neden olduğu endişe ve belirsizlik durumları hizmet sektörünü diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de durma noktasına getirmiştir (Soylu, 2020: 175,181). Korona virüsün sigortacılık hizmetlerine yansımaları ise bu dönemde belirlenmek istenilen temel odak noktalarından biri olmuştur. Literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında Plott, Kachalia ve Sharfstein, (2020: 1713) korona virüs salgınının ABD'de sağlık sistemi üzerinde büyük bir finansal sorun oluşturduğu belirtilmiştir. Ancak sağlık sigortası şirketlerinin bu dönemde olumlu etkilendiği belirtilmiştir. Pandemi sırasında sunulan sağlık hizmetlerinin seçimli olması nedeniyle herkesin sağlık talebinin karşılanmadığına ve bu durumun sağlık harcamalarını azaltıcı etki oluşturduğuna

dikkat çekilmiştir. Bu durumun sigorta şirketlerinin karlılığını bir önceki yıla kıyasla iki kat arttırdığı ifade edilmiştir.

Glied ve Levy (2020: 2001)'de benzer bir durumdan bahsetmiştir. Yapılan çalışmada birçok klinik hizmete yönelik talebin büyük ölçüde azaldığı belirtilmiştir. Ancak bu çalışmada talebin düşmesine gerekçe olarak işsizlik durumu gösterilmiş olup korona virüs tedavisi dışındaki sağlık harcamalarının pandemi kontrol altına alındıktan sonra bile düşebileceği ifade edilmiştir. Roehr (2020: 1) ise istihdam temelli sağlık sigortası sisteminin, pandemide en savunmasız insanlar üzerindeki etkilerini şiddetlendireceğine değinilmiştir. Ayrıca enfeksiyona yakalanma ve sosyal izolasyon uygulamasına maruz kalmamak için kişilerin sağlık kurumlarına başvurmaktan kaçındıklarına ve ABD'deki hastane ziyaretlerinin Mart ve Nisan 2020 aylarında yaklaşık %55 oranında azaldığına dikkat çekmişlerdir.

Rimmer, (2020: 369) ise İngiltere'de yapmış oldukları çalışmada hekimlerin hayat sigortası hizmetlerine erişimde sorun yaşadıklarını belirtmiştir. Bu duruma gerekçe olarak hekimlerin korona virüse maruz kalmaları ve hasta insanlarla temas halinde olmaları gösterilmiştir.

Yıldırım (2020: 1,2) tarafından yapılan çalışmada da korona virüs nedeniyle yetkili merciler tarafından sokağa çıkma yasağının uygulanmasının, araç kullanımını ciddi bir şekilde azalttığı belirtilmiştir. Bu durumun kasko sigortalarının primlerinin indirilme konusunun gündeme gelip gelmeyeceği sorusunun oluşmasına neden olduğu ifade edilmiştir. Türk Ticaret Kanunu'nun 1433 hükmündeki düzenlemeye göre risklerin hafiflemesini gerektiren değişikliklerin meydana gelmesi durumu primlerin indirilmesine sebep olmakta ve iadesini gerektirmektedir. Bu durum yeni düzenleme ile 1 yıldan az sigorta poliçelerini de kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. Bununla birlikte, bu durumun sigorta şirketlerine olumsuz yansıtacağına değinilmiştir

2.1. Korona Virüs Salgınının Sigortacılık Sektörüne Yansımaları

Geçmişten günümüze kadar sigorta türleri insanoğlunun ihtiyaçlarına göre gelişmiş ve şekillenmiştir. Ülkemizde sigorta türlerinin en geniş ayrımı ise hayat ve hayat-dışı branşlar şeklindedir. Ülkemizde 2019 yılı sonu itibariyle 38'i hayat-dışı sigorta şirketi, 5 hayat sigorta şirketi, 17 emeklilik şirketi ve 3 reasürans şirketi olmak üzere sigortacılık sektöründe 63 şirket faaliyetlerini sürdürmektedir (Türkiye Sigorta Birliği, 2020: 2). Korona virüsün her sektörü etkilediği gibi sigorta sektörünü de etkilediği düşünülmektedir. Literatürde ülkemizde sigortacılık - korona virüs ilişkisine dair güvenilir kaynaklar tarafından oluşturulan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak bazı istatistik verilerin bu durumu açıklayacağı düşünülmektedir. Aşağıdaki tabloda sigorta şirketlerinin toplam aktif büyüklüğü detaylı bir şekilde verilmiştir bulunmaktadır.

Tablo 1: Sigorta ve Emeklilik Şirketinin Detaylı Aktif Büyüklüğü (2010-2019)

Aktif Büyüklük(Milyar TL)	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017/9
Sigorta ve Emeklilik	37	43	53	64	81	98	122	144
Hayat Dışı	14	16	19	24	28	34	43	48
Hayat-BES	21	25	32	38	51	62	77	92
Reasürans	2	2	2	2	2	3	3	3

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, On Birinci Kalkınma Planı(2019-2023), 2018.

Gelişmiş ülkelerde sigorta şirketlerinin bankaları varken bizim gibi gelişmekte olan ülkelere bankaların sigorta şirketleri bulunmaktadır. Tablo 1'e baktığımızda 2017 yılının 9. Ayında sigorta şirketleri 144 milyarlık bir aktif büyüklüğe sahiptir. 144 Milyar TL'lik aktif büyüklüğünün 92 Milyar TL'lik kısmını hayat-bes şirketleri oluşturmaktadır. Ülkemizde

toplam aktif büyüklüğü açısından bankalar birinci sırada gelmektedir. Bankaların toplam aktif büyüklüğü finans sektörümüzün %90'ını oluşturmaktadır. Sigorta şirketleri finans sektörümüzün %4'ünü oluşturmakta ve bankalardan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Bankacılık sektörünün 2019 yıl sonu itibarıyla yaklaşık 4,5 trilyon TL aktif büyüklüğü ile %89,3 pay sahibi olduğu finans sektöründe sigorta ve bireysel emeklilik sektörü %4,7 pay ve 236,6 milyar TL ile bankacılık sektörünün ardından ikinci sırada yer almıştır (Türkiye Sigorta Birliği, 2020: 12).

Aşağıdaki tabloda 2015-2019 yılına ilişkin prim üretimine karşılık verilen teminatlar gösterilmektedir.

Tablo 2: Sigorta Şirketlerinin Prim Üretimi ve Teminat Tutarı (2015-2019)

Prim Üretimi(milyon TL)	2015	2016	2017	2018	2019
Hayat-Dışı Prim Üretimi	27.296	35.450	39.712	47.669	57.442
Hayat Prim Üretimi	3.761	5.039	6.844	6.920	11.359
Toplam Prim	31.056	40.488	46.556	54.589	68.801
Teminat Tutarı (Milyon TL)	2015	2016	2017	2018	2019
Hayat-Dışı Teminat	85.389.071	89.115.156	106.268.467	125.886.835	128.028.660
Hayat Teminatı	670.804	746.487	918.264	1.005.270	1.224.628
Toplam Teminat	86.059.874	89.861.644	107.186.731	126.892.104	129.253.288

Kaynak: Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor, 2019.

Tablo 2'ye bakıldığında Türkiye'de faaliyet gösteren sigorta şirketleri 2019 yılından toplam 68 Milyar 800 Milyon TL'lik bir prim üretimi gerçekleştirmiştir. 2019 yılındaki prim üretiminin 11 Milyar 359 Milyon TL'lik kısmın hayat branşından sağlanmıştır. Hayat branşındaki prim üretimi 2015 yılından 2019 yılının sonuna kadar sürekli bir artış göstermiştir. 2019 yılı itibarıyla 68 Milyar TL'lik prim üretimine 129 Trilyon TL'lik bir teminat sağlanmıştır.

Tablo 3: Şirketlerin Pazar Payı, Toplam Prim Üretim ve Değişimleri (01.01.2020-30.10.2020)

Branş Adı	2020-10		2019-10		
	Toplam Üretim	Pazar Payı (%)	Toplam Üretim	Pazar Payı(%)	Değişim (%)
Hayat-Dışı	53.628.240.242	%81,4	45.735.763.118	%84	%17,3
Hayat	12.243.383.927	%18,6	8.682.659.998	%16	%41
Genel Toplam	65.871.624.169	%100	54.418.423.116	%100	%21

Kaynak: Türkiye Sigorta Birliği, Resmi İstatistikler: <https://www.tsb.org.tr/resmi-istatistikler.aspx?pageID=909>

Tablo 3 incelendiğinde 01.01.2020-30.10.2020 tarihleri arasında sigortacılık sektörü toplam 65,8 Trilyon TL'lik bir prim üretimi gerçekleştirmiştir. Bu prim üretiminin 12,2 Milyar TL'lik kısmını hayat branşından sağlamıştır. Geçen yılın aynı dönemine göre hayat branşındaki prim üretimi %41'lik bir artış gerçekleştirerek 12,2 Milyar TL'ye yükselmiştir. Hasta Hayat-dışı branşta prim üretiminde pazar payı geçen yılın aynı dönemine kıyasla azalmıştır. Buna karşılık hayat branşındaki prim üretimindeki pazar payı geçen yılın aynı dönemine kıyasla yükselmiştir.

Bu durum korona virüsün hayat sigortalarında bir sigorta yaptırma bilinci oluşturduğu yorumunu güçlendirmektedir.

Tablo 4: Ödenen Tazminatlar(2015-2019)

Milyar TL	2015	2016	2017	2018	2019
Hayat-Dışı Şirketler	13,4	15,2	18,4	23,2	27,3
Hayat Emeklilik Şirketleri	2,6	3	3,3	3,6	4,8
Toplam Tazminat Ödemesi	15,9	18,1	21,7	26,8	32,1
Hayat Dışı Şirketler (%)	83,93	83,68	84,83	86,52	85,13
Hayat-Emeklilik Şirketleri(%)	16,07	16,32	15,17	13,48	14,87

Kaynak: Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor, 2019.

Tablo 4 incelendiğinde Türkiye’de faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin aldıkları prim ve sağladıkları teminatlara karşılık ödemiş olduğu tazminatlar 2015 yılından 2019 yılının sonuna kadar sürekli bir artış göstermiştir. Hayat ve Emeklilik Şirketleri 2019 yılının sonunda toplam 4,8 Milyar TL’lik bir tazminat ödemesi gerçekleştirmiştir. 30.09.2020 tarihi itibarıyla Hayat ve Emeklilik Şirketleri Toplam 3 Milyar 24 Milyon TL’lik bir tazminat ödemesinde bulunmuştur. Geçen yılın aynı döneminde ödenen hasarlar 2 Milyar 191 Milyon TL olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 5: Sigorta Şirketlerinin Özet Kar/Zarar Tablosu

Hayat Dışı Şirketler					
Milyon TL	2015	2016	2017	2018	2019
Vergi Öncesi Dönem Karı	-759	1.407	2.269	3.312	5.427
Vergi Sonrası Dönem	-856	1.140	1.624	2.666	3.939
Hayat/Emeklilik Şirketleri					
Milyon TL	2015	2016	2017	2018	2019
Vergi Öncesi Dönem Karı	1.079	1.656	2.529	3.536	4.767
Vergi Sonrası Dönem Karı	826	1.322	2.005	2.746	3.637

Kaynak: Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor, 2019.

Tablo 5 incelendiğinde Hayat-Emeklilik Şirketlerinin 2015 yılından itibaren karlılıkları sürekli bir artış göstermiştir. Hayat - Emeklilik Şirketlerin 2019 vergi sonrası karı bir önceki yıla göre %32,4 artarak 3 Milyar 637 Milyon TL olarak gerçekleşmiştir. 01.01.2020 -30.09.2020 tarihleri arasında Hayat-Emeklilik Şirketleri 3 Milyar 81 Milyon TL net kar gerçekleştirmiştir. Geçen yılın aynı döneminde Hayat-Emeklilik Şirketlerinin net karı 2 Milyar 682 Milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Hayat-Emeklilik Şirketlerinin net karlılığının bir önceki yılın aynı dönemine göre artması, korona virüsün bu şirketleri olumlu etkilediği yorumunu yapabilmemize imkan sağlamaktadır.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

3.1.Araştırmanın Amacı ve Problemi

Ülkemizde 10 Mart 2020 tarihinde ilk vakanın görülmesiyle yayılmaya başlayan korana virüs nedeniyle 22.04.2021 tarihinde toplam hasta sayımız 4.446.591 iken toplam vefat sayımız 36.975’e ulaşmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2021). Bu çalışmanın amacı artan hasta ve vefat sayısına istinaden korona virüs sürecinin kişilerin hayat sigortası yaptırma düşüncelerinde bir değişime neden olup olmadığını araştırmaktır. Nasıl ki 1999 İzmit – Gölçük depreminden sonra yaşanan

gelişmeler dask sigortalarında bir artışa sebep olduysa pandemi sürecinde yaşanan vefatların hayat sigortası yaptırma düşüncesi üzerinde bir artışa sebep olması beklenilmektedir. Bu bağlamda “Covid-19’un insanların hayat sigortası satın alma düşüncelerinde bir etkisi var mıdır?” sorusu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın hedef kitlesini hayat sigortası yaptırma potansiyeline sahip kişiler oluşturmaktadır. Çalışmada sigorta yaptırma potansiyeline sahip toplam 30 katılımcıya telefon, yüz yüze yöntemle anket uygulanmış olup, elde edilen veriler SPSS programında analiz edilmiştir. Çalışmada katılımcıların frekans dağılımları verilmiş olup değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı ki-kare bağımsızlık testi yapılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın amacına uygun olacak şekilde aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H_1 : Sosyo-demografik değişkenler (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, gelir düzeyi) ile kişilerin hayat sigortası yaptırma düşüncesi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_2 : Korona virüse yakalanma ile kişilerin hayat sigortası yaptırma düşüncesi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_3 : Daha önce korona virüsten birini kaybetme ile kişilerin hayat sigortası yaptırma düşüncesi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_4 : Birinci dereceden yakının korona virüse yakalanması ile kişilerin hayat sigortası yaptırma düşüncesi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Ki-Kare bağımsızlık testinin anlamlı çıkması sonucunda Pearson’un Kontenjans Katsayısı hesaplanarak ilişki düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Aralarında anlamlı ilişki bulunan değişkenler için bulunan kontenjans katsayısı (k); $k \leq 0,30$ ise değişkenler arasında düşük düzeyde bir ilişki, $0,30 < k < 0,70$ ise değişkenler arasında orta düzeyde bir ilişki ve $0,70 \leq k < 1$ ise değişkenler arasında yüksek düzeyde bir ilişki olduğuna dair yorum yapılmıştır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmaya katılan toplam 30 kişinin sosyo-demografik özelliklerine ilişkin veriler şu şekildedir:

Katılımcıların %56,7’si (17 kişi) erkek, %43,3’ü (13 kişi) kadındır. 30 kişinin 5’i (%16,7) 18-28 yaş arasında, 13’ü (%43,3) 29-39 yaş arasında, 5’i (%16,7) 40-50 yaş arasında, 3’ü (%10) 51-60 yaş arasında ve 4’ü (%13,3) 61 ve üzeri yaş aralığında yer almaktadır. 30 kişinin %60’ı (18 kişi) evli, %40’ı (12 kişi) ise bekârdır. Araştırmaya katılan kişilerin eğitim düzeylerine bakıldığında ise, 7’sinin (%23,3) lise, 6’sının (%20) ön lisans, 9’unun (%30) lisans, 4 ‘ünün (%13,3) yüksek lisans ve diğer 4 kişinin ise (%13,3) doktora programı mezunu olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya katılan 30 kişinin 11’i (%36,7) 0-2300 TL, 6’sı (%20) 2301-4000 TL, 7’si (%23,3) 4001-5500 TL ve 6’sı (%20’si) 5501 TL veya üzeri bir gelire sahiptir.

Araştırma kapsamında belirlenen diğer sorulara verilen cevapların frekans dağılımı ise şu şekildedir: 30 kişiden 8 kişinin (%26,7) hayat sigortası varken, 22 kişinin (%73) hayat sigortası bulunmamaktadır. Katılımcıların korona virüse karşı tedbir alma durumları değerlendirildiğinde 30 kişinin 24’ü (%80) korana virüse ilişkin her türlü tedbirleri alacağı yönünde görüş belirtmiş, 2’si (%6,7) herhangi bir fikrinin olmadığını ve 4’ü (%13,3) tedbir almayacağını ifade etmiştir. Katılımcılardan 6’sının (%20) daha önce korona virüse yakalandığı diğerlerinin ise yakalanmadıkları belirlenmiştir. Bu kişilerden 8’inin (%26,7) birinci dereceden yakını korona virüse yakalanmışken 22’sinin (%73,3’ünün) birinci derece yakınının korona virüse yakalanmadığı saptanmıştır. 30 kişinin 8’i (26,7) daha önce korona virüse yakalanmış bir yakını kaybettiklerini ifade ederken 22’si (%73,3) herhangi bir yakını

korona virüs nedeniyle kaybetmediğini beyan etmiştir. “Korona sürecini göz önüne aldığımızda hayat sigortası yaptırır mısınız?” sorusuna ise ankete katılan 30 kişiden 17’si (%56,7) “Yaptırırım” ve 13’ü (%43,3) “Yaptırmam” şeklinde görüş bildirmiştir.

Araştırmada elde edilen veriler SPSS programında değerlendirilmiş ve ki-kare bağımsızlık testinin sonuçları ile kontenjan katsayıları aşağıdaki tabloya yansıtılmıştır.

Tablo 6: Ki-Kare Bağımsızlık Testi Sonuçları ve Kontenjan Katsayıları

Değişken İsimleri		Ki-Kare Değeri (χ^2)	Serbestlik Derecesi(df)	Anlamlılık Düzeyi(p)	Kontenjan Katsayısı(k)
Hayat Sigortası Yaptırma Düşüncesi	Cinsiyet	1,033	1	0,310	Anlamlı İlişki Yoktur.
	Yaş	1,300	4	0,861	Anlamlı İlişki Yoktur.
	Medeni Durum	0,362	1	0,547	Anlamlı İlişki Yoktur.
	Eğitim Durumu	1,639	4	0,802	Anlamlı İlişki Yoktur.
	Gelir Düzeyi	4,252	3	0,235	Anlamlı İlişki Yoktur.
	Korona Virüse Yakalanma Durumu	5,735	1	0,017	0,437
	Daha Önce Korona Virüsten Birini Kaybetme Durumu	8,342	1	0,004	0,527
	Birinci Dereceden Yakının Korona Virüse Yakalanması Durumu	8,342	1	0,004	0,527

Tablo 6 incelendiğinde araştırmaya katılan katılımcıların sosyo-demografik özellikleri (cinsiyet, yaş medeni durum, eğitim durumu, gelir düzeyi) ile hayat sigortası yaptırma düşüncesi arasında anlamlı bir ilişki yoktur (ilgili değişkenlerin p anlamlılık değeri $> 0,05$). Korona virüse yakalanma durumu ile hayat sigortası yaptırma düşüncesi arasında $\chi^2(df: 1, n = 30) = 5,735$ ve $p = 0,017 < 0,05$ olmasından dolayı anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Aynı şekilde daha önce korona virüs sebebiyle birini kaybetme durumu ile hayat sigortası yaptırma düşüncesi arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ($\chi^2(df = 1, n = 30) = 8,342$ ve $p = 0,004 < 0,05$). Ayrıca birinci dereceden yakının korona virüse yakalanması ile hayat sigortası yaptırma düşüncesi arasında $\chi^2(df: 1, n = 30) = 8,342$ ve $p = 0,004 < 0,05$ olması nedeniyle anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Korona virüsün dünyada hızla yayılması başta hizmet sektörü olmak üzere tüm sektörleri olumsuz etkilemiş ve hükümetlerin birtakım önlemler almasına neden olmuştur. Bununla birlikte korona virüs her ne kadar birçok sektörü olumsuz etkilese de bazı sektörler üzerinde olumlu etkilerinin olduğu da görülmektedir. Bu sektörlerden birisinin sigortacılık sektörü olduğu varsayılmaktadır. Korona virüs salgınının her bireyin sosyal ve ekonomik eylemleri üzerinde önemli etkisi olmuştur. Sonuç olarak, bu etkinin riskli girişimlerin sigortalanmasını ve böylece hem kısa hem de uzun vadede sigortacılık sektörünü büyük ölçüde değiştirmesi beklenmektedir (Stojkoski, Jolakoski ve Ivanovski, 2020: 1).

Bu araştırma ile sigortacılık hizmetleri içerisinde yer alan hayat-emeklilik sigorta türünün korona virüs salgınından etkilenme durumu ve kişilerin bu salgınla birlikte hayat sigortası yaptırma düşünceleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda hayat-emeklilik şirketlerinin 2020 yılının Eylül ayındaki prim üretimlerinin bir önceki yılın aynı dönemine göre %41 oranında arttırmış olduğu ve aynı dönem net karlılıklarının ise bir önceki döneme kıyasla 3 Milyar 81 Milyon TL'lik bir net karla yaklaşık %42 oranında arttığı görülmüştür. Bu durum, korona virüsün insanların başta hayat sigortası olmak üzere birçok branşta sigortalılık bilincinin gelişmesine neden olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Yaşanan bu salgın nedeniyle sigorta sektörünün geleceğinde hayat, hastalık ve sağlık branşında ki sigortalılık oranlarında önemli ölçüde bir artış yaşanacağı anlaşılmaktadır. Roehr (2020: 1) yapmış olduğu çalışmada korona virüs döneminde kişilerin virüse yakalanmama ve virüse yakalanması durumunda sosyal izolasyon uygulamasına maruz kalacağı endişesiyle sağlık hizmetlerini kullanma oranlarında düşme olduğunu belirtmiştir. Bu durumun sigorta şirketlerine kar olarak yansıdığı ifade edilmiştir. Ancak pandemi döneminde ertelenmiş hizmet kullanımı nedeniyle sigorta şirketlerinin kâr marjlarında ki bu artışın geçici olduğu belirtilmiştir. Wang ve diğerlerine göre (2020: 2350) salgın döneminde yaşanan durumlarla ilgili olarak bir adım önde olduğu söylenilebilecek olan Çin'de sigorta pazarı korona virüsten ciddi şekilde etkilenmiştir. 2019 yılının ilk çeyreğinde yıllık brüt prim büyüme oranı %15,8 olurken, 2020'nin ilk çeyreğinde bu oran %6,27 olmuş ve büyüme oranında yüzde 9,53 puanlık bir düşüşe yol açmıştır. Korona virüs salgınının sigortacılık hizmetlerinin pazarlanmasında kullanılan kanalların sınırlı olması ve hane halkı sigorta talebinin baskılanması nedeniyle kısa vadede sigorta piyasası üzerinde önemli bir olumsuz etkisi oluşturduğu saptanmıştır. Sosyal güvenlik ve dijital sigortanın geliştirilmesiyle korona virüs salgınının sigorta piyasası üzerindeki olumsuz etkisini hafifletmeye yardımcı olabileceği belirtilmiştir. Literatürde yer alan çalışmalar ve istatistiksel değerler dikkate alındığında korona virüs salgınının sigortacılık üzerinde bir büyüme yarattığı anlaşılmaktadır. Ancak bu büyümenin sürekliliği tartışmalıdır. Bu konunun aydınlatılabilmesi korona virüs salgınının bitmesini takip eden yılları da içerecek şekilde boylamsal analizlerin yapılmasında fayda vardır.

Ayrıca araştırma kapsamında korona virüsün insanların hayat sigortası satın alma düşüncelerini etkileme durumu değerlendirilmiştir. Katılımcılardan elde edilen verilerin analizi sonucunda demografik değişkenlerle (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, kişinin geliri) hayat sigortası yaptırma düşüncesi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı saptanmıştır. Diğer taraftan kişinin kendisinin korona virüse yakalanma ile birinci dereceden bir yakınının korona virüse yakalanması ve daha önce korona virüs sebebiyle birini kaybetme durumu ile hayat sigortası yaptırma düşüncesi arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda korona virüse doğrudan maruziyet durumunun ve kişilerin çevrelerindeki birinin korona virüse maruziyeti durumunun kişileri hayat sigortası yaptırma düşüncesine ittiği anlaşılmaktadır. Ramasamy (2020: 26) tarafından korona virüsün bankacılık, finansal hizmetler ve sigortacılık sektörü üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu araştırma sonucunda korona virüs salgınından olumlu etkilenen tek sektörün sigortacılık sektörü olduğu ifade edilmiştir. Çalışmada korona virüs tedavisinin maliyetlerinin yüksekliğine değinilmiştir. Sağlık hizmetlerinin maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle insanların korktuğuna ve korona virüsten etkilenmemek için kendilerini korumak istedikleri belirtilmiştir. Kişilerin önlem olarak ise hayat sigortası, dönem sigortası ve korona virüsü kapsamına alan diğer sigorta programlarına yatırım yapmaya başladığı ifade edilmiştir. Kirti ve Shin (2020: 2)'in korona virüsün sigortacılık üzerindeki etkisini değerlendirdikleri çalışmada önemli ölüm oranlarına sahip bir pandemide, hayat sigortası taleplerinin hızlı bir şekilde artış gösterdiğine değinilmiştir. Diğer taraftan Harris, Yelowitz ve Courtemanche, (2020: 20) tarafından yapılan çalışmada ise pandemi dönemlerindeki ölüm endişesine bağlı artan sigorta taleplerinin kısa vadeli artışlar olduğu belirtilmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler ve literatürdeki diğer çalışmalar dikkate alındığında korona virüs salgınının sigorta şirketlerinin karlılığı üzerinde olumlu etkisinin olduğu açıktır. Ancak bu karlılığın ne kadar süreceğinin ve sonraki süreçlerde nasıl etkileyeceğinin incelenmesi gerekir. Özellikle korona virüs salgınının sonlanmasından sonra sağlık hizmeti almayı erteleyen kişilerin hizmet kullanma durumları ve bunun sigortacılık sektörüne yansımalarının ilerleyen süreçlerde incelenmesi son derece önemlidir. Diğer taraftan hastalanma ve ölüm endişesi yaşayan kişilerin özel sigortacılık hizmetlerini kullanma durumunun artacağı anlaşılmaktadır. Araştırmacıların bu konuda çalışma yapmaları bu varsayımın gerçekleşme durumunu ortaya çıkarması ve sigortacılık sektörü üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, Ö. (2015). Hayat Sigortaları, Risk Yönetimi & Sigortacılık, Editör: Erdem Kırkbeşoğlu, Gazi Kitabevi, 384-388.
- Baştürk, F.H., Çakmak, D. & Demirtaş, B. (2017). Sigortacılığa Giriş. Ankara: Bankacılık Akademisi Yayınları.
- Cinel, E. A. (2020). Covid-19'un Küresel Makroekonomik Etkileri ve Beklentiler. Politik Ekonomik Kuram, 4(1): 124-140.
- Duran, M. S. & Acar, M. (2020). Bir Virüsün Dünyaya Etkileri: Covid-19 Pandemisinin Makroekonomik Etkileri. International Journal of Social and Economic Sciences, 10(1): 54-67.
- Durmuş, S. A. (2020). Covid-19'un İş Kazası ve Meslek Hastalığı Bakımından Değerlendirilmesi. İstanbul Hukuk Mecmuası, 78(2): 363-393.
- Glied, S., & Levy, H. (2020). The Potential Effects of Coronavirus on National Health Expenditures. Journal American Medical Association, 323(20): 2001-2002.
- Harris, T. F., Yelowitz, A., & Courtemanche, C. J. (2020). Did COVID-19 Change Life Insurance Offerings? (No. w28172). National Bureau of Economic Research, 1-40.
- Kalkınma Bakanlığı. (2018). On Birinci Kalkınma Planı, 5-6.
- Karacan, S. (2020). Yeni Tip Korona Virüsün (Covid-19) Finansal Tablolara Muhtemel Etkileri. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 13(73): 944-952.
- Kirti, D., & Shin, M. Y. (2020). Impact of COVID-19 on Insurers. International Monetary Fund, 1-11.
- Plott, C. F., Kachalia, A. B., & Sharfstein, J. M. (2020). Unexpected Health Insurance Profits and the COVID-19 Crisis. Journal American Medical Association, 324(17): 1713-1714.
- Ramasamy, D. (2020). Impact Analysis in Banking, Insurance and Financial services industry due to COVID-19 Pandemic. Pramana Research Journal, 10(8): 19-29.
- Rimmer A. (2020). Covid-19: Doctors "Face Difficulties" Getting Life Insurance after Exposure to Disease. BMJ, 23: 369.
- Roehr, B. (2020). The Health of Private Insurance in the US During Covid-19. BMJ, 2;370
- Soylu, Ö. B. (2020). Türkiye Ekonomisinde Covid-19'un Sektörel Etkileri. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 7(5): 169-185.
- Yıldırım, A. H. (2020). Covid-19 Salgını Nedeniyle Sigorta Primlerinin İndirilmesi ve İadesi Sorunu. Yaşar Hukuk Dergisi, 2(2):1-8.

Yürekli, S. (2020). Çalışma Hayatında Korona Virüs (Covid – 19) Salgınının Etkileri. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Hukuk Özel Sayısı, 19(38): 34-61.

Sağlık Bakanlığı, (2021). COVID-19 Bilgilendirme Platformu. <https://covid19.saglik.gov.tr/> (Erişim tarihi: 22.04.2021).

Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2019). Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Faaliyetleri Hakkında Rapor.

Stojkoski, V., Jolakoski, P., & Ivanovski, I. (2020). The Short-Run Impact of COVID-19 on the Activity in the Insurance Industry in the Republic of North Macedonia. arXiv preprint arXiv:2011.10826.

Türkiye Sigorta Birliği (2020). Sektör Raporu. https://tsb.org.tr/media/attachments/2019_Y%C4%B1%C4%B1_Sektor_Raporu.pdf (Erişim Tarihi: 22.04.2021).

Wang, Y., Zhang, D., Wang, X., & Fu, Q. (2020). How Does COVID-19 Affect China's Insurance Market?. *Emerging Markets Finance and Trade*, 56(10): 2350–2362.

Worku, A., & Mersha, D. (2020). The Effect of COVID-19 on Insurance Industry in Ethiopia. *Horn of African Journal of Business and Economics (HAJBE)*, Special Issue I: 39-44.

DİJİTALLEŞME ÇAĞI'NIN ŞEHİR TASARIMI: NEOM PROJESİ

Prof. Dr. İhsan ÇAPCIOĞLU

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ORCID: 0000-0003-4796-5232

Arş. Gör. Hilal ANIK

Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ORCID: 0000-0003-3945-8580

Özet

Dünya nüfusunun %55'i kentlerde yaşamaktadır. Bu yüksek oran, kentleri birçok bilim dalının penceresinden incelenip üzerine çalışılmasını gerektirecek bir araştırma alanı haline getirmektedir. Sosyoloji disiplini özelinde de kent çalışmaları oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmalarda, geçmişten günümüze yaşanan gelişmeler ışığında kentlerin yapısı, değişimi, kent hayatının dinamikleri, bireylerin kent yaşamındaki tutumları gibi birçok konu ele alınmıştır. Çağdaş kent çalışmalarında, son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler ve bununla birlikte değişen kent hayatı, ihtiyaçlar, kente adapte edilen bilgi sistemleri gibi konuların da üzerinde durulması gerekmektedir. Bu çalışma da teknolojik gelişmeler ve yapay zekâ teknolojisinde kaydedilen ilerlemelerin bir ürünü olarak nitelendirilebilecek NEOM Projesi'ni konu edinmektedir. Suudi Arabistan'ın 2030 vizyonuyla birlikte ortaya atıldığı düşünülen bu projenin başında Veliaht Prens bin Selman bulunmaktadır. 2017 yılından beri dikkatleri çekmeyi başarmış olan bu proje, Suudi Arabistan topraklarında kurulması planlanan ve yapay zekâ teknolojisi ile donatılarak inşa edilecek olan bir şehir tasarımıdır. NEOM Projesi, ABD, İsrail ve Suudi Arabistan iş birliği ile hazırlanmış, finanse edilmiş ve projeye yönelik çalışmalara da başlanmıştır. NEOM Projesi ekonomik, siyasi, sosyal vb. boyutları bulunan bir proje olması sebebiyle günümüzü anlamak ve gelişmeleri anlamlandırabilmek adına üzerine düşünülmesi ve incelenmesi gereken bir projedir. Değişen dünya gerçekleri, teknolojik gelişmeler, yapay zekâ teknolojilerinin ekonomik ve politik boyutlarıyla birlikte çeşitli zeminlerde kullanımı gibi hususlar bizi, bu konuya ilişkin çalışmalar yapmaya itmiştir. Yapay zekânın hâkim olduğu bir şehir, alışlagelmiş bütün kent yaşamı pratiklerini yeniden kurgulayacak bir sistemi de beraberinde getirecektir. Mevcut toplumsal yapının dışında inşa edilen hem mekânsal hem de yapısal olarak "uzak"ta olan bu yeni şehri anlamak için sosyolojik bir bakışla irdelenmek gereklidir. Bu çalışmada da NEOM Projesi, kurgu ve gerçeklik dikotomileri ekseninde mevcut ile tasarlanan arasındaki ayrıma dikkat çekilerek ele alınmıştır. Alışlagelen şehir yaşamı ve idealize edilen şehir yaşamlarının karakteristikleri özelinde kent yaşamı anlatılmış, mukayeseli bir inceleme yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Yapay Zekâ, NEOM, Kent, Akıllı Kent, Kurgu, Gerçeklik.

DESIGN CITY OF THE ERA OF DIGITALISATION: THE NEOM PROJECT

Abstract

55% of the world's population lives in cities. This high rate makes cities a field of research that needs to be studied from the perspective of different disciplines. Urban studies have a very important place in the discipline of sociology. In these studies, in consideration of the developments from the past to the present, many subjects such as the structure of cities, their changes, the dynamics of urban life, and individuals' attitude in urban life have been handled. In the current urban studies, it is necessary to dwell on the technological developments and the changing urban life, needs of individuals, and information systems adapted to the urban life. As for this study, it focuses on the NEOM Project, which can be described as an output of technological developments and progresses made by artificial intelligence technology. The Crown Prince Mohammad bin Salman is at the head of this project, which is thought to have been put forward with the 2030 vision of Saudi Arabia. This project, which has recognized since 2017, is a design city intended to be established on the territory of Saudi Arabia and will be established with artificial intelligence technology. The NEOM Project was prepared and financed in cooperation with the USA, Israel and Saudi Arabia, and the work on the project has also started. Since the NEOM Project has an economic, political, social etc. dimensions, it needs to be considered and examined in order to understand today's world and to penetrate the developments. The subjects such as changing world realities, technological developments, the economic and political dimensions of artificial intelligence technologies and their use on various areas have urged us to work on this issues. A city designated by artificial intelligence would bring a system that will reconstruct all the usual urban life practices. In order to comprehend this new city , which is "distant" both spatially and structurally, built outside the existing social structure, it is necessary to examine it from the frame of sociology. In this study, the NEOM Project is discussed by remarked to the division between the present and the designed cities in the axis of fiction and reality dichotomies. The urban life is explained in terms of the usual and the characteristics of designed and idealized urban life, and a comparison between these two has been made.

Keywords: Artificial Intelligence, NEOM, City, Smart City, Fiction, Reality.

Giriş

Günümüzde teknolojik gelişmeler çoğunlukla yapay zekâ kavramı ekseninde tartışılmaktadır. Bu kavram iki farklı düzlemde değerlendirilir. Birincisi insan merkezli yaklaşımdır ve hipotezler ile deneysel doğrulamaları esas alır. Diğeri ise matematiksel kombinasyonları esas alan rasyonel yaklaşımdır. Bu zamana kadar yapılmış olan yapay zekâ çalışmalarına genel olarak bakıldığında yapay zekânın etki alanının dört farklı kategoride değerlendirildiği

görülmektedir. Bunlar; insan gibi düşünen sistemler, insan gibi davranan sistemler, akılcı düşünen sistemler ve akılcı davranan sistemlerdir.¹

Yaşadığımız dünyada yapay zekâ desteği ile kurulup insan gibi düşünen ve hareket eden sistemler, günümüzde giderek yaygınlaşmaktadır. Teknoloji hızla gelişmekte ve alışlagelmiş bütün sistemleri de kendi gelişim hızı ölçüsünde değiştirmektedir. Bu değişim, toplumsal yapıyı çok boyutlu biçimde etkilemekle birlikte değişimin gelişim aşamaları, zamanı ve yönü bakımından coğrafyaya göre farklılık göstermektedir. Bu farklılığın ortaya çıkmasındaki en temel etkenlerden biri devletlerin gelişmişlik düzeyi ve teknoloji yatırımlarıdır. Dijital çağ olarak nitelendirilen çağımızda bu gelişmeler ulusal sınırları aşırp dünya genelinde bir pazara ve rekabet alanına dönüşmüş durumdadır. Bu doğrultuda her ülke kendi imkanları ve politikaları çerçevesinde dijital dönüşüme ilişkin birtakım atılımlar gerçekleştirmektedir.

Bu çalışma da dijitalleşen çağın önde gelen ülkelerinin politikalarına kısaca değinmeyi ve bu politikaların ürünlerinden biri olan yeni kent yaşamı tasarımı NEOM'u ele almayı amaçlamaktadır.

1. Dijitalleşen Dünyanın Lider Ülkeleri

Devletlerarası ilişkilerin her zaman politik, ekonomik, tarihsel vb. uzantıları olagelmıştır. Günümüzde de devletlerarası rekabetin temelinde özellikle yeni bilgi sistemlerine hâkim olup güç elde etme hedefi yatmaktadır.

Dijital Dönüşüm sürecinde etki ve faaliyet alanlarına göre devletlerin fonksiyonlarını ifade eden Kamu Dijital Dönüşüm Lideri (KDDL) kavramı ortaya çıkmıştır²:

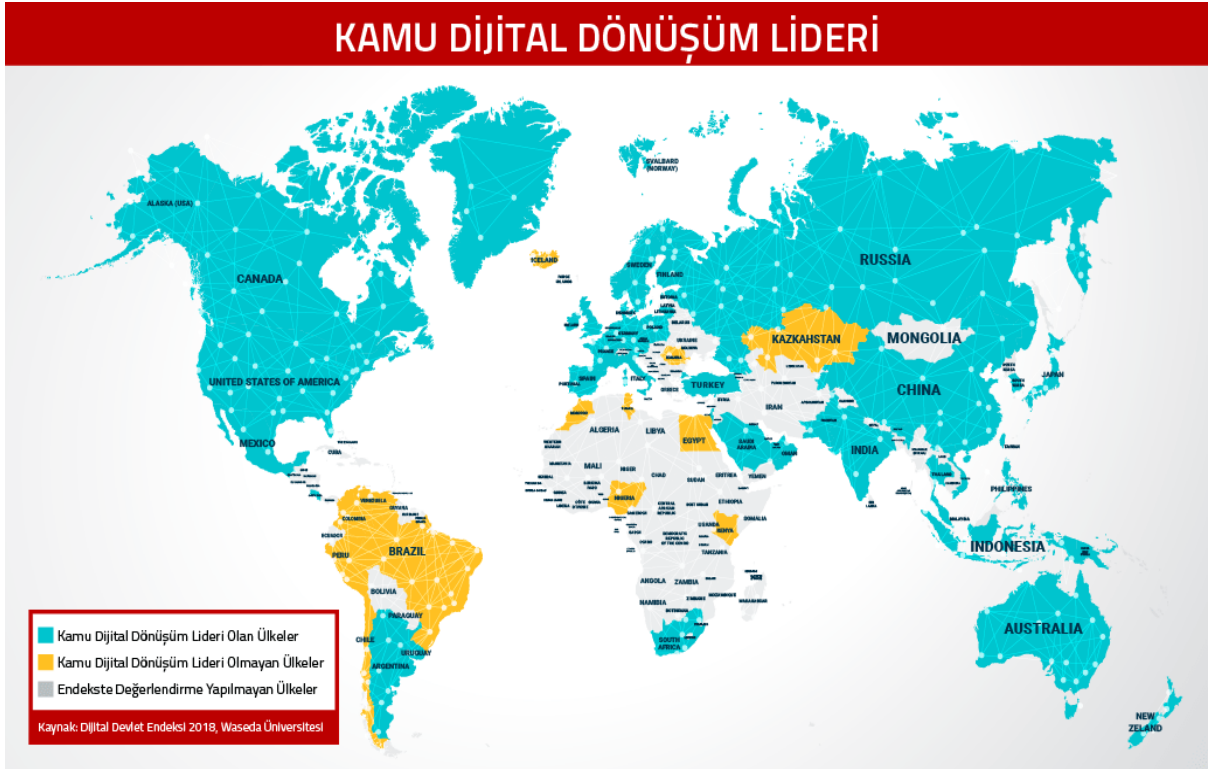
“Kamu Dijital Dönüşüm Lideri, kamu kurumlarının performans ve hizmetlerinin verimliliğini artırmak ve kamunun dijital dönüşümüne öncülük etmek amacıyla kamuda dijital dönüşüm stratejilerinin oluşturulması ve uygulama süreçleri başta olmak üzere dijital dönüşüm yol haritalarının hazırlanmasından sorumludur.”

KDDL ile işaret edilen bir kişi veya kurum değildir. Bu kavram bir fonksiyona işaret etmektedir. Bu fonksiyonun yerine getiricileri ise devletlerdir. Dijitalleşen dünyada söz sahibi olan dönüşüm lideri devletler bu misyonu paylaşmaktadır. Ancak bu durum aynı zamanda bir rekabet alanına da işaret etmektedir. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi'nce paylaşılan ve aşağıda verilen harita, bu rekabet ağı içerisinde dünya ülkelerinin etkililiğine işaret etmektedir.³

¹ Stuart J. Russell ve Peter Norvig, Artificial Intelligence A Modern Approach, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1995, s. 4-5.

² <https://cbddo.gov.tr/kamu-dijital-donusum-lider/> (Erişim Tarihi:26.05.2021)

³ <https://cbddo.gov.tr/kamu-dijital-donusum-lider/> (Erişim Tarihi: 26.05.2021)

Şekil 1: KDDL haritası CBDDO resmi sayfasından alınmıştır.

Kamu dijital dönüşüm lideri olan ülkeler mavi renkle gösterilirken liderler arasında bulunmayan ülkeler sarı renkle işaretlenmiştir. Buna göre dünya genelinde dijitalleşme süreçlerine ilişkin ciddi bir rekabet durumu söz konusudur. Amerika, Çin, Japonya gibi ülkeler ilan ettikleri ilerleyen yıllara dönük hedef raporlarında, dijital dünyanın “akıllı devletleri”⁴ olma yolunda geliştirdikleri ciddi projelerden bahsetmektedir.

Dijital Dönüşüm Liderleri arasında yer alan Japonya, "Siber uzay ve fiziksel alanı büyük ölçüde bütünleştiren bir sistem tarafından sosyal sorunların çözülmesi ile ekonomik ilerlemeyi dengeleyen insan merkezli bir toplum" olarak tasarladığı "Society 5.0" projesi üzerine faaliyetlerine devam etmektedir. Society 5.0, Japonya'nın 5. Bilim ve Teknoloji Temel Planı'nda hedeflenen gelecek toplumu olarak önerilmiştir.⁵ Diğer bir lider ülke olan Çin de 2015 yılında, Çin'in endüstriyel kapasitesini modernize edecek olan "Made in China", (MIC 2025) girişimini ilan etmiştir. Bu girişim, on yıllık bir süreyi kapsamakta olup ağırlıklı olarak akıllı üretime odaklanmaktadır. Amaçları arasında Çin'in küresel bir güç merkezi olup teknoloji endüstrisinde ve yeni enerji araçları sahasındaki konumunu netleştirmektir.⁶

Ülkemizde de mevcut gelişmeleri takip etmenin yanı sıra dünya çapında sürdürülen rekabete dâhil olmanın gerekliliği, ilk olarak devlet işleyişine yönelik birtakım adımlar atmayı mecbur kılmıştır. Atılmış olan adımların başında öncelikle devlet sistemini dijitalleştirme girişimleri

⁴ Halil Yasin Tamer ve Barış Övgün, Yapay Zeka Bağlamında Dijital Dönüşüm Ofisi, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Erken Görünüm, DOI:10.33630/ausbf.691119

⁵ https://www8.cao.go.jp/cstp/english/society5_0/index.html (Erişim Tarihi: 28.05.2021)

⁶ <https://isdp.eu/content/uploads/2018/06/Made-in-China-Backgrounder.pdf> (Erişim Tarihi: 27.05.2021)

yer almaktadır. Bu doğrultuda ilk olarak Amerika’da e-devlet sistemi uygulanmış ve bu uygulama, dijital devlet sistemine geçişte önemli bir adım olmuştur.⁷ Türkiye de buna benzer bir sistemi ilk olarak T.C. Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi Başkanlığı’nca yürütülen e-devlet kapısı uygulamasına geçerek başlatmıştır.⁸ Bu gelişme, devletlerarası rekabet açısından da oldukça önem arz etmektedir. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı’nca hazırlanan 2020 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Planı’nda da ifade edildiği gibi “dijital dönüşümün hızlandırılması yoluyla öncelikli sektörlerde üretkenliğin ve rekabet gücünün artırılması temel amaçtır”.⁹ Bunun yanı sıra bahsi geçen raporda, rekabet için gerekli olan işgücüne yönelik mesleki eğitim ve nitelikli insan kaynağı oluşturmanın gerekliliği de dijital dönüşüm sürecinde altı çizilen hususlardandır.¹⁰

Bunların dışında Rusya, Kanada, Avustralya, Amerika, İsrail ve Suudi Arabistan gibi ülkeler de KDDL olan ülkeler arasında yer almaktadır. Bu çalışmaya konu olan dönüşüm projesi NEOM’un öncülüğünü de Amerika ve İsrail’in de desteğiyle Suudi Arabistan yapmaktadır. Dünya genelinde kaydedilen teknolojik gelişmelerin meydana çıkardığı rekabet ortamında Suudi Arabistan da 2030 planıyla bu rekabete dâhil olduğunu ilan etmiştir.

2. Akıllı Kent Nedir?

Dijitalleşen dünyada, yapay zekâ teknolojileri hemen her alanda kullanılmaya başlanmıştır. Bu da toplumsal işleyişte, gelenekle aktarılmış ve standartlaşmış olan düzenin değişmesini ve yeni sistemler geliştirilmesi gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Akıllı kent tasarımları da bu gelişmelerden yalnızca biridir.

Akıllı kent kavramı son yıllarda birçok farklı disiplin tarafından tartışılmaya başlanmış ve kavramın tanımlanmasına yönelik farklı yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Akıllı şehir genel olarak “bilgi, dijital, siber veya eko şehir olarak tanımlanmıştır. Akıllı şehir, planlamacılarının belirlediği hedeflere bağlı olarak çeşitli yorumlara açık bir konsepti temsil etmektedir. Akıllı şehir, bilgi ve iletişim teknolojilerini altyapı olarak kullanan, hem işlevsel hem de yapısal olarak günümüz şehrine yapılan bir iyileştirme olarak kabul edilebilir.”¹¹ Lombardi, “akıllı şehirlerin boyutlarını ’akıllı ekonomi, akıllı insanlar, akıllı yönetim, akıllı hareketlilik, akıllı çevre ve akıllı yaşam’ şeklinde sıralamaktadır”.¹²

⁷ Halil Yasin Tamer ve Barış Övgün, Yapay Zeka Bağlamında Dijital Dönüşüm Ofisi, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Erken Görünüm, DOI:10.33630/ausbf.691119, s.3

⁸ <https://www.turkiye.gov.tr/bilgilendirme?konu=siteHakkinda> (Erişim Tarihi: 26.05.2021)

⁹ https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/2020_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Programi.pdf s.139 (Erişim Tarihi: 24.05.2021)

¹⁰ https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/2020_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Programi.pdf s.128 (Erişim Tarihi: 24.05.2021)

¹¹ ITU-T Technology Watch Report. (2013). Smart Cities – Seoul: a case study, s.1 https://www.itu.int/dms_pub/itu-t/oth/0b/15/T0B150000153301PDFE.pdf (Erişim Tarihi: 28.05.2021)

¹² Uğur Sadioğlu, Betül Dinç (2019). “Yaşam Boyu Öğrenme ve Akıllı Kentler”, Kamu Yönetimi ve Teknoloji Dergisi, 1(1): 43-61, s.47

Bu çerçevede “Seul, New York, Tokyo, Şanghai, Singapur, Amsterdam, Kahire, Dubai, Kochi ve Malaga dahil olmak üzere dünyanın birçok büyük şehrinde akıllı şehir projeleri geliştirilmeye başlanmıştır.”¹³ Bunların yanı sıra Suudi Arabistan topraklarında Velihaht Prens b. Selman’ın liderliğinde de bir proje geliştirilmektedir: NEOM Projesi.

3. NEOM Projesi

NEOM, Suudi Arabistan’ın Kızıldeniz şeridi boyunca inşa etmeyi planladığı bir akıllı şehir projesidir. İsminin, Latince’de yeni anlamında kullanılan *neo* ile Arapça’da gelecek anlamında kullanılan *müstakbel*’in ilk harfinin birleşiminden ortaya çıktığı düşünülmektedir. NEOM Projesi, 2017 yılında Suudi Arabistan’ın 2030 planı kapsamında ilan edilmiştir ve Suudi Arabistan’ın yeni gelecek tasarısını ifade etmektedir.¹⁴

2030 planında, Suudi Arabistan İslam Dünyası’nın kalbinin attığı kutsal mekanların bulunduğu topraklara sahip olarak ve Asya-Avrupa-Afrika arasındaki ticaret ağında bulunduğu konumu kullanarak geleceğe yatırım yapmayı planlamaktadır. 2030 planında dikkat çekilen üç ana tema vardır. Bunların birincisi olan dinamik toplum (vibrant society) ile “sağlıklı yaşam tarzlarını benimsemenin ve dünyanın her yerinden Hac ve Umre hacılarına hizmet etmenin yanı sıra, Krallığın arkeolojik alanlarını kucaklamının ve onları UNESCO’nun Dünya Mirası Listesi’ne kaydetmenin” hedef olarak belirlendiği ifade edilmektedir. Dikkat çekilen ikinci husus hırslı devlet (ambitious nation) politikasına ilişkin atılan adımlardır. Bu bağlamda iki stratejik hedef belirlenmiştir: “etkili hükümet” ve “sorumlu vatandaş”. 2020 itibariyle petrol dışı gelir alanlarının artırılmış olması ve gönüllü vatandaş sayısının yüzbinleri aşması etkili olmuştur. Son olarak değinilen tema, ekonomik büyümeye (a thriving economy) yönelik atılan adımlardır. Bu noktada kadınların işgücüne katılımı, Kamu Yatırım Fonu’nun varlıklarını büyütme ve KOBİ’lerin GSYİH’ye katkısının artırılması yönünde adımlar atılmıştır.¹⁵ Suud lideri 2030 hedefleri kapsamında ”güçlü yönlerin tamamen çeşitlendirilmiş bir gelecek için olanak sağlayan araçlara dönüştürülerek, ekonominin yeteneklerini güçlendirmeye ve çeşitlendirmeye odaklı“ bir politika izlediklerini ilan etmiştir.¹⁶

Suudi Arabistan’ın geleceği yakalamak ve dahi söz sahibi olmak, bununla birlikte ekonomik gelir kaynaklarını çeşitlendirerek geleceği garanti altına almak adına ortaya koyduğu projelerin biri de NEOM projesidir. Velihaht prensin liderliğinde devam eden projenin, “Suudi Arabistan’ın Ürdün ve Mısır sınırında Kızıldeniz sahili üzerinde 26 bin 500 kilometrekare bir alan üzerinde hayata geçirilmesi planlanmakta ve yaklaşık 500 milyar dolara mal olacak olan

¹³ ITU-T Technology Watch Report. (2013). Smart Cities – Seoul: a case study, s. 1

¹⁴ (E) Tuğg. Doç. Dr. Oktay Bingöl, Merkez Strateji Enstitüsü Raporu-025, *Suudi Arabistan’ın “Neom” Projesi: Rantiyeciliğin Dönüşümü, Dengeleme ve Orta Doğu’da Yeni Alt Bölgesel Güvenlik Kompleksi*, s.1

¹⁵ <https://www.vision2030.gov.sa/ar/v2030/achievements/> (Erişim Tarihi:28.05.2021)

¹⁶ <https://www.vision2030.gov.sa/v2030/leadership-message/> (Erişim Tarihi:28.05.2021)

projenin, hükümet ve özel yatırımcılarca finanse edilmesi beklenmektedir.”¹⁷ Proje çalışmalarında, ABD ve İsrail de destekçilerdendir .¹⁸

Şekil 2: <https://neom.directory/what-industries-will-neom-have>

“the Line” olarak nitelenen akıllı kent tasarımı NEOM, kıyıdan vadiye doğru 170 km uzunluğunda sırasıyla kıyı, çöl, dağlar ve vadi şeklinde bir hat biçiminde uzanmaktadır.

¹⁷ <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/veliaht-prens-bin-selmanin-neom-projesi-ve-israil-le-normallesme-cabalari/1830965> (Erişim Tarihi: 28.05.2021)

¹⁸ (E) Tuğg. Doç. Dr. Oktay Bingöl, a.g.e.

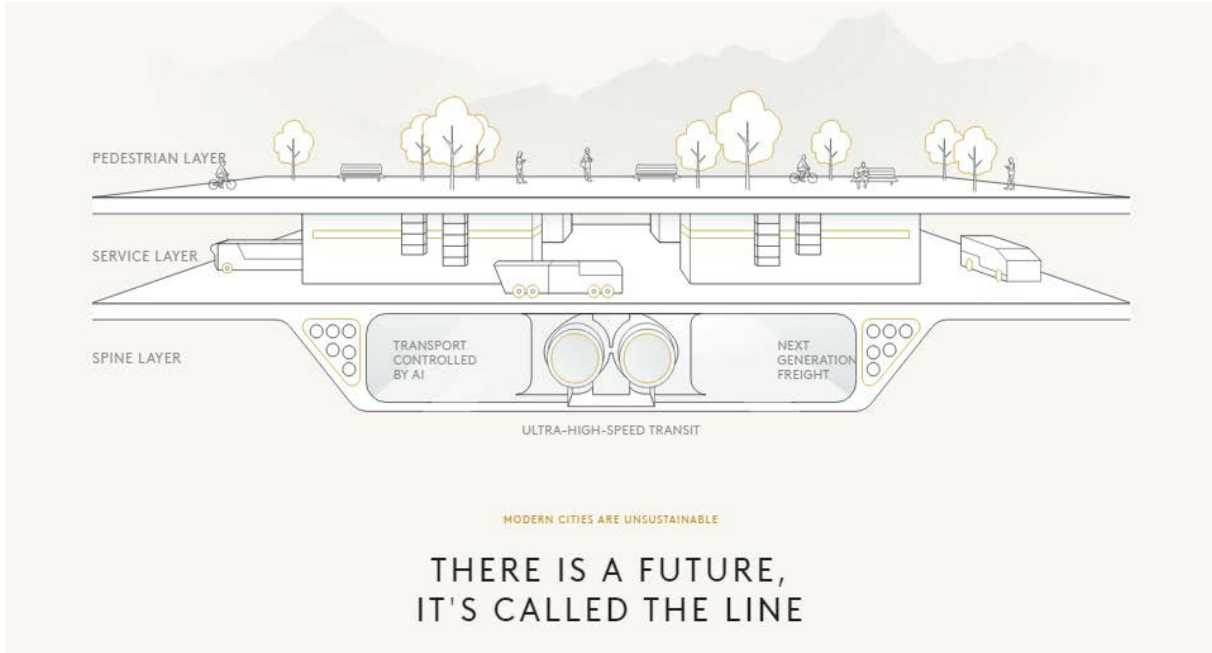

Şekil 3: <https://www.neom.com/en-us/whatistheline>

NEOM'un "dokuz özel yatırım sektörüne hizmet etmesi beklenmektedir. Bunlar; enerji, biyoteknoloji, gıda, mobilite, ileri üretim, teknolojik ve dijital bilimler, turizm, medya ve eğlencedir. Bütün bu sektörler, uluslararası yatırımları çekmek için stratejik olarak tasarlanmıştır ve Suudi Arabistan'ın şimdiye kadarki petrol merkezli ekonomisini çeşitlendirmek için büyük bir çabanın parçası olup proje tamamlandığında NEOM, New York'un 33 katı büyüklüğünde bir şehir olacaktır."¹⁹ Bu şehrin tanıtımı "sıfır araç, sıfır cadde, sıfır karbon emisyonu" mottosuyla yapılmaktadır. Geleceğin yapay zeka üzerine inşa edilen, yeryüzünde doğa ile iç içe yaşam devam ederken bütün ulaşım, transfer, atık sistemlerinin yer altında kurulan ağlar ile sürdürüldüğü yeni nesil bir kent tasarımıdır. Bu kentte, gündelik hayatı kolaylaştırmak adına hem kent sakinlerinin hem de işletmelerin kullanabileceği biçimde, sürekli öğrenen ve öngören görünmez yapay zeka özellikli altyapı sistemi kurulması planlanmaktadır.

NEOM, doğayla iç içe bir yaşam vaad etmektedir. Bu bağlamda değinilmesi gereken nokta NEOM'un sağlıklı bir yaşam tarzı için arabalar ve sokakların yerine yürünebilir mesafelerle dizayn edilen, en uzun yolculuğun 20 dakikayı geçmeyeceği bir şehir tasarımı olmasıdır. Bunun yanı sıra yenilenebilir enerji kaynaklarına yapılan vurgu da dikkat çekicidir. "Sürdürülebilir bir gelecek için bol miktarda yenilenebilir enerji" kaynağıyla donatılan NEOM görünüşe göre doğa dostu bir projedir. Ancak yer üstünden kaldırılan bütün sistemlerin doğal akışın aksine yer altına taşınması gelecekte farklı bir takım sorunlara yol açabilecektir.

¹⁹<https://neom.directory/about-neom> (Erişim Tarihi: 29.05.2021)

Şekil 4: NEOM projesi yer altı ve yüzey tasarımı <https://www.neom.com/en-us/whatistheline>

NEOM tasarımında yapı, yiyecek, eğitim, sağlık, üretim, su, turizm, medya, enerji gibi birçok sektörde yenilikçi adımlar atılması planlanmaktadır. Yapı ve tasarım yöntemlerinde döngüsel ekonomi anlayışına dikkat çekilir. Yiyecek sektöründe ise inovasyondan yararlanan ve gelecek nesiller için gıda güvenliğini garanti eden küresel bir topluluk olma iddiası vardır. İklim koşullarına dayanıklı tarım, sürdürülebilir su ürünleri yetiştiriciliği, kişiselleştirilmiş beslenme ve yeni gıdalarda dünya için bir öncülük üstlenilir.²⁰

Eğitim alanında da yenilikçi ve teknolojik sistemlerin hakim olduğu bir tasarım karşımıza çıkar. Teknoloji ve yenilikçi anlayışın “geleceğin laboratuvarı” olarak kullanılmasıyla birlikte herkes için yaşam boyu öğrenmeyi teşvik edecek yeni bir eğitim anlayışı sunulmaktadır.²¹ Bununla birlikte NEOM’un Dünyanın ilk bilişsel şehri olduğu iddiasıyla, gerçek zamanlı veri ve zekanın kullanılıp insanların etkileşim ve çalışma şeklini temelden değiştirecek bir yaşam biçiminin tasarlandığı söylenmektedir.²²

Bölgenin öne çıkan yenilikçi yaklaşımlarından biri de su üretim ve tüketimi konusunda karşımıza ortaya koyulmuştur. “Oldukça yeni, karbonsuz ‘güneş kubbesi’ teknolojisini içeren tamamen yenilenebilir ve sürdürülebilir bir su sistemi, sakinlere düşük maliyetli su kullanım imkanı sağlayacaktır. Tüm atık sular geri dönüştürülecek ve yan ürünler tarım ve sanayi uygulamalarına yönlendirilecektir. NEOM, sıfır maliyetli su çözümleri sağlama hedefi ile sadece bölgesel ölçekte değil, küresel ölçekte de su üretimi ve maliyetinde benzeri görülmemiş

²⁰ <https://neom.directory/about-neom>

²¹ <https://neom.com/en-us/sectors>

²² <https://www.neom.com/en-us/sectors/technology-and-digital>

bir verimlilik sunacaktır” denilmekte ve bölgede su üretim ve tüketimine ilişkin bütünüyle yeni bir sistem kurulması istenmektedir.²³

Bunların yanı sıra NEOM tasarımında, kültürel süreçler ve eğlence deneyimlerinin de yeniden tanımlanması amaçlanır. NEOM, gelişmiş teknolojileri ve yeni ortamları kullanarak oldukça kişiselleştirilmiş cazibe merkezleri oluşturmayı hedeflemekte, burada geliştirilen ve piyasaya sürülen bütün deneyimler ve etkinliklerin tüm dünyaya ihraç edilmesini öngörmektedir.²⁴ Gündelik yaşamda ihtiyaç duyulan her şeye beş dakikalık mesafelerle ulaşılabilecek şekilde küçük komünler şeklinde planlanan NEOM bireyselliği sağlama ve özel alan sunması bakımından dikkat çekicidir. Eğlence sektöründeki planlamalar doğrultusunda atılan adımlardan biri olan ve NEOM’da gerçekleştirilmesi planlanan turizm hareketliliği için de 2022'nin sonuna kadar kentin ilk otellerinin açılacağı söylenmiştir.²⁵

Buraya kadar bahsi geçen yenilikler ve gelişmeler, NEOM akıllı kentinin tasarımcılarına göre zamanın dışına çıkmayı gerektirmektedir. Onların deyimi ile “çağdaş şehirler gelişimle mücadele edemezler.”²⁶ Bu da her anlamda yenilik ve değişimi gerektirmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

NEOM projesi örneğinde yapay zekâ teknolojilerinin kullanıldığı akıllı şehir tasarımının güncel bir örneğinin incelendiği çalışmada, tekno-bilişim çağının yeni şehir konseptinin ipuçlarının verildiği anlaşılmaktadır. Esasen şehir, insanın toplumsal yaşamının ilk örneklerinin görüldüğü antik dönemden itibaren toplumsal ihtiyaçların organize biçimde karşılandığı kolektif yaşamın bilinen ilk ve en eski örneğini oluşturur. Bu özelliğiyle toplumsal gerçekliğin doğasına en uygun olan birlikte yaşama formlarından biridir. Şehir, İngiltere’de ortaya çıkıp diğer Avrupa ülkelerine, oradan da dünyaya yayılan endüstri devrimi ile birlikte kitlelerin tercih ettiği yeni yaşam alanı olarak döneme damgasını vuran bir yaşam biçimi özelliği kazanmıştır. Bu özelliğini yaklaşık üç yüzyıldır koruyan şehir yaşamı, çeşitli işkollarının yoğunlaştığı ekonomik ilişkileri ve sektörel yapılanmanın yanı sıra, kültürel ve sosyal hayata getirdiği hareketlilikle modern dünyada insanın tasarladığı en önemli medeniyet ürünlerinden biri durumundadır. Başlangıçtan itibaren şehrin kâşifi ve en önemli aktörü olan insan, yaşadığı mekânı inşa ve imar edip geliştirerek güzelleştirmenin de gayreti içerisinde olmuştur. Özellikle geçtiğimiz yüzyılın sonlarından itibaren hızlanan teknolojik gelişmelerle birlikte şehrin mekansal planlamasında yenilikler kat edilse de, bugün şehre anlamını, amacını ve ruhunu veren insanın ona bakışı konusunda bir farklılaşmanın yaşandığı bilinmektedir. Söz konusu farklılaşmanın temel karakteristiği, kalabalık şehir mekânlarının gittikçe daha az insanı bir arada barındıracak şekilde mikro ölçekli planlamalara konu olmasıdır. Esasen modernleşme

²³ <https://neom.com/en-us/sectors>

²⁴ <https://neom.com/en-us/sectors>

²⁵ <https://www.thenationalnews.com/business/travel-and-tourism/atm-2021-saudi-arabia-s-500bn-futuristic-neom-mega-city-to-open-first-hotels-by-end-of-2022-tourism-head-says-1.1225184>

²⁶ <https://www.neom.com/en-us/whatistheline>

sürecinin erken dönemlerinden itibaren gittikçe bireyselleşen insan, bu süreçte daha da yalnız bir yaşama adım atmış görünmektedir. Pandemi sürecinin daha da hızlandığı sosyal izolasyon ve mesafe kültürü ile de denkleştiğinde, kamusal alanların sınırları özel alanın lehine bir gerilemeye sahne olmaktadır. Bu manzara karşısında toplumsal hazır bulunuşluğu her geçen gün artan bireyler, bir süredir alışkın oldukları mikro şehir konseptine uygun yaşam tasarımlarını ilgi çekici alternatifler olarak algılayabilmektedir. Nitekim NEOM projesi böyle bir yeni ihtiyaca karşılık gelme potansiyeli taşımaktadır. Çünkü bu projede, insanın ve kadim şehir hayatının doğasında var olan karşılıklı ihtiyaç odaklı bir arada yaşama biçimine, tecrübesine ve kültürüne alternatif birey odaklı yeni bir yaşam biçimi önerilmektedir.

Kaynakça

Halil Yasin Tamer ve Barış Övgün, Yapay Zeka Bağlamında Dijital Dönüşüm Ofisi, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Erken Görünüm, DOI:10.33630/ausbf.691119

ITU-T Technology Watch Report. (2013). Smart Cities – Seoul: a case study, https://www.itu.int/dms_pub/itu-t/oth/0b/15/T0B150000153301PDFE.pdf Erişim Tarihi: 28.05.2021)

Stuart J. Russell ve Peter Norvig, Artificial Intelligence A Modern Approach, Prentice Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1995

Tuğ. Doç. Dr. Oktay Bingöl, Merkez Strateji Enstitüsü Raporu-025, Suudi Arabistan'ın "Neom" Projesi: Rantiyeciliğin Dönüşümü, Dengeleme ve Orta Doğu'da Yeni Alt Bölgesel Güvenlik Kompleks

Uğur Sadioğlu, Betül Dinç (2019). "Yaşam Boyu Öğrenme ve Akıllı Kentler", Kamu Yönetimi ve Teknoloji Dergisi, 1(1): 43-61

<https://www.aa.com.tr/tr/analiz/veliaht-prens-bin-selmanin-neom-projesi-ve-israil-le-normallesme-cabalari/1830965> (Erişim Tarihi: 28.05.2021)

<https://cbddo.gov.tr/kamu-dijital-donusum-lider/> (Erişim Tarihi:26.05.2021)

<https://cbddo.gov.tr/kamu-dijital-donusum-lider/>

<https://isdpeu.com/content/uploads/2018/06/Made-in-China-Backgrounder.pdf> (Erişim Tarihi: 27.05.2021)

<https://neom.com/en-us/sectors>

<https://www.neom.com/en-us/sectors/technology-and-digital>

<https://www.neom.com/en-us/whatistheline>

<https://neom.directory/about-neom>

<https://neom.directory/about-neom> (Erişim Tarihi: 29.05.2021)500bn-futuristic-neom-mega-city-to-open-first-hotels-by-end-of-2022-tourism-head-says-1.1225184

https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2019/11/2020_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Prोगrami.pdf (Erişim Tarihi: 24.05.2021)

https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2019/11/2020_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Prोगrami.pdf (Erişim Tarihi: 24.05.2021)

<https://www.thenationalnews.com/business/travel-and-tourism/atm-2021-saudi-arabia-s->
<https://www.turkiye.gov.tr/bilgilendirme?konu=siteHakkinda> (Erişim Tarihi: 26.05.2021)
<https://www.vision2030.gov.sa/ar/v2030/achievements/> (Erişim Tarihi:28.05.2021)
<https://www.vision2030.gov.sa/v2030/leadership-message/> (Erişim Tarihi:28.05.2021)
https://www8.cao.go.jp/cstp/english/society5_0/index.html (Erişim Tarihi: 28.05.2021)

DOĞA MERKEZLİ ÖZEL ANAOKULLARI İLE DEVLET ANAOKULLARINA DEVAM EDEN ÇOCUKLARIN ÇEVRE FARKINDALIĞI VE TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Doç. Dr. Kazım BİBER

Balıkesir Üniversitesi <https://orcid.org/0000-0001-8706-4733>

Hülya CANKORUR

Rahmi Kula Anadolu Lisesi / <https://orcid.org/0000-0003-1498-5157>

Rabia Sultan GÜLER

Rahmi Kula Anadolu Lisesi <https://orcid.org/0000-0003-3332-8734>

Ecenur DEMİR

Rahmi Kula Anadolu Lisesi / <https://orcid.org/0000-0001-7713-6561>

Duru ÖZÇINAR

Şehit Turgut Solak Fen lisesi / <https://orcid.org/0000-0001-9079-6601>

ÖZET

Araştırmanın amacı, doğa merkezli özel anaokulları ile devlet anaokullarına devam eden 5-6 yaşındaki çocukların çevre farkındalığı ve çevreye yönelik tutumlarının incelenmesidir. Tarama modelindeki betimsel araştırmanın çalışma grubunu, 2020-2021 Eğitim Öğretim yılında Balıkesir ilindeki doğa merkezli Özel Maki Anaokulları (48 çocuk) ve devlet anaokulları (48 çocuk) oluşturmaktadır. Araştırmada Kişisel Bilgi Formu ve Soydan ve Samur (2017) tarafından 60-72 aylık çocuklar için geliştirilen Okul Öncesi Çocuklar İçin Çevre Farkındalığı ve Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Okul Öncesi Çocuklar İçin Çevre Farkındalığı (.74) ve Tutum (.78) Ölçeği ve ölçeğe ait toplam (.82) faktörlerin Cronbach α Katsayıları hesaplanmıştır. Ölçek, Çevreye Karşı Tutum (15madde) ve Çevre Farkındalığı (11 Madde) olmak üzere iki alt boyuttan ve 26 resimden oluşmaktadır. Veriler araştırmacı tarafından her çocuğa birebir uygulanarak toplanmıştır. Çalışmaya esas değişkenlerin ortalama, mod, medyan, çarpıklık ve basıklık değerleri hesaplanmıştır. Araştırma grubunun çevresel farkındalık ve çevreye yönelik tutumlarının eğitim öğretim gördükleri okula göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için bağımsız örnekleme t-testi yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, doğa merkezli anaokullarındaki çocukların devlet anaokullarındaki çocuklara göre çevreye yönelik tutum ve çevresel farkındalıkları daha yüksek bulunmuştur. Devlet okullardaki çocuklara verilen eğitim ile birlikte doğaya daha çok maruz kalmaları çevreye karşı tutumlarında fark yaratması yönünden etkili olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: doğa merkezli anaokulu, çevreye yönelik tutum, çevresel farkındalık, doğa, okul öncesi

Investigation of Environmental Awareness and Attitudes of Children Attending Nature-Centered Private Kindergartens and State Kindergartens

ABSTRACT

The aim of the study is to examine the environmental awareness and attitudes of 5–6-year-old children attending nature-centered private and state kindergartens. The study group of the descriptive research in the screening model consists of nature-centered Private Maki Kindergartens (48 children) and public preschools (48 children) in the province of Balıkesir in the 2020-2021 academic year. In the study, Personal Information Form and Environmental Awareness and Attitude Scale for Preschool Children developed by Soydan and Samur (2017) for 60-72 months old children were used. The Cronbach α Coefficients of the Environmental Awareness (.74) and Attitude (.78) Scale for Preschool Children and the total (.82) factors belonging to the scale were calculated. The scale consists of 26 pictures and two sub-dimensions: Attitude towards Environment (15 items) and Environmental Awareness (11 items). The data were collected by the researcher through meetings with each child individually. The mean, mode, median, skewness and kurtosis values of the variables were calculated. An independent samples *t*-test was conducted to determine whether the environmental awareness and attitudes towards the environment of the research group differed according to the school they were educated at. According to the results of the study, the attitude and environmental awareness of children in nature-centered kindergartens were higher than children in public kindergartens. It is suggested that along with the education given, children in public schools may benefit if they are more exposed to the nature in terms of making a difference in their attitudes towards the environment.

Keywords: Nature-centered kindergarten, environmental attitude, environmental awareness, nature, preschool

THE IMPACT OF INNOVATION ON BRAND LOYALTY

Assistant Prof. Dr. Ipek KROM

Istanbul Esenyurt University

Orchi: 0000-0002-9420-0913

ABSTRACT

Brand loyalty means that consumers have attitudinal loyalty towards the brands and have become loyal customers of the brand through repeated purchases. Attitudinal loyalty is comprised of cognitive, affective and conative dimensions and includes the consumers' thoughts, feelings and purchasing intentions towards the brand. Purchasing behavior, on the other hand, needs to be developed depending on attitudinal loyalty; because consumers can purchase a brand repeatedly solely because of discounts, campaigns, and etc., which does not mean that they are loyal customers of that brand. The dimensions of brand loyalty are comprised of customer satisfaction, brand loyalty, perceived quality and brand image. Advertisements, especially innovation-oriented advertisements, have a brand loyalty-enhancing and increasing feature. On the other hand, innovation means improving a product or service or producing new innovative products or services through developments in the product, service, process, marketing, organizational process, business model development, ecological balance protection, sustainability and other stages. In the rivalry age of our globalizing world, it is essential for the brands to develop, preserve and increase their brand loyalty in order to protect their market share and generate a high and steady revenue. Changing brands, which only costs the customers a switching cost, means loss of market share for the companies. Through innovation the products or the services get better, get developed and get different from all the alternatives in the market and this state changes the purchasing behavior of the customers in return. While innovation had previously been adopted as a critical managing approach that brings competition advantage; as a result of the rivalry brought by globalization, innovation has become a preliminary approach in order for the companies not to get affected negatively from the fast shift in the market and to maintain their market share as well as their business potential. The aim of this research is to cover the significance of innovation orientation in terms of brand loyalty and the impact of innovation orientation on advertisements. Through literature review methodology, this research covers brand loyalty, the role of advertisements in increasing brand loyalty, types of innovation and the importance of innovation orientation in developing and increasing brand loyalty.

Key Words: *Advertising Strategies, Brand Loyalty, Entrepreneurship, Innovation, Innovation Orientation*

MARKA SADAKATİNİ GELİŞTİRMEDE YENİLİKÇİLİĞİN ROLÜ

ÖZ

Marka sadakati tüketicilerin markalara tutumsal olarak sadakat duyması ve tekrarlı satın alımlarla markanın sadık birer müşterisi olmaları anlamına gelir. Tutumsal sadakat bilişsel, duygusal ve çabasal boyutlar içerir ve tüketicilerin markaya yönelik düşüncelerini, duygularını ve satın alma niyetlerini kapsar. Satın alma davranışının ise tutumsal sadakata bağlı olarak gelişmesi gereklidir; zira tüketicilerin indirim, kampanya vb. nedenlerle bir markayı tekrarlı olarak satın almaları, o markanın sadık birer müşterisi oldukları anlamına gelmemektedir. Tüketicilerde marka sadakati oluşturabilmek için müşteri memnuniyeti, marka güveni, algılanan kalite ve marka imajı gibi boyutlar söz konusudur. Reklamların özellikle de yenilik odaklı reklamların marka sadakati geliştirici ve arttırıcı bir özelliği söz konusudur. Yenilik ise üründe, hizmetlerde, süreç aşamasında, pazarlama sürecinde, örgütsel aşamalarda, iş modelinde, ekolojik dengeyi koruma aşamasında ya da sürdürülebilirlik ve benzeri unsurlarda ürün veya hizmeti geliştirici değişikliklere gidilmek ya da bu unsurları kapsayan yenilikçi yeni bir ürün ya da hizmet ortaya koymaktır. Küreselleşen dünyamızın rekabet çağında markalarının marka sadakati geliştirmesi ve marka sadakatlerini koruması ve arttırması şirketlerin pazar paylarını koruması ve yüksek ve istikrarlı bir ciro elde edebilmesi açısından son derece önemli etkenlerdir. Müşteriler için sadece değiştirme maliyetine neden olacak olan marka değişimi, markalar açısından pazar kaybı anlamına gelmektedir. Yenilik sayesinde ürün ya da hizmetler iyileştirilmekte, gelişmekte ve piyasadaki tüm alternatiflerinden farklılaşmaktadır ve bu durum müşterilerin satın alma davranışlarını değiştirmektedir. Başlangıçta kritik bir yönetsel yaklaşım olarak rekabet avantajı sağlamak amacıyla benimsenen yenilik, küresel piyasadaki rekabetin artması nedeniyle markaların pazardaki bu hızlı değişime yenik düşmemesi, pazar paylarını koruyup geliştirebilmeleri ve işletmelerin sürdürülebilirliği için bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu araştırmanın amacı, inovasyon odaklılığın marka sadakati açısından önemini ve reklamlar üzerindeki etkisini ele almaktır. Bu araştırma, literatür taraması metodolojisi ile marka sadakati, marka sadakatini arttırmada reklamların rolü, yenilik türleri ve yenilik yöneliminin marka sadakatini geliştirme ve arttırmadaki önemini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Girişimcilik, Reklam Stratejileri, Marka Sadakati, Yenilik, Yenilik Odaklılık*

INTRODUCTION

Generating or developing brand loyalty has become more difficult than before due to the rise of customers' liking thresholds. However, loyal customers are a target audience that provides the most profit to companies and that must be protected and expanded. Despite this, highly successful innovative approaches by entrepreneurial firms to create and increase brand loyalty are also important.

In a world where everything changes and nothing remains constant, brands have to keep up with time, competition, technological developments and globalization to make a difference, and they have to make a difference not only for their future customers, but also for their current customers. In today's world, where even the smallest innovation can be easily imitated and most companies struggle to survive despite the economic turmoil in the market, it has become important to go beyond traditional approaches and develop innovative brand loyalty approaches in order to create, protect and increase brand loyalty.

1. THE CONCEPT OF BRAND LOYALTY

The concept of brand loyalty can be defined as the strength of the consumer's belief in the brand. Brand information plays a fundamental role in consumers' choice between products. Consumers' perception of determinative features in a brand and being affected by these features cause an increase in loyalty to that brand. The most basic feature of a strong brand is to create a loyal consumer. (Uztuğ:2003).

Consumers with brand loyalty are a group of consumers, who are loyal to the brand, who believe that competing products or services do not give the satisfaction of the preferred brand and who are constantly buying this brand. This consumer group is the target audience that brings the most revenue to businesses and must be protected and even expanded.

Consumer satisfaction is of great importance during the branding phase. If consumers are not satisfied with the brand, their loyalty to the brand does not form and they begin to seek for other brands. For these reasons, brand loyalty is evaluated within the concept of brand equivalence (Aaker, 1991).

Although there is a large number of academic researches on brand loyalty, most of the studies over the last decades focus on consumer loyalty from two perspectives: behavioral loyalty and attitudinal loyalty (e.g., Bandyopadhyay & Martell, 2007; Dick & Basu, 1994; Ball et al, 2004; Ringberg & Gupta,

2003) (Appiah et al., 2016). Attitudinal loyalty is comprised of cognitive, affective and conative dimensions.

Cognitive loyalty is the brand attribute information, which is available to the consumers indicating how one brand is preferred in comparison to other brands. This stage can also be expressed as loyalty based on brand belief.

Affective loyalty indicates the consumers' liking or attitude toward the brand, which develops upon cumulatively satisfying usage occasions. This stage reflects the pleasure fulfillment with the brand as well as the satisfaction dimension.

Conative loyalty, is the loyalty state of the consumers, which appears as a deeply held commitment to purchase the brand. This commitment indicates the consumers' purchasing intention of the brand which may be a probable but unrealized action (Oliver, 1999: 35).

Brand loyalty has been defined only from a behavioral perspective by many researchers (e.g., Kahn et al., 1986; Ehrenberg, et al., 1990) assuming that repeated purchasing behavior is enough to create brand loyalty in the customer through their interest in the brands. On the other hand, other researches (e.g., Day, 1969; Dick & Basu, 1994; Baldinger & Rubinson, 1996, Rundle-Thiele & Bennett, 2001; Rundle-Thiele, 2005) have proposed that in order to define brand loyalty, attitudinal loyalty should accompany behavioral loyalty (Banyopadhyay and Martell, 2007:2).

Brand loyalty is one of the main factors that creates brand equity and it develops as a result of the consumer's trust in the brand. The most important feature of a strong brand is to have a strong consumer base, who are loyal to the brand. As difficult and expensive as acquiring new customers is, retaining existing customers is a relatively easy and inexpensive process. In this way, high customer loyalty means a high market share for that brand and a stable turnover with repeat purchases. In addition, a brand with high brand loyalty can block the way for new products to enter the market and prevent the

increase of competition. Since loyal customers are less sensitive to price, companies can operate with

Figure 1.1. Brand Loyalty Pyramid

Reference: D. Aaker (1991), *Managing Brand Equity*, The Free Press.

In order to make the customers committed buyers, the brands need to develop certain strategies in order for the customers to go through the several levels of brand loyalty pyramid. As we can see in figure 1.1. according to Aaker's brand loyalty pyramid the bottom level is comprised of price sensitive customers, who can easily switch brands with no brand loyalty. These consumers are indifferent to brands and they haven't developed attitudinal loyalty towards the brands. The customers in the second level are satisfied with the brand and they have developed the habitual attitude of purchasing the brand on a frequent basis. These group of customers have no motivations to change the brand. The third level customers are satisfied buyers, who are conscious of the switching costs like time cost, financial loss, and dissatisfaction. The fourth level customers are ones who have developed an affective attitudinal brand loyalty and who personalize with the brand. The top level is comprised of customers who have developed brand loyalty. These customers have developed all the attitudinal brand loyalty levels as well as behavioral brand loyalty.

2. THE DIMENSIONS OF BRAND LOYALTY

The dimensions of brand loyalty, that is the factors that have a direct and positive impact on brand loyalty are comprised of customer satisfaction, brand trust, perceived quality and brand image (Ghafoor et al, 2012; Kalyoncuoğlu, 2017; Soo Shin, et al., 2019; Kabadayı & Alan, 2012; Krom, 2015; Şimşek & Noyan, 2009, Suhartanto and Kandampully, 2003).

2.1. CUSTOMER SATISFACTION

The life time of the companies on the market is closely linked to the number of its satisfied customers. The key factors for the existence and development of the companies in the market are the consumers. In order to cope with the competition in the market, the firms need to provide valuable and unique terms to their customers to satisfy their needs. This satisfaction not only is comprised of the feelings associated with the purchasing process, but also the activities before and after the sales. Customers' satisfaction is associated with the customers' experience with the product/service and their positive emotions (Biesok & Wyrod-Wrobel, 2011:23-25). Customer satisfaction plays an important role in making a customer brand loyal and has a significant impact on brand loyalty (Ghafoor et al., 2012: 76, Krom, 2015).

2.2. BRAND TRUST

Brand trust, which is established as a brand continues to realize its obligations, indicates the good intentions of a company. Brand trust means that the company will act in the interests of the customer. Brand trust is established after the consumer evaluates the firms' offerings. Depending on believes like safety, honesty and reliability of a consumer about a brand, subsequently brand trust is generated. (Doney & Cannon, 1997:35). Brand trust is generated and developed through the direct experiences of consumers about a brand. Brand trust has a direct and significant impact on brand loyalty. Once the brand trust is established, the firms gain competitive marketing advantages like reducing marketing cost, gaining more new consumers, affording great trade leverage, gaining favorable word of mouth advantage and gaining marketing efforts advantage among resisting competitors. These critical issues generate profitable brand outcomes (Kabadayı & Alan, 2012). Brand trust has a direct and positive impact on brand loyalty (Kabadayı & Alan, 2012; Kalyoncuoğlu, 2017; Soo Shin et al., 2019; Krom, 2015).

2.3. PERCEIVED QUALITY

Quality means excellence, value, suitability, distinguishing a product from others in terms of characteristics, meeting customer expectations or exceeding customer expectations (Corbett & Rastrict, 2000: 16). Zeithaml (1988: 3-4) differentiates between two different types of quality: objective quality and perceived quality. Objective quality refers to the technical superiority and excellence of the product in accordance with the predetermined measurable standards of the product. On the other hand, perceived quality refers to a customer's personal assessment of a product's superiority and excellence. Perceived quality provides value to the consumers by giving them reasons to buy the product differentiating the brand from the competing brands. Perceived quality is a consumer's evaluation of the overall excellence of the brand based on intrinsic factors such as performance and durability and extrinsic factors such as the name of the brand. While the consumer is making the purchasing decision, the consumer's perception of quality regarding the brand surpasses its price (Dodds et al., 1991:317-18). According to Şimşek and Noyan (2009), perceived quality has a direct and positive impact on brand loyalty.

2.4. BRAND IMAGE

Brand image concept, which appeared in 1950 was introduced by the famous advertising specialist David Ogilvy in order to express the feelings and emotions of the consumers regarding a certain product (Isoraite, 2018). Brand image is the consumer perceptions about a brand related to the brand, which are reflected as a cluster of associations (Rio et al., 2001). According to Aaker (1996: 68-71), while brand identity is a set of brand associations that are aspired to be created or maintained by brand strategists and is defined by the organization, brand image can be explained as how the consumers perceive a brand. There are a variety of ways through which the brand image creates value. First of all, it helps consumers to process information. Secondly, it differentiates the brand. Third it generates reasons to buy. Furthermore, it evokes positive feelings and provides a basis for brand extensions (Aaker, 1991). Brand image has a significant and important role in increasing brand loyalty (Suhartanto and Kandampully, 2003; Ghafoor et al., 2012).

3. INNOVATIONS AND ADVERTISING

The economic environment of the world is opposed to rapid changes in all fields. Especially technological improvements are one of the most important factors that have an effect on the firms' economic strategies. As a result of this circumstances, which characterizes the internal and external

environment of the firms, it is very important for the firms to adjust these changes in order to maintain their marketplace and face aggressive competition in an open world market atmosphere. Therefore, under these conditions, the firms are forced to carry out research and development (R&D) through innovation and creativity in all fields through methods that are comprised of management process, product marketing and etc. in order to come up with innovative ideas that will distinguish these firms from their rivals and give them a leading status in efficient competitiveness (Reguia, 2014: 140).

Advertising and innovation are two important success drivers for the firms in order to lead the competition through advantages like quality or appeals in advertisements for consumers (Askenazy et al., 2010:3) According to researches, advertising can be more efficient depending on the fact that the firm proposes innovative or less costly goods/services (Nelson, 1974; Fluet & Garella, 2002).

The relationship between advertising returns and R&D is interchangeable. If the advertising returns are higher than returns from R&D, the firms are advised to reduce to R&D efforts. This mechanism should put into action when firms face credit shortage or when they are constrained with short term objectives. On the other hand, advertising and R&D may complement each other. Advertising needs to be associated with quality improvisations, since a renowned firm can also lose its reputation after offering odd or outdated products (Fogg-Meade, 1901). Advertising may also be used to finance long term investments like R&D. For instance, high advertising expenditures in R&D sectors like drugs provide a basis for these short-term rents to finance long-run investments (Askenazy et al., 2010:3). According to Aslan and Zincirkıran (2016: 274-275) there is a positive and direct relationship between advertising and innovation and we can infer from this result that an innovative advertising can be more appealing to consumers in comparison to other product advertisements if the product holds innovative characteristics compared to others.

4. THE CONCEPTS OF ENTREPRENEURSHIP AND INNOVATION

The word entrepreneur, which comes from the root of "intare" in Latin, means first to start, to start. This definition has been differentiated over time and started to be used in the 20th century in terms of being able to innovate, evaluating opportunities and making them commercially viable. The word entrepreneur, in its simplest form, refers to the person who takes the initiative. Considered within an economic framework, while the entrepreneur is perceived as a market seeker, who directs supply and demand; entrepreneurship, on the other hand, is seen as an activity to mobilize and mobilize resources economically. However, it is not correct to define the entrepreneur as the person who makes a new investment (Schumpeter, 2000 in Marangoz, 2008:5). Peter Drucker defines

entrepreneurship as “innovative activity that creates capacity to generate new wealth by evaluating existing resources” (Drucker, P. 2018 in Sang et al., 2005). According to Miller's definition, the main elements of entrepreneurship are taking risks, acting proactively and innovation (Miller, 1983). According to Schumpeter, entrepreneurship is a way of thinking that emerges at the level of making decisions about the business world. The most important feature of this way of thinking is the pursuit of innovation and its ability to bring innovations. An entrepreneur is a person who can create new developments by blending existing opportunities. He or she creates movements and leaps by breaking the stagnation that exists in the branches of industry related to the innovation. These jumps, which are the source of economic developments, can only be activated as a result of the actions of entrepreneurs. (Schumpeter, 2000 in Marangoz, 2008:5).

The importance of the entrepreneur's role in society is today recognized by economists, behavioral scientists and politicians. Entrepreneurs who introduce and implement innovative ideas provide economic developments and expansions. The fact that the entrepreneur's ability to solve problems that arise in unexpected situations is related to innovativeness, which makes innovation a critical feature in the definitions of entrepreneur and entrepreneurship. (Özkan et al., 2003:17).

In the Oslo Manuel (OECD & Eurostat, 2018:20), which is internationally accepted for in the field of innovation, a general definition of innovation is expressed as follows:

“An innovation is a new or improved product or process (combination thereof) that differs significantly from the unit’s -the actor responsible for innovations- previous products and processes and that has been made available to potential users (product) or brought into use by the unit (process).”

According to the Oslo Manuel (OECD & Eurostat, 2018:70-3) innovation types by object can be classified as product and business innovations. While product innovations are comprised of two generic types including goods and services; business innovations are comprised of six broad types including production of goods or services, marketing and sales, information and communication systems, administration and management as well as administration and business process development.

The T.R. Ministry of Economy

(http://www.smenetworking.gov.tr/userfiles/pdf/belgeler/ekonomiBakanligi/8_inovasyon.pdf)

classifies innovation under six different types including product innovation, service innovation, marketing innovation, organizational innovation, process innovation and business model innovation.

As a result of the ongoing technological developments and changes in the field of innovation in recent years, new types of innovation have emerged under the names of holistic innovation, sustainable innovation, ecological innovation, and etc. (Chen et al., 2018; OECD & Eurostat, 2009; Pansera, 2012; Çankaya & Sezen, 2015; Zarebska & Michalska, 2015) Accordingly, this article will focus on product innovation, service innovation, process innovation, marketing innovation, organizational innovation, business model innovation, and sustainable innovation, taking into account the types of innovations often discussed in advertising considering the impact of innovation on brand loyalty.

5. INNOVATION AND BRAND LOYALTY

Brand loyalty that lasted for years, as in the past, no longer lasts even for months, and competitors offering imitation and low quality goods/services are rapidly reducing their prices. Brands that do not constantly invest in innovation have difficulty maintaining their values. (http://www.smenetworking.gov.tr/userfiles/pdf/belgeler/ekonomiBakanligi/8_inovasyon.pdf)

According to Schikler, due to globalization, customers' demands are increasing accordingly, and due to global competition, customers increasingly prefer to adapt to or choose new products. For this reason, new technologies are tried to be developed that will attract the attention of the customers, ensure their satisfaction and customer loyalty. Hence the advancement of technology provides the opportunity meet the needs and wishes of the customer in a better way (Schikler, 1994 in Munir et al., 2013).

Leading brands, on the other hand, base their corporate strategies on strategic foundations on which an innovative approach is adopted. Innovation, which is one of the basic elements of brand strategies, provides a long-lasting competitive advantage to the brand even in economic crisis times.

However, innovation is not limited to just launched new products to the market. It encompasses many internal functions such as innovation in communication, involving connection with customers and other stakeholders, innovation in business practices and internal branding practices, innovation in corporate cultures and innovation in the implementation of cost reduction as well as efficiency improvement strategies. In this way, a comprehensive concept of innovation ultimately helps achieve two-way goals that support the brand's competitive advantage.

Secondly, innovation enables companies to maintain their competitive advantage by constantly adapting to the changing needs of customers. When competitors launch lower-priced products or similar products, innovation enables the brand to reach customers in original ways that reinforce the

core brand promise (<http://thebrandage.com/ikon-markalarin-karsisindaki-zorluklar-starbucks-yakasi/>).

The main purpose of innovation is to provide competitive advantage or to increase the efficiency of the organization to ensure customer satisfaction (Naveed et al., 2013).

According to Hausman (1995: 365-383) who does research on customer satisfaction and innovation, innovation has an important role on customer happiness and customer satisfaction. The reason for this is because customers act in accordance with the feedback made by the company to the complaints. They convey the feedback from customers to the customer services and the innovations are made for the benefit of the customers.

According to Shane and Ulrich (2004), after the launch of an innovative product with improved features, customers perceive these features and the perceived quality increases. If the customer is satisfied with the product, brand loyalty is ensured.

Today, companies have turned to innovation research in order to attract the attention of customers and ensure customer satisfaction. Innovation is directly linked to product quality as well as customer satisfaction. Innovation; includes new products, techniques, strategies, marketing plans, organizational advances, packaging, process and the like (Hausman, 1995:365).

According to the research conducted by Naveed, Akhtar, and Cheema (2013:326), there is an important relationship between innovation, customer satisfaction and brand loyalty. When a company produces an innovative product, the customers' loyalty to the product increases. The reason for this is because the perceived value of the innovative product in the eyes of the customer increases.

6. INNOVATIVE APPROACHES FOR GENERATING AND DEVELOPING BRAND LOYALTY

6.1. BRAND LOYALTY DEVELOPING PRODUCT INNOVATIONS

Two important factors that have an important role in customer satisfaction as well as leading the impressions, beliefs and thoughts of the consumers are product innovations and product quality (Shahidan & Arshad, 2020). Product innovations are new technologies or a combination of technologies, that are introduced in order to meet customer needs and create customer satisfaction (Mahmoud et al., 2018).

In terms of innovations made to tangible products including the core product and design, the Iphone 1.1 stands out, which was launched in 2007 and reinvented the concept of mobile phone, with its touch screen, android processor and camera, allowing the consumers to surf on the Internet comfortably. The Time magazine chose Iphone 1.1. as the best invention of 2007. The beauty of its design, the fact that it takes touchscreens to a new level, its raising standards, its being not only a phone but also an entertainment platform, and the fact that its next versions immediately created an expectation was the reason for Time to choose Iphone 1.1 as the invention of the year. (<http://www.haber7.com/teknoloji/haber/278124-2007nin-en-iyi-icadi-iphone-secildi>)

Another example to product innovations that develop brand loyalty is Samsung, which launched the Galaxy S series in 2010 and began to rapidly increase its market share with this series. Reinventing the Android operating system Samsung became the world leader with its Galaxy SIII series, surpassing Apple and Nokia in 2011 with a market share of 19.1% (<http://www.interbrand.com/en/best-global-brands/2012/Samsung>).

6.2. BRAND LOYALTY DEVELOPING SERVICE INNOVATIONS

Skalen et al. (2014: 137) defines service innovation as “the creation of new value propositions by means of developing existing or creating new practices and/or resources, or by means of integrating practices and resources in new ways.”

Singapore Airlines is one of the companies that has achieved the most important successes in service innovations in the field of passenger transportation. Singapore Airlines, which ranks second on the 2020 World's Best Airlines list (<https://www.forbes.com/sites/ericrosen/2019/11/27/the-2020-list-of-the-worlds-best-airlines-is-out-now/?sh=2022c96616e3>) is a company that has made a great contribution to the success of brand perception with its unrestricted service innovation understanding such as first hot meal service, free alcoholic soft drinks, patented special fragrant hot towel services and video etc. in addition to pioneering numerous new flight point experiences. The Singapore hostesses, who give brand personality to the Singapore Airlines, wear a special and different version of the Malaysian national dress designed by the French haute-couture designer Pierre Balmain as the "Singapore Girl" uniform. (<http://thebrandage.com/singapur-havayollari-kusursuz-bir-asya-markasi/>). Over time, Singapore Girl has become a brand icon, a sign of Singapore Airlines and Asian hospitality.

6.3 BRAND LOYALTY DEVELOPING PROCESS INNOVATIONS

Process innovation, which refers to the implementation of a new or significantly improved production or distribution method, includes significant changes in techniques, equipment or software.

An example of Toyota's process innovation that increases customer loyalty by increasing perceived quality by allowing quality cars to be produced is 'Jikoda'. According to this system, if a malfunction or abnormal situation is encountered during production, the malfunction detection system automatically or manually stops the production or the related production line. Discontinued equipment is reached and the malfunction is eliminated, thus enabling the production of higher quality automobiles. (Elçi, 2006).

One of the best examples of process innovations in the field of distribution from Turkey is CarrefourSA chain supermarkets which has reduced the fruit and vegetable ratio that were previously bought from the market from 80% to 30% and reduced the time from 72 hours to 36 hours for products to reach from field to shelf in this way while, increasing the freshness and flavor of the products as well as reducing costs. CarrefourSA has achieved record growth figures since the implementation of the new process innovation (<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/25922510.asp>).

6.4. BRAND LOYALTY DEVELOPING MARKETING INNOVATIONS

Marketing innovation is the implementation of a new marketing method that involves significant changes in product design or packaging, product placement, product promotion or pricing (OECD & Eurostat, 2006: 49).

An example of marketing innovations that improve brand loyalty is the Swedish clothing company H&M. This company has the distinction of offering the right product mix locally wherever it operates. The company, which decides on its product range by looking at what is sold in the surrounding markets in the markets it goes to, can determine the right product mix every time with this method (Görgülü & Görgülü, 2010) In this way, the company can act in line with customer satisfaction.

As another example to marketing innovation, we can demonstrate the effective marketing strategy of the IKEA brand by distributing free product catalogs regionally, IKEA's displaying all of its products for the customer experience, combining some cost-cutting methods to produce high-quality but low-priced furniture, and optional transportation and installation of the product taking into account customers' price sensitivities. Along with this vision IKEA ranks 25th on the 2020 interbrand best

global brands list and maintains the lead in its own category (<https://www.interbrand.com/best-global-brands/?filter-sort=ASC>).

More purchase amount reveals brand loyalty of IKEA's customers. In order to increase the purchase quantity, IKEA pursues a strategy to increase brand loyalty before and after the purchase by displaying the furniture in a way that customers can try before purchasing, assisting customers with experienced sales personnel, and supporting them with an after-sales shipping strategy and warranty presentation (Wei, 2010).

6.5 BRAND LOYALTY DEVELOPING ORGANIZATIONAL INNOVATIONS

In order for a business to gain a competitive advantage and maintain it, it needs to develop, differentiate and renew its working and business methods. These developmental, differentiatonal and renewal activities are called organizational innovation (<http://www.btso.org.tr/databank/publication/inovasyon.pdf>)

Examples for organizational innovations include the "continuous improvement" approach, which has been implemented in Japanese companies such as Toyota and Komatsu since the 1990s and which later became widespread in other countries. According to this approach called Kaizen, all employees in the company, including workers, have a say in improving the production process, and employees constantly come up with ideas on how the process can be drawn for the better (Elçi, 2006). One of the world's lowest cost and highest quality automobile manufacturers, Toyota ranks 7th among global world brands among all categories in the 2020 Interbrand Best Global Brands list (<https://www.interbrand.com/best-global-brands/?filter-sort=ASC>) and is the world leader in its category for decades.

6.6. BRAND LOYALTY DEVELOPING BUSSINESS MODEL INNOVATIONS

Business model innovation can be explained as the new methods that the organization introduces and communicates to create value for its target market or customers. In other words, business model innovation can be defined as creating a unique and differentiated business or reinventing an existing business to improve its value proposition, new market opportunities and competitive advantage. (<http://qmisolutions.com.au/wpcontent/uploads/2013/03/Business-Model-Innovation-White-Paper-March-2013.pdf>).

Yemeksepeti Company, which was founded as a Turkish brand in 2001 and was later acquired by Delivery Hero, the world's leading German online food ordering company for \$589 million in 2015, stands as an important example of business model innovations. Initially doing business on a national base, but later opening to international arena by connecting different restaurants and cafes to its website regionally, the business model innovation model of Yemeksepeti, is regarded as case study in Harvard Business School and the MBA programs of many other universities (Özkan, N. S., 2018)

6.7. BRAND LOYALTY DEVELOPING SUSTAINABLE INNOVATIONS

The essence of sustainable innovation is shaped by a perspective on sustainability. When a product, process or service is said to be sustainable, sustainability includes a balance in between three elements: our planet, profit and people. However, the most important approach to this definition is the planet factor as the key element, instead of the profit factor (Elkington, 2006 & 2013).

The best example of sustainable innovation from Turkey is Arçelik's worldwide achievements in the field of sustainability including the awards Arçelik has won and its TV advertisements on the theme of sustainable innovation on 2021.

Arçelik has achieved the title of "The Most Sustainable White Goods and Home Appliances Company in the World" in the list of Corporate Knights in 2020, as the first and only company to be included in the list from Turkey, by achieving the 34th place in the "Global 100 Most Sustainable Corporations in the World" (<https://www.arcelikglobal.com/tr/sirket/hakkimizda/oduller/>).

By emphasizing the importance of sustainable innovation in its advertisements, Arçelik has won the love of the consumers and made attempts to develop brand loyalty by giving examples of innovative activities such as manufacturing refrigerator parts from egg shells, producing washing machine tubs from plastic bottles, using recycled papers in boxes and etc. that the company carried out in the home appliances industry.

RESULTS AND DISCUSSION:

In the age of global rivalry, the real differentiation of companies and their products is realized thanks to innovation. In addition, innovations that can be made are not limited to product innovation; innovation is also comprised of other types such as service, process, marketing, organizational change, business model and sustainability innovations. In line with the innovations made, brands gain a competitive advantage over other brands and increase brand loyalty.

According to the results of this research innovation-orientation based advertisements increase brand loyalty. Therefore, we can state that it is important for brands to produce innovation-orientation based advertisements in order to compete with leading brands in the age of globalization.

In addition, according to the examined literature review, brand loyalty has dimensions such as customer satisfaction, brand trust, brand image, and perceived quality (Ghafoor et al, 2012; Kalyoncuoğlu, 2017; Soo Shin, et al., 2019; Kabadayı & Alan, 2012; Krom, 2015; Şimşek & Noyan, 2009, Suhartanto and Kandampully, 2003).

However, no researches has been come across with that holistically address the dimensions of brand loyalty in the literature review.

Futhermore, it has been concluded that brand loyalty is an important research area for academicians in order to study other possible brand loyalty dimensions such as perceived value, consumer experience and consumer engagement as well as the impact of innovation-oriented advertisements on brand loyalty.

REFERENCES

Aaker, D. A. (1991). *Managing Brand Equity*, The Free Press.

Aaker, D. (1996). *Building Strong Brands*. The Free Press.

Appiah, D., Ozuem, W. And Howell, K.E. (2016). *Towards a sustainable brand loyalty: Attitudinal loyalty perspective*, Conference Paper, Global Business and Technology Assosiation, July.

Arçelik, Ödüller, <https://www.arcelikglobal.com/tr/sirket/hakkimizda/oduller/> (3.6.2021)

Askenazy, N., Thomas, B. & Irac, D. (2010). *Innovation and advertising: Theory and evidence*, SSRN Electronic Journal, May.

Aslan, R. ve Zincirkıran, M., (2016). *The relation with innovation, consumption tendencies and advertisements: A research for university student*, *Journal of Business Research Turk*, 8 (1), 265-81.

Avcılar, M. Y.,& Akın, M. *Tüketici temelli marka değeri kavramı*, *Pazarlama Dünyası*, Şubat, 2007.

Aydın, Gökhan “*Marka Değeri ve Finansal Performans*”, İTÜ Kısaltılmış Doktora Tezi, İstanbul Sanayi Odası: ISO Yayın No: 2009/11.

Baldinger, A.L., Rubinson, J., (1996). Brand loyalty: the link between attitude and behavior, *Journal of Advertising Research* 36 (6), 22-34.

Banyopadhyay, S. & Martell, M. (2007). Does attitudinal loyalty influence behavioral loyalty? A Theoretical and Empirical Study, *Journal of Retailing and Consumer Services*, 14 (35), 35-44.

Ball, D., Coelho, P. S., & Macha, S. A. (2004). The role of communication and trust in explaining customer loyalty: An extension to the ECSI model. *European Journal of Marketing*, 38, 1272–1293.

Bayus, B. L. (2008) “Understanding Customer Needs”, (ed. Scott Shane), in *Handbook of Technology and Innovation Management*, 117, A John Wiley and Sons, Ltd., Publication.

Bhasin, Kim, The 20 Brands with Most Loyal Customers, *Business Insider*, 19.09.2011, <http://www.businessinsider.com/brand-loyalty-customers-2011-9?op=1> (22.05.2021).

Biesok, G. & Wyród-Wróbel, J. (2011). Customer satisfaction — Meaning and methods of measuring. In: H. Howaniec, W. Waszkielewicz (ed.), *Marketing and logistic problems in the management of organization* (23-41). Wydawnictwo Naukowe Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsku-Białej.

Bozkurt, İ. (2003). Müşteri İlişkileri Yönetimi ve Perakende Sektöründe Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ, SBE.

Brandage, İkon Markaların Karşısındaki Zorluklar-Starbucks Vakası, <http://thebrandage.com/ikon-markalarin-karsisindaki-zorluklar-starbucks-vakasi/> (18.5 2021).

Brandage, *Singapur Havayolları Kusursuz Bir Asya Markası*, <http://thebrandage.com/singapur-havayollari-kusursuz-bir-asya-markasi/> (17.5.2021).

BTSO, Inovasyon Nedir Şirketlere Ne Getirir, <http://www.btso.org.tr/databank/publication/inovasyon.pdf> (22.5.2021).

Corbett, L. M. and Rastrict, K.N, (2000). Quality performance and organizational culture: A New Zealand study”. *International Journal of Quality & Reliability Management*, 17 (1), 14-26.

Day, G. S. (1969). A two-dimensional concept of brand loyalty, *Journal of Advertising Research* 9, 29-35.

Dick, A. & Basu, K. (1994). Customer loyalty: Towards an integrated conceptual framework. *Journal of the Academy of Marketing Science* 22, 99–113.

Dodds, W. B., Monroe, K. B. & Grewal, D. (1991). Effects of price, brand, and store information on buyers’ product evaluations, *Journal of Marketing Research*, 28 (August), 307-19.

Doney, P. and Cannon, J., (1997). An examination of the nature of trust in buyer- seller relationships, *Journal of Marketing*, 61(2), 35-51.

Durmaz, Y., Çavuşoğlu, S. and Özer, Ö. (2018). The effect of brand image and brand benefit on customer loyalty: The case of Turkey, *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 8 (5), 528-40.

Ehrenberg, A.S.C., Goodhardt, G.J., Barwise, P.B., (1990). Double jeopardy revisited, *Journal of Marketing* 54 (July), 82-91.

Elçi, Ş. (2006). *Inovasyon: Kalkınmanın ve Rekabetin Anahtarı*, Referans Yayınları.

Elkington, J. (2006), Governance for sustainability, *Corporate Governance: An International Review*, 14(6), 522-529.

Elkington, J. (2013), Enter the triple bottom line, *The Triple Bottom Line*, Routledge, 23-38.

Fluet, C. & Garella, P. G., (2002). [Advertising and prices as signals of quality in a regime of price rivalry](#), *International Journal of Industrial Organization*, Elsevier, 20(7), 907-930.

Fogg-Meade, E. (1901). The place of advertising in modern business, *The Journal of Political Economy*, 9(2), 218–242.

Forbes, “*Cars with the Most Brand Loyal Buyers*,” <http://www.forbes.com/sites/jimgorzelay/2012/10/10/cars-delivering-the-most-brand-loyal-buyers/> (1.5.2021).

Ghafoor, M. M., Iqbal, H.K., Tariq, U. & Murtaza, F. (2012). Impact of customer satisfaction and brand image on brand loyalty, *Progress in Business Innovation & Technology Management*, Vol: 2, 69-77.

Görgülü, G. & Görgülü, N.Ş. (2010). *Pazarlama 3.0*, Portakal İletişim.

Haber 7.com, 2007 yılının en iyi icadı Iphone seçildi, <http://www.haber7.com/teknoloji/haber/278124-2007nin-en-iyi-icadi-iphone-secildi>, (7.5.2021).

Hausman, J., (1995). Competition in long-distance and telecommunications equipment markets: Effects of the mfj, *Managerial and Decision Economics*, 16 (4), 365-383.

Hürriyet, Magic Touch, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/25922510.asp> (17.5.2021).

Interbrand, Best Global Brands 2020, <https://www.interbrand.com/best-global-brands/?filter-sort=ASC> (1.6.2021)

Interbrand, Samsung, <http://www.interbrand.com/en/best-global-brands/2012/Samsung> (3.05.2021).

Interbrand, Best Global Brands 2013, <http://www.interbrand.com/it/best-global-brands/2013/IKEA> (17.5.2021).

Isoraite, M. (2018). Brand image development, *Ecoforum*, 14, Issue 1 (4).

Kahn, B.E., Kalwani, M.U.& Morrison, D.G., (1986). Measuring variety seeking and reinforcement behaviors using panel data. *Journal of Marketing Research* 23 (May), 89-100.

Kabadayı, E. T. & Alan, A. K. (2012).,Brand trust and brand affect: Their strategic importance on brand loyalty, *Journal of Strategic Global Management*, 11 (June), 80-8.

Kalyoncuoğlu, S. (2017). The mediating role of brand love in the relationship of brand trust and brand loyalty: A research on Starbucks as a brand, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5 (4), 383-402.

Kapeleris John, Business Model Innovation, <http://qmisolutions.com.au/wpcontent/uploads/2013/03/Business-Model-Innovation-White-Paper-March-2013.pdf> (21.5.2021).

Kaşmer, H. (2005). *Musteri İlişkileri Yonetimi, Musteri Memnuniyetinin Arttırılmasına Yonelik Bir Model Calısması ve Deniz Ulaşım Sektorunde Uygulanması*, (Yüksek lisans tezi, YTÜ, FBE).

Krom, I. (2015) Global online entrepreneurship and the impact of innovation on brands, *Emerging Markets Journal*, 5 (2), 90-101.

Lee, S. M., Chang, D. & Lim, S. (2005). Impact of entrepreneurship education: A comparative study of the U.S.A. and Korea, *International Entrepreneurship and Management Journal* 1, 27-43.

Loyalty Square, http://loyaltysquare.com/singapore_airlines.php (17.5.2021).

Mahmoud, M. A., Hinson, R. E., & Anim, P. A. (2018). Service innovation and customer satisfaction: The role of customer value creation, *European Journal of Innovation Management*, 21(3), 402 – 422.

Marangoz, M. (2008). *Girişimcilik*, Onsekiz Mart Üniversitesi.

Miller, D. (1983), The correlates of entrepreneurship in three types of firms, *Management Science*, 29 (7),770-91.

Munir, H., Munir, A. & Siddiqui, M. (2012). Impact of innovation in FMCG products on customer loyalty and satisfaction: A case study of confectionary producer ‘English biscuit manufacturers’ in Pakistan, *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 4 (8) December, 423-431.

Nelson, Phillip (1974), Advertising as information, *Journal of Political Economy*, 82(4), 729-754.

Oliver, R. L. (1999). Whence consumer loyalty? *Journal of Marketing*, 63 (Special Issue).

OECD & Eurostat, (2006). *Oslo Kılavuzu*, Tübitak, 3. Baskı, https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/BTYPD/kilavuzlar/Oslo_3_TR.pdf (30.5.2021)

OECD &Eurostat, (2018). *The Measurement of Scientific, Technological and Innovation Activities Oslo Manuel 2018: Guidelines for Collecting, Reporting and Using on Innovation*, 4th

edition, <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264304604-en.pdf?expires=1622812781&id=id&accname=guest&checksum=F2B0DA6BBC03CE2EC54485FC0BE5291F> (1.6.2021).

Özkan, Ş., Gündoğdu, F. Ö., Emsen, S., Aksu, H. & Başar, S. (2003). KOBİ'lerde girişimcilik-yenilikçilik, Türkiye'de gelişmiş ve az gelişmiş bölge düzeyinde bir analiz, Atatürk Üniversitesi Yayınları No:929, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları No:106, Araştırma Serisi No:90.

Naveed, T., Akhtar, I., and Cheema, K.R. (2013). The impact of innovation on consumer satisfaction and brand loyalty: A study of the students of Faisalabad, International Journal of Management & Organizational Studies, 2 (2), 424-431.

Özkan, N. S., (2018) Mediacat, Çağının Ötesinde, <https://mediacat.com/caginin-otesinde/> (1.6.2021).

Reguia, C. (2014). Product innovation and the competitive advantage, European Scientific Journal, 1 (Special edition), 140-157.

Ringberg, T., & Gupta, S. F. (2003). The importance of understanding the symbolic world of customers in asymmetric business-to-business relationships. Journal of Business and Industrial Marketing, 18, 607–626.

Rio, A., Vazquez, R., and Iglesias, R. (2001). The effects of brand associations on consumer response. Journal of consumer marketing, (18)5, 410-425.

Rundle-Thiele, S.R., (2005). Elaborating customer loyalty: exploring loyalty to wine retailers. Journal of Retailing and Consumer Services 12 (5), 333-344.

Rundle-Thiele, S. R. & Bennett, R., (2001). A brand for all seasons: A discussion of loyalty approaches and their applicability for different markets. Journal of Product and Brand Management 10 (1), 25-37.

Shahidan, A. N. & Arshad, M. Z. (2020). Investigating the impact of product innovation and product quality on brand loyalty: Mediating effect of affordability. An empirical study on smartphone users in Malaysia, The Middle East International Journal for Social Sciences, 2 (2), 65-72.

Shane, S. and Ulrich, K. (2004). Technological innovation, product development and entrepreneurship in management science, Management Science, 50(2), 133-144.

Soo Shin, S. K., Amenuvor, E. F. & Owusu-Antwi, K. (2019), Brand trust and brand loyalty: A moderation and mediation perspective, Current Journal of Applied Science and Technology, 38 (4), 1-17.

Suhartanto, D., and Kandampully, J. (2003). The role of customer satisfaction and image in gaining customer loyalty in the hotel industry. Journal of Hospitality and Leisure Marketing. 10 (1/2), 1-24.

Şimşek, G. G. & Noyan, F. (2009). Türkiye'de cep telefonu cihazı pazarında marka sadakati için bir model denemesi, ODTÜ Gelişme Dergisi, 36 (Haziran), 121-159.

The Economist, Brands and Branding,

http://shr.receptidocs.ru/docs/2/1645/conv_1/file1.pdf#page=82 (17.5.2021).

TC Ekonomi Bakanlığı İhracat Genel Müdürlüğü, “Kümeler için İnovasyon ve AR-GE Yönetimi Kılavuzu”,

http://www.smenetworking.gov.tr/userfiles/pdf/belgeler/ekonomiBakanligi/8_inovasyon.pdf

(1.6.2021).

Türk, M. (2005). Perakendeci işletmelerde personelin davranışsal özellikleri ile müşteri memnuniyeti arasındaki ilişki, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Bilimler Fakültesi, 10 (1), 195-219.

Uztuğ, F. (2003). Markan Kadar Konuş, Mediacat.

Wei, N. (2010). Investigating factors that can have an impact on customer loyalty -an empirical study of IKEA” (Thesis, Business Study Program.,

<http://www.divaportal.org/smash/get/diva2:351265/FULLTEXT02.pdf> (17.5. 2021).

Zeithaml, V., (1988). Consumer perceptions of price, quality and value: A means-end and synthesis of evidence, Journal of Marketing, 52 (July),2-22.

**GEOINFORMATION SYSTEMS (GIS) APPLICATION FOR SOCIAL SYSTEMS AND
IMPACT ON THE SOCIETY**

A. MAKARENKO* Prof. Dr.

**National Technical University of Ukraine (KPI),
Institute of Applied System Analysis, ,*

** Z. KLESTOVA Prof., Dr.

*Deputy Director,
State Science-Control Institute of Biotechnology
and Strains of Microorganisms (SSCIBSM),*

Y. SAMORODOV*

**National Technical University of Ukraine (KPI),
Institute of Applied System Analysis,*

1. Introduction

From the beginning of their origin computer geoinformational systems (GIS) had been useful tool for representing a large volumes of information. Further this direction in building and application GIS have been developed. But with the enlargement of GIS scales in applications (see the growth of power in MapInfo, ArcInfo and others), it had been evident that GIS is not only the technical tool but became the phenomenon of social importance. It was recognized that applications of GIS in large-scale projects demanded the investigations of social aspects of such applications of GIS and society interinfluence. It is now doubts that such tendencies will develop.

But more intriguing is another aspect of GIS in large social systems. That is we can say about increasing influences of GIS on the social processes, decision making, informational and PR technologies, education and management. Partially it is connected with the visualization of digital databases (tables, fails) in visual (cartographic) types.

The next key factor is the development of accesses to the personal computer. Moreover INTERNET and another networks support elaborated informational and communicational infrastructure. The interfaces of GIS have become more and more flexible and adjusted to the information consumer. We may anticipate that in nearest future the interfaces in 'professional' GIS will be familiar with it in computer games.

And the third factor in GIS developing is that the society will became postindustrial with key role of informational technologies (IT). Thus the investigations of GIS influences will growth. The problems of optimal exploiting GIS of component IT also will be developed. Now such investigations (from the author's point of view) are at the initial stage. GIS roles will growth also in connections with distance education's, e-commerce, orientation systems as GPS, satellites communications and so on.

Recently the role of GIS as society transformation factor is underestimated. This is partially because application of GIS is on the frontier of technical (computer) sciences and humanitarian sciences. Namely computer sciences should be the background for social GIS applications with close collaboration of humanitarians. The possibility of vide using of GIS should change also the life of common peoples. For example, ecological problems, health risks, transportation expenses, the plans of buildings and another factors can change the prices on the lands and quality of life. Such parameters may be easy recognized by populations with GIS assistance in case of preparing information in understandable form. Such information should be accessible at distance and anonymously by INTERNET.

All this problems are interesting and important for West Europe countries in recent transition period. But it is especially important for East Europe countries (in particular for Ukraine). Remark that GIS now are in using in some official organizations. But the using GIS by population is on initial stage. The exemptions are the electronical maps of some large towns (Kiev, Lviv). In result it is leak of necessary information on many key problems. This follows the unstable and emotional opinion on many problems. The list of such problems includes the next questions: enlargement NATO and

position of Ukraine; World Bank operation; globalization; capitalistic way of development; pension reform; health care, Chernobyl catastrophe consequences; future Ukraine development; ecology of country and of local regions.

The analysis of current affairs in such issues and GIS prospects leads to the conclusion that for all problems above the GIS application should have unique typical structure and the differences will be mainly in specific data bases, networks for information spreading and target auditory.

We also posed in the paper the results of our experience in building GIS for Ukraine including Ministry of Ukraine of Emergencies and Affairs of Population Protection from Consequences of Chernobyl Catastrophe (MNS of Ukraine) and some other applications in the fields of GIS for society: geopolitics, demography, sociology monitoring, public opinion formation, elections, architypes, education, Dunau water resources , Black See Region, COVID-19 spreading etc. Some current application see in [1 - 5].

2. The application of geographic information systems (GIS) for social systems and the impact on society.

It is known that geographic information systems are a powerful tool for collecting storage and analysis of information. The main problem in using GIS is the availability or lack of spatial and attribute data. In the early stages of development the big problem was the lack of spatial (cartographic) basis. However, with the development of space and aerial photography and the development of interpretation and vectorization tools this problem is gradually solved. Vector and raster topographic bases with ever smaller scale are appearing, which allows to keep record of information at the level of urban communications (scale 1:500).

However, new problems arise, such as rapid growth of information volume measured in terabytes, acute problems of data updating due to intensive construction and integration between related GIS systems.

Based on the above, for the accumulation, storage and use of information it is necessary to comprehensively solve the problems of data updating, information classification, storage in a form suitable for analysis and integration and to have tools for visualizing the available data and the results of information processing.

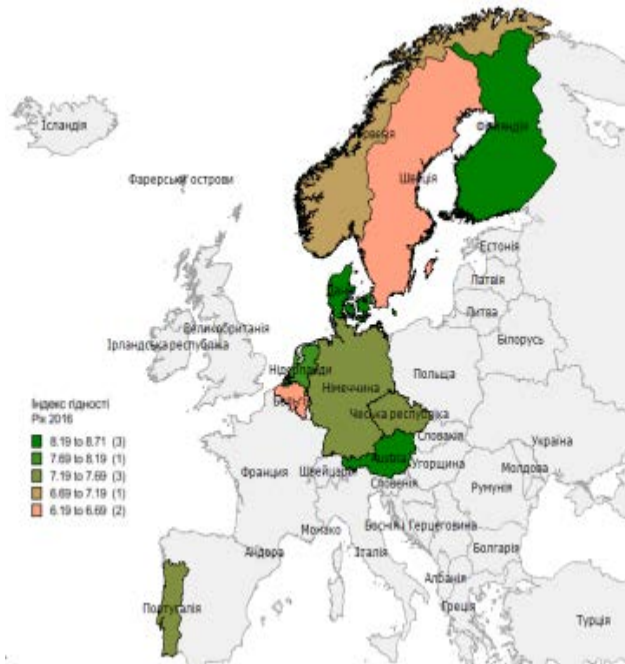
To understand the use of knowledge it is necessary to identify the main groups of users and the goals that each group pursues or should pursue. In our opinion, the most important user should be the top management of the region, starting from the settlement and up to the whole state. For this group the main problem is the visualization and presentation of information. Usually it is a set of tables with data, graphs and thematic maps and the ability to give requests to subordinates to detail one or another area of interest. The second group are analysts. The third group is the utility workers who provide the vitality of the region. This group should have tools to monitor utility networks, municipal transportation and other regional services. The fourth group is the residents of the region. The fifth group is the scientists who are solving their own problems. They should be able to get information from analysts and have the tools to create models, algorithms for their implementation and construction of reports. This is necessary for the analysis of economic and social processes, because the lack of data in one direction or another requires the analysis of indirect information, not direct, which helps to evaluate the process under study. One of the best information-analytical systems, in our opinion, is GiscuitRegion based on Giscuit (giscuit.com).

Let's present examples of solving the above tasks using GiscuitRegion and some specialized systems implemented in Giscuit. For model building, data analysis and visualization methods of relational cartography are used, presented in detail in the monograph "Relational Cartography: Theory and Practice" by V.S. Chabaniuk.

Examples at the interstate level:

1. Human dignity index analysis (static data 2016).

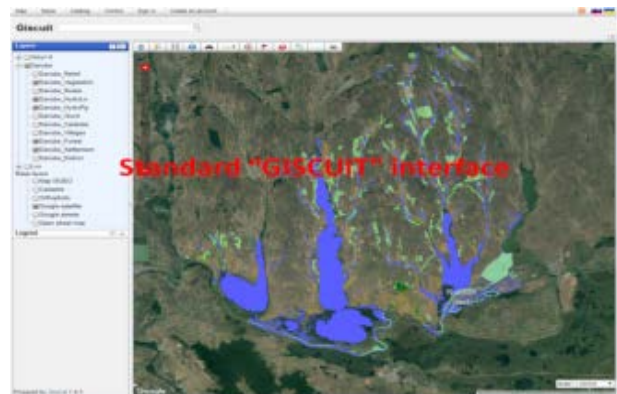
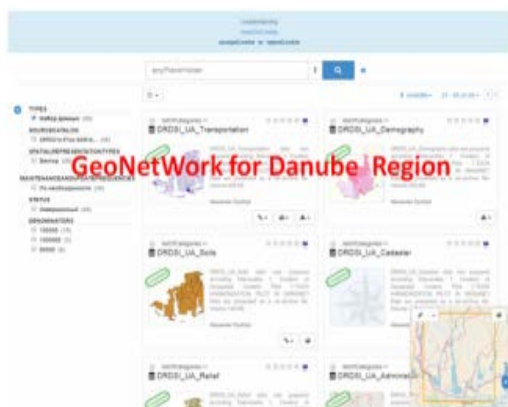
A comprehensive integral indicator of the state of society is the Human Dignity Index. The index of human dignity = index of freedom + index of security + index of justice.

Країна	Індекс людської гідності
Данія	0.879
Фінляндія	0.870
Австрія	0.855
Нідерланди	0.848
Норвегія	0.830
Естонія	0.825
Німеччина	0.819
Швеція	0.805
Чеська республіка	0.797
Великобританія	0.780
Португалія	0.780
Іспанія	0.778
Польща	0.773
Бельгія	0.769

2. The Danube Region Pilot Project within The EU Strategy for the Danube Region (EUSDR).

This example shows the possibility of integrating local data with external interstate information. This project used the GeoNetWork meta-information server for data retrieval.

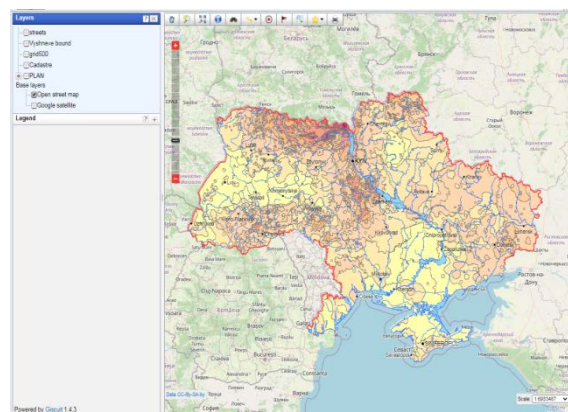
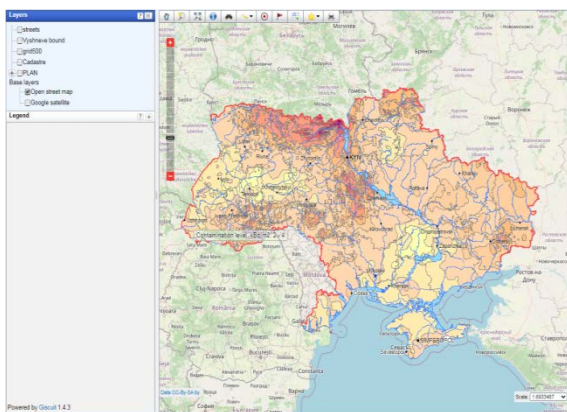
3. Planning a study of the risks of viral pathogens in Antarctica.

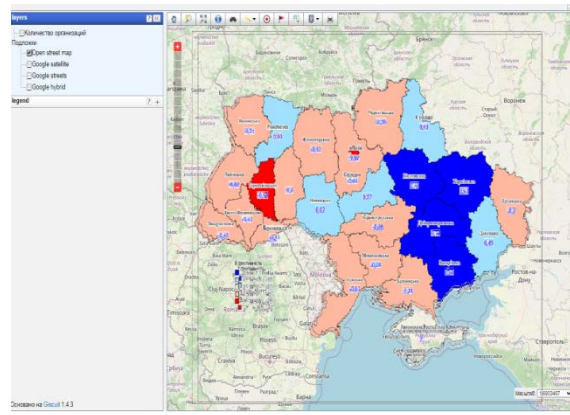
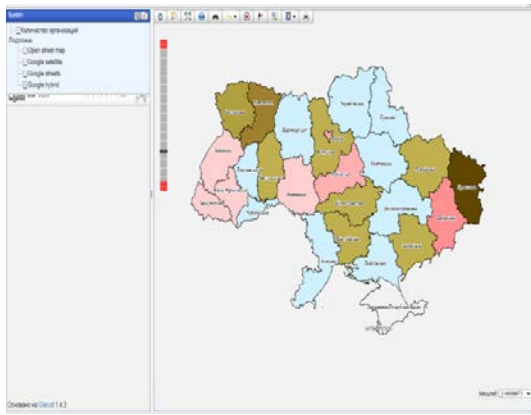
Examples of the state level:

4. Chernobyl disaster.

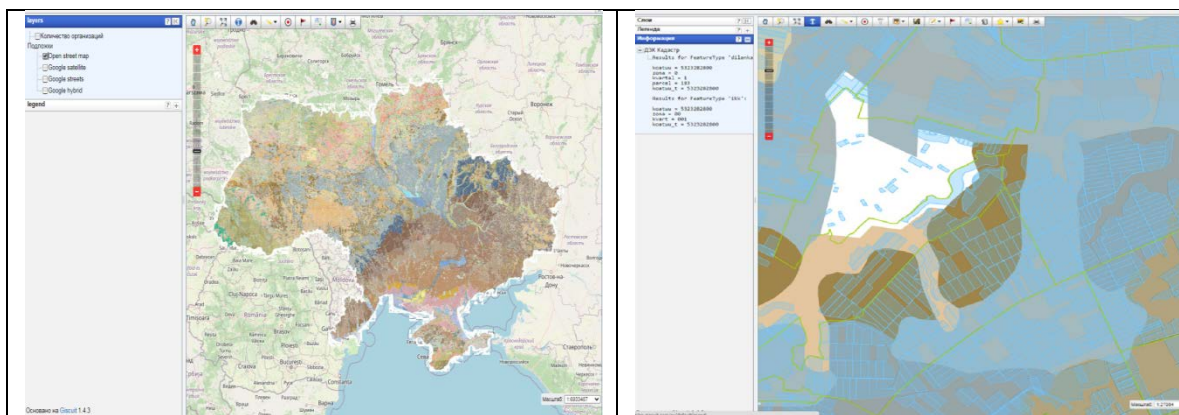
Integration of GiscuitRegion with open Internet sources of information on the example of the Atlas of radioactive contamination of Ukraine. The dynamics of Cs137 decay from May 10, 1986 to May 10, 2014 is presented.

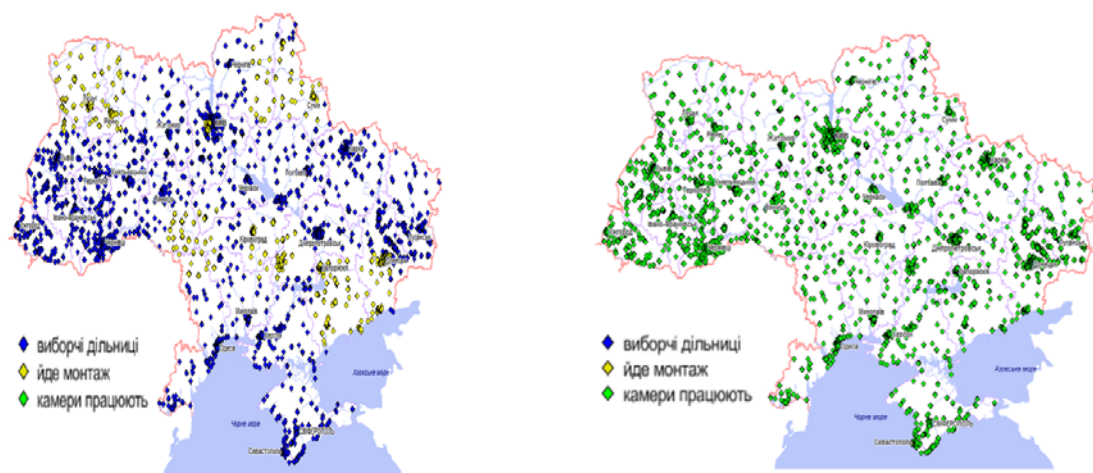
5. Using GiscuitRegion to integrate data for regional management. Presented the dynamics of the deviation of the difference between regional and average wages for the first and second quarters and the effectiveness of agricultural production of goods and services Q2 according to the analysis of scientists of the Glushkov Institute of Cybernetics of the National Academy of Sciences of Ukraine.

6. The use of Giscuit Region in agriculture. This example demonstrates the integration with the public cadastral map of Ukraine. The user needs to choose a field in the selected region for growing a crop for which the desired soil is black soil podzolized. On the connected map of soils he has selected the desired region. Overlaying it with the cadastral map, you can get the cadastral plot numbers and proceed to the conclusion of lease agreements with the owners of the plots.

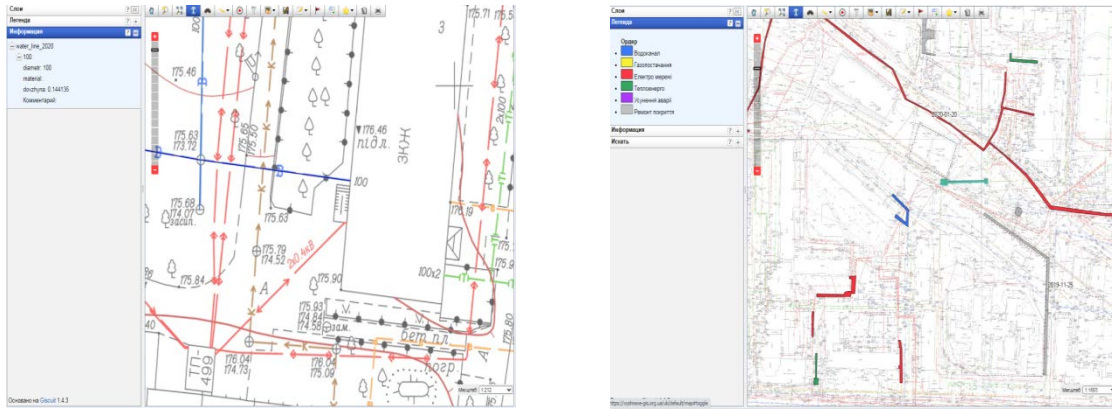

7. Using GiscuitRegion to inform the public about the progress of the work. Presented the daily dynamics of the installation of web cameras at polling stations in Ukraine in 2012. The initial status on 25.02.2012 and final status on 06.03.2012 are shown

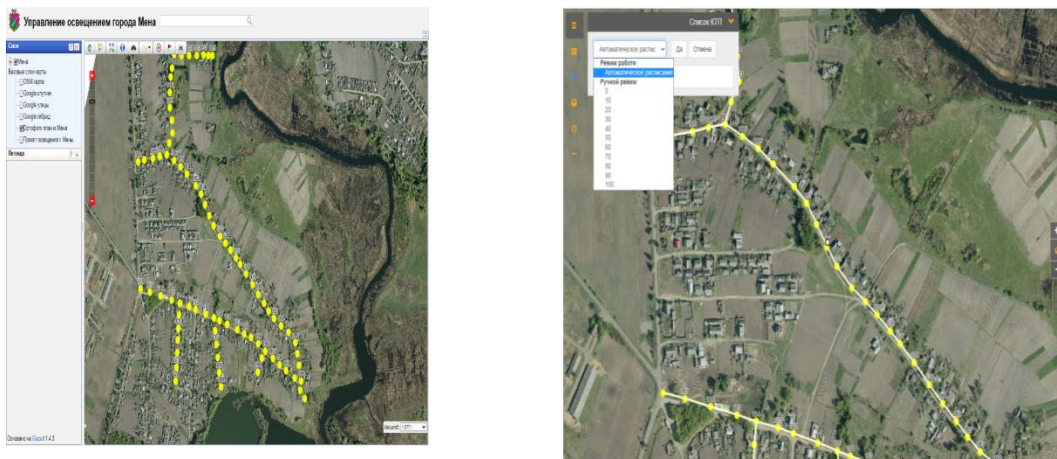

Examples of the municipal level:

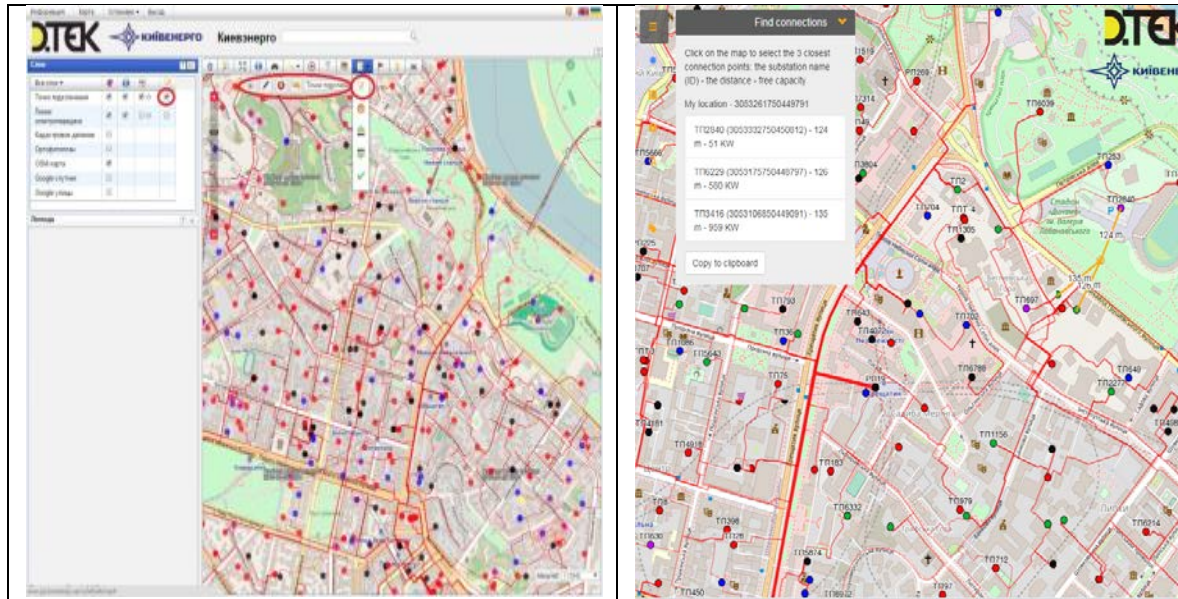
8. Utility Networks. At the municipal level, each utility company performs its own tasks, and GiscuitRegion allows you to give regulated access to the information of each company. A special module GiscuitCity is created for this purpose. A fragment of the combined information of all networks and informing the population about the accidents and deadlines for their elimination is demonstrated.

9. In a pilot project for lighting control in Mena, a GiscuitElectro control system was used to regulate the street lights according to the calendar and the time of day. Mena used a GiscuitElectro control system that adjusted street lighting according to the calendar and time of day according to a sunny schedule. At night, the intensity was reduced to 30%, which allowed for energy savings with a given quality of lighting. There are 2 interfaces: for residents - only view and for the engineer, who can control both automatically and manually

10. Using GiscuitElectro in Kyivenergo to determine the nearest points of connection to the power grid for new users. Two interfaces are given: for residents - only view and for the engineer, who can edit the data.

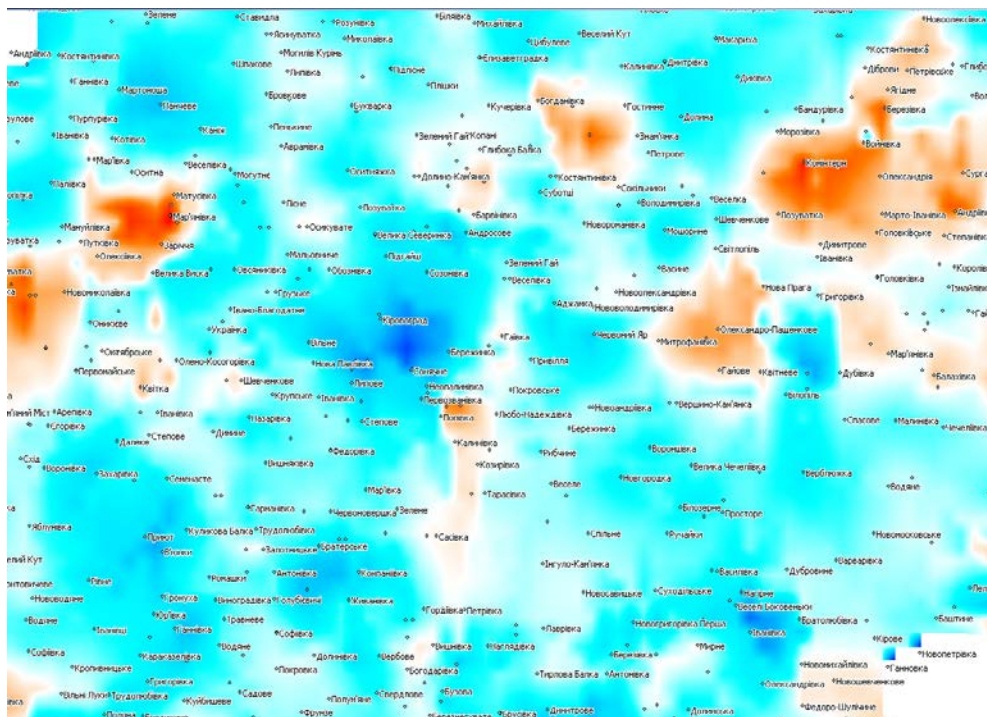

3 Forecasting political processes

3.1 Political parties support

Here we give the example of application GIS in the forecasting political processes. The picture below shows the distribution of adepts of two political parties in Ukraine in 2011 (orange - Batkivchina party and blue – Region party).

Geo-spatial analyses of political competition

e | Gov Days 2011, Ljubljana 09 May 2011

3.2 Forecasting election processes

3.2.1 Information - analytical system of prediction of elections in Ukraine

Here we describe some details of system which are necessary for understanding of concept and implementations. Since 2004 (during the last 7 years) in Ukraine there were many rounds of the elections of President of Ukraine and to the Verchovna Rada (Supreme Council) of Ukraine (2004, 2006, 2007 and 2009-2010). The results of this elections showed that in Ukraine there are 2 camps of political parties, who had approximately equal numbers of votes. At every election campaign, the struggle was for each percentage. Both sides blamed each other of fraud at various stages of the election campaign, election and counting of votes. Society is tired of the election races and voter turnout has declined. However, interest in the analysis of the alignment of political forces is preserved. Political parties and various sociological centres are trying to keep track of changing public opinion and to predict trends in society.

The staff members Institute of Applied System Analysis at National Technical University of Ukraine and Intelligence Systems GEO Ltd. [10, 11], has been developing and using information - analytical systems for monitoring, mapping and forecasting of election campaigns. This system allows to collect and use various kinds of information to analyze the political situation in the country. The Information - analytical system of prediction of elections in Ukraine has components:

- information, technical, scientific, mapping, organization.

3.2.2. Information component of the system

- Spatial database of administrative and territorial division of Ukraine
- Demographic data, including the division into urban and rural populations, men and women. Polo - the age structure of population
- Data from the National Atlas of Ukraine
- Spatial data base of constituencies and regions
- Data election results of previous elections
- A database of political parties or political alliances.

3.2.3 Module input, editing and geo-coding of data

Input and geo-coding data is a key function of information - analytical system. The main problem of input spatially distributed data is their geo-referencing. Now we can geo-code about 55% of pre-prepared databases in the automatic mode. Near 30 percent of data are geo-coded in semiautomatic mode, and the rest of data is geo-coded in manual work. The system has several types of geo-code systems that have the Web - interface or implemented as separate software modules.

3.2.4 Renderer module

The results of work of the information - analytical system are represented in the form of text, tables, graphs, charts and thematic maps. The system provides the following types of thematic maps:

- Object maps
- Statistics maps
- Maps of monitoring
- Maps on the analytical calculation

3. 2.5 The scientific part of the system

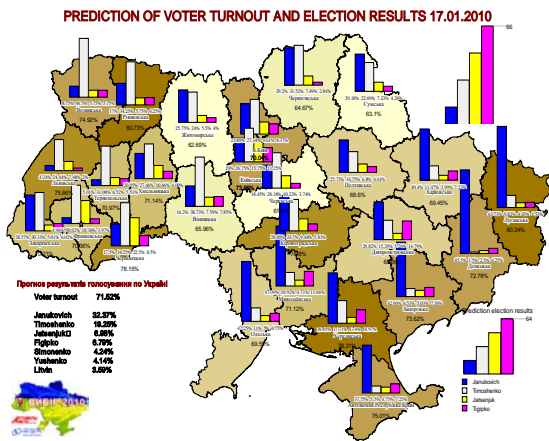
Mathematical models and methods are original. Some results have been published in scientific journals [3, 6, 7, 9]. One of the basic models of system is the model for the dynamics of voter preferences. Here we very briefly describe one of the simplest models which already had been used in forecasting of last present election campaign in Ukraine at 2010 year. Namely the simple interpolation and least square methods (but with adjusting for new coming information) had been realized. Also sometimes diffusive equations had been used for calculation of spreading of opinion

on voting. The models allow calculating the number of votes for a candidate on any date for any district or area.

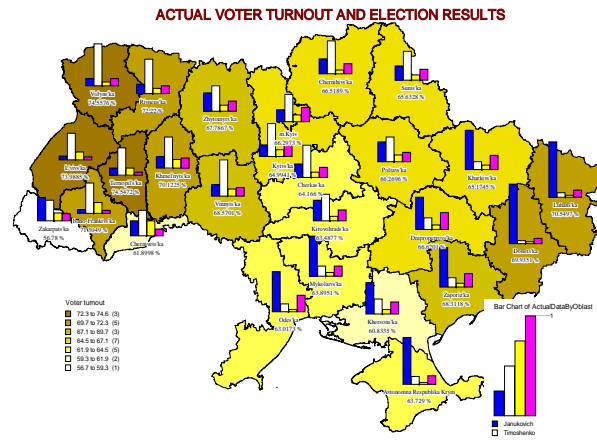
3.2.6. Experience of using the system in Ukraine in 2009 - 2010, respectively.

For forecasting results of elections of president of Ukraine in 2009 – 2010 years was used data of elections from 2004 till 2009. To predict the winners it was necessary to determine the preferences of the electorate in the regions of Ukraine and the percentage of participation in elections.

Updating of data usually required the polls. Ukrainian Institute of Social Studies named after Alexander Yaremenko and Center "Social Monitoring" conducted several public opinion polls during the election campaign of President of Ukraine. Using the results of opinion polls refined model coefficients and the opportunity to predict the result of any date for any region of Ukraine. In the first stage of the election 18 candidates participated. All leaders through the candidates are interested in the first round winning. For this purpose the modeling of the situation had been especially interesting. Below the results of predicting voter preferences at the date of elections, voter turnout forecast are presented at Pic. 3.1. The forecast of the results themselves are presented for the first round at Pic. 3.2.

Pic. 3.1. Forecast voter preferences and election results of the first round of elections

Pic. 3.2. Actual voter turnout and election results of the first round of elections

The figure shows that the model accurately predicted the major winners of the first round of voting for the 1.5 months before the election. This is a good result, because the campaign in recent weeks before the election strongly influences the electorate. Analysis of the results of the forecast and actual data allows us to make the election more "transparent" and to identify "suspicious" areas and counties, if any. For example, if all the results predicted some candidate, but another became the winner, then these areas need to be checked or even a recount.

3.3 Generalized model of public opinion

We can build an automata lattice in different ways. For theoretical studies it can be Moore neighborhood, but for practical problems with real data we can consider non regular lattice.

For instance, in Ukrainian elections, the Central Election Commission gives the results by each of the 33 thousand of polling station and by each of the 225 electoral districts. We select the later to be the automata cells in our model. However, the construction of a regular lattice using these data is not a trivial task (see Figure). We can say that we are dealing with an irregular grid.

So, to set a grid of automata we need to define a neighborhood of each territorial election unit on the basis of infrastructure and topography data or use Moore neighborhood for theoretical studies.

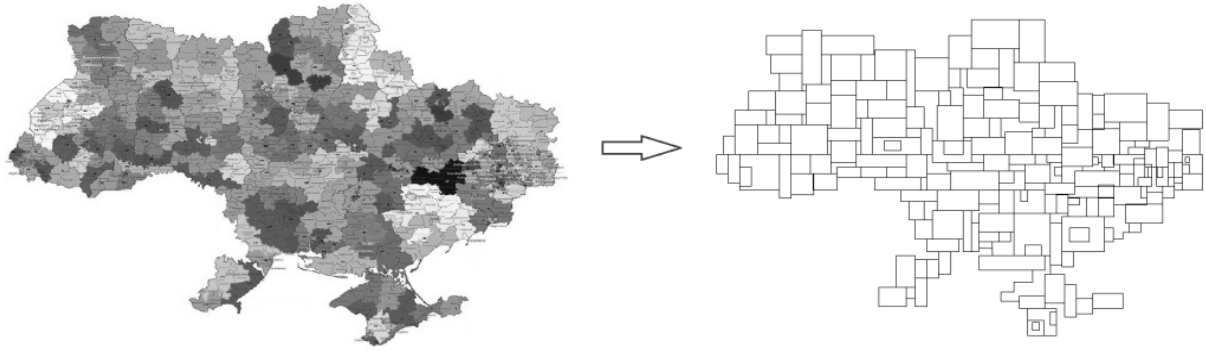

Fig.3.2 Building an irregular lattice by using a map of electoral districts in Ukraine

3.3.1 Numerical simulation for Ukraine elections

Figure shows the model prediction of results of the regular election to the Verkhovna Rada of Ukraine in 2012.

Fig.3.4. Simulated (left) and real distribution of electoral field in 2012: dark gray - Party of Regions and Communist Party of Ukraine, gray - Batkivshchyna and Ukrainian Democratic Alliance for Reform (UDAR), light gray - All-Ukrainian Union "Svoboda"

Picture demonstrates correspondence between the simulated results and the real electoral distribution in Ukraine in 2012. Special attention should be paid to the fact that during 2007 – 2012 two new parties (All-Ukrainian Union "Svoboda" and UDAR) appeared in the Ukrainian political life.

4. Biological security - the key to sustainable economic development of society

Biological threats to humans, society, livestock and the state as a whole are: - mass outbreaks of infectious diseases, epidemics and epizootics; - accidents and sabotage at facilities where work with pathogenic microorganisms is carried out; - biological terrorism in all its manifestations.

In particular, a number of factors have significantly complicated the global epidemic and epizootic situation. Over the past 30 years, humanity has encountered more than 40 new pathogenic microorganisms, which in some cases have become a real threat to both humans and animals and plants.

About 200 infectious diseases are a group of so-called emergent or unpredictable infections, which spread extremely quickly. As an example, which has slowed the economic performance of many countries and caused social tension and social insecurity of mankind, we can cite the recent pandemic caused by the coronavirus SARS-Cov-2.

Biological protection refers to those measures that are taken to prevent and control the spread of infectious biological agents.

Due to the rapid globalization of the world, for some pathogenic microorganisms, the boundaries of their circulation are disappearing, they are spreading to new continents, territories and biological objects.

Problems of biological security and biological terrorism, in connection with the aggravation of the political situation in the world have now come to the forefront of the overall security of many states.

Transboundary and transcontinental movement of people, animals, livestock and crop products can also lead to the introduction of various infectious diseases to new territories of different countries.

Factors contributing to biological threats should also include socio-economic instability, mass migration processes, lack of coordination and interstate cooperation in biosafety, reduced scientific and industrial capacity, non-compliance with moral and ethical principles and the existence of double standards in conducting research using biological objects, including pathogenic microorganisms, and the use of the obtained results for other purposes.

It should be borne in mind that significant evolutionary processes in the world of microorganisms are also due to the extreme aggravation of the ecological situation, which in combination with significant climatic and geographical changes can lead to unpredictable epidemics and epizootics.

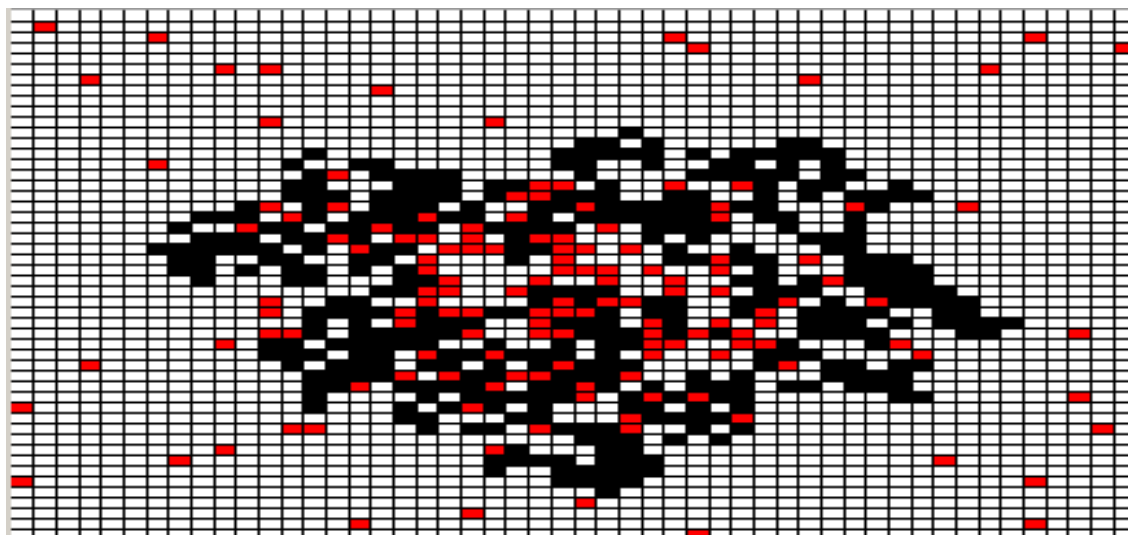
An important element in ensuring the biological security of the state is to ensure a controlled epizootic situation with regard to particularly dangerous animal diseases. An important part of this system is the use of effective means of diagnosis and specific prevention of various diseases.

Currently, the acute problem is to ensure food and biological safety, which cannot be solved without the use of reliable tools for monitoring, prediction, early diagnosis of emergent and economically significant infections, including zoonoses, and without the integration of basic research in genetics and molecular biotechnology in veterinary medicine.

4.1 COVID-2019 and related issues

The current situation with the coronavirus pandemic poses many problems, both practical and research. One of the important tasks is to predict the course of a pandemic. Many current forecasts are usually based on focused models (SIRS). However, it seems established that spatial aspects are important, including spatial data on pandemics of various kinds. It was possible to use cellular automata for spatial modeling and good results were obtained. The figure below shows an example of a forecast of one of the epidemics at a certain point in time.

● Fig. 4.1 Example of modeling of epidemic spreading. The black square corresponds to 60th time step

Another aspect that has hardly been considered so far when forecasting epidemics is to take into account the peculiarities of society's interaction during a pandemic. These include, for example, cultural peculiarities, mentality, peculiarities of the mass media, and the like. Models from [1, 3] are just suitable for these tasks.

References

1. Makarenko A. Sustainable development and principles of social systems modeling. Generis Publisher, 2020. 173 p.
(<https://www.generis-publishing.com/product/sustainable-developmnt-and-principles-of-social-systems-modeling/>)
2. Klestova Z.S., Makarenko A.S., Samorodov E.L. Local origin and global spread of viruses/ Possible pathogenic viruses distribution from an example of antarctic study. Int. J. Of Agriculture and Biological Sci. 2019, vol.3, issue 1, h. 51-61
3. Makarenko A. Toward the Mentality Accounting in Social Systems Modeling. Proceedins Int. Conf. SAIC-2020. October 08-10, Kyiv. 5 p
4. A Makarenko, A Musienko, A Popova, G Poveshenko, E Samorodov, A Trofimenko Cellular Automata, Agents with Mobility and GIS for Practical Problems. Lecture Notes Computer Science n. 7495, Springer, 2012. pp. 738-742.
5. Klestova ZS, AM Golovko, OS Makarenko, EL Samorodov. Risk analysis, forecasting the emergence and spread of transboundary and emergent animal diseases - elements of strengthening the biosafety system of veterinary medicine // Proceedings. Science. symposium "Zootechnical science - an important factor for the European type of agriculture", dedicated. 60th anniversary of the institute (Scientific and Practical Institute of Biotechnology in Zootechnics and Veterinary Medicine). Moldova. - Maksimovka.-2016.- September 29-October 1. -WITH. 475-484.

ETKİLEŞİMLİ TAHTANIN KULLANIMINA İLİŞKİN KURAMSAL BİR ÇALIŞMA

Doç. Dr. Veli BATDI

Gaziantep Üniversitesi, ORCID. 0000-0002-7402-3251

Yüksek Lisans Öğrencisi Nazan YALÇIN

Gaziantep Üniversitesi, ORCID. 0000-0001-8516-2276

Yüksek Lisans, Hasan GÜÇLÜER

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, ORCID. 0000-0002-9816-1229

ÖZET

Bu çalışmada, etkileşimli tahtanın öğrenme sürecindeki kullanımına ilişkin bilgi sunmak amacıyla literatür taraması yöntemiyle doküman incelemesine dayalı derleme türünde bir araştırma yapılmıştır. Araştırmada, günümüz teknolojisi ile eğitim ilişkisi, teknolojinin eğitim sürecindeki kullanımı, etkileşimli tahta ve öğretmen yeterlikleri gibi başlıklar incelenmiştir. Özellikle bilgiye kolay ulaşma ve zamanı etkili kullanma açılarından önemli avantajlar sağlayan etkileşimli tahtanın eğitimdeki olumlu yansımalarının önemli düzeyde olduğu yapılan incelemeler sonucunda anlaşılmıştır. Bu bağlamda etkileşimli tahtanın birçok avantaj sunduğu görülmüştür. Bu teknoloji, öğrencilerin öğrenme eylemini kendi hız ve düzeylerine göre gerçekleştirebilmelerini mümkün kılmaktadır. Ayrıca üç boyutlu şekiller içeren ve kazanımların öğretiminde soyut ifadeleri somutlaştırabilen özellikleri ile etkileşimli tahtanın kalıcı ve etkili öğrenmeler sağladığı anlaşılmıştır. Araştırma kapsamında incelenen diğer bir husus, etkileşimli tahtanın geçmişi'dir. Bu noktada Türkiye'de bu girişimin, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2002 yılında "FATİH" projesiyle hayata geçirildiği ve yaygınlaştırıldığı kaydedilmiştir. Sonuç olarak eğitimde üreten ve çağın getirilerine uyum sağlayabilen nitelikli bireyler yetiştirebilmek için öğrenme ortamlarının amaca hizmet edebilen teknolojilerle desteklenmesi bağlamında etkileşimli tahtanın bu ihtiyaçlara cevap verebildiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etkileşimli tahta, teknoloji, eğitim.

A THEORETICAL STUDY ON THE USE OF INTERACTIVE BOARD

ABSTRACT

In this study, in order to present information about the use of interactive board in the learning process, a review research was conducted using the literature review method based on the document analysis. In the present study, topics such as the relationship between today's technology and education, the use of technology in the education process, interactive board and teacher competencies have been examined. As a result of the examinations, it was understood that the positive reflections of the interactive board, which provides important advantages especially in terms of easy access to

information and effective use of time, are at great extent in education. In this context, it was seen that the interactive board offers many advantages. This technology makes it possible for students to perform the learning action according to their own paces and levels. In addition, it was understood that the interactive board provides permanent and effective learning with its features that include three-dimensional figures and can embody abstract expressions in teaching outcomes. Another issue examined within the scope of the research is the history of the interactive whiteboard. At this point, it has been noted that this attempt in Turkey was implemented and expanded by the Ministry of National Education in 2002 with a project called “FATİH (The Movement of Increasing Opportunities and Improving Technology)”. As a result, it is thought that interactive board can meet these needs in the context of supporting learning environments with technologies that can serve the purpose in order to raise qualified individuals who can produce and adapt to the yields of the age in education.

Keywords: Interactive board, technology, education.

GİRİŞ

EĞİTİMDE TEKNOLOJİ ENTEGRASYONU

Tarihsel süreçte teknolojinin değişimi ve gelişimi süreklilik göstermektedir. Günümüzde hızla değişen teknolojik gelişmeler, bireylerin çağa ayak uydurabilmeleri adına bu değişim ve gelişimleri takip etmelerini gerekli kılmıştır. McLuhan dünyayı 'küresel köy' olarak nitelendirmesi, teknolojik gelişmelerin küresel ölçekteki etkisini betimler niteliktedir (Uysal, Yıldız,2006). Nitekim modern toplumun içinde yaşadığı yüzyıl, bireylerin teknolojik değişimlere ayak uydurabilme çabasını körüklemektedir. Bu gelişmelerden ebetteki bütün sistemler etkilenmektedir. Teknolojinin bu denli önem kazanması ve yaygınlaşması eğitim alanındaki dinamikleri de şekillendirmektedir. Eğitim sistemlerinin yapısı işlevi bu değişimlerden etkilenerek yeni yaklaşımların da eğitim ortamlarına entegrasyonunu kaçınılmaz kılmıştır (Taşdemir, 2018). Teknolojinin yaşamımızı çok hızlı değiştirmesi sonucunda bu değişime ayak uydurmak her alanda zorunlu kılınmıştır. Bilgiye kolay ulaşma ve zamanı etkili kullanma en önemli etken olmuştur. Bu bağlamda teknoloji kullanımının eğitime entegrasyonu eğitimin niteliğini etkililiğini de arttırmaktadır. Reigeluth, (2012) eğitimde teknoloji kullanımının, nitelikli, pedagojik açıdan desteklenmiş öğrenme ortamlarının oluşturulması ve öğretmenlerin maksimum verim elde edebilmeleri bakımından eğitimin vazgeçilmez bir unsuru olacağını görüşünü ileri sürmektedir. Hew ve Brush (2007) eğitimde teknolojiyi, öğretmenlerin öğrenci için hedeflediği öğrenimi gerçekleştirmeye yarayan her şey olarak betimlemektedir.

Toplumsal gelişimin temelinde bireylerin yaşamında ihtiyaç duyduğu temel becerilerini ve kişisel gelişimlerini destekleyen eğitim ortamları yer almaktadır (Demirel, 2009). Eğitim ortamlarında teknoloji kullanımı 21.yüzyıl yeterliliklerine sahip bireyler yetiştirilmesi bakımından önem arz

etmektedir. Eğitimciler bilgi toplumunun oluşabilmesi için teknolojinin eğitimde kullanılması gerekliliğine vurgu yapmaktadır (Çakır, 2013).

TÜRKİYE’DE ETKİLEŞİMLİ TAHTA KULLANIMINA İLİŞKİN TARİHSEL BİR BAKIŞ

Teknolojinin eğitime entegrasyonunu mikro düzeyde, ülkemiz açısından ele alacak olursak, günümüz eğitim teknolojisi olarak betimlenen etkileşimli tahtaların eğitimdeki önemi her geçen gün artmaktadır. Eğitimde hedeflere erişebilme bakımından güçlü bir araç olarak tasvir edilebilir. Bu etkililik dünyada olduğu gibi ülkemizde de fark edilmektedir. Türkiye’de etkileşimli tahta kullanımı FATİH projesiyle gerçekleşmiş olup sınıflarda yaygınlaşmıştır (Seyitoglu, 2014). Gülcü (2014) yaptığı bir çalışmada teknolojinin eğitimde kullanılmasının Türkiye’deki gelişimini şu şekilde özetlemiştir: Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, bilgisayar temelli öğrenmenin önemini gittikçe arttırmaktadır. Tüm dünyada kullanıldığı gibi Türkiye’de de bilgisayarın eğitim amacıyla kullanılması istenmekte olup gerekli çalışmalar yapılmaktadır. Eğitimde teknoloji kullanımı çalışmaları ilk defa 1984 yılında "Ortaöğretimde Bilgisayar Eğitimi İhtisas Komisyonu"nun kurulmasıyla başlamış olup 1990’lı yıllarda MEB ve diğer kuruluşlarla (örn., Dünya Bankası, Ulaştırma Bakanlığı) desteklenen projeler (Temel Eğitim Projesi, Eğitime %100 Destek, Bilgisayarlı Eğitime Destek, INTEL, vb) ile ve eğitim kurumlarında Bilişim Teknolojisi laboratuvarlarının kurulmasına yönelik çalışmalarla sürdürülmüştür.

Ateş’e (2010; 413) göre ülkemizde son dönemlerde hızla kullanılan yapılandırmacı eğitim anlayışını destekleyen teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak etkileşimli tahtanın, sağladığı faydalar tüm derslerde kullanılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ülkemiz eğitim sisteminin öğretmeni merkeze alan anlayıştan öğrenci merkezli eğitim anlayışına doğru giden serüveninde etkileşimli tahta sistemleri ile işlenen dersler birçok yönüyle öğretime etki etmektedir. Kayaduman ve diğ. (2011), ülkemizdeki öğretmen yeterlikleri ve öğretmenlerin derslerde bilgi ve iletişim teknolojilerinden (BİT) yararlanmaları konusundaki mevcut durum ışığında FATİH Projesinin uygulanmasını değerlendirdikleri çalışmalarında, öğretmenlerin teknolojiyi kullanma mevzusunda önemli eksikliklerinin var olduğunu ve bazı öğretmenlerin çok az bilgisayar kullandıklarını, FATİH projesinin hedeflerine ulaşabilmesi için teknoloji okur-yazarlığı eğitimlerinin verilmesi ve projenin sahadaki uygulayıcıları olarak öğretmenlere gerekli eğitimlerin verilmesi gerekliliğini belirtmişlerdir.

Çoklar ve Tercan (2014), Türkiye’de bilgisayar destekli eğitimin gelişim sürecini şu şekilde ifade etmektedir; Millî Eğitim Bakanlığı’nın (MEB) 2002 yılında uygulamaya başladığı Dünya Bankası’nın destek verdiği Eğitim Çerçevesi Projesinin 2. Faz kapsamındaki eğitim kurumlarında oluşturduğu Bilgi Teknolojisi sınıflarına etkileşimli tahtayı eklemesiyle etkileşimli tahta yaygınlaşmıştır. Fırsatları Arttırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi (FATİH) Projesi olarak hayata geçirilen proje ile aralarında etkileşimli tahtanın da yer aldığı bilişim teknolojileri cihazlarının öğrenme-öğretme sürecinde mümkün olduğunca fazla duyu organına etki edilecek şekilde aktif kullanımı için; okulöncesi, ilköğretim ile ortaöğretim seviyesindeki tüm eğitim kurumlarında 620.000 dersliğine dizüstü bilgisayar, projeksiyon cihazı ve internet altyapısı ulaştırılması hedeflenmiştir.

FATİH Projesi MEB tarafından hayata geçirilmiş olup, Ulaştırma Bakanlığı'nca desteklenen ve üç yılda bitirilmesi planlanan bir projedir. Bu nedenle sınıflara kurulan etkileşimli tahta teknolojilerinin kullanımı için öğretmen hizmet içi eğitimleri yapılmakta, gerekli içeriğin geliştirilmesi için Eğitimde Bilişim Ağı (EBA) projesi adında destekleyici bir proje ile de etkileşimli tahta kullanımına yönelik içerik de üretilmektedir. Sonuç olarak Türkiye'de eğitim kurumlarında etkileşimli tahtanın eğitimde kullanımına çok önem verilmekte, hatırı sayılır yatırımlar yapılmaktadır. Diğer taraftan etkileşimli tahta teknolojilerinin okul, dersane ve üniversite gibi eğitim kurumları tarafından daha önplanda kullanıldığı, buradan da bir tecrübenin oluştuğu bilinmektedir. Proje kapsamında etkileşimli tahta kurulumu yapılan eğitim kurumlarında görevli tüm öğretmenlere verilen eğitim 8 modülden (Eğitimde Fatih Projesi, Bilişim Teknolojisi Ekipmanlarını Kurma ve Kullanma, Eğitimde Teknoloji Kullanımı ve Temel Kavramlar, Öğretim Sürecinde Materyal Kullanımı, Materyal Arama, Bulma ve Seçme, Öğretim Materyali Tasarlama ve Materyalin Üzerinde Değişiklik Yapma, Etkileşimli Tahta Kullanarak Ders Sunumu, Materyalin Etkililiğinin ve Verimliliğinin Öğretmen Tarafından Değerlendirilmesi) oluşmakta ve toplam 30 saatlik bir süreyi kapsamaktadır (Pürçüklü, 2012).

ETKİLEŞİMLİ TAHTANIN EĞİTİMDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Teknolojik gelişmelerin getirisi olarak eğitim ortamlarında sıklıkla kullanılan etkileşimli tahta, geçmişte geleneksel olarak tasarlanan eğitim ortamlarında sıklıkla kullanılan siyah ve beyaz tahtanın bilgisayar teknolojiyle geliştirilerek güncellenmiş hali olarak betimlenmektedir (Jang ve Tsai, 2012). Kara tahtaya nazaran beyaz tahta daha kolay temizlenebilmesi ve tebeşir tozunun olmaması gibi sağlıklı ve hijyenik bir kullanım sağlamıştır. Bu açılandan değerlendirecek olursak tarihsel süreçte son teknoloji olarak değerlendirilen kara tahta, eğitim sürecinde varlığını sürdürürken zamanla gelişerek tüm eğitim kurumlarının vazgeçilmez bir eğitim-öğretim malzemesi olmuştur. Bazı eğitim kurumları bunu güncelleyerek keçeli kalemle yazı yazılabilen beyaz tahtalara geçiş yapmıştır. Bilgisayar destekli projeksiyon aygıtı öğrenme ortamlarının olmazsa olmazı sınıf tahtası işlevi görerek aktif bir panel olarak tasvir edilmektedir. Projeksiyon ve etkileşimli tahta bilgisayardaki etkileşimli tahta programı ile etkinleştirilmektedir. Farklı derslerde kullanılabilen çeşitli formül, harita, çizim, şekil, resim gibi altyapının işlevsel kullanıma olanak tanır. Bilgisayarın belleğindeki öğretim verilerini (video, sunum, animasyon vb.) sürece aktarabilme kolaylığı sağlamaktadır (Ateş, 2010). Adıgüzel, Gürbulak ve Sarıçayır'a (2011) göre etkileşimli tahtaların fayda verdiği bir diğer önemli durum ise, çeşitli araçlar (Airliner Wireless Slate) kullanılarak uzak mesafelerden kontrol edilebilmesiyle, öğrenci tahtaya çıkmadan da derse katılabilir ve tahtaya bir şeyler yazabilir. Bu faydası, özellikle engelli bireylerin derse katılımı bakımından oldukça önemli avantajlar sağlamaktadır.

Etkileşimli tahtaların bireysel olarak kullanılabilmesi yani yapılandırmacı eğitim felsefesinin temellerinden olan öğrencinin merkezde olması mantığı tam anlamıyla yerini bulmakta ve öğrenenin öğrenmesi deyiminin gerçekleşmesi mümkün kılınmaktadır. Nitekim teknolojinin eğitimde sağladığı fayda birçok uzman tarafından ifade edilmektedir (Öksüz, Ak ve Uça, 2009). Bu bakımdan etkileşimli tahtanın eğitimin niteliğini belirleme açısından önemli işleve sahiptir. Günümüzde eğitim öğretim ortamlarında etkileşimli tahtanın kullanılması sınıflarda yaygınlaşmış bulunmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde etkileşimli tahta sıklıkla kullanılmaktadır. Bu gelişmeler konuyla ilgili farklı çalışmaların da yapılmasına olanak tanımıştır (Warwick ve Kershner, 2008; Bulut, Koçoğlu, 2012).

YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, eğitimde etkileşimli tahta kullanımını dair ulusal ve uluslararası düzeyde alan yazın detaylı araştırılarak ilgili konuyu geniş perspektifte bütüncül olarak incelemektir. Eğitim öğretim süreçlerinde etkileşimli tahta kullanımına yönelik literatür taraması yapılarak etkileşimli tahtanın eğitim açısından işlevi ve önemi betimlenmektedir. Çalışma alan yazında ilgili araştırmalar incelenerek derleme türünde yapılmıştır. Bu bağlamda, çalışmayı oluşturan veriler konuyla ilgili doküman analizi sonucunda oluşturulmuştur. Literatür taraması olarak betimlenen yöntem, yapılan araştırmaların sistematik bir şekilde incelenip açık bir dille ifade edilerek, derlenerek değerlendirilmesi olarak tanımlana bilinir (Büyükoztürk vd., 2017). Ayrıca literatür taraması bir konuya ilişkin maksimum sayıdaki eserin sistematik ve ayrıntılı olarak tetkik edilmesidir (Gash, 1999; Yıldırım ve Şimşek, 2004).

Çalışmayı oluşturan araştırmacılar ilgili literatürü tarayarak etkileşimli tahta kullanımının eğitim sürecindeki yeri ve önemine ilişkin kuramsal çerçeve oluşturulmayı amaçlamıştır. Çalışmada, alan yazında yapılmış araştırmalar maksimum düzeyde incelenmiştir. Bu bakımdan taranan kaynaklar çeşitlilik göstermektedir. Tarama yapılırken veri tabanına konuyla ilgili anahtar kelimelerden faydalanarak literatüre erişilmiştir. Bu bakımdan anahtar kelimeler sürece işlevsellik katmıştır. Literatür taraması sonucunda içerik alt başlıklar halinde yapılandırılarak sunulmuştur.

ÖĞRETMENLERİN TEKNOLOJİ YETERLİLİKLERİNİN EĞİTİME YANSIMASI

Günümüzde tüketiciden ziyade üreten bireyler yetiştirmenin önemi her geçen gün arttırmaktadır. Bu bakımdan eğitimde üreten bireyler yetiştirebilmek için eğitim ortamlarının amaca hizmet edebilen teknolojiyle donatılması gerekmektedir. Çağın getirisine uyum sağlayabilen nitelikli bireylerin yetişmesi, teknolojinin pedagojik açıdan eğitim öğretim süreçlerine bütünleştirilmesiyle mümkün olabilmektedir (Barut, 2015). Teknolojinin eğitim ortamlarındaki gücünün keşfedilmesi eğitim ve teknoloji kavramlarını birbirine daha çok yakınlaştırmıştır. Bu değişim ve gelişimlerden eğitimde teknolojinin kullanılmasının önemini etkilenmektedir. Öğretmenlerin eğitimdeki konumu, eğitimin niteliğini belirlemede uygulayıcı olmaları bakımından önem teşkil etmektedirler (Usta ve Kormaz, 2010). Eğitimde teknoloji entegrasyonu okul yöneticileri ve öğretmenler tarafından sınıf yönetimi, değerlendirme ve sınav hazırlama sürecini kolaylaştırması bakımından çeşitli boyutlarda fayda sağladığı betimlenmektedir (Döğer ve Yıldız, 2016).

Eğitimde öğrenme yöntemleri sürekli olarak çağa uygun revize edilmektedir. Bu değişim örneklendirmek gerekirse sınıf ortamında sıklıkla kullanılan etkileşimli tahta teknolojisini verebiliriz. Teknolojinin hızla yenilenmesiyle birlikte eğitimde de etkileri görülmeye başlanmış olup bunun sonucunda eğitim kurumlarında etkileşimli tahta adı verilen cihazlar kullanılmaya başlanmıştır. Sadece yazı yazılabilen, resim şekil ve video gibi görsellerin kullanımının neredeyse imkânsız olduğu kara tahta ve beyaz tahtaya karşın özellikle üç boyutlu şekiller içeren kazanımların öğretiminde – soyut ifadeleri somutlaştırma- çok etkili olduğu bir gerçektir. Eğitimde etkileşimli tahta kullanımı

öğretmenlere çok çeşitli faydalar sağlamaktadır. Literatürde yapılan araştırmalar incelendiğinde etkileşimli tahtanın kullanımı öğretmen açısından yararlı olduğu belirlenmiş öğrenci başarıyı arttırması ve güdüleyici ortam sağlaması bakımından olumlu etkiler yaratmaktadır (Saltan, Arslan ve Gök,2010). Literatür incelendiğinde öğretmenlerin etkileşimli tahta kullanımına ilişkin öz yeterlik inançlarının zayıf olduğu, beceri gelişimini destekleyecek hizmetçi eğitime gereksinim duydukları belirtilmektedir. Ayrıca teknolojik alt yapı yetersizliğinin süreci olumsuz etkilediği de ilgili çalışmalarda vurgulanmaktadır (Güven ve Vural, 2016; Keser ve Çetinkaya, 2013).

Öğretmenlik tutumlarını etkileyen pek çok etken mevcuttur. Bu etkenlerden biri teknoloji kullanım becerileri iken diğeri ise bu becerilerini öğrenme ortamlarına aktarabilme yeterlilikleridir. Günümüzde geleneksel olarak yapılandırılan eğitim teknoloji destekli çağdaş eğitim olarak güncellenmiştir. Öğretmen merkezli eğitim anlayışı değişime uğrayarak yerini öğrenci merkezli eğitim anlayışına bırakmıştır (Alakoç, 2003; Smeets, 2005). Öğretmenler eğitim ve teknolojiyi farklı şekillerde bütünleştirirler. Teknolojinin eğitim alanında kullanılması öğretmenlerin teknoloji becerilerinin gelişimiyle yakından ilgilidir (Erden ve Tor, 2004). Yapılan araştırmalar öğretmenlerin teknolojiyi bütünleştirme konusunda eksikliklerine değinmektedir. Literatür incelendiğinde öğretmenlerin adaylarının lisans eğitimi sırasında teknolojik uygulamalara yönelik edindikleri bilgi ve beceriler ilerleyen süreçte tutumlarını da olumlu yönde etkilemektedir (Morrison ve Jeffs, 2005). Literatürde etkileşimli tahta kullanımında öğretmenlerin yeterlilikleri sınıf ortamındaki uygulamaların etkililiğini belirleyen faktör oluşu betimlenmektedir. Öğretmenlerin bilgi ve deneyimleri teknolojiği öğrenme alanlarına entegre edebilmesinde önemli rol oynamaktadır (Crison, Lerman ve Winbourne, 2007). Fakat alan yazında öğretmenlerin teknolojik bilgi ve becerilerinin istenilen düzeyin altında olduğu görülmektedir (Dargut ve Çelik,2010). Rodrigues (2003) çalışmasında öğretmenlerin eğitimde teknoloji kullanımına dair uzun yıllar yatırımların yapıldığını fakat yine de öğretmenlerin bu beceriden yoksun olduğunu belirtmektedir. Öğretmenlerde var olan teknoloji becerilerini eğitim süreçlerine entegre etmeyerek geleneksel düzeydeki yöntemleri seçtikleri vurgulanmaktadır (Demiraslan ve Usluel, 2005). Araştırmalar öğretmenlerin eğitime teknoloji entegrasyonunu etkileyen birçok faktör olduğunu göstermektedir (Legget ve Persichitte, 1998). Bu faktörler öğretmenin bulunduğu ortamdan ve kişisel özelliklerinden kaynaklı olduğu betimlenmektedir (Chai, Khine,2006). İçsel ve dışsal olarak betimlenen bu faktörlerin dışsal olarak ifade edilen sınıflardaki teknolojik alt yapının iyileştirilmesi bakımından sorun giderilmiş görülmesine rağmen öğretmenlerin tutumlarında iyileşme görülmediği belirtilmektedir (Ertmer, 2005). Eğitimde teknoloji entegrasyonunun nitelik kazanabilmesi için öğretmenlere teknoloji, pedagoji ve içerik bilgilerinin bütüncül aktarılması alan yazında belirtilmektedir (Banks, 1996; Niess, 2005; Öksüz, Ak ve Uça, 2009). Öğretmenlerin teknoloji kullanımını tutumları şekillendirir. Bu bakımdan öğretmenlerin inançları da kendilerini örgütlemeleriyle de ilintilidir. Bazı öğretmenler sunum odaklıdır, bilgi verme eğilimindeki öğretmenler süreçte teknoloji eğilimlerini zayıflatmaktadır (Hannafin ve Savenye,1993). Öğretmenlerin sınıfta teknolojiyi nasıl kullandıklarını ele alan bir araştırmada öğretmenlerin iki farklı boyutta teknolojiyi kullandıkları görülmüştür. İlk boyutta amaç geleneksel olarak ele alınan hedeflere ulaşmak yeterli görülür. İkinci boyut ise gerçek yaşamla bağlantı kurarak var olan sınırları genişletmek olarak betimlenmektedir (Tubin, 2006). İkinci boyutla

süreci şekillendiren öğretmen tiplerinin eğitime teknolojiyi entegre edebilmelerini, yapılandırmacı tutumlar olarak yorumlanmaktadır (Becker, 2000). Becker ve Riel (2001) beceriye dayalı tasarlanan dersleri, öğretmenlerin eğitimde teknoloji kullanımı becerilerini desteklemesi bakımından yeterli bulmaktadır. İçeriğe özgü pedagojinin tam anlamıyla araştırılmaması öğretmenlerin öğretim süreçlerinde sorun yaşamasına neden olmaktadır (Angeli ve Valanides,2008). Öğretmenlerin teknolojik bilgilerinin sınıf ortamlarında yansıtılmasında pedagojik yaklaşımları, bu iki bağlamı bütünleştirmede sınırlılık teşkil etmektedir (Niederhauser ve Stoddart, 2001).

ETKİLEŞİMLİ TAHTA KULLANIMININ ÖĞRENME ÇIKTILARI BOYUTUYLA DEĞERLENDİRİLMESİ

Öğretmenlerin eğitim ortamlarındaki teknolojik yeterliliklerinin desteklenmesi farklı becerilerinin geliştirilmesi süreci nitelikli kılmaktadır (Çağılday vd., 2001). Teknoloji entegrasyonu ile eğitimin nitelik kazanması ancak öğretmenlerin teknolojik bilgi ve becerilerinin geliştirilmesiyle mümkün görülmektedir (Doğru, Şeren ve Koçulu, 2017). Kalıcı öğrenmelerin sağlanmasında eğitime teknoloji entegrasyonunun önemini arttırmaktadır. Yapılan araştırmalarda eğitim ortamlarında teknolojinin öğrencileri aktifleştirdiği vurgulanmaktadır (İsman, 2008). Teknolojinin eğitim ve öğretime dahil edilmesi öğrencilerin çeşitli duyu organlarını etkinleştirir böylece öğretimin hedeflerini öğrenci boyutuyla nitelik kazanır. Anlamlı ve kalıcı öğrenmeler gerçekleşir (Metin, Birişçi ve Coşkun, 2013). Teknolojinin eğitimdeki olumlu etkisi eğitim ortamlarında etkileşimli tahta kullanımının yaygınlaşmasını sağlamıştır. Etkileşimli tahta kullanımı öğrenme etkinliklerini somutlaştırma açısından etkili bulunmaktadır. Öğrencilerin derse etkin katılım sağlamasını olumlu yönde etkilemektedir (Schmidt, 1998), Öğrencilere anlamlı, kalıcı öğrenmeler sağlamakla birlikte süreç içerisinde aktif olmalarını da desteklemektedir (Bulut ve Koçoğlu, 2012). Yapılan araştırmalar etkileşimli tahtaların eğitimde kullanılmasıyla süreç eğlenceli hale gelmektedir (Akçayır, 2011). Etkileşimli tahtalar zaman yönetimi bakımından etkinliklere ayrılan sürenin uzamasına (Moffatt, 2000), öğrencilerin güdülenmesini arttırarak dersi daha etkin dinlemesini sağlamaktadır (Tataroğlu,2009). Bu yönüyle etkileşimli tahta kullanımının eğitimde işlevsel olarak kullanıldığı söylenebilir. Etkileşimli tahta interaktif kullanım sağlamaktadır. Bu yönüyle öğretmen ya da öğrenci ekranda etkileşim sağlayarak farklı değişiklikler yapabilmekte oluşturulan tasarımı kaydedebilmektedir (Karakuş ve Karakuş, 2017). Eğitimde küresel çapta iş birliği sağlanması, uzaktan eğitim olanakları sağlayabilmesi bakımından kullanımı rahattır. Çeşitli tekniklerin ders ortamında kullanılması (video, slaytlar, animasyonlar) öğrencilerin güdülenmişlik düzeylerini pozitif yönde etkilemektedir. Ateş (2010) etkileşimli tahta kullanımıyla geleneksel yöntemlerden çok farklı, etkili eğitim süreçlerine vurgu yaparken ülkemiz bağlamında etkileşimli tahta kullanımını yetersiz olduğunu belirtmektedir. Yapılan farklı bir araştırmada ise öğretmen adaylarının Fen ve Teknoloji dersinde hücre zarı yapısı konulu öğretim etkinliklerinde etkileşimli tahta kullanımının öğretimdeki etkililiğini fark edip öğretim etkinliklerine nitelik kattığı belirtilmiştir (Emre vd., 2011). Kaya ve Aydın'ın (2011) yaptıkları araştırmada etkileşimli tahta kullanımının sosyal bilgiler dersinin içeriğinde yer alan coğrafya konularını öğrencilerin anlamlandırmalarına katkı sağladığı, derse ilgi

düzeylerini arttığı yönünde görüş bildirmiştir. Etkileşimli tahtaların eğitimde küresel iş birliği sağlaması, uzakları yakın ederek çevrimiçi uygulamaların kullanılması bakımından eğitimde önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir (Asmar vd., 2012).

Etkileşimli tahtanın kullanılabilirliği faydalanacak kişi açısından çok önemlidir. Öğretmenin kullanmasından daha ziyade öğrencinin de etkileşimli tahtayı etkili ve kolay bir biçimde kullanabilmesi gerekmektedir. Öğretmen ve öğrenci açısından etkileşimli tahtanın etkili ve fayda verecek bir şekilde kullanılması, konuya veya derse karşı ilginin daha etkili olmasını sağlamaktadır. Etkileşimli tahtalar içeriğindeki multimedya çeşitliliği sayesinde ders sürecini sıkıcı olmaktan kurtararak dersin eğlenerek öğrenilmesine katkı sağlamaktadır (Gündoğdu, 2014) Literatürde etkileşimli tahtaların farklı kullanımlarına vurgu yapılmaktadır. Görüntü yakalama metnin önemli görülen yerlerini vurgulama gayesiyle altının çizilmesi vb. Yapılan çizimlerin yedeklenmesi, interaktif bağlantı sağlama, gerekli durumlarda metnin açıklayıcı ifadelerle desteklenebilmesi ve çalışmada değişiklik yapılabilmesi gibi eğitim sürecine çok boyutlu faydalar sağlamaktadır (Beauchamp ve Parkinson, 2005). Öğretmenlerin yapılandırmacı tutumları benimsemesi öğretimin sürecinin de öğrenci merkezli olarak tasarlanmasına neden olmaktadır (Brooks, 2002). Eğitim ortamlarında teknoloji kullanımı öğrenci merkezli öğretimi benimsediğinde öğrencinin süreçte performansını etkileyerek olumlu öğrenme yaşantıları sağlamaktadır. Beraberinde öğrencilerin üst düzey düşünme yeterliklerinin gelişmesine de olanak tanımaktadır (Çakıroğlu, Gökoğlu ve Çebi, 2015). Teknoloji kullanımının öğrenme yaşantılarını desteklediği ve olumlu etkide bulunduğu yapılan farklı araştırmalarda da ele alınmaktadır (Glazewski vd., 2002). Eğitimde teknoloji entegrasyonu öğretim etkinliklerinde öğrencinin etkileşimini artırdığı yapılan tanımlar arasındadır (Smaldino, Lowther ve Russell, 2008). Ayrıca teknolojinin eğitime entegrasyonu öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini geliştirmektedir (Hamdan, Al-Qirim ve Asmar, 2012). Kullanımı zor olan her cihaz performansı etkilemekte ve çalışılmak istenen konuya tam olarak dikkatin verilmesine engel olmaktadır (Yıldız ve Tüfekçi, 2012). Mishra ve Koehler (2006) teknolojiyi etkin kullanımın kavramların anlamlandırılmasını içeriğin anlamlandırılarak öğretilmesi bakımından etkili bulmaktadır. Fakat teknoloji kullanımının yapıcı pedagojik tekniklerden yaralanarak sürece entegre edilmesi gerektiğini savunur. Yalnızca 21.yüzyıl becerilerine sahip olan öğretmenler teknoloji pedagoji ve içeriği bilgi iletişim teknolojilerini sürece etkili bir şekilde yansıtırlar (Valanides ve Angeli, 2006).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bilginin güç olarak algılandığı günümüzde, değişen teknoloji eğitim alanını fazlasıyla etkilemektedir (Taşdemir, 2018). Teknoloji kullanımını eğitim ortamlarına bilinçli bir şekilde entegre edebilmek gerek öğretmen gerek öğrenci gerekse toplumsal gelişim açısından önem teşkil etmektedir. Teknolojik olarak gerekli donanımına sahip sınıflar ancak öğretmen yeterliklerinin geliştirilmesiyle nitelikli öğrenme çıktıklarına dönüşebilmektedir. Literatürde günümüz sınıf ortamlarında küresel çapta yaygın olarak kullanılan etkileşimli tahtalar eğitimde niteliği arttırıcı önemli bir araç olarak

tasvir edilmektedir. Literatürde etkileşimli tahta kullanımının eğitim sürecine çok boyutlu etkilerinin olduğu görülmektedir. Etkileşimli tahtaların eğitimde fonksiyonel kullanımı ancak çağın teknolojik gelişmelerine uyum sağlayan, fiziki altyapının teknoloji kullanımı konusunda kolaylaştırıcı etki yaratabildiği eğitim ortamlarıyla mümkündür.

Etkileşimli tahta kullanımı öğretmen açısından kazanımlara erişebilmede kolaylaştırıcı etki sağladığı söylenebilir. Etkileşimli tahtaların öğretmene zaman yönetimi bakımından tasarruf sağlamaktadır. Yapılan araştırmalarda planlama değerlendirme açısından avantaj sağladığı yönünde ifadeler kullanılmaktadır. Literatürde etkileşimli tahtaların öğrenci açısından kalıcı öğrenmeler edinmesine, ders ortamlarının eğlenceli hale gelmesine ve öğrenme güdülerini desteklediğini belirtilmektedir (Akçayır, 2011). Farklı yöntem teknikler kullanılarak öğrencilerin birçok duyusuna hitap edecek olanaklar sunmaktadır. Etkileşimli tahtaların çevrimiçi fırsatlar sunması küresel ölçekte eğitime yönelik iş birliği fırsatlarını arttırmaktadır (Asmar vd., 2012). Öğrenci merkezli öğrenme yaşantılarının tasarlanması bakımından etkileşimli tahtaların günümüz eğitim felsefesiyle uyumlu olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Tabi ki etkileşimli tahtaların etkili kullanımı konusunda öğretmen becerilerinin geliştirilmesi eğitimin niteliği açısından oldukça önemli rol oynamaktadır. Yapılan araştırmalar bu yönde eksiklikleri vurgulamaktadır. Öğretmenleri eğitim sürecindeki uygulayıcı olarak önemi ilgili beceri gelişimini desteklemesiyle de yakından ilintili görülmektedir. Ülkemizde gerek alt yapı gerekse öğretmenlerin BİT kullanımı becerilerinin geliştirilmesi teknolojinin eğitime entegrasyonuna yönelik eksikliklerin bir an önce giderilmesi etkileşimli tahtaların kullanımıyla ilgili eksikliklerin giderilmesi eğitimin istenilen niteliğe ulaşması için ön koşul olarak gerekli olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, T., Gürbulak, N., Sarıçayır, H. (2011). Akıllı Tahtalar ve Öğretim Uygulamaları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, 457-471.
- Akçayır, M. (2011). *Akıllı tahta kullanarak işlenen matematik dersinin sınıf öğretmenliği birinci sınıf öğrencilerinin başarı, tutum ve motivasyonlarına etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Alakoç, Z. (2003). Matematik Öğretiminde Teknolojik Modern Öğretim Yaklaşımları. *Turkish Online Journal of Educational Technology*. 2 (1), 43-49.
- Angeli, C. ve Valanides, N. (2008, Mart). Hizmet öncesi öğretmen eğitiminde TPCK: İlköğretim öğrencilerini teknoloji ile öğretmeye hazırlamak. In *AERA yıllık konferansında, New York*.
- Asmar M., Khaled, H., Nabeel, A. (2012). The Effect of Smart Board on Students Behavior and Motivation. UGRU University Al Ain, UAE.
- Ateş, M. (2010). Ortaöğretim Coğrafya Derslerinde Akıllı Tahta Kullanımı. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (22), s. 409-427.
- Banks, F. R. J. (1996). Developing professional knowledge during initial design and technology teacher education. *The Journal of Design and Technology Education*, 1(2), 175-178.
- Barut, L. (2015). Fen ve Teknoloji Öğretmenlerinin Eğitimde Teknoloji Kullanımına Yönelik Tutumları ile Bilgisayar Öz Yeterlik Algıları Arasındaki İlişki. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Kahramanmaraş*.

- Beauchamp, G., & Parkinson, J. (2005). Beyond the 'wow' factor: Developing interactivity with the interactive whiteboard. *School Science Review*, 86(316), 97-103.
- Beckers, J. J., Schmidt, H. G. 2001. The structure of computer anxiety: A six-factor model. *Computers in Human Behavior*, 17: 35-49
- Becker, H.J. (2000). Findings from the teaching, learning, and computing survey: Is Larry Cuban right? *Education Policy Analysis Archives*, 8(51).
- Brooks, J.G. (2002). *Schooling for life: Reclaiming the essence of learning*. Alexandria, VA: ASCD.
- Bulut, İ., & Koçoğlu, E. (2012). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Akıllı Tahta Kullanımına İlişkin Görüşleri (Diyarbakır İli Örneği). *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 242-258.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2017). Bilimsel araştırma yöntemleri. *Pegem Atıf İndeksi*, 1-360.
- Chai, CS, Khine, MS ve Teo, T. (2006). Öğretme ve öğrenmeye ilişkin epistemolojik inançlar: Singapur'daki öğretmen adayları arasında bir anket. *Eğitim Medyası Uluslararası*, 43 (4), 285-298.
- Crison, C., Lerman, S. & Winbourne, P. (2007). Mathematics and ICT: A framework for conceptualising secondary school mathematics teachers' classroom practices. *Technology, Pedagogy and Education*, 16(1), 21-39.
- Çağiltay, K., Çakıroğlu, J., Çağiltay, N., & Çakıroğlu, E. (2001). Çocuklarda çocuk oyunları öğretmen görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21 (21).
- Çakıroğlu, Ü., Ayça, Ç. E. B. İ., & Gökoğlu, S. (2015). Öğretmenlerin teknoloji entegrasyonlarına yönelik temel göstergeler: bir ölçek geliştirme çalışması. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(3).
- Çakır, R. (2013). Okullarda Teknoloji Entegrasyonu, Teknoloji Liderliği ve Teknoloji Planlaması. K. Çağiltay, & Y. Göktas içinde, *Öğretim Teknolojilerinin Temelleri: Teoriler, Araştırmalar, Eğilimler*, 397-412.
- Çoklar, A.N., Tercan, İ. (2014). Opinions of TeacherstowardtheUse of Smart Boards ElementaryEducation Online, 13(1), 48-61.
- Gülcü, İ. (2014). *Etkileşimli Tahta Kullanımının Avantajları ve Dezavantajlarına Yönelik Öğretmen Görüşleri*. İstanbul Üniversitesi, Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul
- Gündoğdu, T. (2014). Bir öğretme-öğrenme aracı olarak akıllı tahta. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (6), 392-401.
- Güven, H. & Vural, A., R. (2017). İlkokullarda Görev Yapan İngilizce Öğretmenlerinin Akıllı Tahta Kullanımına İlişkin Öz Değerlendirmeleri, *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (2), 69-86.
- Dargut, T., & Çelik, G. (2014). Türkçe öğretmeni adaylarının eğitimde teknoloji kullanımına ilişkin tutum ve düşünceleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 2(2), 28-41.

- Demirel, M. (2009). *Yaşam boyu öğrenme ve teknoloji*. 9th International Educational Technology Conference (IETC2009), Ankara, Turkey.
- Doğru, M., Şeren, N., ve Koçulu, A. (2017). Sınıf Öğretmenlerinin Teknoloji Kullanımına İlişkin Öz-Yeterlik Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(12), 464-472.
- Döğner, M. F. Y., & Yıldız, A. T. D. (2016). *Bilgisayar destekli eğitimlere katılan öğretmenlerin görüş ve deneyimlerine bağlı olarak eğitimde teknoloji kullanımını etkileyen dinamikler* (Doctoral dissertation, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yaşam Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi Anabilim Dalı).
- Emre, İ., Kaya, Z., Özdemir, T.Y. ve Kaya, N., (2011). *Akıllı Tahta Kullanımının Fen ve Teknoloji Öğretmen Adaylarının Hücre Zarının Yapısı Konusundaki Başarılarına ve Bilgi Teknolojilerine Karşı Tutumlarına Karşı Etkileri*. 6th International Advanced Technologies Symposium (IATS'11), ss:16-18 May 2011, Elâzığ, Turkey.
- Erden, O. ve Tor, H. (2004). İlköğretim Öğrencilerinin Bilgi Teknolojilerinden Yararlanma Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *The Turkish Online Journal of Educational Technology(TOJET)*, 3 (1), 120-130.
- Ertmer, P. (2005). Teacher pedagogical beliefs: The final frontier in our quest for technology integration? *Educational Technology, Research and Development*, 53(4), 25-39.
- Gash, S. *Effective Literature Searching for Research* (2nd edn). Aldershot: Gower Publishing Ltd., 1999
- Glazewski, K., Brush, T. A., Ku, H.Y. & Igoe, A. (2002) *The Current State of Technology Integration in Preservice Teacher Education. Paper presented at American Educational Research Association Annual Meeting, New Orleans.*
- Hamdan, K., Al-Qirim, N., & Asmar, M. (2012, March). The effect of Smart Board on students behavior and motivation. In *2012 International Conference on Innovations in Information Technology (IIT)* (pp. 162-166). IEEE.
- Hannafin, RD ve Savenye, WC (1993). Sınıftaki teknoloji: Öğretmenin yeni rolü ve ona karşı direnci. *Eğitim Teknolojisi*, 33 (6), 26-31.
- Hew, K. F., ve Brush, T. (2007). Integrating technology into K-12 teaching and learning: Current knowledge gaps and recommendations for future research. *Education Technology Research & Deveelopment*, 55, 223-252.
- İşman, A. (2008). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Jang, S. J., & Tsai, M. F. (2012). Exploring the TPACK of Taiwanese Elementary Mathematics and Science Teachers With Respect to Use of Interactive Whiteboards. *Computers & Education*, 59(2), 327-338.
- Karakuş, İ., & Karakuş, S. (2017). Akıllı tahta kullanımına yönelik ortaöğretim öğretmenlerinin görüşlerinin incelenmesi. *Turkish Journal of Educational Studies*, 4(2), 1-37.
- Kaya, H. ve Aydın, F., (2011). Sosyal Bilgiler Dersindeki Coğrafya Konularının Öğretiminde Akıllı Tahta Uygulamalarına İlişkin Öğrenci Görüşleri. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, cilt:3, sayı:1.
- Kayaduman, H., Sırakaya, M., Seferoğlu, S. S. (2011). Eğitimde FATİH Projesinin Öğretmenlerin Yeterlik Durumları Açısından İncelenmesi. *Akademik Bilişim 2011, İnönü Üniversitesi, Malatya*.

- Kenar, İ. (2012). Teknoloji ve Derslerde Teknoloji Kullanımına Yönelik Veli Tutum Ölçeği Geliştirilmesi ve Tablet PC Uygulaması. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi (Journal of Educational Sciences Research)*, 2(2), 123-139
- Keser, H. & Çetinkaya, L. (2013). Öğretmen ve Öğrencilerin Etkili Kullanımına Yönelik Yaşamış Oldukları Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (6), 377-403.
- Kol, S. (2012). Okul Öncesi Eğitimde Teknolojik Araç-Gereç Kullanımına Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(2), 543-554.
- Leggett, W. P., & Persichitte, K. A. (1998). Blood, sweat, and TEARS: 50 years of technology implementation obstacles. *TechTrends*, 43(3), 33-36.
- Metin, M., Birişçi, S., ve Coşkun, K. (2013). Öğretmen Adaylarının Öğretim Teknolojilerine Yönelik Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21(4), 1345-1364.
- Mishra, P. & Koehler, M. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017-1054.
- Moffatt, K. (2000). Teaching with a smart board-evaluating the use of a smart board to teach transformation geometry using super tangrams. *electronic games for education in math and science*.
- Morrison, WF ve Jeffs, TL (2005). Öğretmen Adaylarının Teknoloji Kullanımının Sonuçları. *Yardımcı Teknoloji Sonuçları ve Faydaları*, 2 (1), 71-78.
- Niederhauser, D. S. & Stoddart, T., (2001). Teachers' instructional perspectives and use of educational software. *Teaching and Teacher Education*, 17 (1), 15-31
- Niess, M. L. (2005). Preparing teachers to teach science and mathematics with technology: Developing a technology pedagogical content knowledge. *Teaching and Teacher Education*, 21(5), 509-523.
- Odabaşı, F., (2012). *Bilgisayar Destekli Eğitim*. Bölüm 8. <http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/2276/unite08.pdf>.
- Öksüz, Y, Ak, Y. (2009). Öğretmen Adaylarının İlköğretim Matematik Öğretiminde Teknoloji Kullanımına İlişkin Algıları (ss. 1-19). *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 1-19. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyuefd/issue/13712/166010>
- Pürçüklü, M. (2012). Fatih Projesi Eğitimde Teknoloji Kullanım Kursu. <https://prezi.com/lirr1blodgxx/fatih-projesi-egitimde-teknoloji-kullanim-kursu/>, (14.05.2021)
- Reigeluth, CM (2012). Yeni eğitim paradigması için öğretim teorisi ve teknolojisi. *KIRMIZI. Revista de Educación a Distancia*, (32), 1-18.
- Rodrigues, S. (2003). Experiences from the partnership in primary science project: Teacher professional development involving ICT and science pedagogical content knowledge. *Science Education International*, 14(2), 2-11.
- Saltan, F., Arslan, K., & Gök, A. (2010). Teachers' Acceptance of Interactive White Boards: A Case Study. In D. Gibson & B. Dodge (Eds.), *Proceedings of Society for Information Technology & Teacher Education International Conference* (pp. 2360-2365). Chesapeake, VA: AACE.
- Seyitoğlu, E. (2014). *Akıllı tahta kullanılan matematik dersinden yansımalar*. Yüksek lisans tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

- Smaldino, S. E., Lowther, D. L. ve Russell, J. D. (2008). Instructional technology and media for learning (8. baskı). Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.
- Smeets, E. (2005). Does ICT Contribute To Powerful Learning Environments İn Primary Education? *Computers and Education*, 44, 343-355.
- Taşdemir, S. (2018). FATİH projesi ile eğitimde teknoloji entegrasyonu sağlanan okullarda teknoloji liderinin belirlenmesi. *Ihlara Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 1-14.
- Tataroğlu, B. (2009). *Matematik öğretiminde akıllı tahta kullanımının 10. Sınıf öğrencilerinin akademik başarıları, matematik dersine karşı tutumları ve özyeterlik düzeylerine etkileri.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Tubin, D. (2006). Typology of ICT implementation and technology application. *Computers in the Schools*, 23(1/2), 85-98
- Usluel, Y. K., & Demiraslan, Y. (2005). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin öğrenme-öğretme sürecine entegrasyonunu incelemede bir çerçeve: etkinlik kuramı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28), 134-142.
- Usta, E., & Korkmaz, Ö. (2010). Öğretmen adaylarının bilgisayar yeterlikleri ve teknoloji kullanımına ilişkin algıları ile öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1335-1349.
- Uysal, M., & Yıldız, A. (2006). McLuhan'ın "Küresel Köyü" nde Eğitim: Yeni Teknolojiler, Küreselleşme ve Eğitim Üzerine Düşünceler. *Küreselleşme ve Eğitim içinde*, 165-180.
- Valanides, N. ve Angeli, C. (2006). İlköğretim öğretmen adaylarını bilgisayar modelleri aracılığıyla fen öğretimi için hazırlamak. *Teknoloji ve Öğretmen Eğitiminde Güncel Konular*, 6 (1), 87-98.
- Yıldırım, A. & Şimşek H. (2004). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldız, C., Tüfekçi, A. (2012). A Study On The Smart Board UsabilityIn-ClassroomApplications. *Journal of Engineering and Natural Sciences*, 381-391.
- Warwick, P., &Kershner, R. (2008). Primary Teachers' Understanding of The Interactive Whiteboard As A Tool for Children's Collaborative Learning and Knowledge, Building. *Learning, Media and Technology*, 33(4), 269-287.

EXAMINATION OF THE ACADEMIC MOTIVATION LEVEL OF MUSIC EDUCATION SENIOR STUDENTS DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Prof. Nagihan OĞUZ DURAN

Bursa Uludağ University, Faculty of Education,

<https://orcid.org/0000-0002-8049-1510>

Assoc. Prof. Rasim Erol DEMİRBATIR

Bursa Uludağ University, Faculty of Education,

<https://orcid.org/0000-0002-9472-3001>

Bilgenur ARPAĞ

Bursa Uludağ University, Faculty of Education,

ABSTRACT

This study is part of a larger project supported by Bursa Uludağ University Research Fund to investigate university seniors across Turkey during the Covid-19 pandemic. In this part of the project, the academic motivation levels of Music Education senior students (56.5% female and 43.5% male) were examined. Data were collected from students studying at seven state-funded universities in Turkey using the Academic Motivation Scale and a personal information form. The survey was distributed through an online survey tool in the fall semester of the 2020-2021 academic year. Independent sample t-test was used in data analysis since academic motivation scores was detected as normally distributed. The academic motivation levels of senior music education students was first examined according to gender and no significant difference found between females and males. Afterwards, whether students were diagnosed with Covid-19, there were someone infected with Covid-19 in their immediate environment, and whether they stay in quarantine due to Covid-19 were examined as other potential factors that could have an impact on their academic motivation levels. No significant difference was found between the academic motivation levels of students who were diagnosed or not diagnosed with Covid-19. Similarly, whether there was someone infected with Covid-19 in their immediate environment does not significantly affected the academic motivation levels of the students. Staying in quarantine due to Covid-19 has also not created a significant difference on the academic motivation level. Although the study asked about the basic learning platforms (face to face, online and hybrid-both online and face to face-), no comparison could be made among the three groups of learning types during Covid-19 pandemic, since 88.2% of the students answered their basic learning platform as online.

Keywords: Music education students, academic motivation, Covid-19 pandemic

INTRODUCTION

One of the most influential factors on educational outcomes is motivation. *Motivation* is defined as the power that moves the individual to do an action (Adair, 2003). It is not enough for educators to raise the success level of their students by only addressing cognitive skills (Seah

& Bishop, 2000). Along with cognitive skills, affective skills should also be considered. Motivation, one of the elements of affective skills, is an important element in the learning processes and success of students (Kurt, 2012), and has an important place in students' acquisition of desired skills (Freedman, 1997).

The concept of *academic motivation* is defined in different ways by different theorists, it can be summarized as the willingness of students to achieve certain academic goals (Gömleksiz & Serhatlıoğlu, 2014). Although it is gathered under different subtitles in different theories (Özen, 2019), academic motivation generally classified as internal and external motivation. These two types of motivation also divided into subheadings. As can be understood from the subtitles, academic motivation is affected by the individual's internal and external dynamics. Additionally, as a third type of motivation amotivation can be added to these types. In amotivation, the person cannot make a connection between his behavior and the result of the behavior. Therefore, there is reluctance to continue the behavior.

One of the factors shown as the biggest source of failure among teachers and students in schools is lack of motivation (Green-Demers et al., 2008). The lack of motivation seen on either side of the teacher-student interaction also reduces the motivation level of the other side (Kaiser, Retelsdorf, Sudkamp, & Möller, 2013). Lack of motivation in individuals causes negative emotions such as anger, hopelessness, anxiety, fear, disappointment and malaise. Due to the spread of amotivation, a person's lack of motivation can cause inefficiency at the class and society level. For this reason, it is emphasized that in the school environment, student, teacher or school-related amotivation is the most important problem that needs to be solved (Legault et al., 2006).

School satisfaction and motivation are among the most important factors for classroom success (Vallerand et al., 1991). Studies have shown that people with high motivation are more successful (Green, Nelson, Martin, & Marsh, 2006; Linnenbrink & Pintrich, 2002; Pintrich & Schunk, 1996). As a result of lack of motivation, negative affective, cognitive and physical consequences occur. According to the Self-Determination Theory, students with high motivation levels act with the feelings of effort and competition; unmotivated students show a tendency to passive behavior such as absenteeism, sleeping, disrupting the order of the lesson, not participating in the activity, not taking a task, and leaving the task (Vallerand et al., 1991).

There are many changes in education in the 21st century. Motivation skill has a very important role in keeping up with all these changes in terms of both learners and teachers. With the use of motivation skill, which is among the most basic affective skills, in educational processes, it

is possible to use cognitive skills more effectively and thus increase student success. It is also reported in the literature that the lack of motivation to be experienced by both students and teachers will have many cognitive, emotional, physical and social negative outcomes in educational environments (Oğuz-Duran & Kuşci, 2021)

The Academic Motivation of Prospective Music Teachers

When the studies on the academic motivation of prospective music teachers were examined, it is seen that the academic motivation level of music education teaching students is examined in a very few studies. In these studies, for instance, the motivation level of students examined in terms of gender and grade level. Results revealed that, academic motivation differs according to gender. However, in regard to grade level, it was observed that the findings differed from each other in these studies. For instance, according to the study conducted by Küçükosmanoğlu (2015), while the male prospective teachers' levels of cognition-oriented internal motivation, stimulation-oriented internal motivation and introjected external motivation are higher than the female ones, the female prospective teachers' external motivation-external arrangement level is higher than the male ones. In regard to grade level variable, it has been concluded that 4th grade students' levels of achievement oriented internal motivation and determined external motivation are lower than other students whereas their amotivation level is higher. In another study, Gömleksiz and Serhatlıoğlu (2013) found that academic motivation differs according to gender. In the study, it was concluded that female teacher candidates' levels of intrinsic motivation to know and to experience stimulation, extrinsic motivation-external regulation and introverted extrinsic motivation were higher than male teacher candidates. However, they concluded that male pre-service teachers' amotivation levels were higher than female pre-service teachers. Yılmaz and Taşkesen (2016), in their research on fine arts education students, found that the academic motivation of music education teaching students was higher in 2nd and 4th grade students. Alemdağ, Öncü, and Yılmaz (2014), on the other hand, concluded in their research that academic motivation differs in favor of the first and fourth grade students.

Academic Motivation at the Covid-19 Pandemic

In Turkey, during the Covid-19 Pandemic process, education continued through different online applications in Turkish universities affiliated to the Higher Education Institution, as well as in schools affiliated to the Ministry of National Education. Although the use of technology in education has very positive benefits in terms of providing social isolation during the pandemic, there are also negative effects, especially from the use of the internet. Problems experienced in the installation of online systems, logging in, and audio-video usage negatively affect

attendance to simultaneous classes. In addition to environmental factors such as a short-term internet or power outage, internal dynamics such as students' inability to focus, lack of self-control, limited theoretical content of the courses, and lack of communication (Saltürk & Güngör, 2020) can cause a lack of motivation and cause students to break away from the lessons. results in. For this reason, students may experience problems such as not being able to listen/ attend the lessons efficiently. From another point of view, inequalities, which are the result of family structures or socio-economic level, are among the factors that affect the motivation of students who receive online education.

The Present Study

This study is part of a larger project supported by Bursa Uludağ University Research Fund to investigate university seniors across Turkey during the Covid-19 pandemic. In this part of the project, the academic motivation levels of Music Education senior students were examined. Gender of the students, whether students were diagnosed with Covid-19, there were someone infected with Covid-19 in their immediate environment, whether they stay in quarantine due to Covid-19, and the basic learning/educational platform (face to face, online and hybrid-both online and face to face-) they used at Covid-19 pandemic were examined as potential factors that could have an impact on their academic motivation levels.

For this purposes, answers to the following questions were sought:

1. Is there a significant difference in the academic motivation levels of music education senior students according to gender?
2. Is there a significant difference the academic motivation levels of music education senior students according to diagnosis with Covid-19?
3. Is there a significant difference the academic motivation levels of music education senior students according to the presence of someone infected with Covid-19 in their immediate environment?
4. Is there a significant difference the academic motivation levels of music education senior students according to whether or not to stay in quarantine due to Covid-19?
5. Is there a significant difference the academic motivation levels of music education senior students according to the basic learning/educational platform (face to face, online and hybrid-both online and face to face-) where they mainly continue their education during the pandemic process?

METHOD

Study Group

The universe of the study consists of senior students who attend the Music Education Teaching undergraduate programs of Faculties of Education in Turkey in the 2020-2021 academic year, when the COVID-19 pandemic continues. In order to increase the generalizability of the data, it is aimed to collect data from the widest range of state and foundation funded universities, by using the convenience sampling method, by reaching the senior students of the highest number of universities that can be reached through social media. In this direction, a total of 85 students (56.5% female and 43.5% male) studying at 7 different Turkish state universities composed the study group of the research by answering the online measurement tools. Students collaborated voluntarily and received no compensation for the study. The participants ranged in age between 20 and 32 ($M = 22.81$ and $SD = 2.32$). The frequency and percentages of the demographic characteristics of the participating students are given in Table 1.

Table 1. Demographic characteristics of the participants

Variable	N	%
Gender		
Female	48	56.5
Male	37	43.5
Total	85	100
Diagnosed with Covid-19		
Yes	11	12.9
No	74	87.1
Total	85	100
The presence of someone infected with Covid-19 in their immediate environment		
Yes	44	51.8
No	41	48.2
Total	85	100
Whether or not to stay in quarantine due to Covid-19		
Yes	24	28.2
No	61	71.8
Total	85	100
The basic learning /educational platform		
Face to face	75	88.2
Online	1	1.2
Hybrid (Both online and face to face)	9	10.6
Total	85	100

Research Instruments

Personal Information Form. It is a form developed by the researchers for this research. In the form, there are questions about the age and gender of the students, whether students were diagnosed with Covid-19, there were someone infected with Covid-19 in their immediate environment, and whether they stay in quarantine due to Covid-19, and their basic learning/educational platform (face-to-face, online, hybrid- both online and face to face).

The Academic Motivation Scale. The Academic Motivation Scale (AMS) developed by Vallerand et al. (1992). The AMS is a 28-item scale, which measures the degree of academic motivation on a 7-point Likert. The lowest score that can be obtained from the scale is 28, and the highest score is 196. The Turkish version of the scale (Karagüven, 2012) revealed satisfactory evidence of reliability and validity. In this study, Cronbach's alpha coefficient was calculated as .88 for the ALSS.

Procedure

Following the review and approval procedures of the Institutional Review Board of Bursa Uludag University (Date:27/11/2020; Session:2020/09), research data were collected online via Google Forms, due to the fact that face-to-face data collection practices were not possible because of to the COVID-19 Pandemic process.

Data Analyses

First of all, descriptive statistics (percentage, frequency, meand, standard deviation) were obtained in the research. Then the analysis of the data was carried out in two stages. In the first stage, it was examined whether there were significant differences in terms of academic motivation of the students depending on the study variables (gender of the students, whether students were diagnosed with Covid-19, there were someone infected with Covid-19 in their immediate environment, and whether they stay in quarantine due to Covid-19, and their basic learning/educational platform (face-to-face, online, hybrid-). Afterwards, independent samples t-test was applied since the data met the normality assumptions required for parametric analyses. Significance level of .05 was used for statistical analyses.

The SPSS 23.0 was used for all the data analyses.

FINDINGS

Findings Regarding the Gender Effects on Academic Motivation

Independent samples t-tests was conducted to compare the AMS total scores of female and male students. Levene's test for equality of variances was found not to be violated for the AMS scores ($LF=56$, $p=.46$). Results are presented in Table 2.

Table 2. Results of t-test and descriptive statistics for AMS by gender groups

Group	N	M	SD	df	t	p
Female	48	146.14	28.00	83	1.12	.27
Male	37	139.70	23.86			

As seen in Table 2 there is no statistically significant differences between male and female senior music education students in AMS total scores [$t(83)= 1.12$, $p=.27$], meaning that female and male prospective music teachers reported similar levels of academic motivation.

Findings Regarding the the Effects of Being Diagnosed with Covid-19 on Academic Motivation

Independent samples t-tests was conducted to compare the AMS total scores of students who diagnosed with Covid-19 and did not diagnosed with Covid-19. Levene's test for equality of variances was found not to be violated for the AMS scores ($LF=.73$, $p=.39$). Results are presented in Table 3.

Table 3. Results of t-test and descriptive statistics for AMS by diagnosis with Covid-19 groups

Group	N	M	SD	df	t	p
Diagnosed	11	155.09	33.86	83	1.60	.11
Did not diagnosed	74	141.59	24.83			

As seen in Table 3 there is no statistically significant differences between diagnosed and not diagnosed music education students in AMS total scores [$t(83)= 1.60$, $p=.11$], meaning that

diagnosed and not diagnosed prospective music teachers reported similar levels of academic motivation.

Findings Regarding the the Effects of the Presence of Someone infected with Covid-19 in Their Immediate Environment on Academic Motivation

Independent samples t-tests was conducted to compare the AMS total scores of students who have someone infected with Covid-19 in their immediate environment and who have not. Levene’s test for equality of variances was found not to be violated for the AMS scores (LF=.36, p=.55). Results are presented in Table 4.

Table 4. Results of t-test and descriptive statistics for AMS by the presence of someone infected with Covid-19 in their immediate environment groups

Group	N	M	SD	df	t	p
Yes	44	144.14	25.50	83	.29	.78
No	41	142.49	27.48			

As seen in Table 4 there is no statistically significant differences between music education students who have someone infected with Covid-19 in their immediate environment and who have not in AMS total scores [$t(83) = .29, p = .78$], meaning that both groups of prospective music teachers reported similar levels of academic motivation.

Findings Regarding the the effects of Whether or not to Stay in Quarantine Due to Covid-19 on Academic Motivation

Independent samples t-tests was conducted to compare the AMS total scores of students who stayed in Quarantine due to Covid-19 and who did not. Levene’s test for equality of variances was found not to be violated for the AMS scores (LF=4.32, p=.05). Results are presented in Table 5.

Table 5. Results of t-test and descriptive statistics for AMS by Whether or not to Stay in Quarantine Due to Covid-19 groups

Group	N	M	SD	df	t	p
Stayed in Quarantine	24	149.29	32.89	83	1.31	.19
Did not stayed in quarantine	61	141.00	23.15			

As seen in Table 5 there is no statistically significant differences between music education students who stayed in quarantine due to Covid-19 and who did not in AMS total scores [$t(83)=1.31, p=.19$], meaning that both groups of prospective music teachers reported similar levels of academic motivation.

Findings Regarding the the effects of The Basic Learning /educational Platform used on Academic Motivation

Although the study asked about the basic learning platforms (face to face, online and hybrid-both online and face to face-), no comparison could be made among the three groups of learning types during Covid-19 pandemic, since 88.2% of the students answered their basic learning platform as online.

DISCUSSION

The Covid-19 pandemic process has negatively affected many areas of life, as well as education processes. The present study investigated the academic motivation levels of Music Education senior students in terms of some potential factors that could have an impact on their academic motivation levels during the Covid-19 pandemic. Gender of the students, diagnosis with Covid-19, connecting with someone infected with Covid-19 in their immediate environment, staying in quarantine due to Covid-19, and the basic learning/educational platform (face to face, online and hybrid-both online and face to face-) they used at Covid-19 pandemic were examined in the study.

The academic motivation levels of senior music education students was first examined according to gender in the study, but no significant difference was found between the scores of females and males. This finding revealed that academic motivation does not differ significantly

for female and male prospective music teachers during the Covid-19 pandemic. According to previous research findings, academic motivation differs according to gender in prospective music teachers (Erkensiz & Serhatlıoğlu, 2013; Küçükosmanoğlu, 2015). However, these differences were found in types of academic motivation scores. Additionally, Erkensiz and Serhatlıoğlu (2013) reported that male pre-service teachers' amotivation levels were higher than female pre-service teachers' amotivation levels. In the present study, however, only the total academic motivation scores of the students were calculated. Therefore, in further investigations, academic motivation could be examined by using types of academic motivation scores. Considering this finding, it can be thought that the Covid-19 pandemic process brought the academic motivation levels of female students closer to that of male students. However, in previous studies, it was revealed that the difference in academic motivation score according to gender varies according to the types of academic motivation. Therefore, in future studies, it is recommended to conduct more detailed analyzes according to academic motivation score types in order to better understand the effects of the Covid-19 pandemic process on the academic motivation scores of female and male Music Education senior students.

Afterwards, whether students were diagnosed with Covid-19, there were someone infected with Covid-19 in their immediate environment, and whether they stay in quarantine due to Covid-19 were examined as other potential factors that could have an impact on their academic motivation levels. No significant difference was found between the academic motivation levels of students who were diagnosed or not diagnosed with Covid-19. Similarly, whether there was someone infected with Covid-19 in their immediate environment does not significantly affected the academic motivation levels of the students. Staying in quarantine due to Covid-19 has also not created a significant difference on the academic motivation level.

It is thought that the fact that none of those possible variables made a significant difference on the level of academic motivation can be explained by the fact that the Covid-19 pandemic process has many negative effects on every music education senior students who participated in the study. Maybe all music education students feel a low sense of academic motivation during the current pandemic. Therefore, it was not possible to detect any significant difference between the groups in terms of the factors discussed in the study.

Although the study asked about the basic learning platforms (face to face, online and hybrid-both online and face to face-), no comparison could be made among the three groups of learning types during Covid-19 pandemic, since 88.2% of the students answered their basic learning platform as online.

ACKNOWLEDGEMENTS: This study was supported by the Scientific Research Projects (BAP) unit of Bursa Uludag University (ID:434; SLO-2021-434). We thank for their financial support.

REFERENCES

- Adair, J. (2003). Etkili Motivasyon. Çev. Uyan, S., Babıalı Kültür Yayıncılığı.
- Alemdağ, C., Öncü, E., & Yılmaz, AK. (2014). Beden eğitimi öğretmeni adaylarının akademik motivasyon ve akademik öz-yeterlikleri. *Spor Bilimleri Dergisi*, 25(1), 23-35.
- Freedman, M. P. (1997). Relationship among laboratory instruction, attitude toward science, and achievement in science knowledge. *Journal of Research in Science Teaching: The Official Journal of the National Association for Research in Science Teaching*, 34(4), 343-357. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1098-2736\(199704\)34:4<343:](https://doi.org/10.1002/(SICI)1098-2736(199704)34:4<343:)
- Gömlüksiz, M. & Serhatlıoğlu, B. (2014). Öğretmen adaylarının akademik motivasyon düzeylerine ilişkin görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 173(173), 99-128 . Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/pub/tsadergisi/issue/21486/230306>
- Green, J., Nelson, G., Martin, A. J., & Marsh, H. (2006). The Causal Ordering of Self-Concept and Academic Motivation and Its Effect on Academic Achievement. *International Education Journal*, 7(4), 534-546.
- Green-Demers, I., Legault, L., Pelletier, D., & Pelletier, L. G. (2008). Factorial invariance of the Academic Amotivation Inventory (AAI) across gender and grade in a sample of Canadian high school students. *Educational and Psychological Measurement*, 68(5), 862-880. <https://doi.org/10.1177/0013164407313368>
- Kaiser, J., Retelsdorf, J., Südkamp, A., & Möller, J. (2013). Achievement and engagement: How student characteristics influence teacher judgments. *Learning and Instruction*, 28, 73-84. <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2013.06.001>
- Karagüven, Ü., M. H. (2012). Akademik Motivasyon Ölçeğinin Türkçeye adaptasyonu. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(4), 2599-2620.

- Kurt, T. (2012). Öğretmenlerin öz yeterlik ve kolektif yeterlik algıları. *Journal of Turkish Educational Sciences*, 10(2).
- Küçükosmanoğlu, HO. (2015). Müzik öğretmeni adaylarının akademik motivasyon düzeylerinin belirlenmesi üzerine bir çalışma: (Konya ili örneği). *Sanat Eğitimi Dergisi*, 3(1), 1-21. <https://doi.org/10.7816/sed-03-01-01>
- Legault, L., Green-Demers, I., & Pelletier, L. (2006). Why do high school students lack motivation in the classroom? Toward an understanding of academic amotivation and the role of social support. *Journal of Educational Psychology*, 98(3), 567–582. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.98.3.567>
- Linnenbrink, E. A., & Pintrich, P. R. (2002). Motivation as an enabler for academic success. *School Psychology Review*, 31(3), 313-327. <https://doi.org/10.1080/02796015.2002.12086158>
- Oğuz-Duran, N., & Kuşçi, İ. (2021). Motivasyon, in K.Karataş (Ed.) *Eğitim ve 21.Yüzyıl Becerileri*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özen, B. (2019). *Öğretmen adaylarının üniversite ilk yıl deneyimlerinin akademik motivasyon ve akademik başarı açısından incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Bartın Üniversitesi Akademik Arşivi. <https://acikerisim.bartın.edu.tr/handle/11772/1888>
- Pintrich, P.R., & Schunk, D.H. (1996). *Motivation in education: Theory, research and applications* (2nd ed.). Englewood Cliffs, NJ: Merrill Company
- Saltürk, A. & Güngör, C. (2020). Üniversite Öğrencilerinin Gözünden COVID-19 Pandemisinde Uzaktan Eğitime Geçiş Deneyimi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (36), 137-174. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.788716>
- Seah, W. T., & Bishop, A. J. (2000, April 24-28). Values in mathematics textbooks: A view through two Australasian regions. Paper presented at the 81st Annual Meeting of the American Educational Research Association, New Orleans, LA, USA.
- Vallerand, R. J., Pelletier, L. G., Blais, M. R, Brière, N. M., Senécal, C., & Vallières, E. F. (1992). The academic motivation scale: a measure of intrinsic, extrinsic, and amotivation in education. *Educational and Psychological Measurement*, 52, 1003-1017.
- Yılmaz, M., Taşkesen, O. & Taşkesen, S. (2016). Güzel sanatlar eğitimi bölümü öğrencilerinin bazı değişkenlere göre akademik motivasyonları ile akademik Başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1

**FINANCIAL CONTAGION: A COMPARISON BETWEEN GLOBAL FINANCIAL
CRISIS AND COVID - 19**

Savita Velip

Post Graduate Student, Goa Business School, Goa University, Goa, India, 403 206

Suraj Velip

Assistant Professor, Goa Business School, Goa University, Goa, India, 403 206

Abstract

The ongoing COVID - 19 crisis has created unprecedented disturbances in the world economy. In view of this, the research purpose is to examine the financial contagion in the emerging market (India) and world-developed markets (US and UK). The analysis has been carried out through the DCC GARCH model during the global financial crisis and COVID – 19 period. The result shown significant contagion effect on India, US, and UK stock market. Further evidence suggested contagion effect on the selective markets proved to be higher during crisis time particularly during ongoing COVID time.

Keywords: contagion, stock market, crises, DCC GARCH

**REFLECTIONS ON SYRIAN IMMIGRANTS IN ISLAHIYE IN ACCORDANCE
WITH ACCULTURATION MODELS**

Asst. Prof. Dr. Orhun Burak SÖZEN

Gaziantep University İslahiye Faculty of Economics and Administrative Sciences,

ORCID: 0000-0002-6507-556X

MA Student İlker EROĞLU

Gaziantep University Social Sciences Institute International Trade and Logistics Thesis
Master of Arts Program, ORCID: 0000-0002-1081-6367

Özet

Bu çalışmada Gordun'un tek yönlü kültürleşme modelinden ve Bery'in iki yönlü kültürleşme modelinden hareket edilmiş, daha sonra yürütülen metodolojik tartışmanın sonucuna göre Bery'in modeli öncelenmiştir. Ayrıca, Berry'in modeli İslahiye'deki Suriyeli sığınmacılar için burada geçirdikleri süreci yorumlamak üzere şematize edilmiştir. Bu çalışmada veri kaynağı olarak İslahiye'deki Suriyeliler konusunda yüksek lisans tezi yapmış ve bu konuda çalışmaları olan bir gazeteci akademisyenle mülakat yapılmıştır. Elde edilen veriler Berry'in kültürleşme modeline göre yorumlandığında, Suriyelilerin başlangıçtaki izole ve marjinal konumlarından çıkararak kültürleşme sürecinin içerisine girdikleri ve bunun hem kendileri hem İslahiye ahali için yararlı sonuçlar doğurduğu bulgulanmıştır. İslahiye'nin kazanımları daha çok ekonomik düzlemde olup tarım, hayvancılık alanlarında ve halkın genellikle tercih etmediği işlerde istihdam eksikliği giderilmesi konusunda olumlu sonuçlar yaratmıştır. Söz konusu sığınmacıların ilk zamanlarda piyasa rayicinin altında ücretle çalıştığı ve neredeyse tümünün halen düşük gelir grubunda yer aldığı ve tümünün kiralık evlerde oturduğu bulgulanmıştır. Süreç içerisinde Türkiye Cumhuriyeti göç politikasının yönetimi konusunda önemli deneyimler kazanmış ancak vaat edilen dış desteğin çoğu elde edilememiştir. Günümüze kadar Suriyelilerin yasa dışı sığınmacılarına karşı önleyici ve düzenleyici mekanizmalar geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli sığınmacılar, kültürleşme modelleri, kültürleşme süreci

Abstract

Gordon's one-dimensional model and Berry's two-dimensional model have been starting points to analyze the acculturation model of Syrians in Islahiye in this study. As the following methodological discussion verifies Berry's model has been prioritized. Furthermore, Berry's model has been schematized in order to interpret the process that Syrian immigrants experienced in Islahiye. As for data gathering, a journalist academic with prior MA thesis on Syrian immigrants in Islahiye and who has further academic studies on the issue has been interviewed. As long as the gathered data have been interpreted within the framework of Berry's acculturation model, Syrians have, as it has been found that, have left their isolated and marginalized status in the beginning and have been transformed into acculturation process and thereby that resulted in consequences positive both for themselves and for native Islahiye people. The acquisitions for Islahiye residents are more on economic plane and resulted in improvements in agriculture and animal husbandry and filling the vacancies in the jobs not preferable Islahiye residents. It has been found that Syrians

immigrants' wages were below the average in the beginning and almost all of them are low-income earners now and that all are tenants now. Turkish Republic has gained significant experiences in immigration management however it could not receive much of the foreign support promised in the beginning. Turkey have developed regulatory and preventive measures against illegal misuses of Syrian immigrants within the process.

Key Words: Syrian immigrants, acculturation models, acculturation process

Introduction

The purpose of this study is analyzing, inquiring and interrogating acculturation process of Syrian immigrants in Islahiye district of Gaziantep province of southeastern Turkey along with the feasibility of acculturation models for the studied case. Furthermore, the alterations in Syrian immigrants before and while the acculturation process will have been inquired.

Two-dimensional acculturation modal by J. W. Berry has been adopted by the researchers, because the modal furnishes this study with richer explanatory and analytical tools to inquire and interrogate Syrian immigrants in Islahiye than those of one-dimensional modal by Gordon. However, a methodological discussion is going to be held in the Discussion about two acculturation models, because Gordon's one-dimensional model has still had viable elements for Islahiye which could be generalized for the context of Turkey for a variety of reasons.

The photographs available in this study have been taken by Mr. Zekeriye Şimşek throughout years of the Syrian immigration. Special permission has been taken to utilize them in this study.

Literature Review

Both immigration and emigration are geographical mobility between different places... The obstacles before geographical mobility have been eliminated to a great extent within globalization process. Rigid traveling rules between countries have been lifted and interaction has increased... Nowadays both legal and illegal geographical mobility between countries has increased. The underlying rationale is the hope of finding better job and living opportunities in the host countries... Another important cause for geographical mobility is political conflict and civil war *within* countries. The basic role played in the geographical mobility of more than two million Syrians who have immigrated Turkey is the existing civil war in Syria (Zencirkıran, 2017, p.141).

There are a few societies whose population is ready to migrate within the country or abroad, whose population thinks about migration or is mobile as much as Turkey... Furthermore, records updated on continuously and numbers shared by public vote show that almost all regions of Turkey except Black Sea shores are exposed to a flow of refugees and immigrants... According to the data of Turkish Interior Ministry and its units which publish the statistics of migration and refugees in Turkey, 3 million and 635 thousand Syrians reside in Turkey on temporary protection status in November 2020 that these numbers correspond to 4,3 % of the population, which quite high rate. Apart from that, 877 thousand foreign nationals live in Turkey with residence permit. It is possible to mention that approximately five million people reside in Turkey with permit or temporary protection. On the other hand, it

must be kept in mind that illegal entries of refugees or immigrants have occurred especially in eastern and southeastern Anatolia for decades... Turkey has faced illegal immigrants who has the continuous trend to increase from 2013 to 2020 (Gültekin, 2020, pp.43-69).

According to Gültekin (2020, pp.43-69), the visibility in the demographical debates of refugees and immigrants in Turkey is based on the number, distribution and increase in Syrians under temporary protection. Therefore, the title of the debate in which Syrians are in the center covers all the provinces in the country. Demographical debates concerning Syrians prioritizes the provinces such as Kilis, Gaziantep, Hatay, İstanbul, Mersin, Adana, Mardin or Şanlıurfa. When relevant records have been considered, the provinces with higher than 100 thousand Syrian population are Istanbul, Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa, Adana, Mersin, Bursa, İzmir, Konya and Kilis.

It could be seen through processing and classifying the data provided by official resources that Syrian population is extremely young and has a narrow age profile. 47 % out of 3 million 635 thousand people who have official record in Turkey consists of children younger than 18 ages. From this angle, it is clear that Syrian people are younger than the general population in Turkey. Even only upon this rate, it could be seen that education is and will be first hand vital need. Hence, covering young generations into Turkish education process and decreasing the number of lost generations as the result of the conditions from 2011 to 2020 would be significant points for adaptation, living together and debates and struggles on the basis of rights... there are more than one million children who are as old as war and violence in Syria (Gültekin, 2020, pp.43-69). Temporary Education Centers whose instruction was based on different curriculum and whose educational medium was Arabic have been gradually closed since 2017 and Syrian children who are in primary education level have been integrated into the national education system in Turkey, which is very important for adaptation, integration and living together (Gültekin, 2020, pp.43-69).

One of the critical points in population debates is the fertility rate or the number of children families have with a more general expression. Certainly, the reason why this is deemed critical is that this has been considered along with permanence of Syrian population growth... According to the data of 2019, 450 thousand Syrian babies were born in Turkey in eight-year process beginning in 2011. Apart from the difficulty of obtaining general population information concerning Syrians in Turkey, Syrians are seen to have relatively higher number of children to the average in Turkey in some field works conducted (Gültekin et al, 2018) (Cited by Gültekin, 2020, pp.43-69).

The debates concerning Syrian immigrants lead to legal recognition or in a more precise way citizenships debate. Citizenship applications of 3 million 600 thousand Syrians within the scope of the Temporary Protection Law have turned into one of the most complicated processes throughout nine years past (Gültekin, 2020, pp.43-69).

Turkey has currently maintained its agricultural production mostly via cheap labor input. Henceforth, agriculture and animal husbandry in Turkey have been sustained through mostly cheap labor of immigrants and refugees (Gültekin, 2020, pp.43-69).

It is clearly definite that Turkey's *open-door* policy whatever the underlying reason and political interest calculation are has provided millions of people with the capability of

security and shelter. Turkey has made great efforts in mostly debated shelter and immigrants acceptance issues (Gültekin, 2020, pp.43-69).

According to Berry (1992), maybe risky because it may result in positive consequences or lead to negative repercussions due to a variety of experiences lived through the course of migration by migrant groups or individuals. The psychosocial and cultural factors involved in the process are relatively known well, which allows the plausibility to make positive adaptations attainable.

As Saygın & Hasta (2018, pp.312-313) cites, increase in human needs, working and transportation opportunities along with technological developments have resulted in multinationalism and multiculturalism. Consequently, almost all societies could not perpetuate their structures dependent on a sole culture, a sole language and a single identity (Berry, 2009). Berry mentions that this situation is concerned with people's obligation to leave their homeland in other words their immigration. According to him, asylum, escape from war, working opportunities, education and tourism along with international trade and political relations as result of globalization could be listed out of the reasons why people leave from their own countries (Berry, 2009) (Cited by Saygın & Hasta, 2018, pp.312-313).

As Berry emphasizes (2009) (Cited by Saygın & Hasta, 2018, pp.312-313), more people have experienced immigration along with those factors day by day, thereby the status quo has resulted in the increase in *the* number of multinational countries with diverse ethnic origins. People require to utilize methods that could facilitate to live together and adapt each other in host multicultural countries (Berry et al, 2006) (Cited by Saygın & Hasta, 2018, pp.312-313). As long as people learn to live together and adapt each other, the process called *acculturation* takes place (Berry et al, 2006) (Cited by Saygın & Hasta, 2018, pp.312-313).

There are two basic issues which impact both immigrants and society of host countries are continuity of group features and interaction and communication between groups (Berry, 1997, 2001) (Cited by Saygın & Hasta, 2018, pp.312-313). Sam (2006) (Cited by Saygın & Hasta, 2018, pp.312-313) argues that different cultures which have to live together inevitably come into interaction and the differentiation which stem from these interactions results in acculturation. Although acculturation is bilateral, immigrants are much more affected (Berry 2001, Flakerud, 2007, Rohman et al 2008) (Cited by Saygın & Hasta, 2018, pp.312-313). As the requirements for cultural adaptations are more concerned with immigrants, scientific studies on acculturation could be said to be more focused on immigrants.

According to Berry (1992), the changes which may occur in migrant groups are physical, biological, political, economic, cultural and social. Physical changes involve in new housing, population density, pollution, urbanization, and so forth. Biological changes are frequently concerned with new nutritional regimes and new diseases. Political alterations involve in some control and loss of autonomy. Economic changes are concerned with new ways of employment. On the other hand, cultural alterations are concerned with new linguistic, religious, educational and technical landscape in institutional level. Finally social changes necessitate changes in intergroup and interpersonal relations.

There are two fundamental approaches concerning acculturation: unidimensional model of acculturation by Gordon (1964) and bidimensional model of acculturation by Berry (1980) (Cited by Saygın & Hasta, 2018, pp.312-313). According to Gordon, person either

remains loyal to his/her own culture, ethnic origin, values, conduct and attitudes or adopts the features of mainstream culture and discontinues to become loyal to his/her own cultural values. Unidimensional model defends sole nation, sole language, sole culture and sole religion standpoint. However, it is almost impossible to find such a country (Berry 1997, Berry 2006) (Cited by Saygin & Hasta, 2018, pp.312-313). Berry suggests an acculturation model in which both members of cultural minority and mainstream society could maintain their own cultural features (Berry 1990) (Cited by Saygin & Hasta, 2018, pp.312-313). Unlike unidimensional acculturation model, unidimensional acculturation model includes both individuals (components) having cultural identity of two different cultures and those who do not have any cultural identity (marginals) (Kang, 2006) (Cited by Saygin & Hasta, 2018, pp.312-313). According to Kang (2006) (Cited by Saygin & Hasta, 2018, pp.312-313), bidimensional acculturation model therefore has been on the agenda of those researchers who study intercultural conflicts.

According to Touraine (2016, pp.201-203), there is no discontinuity between subject conception and conception of multicultural society and even intercultural communication, because we could live together and with our differences as long as we accept ourselves as Subjects. Democracy could be defined as Subject policy as follows: A way of ruling which recognizes maximum people maximum opportunities to individualize and live as Subjects.

We are in an intersection point in cultural plane: either cultural democracy which recognizes cultural pluralism (and rights of minorities) or cultural totalism which identifies power with one society and one culture... As a result, multiculturalism is neither unlimited fragmentation of cultural domain nor it is worldwide melting-pot, but it identifies the diversity of cultural experiences with mass production and distribution of cultural products (Touraine, 2016, pp.208-212).

Method

The research questions are as follows:

- 1- Which acculturation model explains the acculturation model of Syrian immigrants in Islahiye best? Why?
- 2- Has acculturation process started for Syrians in Islahiye? How does the acculturation process work for Syrian immigrants in Islahiye?
- 3- What are the physical, biological, political, economic, cultural and social alterations in Syrian immigrants as long as acculturation process has started and before?

The study will have utilized semi-structured interview as the viable data gathering method. A key informant with information background about Syrian immigration and immigrants throughout the migratory process in Islahiye has been selected to supply relevant important data. Henceforth, a semi-structured interview with academic journalist Master of Arts (MA) Mr. Zekeriye Şimşek conducted under the testimony of the two researchers. He holds a MA degree with a dissertation on Syrian immigrants in Islahiye. However, the registration has been a technical failure. Therefore, Mr. Şimşek sent the answers electronically soon afterwards. Still some data from the un-recorded will have been utilized under the testimony of the two researchers. The data will have been collected in this way. The data will have been blended with theoretical data available in the Literature Review.

Data are going to be discussed and debated in the Discussion. Berry's two-dimensional acculturation model which has been prioritized in the study is going to be schematized with two figures which have been borrowed from Berry's article (1992) and re-interpreted likewise. The figures have the potential to delineate Syrians' acculturation process in Islahiye. Henceforth, the process is going to be explained in the Discussion. Graph I have been drawn by the researchers. It sheds light into Syrian immigrant percentages to general population in a variety of Turkish provinces by the relevant information taken from the article by Mehmet Nuri Gültekin (2020, pp.47-48). The argumentation in the Discussion is going to supply relevant findings which are going to be outlined in the Findings. Findings and relevant inferences are going to be concluded in the Conclusion.

Number 6458 Foreigners and International Protection Act passed in the Turkish Grand National Assembly in April 4, 2013 promulgates the acts and procedures concerning foreigners, international protection to be provided upon the demands in the border gates or within Turkey and temporary protection to be provided urgently as long as they are forced to leave their own countries and thereby moved to Turkey in mass besides the establishment, authority and responsibilities of General Directorate of Migration Affairs... (Ergüven & Özturanlı, 2013, p.1008) (Cited by Acar, 2019, p.3). As the cited Act promulgates the legal status of Syrians in Turkey is temporary protection, thereby not the "refugee" but the term "immigrants" has been preferred in this study.

Furthermore, Syrians have been exposed to framing by populist concepts such as *guest, friend, brother* which do not have any equivalent and not have relevant obligation in international law. On the other hand, Syrians were not given refugee status, because giving such a status and accepting it would have resulted in the involvement of the United Nations more than Turkey as the pre-requisite of the international legal texts in which Turkey is a party. Plus, reinforcing refugee legislation would have resulted in emergence of legal subjects whose number is millions indirectly involving Turkey in education, occupation, health and working (Gültekin, 2020, pp.43-69).

Discussion

Gordon's one-dimensional model has nationalistic and unitarian motives. However, with the impact of (high) technology any intact or fully authentic culture would not exist or survive. Therefore, cultures have cross-border ties and interaction with the impact of (communication) technology in the age of globalization. Turkey has an emphasis on unity of national state, national flag, and national language. This is an approach. Furthermore, Gordon's model stipulates that migrant groups be assimilated by the host culture. From this perspective, Gordon's model is one way to explain Syrian immigrants in Turkey. However, this study presupposes that if Syrian immigrants were fully acculturated in Islahiye in particular or in Turkey in general they would preserve their own culture as secondary culture. From this perspective, John Berry's model furnishes us with relevant methodological and theoretical tools to explain this hypothetical situation. On the other hand, this is a very hypothetical case and may not happen, because at least some of them may return secure zones in Syria to be guaranteed by Turkey.

Mr. Şimşek critiques those who do not favor Syrian immigrants in İslahiye with nationalistic motives. It is clear that relevant Turkish foreign policy is idealistic. Turkey supports Syrian immigrants in homeland with high costs and with few international backings. Şimşek says upon the researcher's question that he could communicate with Syrians with either by interpreters in the closed camps or by English. It could be inferred that Syrians' motivation to learn Turkish language even has not existed especially in the beginning. It should be emphasized that Syrians with high vocational qualities preferred to move to Western countries such as Canada, Germany and Israel with the support of such countries as long as they had arrived in İslahiye in the early phase. Mr. Şimşek further emphasizes that Syrian immigrants with higher financial capacities have moved to big cities such as Istanbul, İzmir including Gaziantep.

It could be argued that although some say that Turks and Syrians have cultural commonalities due to Islam, they are very different in many ways. Şimşek emphasizes the long-term loss of food in the camps and legal disputes which stem from Syrian polygamy. He adds that Syrians had no motivation to learn Turkish in the beginning, because Syrians claimed that they would lose their identity if they did so. In Turkish culture, the proverb goes as "Guest eats what s/he finds but not s/he hopes." Syrians have chosen to eat what they have hoped. Therefore, it could be argued that whether they are really guests here from this perspective is doubtful and questionable. Mr. Şimşek emphasizes that the population growth rate of Syrians is much higher than that of native İslahiye residents. From this point, it could be argued that they are insistent in keeping their reproductive rate. They also insist in keeping their polygamous family structure. This is illegal in Turkey. Therefore, they do not conform to Turkish law in this domain.

In the early phase of their arrival in İslahiye, Syrians shouted against Essad with cursing slogans after Friday prayers. In this phase, their political motivation to return Syria

was very high. Plus, they were very unwilling to acculturate in Turkey. In the beginning, they were very resistant against losing their political autonomous behavior from Berry's perspective. However, hopes and motivation have ceased. This has become a turning point for the start of acculturation process.

It could be argued that acculturation process has started for Syrian immigrants in Islahiye as soon as they have lost their hopes and motivation for returning Syria. Though there is some resistance in some part of local Islahiye residents with nationalist motives, Syrians could find some jobs such as harvesting, jobs as construction workers as a shepherd, child or elderly care. There is news about their story of success as first planters of coriander and black sesame whose value added is relatively high in agriculture sector in Islahiye (<https://www.haberler.com/suriyeli-ciftciler-kisnis-ve-corek-otu-ekti-14109601-haberi/>).

Upon the data gathered from Mr. Şimşek's written answers, it could be argued that almost no crime is available which stem from intercultural conflict between Syrian immigrants and native Islahiye residents. Mr. Şimşek points out that though there are some negative feelings against Syrian immigrants in Islahiye residents with nationalistic motives, there has been no conflict between Syrians and Islahiye residents. It could be inferred and thereby argued that as long as Syrian immigrants have lost their motivation and hopes to return Syria acculturation process has started and that this has been a positive development for both sides in some fruitful ways the most important of which is on economic plane. Syrians in Islahiye, as was mentioned by Mr. Şimşek, are mediocre income earners all of whom are tenants in Islahiye with no immovable ownership there.

As for social alterations which John Berry theorizes for acculturation of migrant groups, the following examples show the level of social change in Syrians in Islahiye: Syrians shop in markets owned and managed by Syrians and they mostly consume the products manufactured by Syrian entrepreneurs in Turkey. As for socializing by sports activities, they play games within themselves and with native Islahiye residents.

As for cultural aspect of acculturation by Berry, linguistic aspect of acculturation is problematic. First, they were very resistant to learn Turkish. However, schooling is advantageous for both parties. Syrians have hopefully realized that learning Turkish is an educational necessity as most of Syrian children go to Turkish schools and Syrian youngsters go to Turkish universities. Although Islam is a common denominator for both parties, the commonality for Islamic interpretations is doubtful.

Figure 1: Berry's Acculturation Model Viable for Syrian Immigrants in Islahiye

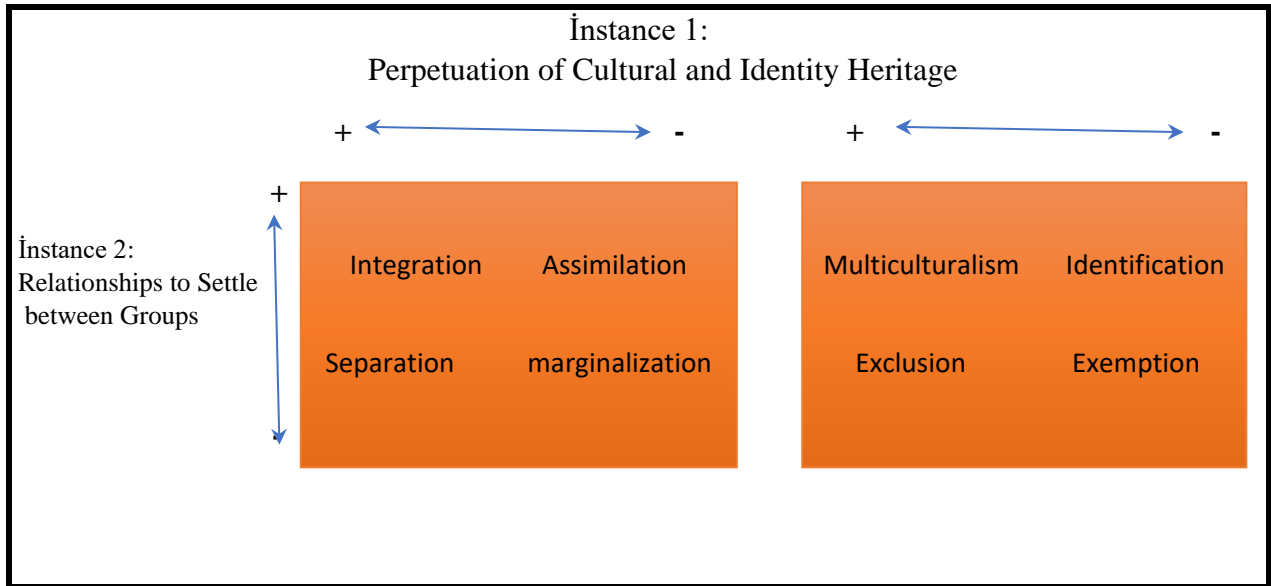
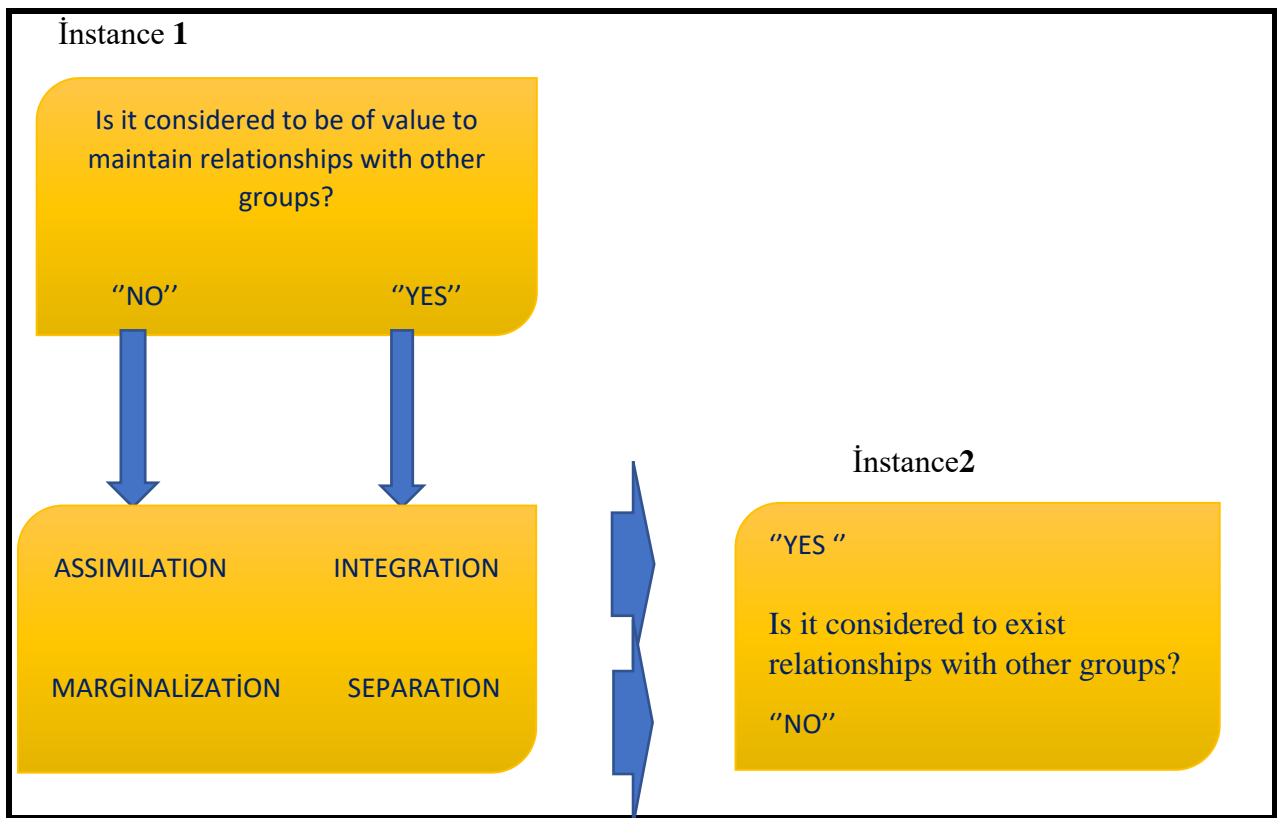

Figure 2: Berry's Acculturation Model Viable for Syrian Immigrants in Islahiye

If Syrians achieve in acculturation process, they will plausibly be integrated into Turkish society. This is the positive side of the coin. However, if not, they are going to be separated from and become marginalized in the society. If both sides achieve in the acculturation process, Turkey may look like a multi-cultural country. If not, Syrian immigrants will be excluded and isolated. Figure 1 and Figure 2 schematize this instance. All signify that if Syrian identity has been considered valuable, integration may occur. If not, assimilation is very likely to take place.

Graph 1 signifies the following as for November 2020: Syrian immigrants constitute the majority of population in Kilis with 76,4 %. They constitute 21,8 % of Gaziantep population, 26,7 of Hatay population and 20,2 % of Şanlıurfa population. Their percentage is relatively lower as 11,9 in Mersin.

Findings

Photograph 1

Photograph 2

Photograph 3

Photograph 4

Photograph 5

Photograph 6

Photograph 7

Photograph 8

Photograph 1 and 2 show tent-cities during their early arrivals. Photograph 3 displays Angelina Jolie's visit to tent-cities. Photograph 4 and 5 show Syrian immigrant children in Turkish schools. Photograph 6 signifies the critical role Syrian immigrants play in agriculture in Islahiye. Photograph 7 describes peace by the drawing of a Syrian woman. Photograph 8 shows a Syrian man with his children.

Technology is a force majeure for immigration (studies). The role technology plays for social change, social movements and im(migration), and so forth is undeniably inevitable.

Acculturation process has started for Syrian immigrants in Islahiye as long as they have lost their motivation and hopes to return Syria. However, they are insistent in keeping their eating habits, reproduction rate and keeping their unlawful polygamous family structure.

Syrian immigrants undeniably play a significant role in Islahiye economy in array of jobs and in several ways. This is bilaterally fruitful.

Results, Suggestions & Conclusion

Both Syrian immigrants and Turkish side made concrete strides in terms of economic integration. Syrian immigrants have had physical and economic alterations from Berry's perspective. However, biological, social, political and cultural domains are the problematic titles of alteration with few or no development. Acculturation process seems to be started as soon as they have lost hopes of returning Syria. However, it would be very speculative to forecast how and when acculturation process would result. On the other hand, as Touraine emphasizes as available in the Literature Review, we could live together with our equalities and differences. Thereby, this solution would be attainable and sustainable.

Syrian immigrants who are willing to be permanent residents, that is Turkish citizens should be exposed to a kind of Turkish culture and values test. Along with fluency in Turkish language, such a test must be one of provisions of acceptance to Turkish citizens. Those who are ineligible according to these criteria ought to return Syria or leave Turkey. Those Syrians who have been involved in crime must not have the right to be Turkish citizen. After acceptance to citizenship Syrians ought to be given a different kind of Turkish passport at least for ten years.

References

Acar, Ü. (2019). Şartlı Mülteciler ve Ulusal Güvenlik. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23(3), 1211-1225.

Berry, J. W. (1992). Acculturation and adaptation in a new society. *International Migration Quarterly Review*. Vol. XXX 1992. Special issue: Migration and Health in 1990's. Downloaded from Acemia.edu

<https://www.haberler.com/suriyeli-ciftciler-kisnis-ve-corek-otu-ekti-14109601-haberi/>

Gültekin, M. N. (2020). Türkiye'deki Suriyelileri Konuşurken. In Göç ve Kent. Ed. Y. Ahi, M. N. Gültekin & M. Açıkgöz. Ankara: Nika Yayınevi

Saygın S. & Hasta D. (2018). Göç, Kültürleşme ve Uyum *Migration, Acculturation and Adaptation. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry 2018*. 10(3):312-333 doi 10.18863/pgy.364115. Retrieved at 07.05.2021

Touraine, A. (2016). Eşitliklerimiz ve farklılıklarımızla birlikte yaşayabilecek miyiz?
Çev. O. Kunal. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Zencirkıran, M. (2017). Sosyoloji. Bursa: DORA Basım-Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

GEOPOLITICS - A CONFIGURATION FOR THE UNIFICATION OF THE OLD CONTINENT

Chief Assistant Petar Marinov, PhD

Institute of Agricultural Economics - Sofia, Bulgaria

Abstract

Geographical location is a basic principle for the formation and development of society and geopolitics as a strategy. It is the basis for establishing a mentality approach in a society striving for cultural prosperity. The continent of Europe, as one of the cradles that formed the last human civilization, is the place that, highly developed socio-economic and military nations, at different times, sought to impose their hegemon over other countries in the form of unification. Their views, theories and approaches have always been "clothed" in some form of Doctrine, justifying the techniques and means used to achieve the ultimate goal - the creation or "unification" of new territorial spaces. In the last two centuries on the territory of the Old Continent - Europe, two World Wars and many regional conflicts have taken place on this basis. Geopolitics has always been a major tool for any country on the continent that has sought to achieve more than its own prosperity by imposing its influence on a particular territory in one way or another.

Keywords: Geopolitics, Europe, Doctrine and regions

Introduction

Europe is part of the largest geomorphological formation - Eurasia of the modern landscape with a total area of 54,76 million km². For geopolitical reasons, it is assumed the division of this vast area from the Ural Mountains to the west is Europe, which is the westernmost peninsula of Eurasia and the rest of the north-northeast includes Asia. The old continent occupies 2% of the land area and 6,8% of the land area, with a total area of 10,18 million km². The astronomical position of Europe determines the location in the Northern Hemisphere, between 35° and 71° north latitude., as most of the territory is located in the temperate climate zone (Marinov, 2019). According to the Greenwich meridian, the continent is located in both hemispheres - East and West, with more space in the east. Towards the equator it is located in the Northern Hemisphere. Europe is located According to its astronomical position, the continent of Europe is located entirely in the Northern Hemisphere, between 35° and 71° north latitude, for the most part located in the temperate zone. The first Greenwich meridian determines the continental location in the two hemispheres - East and West, most of which is in the East. Towards the equator it is located entirely in the Northern Hemisphere. The continent is located between two oceans - the Atlantic to the east and the Arctic to the north, bordering the Mediterranean Sea to the south (BAS, 2002). In the southeastern part is the Black Sea, which through the straits of the Bosphorus and the Dardanelles connects with the Mediterranean.

The Old Continent is a place inhabited by many civilizations during different historical periods, seeking to control this area from Earth. Influence, power, supremacy, over all the

weaker political and economic territories and ethnic groups of Europe. The aspiration of every leader to impose his hegemony, to subdue those who are different from them. Imposing their views, captivated by the ambition to dominate human societies and their territories. This can define the actions of emperors, kings, leaders, leaders, chiefs, theocrats, seeking to “unite” in one way or another the continent of Europe (Friedman, 1981).

The first attempts to “unite” Europe within a single government date back to ancient times. The city-states of Greece tried to identify with the imposition of cultural values, attributing their way of life and worldview to the countries of Europe during this period.

Alexander the Great (356 BC - 323 BC) attempted to unite in the territories near Greece, but his philosophy focused on other ideas and countries outside the Old Continent.

Gaius Julius Caesar (100 BC - 44 BC) conquered almost the entire continent of Europe, but the Roman emperors viewed the conquered areas as peripheral territories and provinces.

Charlemagne (748-814) made the first major attempt to unite Europe in 800, with the borders of his empire spanning almost all countries in the Balkan peninsula, often referred to as the “Father of Europe”.

In the city of San Felice de Caraman (France) in 1167 was held the first in Europe, Bogomil-Qatar Council. To which he was invited to preside over the Bulgarian high-ranking Bogomil Pope Nikita. At the council he delivered a speech on the spiritual unification of Europe. This is the first case in which there is talk of spiritual unification of the Old Continent.

Napoleon Bonaparte (1769-1821) made the next most significant attempt at a new unification of the Old Continent. He is the author who set the philosophy for the creation of the European Union. According to him, a European confederation should be created under the auspices of France. It proposes a single code of laws, a single court, a monetary system and a metric system.

Victor Hugo (1802-1885) classical author, philosopher, politician, playwright, public figure. It develops its philosophy of a united Europe with common borders and laws.

Giuseppe Manzini (1805-1872), a lawyer, philosopher and political ideologue, contributed greatly to the unification of Italy, an active participant in the Risorgimento movement. He founded the Young Italy organization in 1831, and according to his philosophy, liberation could be achieved through a general armed uprising. Accepting an "apostolic mission", he began a struggle for an independent Italy. In April 1834, the Young Europe organization was formed, adopting the motto of the struggle for unity, “Freedom, Equality and Fraternity”, borrowed from the French Revolution (1789-1799). Giuseppe Manzini's ideological views were to wage an armed struggle in the countries fighting for their independence in nineteenth-century Europe. Subsequently, the unification of these new countries (France, Spain, Germany-Prussia, Romania, Bulgaria, Greece, Poland, Serbia, Montenegro, etc.) into one Community.

Adolf Hitler (1889-1945) tried to unite Europe under the influence of Germany, and the German mark had to become a single currency for the continent. Hitler's main idea was to oppose the nascent political and economic forces outside the continent by creating a Union of European States.

Reaching the middle of the XX century, when in fact the unification of Europe (countries of the Western part of the continent) through the creation of the EEC 25.03.1957, including - Germany (Federal Republic of Germany), the Netherlands (Netherlands), Belgium,

Luxembourg, France and Italy (later after the death of Charles-Andre-Joseph-Marie de Gaulle 1890-1970, Great Britain joined the Common Market). A few decades later, from the previous unification, the European Union (EU 1 November 1993) was formed with the sole purpose of unifying the Old Continent. The adoption of a single currency is part of the continent's "new family". By 2018, there are a total of nineteen countries in the eurozone that have adopted the euro. By the end of the same year, there are twenty-eight member states in the Union, and in early 2019, in March, the UK will leave the EU. In the future, the unification of countries will grow (Marinov, 2019).

Methodic

The empirical approach has been applied for the development of the material, during the collection and development of the processes of the indicated territorial area. Processes during different historical periods, for the "unification" of Europe, have had a direct impact on borders, population, socio-economic activities for certain countries and doctrines. The historical methodology for systematization and tracking of the chronological processes and phenomena related to the geopolitical events and their subsequent developments is applied. Definitions of Geopolitics as a process are presented, as well as the Doctrine, as part of the toolkit of World Political Action.

Result and analysis

Geopolitics, as a concept in science and literature, as a term used by the above-mentioned leading figures in the chronological past events of the continent of Europe, has justified in most cases, their aggressive actions. So where does the term "Geopolitics" come from? - so often interpreted: 1) Politics (from ancient Greek: πολιτικός, Greek: πόλις / p'olis / - city, state, related to the inhabitants of the city or state) is the ability to manage the policy and the action of management, organized control over the population; 2) Gaia (from ancient Greek: Γαῖα, Γῆ, Dorian: Γᾱ; Gaia, Ge, again from ancient Greek Γαῖα "earth" or "Gaia, Gæ and Gea" from which the modern Greek Γῆ) is a primary Greek goddess representing the Earth, the Greek version of "Mother Nature" or Mother Earth. The earliest information about her is Mycenaean Greek mythology, "Mother Gaia" written in Linear B syllabic script. The last archeological excavations made on the territory of Bulgaria and the found artifacts from before the ancient period, reveal symbols, culture, monuments, etc., which were later borrowed from the Greeks. The combination of these two words forms a definition of a terminology that defines the justifiable actions of the same "new masters" seeking to conquer ethnic groups and territories imposing their dominance on areas other than their life philosophies. Geopolitics explores and analyzes a specific territory, area, region, region, country or smaller area, the basic element being the geographical approach (Friedman, 2015). The object of study is considered to be part of a larger territory or continent that enters the world political, economic space. The main details used by Geopolitics are: the geographical location, the natural resource potential, the history, the ethnic and cultural affiliation of the ethnic groups. The aim is to unite and explain the combination of the different components located in the observed area (Devetak, 2011).

Doctrine as a type of teaching is based on different types of knowledge related to geography, history, culture, philosophy, laws, laws, serving economic and political theories.

Combining philosophy and scientific achievements with military work is created, Military Doctrine - serving national security, protection of state borders, various types of strategic and tactical activities. In most cases, military doctrine is applied to protect the state and its ethnic groups or communities from people. The historical processes and events that took place in Europe in the 20th century show a new face of Military Doctrine. The application of military aggression, hidden behind “freedom” and “democracy”, to territories and peoples differing in way of life, culture, language, traditions, mentality and religion.

The origin of the European political doctrine must be sought in the Athens political school. Philosophers have taken doctrine as a way to manage policies. There is a pronounced pyramid rule, free citizens choose those who will represent them in the state-public structure. The second classical political doctrine took place during the period of the Roman Empire. The entire rule of the empire is based on laws issued and voted by the parliament or the emperor, depending on the period of rule. The implementation is monitored by a state administrative structure, strictly observing the law, which aims at order in the empire (Slaveykov, 2012).

Religious doctrine has evolved to perfection over the centuries. It is based on dogmas depending on the type of faith practiced. Here, too, religious doctrine contradicts itself, it must rely on dogmas, which in turn are not subject to debate. Doctrine as a scientific form is based on certain principles, laws, philosophy, developed and defended scientific theses. The Catholic religion, and the Vatican in particular, is doing everything possible to impose, as far as modern human civilization allows, the application of dogmas, while maintaining the inviolability of the church.

In the era of feudalism, political doctrine was subordinated only to the monarch and the ecclesiastical institution in Europe. The goal of each monarch was to preserve absolute power at the cost of all possible means and techniques shaping the monarchical doctrine. After the Great Geographical Discoveries, the bourgeoisie was born, which came into conflict with the feudal order. Numerous revolutions and uprisings related to the change of the political system are taking place on the historical stage, stepping on the geographical European area. The bourgeois forces challenge the feudal dogma of political order and government. The scholastic doctrine of the monarchical policy pursued so far has been criticized. The main ideologue of this new vision was Niccolo Machiavelli (1469-1527) with his capital work *The Ruler*.

During the Enlightenment in the Europe, the true classical political doctrine was formed, a number of representatives of the newly created bourgeoisie contributed to this type of ideology - John Locke (1632-1704), Francois Voltaire (1694-1778), Charles de Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau. -1778), Adam Smith (1723-1790), Gilbert Lafayette (1757-1834) and a number of other representatives (mostly from Western Europe) of the time.

The French Revolution gave a new look at political doctrine, a change in the political system carried out by the people. This type of revolution is based entirely on a philosophy that follows its chronological path of development, supported by principles built on freedom, equality and brotherhood among people in French society - from the overthrow of the monarch to the formation of the Republic. Representatives who contributed to the construction and development of political doctrine in France during this period were: Emmanuel Joseph Cies (1748-1836), Honore Gabriel Ricketti de Count Mirabeau (1749-1791), Georges Jacques Danton (1754-1794), Jean -Paul Marat (1743-1793), Jacques-Rene Ebert (1757-1794) and Lucy Simplis Camille Benoit Demoulin (1760-1794).

The development of political doctrine has continued over the centuries, including and developing new principles and goals dictated by time and events related to the modern way of life. Politics in general over the last two centuries has been influenced and controlled by the desire to dominate everything and everyone on the planet.

Territorial formations as part of the Geopolitics of the Old Continent

The form of state structure is characteristic of the respective type of territory subject to administrative management during the historical period in which it is located or is to be established. Geographical location is a basic element on which the state develops as a form of government. The geopolitical and geostrategic position of the respective area have their influence on the type of management. In the book I have included various typologies of management systems, choice of the respective country or control imposed by external influence. The characteristic includes for the most part the countries of Europe and the World as examples (Doikov and Dermendzhiev, 2008).

Empire, as a mode of government did not function as applied until the middle of the twentieth century. The “crowns hold” still control the former territories through various mechanisms of diplomacy, economy, social activities, non-governmental organizations, trade corporations, military bases and other “legal measures” guaranteeing their presence in the respective area. The application of the geopolitical military “imperial doctrine” in the first two decades of the 21st century to territories and populations in North and West Africa, the Middle East and the Far East, Southwest Asia is a fact concealed by the UN. This approach is applied by highly developed paramilitary countries in Europe, such as Russia, France, England, the Netherlands, Belgium and Turkey. Outside the borders of the Old Continent, leading in this respect, although not of the “old type of empire”, are the countries - the United States, Israel and China.

Republic or *res publica* (people's cause, state cause or public affairs), this form of government allows a direct vote of the people to elect rulers. It is characteristic that the monarch is absent here as a representative of the institutional power. Over time, the term evolved and a republic was understood as a form of equivalent government: Presidential Republic, Parliamentary Republic, Semi-Presidential Republic, Federal Republic, Soviet Republic, People's Republic and Islamic Republic.

A presidential republic, the political form concentrates all power in the hands of the president. He serves as prime minister and military commander, with the legislature remaining in parliament. Example in Europe: Russia, Belarus, France and Turkey. Outside the continent - USA, Mexico, Brazil, India and others.

A parliamentary republic, state and legislative power is in the power of the parliament (national assembly), it is the highest body in the state. Parliament elects a prime minister with a fixed term and ministers. The president has a representative function, and his participation in forming the government is formal. Example: Bulgaria, Greece, Albania, Italy and others.

A semi-presidential republic, this government has a combination of presidential and parliamentary influence. Characteristic of the semi-presidential republic is the extra-parliamentary way of forming the government, in which the parliament has no right to vote no confidence, it exercises only legislative power. On the other hand, the president has the right to

dissolve parliament and impose his vote. Example: Lithuania, Latvia, Poland, Iceland, Ireland, Portugal, Romania and others.

Federal Republic, this type of government allows the executive and legislative power to be exercised in smaller administrative units - cantons, states, prefects, districts, regions, etc., monitoring the implementation of some of the commitments voted at the federal level. Example: Bosnia and Herzegovina, Switzerland, Germany and Austria. Outside Europe - Argentina, India, Nigeria and others.

Monarchy, in Greek: μοναρχία – “monopoly”, from μονος – “one” and αρχειν – “rule”. In this type of government, power is concentrated in the hands of the monarch (king, tsar, sultan or emir) in this case legislative and executive. Legislative and any other type of decisions are made individually. In most cases, the monarch also performs the duties of a commander-in-chief. Power is usually inherited in rare cases to blood relatives. Over time, the term evolved and monarchy is understood as a form of equivalent government: Parliamentary, Constitutional and Absolute monarchies.

A *parliamentary monarchy*, in which it is legislative and executive, is exercised by a parliament and a prime minister, elected directly by the people. In this type of government, the monarch has limited functions, but this is only apparent. Here I will not go into details about who, what and how rules the monarchs, their country. The signing of all types of legislative and state documents goes through the monarch. He has the right to veto a particular law, decree, decision and others. Power is inherited. Example: Belgium, Denmark, Spain, Great Britain, the Netherlands, Sweden, Luxembourg, outside Europe - Japan and others.

A *constitutional monarchy* is a form of government. The constitutional system establishes this right, recognizes an elected or hereditary monarch as head of state, who also performs the function of commander in chief. The monarch acts as head of state in the parameters of the adopted constitution. In this government, the monarch acts as president, and the prime minister is elected directly by the people through elections of a certain period of time specified in the country's constitution. Example: Liechtenstein, Monaco, Morocco, outside Europe - Jordan, Cambodia and others.

A *theocratic state*, this type is characterized by a mixture of secular and spiritual authority. Literally translated from Greek, theocracy means “rule of God”. In theocracy, the supreme political power belongs to the clergy, not to legislators or ministers. It does not need legislative power or parliament, because the law has already been given and there can be no law more just than God's law. Theocratic rule largely depends on the type of religion - Christianity, Islam, Judaism, Buddhism, Hinduism and others. From theocratic rule emerges the theocratic monarchy, where power is given to a person by God and again depends on the type of religion professed or imposed. Example: Vatican, outside Europe - Saudi Arabia, Qatar, Nepal, Bhutan and others.

Offshore zone literally translated from English “offshore” - the sea, not far from the shore on the shore. The concept as a geographical term has long since lost its meaning. In world practice, offshore centers or tax havens are understood as territories in which registered companies and trusts, subject to certain conditions, enjoy the status of tax relief. Examples: Monaco, Andorra, Liechtenstein, Gibraltar, San Marino, Belize, Macau, Barbados, the Independent State of Samoa, the Cooperative Republic of Guyana, Singapore, the island of Montserrat (GB) and others (Slaveykov and Yankov, 1997).

Autonomous territory in Greek (autonomos from αὐτο- auto- “self” + νόμος nomos, “law” - independent). This area in which the rights of citizens and administrative services may vary depending on the central government, what policy it applies in such situations. In Europe, such territories are "dwarf states" within the larger country. And yet, if I repeat myself in my speech, it is for a greater explanation to the dear readers of this book - it all depends on the mother country. Vatican, a theocratic state within Italy. The president, the parliament and all administrative institutions do not and cannot interfere in the government of the Papal State. Monaco, a kingdom in an absolute Republic. Mount Athos monastery on the border of the Hellenic Republic. Autonomous regions in Spain number 17 with different status of administrative management and size, are located throughout its territory. In all regions of Europe there is a possibility for the formation of autonomous territories, but for this type of habitat, I will dwell in more detail in the following parts of the book.

Soviet Republic - In the winter of November 1917, a coup d'état took place in Russia, by reactionary Jewish organizers and Russian paramilitary groups. As a result, they imposed a political system - a dictatorship of the proletariat, depersonalizing all human rights and dignity. The administrative management is based on accession, by force methods on territories (neighboring) and the formation of republics with centralized management. Imposition of a dictatorship by the changing communist leaders in the "new socio-political state". I will not touch on this topic in detail, it is not the subject of research and analysis in my book, but the facts speak for themselves in the first thirty years of the twentieth century. This formation is a special kind of republican form of government. The basis of which consists of representative bodies - Councils: Council of Deputies, Council of Workers 'Deputies, Council of Workers' Deputies and others. The Soviet republic has its own electoral system and set of freedoms and rights (under the communist regime). All power belongs to the councils, which are at different hierarchical levels. Power is centralized and directly subordinate to the leader or leader. Example: this form was typical of the former USSR.

People's Republic is the name of a form of republican government, it appeared in the early twentieth century in some nationalist countries. After 1945, it was used in the names of many countries with a Marxist-Leninist regime, under typical totalitarian rule. Many of these countries are defined as socialist states as stated in the constitutions. Political ideology is tied to the state and its government. These are the former socialist countries of the so-called Eastern Bloc in Europe. Aunts from the rest of the world who supported the communist regime, such as China, Cuba, Libya, Vietnam, Mongolia, Belarus, Angola (a modern dictatorship is still influenced by the communist mentality of government) and others, were called by that name. The same countries mentioned above have changed their domestic and foreign policies in their current socio-economic development.

Islamic Republic, as a form of government is widespread in the Middle and Far East. It is a compromise between the traditional Islamic monarchy (observance of the principles of the caliphate and national traditions) and the European characteristics of republican rule. Example: Iran, Iraq, Afghanistan, Pakistan and others. On the territory of Europe, no such territorial structure of this kind has been created. At the beginning of the 20th century, Mr. Kemal Ataturk (1881-1938) changed the political mentality of Ottoman Turkey into a typically secular European state.

Conclusion

The influence of geopolitics as a process in the 21st century will increase. The focus of political action will shift to more sensitive areas of humanity - social and environmental activities. The principle of "divide and rule" will be maintained and will continue to be applied by the strong economic and military countries, maintaining the current status quo. Europe, as the "cradle of human civilization" and the Commonwealth of Nations in its face, must continue its consolidation. A common and strong Europe, with strong leaders, will withstand geopolitical attacks from third countries, in various forms. Changing its internal geostrategy and policy - aimed at creating strong continental states, developing their economic, social, political and environmental potential. By maintaining the current forms of government, parliamentary monarchy and republic, the countries of Europe will preserve the already established spiritual and material status of the whole Community. External pressure from the United States, China, the Middle East will continue. Guided migration is also not to be underestimated, aimed at the heart of Europe. The replacement of the value system is in full force, largely in some countries of the former Eastern bloc, has yielded results, referring to Bulgaria as a good example in this regard. It is likely that in the coming decades, tensions will increase in the leading socio-economic countries of the Old Continent.

Referents

1. **BAS**, Physical and socio-economic geography of Bulgaria, ed. For Com, Sofia, 2002.
2. **Marinov, P.**, Changing Europe, Plovdiv, 2019, ed. Fast Print Books, ISBN 978-619-236-104-4.
3. **Doikov, V., and Dermendzhiev, A.**, Europe-Economic Geography, ed. 'Kovagev' 2008, ISBN: 978-954-8775-76-2.
4. **Sachev, E.**, Bulgarians are the basis of human civilization, ed. Alliance Print, Sofia 2017, ISBN: 987-954-8365-98-7.
5. **Slaveykov, P.**, Geodemography, ed. „ST. Kliment Ohridski ”, Sofia 2012, ISBN: 978-954-07-3371-5
6. **Slaveykov, P.**, Ethnography, ed. „ST. Kliment Ohridski ” Sofia, 2006, ISBN - 13: 978-954-07-2420-1.
7. **Slaveykov, P., and Yankov, R.**, Geography of the population and settlements in the world, ed. Faber, Veliko Tarnovo, 1997.
8. **Devetak, Richard et al.**, An Introduction to International Relations, Cambridge, Cambridge University Press, 2011, ISBN 978-1-107-60000-3.
9. **Friedman, G.**, The Political Philosophy of the Frankfurt School, 1981, Cornell University Press, ISBN 0-8014-1279-X.
10. **Friedman, G.**, Flashpoints: The Emerging Crisis in Europe, 2015., Doubleday, ISBN 0-385-53633-X.

БЛАГОТВОРИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ДОКТОРА Е.Я.ГИНДЕСА

Шалала Багирова

Азербайджанского Университета Языков
доктор философии по истории, доцент

Ключевые слова: врач-педиатр, благотворительность, помощь

Евсей Яковлевич Гиндес был выпускником медицинского факультета Киевского Университета. После окончания университета он работал в Александрийской больнице, вел исследования в Киевском Бактериологическом Институте, публиковал научные статьи. В 1905-ом году доктор Гиндес одержал победу во Всероссийском конкурсе, проводимом на съезде бакинских нефтяников, посвященном медико-санитарным вопросам и был назначен директором детской больницы в поселке Черный город (Гарашехер) города Баку. В результате усердной работы доктора Гиндеса и постоянно проводимых им научно-практических исследований детская больница стала первым педиатрическим центром Кавказа до 1914-го.

В социально-климатических условиях города Баку доктор Гиндес изучал особенности и формы детских заболеваний. В 1906-ом году доктор Гиндес впервые в Баку организовал детские летние лагеря для школьников, открыл приют для детей рабочих. Он оказывал бесплатные услуги детям из малообеспеченных семей и был известен своими благотворительными делами. Продавцы в аптеках прекрасно знали печать доктора Гиндеса – такими рецептами он лично оплачивал счета бедных и нуждающихся. В обществе Его называли «детским богом».

Гиндес искал способы борьбы с младенческой смертностью. Он разработал специальную детскую диету, организовал в поселках Баилово и Сабунчи кухню молочных продуктов – «Капля молока». С этой кухни диетическое питание бесплатно доставлялось во все детские больницы города. С целью улучшения работы «Капли молока» доктор Гиндес в 1907-ом году создал «Общество борьбы с детской смертностью». Основной задачей этого общества являлось изучение всех ситуаций, приводивших к детской гибели, способствование правильному физическому развитию всех детей независимо от пола, социального статуса, возраста, религии. В период руководства обществом доктор все свои силы отдавал на строительство детской больницы в поселке Шамахинка. Строительство завершилось в 1922-ом году, и доктор Гиндес был назначен главным врачом этой больницы.

Помимо этого, доктор Гиндес являлся основателем «Ассоциации детских врачей». Эта организация занималась проблемами, с которыми чаще всего сталкивались педиатры, предотвращением распространения детских болезней и их профилактикой.

Доктор Гиндес с декабря 1918-го года до марта 1919-го года был министром Народного Здравия Азербайджанской Демократической Республики. После установления советской власти в Азербайджане доктор был вынужден скрывать эту страницу своей биографии, так как большевики преследовали сторонников АДР.

Только слава и репутация честного врача смогли спасти его от репрессий советского периода.

Евсей Гиндес, автор более 150 научных статей, в 1941-ом году без защиты диссертации получил степень доктора медицинских наук и должность профессора. Он был избран заведующим кафедрой детских болезней в Азербайджанском Государственном Институте Усовершенствования Врачей и был удостоен почетным званием - Заслуженный Врач Азербайджанской ССР.

The charity activity of Dr.Y.Y.Gindes

Shalala Baghirova
Azerbaijan University of Languages
doctor of philosophy on history,
associate professor
baghirova.shalala@mail.ru

Yevsey Yakovlevich Gindes graduated from the Medical faculty of the Kiev University. After graduating here, he worked at the Alexandrovskaya Hospital, conducted researches at the Kiev Bacteriological Institute, and published scientific articles. In 1905, Gindes won the All-Russian competition at the congress of Baku oil industrial workers dedicated to medical and sanitary issues and was appointed director of the first children's hospital with 150 beds in Baku-Garashahar. As a result of Dr. Gindes' diligent work and constant scientific and practical research here until 1914, the Children's Hospital became the first pediatric center in the Caucasus.

Dr. Gindes studied the features and forms of children's diseases in the social and climatic conditions of Baku. In 1906, for the first time in Baku, he organized children's summer camps for schoolchildren and opened an orphanage home for the children of workers. Pharmacists were well aware of the seal "for the poor" of Dr. Gindes, who was also known for his charity activity - a doctor who prescribed drugs with this type of prescription paid personally the bill of people who were poor and in need. In the society, he was called as the "child god".

Gindes searched for ways to combat infant mortality, developed a special children's diet, and organized the "One Drop of Milk" kitchen, a dairy product with branches in Bayil and Sabunchu. Dietary food was delivered from this kitchen to all unpaid children's hospitals in the city. With the purpose of further improve the activity of the kitchen, in 1907, there was established the "Society to Combat Child Mortality" under his chairmanship. The main principle of the society was to fight against all situations that would lead to the death of children, to help to the proper physical development of all children, regardless of gender, social status, age or religion. During his leadership of the society, the doctor focused all his efforts on the construction of a children's hospital in Shamakhinka. Construction was completed in 1922, and Dr. Gindes was appointed head physician of the hospital.

In addition, Dr. Gindes was the founder of the "Pediatricians Association". This organization dealt with the problems that pediatricians often face, the spread and prevention of pediatric diseases.

From December 1918 to March 1919, Dr. Gindes was the Minister of Public Health of the Azerbaijan Democratic Republic. After the establishment of the Soviet government in Azerbaijan, he was forced to hide these pages of the doctor's biography, because the Bolsheviks persecuted the supporters of the ADR. Only his reputation and respect as a honest pediatrician helped him escape from the repressions of the Soviet period.

Author of more than 150 scientific articles, Yevsey Gindes rose to the rank of doctor of medical sciences and professor in 1941 without defending his dissertation. Y.Gindes, working as the head of the department of pediatrics at the Azerbaijan State Institute for the Improvement of Physicians, was awarded the honorary title of Honored Doctor of the Azerbaijan SSR.

ÖĞRENİM DÜZEYLERİ FARKLI İKİ MATEMATİK ÖĞRETMENİNİN DOKÜMAN SİSTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ

Doktora öğrencisi Gül Mine BAYRAM

Bursa Uludağ Üniversitesi, ORCID: 0000-0003-3468-0756

Doç. Dr. Menekşe Seden TAPAN BROUTİN

Bursa Uludağ Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-1860-852X

Doç. Dr. Gül Kaleli YILMAZ

Bursa Uludağ Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-8567-3639

Doktora öğrencisi Kübra ADA

Bursa Uludağ Üniversitesi, ORCID: 0000-0001-6243-9703

ÖZET

Bu çalışma Didaktiğe Dokümantal Yaklaşım çerçevesinde lisans mezunu bir matematik öğretmeni ile lisanstan mezun olmuş doktora öğrenimini devam ettiren bir matematik öğretmenin doküman sistemlerinin karşılaştırmalı incelemesini amaçlamaktadır. Öğretmenlerin doküman sistemlerine etki eden durumlardan biri bilgi birikimleri ve eğitim düzeyleridir. Bu sebeple farklı öğrenim düzeylerinin kaynak kullanımına ve doküman sistemlerine etkisinin incelenmesi önem arz etmektedir. Araştırma nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması deseni kullanılarak oluşturulmuştur. Araştırmanın çalışma grubunu bir lisans mezunu ilköğretim matematik öğretmeni ile doktora öğrenimi devam eden bir ilköğretim matematik öğretmeni oluşturmaktadır. Katılımcılar amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örnekleme yapılarak seçilmiştir. Çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin seçiminde gönüllülük esası, deneyim yıllarının aynı olması ve paylaşımına açık olması kriterleri dikkate alınmıştır. Araştırmanın verileri Didaktiğe dokümantal yaklaşım kuramsal çerçevesinde kullanılan yansıtıcı inceleme metoduyla toplanmıştır. Araştırma kapsamında verilerin toplanmasında kullanılan yansıtıcı inceleme metodu; ders video kayıtları, yarı yapılandırılmış mülakat, klinik mülakat, kaynak sisteminin şematik gösterimi ve araştırmacı notlarını içermektedir. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularında öğretmenlerin doküman sistemlerinde farklılık olduğu gözlenmiştir. Ayrıca doktora öğrenimi gören öğretmenin lisans üstü öğrenimi öncesiyle şimdiki kaynakları arasında belirgin farkların olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonunda öğretmenlerin doküman sistemlerindeki farklılık etmenlerinin daha derinlemesine araştırılması önerilmektedir.

Anahtar sözcükler: Dokümantal yaklaşım, doküman sistemi, kaynak kullanımı, matematik öğretmeni

COMPARATIVE EXAMINATION OF THE DOCUMENT SYSTEMS OF TWO
MATHEMATICS TEACHERS WITH DIFFERENT LEARNING LEVELS

ABSTRACT

This study aims at a comparative review of the document systems of a mathematics teacher with a bachelor's degree and a mathematics teacher continuing her doctoral studies within the framework of a documental approach to didactics. One of the factors affecting teachers' document systems is their background and education levels. For this reason, it is important to examine the impact of different learning levels on resource usage and document systems. The research was created using the case study pattern, which is one of the qualitative research patterns. The study group of the research consists of a primary school mathematics teacher with a bachelor's degree and a primary school mathematics teacher continuing his doctorate education. Participants were selected by criterion sampling from purposive sampling methods. In the selection of the teachers constituting the study group, the criteria of volunteering, having the same experience years and being open to sharing were taken into consideration. The data of the study was collected by the reflective examination method used in the theoretical framework of the documental approach to didactics. The reflective examination method used in the collection of data within the scope of the research includes lecture video recordings, semi-structured interview, clinical interview, schematic representation of the teacher's resource system and researcher notes. Content analysis was used to analyze the data obtained. In the findings of the research, it was observed that there were differences in the document systems of teachers. In addition, it was determined that there are clear differences between the pre-graduate education and the current sources of the doctoral teacher. At the end of the research, it is suggested that the factors causing differences in teachers' document systems should be investigated more deeply.

Key words: Documentational approach, documents system, resource utilization, mathematics teacher

GİRİŞ

Bireylerin matematiği öğrenmesindeki en önemli etkenlerden biri öğretmenlerdir. Öğretmenler eğitim ortamını hazırlar ve öğrencilerin bilgiye ulaşmasında rehberlik ederler (Ormancı ve Şaşmaz-Ören, 2010). Öğretmenlerin öğretim ortamlarını oluşturmada kullandığı her türlü araç gereç, dersi için yaptığı araştırmalar, diğer öğretmenlerle görüşmeleri, ders içerisinde öğrencilerle iletişimleri ve benzeri öğretmenle ilgili tüm bileşenler öğretim sürecini etkilemekte ve yön vermektedir (Işık-Sarıoğlu, 2020). Derslere hazırlıkta yapmış olduğu tüm bu süreçler öğretmenlerin dokümantasyon çalışması olarak ifade edilir ve bu çalışmanın çıktısı öğretmen dokümantasyonudur (Baştürk-Şahin, Tapan-Broutin, Trouche, Gueudet ve Pepin, 2020). İfade edilen öğretmenlerin dokümantasyon çalışması ve öğretmen dokümantasyonu Didaktiğe Dokümantal Yaklaşım (DDY)'a ait terimlerdir.

DDY temelinde öğretmenlerin gelişimlerini anlamlandırabilmek için onların planladıkları, kullandıkları ve geliştirdikleri kaynaklar ile etkileşimlerini incelemeyi amaçlamaktadır (Baştürk-Şahin ve diğer., 2020). Bu yaklaşıma göre *kaynak* kavramı Adler (2000)'in tanımladığı gibi geniş bir anlam ifade etmekte ve öğretmenlerin kullandığı bir kitap, yazılım, meslektaşlarıyla etkileşimleri veyahut

öğrencilerinin çalışma yapıları gibi mesleki gelişimlerine katkı sağlayacak her şeyi içermektedir (Işık-Sarioğlu, 2020). Öğretmenler tüm kaynak veya kaynak kümeleriyle etkileşimlerinden kullanım şemaları geliştirirler. Farklı öğretmenler aynı kaynağı kullanabilir ama her öğretmenin kaynağı kullanım biçimleri birbirinden farklı olabilir. Kaynak kullanımında oluşan farklılık her öğretmenin bilgi birikiminden eğilimlerinden vb. durumlardan kaynaklanabilmektedir. Bu durumda sonuç olarak doküman oluşmaktadır. Dokümanı oluşturan iki bileşen vardır; kaynaklar ve kullanım şemaları. (Baştürk-Şahin ve diğer., 2020; Gueudet ve Trouche, 2009). Dokümantal yaklaşımda önemli yer taşıyan şema kavramı Vergnaud'un (1998) Piaget'den tanımladığı üzere belirli durumlar sınıfı için bireylerin eylemlerinin değişmeyen organizasyonu olarak ifade etmiştir. Şemalar amacı, alt hedefleri, öngörülerini olan ayrıyeten bilgi toplama, eylem kurallarını, kontrol uygulama ve çıkarım olanaklarını içermektedirler (Gueudet ve Trouche, 2009; Bingölbalı, Arslan ve Zembat, 2016). DDY'de şema kavramı belirli amaç doğrultusunda belirli kaynakların kullanımını sonucunda oluşan kullanım şemalarıdır.

DDY'de iki kavram ön plana çıkmaktadır; bu kavramlar dokümantal oluşum ve kaynak sistemleridir (Trouche, Gitirana, Miyakawa, Pepin, ve Wang, 2019). Öğretmenlerin kullandığı tüm kaynaklar kaynak sistemlerini oluşturmaktadır. Kaynak sistemleri öğretmenlerin bireysel deneyimleri, bilgi ve birikimleri, meslektaşlarıyla etkileşimleri, derslerinde kullandığı kaynaklar gibi birçok faktöre bağlı olarak değişip gelişmektedir. Kaynak sistemleri sadece öğretmen tarafından etkilenmeyip aynı zamanda öğretmeni de etkilemektedir. Öğretmenin kaynak sistemiyle olan etkileşiminden hareketle, zamanla kaynağın dokümana dönüşme sürecine dokümantal oluşum denilmektedir (Baştürk-Şahin ve diğer., 2020).

Dokümantal oluşum sürecinden elde edilen dokümanlar topluluğu bir sistemi meydana getirir. Bu sisteme doküman sistemi denilmektedir (Gueudet, 2017). Doküman sistemi bir öğretmenin yaptığı tüm faaliyetler ve gelişimlerine karşılık gelmektedir. Dokümanlar yapısı gereği kaynakları içerdiğinden bir öğretmenin doküman sistemi kaynak sistemini de kapsamaktadır. Bir öğretmenin doküman sisteminin belirlenmesi, öğretmenin bir kaynağı niçin kullanıp kullanmadığının anlaşılmasına yardımcı olur (Gueudet, Buteau, Mesa ve Misfeldt, 2014).

Dokümantal yaklaşımda öncü çalışmaları olan Gueudet (2015) üniversitelerde ders veren doktora öğrencilerinin diğer tecrübeli üniversite öğretmenleriyle karşılaştırmasında doküman sistemlerinde daha az gelişmiş alt sistemlerinin mevcut olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Gueudet ve Trouche (2009) tarafından yapılan başka bir çalışma ise benzer yaş aralıkları ve mesleki deneyim yılına sahip öğretmenlerin doküman sistemlerinin birbirinden çok farklı olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Yapılan çalışmalarda oluşan farklılık sebeplerinin her öğretmenin doküman sisteminin profesyonel, sosyal ve kişisel geçmişlerinden etkilendiğini belirtmektedirler. Lisans eğitiminden sonra öğretmenler meslekleri üzerine bilgi birikimlerini geliştirmek için lisansüstü eğitime başlamayı tercih edebilmektedirler. Yapılan çalışmaların sonuçlarından hareketle lisansüstü eğitimin öğretmenlerin kaynak ve doküman sistemlerine etki edebileceği düşünülmüştür. Literatür incelendiğinde öğretmenlerin doküman sistemleri üzerine yapılmış bir çok çalışmanın mevcut olduğu görülmektedir (Gueudet ve Trouche, 2009; Gueudet, Pepin ve Trouche, 2013; Gueudet ve diğer., 2014; Gueudet, 2015). Ancak

öğretmenlerin öğrenim seviyelerinin doküman sistemleri üzerine olan etkisinin incelendiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Lisans mezunu bir öğretmen ile lisans üstü öğrenimi gören bir öğretmenin doküman sistemleri ve kaynaklarında ne gibi farklılıklar oluşturduğu, farklı öğrenim seviyelerinin doküman sistemlerine nasıl yansıdığı bilinmemektedir. Bu sebeple farklı öğrenim düzeylerinin kaynak ve doküman sistemlerine etkisinin incelenmesi önem arz etmektedir. Tüm bu durumlar göz önüne alındığında bu çalışma lisans mezunu bir matematik öğretmeniyle doktora öğrenimi devam eden bir matematik öğretmenin doküman sistemlerinin karşılaştırmalı incelemesini amaçlamaktadır.

Bu çalışmada araştırmanın amacı kapsamında aşağıdaki problem ve alt problemlerin cevapları aranmaktadır;

Doktora öğrenimi devam eden matematik öğretmeniyle lisans mezunu matematik öğretmeni için, oluşturdukları doküman sistemleri arasında benzerlik ve farklılıkları nelerdir?

- 1) Doktora öğrenimi gören öğretmenin lisans mezuniyetinden sonraki yıl ve beş yıl sonraki kaynak sistemlerinin şematik gösterimleri arasında farklılık var mıdır?
- 2) Lisans mezunu öğretmenin lisans mezuniyetinden sonraki yıl ve beş yıl sonraki kaynak sistemlerinin şematik gösterimleri arasında farklılık var mıdır?
- 3) Öğretmenlerin öğrenim düzeyleri doküman sistemlerinde farklılık oluşturmuş mudur?

YÖNTEM

Araştırma deseni

Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılarak oluşturulmuştur. Durum çalışmaları bir olayı derinlemesine araştırıldığı ve verilerin sistematik şekilde elde edildiği bir yöntem olarak nitelendirilir (Creswell, 2007). Konu kapsamında iki öğretmenin doküman sistemlerinin derinlemesine incelenmesi amaçlandığından durum çalışması kullanılması uygun görülmüştür.

Araştırmanın çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu bir lisans mezunu ilköğretim matematik öğretmeni ile doktora öğrenimi devam eden bir ilköğretim matematik öğretmeni oluşturmaktadır. Katılımcılar amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Ölçüt örnekleme, önceden belirli olan bir takım ölçütleri oluşturan durumların çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırmaya dahil edilen öğretmenler mesleki deneyim yıllarının aynı olması, paylaşımına açık olması ve gönüllülük esaslı kriterlerine dikkat edilerek seçilmiştir. Öğretmenlerin deneyim yıllarının doküman oluşturma süreçlerini etkilediği ve buna göre kaynaklarına etki edebileceği düşünüldüğünden deneyim yılı eşit öğretmenler seçilmiştir. Araştırmaya dahil edilen iki öğretmenin özellikleri şu şekildedir; Ö1 kodlu öğretmenin cinsiyeti kadın olup 1 yıl özel okulda, 4 yıl devlet okulunda görev yapmış toplamda 5 yıllık deneyime sahip ilköğretim matematik öğretmenidir. Ö1 kodlu öğretmenin şu anki görev yeri Samsun ili merkez ilçesinde orta ekonomik düzeye sahip bir mahalledeki bir imam hatip ortaokuludur. Ö1 öğretmeni ilköğretim matematik öğretmenliği lisans mezunudur ve lisansüstü eğitim almayı düşünmemektedir. Ö2 kodlu öğretmenin cinsiyeti erkek olup 5 yıllık devlet okulunda deneyime sahip, doktora ders dönemini tamamlamış bir ilköğretim matematik öğretmenidir. Ö2 kodlu öğretmenin şu

anki görev yeri Sakarya iline bağlı bir ilçede orta ekonomik düzeye sahip bir mahalledeki imam hatip ortaokuludur.

Veri toplama araçları ve verilerin toplanması

Araştırmanın verileri yansıtıcı inceleme metoduyla toplanılmıştır. Yansıtıcı inceleme metodu, Gueudet ve Trouche (2009) tarafından geliştirilmiş DDY kuramsal çerçevesinde kullanılan bir metottur ve DDY kapsamında araştırma yapılacak çalışmalara önerilmektedir (Baştürk-Şahin, 2015). Yansıtıcı inceleme metodunda uzun süreli takip, sınıf içi ve sınıf dışı izleme, takip boyunca kullanılan malzeme ve kaynakların toplanması, dokümantasyon çalışmasının yansıtıcı takibi prensipleri mevcut olup (Gueudet ve Trouche, 2009) bu çalışmada da bu prensipler üzerinden veriler toplanmıştır. Veriler ders video kayıtlarının izlenmesi, yarı yapılandırılmış mülakat, klinik mülakat, kaynak sisteminin şematik gösterimi (KSSG) ve araştırmacı notları ile toplanmıştır. Aşağıda veri toplama araçları ayrıntılı olarak tanıtılmıştır.

Kaynak sisteminin şematik gösterimi (KSSG): KSSG öğretmenlerin kaynak bağlantılarının ve kaynak guruplarının yapısının ana hatlarıyla ortaya koyulduğu kendilerince belirlenmiş bir şema halinde gösterilmesidir (Pepin, Gueudet ve Trouche, 2017; Gueudet ve diğer., 2013). Öğretmenlerin doküman sistemlerinin belirlenmesinde etkili olan kaynakların belirlenmesi ve bu kaynakları kullanım biçimleri, seçim kriterlerinin ortaya çıkarılması için kullanılmıştır. Çalışmada Ö1 ve Ö2 kodlu öğretmenlerden meslek hayatlarının ilk yılına ait hatırladıkları kaynak sistemleri üzerine KSSG belirtmeleri ve beşinci yılına ait KSSG istenmiştir.

Ders video kayıtları: Araştırmada öğretmenlerin doküman sistemlerini etkileyecek kaynakların belirlenmesi, kaynak sisteminde belirttiği kaynakları gözlemleyebilmek amacı ile her iki öğretmenin 2 aylık zaman dilimine ait aynı tarih aralığını kapsayan ders kayıt vidolarının izlenip transkriptleri çıkartılıp analizleri yapılmıştır.

Yarı yapılandırılmış mülakat: Öğretmenlerin doküman sistemlerinin yapısını oluşturan kaynakların genel hatlarıyla belirlenmesi için yarı yapılandırılmış mülakat uygulanmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat öğretmenlerin KSSG’de belirtmiş olduğu kaynakların ne zaman ve niçin kullandıkları, mesleki gelişimlerine katkı sağladığını düşündükleri eğitim, projeler ve etkilerinin belirlenmesi, zümre ile ilişkilerinin incelenmesini amaçlayan dört sorudan oluşmaktadır.

Klinik mülakat: Yarı yapılandırılmış mülakat, araştırmacının notları ve ders video kayıtlarının izlenmesiyle elde edilen verilerdeki bulguların bütünlük sağlaması ve daha net sonuçlar ortaya koyulabilmesi için klinik mülakat yapılmıştır. Yapılan klinik mülakatlar öğrenci ile iletişimlerinin, ders hazırlıklarının, kayıtlı videolarda izlenen derslerinde kullandıkları kaynakların seçilme nedenlerinin, derslerinde dikkat çeken örneklerin seçilme nedenleri, ödevlerin verilme sebeplerini ve yarı yapılandırılmış mülakatta belirtmiş olduğu bazı ifadelerin daha derinlemesine açıklamalarını isteyen sorulardan oluşmaktadır.

Araştırmacı notları: Ders video kayıtlarının izlenmesinde elde edilen notlar, öğretmenlerin çalışma masasının ve odasının araştırmacı tarafından incelenmesi sonucu elde edilen notlar araştırmacı

notlarını oluşturmaktadır. Veri toplama araçları arasındaki bütünlüğün oluşturulması, araştırmacı tarafından dikkat çeken unsurların belirtilmesi amacıyla araştırmacı notlarının analizleri yapılmıştır.

Yapılan çalışma toplamda 3 aylık bir zamanı kapsamaktadır. Araştırmaya ilk olarak öğretmenlerin kaynak sistemlerinin belirlenmesi amacıyla KŞŞG'leri istenmiştir. Kaynak sistemlerinin incelenmesinden sonra öğretmenlere yarı yapılandırılmış mülakatlar uygulanmış ve sonrasında transkriptleri çıkarılmıştır. Ders video kayıtlarının analizlerinin tamamlanmasıyla birlikte yapılan analizler sonucunda eksiklik olduğu düşünülen ve çıkarımları yapılamayan veriler üzerine klinik mülakat yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat içeriği 1 öğretim üyesi 9 doktora öğrencisini kapsayan alanında uzman toplam 10 kişi tarafından incelenip oluşturulmuştur. Klinik mülakat içeriği araştırmacının kendisi tarafından oluşturulmuştur. Mülakatların uygulanmasında Ö1 kodlu öğretmen ile yüz yüze, Ö2 kodlu öğretmen ile Covid-19 pandemi sebebiyle telefon aracılığı ile görüşme yapılmıştır. Mülakatlar öğretmenlerin izni ile kayıt altına alınıp daha sonra transkriptleri çıkartılıp analiz edilmiştir.

Verilerin analizi

Araştırmada görüşmeler, araştırmacı notları ve kayıtlı derslerin izlenmesinden elde edilen verilerin transkriptleri oluşturulup içerik analizleri yapılmıştır. İçerik analiz yöntemi tümevarımsal bir analiz yaklaşımı benimser ve kodlama yoluyla verilerin altında yatan kavramlar arası ilişkileri ortaya koymayı amaçlar (Çepni, 2018). İçerik analizi nitel çalışmalarda elde edilen verilerin çözümlemesinde en sık kullanılan yöntemlerden biri olup ayrıca yansıtıcı inceleme metoduna uygun olarak içerik analizi, görsel ve sözel materyallerin çözümlenmesinde en uygun yöntemlerden biridir (Özdemir, 2010). Bu sebeple bu çalışmada mülakatlar, araştırmacı notları ve kayıtlı derslerin izlenmesinden elde edilen transkriptlerin çözümlemesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinde elde edilen kodlar ve kategoriler alanında uzman bir öğretim üyesi tarafından da incelenip fikir birliğine varılmıştır.

Geçerlilik, güvenirlik ve etik kaygılar

Nitel araştırmalarda geçerlilik, aktarılabilirlik ve inandırıcılık olarak ikiye ayrılmaktadır (Çepni, 2018). Bu araştırmanın inandırıcılığının sağlanmasında veri toplama araçlarının çeşitliliği ve bulgularının tutarlılığına bakılması, veri toplama aşamasının ayrıntılı yansıtılması ayrıca veri toplama araçlarının geliştirilmesinde 10 uzman tarafından kontrol edilmesi, ulaşılan verilerin katılımcılarla paylaşılması, uzun süreli takip oluşturmaktadır. Araştırmanın aktarılabilirliğinin sağlanmasında araştırmanın amacına uygun örneklem seçimi ve amaca yönelik seçme kriterleri, örneklemin detaylı bilgilerinin verilmesiyle ayrıca elde edilen bulgularda doğrudan alıntılarının yansıtılmasıyla sağlanmıştır.

Araştırmanın güvenirliğini sağlanması için elde edilen kodlar başka bir uzmanla paylaşılıp fikir birliğine varılmıştır. Araştırmanın tüm aşamaları 10 uzman tarafından takip edilmiş, takibi sağlayan bir uzmanın DDY çalışmalarının olması ve bu konuda aktif olması önemli görülmektedir. Araştırmanın güvenirliğinin sağlanması amacıyla yapılan diğer işlemler şu şekildedir; araştırma boyunca uygulamalar ve gözlemlerinin yapıldığı iki öğretmen hiçbir şekilde yönlendirilmemiştir bu şekilde verilerin objektifliği sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca araştırmada geçen kavramların öğretmenler

tarafından doğru şekilde anlaşılabilmesi için yazılı ve sözlü biçimde açıklamalar yapılmıştır. Katılımcılar hakkında detaylı bilgiler verilmiş, verilerin toplanma süreci açık bir şekilde belirtilmiştir. Elde edilen bulgular açık anlaşılır biçimde yansıtılıp diğer araştırmacılarla paylaşılmıştır.

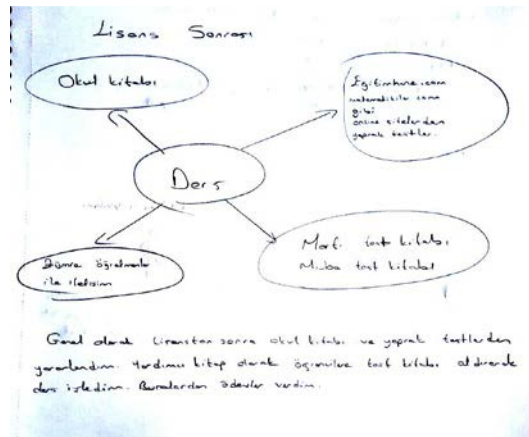
Çalışmanın etik kaygılarının giderilmesi amacıyla çalışma gönüllülük esasına dayalı olarak yapılmıştır. Çalışma grubunu oluşturan öğretmenlere kimliklerinin hiçbir şekilde açıklanmayacağını temini verilmiş olup araştırma boyunca isimleri yerine Ö1 ve Ö2 kodları kullanılmıştır. Etik kaygılar açısından ders videolarının incelenmesinde kişisel bilgilerinin korunacağına yönelik bilgilendirmeler yapılmış olup gerekli izin alınmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın verilerinden elde edilen bulgular, her bir alt probleme ait bulgular ve yorumlar şeklinde sunulmuştur.

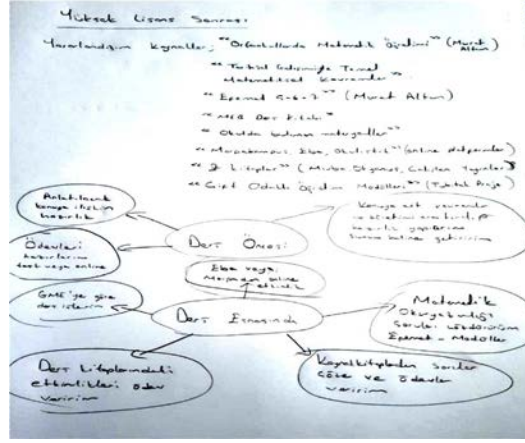
Birinci alt probleme ilişkin bulgular ve yorumlar

Araştırmanın birinci alt problemine ait bulgularda öncelikle KSSG'sine ait bulgular sunulacak olup, daha sonra KSSG'leri üzerine yapılan yarı yapılandırılmış ve klinik mülakat verilerine ilişkin bulgular sunulacaktır. Aşağıda Şekil 1'de Ö2'nin belirttiği ilk yılına ait KSSG verilmiştir.

Şekil 1 Ö2'nin belirttiği ilk yılına ait KSSG

Şekil 1 incelendiğinde Ö2 öğretmenin KSSG'de ortaya aldığı nesnenin ders olduğu ve bunu 4 kola ayırdığı görülmektedir. Dört kolu oluşturan elemanların okul ders kitapları, online sitelerdeki yaprak testler, zümre öğretmenleri ile ilişkiler ve test kitaplarının olduğu görülmektedir. Ö2'nin beşinci yılına ait KSSG Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2 Ö2'nin beşinci yılına ait KSSG

Şekil 2 incelendiğinde Ö2'nin beşinci yılına ait KSSG'sini oluşturan kaynakların ortaya aldığı nesnenin önceliğe göre değiştiği görülmektedir. Öğretmenin KGŞG'de ortaya aldığı nesneyi ders öncesi, ders esnasında ki kaynaklar olarak iki bölüme ayırmıştır. Ders öncesi hazırlığına ait kaynakların anlatılacak konuya ilişkin kaynaklar, ödevlerin hazırlığındaki kaynaklar, konuya ait kavramların hazırlığına ilişkin kaynak olarak üç kola ayırdığı görülmektedir. Ders esnasında oluşan kaynaklar ise GME'ye göre derslerin işlenmesi, eğitim platformlarından online etkinlikler, modüller ve matematik okur yazarlığına ait sorular, okul ders kitabındaki etkinlikler, kaynak kitaplardaki sorular ve ödevler olarak beş kola ayırdığı görülmektedir.

Şekil 1 ve Şekil 2 karşılaştırıldığında kaynak sistemini oluşturan kaynaklarda belirgin farklılıklar olduğu görülmüştür. Belirttiği ilk yıla ait şemada zümre iletişimini aldığı fakat beşinci yıla ait şemasında kaynak olarak almadığı görülmektedir. İki şema arasında kullanılan online siteler ve eğitim platformlarında da farklılık vardır. Ö2 beşinci yıla ait şemasında yararlanılan kaynaklar kısmında ilk şemasından farklı olarak lisans üstü ders kitaplarının, okul materyallerin, Z-kitabın ve çift odaklı öğretim modüllerini belirttiği görülmektedir.

Ö2 ortaya aldığı nesnelere iki şema arasında farklılıklar vardır. Belirtmiş olduğu ilk yılına ait KSSG'de ortaya aldığı nesnenin sadece ders olduğu, beşinci yıla ait şemasında ortaya aldığı iki nesneyi daha ayrıntılı şekilde ders öncesi ve ders esnası olarak oluşturduğu görülmektedir. Hatırladığı ilk yılına ait şemasında ortaya koyduğu nesneden dört kolun ayrıldığı kolların sadece kullandığı kaynakları belirttiği görülmektedir. Beşinci yılına ait şemasında ise ortaya aldığı nesnelere ders öncesinin üç kol ayırıp kendisinin hazırlıklarını anlatan kaynakların belirtildiği görülmektedir. Ortaya aldığı ikinci nesne olan ders esnasından beş kol ayrılıp ders anlatım yöntemini ve ders esnasından kullandığı önemli kaynakları belirtmiştir.

Ö2'nin belirtmiş olduğu ilk yılına ait KSSG üzerine yarı yapılandırılmış mülakat ve klinik mülakat uygulanmıştır. Elde edilen bulgular "kaynak kullanımı" ve "geçmişe yönelik yetersizlikleri fark etme" olarak iki kategoride toplanmıştır. Ö2 ilk yılına ait en önemli kaynağının okul kitabı olduğu tüm derslerini bu kitap içerisindeki etkinliklerden yürüttüğünü belirtmiştir. İlk yılındaki kaynaklara şimdiki görüşüyle baktığında genel olarak tecrübesizlik olarak nitelendirip ve bu durumun temel kaynağının

ders kitabı olmasında etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ö2 yarı yapılandırılmış mülakatta bu durumu şu şekilde belirtmektedir:

“Öğretmenliğe ilk başladığımız için çok büyük bir hazırlığımız veya tecrübemiz olmadığı için neyi nasıl yapacağımızı tam olarak bilmiyorduk. O yüzden burada en büyük yardımcım okul kitabım oldu. Çünkü ilk etapta okul kitabıyla ilerledim...”

Ö2'nin zaman içerisinde zümre ile etkileşimlerinin arttığı ve bu sayede farklı web kaynaklarını öğrendiği bulgularına ulaşılmıştır.

Geçmişe yönelik yetersizlikleri fark etme kategorisi incelendiğinde Ö2 eski kullandığı kaynakları ve ders işleyiş yöntemini şimdiki düşünceleriyle yetersiz olarak nitelendirdiği bulgularına ulaşılmıştır. Ö2 ilk yıllarında geleneksel yaklaşıma göre derslerini işlediği bildirmiştir. Bu durumun kaynak sitemine etki ettiğini ve şimdiki bilgi ve tecrübesiyle eski yaklaşımını yetersiz olarak belirtmiştir. Ö2 yarı yapılandırılmış mülakatta şu şekilde ifade etmiştir:

“Birde farklı farklı teoriler görünce geleneksel yaklaşımın ne kadar yetersiz olduğunu gördüm.”

Ö2'nin beşinci yılına ait KSSG üzerine yarı yapılandırılmış mülakat ve klinik mülakat yapılmıştır. Elde edilen bulgular “kaynak kullanımı” ve “gelişim” olarak iki kategoride toplanmıştır. Ö2 beşinci yılına ait KSSG'sini tanımlarken ilk yılına ait kaynak sistemine göre çok büyük farklılıkların olduğu dile getirmiştir. Bu oluşan farklılıkta lisansüstü derslerinin etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakatta Ö2'nin bu bulguyu destekleyici ifadeleri şu şekildedir:

“Lisans sonrası ile yüksek lisans sonrası arasında çok büyük bir fark var, yüksek lisans sonrası ile doktora arsında sadece kaynak farkı var”

Yüksek lisans ile doktora arasındaki kaynak farkını yapılan klinik mülakatta şu şekilde belirtmektedir:

“M.. hocanın kitabı çok şeyi değiştirdi, bir de teoriler görünce, yapılandırmacı yaklaşım biraz daha uygun ders işlemeye çalışınca ona uygun kaynak araştırdım...”

Doktora eğitimi Ö2'de sadece kaynak farklılıkları yaratmamış olup ayrıca kendisinin kavram yanlışlarını görmesine yardımcı olduğu elde edilen diğer bulgulardan biridir. Bu bulguya Ö2'nin yarı yapılandırılmış mülakatta belirttiği şu açıklamalarıyla ulaşılmıştır:

“...ondan sonra hele ki doktorada da tarihsel gelişim ve matematiksel kavramları R.. hocanın dersinde işleyince de orda her konudaki kavramların derinlemesine nasıl olduğunu öncelikle kendimin bilmesi gerekli olduğunu fark ettim. Daha sonra öğrencilerime bunları öğretmeye çalıştım.”

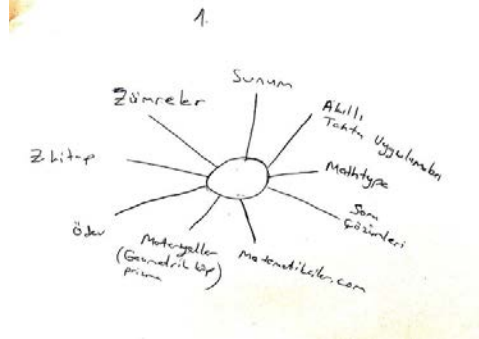
Yarı yapılandırılmış mülakattaki bu ifadesine ek olarak klinik mülakatta bu durumu şu şekilde tekrar ifade etmiştir:

“..kavram yanlışlarının olduğu hatta kendimi de bu konuda eleştirerek söylüyorum. Bu konularda eksikliklerimin olduğunu bu derslerden sonra gördüm, yani doktora derslerinden sonra gördüm.”

Ö2 doktorada aldığı derslerin etkisiyle kendi eksikliklerini görüp, bu eksiklikler üzerine çalışıp mesleki olarak kendini geliştirdiği düşünülmektedir.

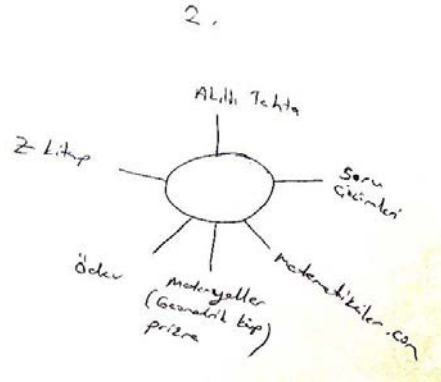
İkinci alt probleme ilişkin bulgular ve yorumlar

Araştırmanın ikinci alt problemine ait bulgularda öncelikle KSSG'sine ait bulgular sunulacak olup, daha sonra KSSG'lerle ilgili yapılan yarı yapılandırılmış ve klinik mülakat verilerine ilişkin bulgular sunulacaktır. Aşağıda Şekil 3'te Ö1'in belirtmiş olduğu ilk yıla ait KSSG verilmiştir.

Şekil 3 Ö1 kodlu öğretmenin belirttiği ilk yılına ait KSSG

Şekil 3 incelendiğinde Ö1'in tüm kaynaklarının ortada bağlandığı ve bu bağlantıya bir isim oluşturmadığı görülmektedir. Belirtmiş olduğu KSSG'de ki kaynakların zümreler, sunum, akıllı tahta uygulamaları, Z-kitap, ödev, materyaller, MathType, soru çözümleri ve web kaynağından oluştuğu görülmektedir. Ö1'in beşinci yılına ait KSSG Şekil 4'te verilmiştir.

Şekil 4 Ö1 kodlu öğretmenin 5. yılına ait KSSG

Şekil 4 incelendiğinde belirtmiş olduğu ilk yılına ait şemasına benzer bir çizim kullandığı, aynı şekilde tüm kaynakların ortada bir daire ile birbirine bağlandığı ve bu daireye özel bir isim verilmediği görülmektedir. Beşinci yıla ait şemasındaki kaynaklar şu şekildedir; akıllı tahta, Z-kitap, ödevler, materyaller, web sitesi, soru çözümleri. Belirtmiş olduğu iki şema arasında belirgin farkların olmadığı, birinci yılındaki KSSG'nin beşinci yılını da kapsadığı görülmektedir. İlk şemasının beşinci yılki şemasından farklı olarak MathType, sunum ve zümre kaynaklarının mevcut olduğu görülmektedir.

Ö1'in belirtmiş olduğu ilk yılına ait KSSG üzerine yarı yapılandırılmış mülakat ve klinik mülakat yapılmıştır. Elde edilen bulgular "kaynak kullanımı" isimli tek kategoride toplanmıştır. Ö1'in ilk yıla ait en önemli kaynağının zümre iletişimleri olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ö1 ilk yılındaki okulunda çok sık zümre toplantılarının gerçekleştiği bu toplantılarda ders içi kullanılacak materyaller, ders içi öğretim teknikleri, öğrenci ile nasıl iletişim kurulması gerektiği gibi kararların alınıp etkileşimlerinin

olduğunu belirtmiştir. Bu durumun kendisinin diğer kaynaklarının oluşmasında önemli etken olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Ö1'in bu bulguya yönelik yarı yapılandırılmış mülakattaki ifadesi şu şekildedir:

“Aylık zümrelerimiz oluyordu hangi konuyu ne zaman işleneceğine kadar, kaynaklara kadar hepsini paylaşıyorduk. Derse girmeden neyi nasıl anlatmamız gerekli, neyi nasıl kullanmamız gerekli her şeyi öğreniyorduk.”

Ö1 kaynak sistemine etki eden diğer önemli unsurun öğrenciler ile etkileşiminin olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin düşüncelerini ön plana aldığını, gelen soruları değerlendirdiği gerektiğinde tüm sınıfla paylaştığını bildirmiştir. Ayrıca her ders için öğrencilerin ilgilerini çekecek günlük hayatla bağlantılı özel sunumlar hazırlayarak derslere hazırlık yaptığını belirtmiştir.

Ö1'in beş yıl sonraki KSSG'sine ait yarı yapılandırılmış mülakat ve klinik mülakatlar yapılmış ve elde edilen bulgular “kaynak kullanımı” isimli tek kategoride toplanmıştır. Ö1 ilk yılına ait kaynaklarının çoğunu süre geçen beş yıl içinde de kullanmaya devam ettiğini belirtmiştir. Ö1 ilk yılından sonra devlet okuluna geçiş yaptığını ve geçtiği okuldaki zümre iletişiminin olmadığını bildirmiştir. Bu sebeple beşinci yılındaki kaynakların farklılaşmasındaki sebebinin yeni okulunda kendisini yalnız hissettiği ve çoğu durumda bireysel davranması gerektiğine bağlamaktadır. Ö1 yarı yapılandırılmış mülakatta şu şekilde ifade etmiştir;

“...şuan ikincideki davranışımın sebebi biraz daha bireysel oluyorsun artık, ilerleyen yıllarında daha bireysel oluyorsun yada çalıştığın okulla da alakalı”

Ö1 şimdiki kaynaklarını daha çok öğrencilerin seviyesine göre ayarladığını ifade etmiştir. Ayrıca şimdiki öğrencilerin seviyelerinin önceki öğrencilerine göre düşük olduğu için kendisini kısıtladığını dile getirmiştir. Bu durumun kendisinde farklı bir bakış açısı kazandırdığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durumu klinik mülakatta şu şekilde ifade etmiştir:

“Şimdi biraz daha öğrencinin durumuna bakıyorsun eksiği ne durumu ne, aslında çocuğun ne kadar alabileceğine bakıyorsun ona göre belli bir seviyede verip bırakıyorsun, daha sabırlı ve daha planlı gitmeyi öğrendim.”

Üçüncü alt probleme ilişkin bulgular ve yorumlar

Araştırmanın üçüncü alt problemine ait bulgular “mesleki gelişim”, “iletişim”, “öğretim modeli”, “genel kaynaklar” ve “çalışma ortamları” olarak beş kategori altında toplanmıştır. Öğretmenlerin doküman sistemlerinin karşılaştırılmasına yönelik kategori tablosu Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1 Öğretmenlerin doküman sistemlerinin karşılaştırılmasına yönelik kategori tablosu

Kategori	Alt kategori	Kodlar	Öğretmen
Mesleki gelişim	Lisansüstü eğitim kaynakları	Lisans üstü dersler	Ö2
		Lisans üstü ders kitapları	Ö2
	Katılman proje ve eğitimler	Hizmet içi eğitim	Ö1
		Özel alınan eğitimler	Ö2
		Projeler	Ö1,Ö2
İletişim	Sosyal iletişim kaynakları	Zümre ile iletişimi	Ö1,Ö2
		Sınıf içi iletişim	Ö1,Ö2
		Öğrenci ile iletişim	Ö1,Ö2

		Öğretim üyeleri ile iletişim	Ö2
Öğretim modeli	Sınıf içi kullanılan yaklaşımlar	Yapılandırmacı yaklaşım	Ö2
		Geleneksel yaklaşım	Ö1
Genel kaynaklar	Teknolojik kaynaklar	Z-kitap	Ö1,Ö2
		Online eğitim platformları	Ö1,Ö2
		Grafik tablet	Ö2
	Yazılı kaynaklar	Youtube	Ö2
		Bilimsel makaleler	Ö2
		Çift odaklı öğretim modülleri	Ö2
Diğer kaynaklar	Matematik okur yazarlık soruları	Ö2	
	Ders öncesi hazırlık	Ö1,Ö2	
Çalışma ortamları	Çalışma ortamlarının düzenlenmesi	Ödevlendirmeler	Ö1,Ö2
		Ev içi çalışma ortamları	Ö1,Ö2
		Okuldaki çalışma ortamları	Ö1,Ö2
		Sınıf içi çalışma ortamları	Ö1,Ö2

Tablo 1’de verilen mesleki gelişim kategorisi lisansüstü eğitim kaynakları, katınılan proje ve eğitimler olarak iki alt kategoriye ayrıldığı görülmektedir. Öğretmenler mesleki gelişimlerine katkı sağlayacağını düşündükleri farklı eğitim ve projelere katıldıklarını belirtmişlerdir. Ö2 mesleki anlamda eksiklerinin farkında olup kendini geliştirmek için çeşitli eğitimlere, projelere katılmış ve lisans üstü eğitimine başlamış olduğunu bildirmektedir. Ö1 ise daha çok hizmet içi eğitimlere, TÜBİTAK ve Erasmus gibi projelere katılarak kendini mesleki gelişimine katkı sağladığını düşünmektedir.

Ö2’nin almış olduğu lisansüstü eğitimi kendisinin doküman sisteminde önemli bir yere sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ö2 lisans üstü eğitim ve kaynakları sayesinde farkındalıklarının arttığını ve kendisinin farklı kaynaklar aramaya, farklı eğitimler almaya teşvik ettiğini belirtmiştir. Almış olduğu eğitimlerden biri soru yazma eğitimidir. Bu eğitimi ilk olarak doktora ders olarak almış olup, bu dersin ilgisini çektiğini ve ayrıca eksiklerinin farkına varmasında yardımcı olduğunu belirtmiştir. Almış olduğu dersin etkisiyle kendisini daha çok geliştire bilmek adına başka bir üniversitenin soru yazma eğitimi kursuna katıldığını bildirmiştir. Ö2 bu eğitimin kendisinin farklı kaynaklar arayışına ittiğini, kaynaklar üzerindeki düşüncelerinde değişikliğe sebebiyet verdiğini bildirmiştir. Bu durumun kendisinin doküman sisteminde etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Bu düşünce Ö2’nin yarı yapılandırılmış mülakatta belirtmiş olduğu şu sözleri desteklemektedir:

“Tabi onlarda beni kaynak aramaya itti. Nasıl yani, mesela bir konu ile alakalı soru yazmak istiyorsan önce o konuyla alakalı diğer kaynaklardan sorular araştırdım, farklı farklı soru tarzları görmeye çalıştım, PISA’da ki soruları inceledim acaba oradaki sorular nasıl oluyor. M.. hocanın kitaplarını çok inceledim M.. hocanın hazırladığı sorular nasıl oluyor. Okur yazarlık soruların kriterleri nelerdir. Bunlar ister istemez dersimi de etkiliyordu, ders işlememi de etkiliyordu. Derste kullandığım şeyleri de etkiliyordu. Mesela M.. hoca bir soru sorduğumuz zaman öğrenciye bu öğrenci şunu dememeli bu soruyu neden çözmeliyim gibi bu tarz sorular sorunca da otomatikman bende o yöne kaydığımı fark ettim ve o yöne kaydığım için de ona yönelik kaynaklar inceledim.”

Ö1 kodlu öğretmen ise proje ve hizmet içi eğitimlere katılarak kendisinin mesleki anlamda gelişimine katkı sağladığını düşünmektedir. Özellikle Ö1 öğretmenlik mesleğinin ilk yılındaki okulun hizmet içi

eğitimlerinin kendisinde çok etkili olduğunu bildirmiştir. Bu durumu Ö1 ile yapılan yarı yapılandırılmış mülakatta şu şekilde dile getirmiştir:

“Mesleğimin ilk yıllarında çalıştığım kurumun eğitimleri çok fazlaydı, doğal olarak oradaki eğitimler çok etkili oldu, ders sitilimi, anlatımımı, öğrenciye yaklaşma tutumuma kadar bir çok şeyi etkiliyordu”

Ö1 katıldığı hizmet içi eğitim ve projelerinin doküman sistemi üzerinde önemli etkiye sahip olduğu düşünülmektedir.

İletişim kategorisi incelendiğinde, Ö1'in ve Ö2'nin zümre ile iletişimlerinin kısıtlı kaldığı bulgularına ulaşılmıştır. Ö1 ilk yılların da olan zümre ilişkilerini diğer okullarında sürdüremediğini daha bireysel olarak hareket ettiğini belirtmiştir. Ö2 kodlu öğretmen ise okulunda zümre iletişiminin olmadığını sadece yakın hissettiği bir öğretmen arkadaşıyla kaynak alış verişinde bulunduğunu ama yine de bu etkileşiminin iyi bir düzeyde olmadığını belirtmektedir. İki öğretmeninde zümre ile olan ilişkilerinin zayıf olduğu bu durumun doküman sitemlerinde etkisinin az olduğu düşünülmektedir.

Kayıtlı ders videolarının analizinde Ö2'nin sınıf içi iletişimlerinin kuvvetli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. İzlenen derslerde öğrencileriyle arasında çift yönlü iletişimin olduğu görülmüştür. Ders içerisinde isteyen öğrenciler mikrofonunu açık tutarak derslere aktif katılımında bulunmuşlardır. Bu sayede gerçek sınıf havası oluşturulduğu görülmüştür. Ayrıca ders içerisinde sorduğu soruların cevaplarını bireysel olarak görebilmek için sık sık uzaktan eğitim platformunun mesaj bölümünü kullandığı dikkati çekmiştir. Ö1'in ise öğrencilerin soruları olmayınca mikrofonlarını açmadığı, ders boyunca sadece öğretmenin aktif olduğu tek yönlü iletişim gözlenmiştir. Ö1 sınıf içi ve sınıf dışı öğrencilerle iletişimini sınırlı olarak ifade etmektedir. Ö1 öğrencilerle iletişimini yapılan klinik mülakatta şu şekilde tanımlamaktadır:

“iletişimimiz daha sınırlı tabi.”

Ö2 öğrencilerle ders içerisindeki iletişimini ders sonrasında da sürdürdüğünü, ayrıca sınıf içinde aktif olmayan konuyu anlamamış olan öğrencilerle bireysel gruplar kurup tekrar onlar için ders işlediğini belirtmiştir. Ayrıyetten Ö2 öğrenciler ile telefonda sürekli iletişim halinde olduğunu bildirmiştir. Ö2'nin sınıf içi ve dışı öğrencilerle iletişiminin Ö1'e göre daha kuvvetli olduğu ve bu durumun doküman sistemini oluşturan kaynaklardan biri olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Ö2'nin öğretim üyeleriyle iletişiminin kuvvetli olduğu ve bu iletişimin doküman sistemine etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceyi destekleyici Ö2'nin yarı yapılandırılmış mülakattaki ifadeleri şu şekildedir:

“hocalarımızdan yardım alıyorum Ç.. hocadan ara ara M.. hocadan, onlardan yardım alıyorum ara ara onların yönlendirmesi oluyor.”

“Kendim yazdığım soruları yine yolluyorum Ç.. hocaya veya M.. hocaya onlar inceliyorlar.”

Öğretim modeli kategorisi incelendiğinde, Ö1'in izlenen ders kayıt videolarında öğretim modeli olarak geleneksel yaklaşımı benimsediği gözlenmiştir. Ö1'in derslerinde öncelikle kısa bilgilerle önceki dersi hatırlatıp daha sonra öğretmenin ön planda olduğu, ekranda ki kaynağı okuyarak ve gerekli soruları çoğunlukla kendisinin çözerek ilerlediği görülmüştür. Derslerinde tek bir kaynak kullandığı,

kullandığı kaynağındaki bazı etkinliklerini yaptığı çoğunluğunu geçtiği dikkat çekmiştir. Bu durumun sebebinin yapılan klinik mülakatta şu şekilde belirtmiştir:

“Ayrıca bir sürü etkinlik var deminde bahsettiğim gibi çok fazla o şekilde etkinlik çözüp dersin süresini doldurmak yerine ana etkinlikleri anlayabileceği çeşitli 3 5 etkinlikten birbirine benzemeyen farklı etkinlikten sorular çözerek dersi tamamlamaya çalışıyorum.”

Ö2 ise derslerini yapılandırmacı yaklaşım ile işlediğini belirtmiştir. Dersleri öğrenci odaklı olup ders boyunca tartışma ortamı sağladığı, tüm etkinlikleri öğrencilere okutup yaptırdığı, soruların cevaplarını direkt vermeyip öğrencilerin kendi aralarında tartışarak doğru cevaba ulaştırdığı görülmüştür. Ö2 derslerini çift odaklı öğretim modülleri kullanarak işlediği, bu modüllere ek olarak matematik okuryazarlık sorularını da etkinlik olarak ayrı bir pdf dosyasıyla derslerine kattığı gözlenmiştir. Derslerinde kullandığı çift odaklı modüller doktora proje kapsamında olduğu ve kullandığı modüllerin öğretim üyelerince hazırlandığını belirtmiştir. Ö2 derslerin başında genellikle öğrencilere önceki ders hakkında neler yapıldığını sorduğu ve ders sonunda da *“bir arkadaşın diyelim ki derse gelmemiş ve sana sorduğunda dedi ki bugünkü derste ne işlediniz bana anlatır mısınız dediğinde ne anlatırsınız?”* gibi sorular yönelterek öğrencilerden yapılan derslerde neler öğrenildiği ifade etmelerini istemiştir. Ö2 ders işleyiş biçimin önceden bu şekilde ilerlemediğini özellikle doktora eğitimi sırasında aldığı dersler ve katıldığı proje kapsamında yapılandırmacı yaklaşıma geçtiğini belirtmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakattaki Ö2'nin açıklamalar şu şekildedir:

“Doktora başladıktan sonra tabii ikinci dönemde de çift odaklı projesinde geçiş yapınca, orda da ders öncesinde modüller hazırlıyoruz, yapılandırmacı yaklaşım ve gerçekçi matematik eğitime uygun olarak. Bunlara göre ders işlemeye çalışıyoruz.”

Ö2'nin ders işleme stilindeki farklılığına etki eden en büyük etmenin doktora eğitimi olduğu görülmektedir. Doktora öğreniminin ve katıldığı çift odaklı proje sayesinde de mesleki olarak kendini geliştirdiği ve bu durumun doküman sisteminde önemli yere sahip olduğu düşünülmektedir.

Ö1 ödevlendirmelerinde genellikle Z-kitapta geçilen etkinlikleri öğrencilerin kendilerini yapmalarını istemektedir. Bunun haricinde farklı kaynaklardan etkinlikler ve sorular bularak öğrencilere ödev olarak ilettiğini belirtmektedir. Ö2'nin kayıtlı ders videoları izlendiğinde sınıfta *“6B-6A'nın en sevdiği spor dalları”* isimli eski bir ödevin tartışılması dikkat çekmiştir. Bu ödev hakkında yapılan klinik mülakatta Ö2 konuyla alakalı öğrencilerin ilgi alanlarına yönelik ödevler verdiğini ve bu şekilde konuyu pekiştirmeyi amaçladığını ifade etmiştir.

Ö1 ve Ö2'nin ev ve okul çalışma ortamlarının benzer niteliklere sahip olduğu, ev ortamlarında kendilerine bilgisayar ve diğer teknolojik aletlerin olduğu çalışma ortamları tasarladıkları ve çalışma masalarında derslerine özgü kaynaklarının olmaması dikkat çekmiştir. Sınıf içi ortam tasarımları incelendiğinde Ö1 sınıfa yansıyan ekranını sade bir şekilde kullandığı, gerekmedikçe farklı bir çizim uygulamadığı dikkat çekmiştir. Ö2 ise derslerinde ekranını verimli bir şekilde kullandığı öğrencilerin anlayacağı biçimde notlar aldığı görülmüştür.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada farklı öğrenim seviyelerine sahip öğretmenlerin doküman sistemlerinin karşılaştırmalı incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın amacı kapsamında ilk olarak öğretmenlerin belirttikleri ilk yıl ve beşinci yıllarına ait KSSG'leri her bir öğretmenin kendisiyle karşılaştırılıp farkları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Daha sonra iki öğretmenin doküman sistemlerine ait elemanları belirlenerek karşılaştırılması yapılmıştır. Elde edilen sonuçlarda Ö2 öğretmenin belirtmiş olduğu KSSG'leri arasında belirgin farkların olduğu, bu farklılığın oluşmasında lisansüstü eğitimin etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ö1'in ise belirtmiş olduğu KSSG arasında belirgin farkların olmadığı dikkat çekmiştir.

Öğretmenlerin doküman sistemlerinin karşılaştırılmasında iki öğretmenin benzer kaynaklara sahip olmalarının yanında doküman sistemlerini oluşturan elemanlarda belirgin farklılıkların olduğu görülmüştür. Bu farklılığın sebeplerinden biri olarak Ö2'nin almış olduğu lisansüstü eğitimin etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ö2'nin lisansüstü eğitiminin mesleki gelişimine katkı sağladığı bu sebeple de doküman sistemi üzerinde önemli etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu bulgular Gueudet (2015) yaptığı çalışma ile tutarlık göstermektedir. Gueudet (2015) yaptığı çalışmada üniversitede ders veren doktora öğrencileri tecrübeli üniversite öğretmenleri arasında doküman sistemlerinde farklılıklar olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tüm bu durumlar göz önüne alındığında öğretmenlerin lisansüstü eğitim almaları onların mesleki gelişimine katkı sağladığı ve dolayısıyla doküman sistemlerinde farklılıklara sebebiyet verdiği söylenilebilmektedir.

Öğretmenlerin öğrenim düzeylerinin doküman sistemlerine etkilerinin incelenmesinde çalışma grubu genişletilerek daha farklı sonuçların da ortaya çıkarılması amacıyla tekrarlanması önerilmektedir. Farklı öğrenim düzeyine sahip öğretmenlerin doküman sistemlerindeki farklılık etmenlerinin daha derinlemesine araştırılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Adler, J. (2000). Conceptualising resources as a theme for teacher education. *Journal of Mathematics Teacher Education*, 3(3), 205-224.

Baştürk-Şahin, B.N. (2015). *İlköğretim Matematik Öğretmenlerinin Ders Dokümanı Hazırlama Süreçlerinin İncelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Baştürk-Şahin, B. N., Tapan-Broutin, M. S., Trouche, L., Gueudet, G., Pepin, B., Burcu, Ç., ... ve Tapan-Broutin, S. (2020). Didaktiğe Dokümantal Yaklaşım. *DAD-Multilingual*.

Bingölbali, E., Arslan, S. ve Zembat, İ. Ö. (2016). *Matematik eğitiminde teoriler* (1. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches* (2. Baskı). USA: SAGE Publications.

Çepni, S. (2018). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş* (8. Baskı). Trabzon: Celepler Matbaacılık.

Gueudet, G. (2015, February). University teachers' resources and documentation work. In *CERME 9-Ninth Congress of the European Society for Research in Mathematics Education* (pp. 2138-2144).

Gueudet, G. (2017). University teachers' resources systems and documents. *International Journal of Research in Undergraduate Mathematics Education*, 3(1), 198-224.

Gueudet, G., Buteau, C., Mesa, V. ve Misfeldt, M. (2014). Instrumental and documentational approaches: from technology use to documentation systems in university mathematics education. *Research in Mathematics Education*, 16(2), 139-155.

Gueudet, G., Pepin, B. ve Trouche, L. (2013). Collective work with resources: An essential dimension for teacher documentation. *ZDM*, 45(7), 1003-1016.

Gueudet, G. ve Trouche, L. (2009). Towards new documentation systems for mathematics teachers?. *Educational studies in mathematics*, 71(3), 199-218.

Işık-Sarioğlu, B. (2020). *Matematik Öğretmenlerinin Aday Öğretmenken ve Meslek Hayatları Esnasında Dokümantal Oluşum Süreçlerinin İncelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Ormancı, Ü. ve Şaşmaz-Ören, F. (2010). Classroom Teacher Candidates' Opinions Related to Using Drama in Primary School: An Example of Demirci Faculty of Education . *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, 43(1), 165-192. DOI: 10.1501/Egifak_0000001195

Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi üniversitesi sosyal bilimler dergisi*, 11(1), 323-343.

Pepin, B., Gueudet, G. ve Trouche, L. (2017). Refining teacher design capacity: Mathematics teachers' interactions with digital curriculum resources. *ZDM*, 49(5), 799-812.

Trouche, L., Gitirana, V., Miyakawa, T., Pepin, B., ve Wang, C. (2019). Studying mathematics teachers interactions with curriculum materials through different lenses: Towards a deeper understanding of the processes at stake. *International Journal of Educational Research*, 93, 53-67.

Vergnaud, G. (1998). Toward a cognitive theory of practice. In A. Sierpiska & J. Kilpatrick (Eds.), *Mathematics education as a research domain: A search for identity* (pp. 227– 241). Dordrecht, The Netherlands: Kluwer.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

**ASSESSMENT OF THE RELATIONSHIP BETWEEN HOUSING PRICE INDICES
AND GDP IN THE CONTEXT OF FINANCING AFFORDABLE HOUSING**

Svitlana IANCHUK

Sumy State University, Ukraine

ORCID: 0000-0002-0657-3040

ABSTRACT

Nowadays different forms of affordable and social housing are necessary for many people not only from countries with transformational economies, but also from highly developed European countries. This problem is relevant because of rising housing prices in real estate markets, increasing migration, urbanization, overpopulation of megacities, declining incomes due to economic crises, socio-political instability, or other domestic processes, as well as global issues such as the covid-19 pandemic and its implications etc. Thus, the main purpose of this research is to estimate the relationship between the change of housing price indices and Gross domestic product and empirically confirm the hypothesis about the impact of financing affordable housing on dynamics of economic growth. The research is based on the results of a correlation analysis conducted using the STATA software for a sample from 25 European countries for the time from 2011 to 2019 (due to availability of statistics from the Organisation for Economic Co-operation and Development and the Statistical Office of the European Union). The object of the investigation were some indicators that characterize the financing affordable and social housing, in particular Real House Price Indices and Rent Prices, and Gross domestic product at market prices (percentage change on previous period, per capita). The corresponding Pearson or Spearman correlation coefficients were calculated depending on the results of the preliminary verification of the subordination of the studied parameters to the law of normal distribution using the Shapiro–Wilk test. In addition, possible time lags were determined to increase the adequacy of the calculated correlation coefficients. Thus, the correlation analysis allowed to assess the statistical significance, direction, strength, as well as to determine the time lags through which investigated effect becomes maximum. The impact of changes in Real House Price Indices on GDP per capita is statistically significant in 24 from 25 countries, it is reversed in 16 and direct in 9 countries with very high strength in Denmark (without a time lag), Austria and Italy (with an annual time lag), Estonia, Greece, Finland, France, Netherlands, Spain, Slovenia, and United Kingdom (with a two-year time lag) and so on. The impact of changes in Rent Prices on GDP per capita is statistically significant in 24 from 25 countries too, it is reversed in 11 and direct in 14 countries with very high strength in Belgium, Greece, Latvia, and Portugal (without a time lag), Denmark, Finland, France, and Hungary (with an annual time lag), Austria, Estonia, Netherlands, and Poland (with a two-year time lag) and United Kingdom (with a three-year time lag) etc. Therefore, it is concluded that in most countries GDP declines with rising house prices. Governments should improve their policies for financing affordable and social housing. The results of the research will be useful for scholars, public authorities, investors in affordable and social housing and other stakeholders.

Key words: correlation analysis, financing affordable housing, GDP per capita, impact confirmation, Real House Price Indices, rent prices, social housing, tenure status.

**SOCIAL SERVICE OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION AS A
SUBJECT OF STUDENTS SOCIAL SUPPORT**

Iryna Iashchyshchak (PhD student),

Ternopil National Volodymyr Hnatyuk Pedagogical University, Ukraine

ABSTRACT

The social service of a higher education institution is a specially authorized structural subdivision, the activity of which is aimed at creating conditions that ensure the observance of the student's rights, development and self-realization. Social work with students has a targeted nature and should take into account: current and most typical social and psychological problems of youth; features of student's life; age, sex, social status; level of social activity and the attitude towards the future profession. Social work in higher education institution performs in the following priority areas: social adaptation, social prevention and assistance, social protection and health care of young people, social correction, social rehabilitation (with their inherent subsystems). Most often, the social service of the higher education institution provides its social support for the effective social adaptation of the student and ensuring student's self-realization. The effectiveness of social support of a student of a higher education institution is ensured by: humanistic and personality-oriented approaches, pedagogical stimulation of self-help in the processes of socialization and self-determination of the student.

Keywords: higher education institution, student, social service, social support, social work.

**INTERGOVERNMENTAL RELATIONS IN NIGERIA AND MALAYSIA: THE
STATUS OF LOCAL GOVERNMENTS**

Nuruddeen Muhammad Koko

Azmil Mohd Tayeb PhD

Siti Zuliha Razali PhD

Universiti Sains Malaysia, School of Social Sciences, Department of Political Science

Abstract

Nigeria and Malaysia are quite distinct federations. While the latter is a small country with diverse population, the former has an exceptionally large population and remarkably diverse population amounting to over 250 ethnic groups. Further to these, their political systems are remarkably different. Whereas Nigeria since 1979 is practicing presidential system with long years of military rule from 1983-1999, Malaysia is operating parliamentary system since its inception in 1963. However, both are having three levels of government vis the federal government, state governments and local governments. Similarly, the local governments in both federations are created by the constitution and are assigned to be the responsibility of the respective state governments. Thus, the extent to which the local governments in both federations freely enjoys the status granted to them by the constitution and the translation of same into practice for them to function without usurping their rights, remained elusive. This paper, therefore, reviews the status of local governments in Nigeria and Malaysia and examined the intergovernmental relations as prescribed by the extant laws and statutes in both federations. It probes the growing agitation for granting local governments autonomy, their capacity and viability in the two federations.

CULTURAL CONSTRUCTION AND THE TANGIBLE HERITAGE IN TRANSYLVANIA

Dr. Iosefina BLAZSANI-BATTO

Azerbaijan University of Languages, Baku/ Romanian Language Institute, Bucharest, Romania

ORCID ID: 0000-0002-7975-3800

ABSTRACT

Culture can be seen as a common language, a common pool of memories, and shared way of thinking, reasoning, and communicating. Therefore, we need to seek new ways of collaboration focusing on: encouraging people-to-people contacts through a bottom-up approach, based on local consultation and co-creation and facilitating the learning from and across experiences.

This study has been carried out in order to emphasize how cultural relations regarding heritage can blend into and explores the ways in which they could grow naturally without government intervention. The project emphasizes the need to disseminate and transmit the importance of guaranteeing the understanding, preservation and restoration of cultural heritage.

The paper presents how the heritage of Saxons in Transylvania after they settled down at the invitation of a Hungarian king, Géza II becomes the background for what it is nowadays the multicultural Transylvania. In order to create the proper conditions for colonists to develop their own communities, two important laws were established: *Diploma Andreanum*, in the XIIth century, and *Diploma Leopoldinum*, in the XVIIIth century. The two decrees represent the birth and rebirth of this community.

In order to protect the southeastern corner of Transylvania, King Andrew II of Medieval Hungary, with the help of Teutonic Knights, constructed numerous castles and towns, including the major city of Kronstadt (Braşov). Those settlements became the new homes of colonists and *Diploma Andreanum* granted the Saxons a wide range of privileges. In the late 17th century, after Turkish power in the region waned, Leopold I issued *Diploma Leopoldinum*, which guaranteed the rights of the Transylvanian Saxons, as well as those of the Magyars and Szeklers, and promised autonomy for the principality. Therefore, Transylvania becomes a multicultural region with three major nationalities: Romanians, Hungarians and German Saxons. And this kind of multicultural literacy created a special way of life among the region.

Thus, an imaginary journey through centuries of German Saxon history in Transylvania can create a proper image of how cultural and political decisions can explain interferences and intersections. The understanding of human condition in a multicultural environment should be seen as a mobile and global phenomenon. By choosing to become colonists, the German Saxons felt connected to both worlds and tried to represent themselves as an independent identity. Therefore, the protection of historical cultural monuments opens up possibilities to preserve the cultural diversity of the region, engaging in a joint capacity building process.

Methodologically, the diachronic perspective is used in this exegesis to illustrate comparatively the collective transfigurations in a well-defined spatial and temporal context, while the descriptive method used marks the inter-relational components of the Saxon civilization and offers a wide image of the place they had decided to settle down centuries ago.

There are analyzed cultural relations, in order to depict the cultural interactions and to facilitate a dialogue between cultural heritage and contemporaneity.

In conclusion, preserving and strengthening the need for improving the way of approaching tangible heritage, the paper expresses the mutual need for knowledge, highlighting further possibilities of collaboration under the nowadays circumstances in order to be able to cultivate more intensive cooperation. The direct relationship between the German Saxons, the place where they settled and the Romanian community define Transylvania as multinational region with its own personality, apart from other parts of Romania. Their heritage still stands to be seen and the nowadays life in the former German Saxon villages and towns still indicates a transcultural background.

Keywords: heritage, diversity, cultural relations, restoration, architecture, Transylvania, multiculturalism

**АНАЛІЗ ПОТРЕБ КОРИСТУВАЧІВ БІБЛІОТЕКИ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ
ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА**

Івчик Яна

студентка Київського університету

імені Бориса Грінченка, м.Київ

Процес розширення інформаційних ресурсів став однією з головних змін у життєдіяльності сучасного інформаційного суспільства, а зокрема й у бібліотечній галузі. Концептуально нове інформаційне середовище вимагає від сучасної бібліотеки гідної відповіді на виклики часу. Електронні технології увійшовши у бібліотечні установи посіли вагоме місце у процесах суспільного збереження й використання інформації, сприяють розвитку усіх напрямів бібліотечної справи.

Задоволення потреб користувачів бібліотеки завжди було і є основою її функціонування, саме тому актуальним є систематичне вивчення та аналіз потреб користувачів бібліотек, їх змін та пріоритетів, які формуються в умовах розвитку інформаційного суспільства.

Зі зміною потреб користувачів до інформаційного продукту, суттєво змінюються і їхні вимоги до бібліотек. Так, деякі дослідники зауважують, що статистика несподіваного зменшення числа відвідувань бібліотеки та книговидачі з поширенням інтернет-технологій та збільшенням їхньої доступності свідчить про втрату бібліотекою монопольного становища в царині задоволення інформаційних потреб читачів [4]. К. В. Лобузін зазначає, що головна роль, на яку можуть претендувати бібліотечні спеціалісти найближчим часом, – це бути посередниками між інформацією та споживачами: створювати метадані та оцифровувати інформацію, надавати довідково-інформаційні послуги, проводити експертизу інформаційних ресурсів, опрацьовувати інформаційно-аналітичні продукти, що сприятиме формуванню необхідної інформаційної інфраструктури,

призначеної для прийняття кваліфікованих рішень та вирішення суспільно значущих завдань науки, освіти і виробництва [2].

Протягом усього періоду існування бібліотек, головними функціями були інформаційна та комунікаційна діяльність, спрямовані на вивчення та задоволення потреб користувача, та налагодження зворотного зв'язку з ним.

У рамках комунікаційної функції бібліотека організовує взаємодію людини з соціальною пам'яттю усього людства, передаючи їй у користування все накопичене цивілізацією культурне надбання. Бібліотека входить у складну систему соціальної комунікації, забезпечує створення, обробку, зберігання і розповсюдження документованих текстів громадського користування [1].

Комунікаційна функція тісно переплітається з інформаційною, що передбачає сам процес передавання інформації, тобто технологічно налагоджений процес комунікації. Водночас інформаційна функція супроводжує всі процеси, пов'язані зі зверненням до змісту документа, пронизує всі елементи бібліотечної праці, оскільки будь-яка дія, що включає роботу з документами на рівні його змісту, семантики передбачає виділення його сенсу, створення перетвореної інформації, метазнань [3].

Тернопільська обласна бібліотека для молоді, на прикладі якої здійснений аналіз, використовуючи інформаційні ресурси інших бібліотек, установ та фондів, створює можливості для користувачів задовольняти свої інформаційні потреби. На сучасному етапі свого функціонування ця бібліотека завдяки інтенсивному міжбібліотечному обміну оцифрованими зібраннями та великій кількості передплачених ресурсів окрема об'єднує більшість книгозбірень, фондів, архівів. При цьому необхідно відзначити, що інформаційні потреби користувачів можуть бути найрізноманітнішими, вони можуть стосуватися тих чи інших сфер професійної діяльності, питань, пов'язаних з повсякденням тощо.

Технічна і технологічна модернізації бібліотечної діяльності забезпечили зміцнення інформаційної функції сучасної бібліотеки. Досліджувана бібліотека різними способами збирає і зберігає документовану інформацію і знання в електронному вигляді, а саме оцифровує колекції та фонди, співпрацює з видавництвами, іншими бібліотечно-архівними установами та окремими авторами щодо надання електронного примірника документа, бере участь у формуванні документного потоку, проводить його аналітико-синтетичну обробку, систематизує й оцінює інформаційнознаннєві ресурси. Здійснюючи систематизацію та каталогізацію документів, довідково-бібліографічне обслуговування, ця бібліотека створила основу для багатьох сучасних інформаційних та знаннєвих процесів.

Особливість здійснення інформаційної діяльності Тернопільської обласної бібліотеки для молоді полягає у тісній взаємодії з іншими суб'єктами інформаційного простору з використанням різних каналів пошуку та поширення інформації.

Сучасна парадигма бібліотечного обслуговування ґрунтується не тільки на використанні фонду документів конкретної бібліотеки. Вона передбачає також використання принципово нових можливостей доступу до інформації незалежно від часу і місцезнаходження як документа, так і користувача [5].

Для задоволення інформаційних, освітніх, культурних потреб своїх користувачів досліджувана бібліотека сьогодні робить доступними не тільки документовані знання, інформацію, що зберігаються в її фондах або на жорстких дисках її серверів. Вона виходить за свої фізичні кордони, переходить з реального простору у віртуальний. З одного боку, вона пропонує доступ до інформаційних ресурсів, що належать іншим суб'єктам інформаційного простору, у т. ч. представленим у мережі Інтернет. З другого – створює електронні інформаційні ресурси (бази даних, колекції

оцифрованих документів, веб-сайти та веб-портали), що перебувають за її фізичними стінами. Зрештою, бібліотека надає віртуальні послуги з пошуку інформації та необхідних знань.

Бібліотекарі працюють над модернізацією бібліотечних каталогів, щоб зробити їх більш корисними при пошуку, організації та взаємодії з інформацією, максимально підлаштовуючись під користувача. Нові типи каталогів представляють пов'язані між собою комп'ютерні платформи.

Соціальні мережі, попри поширене упередження щодо їх переважно рекреаційної спрямованості, стають дедалі важливішим сховищем інформації та осередком створення інтелектуального продукту, зокрема, й бібліотечно-бібліографічного характеру. Так, дана бібліотека використовує такі соціальні мережі як Instagram, Telegram, Facebook, Whatsapp, YouTube для ефективного задоволення потреб користувачів в рамках комунікативної та інформативної функцій.

ТОБМ активно дублює на своїх сторінках у соціальних мережах інформацію, що представлена на офіційному сайті (події, інтерв'ю з письменниками, презентації книг тощо). Таким чином, інформація, не чекаючи коли її помітять, сама заявляє про себе, з посиланням на першоджерело. Така активна стратегія, експансія в інформаційне середовище дає змогу бібліотеці рекламувати власну діяльність, анонсувати події, встановлювати зворотний зв'язок із користувачами, залучати нових відвідувачів без істотних ресурсних витрат.

Підсумовуючи все вищевикладене, зазначимо, що на даному етапі сучасні бібліотеки мають достатньо можливостей та інструментів для вивчення та задоволення потреб користувачів. Так, Тернопільська обласна бібліотека для молоді має достатні інформаційні ресурси, щоб задовольняти потреби своїх користувачів, зокрема добре структурований та інформативний сайт, з доступом до каталогів, фондів та інформаційних баз. Бібліотека активно презентує свою діяльність у соціальних мережах

(Instagram, Telegram, Facebook, Whatsapp, YouTube), завдяки чому користувачам, легше орієнтуватися у послугах бібліотеки.

Список використаних джерел:

1. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко та ін.] ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 247 с.
2. Лобузін К. В. Бібліотека 3.0: знання, сховища даних та експерти / К. В. Лобузін // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2012. – № 1. – С. 26–35.
3. Медведєва В. Новітні технології як важливий чинник у розвитку інформаційного суспільства // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – 2017. – Вип. 46. – С. 345-357. – Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0000001536>
4. Медведєва В. Становлення інформаційно-комунікаційних технологій у діяльності інформаційно-аналітичних служб бібліотек (на прикладі Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади НБУВ) : монографія / В. Медведєва ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2013. – 180 с.
5. Шемаєва Г. В. Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій : монографія / Г. В. Шемаєва ; Харківська державна академія культури. – Х. : ХДАК, 2008. – 289 с

**KONAKLAMA İŞLETMECİLİĞİ SEKTÖRÜNDE İNOVASYON TEMALI
ÇALIŞMALARIN VERİMLİLİK ÇIKTISI: SİSTEMATİK BİR LİTERATÜR TARAMASI**

Dr. Öğrencisi Kaan Eray KAVAL

Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8857-7706>

Prof. Dr. Mustafa GÜLMEZ

Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2541-7377>

ÖZET

İnovasyon, turizm sektörü için popüler bir kavram olarak yerini son yıllarda almaya başlamıştır. Yapılan bu çalışmada inovasyon ve turizmin ilişkisi temel bağlamda ele alınmış olup ardından konaklama işletmeleri üzerine çalışılmış makaleler incelenmiştir. İnceleme çalışmaları, sistematik literatür taraması şeklinde yapılmış olup verimlilik açısından çıktıları ele alınmıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı; konaklama işletmelerinin verimlilik çıktısı açısından pratik olarak sahada neler yaptığını tespit etmektir. Elde edilen çıktılarda verimlilik odaklı yapılan çalışmalar olduğu tespit edilmiştir. Ardından ne tür çıktıların verimlilik açısından elde edildiği belirlenmiştir. Verimlilik alanları çok boyutlu olduğu ve çeşitli alanlarda olduğu tespit edilmiş olup müşteri memnuniyeti ve iş performansı odaklı çalışmaların ağırlıklı olduğu tespit edilmiştir. Hedef kitle olarak ise sadece müşteri perspektifinden değil; aynı zamanda personel, işletme ve çevre açısından da irdelenmiştir. Çalışmanın sonunda birtakım çıkarımlarda bulunulmuş; gelecek çalışmalar için öneriler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnovasyon, Konaklama İşletmeciliği, Otel, Verimlilik

**EFFICIENCY OUTPUT OF INNOVATION-THEMED STUDIES IN THE HOSPITALITY
INDUSTRY: A SYSTEMATIC LITERATURE REVIEW**

ABSTRACT

Innovation has begun to take its place as a popular concept for the tourism industry in recent years. In this study, the relationship between innovation and tourism has been dealt with in a basic context, and then the articles on accommodation businesses are examined. This review has been done in the form of a systematic literature and the outputs are discussed in terms of efficiency. So, the purpose of the study is to determine what hospitality businesses are practically doing for efficiency output in the field. Then it has been determined what kind of outputs were obtained in terms of efficiency. It is concluded that the efficiency areas are multidimensional in various fields, and customer satisfaction and work performance-oriented works are predominant. As the target audience, not only from the customer perspective; it is also examined in terms of personnel, business, and environment. At the end of the study, some arguments are discussed and some suggestions are given for future studies.

Keywords: Innovation, Hospitality Management, Hotel, Efficiency

1.GİRİŞ

Dünyanın küresel bir hale gelmesiyle birlikte firmalar arası rekabet artmış ve ekonomik refahın yükselmesi neticesinde inovasyon da sektörlerin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Firmalar; rakiplerine karşın ayakta kalabilmek, daha verimli işler çıkarabilmek ve hızla değişen dünya düzenine ayak uydurabilmek için yeni yollar keşfetme arayışına girmişler ve inovatif çalışmalara ağırlık vermeye başlamışlardır (Campo vd., 2014; Baradani ve Kilic, 2018). İnovasyon çalışmaları, 1980’li yıllara kadar endüstriyel ve üretim odaklı devam etmiştir. 1980’li yıllar itibariyle de turizm sektöründe kısıtlı bir boyutla birlikte yerini almaya başlamıştır. 1990’lı yıllar itibariyle internetin dünyada hızla yaygınlaşması ve dijital medyanın erişilebilirliğinin çoğalması neticesinde tüm sektörler gelişme göstermiş; bu da turizm endüstrisinin günümüze kadar sürekli gelişimine katkı sağlamıştır (Liao vd., 2009).

Bu çalışmada, turizm endüstrisinin çatısı altında bulunan konaklama işletmelerinin inovasyon temalı çalışmaları ele alınmıştır. Konaklama işletmeleri kapsamında yapılan inovasyon çalışmaları, Web Of Science (WOS) platformu üzerinden son beş yıl baz alınarak verimlilik kapsamı altında literatürde incelenmiştir. Diğer bir deyişle, literatürde konaklama işletmeleri ve inovasyon temalı çalışmalar verimlilik perspektifi üzerinden ele alınmıştır. Yapılan çalışmalar ele alınırken inovasyon türü, hedef kitle, verimlilik alanı ve verimlilik çıktısının neler olduğu incelenmiştir. Ardından elde edilen çıktılar, sonuç ve tartışma kısmında değerlendirilmiştir.

2. LİTERATÜRE BAKIŞ

Literatür taramasında inovasyon kelimesinin anlam ve önemi, inovasyon çeşitleri, turizm ve inovasyon kavramlarına yer verilmiştir. Bu sayede, inovasyonun firmalar üzerinde nasıl bir verimliliği tetiklediğini aktarılması hedeflenmiştir.

2.1. İnovasyon Kavramı

Türk Dil Kurumuna göre İnovasyon kavramı “yenileşim” anlamına gelmektedir (TDK). Oslo Kılavuzunda yenilik; “işletme içi uygulamalarda, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir ürün (mal veya hizmet), veya süreç, yeni bir pazarlama yöntemi ya da yeni bir organizasyonel yöntemin gerçekleştirilmesidir.” şeklinde ifade edilmiştir (OECD ve Eurostat; 2005). Yılmaz (2015) inovasyonu firmaların dinamik bir şekilde pazarlara, teknolojilere ve rakiplerine karşı mücadele edebilmeleri için ihtiyaç duyduğu ürün, hizmet, fikir, süreç ve sistemleri ortaya çıkarması şeklinde tanımladığı ifade edilebilir.

İletişim kanallarının gelişmesi, dijital dünyanın erişimi kolaylaştırması, tüketicilerin beklentilerinin artması ve dünyanın küreselleşmesi neticesinde rekabet hızla artmaya başlamış ve inovasyon kavramı; işletmelerin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Dolayısıyla firmalar, dünya ekseninde yaşanan gelişmeleri hızla takip etmek ve yeniliğe ayak uydurmak zorunda kalmış; tüketicilerin ihtiyaç ve isteklerine önem vererek onlara daha iyi ürün, fikir, hizmet veya teknoloji sunmak durumunda kalmıştır. Bu anlamda bakıldığında inovasyon kavramı, günümüz literatüründe oldukça önem arz eden kavram olarak yerini almıştır (Erbaşlar, 2019).

İnovasyon, birçok değişkeni içerisinde barındırdığı için çok kapsamlı bir kavramdır. Dolayısıyla günümüzde ürün, süreç, organizasyon ve pazarlama gibi geleneksel inovasyonlarının yanı sıra sürdürülebilir inovasyon, hizmet inovasyonu, marka odaklı inovasyon, açık inovasyon gibi gelişen inovasyon türleri de mevcuttur (Zeren ve Yılmaz, 2020; Balaban, 2018).

2.2. İnovasyonun Önemi ve Verimliliği

İnovasyon, bölgesel, ulusal, çok uluslu ve küresel kapsamda ele alındığında; ekonomik büyümenin, toplumlar için sosyal kalkınma ve refah düzeyinin, iş dünyası açısından rekabet gücünün temel dinamiklerini oluşturduğu bir gerçektir. Günümüzde, hitap edilen pazarı takip etmek ve pazardakilere karşı rekabet etmek, kalitede üstünlüğü sağlamak, müşteri talep ve beklentilerine hızlı yanıt vermek, problemleri hızlı bir şekilde çözmek, çevreye ve doğaya olumlu katkıda bulunmak, verimlilik ve kârlılık sağlamak, dinamik koşullara uyum sağlamanın yolu yenilik yapmaktan ve güncel olmaktan

geçmektedir. Bahsi geçen bu niteliklerin çoğunluğuna uyum sağlayanlar, güvenilir ve dinamik kalabilenler olmaktadır (Erbaşlar, 2019). Bu yönüyle ele alındığında Balaban (2018), inovasyonun önemini üç temel başlık altında toplamıştır:

- İşletmeler için Önemi
- Toplum ve Ekonomi için Önemi
- İnovasyon İlkeleri

2.2.1. İşletmeler için Önemi

İnternetin icadı, dijital kanalların gelişmesi, ulaşım yollarının ucuzlaması ve erişimin artması, firmaların küreselleşmesi veya çokuluslu hale gelmesi gibi teknolojinin, ulaşımın ve ekonominin gelişmesi neticesinde rekabet çetin bir hale gelmiştir. Dolayısıyla günümüzde maliyet odaklı rekabet avantajı elde etmek mümkün değildir. Pazarın dinamizmini yakalama ve ihtiyaca yönelik ürün, fikir, hizmet veya teknoloji sunmak bir zorunluluk haline gelmiştir. Ürünler, eskisi gibi uzun soluklu olmaktan çıkmış, ürün kalitesi ve hizmet kanalları daha dinamik ve değişken bir boyut kazanmıştır. Bu da; müşterilerin isteklerine ve ihtiyaçlarına uygun üretimi gerektirmiş ve yeni organizasyonların kurulmasını zorunlu kılmıştır. Tüm bu etkenler de birer kazanç kapısına dönüştürülmeyi hedeflemiş ve inovasyon yaparken verimliliği de etkilemiştir. Çünkü, yeni pazarlara girmenin, var olan pazarda genişlemenin, var olmayan pazarı oluşturmanın ve niyayetinde rekabette öncül olarak pazarın kaymağını alabilmenin koşulu inovasyon ve inovasyondan alınan verimlilik üzerinden geçmektedir (Uzkurt, 2017; Balaban, 2018). Balaban'a göre (2018); inovasyonun işletmeler açısından sunduğu olumlu yönleri ise şu şekilde özetlenebilir:

- Kalitede artışı sağlar.
- Yeni pazarlara girişi kolaylaştırır.
- Müşteri memnuniyetini arttırır.
- Maliyetlerde düşüşü sağlar.
- Çalışma düzeni ve saatleri üzerinde verimlilik sağlar.
- Kârlılık artışı sağlar.
- Rekabet etmeyi kolaylaştırır.
- Bilgi aktarımı ve paylaşımını kolaylaştırır.
- Bilginin ekonomik değer kazanmasını sağlar.
- Verimlilik artışı gerçekleştirir.

Yukarıda verilen maddeler ele alındığında; olumlu bir çıktı elde etmek için yapılan girişimler olduğu gözlemlenmektedir. Bu anlamda bakıldığında, elde edilen inovasyon çıktılarının verimlilik odaklı bir açısı olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

2.2.2. Toplum ve Ekonomi için Önemi

Toplum ve ekonominin lokomotifini iyi bir refahta düzeyinde ilerleyebilmesi ve üretkenliğin verimli bir şekilde arttırılması için inovasyona kavramı oldukça önem kazanmaktadır. Günümüzde organizasyonlar, hızlı bir rekabetin, değişimin, gelişimin var olduğu koşullarda sahip olmuş olduğu gücü stabil kılmak veya daha da öteye taşıyabilmek için stratejik bir anlayış içerisinde yeniliğe uyum sağlamak zorundadır. Dolayısıyla inovasyon; toplumun yaşam kalitesinin arttırılması ve toplumsal bir katma değer sunarak ekonomik değer kazanması oldukça kayda değer bir kavramdır (Erbaşlar, 2019; Balaban, 2018). Balaban'a göre (2018) yenileşimin toplum ve ekonomiye yön veren olumlu sonuçları şu şekildedir:

- İhracat artışı sağlar.
- Kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasını kolaylaştırır.
- Dışa bağımlılığı azaltır.
- Bölgesel kalkınmayı sağlar.
- Enerji kaynaklarını etkin kullanır.

- Sürdürülebilir ekonomik büyüme katkıda bulunur.
- Yaşam standardını yükseltir.
- İstihdamı artırır.

Yenileşim için yukarıda yer alan bu maddeler önem arz etmektedir. Toplum refahının ve ekonominin gelişebilmesi için inovasyon vazgeçilmez bir mekanizmaya sahiptir. Dolayısıyla, ulusal ve bölgesel inovasyon sistemleri de bu lokomotifle ayak uydurabilmeli ve üstleneceği rollerde verimli bir çıktı elde etmelidir.

2.2.3. İnovasyon İlkeleri

İnovasyon, belirli kriterler ışığında mekanizmaya sahip olması gereken önemli bir kavramdır. Bu anlamda, inovasyonun tasarımı, planı, uygulanması ve elde edilen çıktıları ölçümlemek ve bunlar ışığında yeni inovasyonlar oluşturabilmek için birtakım prensiplerin olması gerekmektedir. Bu noktada, kaynakları olduğunca çeşitlendirilmesi ve bir inovasyon stratejisi ortaya koyulması önem arz etmektedir (Zeren ve Yılmaz, 2020; Balaban, 2018). Balaban'a göre (2018) inovasyon için göz önüne alınması gereken maddeler şu şekilde özetlenebilir:

- Firmaların başarısını sürdürebilmesi için inovasyon yapmaya devam etmesi gerekmektedir.
- AR-GE faaliyetleri ile inovasyon çalışmaları anlamdaş tutulmamalıdır.
- İnovasyonun çok yönlü prensibi benimsenmelidir.
- İnovasyon için ek kaynak maddesi bulunmalıdır.
- Toplum ihtiyaçlarına yönelik cevap verebilecek hızlı bir zamanlama prensibi yer almalıdır.
- İnovasyon projelerinin başarılı olma ihtimallerini ölçümleyebilen hızlı ve verimli bir eleme prensibi bulunmalıdır.
- İnovasyonların plan, tasarım, kabul ve ret aşamaları için prensibi olmalıdır.
- İnovasyon yöntemlerinin kâra, kazanca ve verimliliğe odaklı olan ilkelerin bulunması gerekir.

Sonuç olarak inovasyon; bölgesel, ulusal ve küresel anlamda ileriye gitmenin anahtarlarından birini sunmaktadır. Bu sebeple, kıt olan kaynakları en verimli bir şekilde en yenilikçi bir çıktıya dönüştürerek elde edilen zaman, mekân, süreç ve teknoloji gibi kârlılık faktörlerinin biri ya da birden fazlası elde edilmesi oldukça önemlidir. Bu sebeple inovasyon yapılırken işletmelere, topluma, ekonomiye ve teknolojiye olan katkısını göz önünde bulundurmalı ve belirli bir prensip çerçevesinde sürdürülebilir kılınmalıdır. Aksi takdirde yapılan inovasyonlar kısa bir süre içerisinde ekonomik ömrünü tamamlayacak ve nihayetinde rekabet gücünü kaybederek zarara uğrayacaktır.

2.3. İnovasyon Çeşitleri

İnovasyon ile ilgili yapılan çalışmalara göz atıldığında birbirinden farklı çeşitler olduğu tespit edilmiştir. Kimi çalışmalar sektöre bağlı olarak inovasyon çeşitlerini sınıflandırırken kimi çalışmalar da geneli baz alarak bu çalışmaları gerçekleştirmiştir. Ancak, inovasyon çeşitlerine göz atıldığında birbirinden keskin çizgilerle ayrılmayan çeşitleri görmek de mümkündür. Bunun sebebi, bir inovasyonun birden fazla çeşidi içermesinden kaynaklanmakta ve bütünleşik bir yapıya sahip olduğundan ortaya çıkmaktadır (Balaban, 2018). Bu çalışmada ise aşağıda Oslo Kılavuzunun baz almış olduğu dört farklı inovasyon çeşidi kısa bir şekilde özetlenecektir (OECD ve Eurostat, 2020):

- Ürün
- Süreç
- Pazarlama
- Organizasyon

2.3.1. Ürün

Bir firmanın ürün veya hizmetlerinde yapmış olduğu yenilik türüdür. Yeni ürünler; keşif, buluş ve fikir gibi çeşitli yaratıcı faktörlerin bir araya gelmesi ile ortaya çıkar. Ürün her özelliğiyle yeni olabileceği gibi var olan bir ürünün geliştirilmiş bir versiyonu da olabilir (Erbaşlar, 2019). Ürün yeniliği, Oslo Kılavuzunda da hem mal hem de hizmetleri içerecek şekilde tanımlanmıştır. Kılavuzda, bu yeniliklerin önemli bir iyileştirmeye sahip olduğuna veya yeni bir ürün grubu olması gerektiğine işaret edilmiştir (OECD ve Eurostat, 2020).

2.3.2. Süreç

Balaban'a göre (2019) süreç inovasyonu; üretim veya teslimat metotlarının yeni veya önemli bir düzeyde yapılan geliştirmelerdir. Süreç inovasyonunda, yeni yazılımlar, teçhizatlar veya işlevsel diğer süreç yeniliklerini ve iyileştirmelerini içerebilir. Süreç inovasyonunun temel hedefi ise üretim maliyetlerini azaltmak, kaliteyi arttırmak ve müşteri memnuniyetini artırmak gibi çeşitli hedefler içeren verimlilik odaklı katkılar olabilir. Bu noktada, kaynakları olabildiğince çeşitlendirmek ve bu planları aksiyona koyabilmek için gereken tasarımın ve planın yapılarak iyi bir araştırma sürecinden geçirilmesi gerekmektedir (Zeren ve Yılmaz, 2020; Suna ve Vatan, 2020).

2.3.3. Pazarlama

Pazarlama inovasyonu; müşteriyi, çalışanları ve pazarı anlayarak yapılan yeniliklerdir. Bu anlamda pazarlama inovasyonu; diğer inovasyonlara nazaran daha kapsamlı bir içeriğe sahiptir. Fiyatlandırma, itibar ve marka yönetimi ve dağıtım gibi Hedef kitlenin arzuları, problemleri, ihtiyaçları ve bunun gibi diğer unsurları için yapılan inovasyonlar birer pazarlama inovasyonudur. Ayrıca, ürün ve hizmet kapsamında yapılan inovasyonlar da aynı zamanda birer pazarlama inovasyonudur. Bu çerçeveden bakıldığında; işletmelerin de temel gayesi kârlılık ve verimlilik elde etmek olduğu için pazarlama, inovasyon çeşitlerinin önemli bir parçası olarak yer almaktadır (Balaban, 2019; Erbaşlar, 2019).

2.3.4. Organizasyon

Organizasyonel yenilik verimlilik odaklı bir inovasyon türüdür. Hedef işletmenin uygulamalarında, idare işlerinde, iç ve dış ilişkilerinde yeni bir yöntemin uygulanması organizasyonel inovasyon olarak tanımlanabilir. Bu inovasyonun amacı, yapılan işlerde zaman kazanmak, maliyetleri düşürmek, işyerindeki memnuniyeti arttırmak, performans arttırmak gibi çeşitli verimlilik odaklı inovasyonlar içerebilir. Dolayısıyla organizasyonel yenilikler işletmeler için yeni bir çözüm ortağıdır. Organizasyonel inovasyon sayesinde işletmeler daha verimli hale gelerek rakiplerle daha kolay mücadele edebilmekte; ülke ve toplum refahına daha yüksek katma değer sunabilmektedir (Erbaşlar, 2019; Balaban, 2018).

2.4. Turizm ve İnovasyon

Tarihi çok eskiye dayanan turizm, birçok sahneye eşlik etmiş ve sürekli gelişmeye devam eden dinamik bir sektördür. Keller'a göre (2004) turizmde inovasyon, Thomas Cook firmasıyla 19. Yüzyılda paket turlar vesilesiyle başlamıştır. Toplumsal ve ekonomik kalkınmayı sağlayan bacasız endüstri sayesinde birçok insan iş sahibi olabilmekte, kültür alışverişi yapabilmekte, yeni konseptler geliştirebilmekte ve büyük kârlılıklar sağlayabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, turizmin ciddiyetinin daha iyi anlaşıldığı ve yeniliklere daha dinamik bir şekilde ayak uydurabilmesi gerektiği ortaya koyulmaktadır (Suna ve Vatan, 2020).

İnovasyon kavramı, turizm sektöründe başta hizmet inovasyonu olmak üzere birçok inovasyon türünü bünyesinde barındırmaktadır. Bu inovasyon türleri ise müşterilerin ihtiyaçları, işletmenin verdiği hizmet türü, rakipler ve elde edilecek yüksek verimliliğe bağlı olarak mercek altına alınmakta ve uygulamaya koyulmaktadır. Işık ve diğerlerinin 2013 ila 2018 yılları arasında yapmış olduğu çalışmada ulusal turizmde inovasyonun ivmelenme kazandığını tespit etmişlerdir (2018). Zengin ve Dursun (2017), konaklama işletmeleri üzerine yapmış oldukları çalışmada inovatifliğin önemine değinmişler; işletmeye ve müşterilere sunduğu katma değeri ortaya koymuşlardır. Elde edilen bulgularda, konaklama işletmesinde yer alan restoran, odalar, departmanlar içi iletişim ve kullanılan

teknolojinin elde ettiği inovatif hükümlere değinmişler ve rekabet avantajı açısından elde edilen çıktılarını paylaşmışlardır. Paksoy ve Ersoy (2016), orta ve üst düzey otel yöneticileriyle yapmış oldukları anket çalışmasında; otel yöneticilerinin konaklama işletmelerinde yapılan inovasyonların işletme performansına olumlu etki yaptığını ifade ettiklerini tespit etmişlerdir. Dünya genelinde yapılan birtakım inovasyon çalışmalarına bakıldığında; giyilebilir teknolojiler, konuşan akıllı cihazlar, ücretsiz sanal hizmetler, akıllı yazılım ve donanım sistemleri gibi zaman ve maliyet verimliliği sağlayan trendler yer almaktadır (SOEG, 2020).

Ürün inovasyonu kapsamında kendisini barındıran hizmet inovasyonu, turizm endüstrisi için önemli bir kavramdır. Misafirin ihtiyaçlarını doğru bir şekilde analiz etmek, teknoloji dünyasında yer alan yeniliklerden ve gelişmelerden haberdar olmak; bunları en uygun koşullarda ve en uygun maliyetlerle sunmak oldukça önemlidir. Dolayısıyla, bu çalışmalar yapılırken fizibilite çalışmaları iyi analiz edilmeli, hedef kitlenin istek, ihtiyaç ve problemlerine doğru çözümler üretilebilmelidir. Aksi takdirde, ürün-hizmet yaşam eğri kısalabilir, rakipler daha ileride olabilir, talebe karşı yetişmekte güçlük yaşanabilir ve nihayetinde elde edilen verimlilik ve kârlılık elden gidebilir (Balaban, 2019; Zeren ve Yılmaz, 2020).

3. METODOLOJİ

Bu çalışmada, otel sektörü baz alınarak son 5 yılda ele alınan literatür çalışmalarının verimlilik açısından bir literatür taramasının yapılması hedeflenmiştir. Konu olarak inovasyonda verimlilik teması belirlenmiş olup verimlilik açısından odak konusunun ve elde edilen çıktının ne olduğu iki başlık altında incelenmesi uygun görülmüştür. Yapılan çalışmada Web Of Science (WOS) kullanılmış olup küresel çapta ele alınan İngilizce makaleler incelenmiştir. Literatür taraması yapılırken Carins ve Rundle-Thiele'nin (2014) yapmış olduğu sistematik literatür taraması çalışması yaklaşımından faydalanılmıştır.

Sistematik literatür taraması Web Of Science (WOS) üzerinden yapılmış olup 2016 – 2020 yıllarına ait son beş yıllık makale çalışmaları inceleme altına alınmıştır. İnovasyon ve otel temalı çalışmaları verimlilik açısından incelemek adına “hotel*” AND “Innovation”, “Accommodation” AND “Innovation”, “Hospitality” AND “Innovation” kelimeleri kullanılmış olup kapsamlı bir genel tarama yapılmıştır. Bu veriler taranırken İngilizce olması ve makale formatı olması seçeneği arama motorunda işaretlenmiştir. Yapılan tarama sonucunda; “Hotel” AND “Innovation” için 467, “Accommodation” AND “Innovation” için 178, “Hospitality” AND “Innovation” başlıklı 447 makale bulunmuş olup toplamda 1092 makale elde edilmiştir. Birden fazla indirilen makaleler ayıklandıktan sonra geriye kalan makale sayısı 464 olmuştur. 272’si teorik çalışma olması, 34 tanesi makale olmaması ve 104 tanesinin de başlık özet ve anahtar kelimeler incelenerek uyumsuz olması nedeniyle çalışmaya dahil edilmemiştir. Geriye kalan 54 makale; inovasyon, otel endüstrisi ve verimlilik çıktısı bağlamında incelenmiş ve ilgili olan 36 makale çalışmaya dahil edilmiştir. Makaleler ele alınırken hangi inovasyon türünün ağırlıkta olduğu, hedef kitlenin kim olduğu, verimlilik alanının ne olduğu ve verimlilik olarak ne tür çıktı veya çıktılar elde ettiği incelenmiştir.

4. BULGULAR

Turizm endüstrisinin bir kolu olan konaklama işletmeciliği ile ilgili son beş yılda Web Of Science (WOS) veri tabanında yer alan inovatif temalı akademik çalışmalar verimlilik çıktısı perspektifi üzerinden incelenmiştir. Yapılan çalışmalar; inovasyon türü, hedef kitle, verimlilik alanı ve verimlilik çıktısı perspektifinden aşağıda verilen tabloda ele alınmıştır.

Tablo 1. Turizm ve Verimlilik Temalı İnovasyon Çalışmaları

Yazar	Çalışmanın Adı	İnovasyon Türü	Hedef Kitle	Verimlilik Alanı	Verimlilik Çıktısı
Asadi vd. (2020)	Investigating Influence of	Hizmet	Personel	Yönetim ve Organizasyon	Sürdürülebilirlik, Maliyet ve İş

VI. INTERNATIONAL EUROPEAN CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

	Green Innovation on Sustainability Performance: A Case on Malaysian Hotel Industry				Performansı
Afridi vd. (2020)	Perceived Corporate Social Responsibility and Innovative Work Behavior: The Role of Employee Volunteerism and Authenticity	Hizmet	Personel	Yönetim ve Organizasyon	Sürdürülebilirlik
Alrawadieh vd. (2020)	Digital Transformation and Revenue Management: Evidence from The Hotel Industry	Hizmet	Personel	Yazılım	İş Performansı
Domi vd. (2020)	Customer Orientation and SME Performance in Albania: A Case Study of the Mediating Role of Innovativeness and Innovation Behavior	Hizmet	Müşteri ve Personel	Pazarlama, Yönetim ve Organizasyon	Müşteri Memnuniyeti ve İş Performansı
Halawani vd. (2020)	The Effects of Social Commerce Utilization on Business Performance: A Study of Hotels in Lebanon	Hizmet	Personel ve Müşteri	Teknoloji	Müşteri Memnuniyeti ve İş Performansı
Karatepe vd. (2020)	Does Climate for Creativity Mediate the Impact of Servant Leadership on Management Innovation and Innovative Behavior in the Hotel Industry?	Hizmet	Personel	Yönetim	İş Performansı
Koch vd. (2020)	Determinants of Sustainable Behavior of Firms and The Consequences for Customer Satisfaction in Hospitality	Hizmet	Personel	Yönetim ve Organizasyon	Müşteri Memnuniyeti ve Sürdürülebilirlik
Kuo vd. (2020)	Developing a Smart System with Industry 4.0	Hizmet	Müşteri ve Personel	Teknoloji	Müşteri Memnuniyeti ve İş Performansı

VI. INTERNATIONAL EUROPEAN CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

	for Customer Dissatisfaction				
Liu vd. (2020)	Clarifying the Effect of Organization Learning on Service Innovation: the Mediating Role of Intellectual Capital	Hizmet	Personel	Yönetim	İş Performansı
Nam vd. (2020)	Hotel ICON: Towards a Role-Model Hotel Pioneering Sustainable Solutions	Hizmet	Müşteri, Personel ve Çevre	Yönetim ve Organizasyon	Sürdürülebilirlik
Shin ve Kang (2020)	Reducing Perceived Health Risk to Attract Hotel Customers in the COVID-19 Pandemic Era: Focused on Technology Innovation for Social Distancing and Cleanliness	Hizmet	Müşteri	Teknoloji	Müşteri Memnuniyeti ve Hijyen
Tiwari ve Thakur (2020)	Environment Sustainability through Sustainability Innovations	Hizmet	Müşteri, Personel ve Çevre	Yönetim ve Organizasyon	Sürdürülebilirlik
Xu ve Wang (2020).	Enhancing Employee Innovation Through Customer Engagement: The Role of Customer Interactivity, Employee Affect, and Motivations	Hizmet	Müşteri ve Personel	Yönetim ve Organizasyon	İş Performansı ve Müşteri Memnuniyeti
Yadegaridehkordi vd. (2020)	The Impact of Big Data on Firm Performance in Hotel Industry	Ürün	Personel	Yazılım	İş Performansı
Yusoff vd. (2020)	Linking Green Human Resource Management Practices to Environmental Performance in Hotel Industry	Hizmet	Personel ve Çevre	Yönetim ve Organizasyon	Sürdürülebilirlik
Ahmad ve Scott (2019)	Technology Innovations towards Reducing Hospitality Human Resource	Hizmet	Personel	Teknoloji	Maliyet

	Costs in Langkawi, Malaysia				
Afsar vd. (2019)	The Role of Job Crafting and Knowledge Sharing on the Effect of Transformational Leadership on Innovative Work Behavior	Hizmet	Personel	Yönetim ve Organizasyon	İş Performansı
Bharwani vd. (2019)	Business Model Innovation in The Indian Hospitality Industry	Hizmet	Personel	Yeme ve İçme	Operasyon
Chiang vd. (2019)	Classifying Technological Innovation Attributes for Hotels: An Application of The Kano Model	Hizmet	Personel ve Müşteri	Teknoloji	İş Performansı ve Müşteri Memnuniyeti
Hernández-Perlines (2019)	Innovative Capacity, Quality Certification and Performance in the Hotel Sector	Hizmet	Personel	Yönetim ve Organizasyon	İş Performansı
Kaliappen vd. (2019)	Strategic Management Role in Boosting Hotel Performance	Süreç	Personel	Yönetim	İş Performansı
Meira vd. (2019)	Innovation and Performance in The Hotel Industry	Hizmet	Personel	Yönetim ve Organizasyon	İş Performansı
Nieves ve Osorio (2019)	Using Information Technology to Achieve Management Innovation	Hizmet	Personel	Yazılım	İş Performansı
Pirnar vd. (2019)	Soft Innovation in Hotel Services: Case of Izmir City	Hizmet	Müşteri	Pazarlama	Müşteri Memnuniyeti
Baradarani ve Kilic (2018)	Service Innovation in the Hotel Industry: Culture, Behavior, Performance.	Hizmet	Personel	Yönetim ve Organizasyon	İş Performansı
Montargot ve Lahouel (2018)	The Acceptance of Technological Change in the Hospitality Industry from The Perspective	Hizmet	Personel	Teknoloji	İş Performansı

VI. INTERNATIONAL EUROPEAN CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

	of Front-Line Employees				
Nieves ve Quintana (2018)	Human Resource Practices and Innovation in the Hotel Industry: The Mediating Role of Human Capital.	Hizmet	Personel	Yönetim ve Organizasyon	İş Performansı
Sarmah vd. (2018)	Social Media and Co-Creative Service Innovation: An Empirical Study.	Hizmet	Müşteri	Teknoloji	Müşteri Memnuniyeti
Wikhamn (2018)	Innovation in Swedish Hotels	Hizmet	Personel ve Müşteri	Yönetim, Organizasyon ve Pazarlama	İş Performansı ve Müşteri Memnuniyeti
Chen (2017)	Service Innovation Performance in the Hospitality Industry: The Role of Organizational Training, Personal-job Fit and Work Schedule Flexibility	Hizmet	Personel	Yönetim ve Organizasyon	İş Performansı
Choudhary ve Singh (2017)	Exploring Service Innovation through Customer's Demand and Competitiveness: The Role of Service Marketing Capability for Brand Management	Hizmet	Müşteriler	Pazarlama	Müşteri Memnuniyeti
Hornig (2017)	From Innovation to Sustainability: Sustainability Innovations of Eco-friendly Hotels in Taiwan	Hizmet	Müşteriler	Pazarlama	Sürdürülebilirlik
Rodríguez-Victoria (2017)	Clustering, Innovation and Hotel Competitiveness: Evidence from the Colombia Destination	Hizmet	Personel	Yönetim ve Organizasyon	Ekonomik Rekabet
Sarmah vd. (2017)	Co-creation in Hotel Service Innovation Using Smart Phone Apps: An	Hizmet	Müşteriler	Yazılım	Müşteri Memnuniyeti

	Empirical Study				
Angkanurakbun ve Wanarat (2016)	The Mediating Effect of Product Innovation Capability on Entrepreneurial Pro-activeness and Hotel Performance	Hizmet	Personel	Yönetim	İş Performansı
Nieves ve Diaz-Meneses (2016)	Antecedents and Outcomes of Marketing Innovation	Hizmet	Personel	Pazarlama, Yönetim ve Organizasyon	İş Performansı

Yapılan çalışma neticesinde inovasyon ve konaklama sektörü incelenmiştir. İncelenen veriler neticesinde konaklama sektörünün son beş yıl içerisinde inovasyon penceresinden ne tür verimlilik çıktıları elde ettiği yukarıdaki verilen tabloda saptanmıştır. Yapılan çalışmalar gelişmiş ülkelerde yapılmasının yanı sıra gelişmekte olan ülkelerde de yapıldığı tespit edilmiştir. Bunun sebebi, diğer sektörlerle nazaran daha aktif bir uluslararası etkileşime sahip olması ve hızla gelişen bir sektör olması gerekçe olarak literatürde gösterilmiştir. Turizm endüstrisine ait çalışmalar olduğu için temel anlamda ürün/hizmet odaklı çalışmalar literatürde yerini almış olduğu tespit edilmiştir. İnovatif temalı bu çalışmaların hedef kitlesi temel olarak müşteri ve personel olmuştur. Bunun dışında, doğa ve çevre konularını içeren yeşili tema almış inovatif çalışmalar kısıtlı olsa da literatürde yerini almıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda elde edilen verimlilik alanları incelendiğinde ise pazarlama, yönetim, organizasyon ve teknoloji temalı konulara odaklanıldığı tespit edilmiştir. Müşteri açısından ele alınan çalışmalar incelendiğinde elde edilen verimliliğin müşteri memnuniyeti ve sürdürülebilirlik olduğu tespit edilmiştir. Personel ve işletme açısından ele alınan makaleler incelendiğinde ise iş performansı, maliyet, personel memnuniyeti, rekabet, operasyon ve sürdürülebilirlik çıktıları verimlilik açısından ele alındığı ifade edilmiştir. Doğa ve çevre ile ilgili yapılan çalışmalar ele alındığında ise, yapılan binaların ve atıkların vermiş olduğu zararların önüne geçebilmek adına yapılmış verimlilik temalı inovatif konular ele alınmıştır. Yapılan çalışmalar temel anlamda verimliliğin önemli bir husus olduğunu; maliyet, operasyon, müşteri memnuniyeti, pazarlama, sürdürülebilirlik, yönetim ve organizasyon temalı konularda verimlilik elde edildiği çeşitli çalışmalar neticesinde ifade edilmiştir. Son yıllarda, yazılım alanında maliyet hesaplama, yönetim ve idare, müşteri memnuniyeti ve iş performansı gibi ihtiyaçların verimli bir şekilde giderilmesi için çeşitli uygulamalar geliştirildiği ve konaklama sektörünün bu manada yol kat ettiği tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, turizm sektörünün bir parçası olan konaklama işletmelerinin inovasyon konusuna verdiği değer artmaktadır. Yapılan inovasyon temalı çalışmalar da temel bir anlamda fayda ve verimlilik sağlayan konular içermekte olup müşteri, personel, işletme ve çevreye katkı sunan bir içeriğe sahip olduğu belirlenmiştir. Elde edilen verimlilik çıktıları ise iş performansı, müşteri memnuniyeti, maliyet, sürdürülebilirlik alanları temel olarak ele alınmıştır.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sahil kenarları, tarihi eserleri, şifa kaynakları ve kayak merkezleri gibi çeşitli turistik destinasyonlar sayesinde şehirler hızla kalkınmış ve nihayetinde birçok yerli ve yabancı misafirleri ağırlar vaziyete gelmişlerdir. Bu durum, destinasyonlar üzerinde çok sayıda yerli ve yabancı turistlerin ağırlanmasına yol açmış; zamanla yeni ve pratik çözüm önerilerinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu anlamda turizm, yirminci yüzyılın ortalarından itibaren hızla yükselen inovatif bir bacasız endüstri haline gelmiştir (Walton, 2009). Teknolojinin de hızla gelişimiyle turizm endüstrisi yenilikleri kendi bünyesine entegre etmeye başlamıştır. Turizm endüstrisinin alt dalı olan konaklama işletmeciliği de bu durumdan yakından etkilenmiştir. Konaklama işletmeciliği sektöründe kullanılan yönetim ve organizasyon yazılımları, donanımları ve iletişim modelleri bu gelişmeleri yakından takip etmiş ve

neticesinde müşteri memnuniyeti, düşük maliyet ve iş performansı gibi çeşitli verimlilik çıktıları elde etmişlerdir (Shin vd., 2019; Yadegaridehkordi, 2020).

Literatürde konaklama işletmeciliği ile ilgili yapılan inovasyon çalışmaları verimlilik perspektifi açısından değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda personel ve işletmeye yönelik inovasyon çalışmalarının yapıldığı ve hizmet inovasyonu odaklı olduğu tespit edilmiştir. İnovasyon alanları verimlilik açısından ele alındığında ise iş performansının öncelik kazandığı belirlenmiştir. Yapılan saha çalışmaları değerlendirildiğinde; müşteriye daha etkin hizmet verebilmek, maliyetleri azaltmak ve zaman kazanmanın öne çıkan verimlilik alanları olduğu elde edilen bulgular arasındadır. Bu anlamda işletmeler ile ilgili yapılan saha çalışmalarına bakıldığında; teknoloji, pazarlama, yönetim ve organizasyon biçimlerine ağırlık vererek minimum katlanılması gereken maliyetle maksimum verimliliği ve kârlılığı amaçladığı söylenebilir. İşletmelerin hedef kitle olarak aldığı diğer bir alan ise müşteriler olmuştur. Müşterileri hedef kitlesi olarak baz alınan bu çalışmalarda müşteri memnuniyeti ön planda tutulmuş olup onlara hitap edecek mobil uygulamalar, müşteri ilişkileri hizmetleri, ekstra hizmetler, yönetim ve organizasyon çalışmaları, yeşil çevre, geri dönüşüm ve sürdürülebilirlik temaları yer almaktadır. Ağırlıklı olarak ele alınan konular ise teknoloji, müşteri ilişkileri, yönetim ve organizasyon çalışmaları olmuştur. İşletmelerle ilgili ele alınan diğer bir konu ise çevre olmuştur. Çevre temalı çalışmalarda ise geri dönüşüm, yeşil çevre ve doğa, atık yönetimi ve sürdürülebilirlik ile ilgili konular ele alınmıştır, ancak konu ile ilgili yapılan çalışmaların oldukça kısıtlı olduğu gözlemlenmiştir. Yine çevre ile ilgili yapılan çalışmalar müşteri ve personel açısından da değerlendirilerek bütüncül bir yaklaşımla kısıtlı sayıda olsa da ele alınmıştır. Bu anlamda bakıldığında, çalışmalar genel anlamda verimlilik açısından bir katkı sunmayı hedeflemiş ve sınırlı bir alan üzerinden sınırlı bir hedef kitle için çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Sonuç olarak, bu çalışma ile konaklama işletmeciliği ve inovasyon temalı çalışmaların verimlilik açısından mercek altına alınması hedeflenmiştir. Elde edilen veriler neticesinde; konaklama işletmeciliği ve inovasyon temalı çalışmalar son beş yıl içerisinde hızla artmakta olduğu belirlenmiştir. Ancak son beş yıldır yapılan 1092 makale incelendiğinde, makalelerin çoğunluğu teorik çerçevenin ötesinde olmadığı tespit edilmiş ve pratik saha çalışmalarının oldukça kısıtlı olduğu görülmüştür. Bunun dışında personel ve iş performansı odaklı verimlilik çalışmalarının daha çok yapıldığı; müşteri ve çevre ile ilgili verimlilik odaklı çalışmaların daha az yapıldığı tespit edilmiştir. Yapılan bu çalışmada ise 1092 makale Web Of Science (WOS) aracılığıyla elde edilmiş olup tam kapsamlı bir çalışma zaman ve bütçe kısıtı sebebiyle sınırlandırılmıştır. Gelecek teorik çalışmalarda bu kapsam genişletilebilir, bütünleştirici bir kavramsal çerçeve ile sistematik bir literatür taraması gerçekleştirilebilir. Pratik çalışmalarda ise, bir verimlilik çıktısı amaç edinen; müşteri, personel ve çevre konusunu bütüncül bir şekilde yaklaşan pazarlama, yönetim ve organizasyon, teknoloji, çevre ve sürdürülebilirlik gibi uygulamalar hedeflenerek ele alınabilir.

KAYNAKLAR

- Afridi, S. A., Afsar, B., Shahjehan, A., Rehman, Z. U., Haider, M., & Ullah, M.** (2020). Perceived Corporate Social Responsibility and Innovative Work Behavior: The role of employee volunteerism and authenticity. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*. 1865 – 1877.
- Afsar, B., Masood, M., & Umrani, W. A.** (2019). The Role of Job Crafting and Knowledge Sharing on the Effect of Transformational Leadership on Innovative Work Behavior. *Personnel Review*. 48(5). 1186 – 1208.
- Ahmad, R., & Scott, N.** (2019). Technology Innovations towards Reducing Hospitality Human Resource Costs in Langkawi, Malaysia. *Tourism Review*. 74(3). 547 – 562.
- Alrawadieh, Z., Alrawadieh, Z., & Cetin, G.** (2020). Digital Transformation and Revenue Management: Evidence from The Hotel Industry. *Tourism Economics*, 1354816620901928.1 – 18.
- Angkanurakbun, C., & Wanarat, S.** (2016). The Mediating Effect of Product Innovation Capability on Entrepreneurial Pro-activeness and Hotel Performance. *International Journal of Innovation Management*, 20(03), 1650035. 1 – 21.
- Asadi, S., Pourhashemi, S. O., Nilashi, M., Abdullah, R., Samad, S., Yadegaridehkordi, E., ... & Razali, N. S.** (2020). Investigating Influence of Green Innovation on Sustainability Performance: A Case on Malaysian Hotel Industry. *Journal of Cleaner Production*, 120860. 1 – 21.
- Balaban, G.** (2018). *İnovasyon ve Pazarlama*. Eftalya Yayınları, İstanbul.
- Baradarani, S., & Kilic, H.** (2018). Service Innovation in the Hotel Industry: Culture, Behavior, Performance. *The Service Industries Journal*, 38(13-14), 897-924.
- Bharwani, S., Mathews, D., & Ghura, A. S.** (2019). Business Model Innovation in The Indian Hospitality Industry. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*. 11(4). 362 – 377.
- Campo, S., Díaz, A. M., & Yagüe, M. J.** (2014). Hotel Innovation and Performance in Times of Crisis. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. 26(8). 1292 – 1311.
- Carins, J. E., & Rundle-Thiele, S. R.** (2014). Eating for the better: A Social Marketing Review (2000–2012). *Public Health Nutrition*, 17(7), 1628-1639.
- Chen, B. T.** (2017). Service Innovation Performance in the Hospitality Industry: The Role of Organizational Training, Personal-job Fit and Work Schedule Flexibility. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 26(5), 474-488.
- Chiang, C. F., Chen, W. Y., & Hsu, C. Y.** (2019). Classifying Technological Innovation Attributes for Hotels: An Application of The Kano Model. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 36(7), 796-807.
- Choudhary, M. S., & Singh, T.** (2017). Exploring Service Innovation through Customer's Demand and Competitiveness: The Role of Service Marketing Capability for Brand Management. *Pacific Business Review International*. 9(7). 24-37.
- Domi, S., Capelleras, J. L., & Musabelliu, B.** (2020). Customer Orientation and SME Performance in Albania: A Case Study of the Mediating Role of Innovativeness and Innovation Behavior. *Journal of Vacation Marketing*, 26(1), 130-146.
- Erbaşlar, G.** (2019). *İnovasyon Yönetimi*. Nobel Yayınları, Ankara.
- Halawani, F. M., Soh, P. C., & Halawani, Y. M.** (2020). The Effects of Social Commerce Utilization on Business Performance: A Study of Hotels in Lebanon. *Information Resources Management Journal (IRMJ)*, 33(3), 1-23.
- Hernández-Perlines, F., Ariza-Montes, A., Han, H., & Law, R.** (2019). Innovative capacity, Quality Certification and Performance in the Hotel Sector. *International Journal of Hospitality Management*, 82. 220-230.

- Horng, J. S., Liu, C. H., Chou, S. F., Tsai, C. Y., & Chung, Y. C.** (2017). From Innovation to Sustainability: Sustainability Innovations of Eco-friendly Hotels in Taiwan. *International Journal of Hospitality Management*, 63, 44-52.
- Işık, C., Akoğul, E., Taş, S., Uyrun, A., Hajjiyeva, T., Turan, B., & Dirbo, A. H.** (2018). Turizm ve İnovasyon İlişkisi: Literatür Taraması. *Journal of Tourism Intelligence and Smartness*, 1(2), 34-74.
- Kaliappen, N., Suan, C. L., Almutairi, S. S., & Almutairi, M. A.** (2019). Strategic Management Role in Boosting Hotel Performance. *Polish Journal of Management Studies*, 20(1). 233 – 242.
- Karatepe, O. M., Aboramadan, M., & Dahleez, K. A.** (2020). Does Climate for Creativity Mediate the Impact of Servant Leadership on Management Innovation and Innovative Behavior in the Hotel Industry? *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. 32(8). 2497 – 2517.
- Keller, P.** (2004). Conclusions of the Conference on Innovation and Growth in Tourism. *OECD Conference on Innovation and Growth in Tourism*. 1 – 6.
- Kılıç, S.** (2016). *İnovasyon ve İnovasyon Yönetimi*. Seçkin Yayınları, Ankara.
- Koch, J., Gerdt, S. O., & Schewe, G.** (2020). Determinants of Sustainable Behavior of Firms and The Consequences for Customer Satisfaction in Hospitality. *International Journal of Hospitality Management*, 89. 102515. 1 – 11.
- Kuo, C. M., Chen, W. Y., Tseng, C. Y., & Kao, C. T.** (2020). Developing a Smart System with Industry 4.0 for Customer Dissatisfaction. *Industrial Management & Data Systems*. 0253 – 5577. 1 – 22.
- Liao, J., Kickul, J. R., & Ma, H.** (2009). Organizational Dynamic Capability and Innovation: An Empirical Examination of Internet Firms. *Journal of small business management*, 47(3), 263-286.
- Liu, C. H., Gan, B., Luo, B. N., & Zhang, Y.** (2020). Clarifying the Effect of Organization Learning on Service Innovation: the Mediating Role of Intellectual Capital. *The International Journal of Human Resource Management*, 31(10), 1207-1234.
- Meira, J. V. D. S., Dos Anjos, S. J. G., & Falaster, C. D.** (2019). Innovation and Performance in The Hotel Industry. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*. 20(2). 185-205.
- Montargot, N., & Lahouel, B. B.** (2018). The Acceptance of Technological Change in the Hospitality Industry from the Perspective of Front-Line Employees. *Journal of Organizational Change Management*. 31(3). 637 – 655.
- Nam, H. V., Lo, A., Yeung, P., & Hatter, R.** (2020). Hotel ICON: Towards a Role-Model Hotel Pioneering Sustainable Solutions. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 25(5), 574-584.
- Nieves, J., & Diaz-Meneses, G.** (2016). Antecedents and Outcomes of Marketing Innovation. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. 28(8). 1554 – 1576.
- Nieves, J., & Osorio, J.** (2019). Using Information Technology to Achieve Management Innovation. *Academia Revista Latinoamericana de Administración*. 32(1). 20 – 39.
- Nieves, J., & Quintana, A.** (2018). Human Resource Practices and Innovation in the Hotel Industry: The Mediating Role of Human Capital. *Tourism and Hospitality Research*, 18(1), 72-83.
- OECD ve Eurostat.** (2005). *Oslo Kılavuzu: Yenilik Verilerinin Toplanması ve Yorumlanması için İlkeler* (Çev.: TÜBİTAK). Üçüncü Baskı. TÜBİTAK Yayınları, Ankara.
- Paksoy, H. M., & Ersoy, N.** (2016). Antalya'da Faaliyet Gösteren Dört ve Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde İnovasyon ve İşletme Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(2). 413 – 433.
- Pirnar, I., Kamali, Y. C., & Eris, E. D.** (2019). Soft Innovation in Hotel Services: Case of Izmir City. *International Journal of Tourism Cities*. 6(4). 1025 – 1043.

- Rodríguez-Victoria, O. E., Puig, F., & González-Loureiro, M.** (2017). Clustering, Innovation and Hotel Competitiveness: Evidence from the Colombia Destination. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 29(11), 2785 – 2806.
- Sarmah, B., Kamboj, S., & Kandampully, J.** (2018). Social Media and Co-Creative Service Innovation: An Empirical Study. *Online Information Review*, 42(7), 1146 – 1179.
- Sarmah, B., Kamboj, S., & Rahman, Z.** (2017). Co-creation in Hotel Service Innovation Using Smart Phone Apps: An Empirical Study. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 29(10), 2647 – 2667.
- Shin, H., & Kang, J.** (2020). Reducing Perceived Health Risk to Attract Hotel Customers in the COVID-19 Pandemic Era: Focused on Technology Innovation for Social Distancing and Cleanliness. *International Journal of Hospitality Management*, 91, 102664. 1 – 9.
- Shin, H., Perdue, R. R., & Kang, J.** (2019). Front Desk Technology Innovation in Hotels: A Managerial Perspective. *Tourism Management*, 74, 310-318.
- Suna, B. ve Vatan A.** (2020). *Turizm Endüstrisinde İnovasyon*. Nobel Yayınları, Ankara.
- Tiwari, V., & Thakur, S.** (2020). Environment Sustainability through Sustainability Innovations. *Environment, Development and Sustainability*, 1-25.
- Uzkurt, C.** (2017). *Yenilik (İnovasyon) Yönetimi ve Yenilikçi Örgüt Kültürü. (Kültürel, Yönetimsel ve Makro Yaklaşım)*. Beta Yayınevi, İstanbul.
- Walton, J. K.** (2009). Prospects in Tourism History: Evolution, State of Play and Future Developments. *Tourism Management*, 30(6), 783-793.
- Wikhamn, W., Armbrecht, J., & Wikhamn, B. R.** (2018). Innovation in Swedish Hotels. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 30(6), 2481 – 2498.
- Xu, F. Z., & Wang, Y.** (2020). Enhancing Employee Innovation Through Customer Engagement: The Role of Customer Interactivity, Employee Affect, and Motivations. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 44(2), 351-376.
- Yadegaridehkordi, E., Nilashi, M., Shuib, L., Nasir, M. H. N. B. M., Asadi, S., Samad, S., & Awang, N. F.** (2020). The Impact of Big Data on Firm Performance in Hotel Industry. *Electronic Commerce Research and Applications*, 40, 100921. 1 – 33.
- Yadegaridehkordi, E., Nilashi, M., Shuib, L., Nasir, M. H. N. B. M., Asadi, S., Samad, S., & Awang, N. F.** (2020). The impact of big data on firm performance in hotel industry. *Electronic Commerce Research and Applications*, 40, 100921. 1 – 32.
- Yılmaz, H.** (2015). *Stratejik İnovasyon Yönetimi*. Beta Yayınevi, İstanbul.
- Yılmaz, O.** (2020). *İnovasyon Yönetimi*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Yusoff, Y. M., Nejati, M., Kee, D. M. H., & Amran, A.** (2020). Linking Green Human Resource Management Practices to Environmental Performance in Hotel Industry. *Global Business Review*, 21(3), 663-680.
- Zengin, B., & Dursun, C.** (2017). Otel İşletmelerinde Uygulanan İnovatif Faaliyetlerin Rekabet Üzerine Etkileri: Doğu Marmara Örneği. *Turar Turizm & Araştırma Dergisi*, 6(2), 38-58.
- Zeren, D. ve Yılmaz O.** (2020). *İnovasyon ve Pazarlama*. Gazi Kitabevi, Ankara.
- İnternet Kaynakları**
- SOEG.** (2020). *Top 10 Innovation in The Hospitality Industry*. <https://www.soegjobs.com/top-10-innovation-hospitality-industry/>. Erişim tarihi: 08.01.2021.
- TDK.** (t.y.). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim tarihi: 08.01.2021.

KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE KÜLTÜR BOYUTLARI VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK İLİŞKİSİ

Öğr. Gör. Dr. Çağla ÜST CAN

Aksaray Üniversitesi Güzelyurt Meslek Yüksekokulu, ORCID: 0000-0003-0615-5903

Özet

Açık bir sistem olarak örgütler, içerisinde buldukları toplumdan kolay etkilenmekte ve bu noktada ortaya çıkan, örgüt içyapısının önemli bir ögesi olan kültür kavramı örgüt başarısını etkileyen en temel faktörlerden biri olarak görülmektedir. Günümüzde örgütlerin rekabet gücünü elinde tutabilmesi için, çalışanlarda örgütsel bağlılık ve aidiyet duygusunu oluşturarak, bireylerin amaçları ile örgütün amaçlarının örtüşmesini sağlayan bir örgüt kültürünün oluşturulması önem kazanmaktadır. Bu bakımdan örgüt kültürü ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi ortaya koymak ve hangi kültürel özelliklerin bağlılığı etkilediğini belirlemek yöneticilere etkin örgüt yönetimi konusunda yol gösterici olacaktır. Bu düşünceden hareketle araştırmanın amacı; turizm işletmelerinde örgüt kültürü boyutlarının belirlenmesi ve bu boyutlar ile örgütsel bağlılık boyutlarının ilişkisinin incelenmesi olarak belirlenmiştir.

Nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniğinin kullanıldığı çalışmanın örneklemini Aksaray il ve ilçelerinde hizmet vermekte olan konaklama işletmeleri olarak belirlenmiştir. Çalışmada veriler; örgüt kültürünün tespiti amacıyla Hofstede Kültür Boyutları ölçeği kullanılarak; örgütsel bağlılık boyutlarının tespiti amacıyla ise Meyer&Allen'in Örgütsel Bağlılık ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Eksiksiz doldurulan 102 form değerlendirmeye alınmış ve verilerin değerlendirilmesi için SPSS 20 programı kullanılmıştır. İlk olarak çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilirliği, Cronbach Alfa (α) katsayısının hesaplanması yöntemiyle tespit edilmiş ve ölçeğe ilişkin güvenilirlik katsayısı, $\alpha = 0,6565$ olarak hesaplanmıştır. Özellikle sosyal bilimler alanında yapılan araştırmalarda bu katsayının 0,60'ın üzerinde olması çıkan sonucun oldukça güvenilir olduğu anlamına gelmektedir.

Demografik özelliklerin tespiti amacıyla yapılan analiz sonucunda iş görenlerin %66,7'sinin erkek olduğu; %55'inin bekar olduğu, %86'sının üniversite mezunu olduğu ve %78'inin Yiyecek-İçecek departmanında istihdam edildiği görülmüştür. Örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık boyutlarının belirlenebilmesi amacıyla yapılan frekans analizi sonuçlarına göre; iş görenlerin toplumsal kültüre yakın, güç mesafesi, dışil kültür ve kısa dönem yöneliminin yüksek, belirsizlikten kaçınma oranlarının ise düşük olduğu; öte yandan duygusal bağlılıklarının yüksek, normatif ve devam bağlılıklarının ise düşük olduğu görülmektedir. Son olarak Kültür boyutları ve örgütsel bağlılık ilişkisini belirlemek amacıyla yapılan test sonucunda; Bireycilik-Toplumculuk alt boyutu ile Duygusal Bağlılık ve Devam Bağlılığı arasında pozitif, Normatif Bağlılık arasında ise negatif ilişki; Güç Mesafesi alt boyutu ile Duygusal Bağlılık arasında negatif, Normatif Bağlılık arasında pozitif ilişki; Belirsizlikten Kaçınma alt boyutu ile Devam Bağlılığı arasında pozitif ilişki; Erillik-Dışillik alt boyutu ile Duygusal Bağlılık arasında pozitif, Normatif Bağlılık arasında negatif ilişki olduğu

görülmektedir. Öte yandan Kısa dönem-Uzun dönem yönelimi ile Örgütsel Bağlılık arasında ise bir ilişki saptanamamıştır. Elde edilen bulgular neticesinde kültür boyutlarının örgütsel bağlılığı birçok boyutta negatif veya pozitif yönlü etkilediği, bu nedenle de işletmeler açısından oldukça önemli sonuçlar ortaya çıkarılabileceği söylenebilir.

Cultural Dimensions and Organizational Commitment Relationship in Hospitality Businesses

Abstract

As an open system, organizations are easily influenced by the society they are in and the concept of culture, which emerges at this point and is an important element of the organization's internal structure, is seen as one of the main factors affecting the success of the organization. Today, for organizations to retain their competitive power, it is important to create an organizational culture that ensures the coincidence of the aims of the individuals with the aims of the organization by creating the organizational commitment and sense of belonging in the employees. In this respect, revealing the relationship between organizational culture and organizational commitment and determining which cultural characteristics affect commitment will guide managers in effective organizational management. With this in mind, the research aims to determine the dimensions of organizational culture in tourism enterprises and examine the relationship between these dimensions and organizational commitment dimensions.

The sample of the study, in which the questionnaire technique, one of the quantitative research methods, was used, was determined as accommodation establishments serving in Aksaray provinces and districts. In the study; the data were collected by using the Hofstede Cultural Dimensions scale to determine the organizational culture and by using Meyer & Allen's Organizational Commitment Scale to determine the dimensions of organizational commitment. Completely filled 102 forms were evaluated and SPSS 20 program was used to evaluate the data. Firstly, the reliability of the scale used in the study was determined by the calculation of the Cronbach's Alpha (α) coefficient and the reliability coefficient for the scale was calculated as $\alpha = 0.6565$. Especially in the researches conducted in the field of social sciences, the fact that this coefficient is above 0.60 means that the result is quite reliable.

As a result of the analysis made for the determination of demographic characteristics, it was observed that 66.7% of the employed are men, 55% of them were single, 86% were university graduates and 78% were employed in the Food and Beverage department. According to the results of the frequency analysis conducted to determine the dimensions of organizational culture and organizational commitment; it is seen that the employees are close to the social culture, the power distance, feminine culture, and short-term orientation is high, the uncertainty avoidance rates are low; on the other hand, it is seen that their emotional commitment is high, and their normative and continuation commitment is low. Finally, as a result of the test conducted to determine the relationship between cultural dimensions and organizational commitment; it is seen that there is a positive relationship between Individualism-Socialism sub-dimension and Emotional Commitment and Continuity Commitment, and a negative

relationship between Normative Commitment; a negative relationship between the Power Distance sub-dimension and Emotional Commitment, and a positive relationship between Normative Commitment; a positive relationship between the Avoiding Uncertainty sub-dimension and Continuity Commitment; a positive between Masculinity-Feminine sub-dimension and Emotional Commitment and a negative relationship between Normative Commitment. On the other hand, no relationship was found between the Short-term-Long-term Orientation and Organizational Commitment. As a result of the findings, it can be said that cultural dimensions affect organizational commitment negatively or positively in many dimensions, and therefore, it can produce very important results for businesses.

**PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK VE SONUÇLARI ÜZERİNE ETKİSİ: BİR ALAN
ÇALIŞMASI**

Prof. Dr. Salih YEŞİL

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

Merve SELÇUK

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

ÖZET

Bu çalışmada son yıllarda birçok araştırmacı tarafından yoğun ilgi gösterilen psikolojik dayanıklılık konusu araştırılmıştır. Çalışmanın amacı, akademisyenlerin psikolojik dayanıklılıklarına yönelik tutumları ile onların performans, yaratıcılık ve iş tatmini üzerindeki etkisini incelemek ve değerlendirmektir.

Araştırma Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi akademisyenlerinden oluşan örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. Alan çalışması için anket yönteminden yararlanılmıştır. Elde edilen verileri SPSS 22.0 programında değerlendirebilmek amacıyla korelasyon ve regresyon analizi kullanılmıştır. Korelasyon analizi sonuçlarına göre, psikolojik dayanıklılığın iş tatmini ve yaratıcılık ile pozitif yönde, performans ile negatif yönde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Psikolojik dayanıklılığın boyutlarından olan kontrol boyutunun iş tatmini ve yaratıcılık ile pozitif yönde, performans ile herhangi bir ilişkiye sahip olmadığı görülmüştür. Psikolojik dayanıklılığın ikinci boyutu olan kendini adamanın iş tatmini ve yaratıcılıkla pozitif yönde, performans ile negatif yönde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Psikolojik dayanıklılığın son boyutu olan meydan okumanın iş tatmini ve yaratıcılık ile pozitif yönde, performans ile negatif yönde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Araştırmanın temel hipotezleri regresyon analizi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, psikolojik dayanıklılık boyutlarından olan kontrolün performansı etkilemediği ancak meydan okuma ve kendini adamanın performansı negatif yönde etkilediği belirlenmiştir. Psikolojik dayanıklılık boyutlarından olan kontrol ve meydan okumanın iş tatminini etkilemediği ancak kendini adamanın iş tatminini pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Son olarak psikolojik dayanıklılık boyutlarından olan kontrol ve meydan okumanın yaratıcılığı pozitif yönde etkilediği ancak kendini adamanın yaratıcılığı etkilemediği belirlenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular psikolojik dayanıklılık, performans, iş tatmini ve yaratıcılık alanlarına katkı sağlaması ve aralarındaki ilişkiye ışık tutması ve daha iyi anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Bulgular sonuç kısmında teorik ve uygulama bağlamında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Dayanıklılık, Performans, Yaratıcılık, İş Tatmini

PSYCHOLOGICAL ENDURANCE AND EFFECT ON RESULTS: A FIELD STUDY

ABSTRACT

In this study, the subject of resilience, which has been of great interest by many researchers in recent years, has been investigated. The aim of the study is to examine and evaluate the attitudes of academicians towards their psychological resilience and their effect on performance, creativity and job satisfaction.

The research was carried out on a sample of academicians from Kahramanmaraş Sütçü İmam University. Questionnaire method was used for field work. Correlation and regression analysis were used to evaluate the data obtained. According to the results of the correlation analysis, it was determined that resilience was positively correlated with job satisfaction and creativity, and negatively correlated with performance. It has been observed that the control dimension, which is one of the dimensions of psychological resilience, has no positive relationship with job satisfaction and creativity, but with performance. The second dimension of psychological resilience, devotion, was found to have a positive relationship with job satisfaction and creativity, and a negative relationship with performance. It has been determined that challenge, the last dimension of psychological resilience, has a positive relationship with job satisfaction and creativity, and a negative relationship with performance. Psychological resilience; It has been determined that there is a positive relationship with job satisfaction and creativity, and a negative relationship with performance. Another review was regression analysis. According to the results of the analysis, it was determined that control, which is one of the dimensions of psychological resilience, did not affect performance, but challenge and commitment negatively affected performance. It was determined that control and challenge, which are the dimensions of psychological resilience, did not affect job satisfaction, but devotion positively affected job satisfaction. Finally, it was determined that control and challenge, which are psychological resilience dimensions, affect creativity positively, but devotion does not affect creativity. The findings obtained from the study are important in terms of contributing to the fields of psychological resilience, performance, job satisfaction and creativity, shedding light on the relationship between them and better understanding. The findings are discussed in the conclusion part in the theoretical and practical context.

Keywords: Psychological Resilience, Performance, Creativity, Job Satisfaction

GİRİŞ

Gün içerisinde bazen can sıkıcı durumlarla karşılaşılabilir ve bu durumlardan etkilenen kişilerde stres faktörü ortaya çıkabilmektedir. Kişiler de stresi ortaya çıkartan durumlar karşısında bireylerin duruşu psikolojik dayanıklılık kavramını karşımıza çıkartmaktadır. Bireylerin yaşadıkları can sıkıcı durumlar karşısında gösterdikleri uyum ve bunu devam ettirebilme becerisine psikolojik dayanıklılık adı verilir. Bazı araştırmalar da psikolojik dayanıklılığın kalıcı olarak aileden gelen bir durum olduğu; bazı

araştırmalarda ise psikolojik dayanıklılığın zaman içerisinde öğrenilen kavram olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Alnar, 2015: 87).

Kişiler zaman içerisinde yaşadıkları olumsuz durumlar karşısında sağlam bir duruş sergileyerek psikolojik dayanıklılığa ait olan özellikleri kazanabilmektedirler. Çocukluğundan itibaren üzücü olaylarla karşı karşıya kalan kişiler, hem psikolojik hem de fizyolojik olarak dik durmak adına verdiği savaş neticesinde psikolojik dayanıklılığa hâkim olabilmektedirler. Bireyler yaş geçtikçe daha güçlü adımlar atmakta ve bu durumu kendilerine aşmış olmaktadır. Bunun sonucunda ise kişilerin hem özel hayatları hem de çalıştıkları yerde yaşadıkları problemlerden uzaklaşma ve önceki gücünü daha kolay kazanabilme imkânı tanımaktadır. Böylece kişiler, karşılına çıkan problemlere, yaşadıkları stresli olaylara ve bu gibi olumsuz durumlarla mücadele ederek kendilerini rahatlıkla toparlayabilir, iş hayatlarındaki sorunları ortadan daha kolay kaldırabilmektedir (Kavi ve Karakale, 2018: 57).

Literatürde 1960'lı yıllardan günümüze kadar kullanılmakta olan bu kavram gittikçe önem kazanmıştır. Bireyler yaşadıkları can sıkıcı ve üzücü olayları, stresli durumları zamanla daha az yaşamaya başlayarak psikolojik dayanıklılığın özelliklerini benimsemeye başlamışlardır. Psikolojik dayanıklılığa sahip bireyler, karşılına çıkan tüm olumsuzluklara rağmen ayakta kalmayı başarabilen, gün geçtikçe daha da güçlenip hem özel hem de iş hayatlarına daha çok adapte olabilen bireyler olarak karşımıza çıkmaktadır (Saruhan, 2019: 22-23).

Literatürde işletmelerde psikolojik dayanıklılık ile farklı değişkenler ele alınarak birçok çalışma yapılmıştır. Sezgin (2012) Ankara merkezde ilköğretim okullarında görev yapmakta olan 347 öğretmen üzerinde yapmış olduğu çalışmada öğretmenlerin yaş ve mesleki kıdemleri ile psikolojik dayanıklılıkları arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını, psikolojik dayanıklılığın öğretmenlerin cinsiyet ve branşları ile anlamlı farklılıklar göstermediği sonucuna ulaşmıştır. Terzi (2008) yılında 140 öğrenci üzerinde yapmış olduğu çalışmada psikolojik dayanıklılık ile algılanan sosyal destek düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın sonucunda psikolojik dayanıklılık ile algılanan sosyal destek arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır. Kararımak ve Çetinkaya (2011)'nin çalışmada ise, denetim odağı ve benlik saygısının psikolojik dayanıklılık üzerine etkisi incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda olumlu ve olumsuz duygulara etkisi olan benlik saygısının ve denetim odağının psikolojik sağlamlıklı anlamlı bir ilişkisinin olduğu gözlemlenmiştir. İçsel denetim odağı, benlik saygısı ve pozitif duyguları yüksek olan kişilerin psikolojik dayanıklılıklarının da yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Son zamanlarda önemli bir kavram haline gelen psikolojik dayanıklılık hem ulusal hem de uluslararası alanda bir çok araştırmaya konu olmuştur. Yukarıda da açıklandığı gibi yapılan çalışmalarda psikolojik dayanıklılığın etkilendiği ve etkilediği kavramlar üzerinde durulmuştur. Çalışmada psikolojik dayanıklılık konusu akademik ortam da ele alınmıştır. Akademisyenlerin psikolojik dayanıklılık davranışına yönelik tutumları ile onların performans, yaratıcılık ve iş tatmini üzerindeki etkisi incelenip değerlendirilmiştir.

Çalışmanın hedeflerini gerçekleştirmek için ilgili literatürden hipotezler oluşturulmuş Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesin de akademisyenler üzerinde bir alan çalışması yapılmış ve sonuçlar analiz edilerek teorik ve uygulama bağlamında değerlendirilip yorumlanmıştır. Çalışmada sırayla teorik alt yapı oluşturulmuş, metodolojik bilgiler sunulmuş, analiz sonuçları açıklanmış, sonuç ve değerlendirme yapılmıştır.

TEORİK ÇERÇEVE

PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK KAVRAMI

Psikoloji bilminde, bireyin yaşadığı can sıkıcı bir duruma ya da strese karşı gösterdiği yılmazlık seviyesi, dirençliği ve sağlamlığı psikolojik dayanıklılık olarak tanımlanmaktadır. Dayanıklılık güç olan durumları aşma ve hayattaki zorlu şartların üstesinden gelme kabiliyeti olarak da ifade edilir. Başka bir ifade ile dayanıklılık, yaşanan üzücü durumlar karşısında dik **durabilmek ve bireylerin** günlük hayattaki kişisel özgürlüklerini engelleyen onları kendi iradeleri ve istekleri dışında düşünmeye o şekilde davranmaya iten her türlü davranışa karşı gösterdiği güç unsurudur. Dayanıklılık, hayattaki

strese son vermez, problemleri yok etmez, sadece kişilere zaman içerisinde yaşamış oldukları olumsuz olaylara karşı dik durabilme, zorlu durumların üstesinden gelebilme ve günlük yaşamına adapte olabilmelerini sağlamaktadır. Kişiler genel olarak bir sorun yaşadıklarında o soruna ait problemlerin en başından sonuna kadar arka planında psikolojik, fizyolojik ve biyolojik açıdan sebepler arar ve buna inanırlar. Fakat psikolojik dayanıklılığı yüksek olan bireyler bu sorunlarla karşı karşıya kaldıklarında mevcutta bulunan probleme karşı olumlu yaklaşmakla kalmaz, psikolojik açıdan da düşüncesini değiştirmek adına kendini motive ederler. Bu ve bunun gibi durumlarda özellikle psikolojik dayanıklılık sebebiyle bireyler daha sağlam adımlarla ilerleme göstermeyi ve kendilerini bu süreçte geliştirmeyi başarabilmektedirler (Çetin ve Anuk, 2020: 171).

Psikolojik dayanıklılık, kişilerin psikolojik açıdan olumsuz etkilenmelerine ve hem özel hem de iş hayatlarında yaşadıkları kriz anlarında sergilemiş oldukları güçlü duruşları ile devam eden sürece uyum sağlayabilmeleriyle ilişkili olan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Psikolojik dayanıklılık anlam açısından temelde fizik ve matematiğe dayanmaktadır. Herhangi bir sistemin mevcuttaki konumu ve ortam değiştirmesinden sonra en baştaki haline geri dönmesi şeklinde ifade edilebilir. Genel anlamda bakıldığında ise yaşanan üzücü durumlardan dolayı psikolojik olarak zarar gören kişilerin bulunduğu ruh hallerinden daha çabuk toparlanabilmelerini ve normal hayatlarına geri dönmelerini sağlar (Erkoç ve Daniş, 2020: 36).

Psikolojik dayanıklılığa sahip bireyler, yaşanan olumsuz (can sıkıcı) ve stresli durumlar sonucunda kendisini toparlayabilme, problemlerinden daha kolay uzaklaşabilme özelliklerine sahiptirler. Psikolojik dayanıklılıkta yaşanan tüm problemlerin üstesinden gelme gibi bir durum söz konusudur olmaktadır. Kişiler psikolojik dayanıklılığa sahip olduğu sürece daha mutlu ve huzurlu bir yaşam devam ettireceklerdir. Özel hayatında ve iş hayatında yaşanan tüm stresli durumlar karşısında vazifesini yerine getirir, bulunduğu ortam da uyumlu bir şekilde hareket eder ve bu özelliklere sahip kişiler hayatları boyunca başarılı olmaya devam ederler (Kavi ve Karakale, 2018: 62).

Kişilerin psikolojik olarak güçlü olmaları iş hayatları içinde fazlasıyla önemlidir. Çalışan bireyler zamanlarının çoğu kısmını iş ortamında geçirmektedirler. Bu zaman dilimi içerisinde yöneticilerin baskısı, psikolojik şiddet, kariyer imkânlarından yararlanamama, eşitsizlik, maaştan kaynaklanan sorunlar, çalışma koşullarından kaynaklanan güçlükler vb. gibi birçok olumsuz durumlarla karşılaşmaktadırlar. Çalışan bireylerin bu gibi durumlar karşısında psikolojik dayanıklılığa sahip olmaları bu durumların üstesinden kolaylıkla gelebileceklerini ve böylece iş yerlerinde motivasyonlarını daha yüksek ve verimli olmalarını sağlayacaktır (Deniz vd., 2020: 355).

PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK BOYUTLARI

Psikolojik dayanıklılık “Bağlanma, Kontrol ve Meydan Okuma” boyutlarının birleşiminden meydana gelmektedir. Bu üç boyutun, riskli ve stresli durumları tam tersi duruma çevirerek hem özel hayatta hem de bireylerin iş hayatlarında bireylerin verimli ve yüksek motivasyonlu olmasını sağlamaktadır. Tanım olarak ele alındığında psikolojik dayanıklılığı yüksek olan kişiler, hayatında karşılaştıkları tüm zorluklara pozitif bakabilen, can sıkıcı durumların üstesinden gelen, tehditleri fırsata çeviren, çıkan sonuçları kontrol altına alabilen ve hayatının karşısına çıkardığı yeniliklere ve zorlu koşullarla mücadele edebilen kişilerdir (Yalçın, 2013: 28).

KENDİNİ ADAMA

Psikolojik dayanıklılığın ilk boyutu olan kendini adama diğer adı ile bağlanma , ulaşılmak istenen sonucu, hayatta anlamlı olmayı ve kişinin kendisini anlamasını sağlar (Yıldız, 2015:17). Amaca ulaşma duygusunu ve kişinin kendisini anlamasını sağlayan bağlanma boyutu, kişilerin kendilerini tanımalarına olanak sağlayıp hayatlarında amaçlarının ne olduğunu anlamalarını sağlar. Kriz anlarında durgun olmak yerine daha etkin ve canlı olmayı seçerler (Nurhat, 2017: 29).

Kişinin kendisinden beklenen işi, projeyi veya bir hedefe kendini verebilme kapasitesi olarak tanımlanan kendini adama, kuvvetli bir etkidir. Kişilerin kendilerine olan inancı, hayata karşı ilgi duymaları, duygusal yönden yardım almak, hayattaki amaçlarına sadık kalmaları ile ortaya çıkan bu

kavram, söz konusu durumun tam tersi olması halinde kendini adama durumunun tekrardan değerlendirilebileceğini gösterir. Bunun sonucunda ise birey denetim boyutuna gider (Terzi, 2005: 20-21).

KONTROL(DENETİM)

Kontrol hayatta bir anda ortaya çıkan durumlar ile karşı karşıya kaldığında tepki vermek yerine olumlu tutumlar göstererek düşünme, farkına varma ve davranışlar olarak ifade edilmektedir. Kontrol özelliğine sahip kişiler yaşanmış olaylar ve bu olayların sonuçlarını tahmin ettikleri gibi beklerler. Bundan farklı olarak bireyler kendilerinin kapasiteleri, hayal güçleri bilgi düzeyleri ile çevrede fark yaratmayı isteyenlerdir (Yaşlı, 2015: 13).

Hayatta zor durumlarla karşı karşıya kalındığında herhangi bir çıkar yol bulunamadığında bu durumu tehditte fırsatı çevirebilen kontrol özelliği olan bireyler, kendisinden istenen davranışı ortaya koyabilme, başarılı odaklı olabilme, kişisel çaba ve özgürce seçim yapabilen kişilerdir (Terzi, 2005: 21).

MEYDAN OKUMA

Hayatta herhangi bir etkinliği olmayan, pasif olan durumların yerine yeniliklerin olmasının gerekliliğine inanılması ve yeniliklere yol açan faktörleri güven duyulmayan unsurlar yerine enteresan bir tecrübe olarak ifade edilebilir. Yeniliğe açık olmaları belirsizliğe karşı hoşgörülü olmaları meydan okumaya eğilimli bireylerin özellikleri arasında gösterilebilir (Yaşlı, 2015: 14).

PERFORMANS

Çalışan bireyin, yaptığı iş için sarf etmesi gereken maksimum çabası, iş ile ilgili öğrendiği bilgiler, kişisel çaba ve yaptığı işin karşılığında aldığı sonuç performans olarak ifade edilebilir. Çalışanın işinde iyi bir performans göstermesi isteniyorsa bazı koşulları karşılaması gerekmektedir. İlk olarak çalışan bireyin yaptığı işi ne derecede bildiği, ikincisi ise meslek anlamında ne kadar tecrübeli olduğudur. Çalışan bireyin yaptığı işten aldığı sonuç, çalışanın yaptığı iş ve mesleğini sevmesine, daha verimli, istekli ve nitelikli iş yapmasını gösterir. Burada en büyük görev önce çalışanın yöneticisi sonra ise çalışma arkadaşlarına bağlıdır; çalışan birey çalışma ortamı içerisinde işine daha çok özendirilmelidir (Özmercan, 2016: 10).

İş yerinde performans iki temel noktada ele alınmaktadır. Biri örgütsel performans, diğeri ise bireysel performanstır. Bireysel bazlı performansta çalışan birey kendisine verilen görevi en iyi şekilde yerine getirmeye çabalayan kişidir. Bir çalışan bireyin performansı için işin çalışan bireye uygunluğu, o işteki becerisine bağlılığı ve uygunluğu olduğunu söylenebilir. Bu özelliklere sahip bireylerin başarılı olduğu sahip olmayanların ise başarısız olduğu söylenmektedir (Çelebi, 2017: 72).

Bireysel performans ile ilgili birçok kavram tanımlanmıştır. Bu kavramlardan birincisi, çalışan bireyin hayattaki ihtiyaçlarını karşılamak için bir işyerinde işe ait verilen görev ve sorumlulukları yerine getirmesi sonucunda, ihtiyaçlarının karşılığını almak için çaba harcamasıdır. Kişiyi iş hayatının dış tarafında olmasını düşünmek pek olası bir durum olmadığından iş yerindeki yöneticiler çalışanın beklenenden daha fazla performans gösterdiğini görmek isterler. Çalışanın performansından sorumlu olan insan kaynakları departmanı ise, bu iş yerinde ulaşılmak istenen hedefe daha sağlam ilerlenmesi için çalışan bireyin istenen performansa karşı duyarlı olmasını ve hedeflerini gerçekleştirmelerini istemektedirler. Çalışana sunulan kariyer imkânları, maaş ve prim olanakları, terfi sistemi, şirket içerisindeki eğitim ve geliştirme faaliyetleri performans konusundaki önemini de karşımıza çıkartmaktadır (Ulusoy, 2012: 42-43).

YARATICILIK

Bireyin kendisi, problemleri çözme becerisi, bir şeyi yapabilme gücü ve hayal gücünün olması yaratıcılık kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaratıcılık alışılmışın dışında olan, kişiye özel olan, sanatla ilgisi olan özellikler yaratıcılık kavramını ortaya çıkartmaktadır. Yaratıcı olan birey yaşanan

olaylar ve durumlara daha değişik açıdan bakabilir, farklı bir düşünce ile olayları çeşitli sonuçlara ulaştırabilirler. Yaratıcılık ile, herkes tarafından bilinmeyen, olağandışı, bilindik kalıpların dışında düşünüp olaylara değişik açıdan bakılabilmektedir (Biçen, 2019: 3).

Yaratıcılık, düşünce gücünün bir sonucudur. Mevcutta bulunan herhangi bir şeyin bulunduğu konumdan daha iyi hale getirilmesi yaşanan ortamda meydana gelen olayların olduğundan farklı bir bakış açısı ile değerlendirilmesi gibi bir takım birbirini izleyen süreçler olarak ifade edilmektedir (Coşkun, 2020: 61).

Günümüzde yeterli bir bilgi birikimine sahip olmanın yanı sıra artık büyük bir öneme sahip olan yaratıcılığa ihtiyaç duyulmaktadır. Değişimin ön planda olduğu günümüzde işletmeler problemlere çözüm üretebilen mevcut durumu daha iyi hale getirebilen araştırmacı kişiliğe sahip kişiler aramakta ve o kişilerle çalışmak istemektedirler (Korkmaz, 2020: 32).

Bilim ve teknoloji alanında çeşitli yenilikler yapıyor olması herhangi bir sektör farketmeden başarılı bir etki bırakmakta ve bu değişime uyum sağlamaktadır. Şirketler kendi buldukları alanlarda bir adım ön plana çıkmaktadırlar. Küresel rekabetin var olduğu günümüzde değişim ve yeniliğin hem birey için hem de şirketler için önemi göz önüne alınmaktadır. Şirketler örgütsel anlamda bir başarı kazanmak istiyorlarsa, çalışanlarına eğitim ve geliştirme açısından destek vermeli ve çalışanlarının içlerindeki yaratıcılığı ortaya çıkarmalıdır (Güler, 2019: 32).

İŞ TATMİNİ

Alanyazında son kırk yılda en çok çalışılan konularından birisi olan iş tatmini, araştırmacılar tarafından çok boyutlu ve farklı yöntemler ile çalışmalara hem konu olmuş ve hem de önemli bir kavram olma özelliğini koruyarak günümüze kadar gelmiştir. İş tatmini bir işe duyulan tutum olarak ifade edilmektedir. Bir başka deyişle bireylerin çalıştıkları iş yerlerinde yaptığı iş ile ilgili tutumları tecrübeleri karşılığında yapılan değerlendirmeler sonucunda kişinin verdiği olumlu tepkileri olarak ifade edilebilir (Poyraz ve Kama, 2008: 147).

Bireylerin çalışma ortamlarında karşılaştıkları durumlara karşı gösterdikleri olumlu ya da olumsuz bir etki olduğundan herhangi bir şey ile ölçülemez, gözlem yapılamaz ve maddi olarak değil manevi olarak hissedilebilir. Çalışan birey yaptığı iş karşısında aldığı doyumun ne kadarını karşıladığı ile ilgili olduğundan iş tatmini her çalışan için farklıdır. İş tatmini çalışanın yaptığı işin farklı boyutlarına karşı göstermiş olduğu davranış olduğundan çalışanın işten aldığı doyuma farklıdır. Kısaca çalışanın kendi içerisinde kurduğu iş tatmini, hem maddi hem manevi yönden ele alınır (Ercan, vd., 2019: 102). İş tatmini hem örgütsel hem de bireysel anlamda farklı sonuçlar doğurmaktadır. Bir işletmede çalışanın işten aldığı doyum iş tatmini, iş yeri yöneticisi ve işletme sahiplerinin önemli görevleri arasındadır. İşletme yöneticilerinin çalışanlarına eşit davranması, geri bildirimler vermesi, iş yerinde herhangi bir problem karşısında sonucu çözüme kavuşturmaları, çalışanlar ile iletişimlerinin kuvvetli olması hem çalışanın motive olmasını hem de işine olan tatminini yükseltmesini sağlar (Kurnaz ve Oruç, 2019: 379).

Çalışmada psikolojik dayanıklılığın akademik ortamlarda önemli olduğu ve akademisyenler açısından birtakım önemli sonuçlarla ilişkili olacağı öngörülmektedir. Literatürdeki çalışmalardan yola çıkarak psikolojik dayanıklılığın performans, yaratıcılık ve iş tatmini üzerindeki etkisini incelemek için aşağıda belirtilen şu hipotezler geliştirilmiştir;

H1: Psikolojik dayanıklılık performansı pozitif yönde etkiler.

H1a: Kontrol performansı pozitif yönde etkiler.

H1b: Meydan okuma performansı pozitif yönde etkiler.

H1c: Kendini adama performansı pozitif yönde etkiler.

H2: Psikolojik dayanıklılığın iş tatmini pozitif yönde etkiler.

H2a: Kontrol iş tatminini pozitif yönde etkiler.

H2b: Meydan okuma iş tatminini pozitif yönde etkiler.

H2c: Kendini adama iş tatminini pozitif yönde etkiler.

H3: Psikolojik dayanıklılığın yaratıcılığı pozitif yönde etkiler.

- H3a:** Kontrol yaratıcılığı pozitif yönde etkiler.
H3b: Meydan okuma yaratıcılığı pozitif yönde etkiler.
H3c: Kendini adama yaratıcılığı pozitif yönde etkiler.

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Bu bölümde; araştırmanın amacı ve kapsamı, araştırmanın yöntemi ve örnekleme, araştırmanın hipotezleri ve araştırmanın analizine yer verilmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI ve KAPSAMI

Araştırmanın temel amacı üniversitelerdeki akademisyenlerin psikolojik dayanıklılığa yönelik tutumlarının performans, yaratıcılık ve iş tatmini üzerindeki etkisini incelemek ve değerlendirmektir. Bu çalışmada psikolojik dayanıklılık konusu ele alınmakta ve Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi akademisyenleri üzerinde bir alan çalışmasını içermektedir. Psikolojik dayanıklılık konusu ile ilgili yapılan bu çalışma sonucunda elde edilecek bulguların teorik ve uygulama bağlamında ilgili literatürün gelişimine katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ, EVRENİ ve ÖRNEKLEMİ

Araştırmanın örneklemini Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi akademisyenleri oluşturmuştur. Verileri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Anketler yerleşke içerisinde bulunan akademisyenlere dağıtılmış, gönüllülük esasına göre doldurmaları rica edilmiş, sonrasında ise doldurulan anketler toplanmıştır. Toplam 124 anket yaptırılmıştır. İki bölümden oluşan ankette birinci bölümde akademisyenlerin demografik özelliklerini ölçmeye yönelik 5 soru, ikinci bölümde ise psikolojik dayanıklılık, performans, yaratıcılık ile ilgili toplam 43 soru yer almaktadır. İkinci bölümdeki sorularda 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan ölçekler ise şunlardır;

Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği: Terzi (2016)'ın çalışmasından yararlanılmıştır.

Performans Ölçeği: Tengilimoğlu ve Okutan'ın (2002) makalelerinde kullanmış oldukları ölçek çalışmamızda kullanılmıştır.

Yaratıcılık Ölçeği: Koçak (2009)'un çalışmasında kullandığı ölçekten yararlanılmıştır.

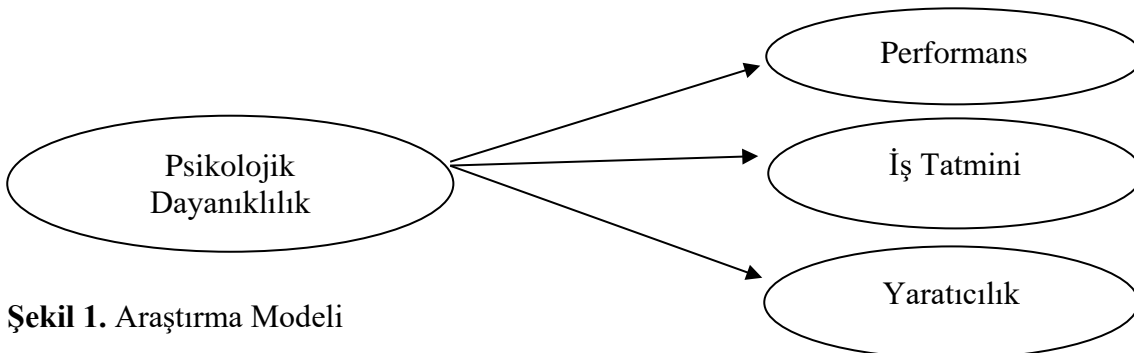
İş Tatmini Ölçeği: Bilgin (2009)'un çalışmasında kullandığı ölçekten yararlanılmıştır.

ARAŞTIRMANIN ANALİZİ

Araştırmada toplanan verileri analiz etmek için SPSS 22.0 istatistik programından yararlanılmıştır. Verileri analiz etmek için frekans, faktör analizi, güvenilirlik, korelasyon ve regresyon analizlerinden faydalanılmıştır.

ARAŞTIRMANIN MODELİ

Araştırmanın amaçları doğrultusunda aşağıda Şekil 1'de çalışmada yer alan değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren modele yer verilmiştir;

Şekil 1. Araştırma Modeli

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırmanın en önemli sınırlılıklarından bir tanesi araştırmanın yapılacağı dönemin covid-19 salgın hastalığına denk gelmiş olması ve bu yüzden anketlerin yapılmasını kısmen engellemiştir. Özellikle esnek çalışma sistemi neticesinde birçok akademisyene ulaşamamış ve hatta bazı akademisyenler çalışmaya katılımı reddetmişlerdir. Diğer bir sınırlılık ise çalışmanın sadece Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesin de görev yapmakta olan akademisyenlere yapılması, bazı akademisyenlerin soruları algılama derecesi ve bu soruları cevaplandırmadaki istekleri, çalışmanın belli bir zaman süreci içerisinde başlayıp bitmesi, çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmuştur. Bu çalışmada toplanan verilerin güvenilirliği ve geçerliliği veri toplamada kullanılan anket tekniğinin özellikleri ve ankete katılanların verdikleri cevapların gerçekliği ile sınırlı kalmaktadır.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Bu bölümde çalışmamızın analizleri sonucunda elde edilen demografik ve temel bulgulara yer verilmiştir ve sonrasında sonuçlar ile ilgili olarak birtakım değerlendirmelerde bulunulmuştur.

DEMOGRAFİK BİLGİLER

Tablo 1. Akademisyenlerin Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

Değişkenler	Kategoriler	N	%
Cinsiyet	Kadın	49	39,5
	Erkek	75	60,5
Yaş	18-26	5	4,0
	27-35	36	29,0
	36-45	50	40,3
	46 ve üzeri	33	26,6
Medeni Hal	Evli	89	71,8
	Bekar	35	28,2
Eğitim Düzeyi	Lisans	4	3,2
	Lisansüstü	74	59,7
	Diğer	46	37,1
Kıdem	5 yıldan az	25	20,2
	6-10 yıl	38	30,6
	11-15 yıl	26	21,0
	16-20 yıl	8	6,5

	20 yıl ve üzeri	27	21,8
--	-----------------	----	------

- Araştırmaya katılan akademisyenlerin 49'unu kadınlar (%39,5) ve 75'ini ise (%60,5) erkekler meydana getirmiştir.
- Akademisyenlerin yaş aralıklarına göre dağılımları incelendiğinde ise 5 akademisyenin (%4,0) 18-26 yaş ve altındakilerden oluştuğu belirlenerek örneklemin en küçük grubunu oluşturmuştur. 36 akademisyenin (%29,0) 27-35 yaş grubunun oluşturduğu belirlenmiştir. Araştırma örnekleminin en büyük yaş grubunu ise 36-45 yaş aralığında bulunan 50 akademisyen (%40,3) meydana getirmiştir. 33 akademisyenin ise (%26,6) 46 ve üzeri yaş grubunu oluşturmaktadır.
- Akademisyenlerin medeni durumları değerlendirildiğinde 89 akademisyenin (%71,8) evli ve 35 akademisyenin (%28,2) ise bekâr olduğu belirlenmiştir.
- Araştırmaya katılan akademisyenlerin eğitim düzeyi incelendiğinde 4 kişinin (3,2) lisans, 74 kişinin (59,7) lisansüstü, 46 kişinin (37,1) diğer eğitim düzeyine sahip olduklarını söylemişlerdir.
- Kıdemle ilgili soruyu yanıtlayan akademisyenlerin 25'u (%20,2), 5 yıldan az aralığında çalışma deneyimine sahip olduklarını belirtmişlerdir. 38'i (30,6) 6-10 yıl arasında çalışma deneyimine sahip, 26'sı (21,0) 11-15 yıl arası çalışma deneyimine sahip, 8'i (6,5) 16-20 yıl arası çalışma deneyimine sahip, 27'si (21,8) 20 yıl ve üzeri çalışma deneyimine sahip olduklarını söylemişlerdir.

ARAŞTIRMADA KULLANILAN ÖLÇEKLERİN GÜVENİLİRLİK ANALİZLERİ

Aşağıdaki tabloda çalışmamızda kullanılan ölçeklerden elde edilen her bir boyutun güvenilirlik analizi sonucuna ait veriler yer almaktadır.

Tablo 2. Ölçeklere İlişkin Soru Adetleri ve Cronbach's Alpha Katsayıları

Değişkenler	İfade sayısı	Çıkarılan ifade sayısı	Alpha Katsayısı
Psikolojik Dayanıklılık	21		,843
Kendini Adama	7	1	,741
Kontrol	7		,661
Meydan Okuma	7		,774
Performans	9		,841
Yaratıcılık	9	1	,829
İş Tatmini	4		,942

Psikolojik dayanıklılık Cronbach's alpha katsayısı (,843), kendini adama boyutu Cronbach's alpha katsayısı (,741), kontrol boyutu Cronbach's alpha katsayısı (,661), meydan okuma boyutu Cronbach's alpha katsayısı (,774), performans Cronbach's alpha katsayısı (,841), yaratıcılık Cronbach's alpha katsayısı (,829), iş tatmini Cronbach's alpha katsayısı (,942) olarak tespit edilmiş ve bu değerlerin güvenilir olduğu kabul edilmiştir.

ARAŞTIRMANIN TEMEL BULGULARI

Alan çalışmamızda yer alan temel bulgulara ilişkin olarak öncelikle korelasyon analizi sonrasında ise regresyon analizi yapılmış ve bunların sonuçları açıklanmıştır.

KORELASYON ANALİZİ

Bu bölümde araştırmanın değişkenler arasındaki ilişkileri korelasyon analizi yapılarak incelenmiş ve sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3 . Korelasyon Analizi ve Sonuçları

	1	2	3	4	5	6	7
Psikolojik Dayanıklılık	1 124						
Kontrol	,732** ,000 124	1 124					
Kendini Adama	,801** ,000 124	,311** ,000 124	1 124				
Meydan Okuma	,855** ,000 124	,419** ,000 124	,624** ,000 124	1 124			
Performans	-,438** ,000 124	-,156 ,084 124	-,541** ,000 124	-,361** ,000 124	1 124		
İş Tatmini	,379** ,000 124	,201* ,025 124	,471** ,000 124	,241** ,007 124	-,478** ,000 124	1 124	
Yaratıcılık	,440** ,000 124	,390** ,000 124	,365** ,000 124	,295** ,001 124	-,484** ,000 124	,650** ,000 124	1 124

** . Correlationis significant at the 0.01 level (2-tailed)

* . Correlationis significant at the 0.05 level (2-tailed)

Tablo 3' deki korelasyon analizi ve sonuçları incelendiğinde;

- Psikolojik dayanıklılık boyutlarından olan kontrolün ($r=,390;p<0,01$) iş tatmini ($r=,201;p<0,05$) ve yaratıcılık ($r=,390;p<0,01$) arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Fakat psikolojik dayanıklılığın boyutu olan kontrolün performans ile herhangi bir ilişkiye sahip olmadığı görülmüştür.
- Psikolojik dayanıklılık boyutlarından olan kendini adamanın ($r=,801;p<0,01$) iş tatmini ($r=,471;p<0,01$) ve yaratıcılık ($r=,365;p<0,01$) arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu, performans ($r=-,541;p<0,01$) ile negative yönde bir ilişki olduğu belirlenmiştir.
- Psikolojik dayanıklılık boyutlarından olan meydan okuma ($r=,855;p<0,01$) iş tatmini ($r=,241;p<0,01$) ve yaratıcılık ($r=,295;p<0,01$) arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu, performans ($r=-,361;p<0,01$) ile negative yönde bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

- Psikolojik dayanıklılık ile performans ($r=-,438;p<0,01$) arasında negatif yönde bir ilişki olduğu belirlenmiştir.
- Psikolojik dayanıklılık ile iş tatmini ($r=,379;p<0,01$) arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu belirlenmiştir.
- Psikolojik dayanıklılık ile yaratıcılık ($r=,440;p<0,01$) arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

REGRESYON ANALİZİ

Bu bölümünde çalışmamızın ana hipotezlerini test etmek için yapılan regresyon analizlerine ilişkin bulgular ve sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4. Psikolojik Dayanıklılık Boyutlarının Performans Üzerine Etkisi: Regresyon Analizi

Model	Standartlaşmamış Katsayılar		Standartlaşmış Katsayılar	T	P	F	R2	ΔR2
	B	Standart Hata	Beta					
Sabit	4,523	,496		9,122	,000	17,264	,549	,301
Kontrol	,181	,113	,142	1,603	,111			
Meydan okuma	-,370	,110	-,286	-3,365	,001			
Kendini adama	-,475	,088	-,455	-5,418	,000			

Bağımlı Değişken: Performans

Psikolojik dayanıklılık boyutlarından olan kontrolün “H1a” ($\beta=,142;p>0,05$) performansı etkilemediği belirlenmiştir. Ancak meydan okuma “H1b” ($\beta=-,286;p<0,05$) ve kendini adamanın “H1c” ($\beta=-,455;p<0,05$) performansı negatif yönde etkilediği belirlenmiştir. Elde edilen bu sonuçlara göre “H1a”, “H1b” ve “H1c” hipotezleri ret edilmiştir.

Tablo 5. Psikolojik Dayanıklılık Boyutlarının İş Tatmini Üzerine Etkisi: Regresyon Analizi

Model	Standartlaşmamış Katsayılar		Standartlaşmış Katsayılar	T	P	F	R2	ΔR2
	B	Standart Hata	Beta					
Sabit	,778	,557		1,395	,165	30,366	,657	,432
Kontrol	-,146	,127	-,092	-1,153	,251			
Meydan okuma	,137	,124	,085	1,103	,272			
Kendini adama	,860	,099	,661	8,731	,000			

Bağımlı Değişken: İş tatmini

Psikolojik dayanıklılık boyutlarından olan kontrolün “H2a” ($\beta=-,092;p>0,05$) ve meydan okuma “H2b” ($\beta=,085;p>0,05$) iş tatmini etkilemediği belirlenmiştir. Ancak kendini adamanın “H2c” ($\beta=-,455;p<0,05$) iş tatmini pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Elde edilen bu sonuçlara göre “H2a” ve “H2b” hipotezleri ret edilirken “H2c” kabul edilmiştir.

Tablo 6. Psikolojik Dayanıklılık Boyutlarının Yaratıcılık Üzerine Etkisi: Regresyon Analizi,

Model	Standartlaşmamış Katsayılar		Standartlaşmış Katsayılar	T	P	F	R2	ΔR2
	B	Standart Hata	Beta					
Sabit	1,105	,502		2,201	,030	11,118	,466	,218
Kontrol	,374	,109	,306	3,435	,001			
Meydan okuma	,301	,115	,270	2,610	,010			
Kendini adama	-,002	,134	-,001	-,013	,989			

Bağımlı Değişken: Yaratıcılık

Psikolojik dayanıklılık boyutlarından olan kontrolün “H3a” ($\beta=,306;p<0,05$) ve meydan okumanın “H3b” ($\beta=,270;p<0,05$) yaratıcılığı pozitif etkilediği belirlenmiştir. Ancak kendini adamanın “H3c” ($\beta=-,001;p>0,05$) yaratıcılığı etkilemediği belirlenmiştir. Elde edilen bu sonuçlara göre “H3a” ve “H3b” hipotezleri kabul edilirken “H3c” ret edilmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Günümüzün iş dünyasındaki koşullar nedeniyle, beklenmeyen zorlu durumlar karşısında yola devam edebilen çalışanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Psikolojik dayanıklılığı olan kişiler, engelleri ortadan kaldıran veya onların üstesinden gelen, hataları öğrenme fırsatı olarak gören, değişime uyum gösteren, karmaşık ve belirsiz durumlarda ekibi odakta ve sakin tutabilenlerdir. Bir diğer deyişle, bu kişilerin çatışmayı etkili yönetme becerisini besleyen özelliklere sahip oldukları söylenebilir. Bu doğrultuda geçtiğimiz yıllarda bilimsel araştırmacılar tarafından dikkat çekilen bu bilgi psikolojik dayanıklılık konusuna verilen önemin giderek arttığı görülmektedir. Psikolojik dayanıklılık konusu ile ilgili olarak gerek ulusal gerekse uluslararası alanda yapılmış çalışmaları incelendiğinde ve psikolojik dayanıklılığın pek çok değişkenle ilişkilendirildiğini görülmüştür. Bu çalışmada psikolojik dayanıklılığın performans, iş tatmini ve yaratıcılık üzerine etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan alan çalışması sonucu elde edilen veriler analiz edilmiş ve ulaşılan bulgular aşağıda ele alınıp değerlendirilmiştir.

Çalışmamızın birinci hipotezi (H1:Psikolojik dayanıklılık performansı pozitif yönde etkiler. (H1a:Kontrol performansı pozitif yönde etkiler, H1b: Meydan okuma performansı pozitif yönde etkiler, H1c: Kendini adama performansı pozitif yönde etkiler) şeklinde olup, analiz sonuçlarına göre meydan okuma ve kendini adama performansı negatif yönde etkilerken, kontrol boyutunun performansı etkilemediği belirlenmiştir. Bu çerçevede “H1a”, “H1b” ve “H1c” hipotezleri ret edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar göstermektedir ki psikolojik dayanıklılığın boyutu olan meydan okuma ve kendini adama'nın performans üzerinde negatif bir etkisi varken, kontrol boyutunun performans üzerinde etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu sonuçların literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Alan çalışmamızdan farklı olarak, Polatçı (2014)'ın polis teşkilatı üzerine yapmış olduğu çalışmasında dayanıklılığın performans üzerinde pozitif etkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bütün bu veriler ışığında psikolojik dayanıklılık boyutları olan kendini adama, meydan okuma ve kontrolün performansı pozitif yönde (her ne kadar alan çalışmamızda desteklenirse de) etkilemesinin mümkün olduğu söylenebilir. Fakat daha kesin bilgilere ulaşabilmek adına psikolojik dayanıklılık ile performans arasındaki ilişkinin farklı çalışmalar tarafından desteklenmesinin gerekli olduğunu söylemek doğru olacaktır.

Çalışmamızın ikinci hipotezi (H2: Psikolojik dayanıklılık iş tatminini pozitif yönde etkiler. (H2a: Kontrol iş tatminini pozitif yönde etkiler, H2b: Meydan okuma iş tatminini pozitif yönde etkiler, H2c:

Kendini adama iş tatminini pozitif yönde etkiler) şeklinde olup, analiz sonuçlarına göre kontrol ve meydan okumanın iş tatminini etkilemediği, kendini adamanın iş tatminini pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Bu çerçevede “H2a” ve “H2b” hipotezleri ret edilirken, “H2c” hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre psikolojik dayanıklılık boyutlarından kontrol ve meydan okumanın iş tatminine etki etmediği, kendini adama boyutunun iş tatminini pozitif yönden etkilediği tespit edilmiştir. Konu ile ilgili çalışmalar incelendiğinde; (Çetin ve Basım, 2011; Erkuş ve Fındıklı, 2013; Akdemir ve Açı, 2017) çalışmaları psikolojik dayanıklılık ve iş tatmini ilişkisinin araştırıldığı ve sonuçlarının pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. İşinden tatmin olan kişilerin işine kendini adadıkları görülürken, kontrol özelliğine sahip ve zorluklara karşı meydan okuma özelliğini kazanan kişilerin de işlerinden tatmin olması mümkün iken, çalışmamız tarafından desteklenmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sebeple üst yönetim tarafından iş tatmin seviyelerini yükseltmek için kurum da çalışanlarının fikir ve eylemleri desteklenmeli, fikirler objektif olarak değerlendirilmeli ve çalışanlara söz hakkı tanınmasının gerekli olduğu söylenebilir.

Çalışmamızın üçüncü hipotezi (H3:Psikolojik dayanıklılık yaratıcılığı pozitif yönde etkiler. (H3a: Kontrol yaratıcılığı pozitif yönde etkiler, H3b: Meydan okuma yaratıcılığı pozitif yönde etkiler, H3c: Kendini adama yaratıcılığı pozitif yönde etkiler) şeklinde olup, analiz sonuçlarına göre kontrol ve meydan okumanın yaratıcılığı pozitif yönde etkilediği, kendini adamanın yaratıcılığı etkilemediği belirlenmiştir. Bu çerçevede “H3a” ve “H3b” hipotezleri kabul edilirken, “H3c” hipotezi ret edilmiştir. Bu doğrultuda literatür incelendiğinde psikolojik dayanıklılık ile yaratıcılık ilişkisini ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmamızdaki sonuçlardan yola çıkarak kontrol yeteneği ve meydan okuma özelliği yüksek olan kişilerin diğer çalışanlara oranla daha yaratıcı oldukları, daha esnek oldukları, yeni durumlara uyum sağladıkları ve daha dikkatli oldukları söylenebilir. Kendini adama yani bağlanma özelliğine sahip olan kişiler çeşitli ve belirli yaşam alanlarına eğilimli olabilmektedirler. Yaratıcı olma eğilimi olmayan sadece kendisini ve çevresini anlamlandırmaya çalışan bu bireyler yaratıcı olma özelliğine sahip olmayabilirler. Daha kesin bilgilere ulaşabilmek adına da farklı çalışmalar farklı şehir ve alanlarda uygulanabileceğini söylemek mümkündür.

Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın da birtakım kısıtları vardır. Mevcut çalışma, uygulama gücüyle ile zaman ve ekonomik kısıtlılıklar nedeniyle sadece tek bir ilde ve zaman diliminde gerçekleştirilebilmiştir. Bu alanda benzer ölçekler kullanılarak farklı il ve bölgelerde, farklı zaman dilimlerinde yapılacak yeni çalışmalar, araştırmanın güvenilirlik ve geçerliliğine katkı sağlayacağı gibi, yeni bakış açılarının da ortaya çıkmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Akdemir B., Açı, A.M.** (2017). Psikolojik Sermaye ve İş Tatmini İlişkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. Akademik Yaklaşımlar Dergisi. 8(2):57-79
- Alnar, M.** (2015). Sağlık Kurumlarında İş Tatminive Örgütsel Bağlılık Tutumlarının Psikolojik Dayanıklılıktaki Rolü. Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul
- Basım, H.N., Çetin, F.** (2011). Yetişkinler için Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması. Türk Psikiyatri Dergisi, 22(2):104-114.
- Biçen, E.** (2019). Yaratıcılık Ve Yenilik Yönetiminde Örgütsel Yapı. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İzmir
- Coşkun, Ö.F.**(2020). Örgütsel Adalet İle Örgütsel Yaratıcılık Arasındaki İlişkide Örgütsel Sessizliğin Aracılık Rolü: Bursa İli Otomotiv Sektöründe Bir Araştırma. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi. Hatay
- Çetin, C., Anuk, Ö.** (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Yalnızlık Ve Psikolojik Dayanıklılık: Bir Kamu Üniversitesi Öğrencileri Örnekleme. Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi. 7(5):170-189

- Deniz, S., Çimen, M., Yüksel, O.** (2020). Psikolojik Sağlamlığın İş Stresine Etkisi: Hastane Çalışanlarına Yönelik Bir Araştırma. İşletme Bilimi Dergisi (Jobs). 8(2):351-370
- Derin, N., Demirtaş, Ö., Doğan, T.G.** (2020). Vizyoner Liderlik Davranışlarının Örgütsel Destek Aracılığıyla Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Üzerindeki Etkisi: Psikolojik Rahatlığın Düzenleyici Rolü. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 41:550-562
- Ercan, A., Kazançoğlu, İ., Küçükaltan, B.** (2019). İş Stresi, İş Tatmini, Örgütsel Kıvanç Ve İşten Ayrılma Niyeti Etkileşiminin İş Performansı İle İlişkisi. Special Issue On Business And Organization Research. 14:101-114
- Erkoç, B., Danış, Z. M.** (2020). Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Sağlamlık Düzeylerinin Tespit Edilmesine Yönelik Bir Araştırma. Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 4(1):34-42
- Erkuş, A., Fındıklı, M.A.** (2013). Psikolojik Sermayenin İş Tatmini, İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi 42(2):302-218
- Güler, G.E.** (2019). Çalışanların Bilişim Teknolojilerine Yönelik Öz-Yeterlilik Algısının Bireysel Yaratıcılık Algısı Üzerindeki Etkisi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul
- Kararımkar, Ö., ve Çetinkaya, R. S.** (2011). Benlik Saygısının Ve Denetim Odağının Psikolojik Sağlamlık Üzerindeki Etkisi: Duyguların Aracı Rolü. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi 4(35):0-41.
- Kavi, E., Karakale, B.** (2018). Çalışan Psikolojisi Açısından Psikolojik Dayanıklılık. Hak-İş Uluslararası Emek Ve Toplum Dergisi. 7(7):55-77
- Kılıç, D.Ş.** (2014). Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık Ve Psikolojik Dayanıklılıklarının İncelenmesi. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum
- Korkmaz, Ö.** (2020). Proaktif Kişilik Özelliğinin Öz Yeterlilik, Yaratıcılık Ve İş Tatmini Üzerindeki Etkileri. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale
- Kurnaz, İ. P., Oruç, İ.** (2019). Örgütsel Adalet Ve İş Tatmini Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma. Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 3(3):375-390
- Nurhat, T.** (2017). Özel Eğitimde Çalışan Öğretmenlerin Psikolojik Dayanıklılık Ve Tükenmişlik Düzeylerinin İncelenmesi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul
- Özmercan, C.** (2016). Performans Değerlendirmesistemleri Ve Sürdürülebilirperformans: Milli Eğitimde Bir Uygulama. Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Karabük
- Polatçı, S.** (2014). Psikolojik Sermayenin Görev ve Bağlamsal Performans Üzerindeki Etkileri: Polis Teşkilatında Bir Araştırma. Ege Akademik Başarı Dergisi. 14(1):115-124
- Poyraz, K., Kama, B.** (2008). Algılanan İş Güvencesinin, İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık Ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 13(2):143-164
- Saruhan, U.** (2019). Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlik Düzeyleri İle Psikolojik Dayanıklılık, Algılanan Sosyal Destek Ve İş Yaşamında Yalnızlık Düzeylerinin İlişkisi. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Tokat
- Serinikli, N.** (2019). Çalışanların Örgütsel Destek Algılarının İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisinde Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi. 7(18):499 – 515

- Sezgin F.** (2012). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Psikolojik Dayanıklılık Düzeylerinin İncelenmesi. Kastamonu Eğitim Dergisi. 20(2):489-502
- Terzi, Ş.** (2005). Öznel İyi Olmaya İlişkin Psikolojik Dayanıklılık Modeli. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Doktora Tezi. Ankara
- Terzi, Ş.** (2008). Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Dayanıklılıkları ve Algıladıkları Sosyal Destek Arasındaki İlişki. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi. 3(29):1-11.
- Ulusoy, G.** (2012). İşletmelerde Örgütsel Zekânın Performansa Etkileri Üzerine Yönetici Ve Çalışan Algıları. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Ankara
- Yaşlı, Ü.** (2015). Liderlik Tarzı Ve Kişiliğin Psikolojik Dayanıklılık Tutumlarındaki Rolü. Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Ankara

**THE RELATIONSHIP OF ATTACHMENT STYLES AND LONELINESS LEVELS
OF MARRIED AND DIVORCED WOMEN**

Balkız ÇELİK

M.Sc. in Psychology

Banu YAZGAN İNANÇ

Prof.Dr., Toros University, Turkey.

Orcid No: 0000-0003-2987-2155

This research aimed to investigate the correlation of the attachment styles and loneliness of married and divorced women. These two variables were examined as related to forms of socioeconomic variables being educational status, duration of marriage, employment status and income levels of participants. Three Dimensional Attachment Styles Scale and UCLA Loneliness Scale together with Demographic Information Form was used to collect the data. The scales were applied face to face. A snowball sample was used; participants were 95 married and 75 divorced females, total of 170 participants responded to scales. A multiple regression analysis was used to analyze the data. Results revealed a significant relationship between attachment styles and loneliness scores of married and divorced females. A significant positive relationship was found between avoidant attachment style and loneliness level. A negative relationship between secure attachment style and loneliness level was also found. Another positive relationship that was found was between anxious-indecisive attachment style and loneliness level. Results were discussed as based on with accordance with the aim of the study.

Keywords: Attachment Styles, Loneliness, Married and Divorced Women

**ANALYSIS OF APPROACHES TO EFFICIENCY EVALUATION FOR
ENTERPRISE ENVIRONMENTAL RISK MANAGEMENT**

Olena Korobets

Department of Marketing, Sumy State University, Ukraine

Tetyana Pimonenko

Department of Marketing, Sumy State University, Ukraine

Oleksii Lyulyov

Department of Marketing, Sumy State University, Ukraine

The paper analyzes and systematizes the existing approaches to assessing the environmental risk management system for the enterprise. The concept of environmental risk management is now becoming widespread. The issues of effective and well-established environmental risk management are becoming so important that they are taken into account not only at the level of individual enterprises but also at the international level in standards and recommendations for risk management. However, the issue of evaluating the effectiveness of the environmental risk management system is less studied than the question of its formation. In most cases, existing approaches to the study of the environmental risks are aimed at implementing internal control rather than assessing the effectiveness of their management. The problem assessment of the development of the environmental risk management effectiveness was analyzed on the basis of a number of studies by scientists involved in assessing the overall enterprise risk management system. In the course of the research, it was determined that the evaluation of the effectiveness of the environmental risk management system is the third stage of the implementation of the environmental risk management process at the enterprise. The main purpose of this stage is to quantify the effectiveness of the environmental risk management system and its tools, taking into account the impact of factors that constrain the management process. During the study results analysis of the environmental risk management system, several controversial issues were identified. The results of existing approaches systematization and identification of their shortcomings, allowed to form three approaches to assessing the environmental risk management system of the enterprise depending on the parameters and procedures: probability-cyclical, subjective-analytical and system-dynamic. The results of the study can be used in making management decisions to improve environmentally friendly activities of enterprises.

Keywords: environmental risks, enterprise, management efficiency, evaluation, approaches.

Acknowledgements

This research was funded by grants from the Ministry of education and science in Ukraine (0121U100468, 0120U102002).

METHODICAL APPROACHES TO ASSESSING THE TAX COMPETITIVENESS OF COUNTRIES

Oleksiy Mazurenko

Deputy Head of the Main Department of the State Tax Service of Ukraine in Sumy region,

PhD student

Sumy State University, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-5925-3692>

ABSTRACT

In conditions of the high level of turbulence and uncertainty in the country, which has a destructive impact on its economic and social development, it is important to develop measures to increase the country's economic attractiveness to international partners and improve the indicators of its economic development. In this context, one of the integral indicators that summarize the qualitative and quantitative components of the functioning of the country's tax system is the level of tax competitiveness. In addition to the direct impact on tax revenues, which reduces the country's capacity to finance economic and social programs, reduces spending on social protection, investment development, low level of tax competitiveness of the economy negatively affects the country's attractiveness to foreign partners in terms of launching or business expansion. The work is devoted to the study of the economic sense of the concept of "tax competitiveness of the country" and drivers of its increase. The paper summarizes the factors of the external and internal environment that affect the quality of the tax system of the country. Based on the analysis of indicators of the formation of tax competitiveness of Ukraine, it is concluded the low level of tax competitiveness in Ukraine compared to highly developed countries. The author summarizes the methodological approaches to assessing the level of tax competitiveness of the country, analyzes its advantages and disadvantages. It is concluded that the most effective approaches to assessing the level of tax competitiveness are rating approaches based on international indices. This study allowed the authors to conclude that it is necessary to develop a unified approach to assessing the level of tax competitiveness of the economy in the process of increasing the level of tax competitiveness.

Keywords: tax competitiveness, assessment, economic development, tax revenues, comparative analysis

ПЕРСПЕКТИВИ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН В УКРАЇНІ

УДК 332.122.024.2

В.Є. Мещеряков

кандидат економічних наук, доцент, кафедра прикладної економіки і міжнародних економічних відносин

Я.В. Зеленська

здобувач першого (бакалаврського) рівня освіти спеціальності «Публічне управління та адміністрування»

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва, Україна

Економічний розвиток країн, як правило, характеризується значною територіальною неоднорідністю та відмінністю в інтенсивності господарської діяльності. Виникнення депресивних територій чи регіонів ставить проблему ширшого залучення інвестицій з метою подолання відставання у розвитку деяких територій.

Різні аспекти становлення і функціонування вільних економічних зон широко розглядаються в науковій літературі, яка присвячена державному регулюванню, міжнародній економіці, підприємництву, менеджменту й іншим науковим напрямкам. Серед авторів, які активно і плідно працюють в цьому напрямку варто виділити Авдокушина Є.Ф., Данько Т.П., Ігнатова В.Г., Кругман П.Р., Кузьменко В.Д., Кухарську Н.А., Леусского А., Обстфельд Р., Семенова К.А., Сіваченко І.Ю., Теор Т.Р. та ін. У цих роботах широко висвітлені економіко-географічні та правові аспекти функціонування вільних економічних зон в Україні та різних регіонах світу. Але сучасні вимоги сьогодення потребують здійснення подальших поглиблених досліджень діяльності вітчизняних вільних економічних зон з урахуванням становлення міжнародних економічних відносин в Україні.

Вільна економічна зона – це специфічне регіональне утворення, що формується на основі детального вивчення умов країни впровадження і має забезпечити реалізацію її конкурентоспроможності на вищому рівні, залучення іноземних інвестицій та прискорення входження до міжнародного поділу праці.

Метою такої діяльності є інтеграція у світове господарство, що зазвичай означає нарощування експорту товару та ввезення іноземного капіталу, залучення новітніх технологій, збільшення кількості робочих місць, підвищення рівня кваліфікації працівників, також стимулюється розвиток локальних факторів виробництва, що своєю чергою породжує зростання економічного потенціалу регіону.

Основні завдання, що постають перед державою, яка створює вільну економічну зону зазвичай є такими:

- розв'язання проблеми зайнятості населення шляхом формування нових робочих місць;
- активізація зовнішньоекономічних зв'язків тобто покращення зовнішньої торгівлі;
- створення сприятливих умов для розвитку малого і середнього бізнесу в регіоні;
- розробка системи пільг в регіоні для інвесторів та підприємств;
- міжнародна кооперація праці;
- обмін науково-технічними розробками;
- освоєння прямих іноземних інвестицій

Наявність зони в окремому регіоні, її успішне функціонування призводить до зростання ефективності господарювання, підвищення стандартів якості, стимулювання експорту продукції, модернізації виробничої інфраструктури.

Держава, що створює на своїй території вільні економічні зони переслідує певні макроекономічні цілі економічного, науково-технічного та соціального характеру. До економічних цілей доцільно віднести:

- залучення іноземного та національного капіталу завдяки спеціальним пільговим економічним механізмам;
- використання переваг міжнародного поділу праці та міжнародного обігу капіталу для розширення експорту готової продукції, раціоналізації імпорту;
- зростання валютних надходжень до бюджетів регіону і держави.

За інформацією Державної служби статистики України у 2019 році обсяг капітальних інвестицій склав 623978,9 млн грн, з яких коштом інвесторів-нерезидентів - 4663,9 млн грн, що становить лише 0,7 % [1].

Специфіка вільних економічних зон залежить від таких чинників як місцезнаходження, конфігурація, розмір території на яких розміщується зона, наявності і якості ресурсів, особливості використання природних, економічних та інших умов реалізації завдань держави щодо діяльності суб'єктів господарювання на територіях зони.

Спеціальні економічні зони виконують завдання соціального характеру – це підвищення зайнятості населення шляхом створення нових робочих місць, подолання безробіття.

Успішна зараз і перспективна в майбутньому для інших країн діяльність спеціальних (вільних) економічних зон поки що для України є проблемною з низкою підводних каменів. І реалізувати її можливо лише після проведення системних реформ; утвердження, перш за все, верховенства права та припинення воєнних дій. Інвестор має бути впевнений, що він захищений законом або може відстояти свою позицію в чесному суді; що всі учасники ринку грають за однаковими правилами та його інвестиції не будуть втрачені через економічне та законодавче свавілля. Про це не один рік зазначають одночасно й експерти, і законодавці, і чиновники [2]. Проте зміни в наявній ситуації відбуваються повільніше, ніж хотілося б.

Позитивний світовий досвід використання вільних економічних зон та сучасний критичний стан економіки України зумовлюють необхідність переосмислення засад застосування цього економічного механізму, спонукають до його використання для подолання фінансово-економічної кризи та забезпечення інвестиційно-інноваційної спрямованості розвитку національної економіки, підвищення її конкурентоспроможності на світовому ринку.

Для України селективна можливість поліпшення інвестиційного клімату окремих економічно стабільних територій за допомогою системи фінансових пільг і фіскальних заходів, що діють у деяких анклавах, дозволить досягти подвійного ефекту: здійснення економічних реформ з урахуванням мінімізації державних видатків, з одного боку, і стимулювання активності іноземних інвесторів – з іншого.

Список використаних джерел:

1. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування за 2010-2019 роки. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

2. Радчук О. Ідея вільних економічних зон: навіщо вони Україні. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2020/11/13/kolonka/aleksandr-radchuk/ekonomika/ideya-vilnyh-ekonomichnyh-zon-navishho-vony-ukrayini>.

**BASIN ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRLARI
BAĞLAMINDA ‘ÖZEL YAŞAM’ SORUNU: POSTA GAZETESİ ÖRNEĞİ**

Öğr. Gör. Metin KARABURUN

Muş Alparslan Üniversitesi, Malazgirt Meslek Yüksekokulu

orcid.org/0000-0002-6104-3704

Prof. Dr. Hakan TEMİZTÜRK

Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi

orcid.org/0000-0001-7573-7478

ÖZET

Basın özgürlüğü haber, fikir, düşünce ve bilgilere erişme ve onları serbestçe yorumlama, yayınlama ve dağıtabilme gibi hak ve özgürlüklerden oluşmaktadır. Ulusal ve Uluslararası hukuk sistemlerinde basın özgürlüğünün hangi sebeplerle sınırlandırılabilir olduğu düzenlenmektedir. Bu sınırlandırmaların sebeplerinden birisi de “Başkalarının Şöhret ve Haklarının Korunması” kategorisi içerisinde yer alan Kişinin Özel Hayatı’dır. Günümüzde teknolojiye ilerlemeler ve kitle iletişim araçlarının gelişmesi özel hayatın gizliliğine basın yoluyla müdahaleyi kuşkusuz arttırmıştır. Bu nedenle hem basın özgürlüğünün sağlanması hem de kişinin özel hayatına müdahalelerin önlenmesi adına basın özgürlüğüne hukuki yollarla sınırlamalar getirmek büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı, basında yer alan ve özel hayatın gizliliğini ihlal ettiği düşünülen haberleri incelemektir. Özel hayatın gizliliğini ihlal eden haberleri analiz etmek adına, Posta Gazetesi’nde 06 Şubat 2018 ile 06 Mart 2018 tarihleri arasında yayınlanan haberler incelenmiştir. Çalışmada, içerik çözümlemesi yöntemi kullanılmıştır. Posta Gazetesi’nin çalışma konusu olarak seçilmesinin nedeni ilgili gazetenin ana akım medya kuruluşları içerisinde öne çıkması ve yüksek tiraja sahip olmasıdır. Özel hayatın gizliliğini ihlal eden haberlerin incelendiği çalışmada, konu gazetenin basılı formatı üzerinden incelenmiştir. Konu ile ilgili köşe yazıları ve bu haberlerin internet gazeteciliğindeki yansımaları çalışma kapsamı dışında tutulmuştur. Araştırma sonucunda haber fotoğraflarının genelde buzlama yapılmadan yayımlandığı ve bu durumun kişilerin mağduriyetini artıracak şekilde ele alındığı görülmüştür. Haberlerdeki önemli sorunlardan birisi de haber durum bilgisine fazla yer verilmemiş olmasıdır. Bu sebep ile haberler okuyucunun kendi bakış açısını geliştirmesine fırsat tanınmamıştır. Haberin değerini artırmak amacı ile mecazlar ve göndermeler yapılarak özel hayata müdahale edildiği tespit edilmiştir. İncelenen haberlere referansal ilişki açısından bakıldığında şiddeti resmeden birçok ifadenin geçtiği ve fotoğrafların yayımlandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Basın, Basın Özgürlüğü, Özel Hayatın Gizliliği

**PROBLEM OF PRIVATE LIFE IN THE LIMIT OF PRESS'S FREEDOM: POSTA
NEWSPAPER EXAMPLE**

ABSTRACT

Freedom of the press is made up of the rights and freedoms of accessing news, ideas, thought and information and free interpretation, publishing and distributing them. The reasons for restricting the freedom of the press are regulated in national and international legal systems.

One of the reasons for these restrictions is the Private Life of the Person, which is included in the category of "Protection of the Fame and Rights of Others". Advances in technology and the development of mass media have increased the intervention through the medium of the press in the confidentiality of private life. For this reason, freedom of the press must be limited by legal means in order to ensure the freedom of the press and to preventing intervention in the private life of the person. The aim of this study is to examine the news that it is thought to violate the secrecy of private life. In order to analyze the news violating the privacy of private life, the news published in Posta Newspaper between 06 February 2018 and 06 March 2018 were examined. Content analysis method was used in the study. The reason why Posta Newspaper was chosen as the subject of study is that the newspaper stands out among the mainstream media organizations and has a high circulation. In the study, in which news violating the privacy of private life was examined, the issue was examined through the printed format of the newspaper. Columns on the subject and their reflections on internet journalism were excluded from the study. As a result of the research, it was seen that news photographs were generally published without icing and this situation was handled in a way that would increase the victims. One of the important problems in the news is that there is not much coverage of news status information. For this reason, the news has not been given the opportunity for the reader to develop her own point of view. In order to increase the value of the news, it was determined that private life was interfered with by making metaphors and references. When we look at the news in terms of reference relation, it is seen that many expressions depicting violence have been passed and photographs have been published.

Key Words: Press, Freedom Of The Press, Confidentiality of Prvate Life

**TÜRKİYE’DE YEREL BASIN İLE İLGİLİ YAPILAN LİSANSÜSTÜ
ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ**

Öğr. Gör. Metin KARABURUN

Muş Alparslan Üniversitesi, Malazgirt Meslek Yüksekokulu

orcid.org/0000-0002-6104-3704

ÖZET

Türkiye’de yerel basın ile ilgili birçok çalışma yapılmış olsa da yerel basını bir alan olarak inceleyen ve yerel basın çalışmalarının Türkiye’deki durumunu tespit etmeye yönelik çalışmaların çok sınırlı olduğu gözlemlenmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, 1996 yılında, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi resmi internet sitesinde yer alan ilk tezden günümüze kadar (2021) geçen süreçte, Türkiye’de yerel basın alanında yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerini farklı değişkenlere göre incelemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmalar, yapılan lisansüstü çalışmaların türleri, yapıldıkları yıllara göre dağılımları, yapılan bu çalışmalarda danışmanın ve yazarın cinsiyeti, çalışmaların yapıldığı üniversite, enstitü ve anabilim dalı, yapılan çalışmalarda kullanılan yöntemlerin türleri bakımından incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelenmesi kullanılmış ve elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile incelenmiştir. Yapılan lisansüstü tezler Yükseköğretim Kurulu’nun Ulusal Tez Merkezi sayfasından ulaşılmıştır. Araştırmada Yüksek Öğretim Kurulu’nun tez merkezinde erişime açık/izinli tezler kullanılmıştır. Araştırma sonucunda 33 lisansüstü teze ulaşılmış, ulaşılan bu tezlerin 28’i yüksek lisans, 5’i ise doktora tezidir. İncelenen lisansüstü tezlerin 2019 yılında daha fazla yapıldığı görülmüştür. En fazla lisansüstü tezin Anadolu ve Marmara Üniversitelerinde yapıldığı tespit edilmiştir. İncelenen bu tezlerde daha çok nitel araştırmaların yapıldığı görülmüştür. Araştırmanın yazar ve danışmanın cinsiyetlerine göre dağılımı incelendiğinde yazarların on altısının erkek, on yedisinin kadın olduğu, danışmanların ise yirmi birinin erkek, on ikisinin de kadın olduğu tespit edilmiştir. Tez çalışmalarının yapıldığı enstitüler açısından incelendiğinde ise sosyal bilimler enstitüsünde otuz, Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi, sağlık ve fen bilimleri enstitülerinde ise birer çalışmanın yapıldığı görülmüştür. Araştırma sonucunda ulaşılan veriler doğrultusunda yerel basın ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin geçmişten günümüze mevcut durumu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Basın, Yerel Gazete, Lisansüstü Tezler

**ANALYSIS OF POSTGRADUATE STUDIES CONCERNING LOCAL PRESS IN
TURKEY**

ABSTRACT

Although many studies have been conducted on the local press in Turkey, it is observed that the studies that examine the local press as a field and to determine the situation of the local

press studies in Turkey are very limited. In this context, the aim of the study is to examine the master's and doctoral theses in the field of local media in Turkey, according to different variables, from the first thesis on the official website of the Council of Higher Education (CoHE) National Thesis Center in 1996 until today (2021). For this purpose, the studies were examined in terms of the types of graduate studies conducted, their distribution according to the years they were conducted, the gender of the consultant and the author in these studies, the university, institute and department where the studies were conducted, and the types of methods used in the studies. In the study, document analysis, one of the qualitative research methods, was used and the data obtained were analyzed by Content Analysis technique. The postgraduate theses have been accessed from the National Thesis Center page of the Council of Higher Education. In the research, open access/permitted theses were used in the thesis center of the Council of Higher Education. As a result of the research, 33 postgraduate theses were reached, 28 of these theses were masters and 5 were doctoral dissertations. It was observed that the examined postgraduate theses were made more in 2019. It was determined that the most postgraduate theses were made in Anadolu and Marmara Universities. It has been observed that mostly qualitative researches have been conducted in these investigated theses. When the distribution of the research author and consultant was examined, it was determined that sixteen of the authors were male, seventeen were female, and twenty-one of the consultants were male and twelve were female. When the thesis studies were examined in terms of the institutes, it was seen that there were thirty studies in the institute of social sciences, and one study in Ataturk principles and the revolution history, and one in the institutes of health and science. Based on the data obtained as a result of the research, the current status of the postgraduate theses on the local press from past to present has been determined.

Key Words: Local Press, Local Newspaper, Postgraduate Theses

GİRİŞ

Yerel basın, ülkenin çeşitli yörelerinde, özellikle büyük kentlerin dışında bulunan yerleşim yerlerinde, il, ilçe ve beldelerde, günlük, haftalık veya daha fazla aralıklar ile yayımlanan ve yayımlandıkları yörenin haberini veren, sorunlarını gündeme getiren, halkın isteklerini ilgili kişilere aktarmayı amaçlayan yazılı basın organlarıdır (Girgin, 2009: 235). Yerel gazeteleri yaygın gazetelerden ayıran en önemli fark dağıtım bölgesidir. Yaygın gazeteler genellikle olayları ülke ve dünya bazında ele alırken yerel gazeteler kasaba veya kentlerinde meydana gelen olaylar ile ilgilenmekte ve haber metinlerinde de bu sınırlı sayıdaki hedef kitesine seslenmektedir (Erdem, 2007: 116).

Yerel basının işlevlerini üç ana başlıkta toplamak mümkündür. Bu işlevler;

- Yöneten ve yönetilen ilişkisi çerçevesinde kamu hizmetlerini sağlıklı ve doğru şekilde halka duyurma. Ayrıca, denetim, halk adına yönetenin denetlenmesi, kamuoyu oluşturması.

- Beldelerde yerel yönetimlerin yaptığı hizmetlerin duyurulması ile yerel yönetim ve yurttaş ilişkisinin sağlanması.
- Ulusal iradenin doğru ve amacına uygun bir şekilde yansımada gerekli olan demokrasi kültürünün yerleştirilmesidir (Gezgin, 2007: 177-178). Genel özelliklerine bakıldığında Türkiye’de yerel basın, tam anlamıyla bir sektör kimliği kazanamamıştır. Küçük veya orta çaptaki işletmelerin elinde ve düzeyinde bir yapılanma vardır. Ekonomik sıkıntılardan dolayı ilerleyen teknolojiye yetişememiş, el pedalı kurşun harf gibi baskı araçlarını kullanan ve az sayıda kişi ile yaşam mücadelesi veren yerel gazetelerin çoğunluğu babadan oğula geçmektedir. Kimilerinin asıl işi zaten matbaacılıktır. Bunun yanı sıra kendi çevrelerinde güç kazanmak için gazeteciliğe de girmişlerdir (Büyükbaykal, 2012: 84).

Çalışmanın amacı, 1996 yılında, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi resmi internet sitesinde yer alan ilk tezden günümüze kadar (2021) geçen süreçte Türkiye’de yerel basın alanında yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerini farklı değişkenlere göre incelemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmalar, yapılan lisansüstü çalışmaların türleri, yapıldıkları yıllara göre dağılımları, yapılan bu çalışmalarda danışmanın ve yazarın cinsiyeti, çalışmaların yapıldığı üniversite, enstitü ve anabilim dalı, yapılan çalışmalarda kullanılan yöntemlerin türleri bakımından incelenecektir.

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelenmesi kullanılmış ve elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile incelenmiştir. Nitel araştırma algı ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütünlüğü bozulmadan gözlenmesine odaklanan nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır (Balci, 2018: 304). Araştırmaya dahil edilen lisansüstü tezler yüzde ve frekanslarla analiz edilmiştir. Çalışmanın evrenini, 1996 yılında, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi resmi internet sitesinde yer alan, ilk tezden günümüze kadar (2021) geçen süreçte, Türkiye’de yerel basın alanında yapılmış olan ve 20.05.2021 tarihine kadar yayınlanmasına izin verilen “Yerel Basın”, “Yerel Gazete”, “Yerel Gazetecilik” ve “Basın Tarihi” anahtar sözcükleriyle aranan lisansüstü tezler oluşturmaktadır. Araştırmada Yüksek Öğretim Kurulu’nun tez merkezinde erişime açık/izinli tezler kullanılmıştır. Çalışmada bu kriterleri sağlayan 33 lisansüstü tez incelenmiştir. Tezlerin analizinde doküman analizi kullanılmıştır. Bu tezler, türleri, yapıldıkları yıllara göre dağılımları, danışmanın ve yazarın cinsiyeti, çalışmaların yapıldığı üniversite, enstitü ve anabilim dalı, yapılan çalışmalarda kullanılan yöntemlerin türleri bakımından incelenmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın bu kısmında yerel basın alanında yapılan lisansüstü çalışmaların türleri, yapıldıkları yıllara göre dağılımları, yapılan bu çalışmalarda danışmanın ve yazarın cinsiyeti, çalışmaların yapıldığı üniversite, enstitü ve anabilim dalı, yapılan çalışmalarda kullanılan yöntemlerin türlerine ilişkin bulgular yer almıştır. Bulgular tablolar şeklinde frekans ve yüzde değerleri ile birlikte gösterilmiştir.

Tablo 1: İncelenen Lisansüstü Tezlerin Türlerine Göre Dağılımı

Tezin Türü	Frekans (f)	Yüzde (%)
Yüksek Lisans	28	85
Doktora	5	15
Toplam	33	100

Tablo 1 incelendiğinde yapılan lisansüstü tezlerin 28'nin yüksek lisans, 6'sınınise doktora seviyesinde olduğu görülmektedir.

Tablo 2: İncelenen Lisansüstü Tezlerin Hazırlandığı Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Yüksek Lisans Frekans (f)	Doktora Frekans(f)	Toplam Frekans (f)	Yüzde (%)
1996	-	1	1	3,03
1997	-	1	1	3,03
1999	1	-	1	3,03
2003	1	-	1	3,03
2004	-	1	1	3,03
2006	1	-	1	3,03
2008	1	-	1	3,03
2010	1	-	1	3,03
2012	2	-	2	6,06
2013	3	-	3	9,09
2014	4	-	4	12,12
2015	1	-	1	3,03
2016	-	1	1	3,03
2017	2	-	2	6,06
2018	3	1	4	12,12
2019	6	-	6	18,18
2020	2	-	2	6,06
Toplam	28	5	33	100

İncelenen lisansüstü tezlerin hazırlandığı yıllara göre dağılımlarının gösterildiği Tablo 2 incelendiğinde en fazla çalışmanın 6 adet yüksek lisans tezi ile 2019 yılında yapıldığı görülmektedir. İkinci sırada 4 adet yüksek lisans tezinin yapıldığı 2014 ve 3 adet yüksek lisans ve 1 adet doktora tezinin yapıldığı 2018 yılları gelmektedir. Tablodaki bulgular incelendiğinde 2013 yılında 3 adet yüksek lisans tezinin yapıldığı, 2012, 2017 ve 2020 yıllarında ise 2'şer yüksek lisans tezinin yapıldığı görülmektedir. Tabloda yer alan diğer yıllarda ise 1'er lisansüstü tez çalışmasının yapıldığı görülmektedir.

Tablo 3: İncelenen Tezlerin Yazar ve Danışmanlarının Cinsiyetlerine Göre Dağılımları

Cinsiyet	Yazar Frekans (f)	Yüzde (%)	Danışman Frekans (f)	Yüzde(%)
Kadın	17	51,52	12	36
Erkek	16	48,48	21	64
Toplam	33	100	33	100

İncelenen lisansüstü tezlerin yazar ve danışmanlarının cinsiyetlerine göre dağılımları Tablo 3'te gösterilmiştir. Elde edilen bulgular incelendiğinde 17 yazarın kadın 16 yazarın ise erkek olduğu; danışmanların ise 21 tanesinin erkek, 12 tanesinin ise kadın olduğu görülmektedir.

Tablo 4: İncelenen Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Tezlerin Yazıldığı Üniversiteler	Frekans (f)	Yüzde(%)
Anadolu Üniversitesi	3	9,09
Selçuk Üniversitesi	3	9,09
Atatürk Üniversitesi	2	6,06
Erciyes Üniversitesi	2	6,06
İstanbul Üniversitesi	2	6,06
Kocaeli Üniversitesi	2	6,06
Marmara Üniversitesi	2	6,06
Mersin Üniversitesi	2	6,06
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	2	6,06
Bülent Ecevit Üniversitesi	1	3,03
Cumhuriyet Üniversitesi	1	3,03
Çanakkale 18 Mart Üniversitesi	1	3,03
Dumlupınar Üniversitesi	1	3,03
Fırat Üniversitesi	1	3,03
Gazi Üniversitesi	1	3,03
Harran Üniversitesi	1	3,03
Kırıkkale Üniversitesi	1	3,03
Maltepe Üniversitesi	1	3,03
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	1	3,03
Pamukkale Üniversitesi	1	3,03
Sakarya Üniversitesi	1	3,03
Uludağ Üniversitesi	1	3,03
Toplam	33	100

İncelenen lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımları Tablo 4'te gösterilmiştir. Elde edilen bu bulgular incelendiğinde yerel basın alanında en fazla lisansüstü çalışmanın 3 tez ile Anadolu ve Selçuk Üniversitelerinde hazırlandığı görülmektedir. İkinci olarak ise, 2'şer tez çalışması ile Atatürk, Erciyes, İstanbul, Kocaeli, Marmara, Mersin ve Yüzüncü Yıl Üniversitelerinde hazırlandığı görülmektedir. Tabloda yer alan diğer üniversitelerde ise birer tezin yapıldığı görülmektedir.

Tablo 5: İncelenen Lisansüstü Tezlerin Enstitülerine Göre Dağılımı

Enstitüler	Frekans (f)	Yüzde (%)
------------	-------------	-----------

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi	1	3
Fen Bilimleri	1	3
Sağlık Bilimleri	1	3
Sosyal Bilimler	30	91
Toplam	33	100

İncelenen lisansüstü tezlerin enstitülere göre dağılımları Tablo 5’te gösterilmiştir. Elde edilen bulgular incelendiğinde, en fazla çalışmanın 30 lisansüstü çalışma, %91 oranında) Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde hazırlanmış olduğu görülmektedir. Tabloda yer alan Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Fen Bilimleri ve Sağlık Bilimleri Enstitülerinde ise birer lisansüstü çalışmanın hazırlanmış olduğu görülmektedir.

Tablo 6: İncelenen Lisansüstü Tezlerin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

Anabilim Dalları	Frekans (f)	Yüzde (%)
Tarih Anabilim Dalı	9	28,125
Gazetecilik Anabilim Dalı	8	25
Basın ve Yayın Anabilim Dalı	2	6,25
Sosyoloji Anabilim Dalı	2	6,25
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı	1	3,125
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı	1	3,125
Genel Gazetecilik Anabilim Dalı	1	3,125
Halkla İlişkiler Anabilim Dalı	1	3,125
İletişim Bilimleri Anabilim Dalı	1	3,125
İşletme Anabilim Dalı	1	3,125
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı	1	3,125
Mimarlık Anabilim Dalı	1	3,125
Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı	1	3,125
Reklamcılık Anabilim Dalı	1	3,125
Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı	1	3,125
Toplam	32	100

İncelenen lisansüstü tezlerin anabilim dallarına göre dağılımları Tablo 6’da gösterilmiştir. Bir adet lisansüstü çalışmanın anabilim dalı belirtilmediği için 32 lisansüstü çalışma incelenmiştir. Elde edilen bulgular incelendiğinde, en fazla çalışmanın (9 lisansüstü çalışma, % 28,125 oranında) Tarih Anabilim Dalı’nda yapıldığı görülmüştür. İkinci sırada ise 8 adet lisansüstü çalışma ile Gazetecilik Anabilim Dalı yer almıştır. Ayrıca Basın ve Yayın ve Sosyoloji Anabilim Dallarında 2’şer, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Genel Gazetecilik Halkla İlişkiler, İletişim Bilimleri, İşletme, Kamu

Yönetimi, Mimarlık, Radyo Televizyon ve Sinema, Reklamcılık ve Spor Yöneticiliği Anabilim Dallarında ise 1'er çalışmanın yapıldığı görülmektedir.

Tablo 7: İncelenen Lisansüstü Tezlerde Kullanılan Araştırma Yöntemlerinin Dağılımı

Tezin Türü	Araştırma Yöntemi	Frekans (f)	Yüzde (%)
Yüksek Lisans	Nicel	6	18
	Nitel	21	64
	Karma	1	3
Doktora	Nicel	-	-
	Nitel	4	12
	Karma	1	3
Toplam		33	100

İncelenen lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma yöntemlerinin dağılımlarının gösterildiği Tablo 7 incelendiğinde yüksek lisans türünde yapılan çalışmaların 21 tanesinde nitel, 6 tanesinde nicel ve 1 tanesinde ise karma araştırma yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Elde edilen bulgular incelendiğinde doktora türünde yapılan çalışmaların ise 4 tanesinde nitel, 1 tanesinde karma araştırma yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca yapılan doktora tezlerinde nicel araştırma yönteminin hiç kullanılmadığı görülmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye'de yerel basın alanında yapılan lisansüstü çalışmalar türleri bakımından incelendiğinde yapılan lisansüstü tezlerin çoğunluğunun yüksek lisans seviyesinde olduğu görülmüştür. Lisansüstü çalışmalar hazırlandığı yıllara göre incelendiğinde en fazla çalışmanın 2019 yılında yapıldığı görülmüştür. İkinci sırada ise 2014 ve 2018 yılları gelmektedir. Bulgular incelendiğinde bazı yıllarda hiçbir tez çalışmasının olmadığı görülmüştür. Ayrıca geçmiş yıllara nazaran son yıllarda daha fazla lisansüstü tez çalışmalarının yapıldığı görülmüştür. Lisansüstü tezler yazar ve danışmanlarının cinsiyetlerine göre dağılımları incelendiğinde yazar olarak kadınların (% 51,52 oranında), danışman olarak ise erkeklerin (% 64 oranında), çoğunlukta olduğu görülmüştür.

İncelenen lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımlarına bakıldığında, yerel basın alanında en fazla tezin Anadolu ve Selçuk Üniversitelerinde hazırlandığı görülmüştür. İkinci sırada ise, Atatürk, Erciyes, İstanbul, Kocaeli, Marmara, Mersin ve Yüzüncü Yıl Üniversiteleri yer almıştır. Lisansüstü tezlerin enstitülere göre dağılımları incelendiğinde ise, en fazla çalışmanın (%91 oranında) Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanmış olduğu görülmüştür. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Fen Bilimleri ve Sağlık Bilimleri Enstitülerinde ise birer lisansüstü çalışmanın hazırlanmış olduğu görülmüştür.

İncelenen lisansüstü tezlerin anabilim dallarına göre dağılımlarına bakıldığında ise en fazla çalışmanın (% 28,125 oranında) Tarih Anabilim Dalı'nda yapıldığı görülmüştür. İkinci sırada ise Gazetecilik Anabilim Dalı yer almıştır. Elde edilen bulgular sonucunda yerel basın

alanında yapılan tezlerin en fazla Gazetecilik Anabilim Dalı'nda hazırlanmış olması beklenirken en fazla tez çalışmasının Tarih Anabilim Dalı'nda yapılmış olması dikkat çekmektedir. Ayrıca Basın ve Yayın, Sosyoloji, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Genel Gazetecilik Halkla İlişkiler, İletişim Bilimleri, İşletme, Kamu Yönetimi, Mimarlık, Radyo Televizyon ve Sinema, Reklamcılık ve Spor Yöneticiliği Anabilim Dallarında da tez çalışmalarının yapıldığı görülmüştür. Lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri, nicel, nitel ve karma yöntem olarak incelenmiştir. Bu verilere göre, yerel basın alanında yapılmış lisansüstü tezlerin en fazla nitel yöntem (% 76 oranında) ile yapılmış olduğu görülmüştür. Lisansüstü tezlerde en az kullanılan araştırma yönteminin (% 6 oranında) ise karma yöntem olduğu görülmüştür. Ayrıca yapılan doktora tezlerinde nicel araştırma yönteminin hiç kullanılmadığı görülmüştür.

Bu çalışmada Türkiye'de yerel basın alanında yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri farklı değişkenlere göre incelenmiştir. Bu incelemede elde edilen sonuçlar bağlamında şu öneriler verilebilir:

- Çalışmada doktora tez çalışmalarının, yüksek lisans tez çalışmalarına oranla çok az sayıda olduğu görülmekte, Alana katkı sağlaması adına doktora tez çalışmalarına ağırlık verilebilir.
- Türkiye'de yerel basın ile ilgili yapılan lisansüstü çalışmaları tespit eden bu araştırma, diğer ülkelerde de bu alanda yapılacak araştırmalara örnek teşkil edebilir.
- Konuya ilişkin Türkiye'de yapılan makale çalışmalarının incelendiği bir çalışma yapılabilir.
- Çalışmada incelenen lisansüstü tezlerde araştırma yöntemi olarak en fazla nitel yöntemin kullanıldığı görülmekte, bu bağlamda nicel ve karma yöntemlerin kullanıldığı çalışmalara da ağırlık verilebilir.

KAYNAKÇA

- Balcı, A (2018). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik ve İlkeler. Ankara: Pegem Akademi
- Gezgin, S (2007). Türkiye'de Yerel Basın. İçinde: S. Gezgin (Ed.), *Türkiye'de Yerel Basın*, (s. 177- 196). İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Girgin, A (2009). Türkiye'de Yerel Basın. İstanbul: Der Yayınları.
- Büyükbaykal, GN (2012). Türkiye'de Yerel Basının İşlevi ve Önemi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi; Sayı 23 (2005): İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*.
- Erdem, BN (2007). 12 Eylül 1980 İhtilali'nin Yerel Basının Haber Seçimleri Üzerindeki Etkisi: Hakimiyet Gazetesi Örneği. İçinde: S. Gezgin (Ed.), *Türkiye'de Yerel Basın*, (s. 111- 138). İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

**LEBANESE NURSING STUDENTS' PERCEPTIONS REGARDING USE OF
CONCEPT MAPPING**

Dr Mirna FAWAZ

Beirut Arab University, Faculty of Health Sciences, Nursing Department

Abstract

Innovative teaching/ learning methodologies in nursing education are needed to prepare professional and skilled nurses. Concept mapping (CM) has been implemented in nursing programs to facilitate learning. The aim of this study was to explore the perceptions of nursing students regarding the use of CM in the study site-nursing program. The study adopted an exploratory qualitative research design. The sample comprised of 20 nursing students who participated in the research voluntarily. Data was collected by one-on-one semi-structured interviews. Four themes emerged upon thematic analysis including: "Improved Learning and Establishing Knowledge," "Promote Self-directed Learning," "Improving Cognitive Skills," and "Fostering Comprehensive Care." Understanding student perceptions of CM as a teaching/learning technique facilitates design of learner-centered curricula to promote excellence in education and practice.

Keywords: nursing students, perceptions, concept mapping, nursing education.

**CLUSTERS OF ELEMENTS OF GREENWASHING PHENOMENON
AWARENESS FORMS, STRATEGIES AND TYPES OF
GREENWASHING COMPANIES**

Msc.Eng. Bartosz Orzel
Silesian University of Technology, Faculty of Organisation and Management,

Prof. Radosław Wolniak, PhD Eng.
Silesian University of Technology, Faculty of Organisation and Management

SUMMARY

The presented publication deals with the subject of awareness of the greenwashing phenomenon among consumers living in Central Europe - in Poland. Based on the results of the survey, the obtained data were statistically analyzed. Cluster analysis was performed using the ward method - Euclidean distance method. Clusters of individual forms, strategies, and types of enterprises using greenwashing were distinguished. Subsequently, cluster analysis was performed again for all variables. The results of the conducted study indicated individual groups that were described in the results. The basic conclusion proves that the elements of forms, strategies, and behaviors of enterprises focused directly on influencing the opinion and behavior of customers, rather than those that are "more hidden in the depths of the enterprise"

Keywords: Greenwashing, Cluster analysis, Clusters of greenwashing, greenwashing awareness

**CLUSTERS OF ELEMENTS OF GREENWASHING PHENOMENON
AWARENESS, FORMS STRATEGIES AND TYPES OF
GREENWASHING COMPANIES**

ABSTRACT

The studies previously conducted by authors connected to the greenwashing phenomenon awareness have shown that the concept of greenwashing is quite well known among customers, who live in Central Europe. The problem with understanding the greenwashing phenomenon exists in a situation where consumers are asked how producers try to convince them to buy seemingly ecological products, thus improving their image and increasing their revenues. It turned out that knowledge about the forms, strategies, and types of greenwash companies is a weak point of social greenwashing awareness. Consumers try to understand the essence of the issue "by feeling" which products may be the effect of greenwashing. However, it is worth considering, which forms, strategies, and types of greenwashing companies are better and worse known by customers. The current study, which the authors would like to present, is based on cluster analysis and the aim of it is to group the variables included in

these elements according to their familiarity with the society. In a study conducted in a sample of 50 consumers in Central Europe (Poland), we asked about the level of knowledge of greenwashing forms, strategies, and types of greenwash companies, on a scale of 1-5. Based on the obtained responses, a cluster analysis was performed for each of the above-mentioned issues. The clusters that were created show the least and best-known forms by consumers.

INTRODUCTION

Modern business is mostly based on image building and following trends. The lack of adequate approach to numerous activities taken by companies because of trends is not the result of real corporate concern for the environment. Such an approach is also greenwashing. One of the undertakings greenwashing activities reason or even build whole greenwashing strategies to promote their fresher, more ecological image is the desire for easy profits connected to communicating pro-ecological activities. (Griese, et. al. 2017; Jakubczak, 2019; Hourichi and Schuchard, 2009). Greenwashing is considered as “false or incomplete information by an organization to present an environmentally responsible public image” (Oxford Dictionary, 2021; Furlow, 2010). Numerous areas and sectors are highly exposed to the harmless greenwashing activity. Most of companies types, which are in danger of greenwashing are energy supply, food, architecture, fashion, government, buildings (Leoni and Skarmeas, 2015). Numerous pro-ecological initiatives are the result of good practices and their impact on the natural environment is highly positive. Not only in the natural environment, but also in the whole society’s life. (Du, 2015; Yang et. al., 2020; Aggarwal, 2011). However, there are numerous green purchasing power forces business organizations to make significant changes in each strategy, innovate them and adapt to demanding ecological standards, and rebuilding organizations with a business and “ecological” approach (Majláth, 206; Yang et. Al. 2020; Cheng and Chang, 2013). There are a few greenwashing strategies, which were included in the survey sheet during the surveying process. Strategies, which are created by organizations during the last decades of the greenwashing phenomenon were presented in Table 1.

Table 1. Strategies of greenwashing

Strategy of Greenwashing	Example of use in market
Hidden goal conflicts	One from other activities is ecological- friendly but the rest of them are not friendly for environment.
Lack of evidence	Telling about ecological- friendly activities without connection to scientific evidences.
Abstract, vague statements	Using the terms, which can be misinterpreted and in the same way create an ecological- friendly image.

Wrong labels / slogans	Placing labels for increase the creditability for product.
Irrelevance	The company advertising product, which is free from substances / ingredients banned by law.
Design elements	Making an impression through using things, which are connected to ecological- friendly things.

Source: Griese, et. al., 2017, Orzeł and Wolniak, 2019.

The greenwashing phenomenon is known as the behavior of companies, which leads to unfair competitive advantage achieving. Researchers and critics argue that it can be harmful and have a significant negative impact on customers' health and awareness. The numerous disadvantages for the environment also occur. (Parguel et al., 2011; Wolniak, 2016; Clarckson, 2008). Greenwashing phenomenon can negatively influence Corporate Social Responsibility Reporting by companies. It's not only an act of unfair competition against enterprises but also unfair behavior towards shareholders and customers (Orzeł, 2020, Orzeł and Wolniak, 2021). Dahl (Dahl, 2010) in his researches writes that greenwashing is a very negative practice but also leads to consumers' psychological disorder in understanding the consequences of purchasing ecological or not-ecological products. Additionally, the greenwashing phenomenon can be the basis of customers' and shareholders' lack of confidence in purchasing ecological products and the idea of truly ecological-friendly products (Hsu, 2011; Delmas & Burbano, 2011; Orzeł and Wolniak, 2019 Guo et al., 2018; Pizzetti et al., 2019, Orzeł and Wolniak 2021). There are few methods of greenwashing, which are commonly used by enterprises to achieve an unfair pseudo-ecological competitive advantage in the market: (Cho and Patten, 2004; Lightfoot, 2007; Wolniak, 2016; Dangelico and Vocalelli, 2017); Vollero et.al, 2016, Orzeł and Wolniak 2021).

1. Hidden alternative costs (compromise)- Communication transfer of company is concentrated to one or many offer's properties, which should make it ecological- friendly. At the same time company "silents" about other properties of the introduced offer, which are less favorable to the natural environment.
2. Lack of evidence- Used in market communication process information about declarations, which have not the reflection in easy to get for customers scientific materials or independent certification bodies opinion.
3. Lack of precision- Using wide and general, imprecision thesis, which is connected to undefined friendship to ecology. In this case, all of them can be misinterpreted by customers as evidence of pro-ecological friendly activities taking by the company.
4. Immateriality- Suggest in communicates these ecological features of the product, which are not important for customers at first and do not help choose the product, which is most ecological-friendly.
5. Lesser evil- Use pro- ecological slogan to products, which are dangerous or harmful for people's health and natural environment (for example cigarette advertisements).
6. Cheat-Lie, false information about pro- ecological product features.

7. False ecological labels- Making and using own ecological signs and labels in the way, which can suggest that product is certified by the independent certification body.

MATERIALS AND METHODS

The research presented in this article concentrate on creation clusters of forms, strategies, and types of companies, of which customers are aware. The research was carried out using a questionnaire survey on a sample of 50 customers who live in Poland in Silesian Voivodeship. As a result of literature analysis variables divided into three groups: forms, strategies, companies, were identified.

1) The forms are:

Z1 Hidden alternative costs (compromises)

Z2 Lack of evidence in communicating marketing activities

Z3 Lack of accuracy

Z4 Lack of transmission into real product's features

Z5 Lesser evil

Z6 Fraud

Z7 False ecological labels

2) The strategies are:

Z1 Hidden goals conflict

Z2 Vague, abstract statements

Z3 Inappropriate slogans, labels

Z4 Graphics elements

3) The types of companies are:

Z1 Misleading

Z2 Ineffective communicating their pro-ecological activity

Z3 More communicating their activity than do in real life

Z4 Creating a pro-ecological image despite the low value of their pro-ecological efforts

Z5 Communicating their efforts in an effective way

The research was conducted in the first quarter of 2021, individual variables were assessed on a 5 point scale. The cluster analysis was used to analyze the relationship between the studied variables. The formula presented below expresses Euclidean distances, which were used in the analysis:

$$d(x, y) = \sqrt{\sum_{i=1}^p (x_i - y_i)^2}$$

where: $x=(x_1, \dots, x_p)$ and $y=(y_1, \dots, y_p)$

To combine the ties, as collected data Ward’s method was chosen to fulfill the conditions allowing its application. Ward’s method uses an analysis of variance for estimating distances between clusters. This method is aimed at minimizing the sum of deviations squares, which can be formed at every stage (Xia et al. 2020, Orzeł and Wolniak 2021, Omran et al. 2020).

RESULTS, FINDINGS AND DISCUSSION

The first step of statistical data processing was the determination of Euclidean distances between the variables defined as awareness of greenwashing forms. The following clusters, presented in the table below, were identified in the course of statistical analysis.

Table 1; Clusters of greenwashing forms awareness

Cluster 1	Cluster 2
Lack of evidences in communicating marketing activities	Lack of transmission into real product’s features
Hidden alternative costs (compromise)	False ecological labels
Lack of accuracy	Fraud

Source: Authors own work.

After assigning variables to clusters, a dendrogram was created showing linking distances between variables. The dendrogram was shown below (figure 1).

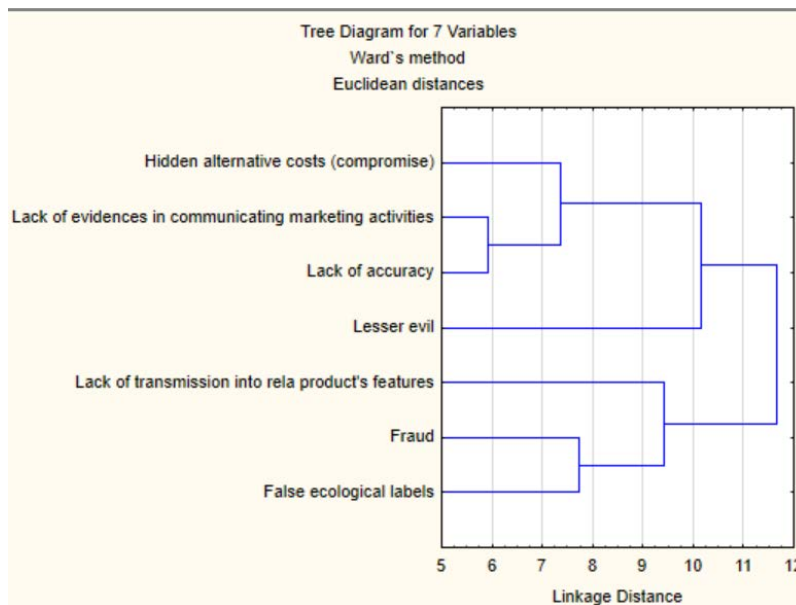

Figure 1. Linkage distances between forms variables

Previous studies have shown that lack of translation into real product features, false ecological labels, and lack of accuracy is the most known by survey participants form of greenwashing. The first cluster can be understood as internal activities of the enterprise and communicating the company’s ecological efforts awareness issue, while the second cluster is activities directed to the customer. From conducted analysis follows that 2 of 3 from Cluster 2 are best known by survey participants. Forms described as activities directed to customers are better known than forms described as internal companies’ activities.

The next greenwashing awareness clusters are connected to strategies of greenwashing, which are using by companies to achieve unfair competitive advantages. Table 2, below presents clusters of greenwashing strategies awareness. The linkage distances were presented on the dendrogram (figure 2)

Table 2; Clusters of greenwashing strategies awareness

Cluster 1	Cluster 2
Lack of evidences	Inappropria te slogans, labels
Hidden goals conflict	Graphic elements
Vague, abstract statements	

Source: Authors own work

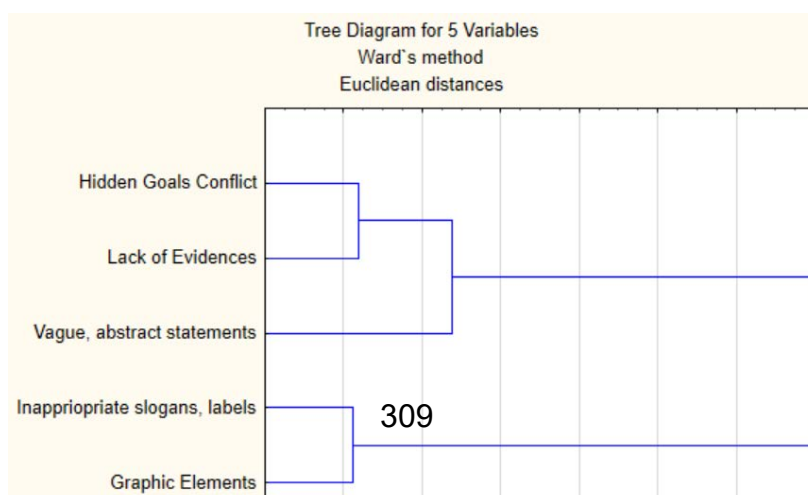

Figure 2. Linkage distances between strategies variables

Previous research has shown that the best-known strategy is to use inappropriate slogans and labels. Cluster analysis showed that appears in combination with graphic elements. Therefore, the respondents replied in the survey that they know these 2 elements at a similar level. This is because the respondents most easily recognize the things they come into contact with. The clusters reorganized themselves into elements aimed directly at the client (Cluster 2) and those more related to undertaking internal strategic activities of enterprises. These are not so well-known and easily recognizable by most customers.

The 3rd analysis is connected to the types of greenwashing companies awareness clusters. In the table 3 clusters were presented and the dendrogram was shown on figure 3.

Table 3; Clusters of greenwashing types of companies awareness.

Cluster 1	Cluster 2	Cluster 3
Misleading	More communicating their activity than do in reality	Communicating their efforts in effective way
Ineffective communicating their pro-ecological activity	Creating pro ecological image despite the low value of their pro-ecological efforts	

Source: Authors own work.

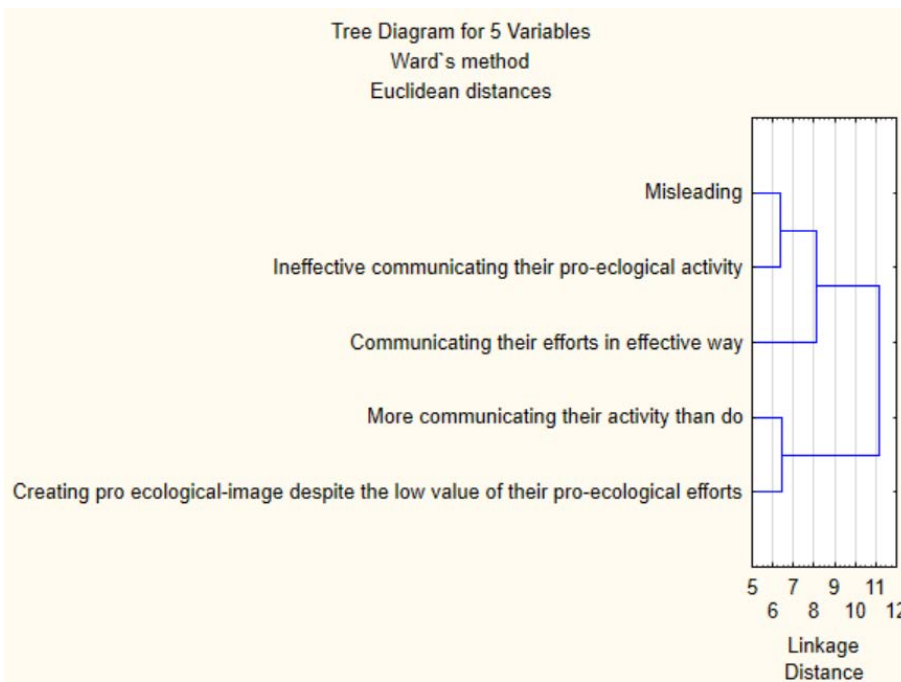

Figure 3. Linkage distances between types of companies variables. Source: Authors' own work.

The best-known type of greenwashing enterprise is "more communicating pro-ecological activities than do in reality". This variable is in the same cluster as "Creating pro-ecological image despite the low value of their pro-ecological efforts". Customers know types and can imagine the situation in which companies more communicating pro-ecological activities than taking activities in reality and creating a false ecological image. Misleading, ineffective, or effective communicating pro-ecological activities by enterprises are not known as well by customers.

The last step is the analysis of all variables mixed to create clusters of all forms, strategies, and types of companies, which segregates them which segregate them due to the knowledge of consumers. The result of the analysis was presented below (Table 4).

Table 4; Clusters of greenwashing forms, strategies and types of companies awareness.

Cluster 1	Cluster 2
Lack of evidence in communicating marketing activities	Lack of accuracy
Misleading	Communicating their environmental efforts in low effective way
More communicating than doing	Creating pro-ecological image despite the low value of their pro ecological activities
Hidden alternative costs	Effectively communicating their pro ecological efforts

Lesser evil	Lack of evidence in communicating marketing activities
Fraud	Misleading
Hidden goals conflict	False labels, slogans Graphic elements
Hidden alternative costs (compromise)	Lack of evidence
Abstract, Vague statements	
Inappropriate slogans, labels	

Source: Authors' own work

Comparing all forms, strategies, and types of enterprises, it is easy to segregate into the two groups presented above. We can distinguish a cluster of awareness of the company's internal activity and a cluster of activities undertaken concerning customers and society. Therefore, it can be concluded that consumers are more aware of the actions directly influencing their good perception of a pseudo-ecological product than the actions and decisions made within companies using greenwashing. Not only, based on the last analysis but also on the previous that conclusion can draw.

The presented results concern the awareness of individual forms, strategies, and groups. Their grouping made it possible to group them according to the degree of consumer awareness. Based on specific groups and the survey conducted earlier, it is possible to conclude why some of the studied variables represent those more familiar to consumers. The presented topic constitutes a research gap. Based on the literature analysis, it was found that there was no research on grouping issues related to consumer awareness in the field of greenwashing and attempts to answer the question "what may cause better or worse knowledge of forms, strategies, and types of companies among consumers". There are a lot of publications connected to the phenomenon of greenwashing. Numerous of them raise issues related to the negative impact of this phenomenon on the market and describe specific cases. Nevertheless, there is also a need to research customers' awareness and trying to educate them to be able to oppose this phenomenon. The research, which is connected to awareness was conducted by Shahrin et. al in 2017. The difference between greenwashing phenomenon and environmentally friendly products was introduced in this paper. Also, the role of marketers in the process of customer awareness improvement was highlighted. Other researchers agreed that issues connected to corporate social responsible business running I extremely important nowadays. Literature analysis shows that undertaken by different enterprises costly investments, often involving the reconstruction of their organizational culture to meet the expectations of the market, creditors, and customers at all. On the other hand, they often look for shortcuts (in a negative sense). All activities related to greenwashing and pretending to be socially responsible are associated with a negative impact on the health of consumers who want to use truly pro-ecological and pro-health products. Fairly competing

companies that offer ecological services and products also suffer from greenwashing. Another negative aspect is raising doubts in customers and weakening confidence in truly organic and pro-ecological products (Jong et. al., 2019; Brouwer, 2016; Hsu, 2011).

CONCLUSIONS

The results of the analysis, carried out as part of the publication, clearly show that clients know the forms, strategies, and types of enterprises that are mostly oriented towards their positive perception, which practice the phenomenon of greenwashing. Thanks to the conducted analysis, two types of greenwashing awareness clusters were distinguished. The first is the one that focuses its activities more on the internal policy of operation and marketing carried out by enterprises. These are issues that are less understood and known by customers. The second cluster is the one that concentrates on unfair activity of enterprises based on influencing the positive perception of pseudo-ecological products.

LITERATURE

- Aggarwal, P. Kadyan, A.** (2011). Greenwashing: The Darker Side of CSR, *Indian Journal Research*, 4(3), 61-66.
- Brouwer, A.** (2016). REVEALING GREENWASHING: A CONSUMERS' PERSPECTIVE, International Conferences ITS, ICEduTech and STE 2016, ISBN: 978-989-8533-58-6 © 2016.
- Chen, Y.-S., & Chang, C.-H.** (2013). Greenwash and green trust: The mediation effects of green consumer confusion and Green Perceived Risk. *Journal of Business Ethics*, 114, 489–500.
- Cho, C. H., & Patten, D. M.** (2007). The role of environmental disclosures as tools of legitimacy: A research note. *Accounting Organizations & Society*, 32, 639–647. <https://doi.org/10.1016/j.aos.2006.09.009>.
- Clarkson, P. M., Li, Y., Richardson, G. D., & Vasvari, F. P.** (2008). Revisiting the relation between environmental performance and environmental disclosure: An empirical analysis. *Accounting, Organizations and Society*, 33(4), 303–327.
- Dangelico, R. M., & Vocalelli, D.** (2017). “Green Marketing”: An analysis of definitions, strategy steps, and tools through a systematic review of the literature. *Journal of Cleaner Production*, 165, 1263–1279. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.07.184>
- Delmas, M. A., & Montes-Sancho, M. J.** (2010). Voluntary agreements to improve environmental quality: symbolic and substantive cooperation. *Strategic Management Journal*, 31, 575–601. <https://doi.org/10.1002/smj.826>
- Du, X.** (2015) How the Market Values Greenwashing? Evidence from China. *J Bus Ethics* 128, 547–574. <https://doi.org/10.1007/s10551-014-2122-y>
- Furlow, N. E.** (2010). Greenwashing in the new millennium. *The Journal of Applied Business and Economics*, 10(6), 22.

- Griese, K. Werner, K. Hogg, J.** (2017). Avoiding Greenwashing in Event Marketing: An Exploration of Concepts, Literature and Methods, *Journal of Management and Sustainability*, 7 (4), 1-16.
- Guo, R., Zhang, W., Wang, T., Li, C. B., & Tao, L.** (2018). Timely or considered? Brand trust repair strategies and mechanism after greenwashing in China-from a legitimacy perspective. *Industrial Marketing Management*, 72, 127–137. <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2018.04.001>.
- Horiuchi, R. Schuchard, R.** (2009). Understanding and preventing greenwash: a business guide report, Futerra sustainability communications.
- Hsu, T.** (2011). Skepticism grows over products touted as eco-friendly. *Los Angeles Times*. <http://articles.latimes.com/2011/may/21/business/la-fi-greenwash-20110521>
- Jakubczak, A.** (2018). Strategie greenwashing w wybranych sieciach handlowych w Polsce, *Polityki Europejskie, Finanse i Marketing*, 20(69), 72-82.
- Jong, M. D. T., Huluba, G. and Beldad, A. D.** (2020) 'Different Shades of Greenwashing: Consumers' Reactions to Environmental Lies, Half-Lies, and Organizations Taking Credit for Following Legal Obligations', *Journal of Business and Technical Communication*, 34(1), pp. 38–76. doi: 10.1177/1050651919874105.
- Leonidou, C. N., & Skarmeas, D.** (2015). Gray shades of green: Causes and consequences of green skepticism. *Journal of Business Ethics*, 144, 401–415. <https://doi.org/10.1007/s10551-015-2829-4>.
- Lightfoot, S., & Burchell, J.** (2004). Green hope or greenwash? The actions of the European Union at the World Summit on sustainable development. *Global Environmental Change*, 14, 337–344. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2004.07.002>.
- Majláth, M.** (2016). How Does Greenwashing Effect the Firm, the Industry and the Society- the Case of the VW Emission Scandal, FIKUSZ '16 Symposium for Young Researchers, 111-126.
- Omran, Mahamed. G. H., A. P. Engelbrecht, Andries and A. Salman, Ayed, A.** 2007. An Overview of Clustering Methods. *Intelligent Data Analysis* 11: 583–605, doi:10.3233/IDA-2007-11602.
- Orzel, B.** (2020) Non-financial Value Creation Due to Non-financial Data Reporting Quality, *Scientific Papers of Silesian University of Technology – Organization and Management Series*, Silesian University of Technology Publishing House, 148(2020), 605-617, ISSN: 1641-3466.
- Orzel, B., Wolniak, R.** (2019). Overview of greenwashing methods and tools used in polish and world enterprises. *Scientific Papers of Silesian University of Technology*. Silesian University of Technology Publishing House, Organization and Management Series. 2019. 211-219. 10.29119/1641-3466.2019.138.16.
- Orzel, B., Wolniak, R.** (2021) The Greenwashing Customer's Awareness Research. *Taras Shevchenko 6th International Conference on Social Sciences*, April 4-5, 2021, Proceedings book Volume 3, ISBN – 978-605-70554-1-5, pages: 1064-1077.
- Orzel, B., Wolniak, R.** (2021). Clusters of Elements for Quality Assurance of Health Worker Protection Measures in Times of COVID-19 Pandemic. *Administrative Sciences*, 11(2), 46.
- Parguel, B., Benoît-Moreau, F. & Larceneux, F.** (2015) How Sustainability Ratings Might Deter 'Greenwashing': A Closer Look at Ethical Corporate Communication. *J Bus Ethics* 102, 15 (2011). <https://doi.org/10.1007/s10551-011-0901-2>.

- Pizzetti, M., Gatti, L., & Seele, P.** (2019). Firms Talk, suppliers walk: Analyzing the locus of greenwash-ing in the blame game and introducing ‘vicarious greenwashing’. *Journal of Business Ethics*. doi: <https://doi.org/10.1007/s10551-019-04406-2>.
- Shahrin, R&Q, Farzana & Jamil, Rossilah & Mahadi, Nomahaza & Mohammad, Jihad & Salam, Zarina & Hussin, Nazimah.** (2017). Green “Eco-Label” or “Greenwashing”? Building Awareness About Environmental Claims of Marketers. *Advanced Science Letters*. 23. 3205-3208. 10.1166/asl.2017.7713.
- Wolniak, R.** (2016). Relationships Between Corporate Social Responsibility Reporting And The Concept of Greenwashing, *Scientific Papers of Silesian University of Technology – Organization and Management Series*, Silesian University of Technology Publishing House, 87, 443-453
- Vollero, A., Palazzo, M., Elving, W.J.L.** (2016). Avoiding the greenwashing trap: between CSR communication and stakeholder engagement, *International Journal Innovation and Sustainable Development*, 10(2), 120-140.
- Xia W, Fu L, Liao H, Yang C, Guo H, Bian Z.** (2020). The Physical and Psychological Effects of Personal Protective Equipment on Health Care Workers in Wuhan, China: A Cross-Sectional Survey Study. *J Emerg Nurs*. 2020 Nov;46(6):791-801.e7. doi: 10.1016/j.jen.2020.08.004. Epub 2020 Sep 29. PMID: 32994038; PMCID: PMC7522005.Xia, W., L. Fu, H. Liao, C. Yang, H. Guo, and Z. Bian. 2020. The Physical and Psychological Effects of Personal Protective Equipment on Health Care Workers in Wuhan, China: A Cross-Sectional Survey Study. *Journal of Emergency Nursing* 46: 791–801.e7.
- Yang, Z., Nguyen, T. T. H., Nguyen, H. N., Nguyen, T. T. N. and Cao, T. T.** (2020) “Greenwashing behaviours: causes, taxonomy and consequences based on a systematic literature review”, *Journal of Business Economics and Management*, 21(5), pp. 1486-1507. doi: 10.3846/jbem.2020.13225.

**TOPLUMSA BASKI ÖLÇEĞİ'NİN GELİŞTİRİLMESİ VE PSİKOMETRİK
İNCELEMESİ**

Beytullah BİNGÖL

Fırat Üniversitesi, Psikolojik Danışman, Orcid: 0000 00019492 6215

Ahmet Can ÇAKAN

Fırat Üniversitesi, Psikolojik Danışman, Orcid: 0000 0003 2718 5896

Merve GÜRBÜZ

Fırat Üniversitesi, Psikolojik Danışman, Orcid: 0000 0002 5802 3796

Sibel YILMAZ

Fırat Üniversitesi, Psikolojik Danışman, Orcid: 0000 0002 2429 3368

Özet

Her insan günlük yaşamında az ya da çok toplumsal baskıya maruz kalmakta ve bu durumla yüzleşebilmektedir. Bu baskı bazen ailelerden, bazen arkadaşlardan ve bazen ise içinde yaşanılan toplumdaki kaynaklanmaktadır. Bu yüzden de bu çalışma üniversite öğrencilerinin maruz kaldıkları toplumsal baskı düzeylerini belirlemek amacıyla yapılmış bir ölçek geliştirme araştırmasıdır. Bu amaç doğrultusunda “Toplumsal Baskı Ölçeği”nin geliştirilmesi, geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının yapılması temel hedef olarak belirlenmiştir. Araştırma 2020-2021 eğitim-öğretim yılında farklı üniversitelerde (Fırat, Marmara ve İnönü) öğrenim gören farklı sınıf düzeylerinde eğitim gören 316 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Ölçeğin geliştirilme aşamasında ilk olarak 30 madde yazılmış ve bu 30 madde alanında yetkin uzmanlara gönderilmiştir. Uzmanlardan gelen dönütler sonucunda gerekli düzenlemeler yapılmış ve nihai olarak ölçeğin uygulanabilir hali için 24 maddelik bir form elde edilmiştir. Yapılan Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) sonucunda bir madde (19.madde) ölçekten atılarak ölçek 23 maddeli nihai şeklini almıştır. Akabinde Doğrulamalı Faktör Analizi (DFA) ve ölçüt geçerliği yapılmıştır. Güvenirlik çalışmaları için ise iç tutarlılık analizleri yapılmıştır. AFA sonucunda tek faktör olarak elde edilen ölçeğin DFA sonucunda doğrulanması yapılmış ve tek faktörlü olduğu sonucuna ulaşılmıştır ($\chi^2/sd=2.819$; RMSEA=0.076; SRMR= 0.07; CFI= 0.925; GFI= 0.851). Ölçekte tersten kodlanması gereken herhangi bir madde bulunmamaktadır. İstatistiksel analiz sonucunda 23 maddeli ve tek boyutlu Toplumsal Baskı Ölçeğinin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı 0.96 olarak hesaplanmıştır. Tek faktörden ve 23 maddeden oluşan ölçeğin maddelerine ilişkin faktör yükleri .517 ve .842 arasında değişmektedir. Akran baskısı ölçeği ile

yapılan ölçüt geçerliği çalışmasında (direkt akran=.636; dolaylı akran=.554; $p<.001$) toplumsal baskı ölçeğinin iyi bir korelasyon sağladığı görülmektedir. Sonuç olarak yapılan analizler sonucunda Toplumsal Baskı Ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Toplumsal Baskı, Geçerlik, Güvenirlik.

Development and Psychometric Analysis of Social Pressure Scale

Abstract

Every person is exposed to more or less social pressure in his daily life and can face this situation. This pressure is sometimes caused by families, sometimes from friends and sometimes from the society we live in. Therefore, this study is a scale development research conducted to determine the level of social pressure university students are exposed to. For this purpose, the development of the "Social Pressure Scale" and carrying out validity and reliability studies have been determined as the main goal. The research was conducted on 316 students studying at different grade levels in different universities (Firat, Marmara, and İnönü universities) in the 2020-2021 academic year. In the development phase of the scale, the first 30 items were written and these 30 items were sent to competent experts in their field. As a result of the feedback from the experts, the necessary arrangements were made and finally, a 24-item form was obtained for the applicable version of the scale. As a result of the Exploratory Factor Analysis (EFA), one item (19th item) was removed from the scale and the scale took its final form with 23 items. Subsequently, Confirmatory Factor Analysis (CFA) and criterion validity were performed. Internal consistency analyzes were conducted for reliability studies. The scale obtained as a single factor as a result of EFA was verified as a result of CFA and it was concluded that it was single factor ($s^2/df = 2.819$; $RMSEA = 0.076$; $SRMR = 0.07$; $CFI = 0.925$; $GFI = 0.851$). There is no item in the scale that needs to be coded in reverse. As a result of the statistical analysis, the Cronbach Alpha reliability coefficient of the one-dimensional Social Pressure Scale with 23 items was calculated as 0.96. The factor loadings of the items of the scale, which consists of a single factor and 23 items, vary between .517 and .842. In the criterion validity study conducted with the peer pressure scale (direct peer = .636; indirect peer = .554; $p < .001$), it is seen that the social pressure scale provides a good correlation. As a result, as a result of the analysis, it is seen that the Social Pressure Scale is a valid and reliable measurement tool.

Keywords: *Social Pressure, Validity, Reliability.*

**ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN MARUZ KALDIKLARI TOPLUMSAL
BASKILARA İLİŞKİN FENOMENOLOJİK BİR ARAŞTIRMA**

Sibel YILMAZ

Fırat Üniversitesi, Psikolojik Danışman, Orcid: 0000 0002 2429 3368

Merve GÜRBÜZ

Fırat Üniversitesi, Psikolojik Danışman, Orcid: 0000 0002 5802 3796

Ahmet Can ÇAKAN

Fırat Üniversitesi, Psikolojik Danışman, Orcid: 0000 0003 2718 5896

Beytullah BİNGÖL

Fırat Üniversitesi, Psikolojik Danışman, Orcid: 0000 00019492 6215

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin toplumsal baskı hakkındaki görüşlerini ve deneyimlerini öğrenmek, varsa eğer herhangi bir baskıya maruz kalıyorlarsa bu baskının hangi yönden onları etkilediğini ortaya çıkarmaktır. Bu çalışma farklı fakültelerde ve farklı üniversitelerde eğitim gören üniversite öğrencilerinin toplumsal baskıya olan bakış açılarını saptamak ve deneyimledikleri baskıyı öğrenmek için yapılan olgu bilim (fenomenolojik) deseninin kullanıldığı nitel bir çalışmadır. Araştırma için “Yarı yapılandırılmış görüşme formu” kullanılmış ve 25 öğrenciden çevrimiçi görüşme yoluyla veriler toplanmıştır. Görüşme sonucunda ilk önce öğrencilere toplumsal baskı denilince akıllarına gelen şeylerin neler olduğu ve bununla ilgili görüşleri hakkında bilgi vermeleri istenmiştir. Daha sonra eğer herhangi bir baskıya maruz kalıyorlarsa bunun kimden geldiği (Örneğin; aile, akran, şehir, akraba vb.); bu baskılar sonucunda neler hissettikleri, neler düşündükleri, neler deneyimledikleri ve nasıl davrandıkları konusundaki düşüncelerini ortaya çıkaracak; bireylerin toplumsal baskı ile ilgili farkındalıklarını artıracak, bakış açılarını ortaya koyabilecekleri çeşitli sorular sorulmuştur. Bu sorular neticesinde elde edilen veriler Maxqda 18 Paket Programı yardımıyla içerik analizine tabi tutulmuş ve bu suretle araştırma ile ilgili bulgular elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin hepsi hayatlarının herhangi bir döneminde veya birçok döneminde farklı tür baskıları deneyimlediklerini belirtmişlerdir. Bu durum öğrenciler tarafından toplumsal baskı olarak tanımlanmaktadır. Görüşme formunu dolduran bazı öğrenciler bu baskıyı daha özele indirgeyerek aile, akran, şehir baskısı gibi baskılara da yer vermiştir. Bu bağlamda yapılan görüşmeler ve yapılan analizlere göre, öğrencilerin tümünün bir şekilde toplumsal baskıyı deneyimledikleri veya bazı öğrencilerin hala bu toplumsal baskılara maruz kalmaya devam ettikleri anlaşılmaktadır. Bu yüzden araştırmaya katılan öğrenciler, deneyimledikleri toplumsal baskıların, onlar üzerinde çeşitli handikaplara neden olduğunu ifade etmişlerdir (aile baskısı yüzünden istediği mesleği seçememe ve istemediği bir bölümü okumak zorunda olma gibi). Bu bağlamda elde edilen veriler kategoriler şeklinde ele alınmış ve bu veriler ışığında çeşitli yargılara ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Toplumsal Baskı, Baskı Türleri, Deneyim, Nitel Araştırma

A Phenomenological Research Concerning the Social Pressures University Students Are Subjected to

Abstract

This study aims to learn the views and experiences of university students about social pressure and reveal in what way this pressure affects them if they are exposed to any kind of pressure. This study is a qualitative study in which the phenomenological pattern is used to determine the perspectives of university students studying in different faculties and different universities on social pressure and to learn the pressure they experience. A semi-structured interview form was used for the research and data were collected from 25 students through online interviews. At the end of the interview, students were asked to give information about what comes to mind when social pressure is mentioned and their opinions about it. Then, if they are exposed to any pressure, who is it (e.g., family, peer, city, relative, etc.); reveal their thoughts about what they felt, what they thought, what they experienced, and how they behaved as a result of these pressures; Various questions were asked to increase the awareness of individuals about social pressure and to reveal their perspectives. The data obtained as a result of these questions were subjected to content analysis with the help of the Maxqda 18 Package Program, and thus, findings related to the research were obtained. According to the results, all of the students stated that they experienced different types of pressures in any period or in many periods of their lives. This situation is defined as social pressure by students. Some students who filled out the interview form reduced this pressure to more specific and included pressures such as family, peer, city pressure. According to the interviews and analyzes made in this context, it is understood that all of the students experienced social pressure in some way or that some students still continue to be exposed to these social pressures. Therefore, the students participating in the study stated that the social pressures they experienced caused various handicaps on them (such as not being able to choose the profession they want due to family pressure and having to study a section they do not want). In this context, the data obtained were considered categories, and various judgments were reached in light of these data.

Keywords: Social Pressure, Types of Pressure, Experience, Qualitative Research

**SANATSAL BİR BAKIŞIN ODAĞINDA BEDEN VE KİMLİK ANALİZİ:
MARC QUINN**

Doç. Dr. Nazan DÜZ

Uşak Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, TÜRKİYE/Uşak-64200
ORCID NO: 0000-0003-2799-8328

Sema YAYLA BOZA

Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sanat ve Tasarım Ana Bilim Dalı,
TÜRKİYE/Uşak 64200
ORCID NO: 0000-0001-5920-5439

ÖZET

Yüzyıllardır toplumun sorunlarına ve bireyin düşüncelerine odaklanan sanat, insanın yaşadığı her yüzyılda, kendisini bir mesele etrafında konumlandırmış ve bu meseleyi odak noktasına alarak, kendisini ifade etme serüveninde var etmiştir. Sanatın, Klasik dönemden Modern döneme, Modernden Kavramsala ve Postmodernizme olan yolculuğunda konu, düşünce, malzeme ve teknik tüm sınırlarını zorlayarak 21. yüzyılda odağına bedenler ve kimlikler mücadelesini almıştır. Bu yüzyıl özellikle kadınların yaşamda görünür kılınması ve cinsiyete dayalı iş alanlarının sınırlarının erimesi ile kadının varlık alanındaki mücadelesini daha da genişletmiş ve keskinleştirmiştir. Bu keskinleşme global dünyanın varlığı ile sağlanmış ve bu globallik de teknolojinin gelişmesi ile mümkün kılınmıştır. Kadınların mücadele alanlarının genişlemesi ve hayattaki görünürlüklerinin artması ile birey kavramı ön plana çıkmıştır. Cinsiyet eşitsizliğinden başlayan hikaye devamında bireye ve bireyin iç dünyasına olan yolculuğu ile genişlemiştir. Artık gelinen noktada birey olma mücadelesinin de varlık alanı tanımlanmış ve toplumsaldan bireyselliğe inen bu hikayede, başrolü kişinin kendisini 'birey' kavramı çerçevesinde ifade etmesi almıştır. 21. yüzyılın ilk çeyreğinde insanın meselesi olan birey kavramı, Marc Quinn'in sanat anlayışını şekillendirmiştir. Quinn, eserlerinde bireyin ne olduğunu form, biçim ve simge etrafında örmüştür. Sanatçı eserlerinde, insanın ilk önce bir beden olarak algılanmasını tespit etmiş ve bu tespit ile birlikte, insan bedenine neşter vurarak et resimleri serisi yapmıştır. Günümüz insanların tanımada ve sanatın hayatla bağını kavramada et onun için bireyin içsel yolculuğunun bir temsili olurken soyut sanatın da güçlü birer örneği olmuştur. Sanatın her dönem kendi ifade biçimini konu ve teknik bağlamında dönüştürmesi gerçeğinden hareketle, günümüz sanatını anlamada Quinn'in eserleri önemli bir duraktır. Diğer yandan ise bize bireyin coğrafyasını keşfetmede kaynaklık etmektedir. Araştırmada, sanatsal bir bakışın odağında Marc Quinn'in beden ve kimlik sorunsalını eserlerine nasıl taşıdığı ve süreç sanatında yaptığı sarsıcı etkiyi irdelemek amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Beden, Birey, Et, Feminizm, Marc Quinn, Süreç Sanatı

SANAL GERÇEKLIK DENEYİMİ İÇİN TEORİK BİR MODEL ÖNERİSİ
SUGGESTION FOR A THEORETICAL MODEL FOR THE VIRTUAL REALITY
EXPERIENCE

Arş. Gör. Özlem GÜNCAN

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu,
Turizm İşletmeciliği Bölümü, Burdur, TÜRKİYE, ORCID No: 0000-0002-8974-9100

ÖZET

Son yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler ve dijital dönüşüm neticesinde, bireylerin katıldıkları faaliyetler ve yaşadıkları deneyimler zaman ve mekan açısından bir dönüşüme uğramıştır. Bu da bireylerin aktivitelere katılma biçimlerinde değişiklik yaşanmasına neden olmuştur. Teknolojide ve aktivitelere katılım durumunda yaşanan bu dijital dönüşüm, “sanal gerçeklik deneyimi” kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu deneyim, günümüzde gündelik yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Yaşanan bu gelişmeler, sanal gerçeklik deneyiminin önem kazanmasına ve alanyazına da yansımaya neden olmuştur. Böylece, son yıllarda sanal gerçeklik deneyimi konusunda yapılan çalışmaların sayısında hızlı bir artış yaşanmıştır. Sanal gerçeklik deneyiminin artan bu önemine bağlı olarak, bu deneyimin teorik açıdan incelenmesi uygun görülmüştür. Ancak alanyazına bakıldığında, henüz bu deneyimi açıklayacak teorik bir modelin geliştirilmediği görülmüştür. Böyle bir çalışmanın yapılmamış olması, alanyazın açısından bir eksiklik olarak görülmüş ve bu eksikliğin doldurulması amacıyla bu çalışmanın yapılmasına karar verilmiştir. Dolayısıyla, bu çalışmada, sanal gerçeklik deneyimini açıklamaya yönelik teorik bir model geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, araştırmada teorik bir yaklaşım benimsenmiş ve araştırmanın gerçekleştirilmesi için gerekli olan veriler ikincil kaynakların taranması yoluyla elde edilmiştir. Tarama işlemi, hem basılı hem de elektronik kaynakların taranması şeklinde yapılmıştır. Bu işlem, “sanal gerçeklik deneyimi”, “sanal gerçeklik teorileri”, “teknoloji kabul modeli”, “simülasyon teorisi”, “gerçeklik-sanallık sürekliliği”, “daldırma”, “bulunma algısı” ve “akış teorisi” kavramları çerçevesinde yürütülmüştür. Bu işlem sonucunda elde edilen veriler, teorik açıdan bir analize tabi tutulmuştur. Analiz işlemi, önce sanal gerçeklik deneyimi hakkında bilgi verilmesi, daha sonra bu deneyimi açıklamada kullanılan teori ve yaklaşımların ele alınması ve en sonunda bu teori ve yaklaşımların her birinin değerlendirilmesi şeklinde yapılmıştır. Değerlendirmelerin sonunda, sanal gerçeklik deneyimini açıklamak üzere bir model önerisinde bulunulmuş ve bu bağlamda *sanal gerçeklik deneyim modeli* geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanal Gerçeklik Deneyimi, Sanal Gerçeklik Teorileri, Teorik Yaklaşım, Model Önerisi.

ABSTRACT

As a result of the technological developments and digital transformation experienced in recent years, the activities and experiences of individuals have transformed in terms of time and space. This has led to change in the way individuals participate in activities. The digital transformation experienced in technology and participation in activities has created the concept of “virtual reality experience”. Today, this experience has become a part of everyday life. These developments have caused the virtual reality experience to gain importance and reflect on the literature. Thus, there has been a rapid increase in the number of studies on

virtual reality experience in recent years. Depending on this increasing importance of the virtual reality experience, it has been deemed appropriate to examine this experience theoretically. However, when the literature is examined, it is seen that a theoretical model has not yet been developed to explain this experience. The fact that such a study had not been done has been seen as a deficiency in the literature and it has been decided to do this study in order to fill this deficiency. Therefore, in this study, it has been aimed to develop a theoretical model to explain the virtual reality experience. In line with this purpose, a theoretical approach has been adopted in the study and the data required for the conducting of the study have been obtained by scanning secondary sources. The scanning process has been made by scanning both printed and electronic resources. This process has been carried out within the framework of the concepts of “virtual reality experience”, “virtual reality theories”, “technology acceptance model”, “simulation theory”, “reality-virtuality continuity”, “immersion”, “presence perception” and “flow theory”. The data obtained as a result of this process have been subjected to a theoretical analysis. The analysis process has been carried out by first giving information about the virtual reality experience, then discussing the theories and approaches used in explaining this experience, and finally evaluating each of these theories and approaches. At the end of the evaluations, a model has been suggested to explain the virtual reality experience, and in this context, *the virtual reality experience model* has been developed.

Keywords: Virtual Reality Experience, Virtual Reality Theories, Theoretical Approach, Model Suggestion

BRAND LOGOS AND MOTTOS AS A PROBLEM OF LINGUISTICS

Prof. Olena PANCHENKO

Oles Honchar Dnipro National University, Department of Translation and Linguistic training of Foreigners, Dnipro, Ukraine,
ORCID: 0000-0003-2217-5613

Brand names express the main mission, the idea of the company and often work in tandem with the logo. On the basis of the psychological and communicative functions performed, the mottoes are divided into functional types. They can be subdivided into groups based on a single feature that is not related to other groups, e.g. evoking emotions “*Full Of Eastern Promise*” (Fry’s Turkish Delight); “brain” slogans “*1000 Copies For 5 Minutes!*” (“Ricon” printer); containing brief information “*World Leaders In Nailcare!*” (“Malava”). At the moment, there are a large number of classifications from different points of view, which are based on different criteria. From a linguistic point of view, the main criteria for the classification of the names are: 1) the number of words used in the slogan, it follows that slogans are short, average and verbose; 2) according to the degree of emotional intonation, mottoes can be ambitious-aggressive, banal, using well-known phrases and entertaining; 3) the presence of various linguistic techniques, such as polysemy of words, puns, rhyming, repetition of letters or words; 4) mottoes with a simple and complex structure; 5) the use of various syntactic constructions: the presence of a subordinate condition with the conjunction «if», the beginning of the slogan with the conjunction “when”, the beginning of the slogan with the preposition “for”, which means “choice” of the audience for the brand material.

**PECULIARITIES OF FORMATION OF SOCIAL RESPONSIBILITY IN STUDENTS
OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION
IN A PANDEMIC CONDITIONS**

Mykola Pihovskyi (PhD student),
Ternopil National Volodymyr Hnatyuk Pedagogical University, Ukraine

ABSTRACT

Student social responsibility is a stable strategy of his social behaviour, based on his belief in the objective necessity of relationships between members of the higher education institution and appears in the conscious completion of relevant social roles, as well as willingness to be responsible for the result. Criteria for the formation of social responsibility are: prosocial orientation of the student, his social predictability, independence and social activity. A socially responsible student is a person who has a high level of morality, spiritual values, ideals, norms, focus of their own activities on socially significant results; agreed personal and social interests; highly developed ability to social reflection. A particularly important quality of personality is social responsibility in a pandemic. After all, it was the pandemic that caused new challenges for students: the need to comply with all quarantine measures to preserve the health and lives of participants in the educational process; transition to distance learning, which involves strengthening the student's self-motivation, as well as a high level of self-organization. An important condition for the effectiveness of the formation of social responsibility of the student in a pandemic is its interaction with teachers and other students.

Keywords: higher education institution, student, social responsibility, pandemic.

RETROSPECTIVE PROFILE IN DEVELOPING NATIONAL GREEN BRAND

Tetyana Pimonenko

Department of Marketing, Sumy State University, Ukraine

Oleksii Lyulyov

Department of Marketing, Sumy State University, Ukraine

Yana Us

Department of Marketing, Sumy State University, Ukraine

This paper summarizes the arguments and counterarguments within the scientific discussion on the issue of hardly controlled climate change that depletes the natural capital, threatens economic sustainability and national competitiveness and. The relevance of the decision of this scientific problem is that ecological problems require a set of government policies in environmental conservation, natural resources management and increasing environmental awareness in the private sector and society. Systematization of scientific background indicated that the public and private sectors greater appreciate the role of green investments in harmonizing the ecological, economic and social goals. Therefore, most countries maximize the efficiency of public resources to clear the encumbrances for attracting green investments to reduce greenhouse emission and enhance environmental prosperity. Thus, the greening concern is the priority in making decisions on investing and funding. The main goal of this study is to determine the problems, possibilities and opportunities in creating the national green brand. To gain the study goal, the authors conducted a retrospective analysis of the main preconditions in Ukrainian green brand development. The institutional and market barriers were considered to identify the windows of opportunities in green brand-enhancing through green investing. This study involved the benchmarking analysis of the best world practices in creating and promoting the national green brand. The findings indicated the necessity to invest in green projects to provide industrial emission reduction, increase renewable sources capabilities, green building, implementing energy-efficient projects, integrated waste management, etc. The research results can be useful for wide circles of stakeholders since the concerted and coordinated efforts would allow developing national green brand competitive on the international market.

Keywords: green brand, green investment, national policy, retrospective profile, sustainable development.

Acknowledgements

This research was funded by grants from the National Research Foundation of Ukraine (0120U104807); the Ministry of Education and Science of Ukraine (№0121U100468).

**MEKÂN OLUŞTURMA OLGUSUNUN ARAŞTIRMACI TARAFINDAN
YORUMLANMASI**

Dr. Öğr. Üyesi Elif SAĞLIK

ORCID: 0000-0002-5230-3869

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi

Sena DEMİR

ORCID: 0000-0001-5163-7528

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü

ÖZET

Mekân kavramı, tarih boyunca birçok farklı meslek disiplinine araştırma konusu olmuştur. Mekânlar, bireylerin zaman içinde edindiği tecrübelerle göre farklı yorumlanabilmektedir. Bunun sebepleri arasında, kişisel özelliklerin yanı sıra, kültürel birikimlerin de etkisinin olduğu bilinmektedir. Aynı kültürden gelen insanların aynı mekânı farklı yorumlamasının sebebi kişisel özellikler ve oluşturdukları birikimlerdir.

Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan fenomenolojik yaklaşım ve gözlemlerle desteklenen bu çalışma, literatür taraması sonucu konuya ilişkin soruların düzenlenmesi ve bu sorulara yönelik cevapların aranması üzerine yürütülmüştür. Hazırlanan sorularda; mekânın kullanımının yanı sıra, kullanıcıların mekân seçiminde rol oynayan etkenler, mekândan beklentileri ve mekân hakkındaki düşünceleriyle alakalı sorular hazırlanmıştır. Bunu gerçekleştirmek üzere alanda yapılan gözlemler ve çekilen fotoğraflar kullanılarak beklenti ve görüşlerin değerlendirildiği, ayrıca nitel araştırma boyutunun da dikkate alındığı bir araştırma oluşturulması hedeflenmiştir.

Çalışmada, Çanakkale kent merkezinde seçilen üç alanın (İskele Meydanı, Saat Kulesi ve Yalı Cami) mevcut mekân yapısının irdelenip, mekânı oluşturan unsurlarla mekân ilişkisinin araştırmacı yorumuna dayanarak irdelenmesi konu alınmıştır.

Sonuç olarak; belirlenen bölgelerin mekân oluşumları irdelenerek, kentlinin algılayacağı mekânlar ve bu algılarının oluşmasında rol oynayan sebepler ortaya konulmuştur. Kentsel mekân algısı, kullanıcı tarafından ilişkili oldukları, davranış ve istekleriyle bağlantılı olarak iletişim kurdukları, öğrenim ve tecrübelerine göre değerlendirdikleri, duygu, düşünce ve kültürel birikimlere bağlı olarak mekân kavramı çerçevesinde hissettikleri kentsel donatı ve yapıları yorumlamaları şeklinde ifade edilmiştir.

Araştırmacı görüşü doğrultusunda Çanakkale kentinde en çok tercih edilen ve mekân algısı oluşturan alanın İskele Meydanı olduğu öngörülmüştür.

Araştırma kapsamında; çalışma alanının genel tanıtımı, konumu, durum analizi, yaya hareketliliği, rekreasyon potansiyeli, kullanılan peyzaj bileşenleriyle oluşturulan mekân ve kullanıcının gözünden araştırma alanlarının durumu açıklanmıştır.

Anahtar sözcükler: Çanakkale, Fenomenolojik Yöntem, Mekân, Mekân Olgusu,

INTERPRETATION OF THE SPACE BUILDING CASE BY THE RESEARCHER

ABSTRACT

The concept of space has been the subject of research in many different professional disciplines throughout history. Spaces can be interpreted differently according to the experiences of individuals over time. It is known that among the reasons for this, in addition to personal characteristics, cultural accumulations also have an effect. The reason why people from the same culture interpret the same place differently is because of their personal characteristics and the knowledge they have created.

This study, which is supported by the phenomenological approach and observations, which is one of the qualitative research methods, was carried out by arranging the questions on the subject as a result of the literature review and searching for answers to these questions. In the prepared questions; In addition to the use of the space, questions about the factors that play a role in the selection of the space, their expectations from the space and their thoughts about the space were prepared. In order to achieve this, it is aimed to create a research in which the expectations and opinions are evaluated by using the observations made in the field and the photographs taken, and the qualitative research dimension is also taken into account.

In the study, the current spatial structure of the three selected areas (Iskele Square, Clock Tower and Yalı Mosque) selected in the city center of Çanakkale is examined and the relationship between the elements that make up the space and the space is examined based on the researcher's interpretation.

As a result; By examining the spatial formations of the determined regions, the spaces that the citizens will perceive and the reasons that play a role in the formation of these perceptions are revealed. The perception of urban space is expressed as the interpretation of the urban equipment and structures that the users relate to, communicate with in relation to their behaviors and wishes, evaluate them according to their learning and experience, and feel within the concept of space depending on their feelings, thoughts and cultural accumulations.

In the scope of the research; The general introduction of the study area, its location, situation analysis, pedestrian mobility, recreation potential, the space created with the landscape components used and the situation of the research areas from the user's perspective are explained.

Keywords: Çanakkale, Phenomenological Method, Space, Spatial Phenomenon,

1. GİRİŞ

Lefebvre, mekânın toplumsal bir ürün olduğunu ifade etmiştir. Mekânın üretilmesinde ve belirlenmesinde gerekli rollere sahip unsurlar bulunmaktadır. Üç temel unsurdan bahseden Lefebvre bunları; algılanan, tasarlanan ve yaşanan unsurlar olarak belirtmiştir (Ghulyan, 2017).

Terim olarak incelendiğinde ise mekân kavramı çok boyutlu olarak ele alınmaktadır. Sınırları algılanabilen ve kurgusu bulunan bölgelerden mekân olarak söz edilebilir. Newton mutlak mekân tanımını genellikle hacimsel, fiziksel ve üç boyutlu nitelikleri hariç diğer niteliklerinden soyutlayarak ifade etmiştir (Usta, 2020).

İnsanoğlunun yaşadığı mekânla ilgili yaptığı ilk çalışmalar 1960'lı yıllarda doğal çevre ve doğal çevreyi öğrenmesine dayalıdır. Geçmiş zamanlardan beri mekân kavramına farklı tanımlamalar getirilmiş ve kapsadığı alanlar sürekli tartışma konusu haline gelmiştir. Günümüzde ise çevrenin oluşturduğu mekân olgusu mimarlardan psikoloji bilimine kadar birçok farklı meslek disiplinini kapsamaktadır (Solak, 2017).

Geçmişten günümüze bireyler, içerisinde buldukları mekânı algılayarak değerlendirmekte ve söz konusu mekânın yaşanabilir kentsel mekân olup olmadığını gözlemleyebilmektedir. Yaşadığımız mekânlar ve mekânlara yüklediğimiz duygusal anlamlar kent içinde kullanıcı ile doğa arasında gerçekleşen iletişimin en önemli unsurlarından biridir. Kişilerin mekâna yüklediği farklı anlamlar mekânın şekillenmesinde oldukça önemli bir role sahiptir. İnsanlar yaşamını sürdürdükleri mekânları, kendi benliklerini oluşturmakta ve kişiliklerini inşa etmekte kullanırken mekânlar da bu doğrultuda bir gelişim gösterir (Turgut, 1990).

Birey ve mekânı birbirinden etkilenen iki yönlü bir sistem olarak düşünürsek, fiziksel bir unsur olan mekân, insanların kültürlerini, değerlerini, yargılarını ve yaşadıkları tüm olayları etkileyen aktif bir ortamdır. Fakat mekânların genel olarak özellikleri ve barındırdığı anlamlar kişiye özel olduğu için zamana ve bireye göre farklı yorumlanabilmektedir. Kullanıcının yaşadığı çevreyi anlamlandırması, algılaması bireyin mekâna karşı hissettikleriyle ilişkilidir. Birey, mekânı sadece kendi yaşadıklarıyla değil yoruma dayalı olarak aktif bir şekilde yeniden yapılandırmaktadır (Pløger, 2001). Bu bağlamda mekân algılanması sağlanarak ve yorumlanarak oluşturulur. Algılama, duyular yardımıyla çevresel bilgilerin zihinsel olarak okunduğu bir süreçtir. Söz konusu olan algılama süreci görsel, simgesel, duygusal ve seçici olmak üzere dört öğeden meydana gelmektedir. Belirli bir şeyi temsil eden simge, hedef kitleyi bir zihinsel sürece götürerek temsil edilen durumu bulmaya teşvik eder. Bireyler için uyarıcı anlama sahip olan sembol ve simge soyut bir nitelik taşıyan simgesel algının iki önemli unsurudur (İnceoğlu, 2010). Sembol ve simge kullanılarak aktarılan bu ortak değerler toplumun kültürünü yansıtmaktadır. Bu da mekânların; insanlar tarafından algılanıp yorumlanmadan, bir kimlik oluşturulmadan mekân olamayacağı anlamına gelmektedir.

Mekân oluşturma olgusu günümüzde çok farklı yorumlamalarla tanımlanmaktadır. Mekânı oluşturmak için onu her yerden kesin sınırlarla belirlemiş olmak gerekmez. Mekânı oluşturan sınırlama hareketi fiziksel bir unsur olabileceği gibi duyarlar yardımıyla algılanabilen daha soyut bir unsur da olabilmektedir. Kentsel mekânda kullanıcı mekânı ele alırken öncelikle görme duyusunu kullanıyor olsa da diğer duyu özelliklerini de farklı şekillerde kullanabilmektedir. Kullanıcının mekânı tanımlaması için algılayabileceği sınırlarının olması gerekir ancak bu durum sezgisel bir süreçtir.

Tasarımcı mekânı oluştururken bilgi ve deneyimlerine bağlı olarak mekân belirleyici öğelerle bir bölge oluşturur. Mekânda oluşturulan öğelerle bireyler üzerinde etki bırakılır ve bu öğeler onları psikolojik olarak etkileyebilmektedir. Tüm duyuları farklı oranda etkileyen sınırlar ve vurgu elemanlarıyla mekânı gözlemleyen birey, bölgeyi bir bütün olarak algılayabilmektedir. Alanda bulunan temel bileşenlerin varlığı ile kullanıcı bulunduğu mekânın varlığından bahsedebilir (Ghulyan, 2017).

Sokak, cadde ve meydanların görünümünün yanı sıra üstlendikleri işlevler de mekânı meydana getiren unsurlar arasındadır. Mekân bileşenleriyle öğeler peyzaj içerisindeki işlevi ve yerine bağlı olarak ölçü, oran ve dengesi bir 3 boyutlu kompozisyon olmaktan çıkıp mekânsal nitelik kazanmaya başlamıştır. Bileşen ve öğeler kullanıldıkları yere göre sınırlayıcı, yönlendirici, odaklayıcı, birleştirici ve ayırıcı roller üstlenebilirler (Açııcı, 2009). Bu unsurlar gözlemcinin mekânı algılayabilmesi için ona ipuçları verir. Bu durum mekân oluşumunda oldukça etkilidir.

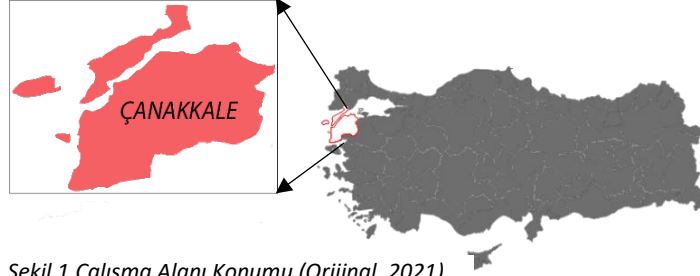
Ülkemize bakıldığında ise yoğun beton yığınları arasında oluşturulan mekânın yeşil dokudan yoksun olduğu, kullanıcı odaklı yaklaşımlardan uzak, sıkışık mekânların bir araya gelmesiyle oluşan kentler karşımıza çıkmaktadır.

Çalışma alanı olarak seçilen Çanakkale'nin kent içi ve kentler arası güzergâhında da aktif bir şekilde kullanılan sirkülasyonunun İskele Meydanı ile çevresi odaklı olduğu ve halkın aktif kullandığı geçiş bölgesi olması nedeniyle önemli bir değere sahip yoğun kullanılan mekân olduğu bilinmektedir. Kentte bulunan bireylerin geçiş akslarını ve günlük ihtiyaçlarını karşılamak için kıyı alanları olan İskele Meydanı ile Eski Kordon'u tercih ettikleri görülmektedir (Sağlık, 2020). Araştırma alanının başlangıç sınırını belirleyen İskele Meydanı'nın bu kadar nitelik bulundurması simgesel ve biçimsel olarak geniş çaplı birçok araştırmaya konu alınacak farklı kaynakların olmasını sağlamıştır.

Bu çalışmada, seçilen bölgelerde mekân ve mekânı oluşturan unsurlar incelenmiş, mekân oluşturma olgusunun mekân kavramı ve mekânı oluşturan bileşenler arasındaki ilişkisi değerlendirilirken, bu unsurlar araştırmacı tarafından belirlenen sorulara yanıt aranarak mekân oluşturma olgusunun ele alınmasının yorumlandığı bir yaklaşımdan oluşmaktadır. Literatür taraması tekniği ile oluşturulan, araştırmacının deneyimsel yorumlamasına dayanan nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışma, kent araştırması tarafından mekân algısının yorumlanması üzerine kurgulanmıştır.

2. MATERYAL ve METOT

Coğrafik olarak Türkiye'nin kuzeybatısında yer alan Çanakkale ili, 25° 35' ve 27° 45' doğu boylamları ile 39° 30' ve 40° 42' kuzey enlemleri arasında, 9.817 km²'lik alana sahiptir. Kışları rüzgârlı ve soğuk, yazları sıcak ve yarı nemli bir iklime sahiptir (Çanakkale Belediyesi, 2021).

Şekil 1. Çalışma Alanı Konumu (Orijinal, 2021)

Bu araştırmanın ana materyalini, Çanakkale kent merkezinde yer alan İskele Meydanı, Saat Kulesi yakın çevresi ve Yalı Cami'nin bulunduğu sokak oluşturmaktadır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik araştırma yöntemi kullanılmıştır. Yapılan nitel araştırmada temel alınan amaç, araştırmacının birikim ve deneyimlerine dayanarak bakış açısı ve algılarına göre araştırma sonucunun ortaya konulmasını sağlamaktır (Tekindal, 2020).

Nitel araştırma yöntemleri, içinde birden fazla yaklaşımı barındırır. Bunlar durum çalışması, etnografi, anlatı araştırması ve fenomenoloji gibi farklı yaklaşımlardır. Fenomenoloji tek bir şahsın veya toplu bir grubun deneyim ve ortak düşüncelerini yansıtmak için kullandığı soyut bir araçtır (Creswell, 2020). Fenomenolojik yaklaşım uygulanabilirliği nedeni ile araştırmacılar tarafından diğer yöntemlere göre daha çok tercih edilir niteliktedir.

Söz konusu yaklaşımlardan biri olan fenomenoloji, yirminci yüzyılın ilk zamanlarından bu yana insanların yaşadığı olayları anlamlandırmayı amaçlayan felsefi bir hareketten meydana gelmiştir (Wilson, 2015). Özetlemek gerekirse fenomenoloji, belirli bir kavramla ilgili insanların bakış açılarını, kavramın onlarda bıraktığı duygu ile kavramı algılayış biçimlerini ve buna benzer durumlardaki deneyimlerini ifade etmeleri için kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir (Rose, Beeby & Parker, 1995). En kapsamlı tanımıyla tek bir bireyin tüm yaşadıklarına atıfta bulunmasıdır (Giorgi, 1997).

Nitel araştırma yöntemi aşamaları döngüsel bir süreç belirtir. İlk aşama, bir konu belirlenip araştırma alanı oluşturulduktan sonra yapılan geniş çaplı yerli-yabancı kaynak taramasıdır. Bir sonraki aşamalar ise araştırmacının konu ile ilgili yapılan çalışmalarını incelemesi, konuya ilişkin sorular hazırlaması, verilere ulaşması ve bunları inceleyip analiz etmesi şeklindedir (Creswell, 2016).

Araştırmada konu ile ilgili geniş çaplı literatür taraması yapılmış, çalışma alanına yönelik fotoğraflar çekilmiştir. Yerinde gözlem yapılarak veri toplama, analiz, sentez ve

değerlendirmeye dayalı peyzaj araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışma alanını oluşturan bölgelerin mekân oluşturmaya yönelik hazırlanan sorulara cevaplar aranarak ilenilmiş ve değerlendirilmiştir. Araştırma üç aşamadan oluşmaktadır:

Araştırmanın gerek planı gerekse verileri toplama, işleme ve yorumlama teknikleri nitel yöntemlere göre belirlenmiştir. İlk olarak, çalışma alanında belirlenen saatlerde gözlemler yapılmıştır. Kentlinin mekânları hangi saat aralığında sıklıkla kullandığı gözlemlenmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucu, alanın kullanıcıda oluşturduğu mekân algısını belirlemeye yönelik sorular hazırlanmıştır. Alanda yapılan gözlemler sonucu fotoğraflar çekilmiştir. İkinci aşamada ise hazırlanan soruların araştırma alanlarına yönelik cevaplandırılması gerçekleştirilmiş ve elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Mekânlara ait tanıtıcı bilgilere yer verilmiş, alanın mevcut tasarımı irdelenmiştir. Üçüncü aşamada ise elde edilen bulgular sentezlenerek mekân oluşturma olgusu irdelenmiş ve mekânı oluşturan öğeler ele alınmıştır. Son olarak elde edilen tüm bu bilgiler doğrultusunda sonuca varılarak değerlendirmeler yapılmış ve öneriler getirilmiştir.

Araştırma verileri araştırmacı tarafından yerinde yapılan gözlem ve ilgili kaynaklardan literatür taraması ile toplanmıştır. Toplanan veriler içerik analizi ve betimsel analiz yoluyla çözümlenmiştir. Araştırma sonucu ortaya çıkan bulgular doğrultusunda ilgili literatürle ilişkili bir biçimde alana uygun bazı öneriler geliştirilmiştir.

Araştırmacının elde ettiği cevaplardan yola çıkarak mekân oluşumu ile ilgili tespitleri ayrıntılı bir şekilde ortaya koymak ve bu konuda yapılan literatür çalışmasına hareketle anlam yelpazesine dikkatleri çekmek için fenomenolojik yaklaşım tercih edilmiştir.

2.1. Veri Toplama Araçları

Sorular oluşturulmadan önce ilgili literatür ayrıntılı biçimde taranmış ve araştırma konusuna ilişkin yapılan çalışmalar incelenmiştir. Özellikle 2016 yılında John W. Creswell 'in çıkarmış olduğu Nitel Araştırma Yöntemleri adlı kitabı baz alınarak bir araştırma çerçevesi oluşturulmuştur. Araştırma alanlarına ilişkin 7 soru bulunmaktadır. Bu sorular ilgili süreci genel olarak nasıl değerlendirdiklerini, bu süreçte hangi mekânı nasıl algıladıkları, mekândaki donatı ve yapıların mekân oluşumuna etkisini ve mekân oluşumunu daha etkili bir biçimde algılayabilmeleri için sunulabilecek önerilerin neler olduğunu, yaşamlarına nasıl katkı sağladığını belirlemeye yönelik olarak hazırlanmıştır.

Bu kapsamda seçilen bölgeler için mevcut araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Mekân nedir?
2. Çevrenizde algıladığınız öğeler mekân oluşturmada etkili midir?
3. Bulduğunuz bölgeyi mekân olarak algılamınızı sağlayan etmenler nelerdir?
4. Belirlenen bölgeleri tercih etme sebebiniz nedir?
5. Mekânda dikkatinizi çeken öğeler nelerdir?

6.Mekânın gün içinde en aktif kullanılan bölgesi neresidir?

7.Mekânda değiştirmek istediğiniz bir durum söz konusu olsaydı nasıl bir değişim yapardınız?

3. BULGULAR ve TARTIŞMA

Şekil 2’de 2021 verilerine göre Google Earth’den alınarak oluşturulan, çalışma alanını belirten noktaların gösterildiği harita bulunmaktadır. Çalışma alanının başlangıç sınırını oluşturan İskele Meydanı’ndan başlayan yol, Yalı Caddesi’nden devam etmektedir. Bu yol tek yönlüdür. Çalışma alanının uç sınırını Yalı Cami’ye kadar devam eden ve orada yol ayrımına girerek Fetvane Sokak’tan tekrar İskele Meydanı’ndaki kavşağa bağlanan aks oluşturur (Şekil 2). Çalışma alanlarına harf tayin edilerek bölgeler haritada belirtilmiştir.

Şekil 2. Çalışma Alanlarını Kapsayan Bölgeler (Orijinal, 2021)

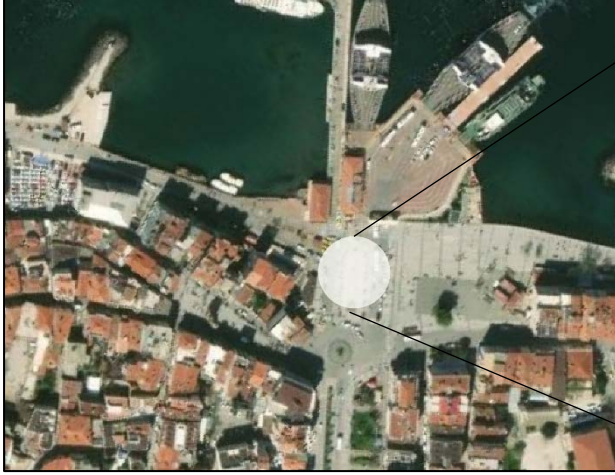
A1. Çanakkale İskele Meydanı

1960’lı yıllardan günümüze kadar deniz yolu ile yapılan taşımacılık için kullanılan İskele Meydanı birçok kez yenilenerek sürekli geliştirilmiştir. Kent merkezinde yer alan İskele Meydanı Eski Kordon’da bulunur. İskele Meydanı yoğun kullanım ve düzenli bakım yapılmamasından kaynaklanan sorunlar nedeniyle tam olarak meydan özelliği gösterememektedir. Bu sebeple meydan niteliklerine uygun olacak şekilde revize edilerek alanda iyileştirmeler yapılmıştır (Sağlık, 2016).

Kentlinin yoğun kullanımına maruz kalan meydanı genişletmeye yönelik birtakım çalışmalar yürütülmüştür. Yapılan düzenlemelerle birlikte Eski Kordon ile bütünlük sağlamak amacıyla zemine doğal granit taşlar döşenmiş ve alana daha estetik bir görünüm kazandırılmıştır (Şekil 4).

İskele olması nedeni ile yaya trafiği ve yoğun taşıt kullanımını görülen İskele Meydanı, kentlinin çok sık kullandığı bir alan olmasının yanında Çanakkale'ye gelen turist ve güzergâhı kullanan bireyler için kentin simgesi olma özelliğine sahiptir (Sağlık, 2016).

Şekil 3'de İskele Meydanı'nın haritadaki konumu, şekil 4'de ise 2021 yılına ait İskele Meydanı görseli bulunmaktadır.

Şekil 3. İskele Meydanı Konumu (Orijinal, 2021)

Şekil 4. İskele Meydanı

Yerinde gözlem yapılması amacıyla İskele Meydanı'nda sabah 09.00, öğlen 13.00 ve akşam 20.00 saatlerinde Şekil 4'de bulunan alandan İskele Meydanı ve çevresi incelenmiş, gözlem sonuçları not alma tekniği ile kaydedilmiştir.

Yapılan gözlem ve elde edilen veriler ışığında sabah saatinde yapılan gözlem sırasında kullanıcıların iş yerlerine gitmek için hareket halinde oldukları, geçiş mekânı olması ve iskele durağını bulundurması nedeni ile İskele Meydanı'nda sabah saatlerinde yoğunluk olduğu gözlemlenmiştir. 2019 yılında ortaya çıkan COVID-19 virüsü sebebiyle başlayan karantina döneminin hala devam etmesi ve birçok çalışanın iş hayatını evden sürdürüyor olması veya iş yerlerinin kapatılması bunun yanı sıra eğitimin de uzaktan ilerletilmesi göz önüne alınırsa bu yoğunluğun karantina sürecinde gözlemlenen düzeyden daha fazla olduğu söylenebilir.

Öğle saatlerinde diğer gözlem saatlerine oranla daha az kullanıcının olduğu gözlemlenmiştir. Akşam saatinde yapılan gözlemlerde ise en fazla yoğunluk saptanmıştır. Bunun sebebinin iş çıkış saatleri ile karşılaştığımız karantina süreci boyunca evlerine kapanıp açık hava ve dolayısıyla rekreasyon ihtiyacı bulunan kullanıcıların akşam sokağa çıkma yaşağı başlamadan önce hava almak istemesi olarak değerlendirilebilir.

Kentsel mekân olarak değerlendirdiğimiz tanımlama kapsamında İskele Meydanı kullanıcı faaliyetleri ve fiziksel peyzaj özelliklerinin yanında konum, ulaşılabilirlik, gelişme olanakları ve taşıdığı tarihi nitelik gibi unsurlar mekân oluşumunda etkili olmuştur. Bu çerçevede geçiş mekânı olması ve kullanıcı erişimi yüksek tampon bölge özelliği göstermesi İskele Meydanı'nın mekânsal niteliğini korumakta ve desteklemektedir.

A2. Çanakkale Saat Kulesi

Çanakkale kent merkezinde bulunan Saat Kulesi 1897-1898 yılında Sultan II. Abdülhamid döneminde Cemil Paşa tarafından yaptırılmıştır. İlk aşamada 3 kat planlanan Saat Kulesi, zamanla yapılan bakım ve onarım işlemleri sonucunda kat eklemeleri yapılarak revize edilmiştir (Savaş, 2020).

İskele Meydanı'nda bulunan kavşaktan gelen taşıt yolunun bağlandığı Yalı Caddesi ve aynı şekilde kavşağa ters yoldan geliş sağlanan Fetvane Sokak, Saat Kulesi'ni çevreleyen yollardır (Şekil 5). Saat Kulesi'ni çevreleyen bu yollarda farklı işletmeler mevcuttur.

Şekil 5'de Saat Kulesi'nin haritadaki konumu, Şekil 6'da ise 2021 yılına ait Saat Kulesi görseli bulunmaktadır.

Şekil 5.Saat Kulesi Konumu (Orijinal, 2021)

Şekil 6.Saat Kulesi

Saat Kulesi bulunduğu konumdan dolayı kent merkezinin en canlı ve işlek sokaklarının kesiştiği yerde düğüm noktası olma özelliği gösterir. Çevresinde bulunan işletmelerin fazla olması nedeniyle sürekli bir hareket akışı olan meydana motosiklet ve bisikletli kullanıcılar için Saat Kulesi önünde bir otopark konumlandırılmıştır. Fakat alan planı hazırlanırken böyle bir otopark planlanmayıp sonradan plana dâhil edildiği bilinmektedir (Ak, 2005). Bu sebeple motosiklet ve bisiklet park etmek için alana giren kullanıcılar için özel olarak bir giriş belirlenmemiştir. Bu durum mekânda karışıklığa yol açarak mekân oluşumunu olumsuz etkilemiş mekânın kullanılabilirliğini düşürmüştür.

Gözlem yapmak amacıyla çalışma alanında belirli saatlerde gerekli incelemeler yapılmıştır. Yapılan gözlem ve elde edilen veriler ışığında, çalışma alanının kentin canlı bölgesinde bulunması ve İskele Meydanı'yla bağlantısı olmasına rağmen kullanıcı yoğunluğu saptanmamıştır. Bu durumun sebebi olarak yine karantina sürecinden bahsedilebilir. Bunun yanında plan dışı konumlandırılan ve bir sistem düzenlenmeden bisiklet ve motosikletli kullanıcılar için alanın otopark alanı olarak ihlal edilmesi, tarihi bir meydan niteliği taşıyan bölgede bulunan işletmelerin atıklarını rastgele alana plastik çöp konteynerleriyle bırakarak görüntü, koku kirliliğe neden olması ve alandaki birçok donatı elemanının işlevini yitirmiş, kırık ve bakımsız olması da gösterilebilir.

Öğle saatinde yapılan gözlemlerde alanın sabah saatine göre daha fazla kullanıcı çektiği saptanmıştır. Özellikle alanda yiyecek satan işletmelerin bulunması bu alanın öğle saatlerinde daha fazla kullanıcı çekmesinde rol oynamıştır. Kentlinin sık kullandığı güzergâhta bulunması ve kullanıcıların öğle saatlerinde hava almak, işlerini halletmek ve benzeri nedenlerden dolayı dışarı çıkıyor olması da öğle saatinde artan kullanıcı sayısını açıklayabilir. Alanda bulunan çeşitli işletmeler tarihi Saat Kulesi niteliğine görüntü olarak kirlilik oluşturuyor olmasının yanın da mekân algısını destekleyerek kullanıcı çekmesine zemin hazırlamıştır.

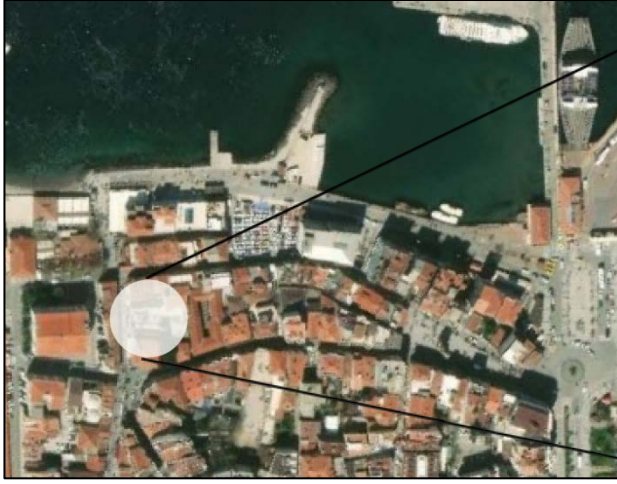
Akşam saatinde yapılan gözlemlerde ise yoğun trafik kullanımının bulunduğu mekânların geçiş güzergâhında olması nedeniyle yaya akışından fazla taşıt yoğunluğu gözlemlenmektedir. Yapılan geniş çaplı araştırma sonucu bölgede bulunan gece ve eğlence mekânlarının fazla olması buraya üniversite öğrencilerinin sık gelmesine ve bu çevrede ikamet etmelerine sebep olmuştur. Karantina öncesi yoğunluk görülen bu mekânda çevre işletmelerle yapılan görüşmeler sonucunda şu an kapalı durumdaki işletmelerde sürekli kavga çıkararak tehlikeli bir mekân olarak görüldüğü, genellikle kentte ailelerin güvensiz ortam olarak nitelendirip tercih etmedikleri mekân olduğu ifade edilmiştir. Mekânın barındırdığı işletmeler ve yaşanan olaylar çerçevesinde akşam saatlerinde güvenli mekân niteliğini kaybederek, oluşturduğu tehlike algısı yüzünden özellikle ebeveynler tarafından tercih edilmemesi kullanıcı kitlesine zarar vererek mekân algısının zayıflamasına ve nitelik kaybetmesine yol açmıştır.

Bunların yanı sıra Saat Kulesi'nin tarihi bir nitelik taşıması, İskele Meydanı'na olan bağlantısı ve işlek mekânların güzergâhında bulunması alanın gözlemci tarafından mekân olarak algılanmasını desteklemiştir.

A3. Çanakkale Yalı Camii

Orijinal kitabesine ulaşım sağlanamadığından yapım yılı tam olarak bilinmemekle birlikte araştırmalar sonucu elde edilen verilerde üç kez yandığı şeklinde ifadeler bulunmuştur. Çıkan ilk yangının ardından Tavi Ahmet Ağa tarafından cami yaptırılmıştır. Kaynaklarda çıkan ikinci yangının tadilatının kim tarafından gerçekleştirildiğine dair bir bulgu bulunamamıştır. Son çıkan yangın ise 1853 yılında Miralay Halil Bey tarafından revize ettirilmiştir. Asıl isminin "Tavi Ahmet Ağa Camii" olduğu bilinen yapının bölgede yaşayan insanların camiye caddenin ismi ile anmaya başlamalarıyla Yalı Camii ismini almıştır. Son revize işlemlerinin ardından camiye yaptıran kişi olarak anılan Miralay Halil Bey'in vefatı üzerine mezarı caminin Haziresine defnedilmiştir (Arbaş, 2002).

Saat Kulesi'nin iki tarafından geçen sokakların birleştiği yerde konumlanan Yalı Camii, Çarşı Caddesi'nden gelen, cami karşısında bulunan işletmeleri kullanan veya kentlinin çok sık uğradığı mekânlar arasında gösterilen Şakir ve Donanma Çay Bahçesi güzergâhından geçen kentlinin ilişki kurarak mekân oluşturduğu bir bölgedir (Şekil 7).

Şekil 7.Yalı Camii Konumu (Orijinal, 2021)

Şekil 8.Yalı Camii

Gözlem yapmak amacıyla sabah saat 09:00 'da çalışma alanında gerekli incelemeler yapılmıştır. Yapılan gözlem ve elde edilen veriler ışığında sabah saatinde yapılan inceleme sırasında Yalı Camii ve çevresinde yoğunluk gözlemlenmemiştir. Ön kısmında bulunan işletmelere ait oturma birimlerinde gölgelemek amaçlı tenteler bulunmaktadır ve bu donatı mekânın işlevselliğini arttırmıştır. Kahvaltı yapmak için bölgede en uygun yerler arasında gösterilen Yalı Camii önündeki işletmeler de karantina sebebiyle kullanıma kapalıdır.

Öğle saatinde yapılan gözlem sırasında mevcut işletmelere dolayısıyla mekâna doğru kullanıcı akışı olduğu saptanmıştır. Bunun sebebi olarak çevre işletmelerden öğle yemeği için oluşturulan gölgelik mekâna gelerek burada vakit geçirilmek istenmesi, camiden devam eden yol güzergâhının Şakir ve Donanma Çay Bahçe'lerinden geçerek denize açılıyor olmasından kaynaklı kentlinin işlerini hallederken bu yolu tercih edip aynı zamanda deniz havası almak istemesi gösterilebilir. Bunların yanı sıra Çarşı Caddesi ile Kuyumcular Sokağı olarak adlandırılan birçok işletmenin bulunduğu ve halkın gereksinimlerini karşıladığı alanların bu yol güzergâhı üzerinde bulunuyor olması mekânın çekiciliğini destekleyerek kullanıcı potansiyelini arttırmıştır.

Akşam saatinde sabah saatlerindeki gibi yoğunluk bulunmayan mekânın, bu vakitlerde kullanıcı çekmemesi Şakir ile Donanma Çay Bahçe'lerinin karantina sebebiyle kapalı olması ve bireylerin vakit geçirmek için alanda yapabilecekleri herhangi bir aktivitenin bulunmuyor olması gösterilebilir. Bu süreçten önce söz konusu mekânlarda özellikle akşam saatlerinde yoğunluk olduğu çevre işletmeler ve halktan kullanıcılarla yapılan görüşmeler sonucu öğrenilmiştir. Yeni alınan kararlarla akşam 19:00 saatine çekilen sokağa çıkma kısıtlamasının başlama süresi kentlinin rekreasyon ihtiyaçlarını karşılayıp etkileşim kurduğu ve vakit geçirdiği birçok mekânın eskisi gibi rağbet görmemeye başlamasına sebep olmuştur.

Belirlenen sorulara ilişkin verilen cevapların ifade ettiği görüşler iki başlık altında toplanmıştır. Bunlar aşağıda belirtildiği gibidir;

1. 2019 yılında Çin'den başlayarak tüm dünyaya yayılan korona virüsü sebebiyle halen devam etmekte olan karantina süresi kentsel mekân niteliklerini etkileyerek kullanıcı potansiyelini düşürmesi.
2. Kullanıcının algıladığı mekân sınırları dâhilinde kentlinin gereksinimlerini karşılamak ve mekân olgusunu desteklemek üzere kullanılan donatı ve elemanların yapı malzemeleri, kalitesi ve estetik duruşlarının kentnin mekânsal niteliğini belirlemesi.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Mekân olgusu, kendi içinde özel katmanlar barındıran ve sahip olduğu toplumsal yapıyla doğrudan ilişkili bir durumda olması sebebiyle; çevresi, sokakları, meydanları, üzerinde var olan kullanıcıları gibi faktörleri bir arada tutan ve birbirine bağlayan bir ilişkiler bütünü kapsar. Bu sebeple mekânların oluşturduğu bir bütün olan kentler canlıdır ve kullanıcı gözünden farklı açılardan yorumlanabilir (Yılmaz, 2019).

Kentsel mekân algısı, kullanıcı tarafından ilişkili oldukları, davranış ve istekleriyle bağlantılı olarak iletişim kurdukları, öğrenim ve tecrübelerine göre değerlendirdikleri, duygu, düşünce ve kültürel birikimlere bağlı olarak mekân kavramı çerçevesinde hissettikleri kentsel donatı ve yapıları yorumlamaları şeklinde ifade edilebilir.

Bu kapsamda araştırma alanının, sosyal ve algısal boyutları dâhil olmak üzere incelemesi gerçekleştirilmiş ve mekânı oluşturan unsurların etkisiyle algılanan mekân konusuna ağırlık verilmiştir.

Araştırmada hazırlanan sorularla elde edilen veriler içerik analizi ile incelenmiştir. İnceleme sırasında yorumlama ve çıkarımlarda bulunma yolları ile analiz yapılmaya çalışılmıştır. Böylelikle mekân oluşturma olgusunu oluşturan unsurlar ele alınarak araştırmacı gözünden mekân irdelenmiştir.

Mekânın, canlı bir organizma olduğu için yapısıyla kendi zamansal ve mekânsal düzleminde gözlemciye her seferinde farklı deneyimsel ortamlar sunduğu ve bireylere hem içerisinde buldukları kentsel doku ile hem de o dokuda birbirleriyle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişki kurma fırsatı tanıdığı görülmüştür. Mekânları bir araya getiren ve aralarında ilişki ağı kuran kentte, çoğunlukla sokakta tesadüfi karşılaşmalarla gerçekleştirilen ve duyular aracılığıyla iletişim kurularak algılanan mekân bireyseldir ve kişiden kişiye değişen bir iz bırakır. Bu doğrultuda duyular yardımıyla algılanan mekân, içinde bulunan bireyin mekân algısını oluşturmasına zemin hazırlayarak, bulunduğu çevreyle ilişki kurmasını sağlar ve böylece kentsel mekânla birey arasında etkileşim gerçekleştirilir.

4.1. İskele Meydanı

Kentsel mekânda yoğun kullanıma maruz kalan meydanlar günümüz ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte tasarlanmalıdır. Farklı sosyal, kültürel ve ekonomik grupların talep ve ihtiyaçlarının karşılanabilmesine yönelik çok yönlü, ileriye dönük bir tasarım planlanmalıdır.

Kentsel doku göz önüne alındığında ana aks ve sokakların kullanıcıları genelde günlük güzergâh olarak, İskele Meydanı'na yönlendirdiği görülmektedir. Bu doğrultuda kentteki birçok aktivitenin bu alanlarda yapıldığı saptanmıştır. Özellikle Çanakkale gibi bir kıyı kenti niteliği taşıyan bölgelerde geçiş noktalarının bağlandığı meydanlarda yoğun kullanım söz konusudur. Kentin barındırdığı bu mekânlar mevcut kent kültürü ile birleşerek kullanıcılara özel aktivite mekânları oluştururlar. Kent dokusunun oluşumunu sağlayan ve kent mekânlarının en belirgin unsuru olan meydanlar hem yaşayan halk hem de gelen ziyaretçiler için bir buluşma noktası, sosyal ve fiziksel çevreyi geliştirici aktivite merkezi haline gelen etkinlik alanlarıdır.

Tasarımın bütününe bakıldığında kullanılan malzeme doku ve renkleri, aydınlatma elemanları ile günün her saatinde nefes alan bir mekân olmasına önem verildiği görülmüştür. Bu faktörler yaşanan mekânı kaliteli kılmakta ve kullanıcılara farklı deneyimler yaşatmaktadır. Meydana özel tasarlanan dairesel formlu kavşak doğası gereği bir çekim merkezi görevi üstlenirken aynı zamanda dış mekân kullanımında bireyde görsel bir etki bırakır.

İskele Meydanı kaldırımına yerleştirilen oturma birimleri ile alana zengin mekânsal nitelik ve özgünlük kazandırılmaya çalışılmıştır. Mekânda bulunan ahşap donatılar ve plastik objeler mekânsal estetikliği arttırarak alana ilgi çekicilik katmıştır. Yakın çevresiyle ve iskele bulundurmasıyla uyumlu bir tasarım kurgusu olan mekânın, ait olduğu bölgeye özgü malzemelerin kullanılmasının yanında doğayla iç içe geçmiş bir etki göstermesi sağlanmıştır. Çevresinden gerek buluşma mekânı olarak tercih edilmesi gerekse tarihi etkisi ile ayrılan yapı, kentsel etkinlik aktivitelerinin de yapıldığı özel bir mekân niteliğindedir.

Yapılan gözlemler ve elde edilen veriler ışığında kentsel mekân algılarını etkileyen en önemli yapı ve kentsel donatıların kamusal binalar ve çevresindeki unsurlar olduğu, bunları bağlantılı oldukları yolların, kavşakların ve başlıca işletme yerlerinin takip ettiği görülmektedir. Gösterilen bu unsurlara ek olarak kentin taşıdığı özel tarihi niteliğin ve özgün yapısının getirdiği sosyal boyutunda mekân algılanmasında etkili olduğu tespit edilmiştir.

İskele Meydanı, Saat Kulesi ve Yalı Cami'nin parsel değeri yüksek kent merkezinde konumlanması söz konusu mekâna erişim açısından kullanıcılarına daha fazla olanak sağladığı söylenebilir.

Bu alanlarda elde edinilen cevaplar doğrultusunda eskiden yoğun kullanımı bulunan noktalar olmasına karşın, alana ilginin zayıfladığı dikkat çekmiştir. Kentlinin dikkatini çekecek cazibe merkezleri oluşturma, kent içinde önemli odak noktaları inşa etme vb. konularda eksiklikler olduğu yapılan gözlemler sonucu tespit edilmiştir. Ayrıca içinde bulunduğumuz karantina sürecinin de mekân kullanımlarını etkileyerek değişime uğrattığı gözlemlenmiştir.

Araştırmacı görüşü doğrultusunda Çanakkale kentinde en çok tercih edilen ve mekân algısı oluşturan alanın İskele Meydanı olduğu öngörülmüştür.

4.2. Yalı Cami

Yalı Cami'nin kent merkezinde bulunan kamusal alanlara komşu olması nedeniyle kullanıcıyı kendine çektiği söylenebilir ancak bu durumun çevresinde yapısal bazı sorunları doğurmasıyla

çoğu zaman ihtiyacı karşılamayan kalitesiz mekânlar üretilmesine neden olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte söz konusu alanda kurulan ticari mekânlar, kafe ve çay bahçeleri ile mekânın kamusalılığı pekiştirilmiştir.

Yalı Cami revize edilmiş bir yapı olmasına rağmen bulunduğu çevrenin geniş çaplı olarak araştırılıp, kullanıcıların ihtiyaç duyacağı durumların yeterince irdelenmemesi yeni ancak ihtiyaçlara cevap veremeyen sorunlu bir mekân üretilmesine sebep olmuştur.

Geçmiş zamanda birçok yangın çıktığı tespit edilen alana, konumu itibariyle önemli noktada bulunmasına rağmen alanın düzgün değerlendirilmemesi, yangın sonrası vakit kaybetmemek adına hızlıca üretilen çözümlerle günü kurtarmaya çalışmak kalitesiz ve problemlili bir mekân üretilmesine sebep olmuştur. Bu durum karşısında mimari bütünlük bozulmuş ve sorunların ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Alana düzenli bakım ve onarım yapılmaması kent merkezindeki estetik görünüşe zarar vermiş ve mekânsal niteliğini kaybederek ilgi çekici bir alan olmaktan çıkmıştır.

Alanda açık, yarı açık mekân bütünlüğüne ilişkin eksiklikler mevcuttur. Çevreye yapılan ticari işletmeler, dini bir yapı olmasına karşılık bazı uygulamalar yapılırken (cuma namazı, cenaze törenleri vb.) problemlerin çıkmasına ve işleyişin aksamasına sebep olmuştur. Bu sebeple bu tür uygulamalar için Yalı Cami çok tercih edilmemektedir.

4.3. Saat Kulesi

Saat Kulesi'nin kent merkezindeki en yoğun ana aksın başladığı yerde bulunması alana kamusal olarak mekânsal nitelik kazandırmaktadır. İskele Meydanı'ndan sonra kentlinin buluşma noktası olarak tercih ettiği Saat Kulesi'nin bu yönüyle kullanıcıyı kendine çekmeyi kolaylaştırdığı söylenebilir ancak bu durum alana özel ilgi gösterilmemesinden kaynaklı giderek azalmıştır. Çevresinde bulunan yoğun işletmelerle çevrili olan Saat Kulesi tarihi mekândan çok para akışı sağlanan işletmeler arasında kalmış bir yapıya dönüştürülmüştür. Tarihi niteliğini kaybetmesine yönelik bazı sorunların nedeni çevresinde bulunan işletmelerin Saat Kulesi'nin bulunduğu alanı çöp toplama alanı olarak kullanmaları, alanın bitkisel doku bakımından oldukça yetersiz olması ve alana yerleştirilen donatı elemanı ile plastik objelerin oldukça özensiz ve işlevsiz olmasıdır. Söz konusu alanda beliren ticari mekânlar, kafe ve çay bahçeleri ile kentlinin kamusalılığı pekiştirilmiştir fakat belirli düzen ve kontrol olmaması alanın tarihi mekân niteliğine zarar vermiştir.

Mekânsal kısıtlılık nedeniyle merkezi bir konumda bulunan tarihi Saat Kulesi'nin donanımlı program ve aktivitelere sahip olamaması ve yeterli kullanıcıya hizmet verememesi ilgi çekici mekân niteliğini kaybetmesine neden olmuştur.

Bir tasarım olarak beliren merkez sirkülasyonundan gelen yol Saat Kulesi'nden dolaşarak içeride sıcak ve ferah mekân atmosferi ile işletmeler arasında çözümlenerek paylaşılmıştır. Bu durum alanda oluşturulan mekân hissini desteklemiştir.

Araştırma alanlarında yerinde yapılan gözlem ve incelemeler sonrasında mekân oluşumunu destekleyecek ve mevcut mekân yapısını koruyacak bazı öneriler geliştirilmiştir. Bunlar;

- ✓ Yapılan gözlemler sonucu kullanıcıların gün içerisinde kullandığı oturma birimlerinin bulunduğu alanlarda bitkisel dokunun yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Bu alanlarda kısa ve bodur bitkiler yerine gölge yapacak geniş taç yapılı yüksek boylu bitkiler veya gölgeme elamanları kullanılmalıdır.
- ✓ Belirlenen alanlar tarihi bir kente ait olduğu gerekçesiyle bu alanlara Çanakkale'nin tarihini ve kültürünü yansıtırıcı peyzaj gösterisi, plastik obje ve sert zemin dokularına yer verilebilir.
- ✓ Kentin en yoğun kullanımının görüldüğü alanlar olan meydanlarda tercih edilen oturma birimlerinde daha estetik ve işlevsel tasarım yapılarak alanın mekânsal niteliği desteklenmeli ve daha estetik bir görünüme kavuşturulmalıdır.
- ✓ Gece kullanımı çalışmanın yürütüldüğü tarihler kapsamında kapalı olsa bile genel aydınlatma sistemi planlanmalı ve alana renkli ışıklandırmalar getirilerek ilgi çekici özellik kazandırılmalıdır.
- ✓ Nitelikli işlevsel mekân üretimi için gerekli olan sezgisel ve fiziksel tasarım sürecine ilişkin verilerin belirlenerek gerekli materyal ve personel ihtiyacının karşılanması ve söz konusu merkezlere ilişkin kullanım ve saatlerinin belirlenip takibinin yapılması gerekmektedir.
- ✓ Türkiye'deki tarihi kentlerin mekân ve meydan örneklerinin mekânsal nitelikleri ve çalışma prensiplerinin nasıl olması gerektiği incelenmiş, gerekli kurumlarca belirlenen ortak yönergeye ihtiyaç duyulduğu saptanmıştır.

KAYNAKLAR

Açııcı F (2015) İç Mekânda Sınır Ögeleri. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Ak T (2005) Kentsel Dış Mekanlar Bağlamında Çanakkale Saat Kulesi ve Çevresine Yönelik Bir Görsel Analiz Çalışması. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Sağlık A, Kelkit A, Devocioğlu E, Alkan Y, Sağlık E (2016) Meydanların Kent Kimliği Üzerine Etkileri: Çanakkale İskele Meydanı. Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi, 7: 1-12.

Arbaş H (2016) Çanakkale Yalı Camii Haziresi Mezar Taşları. Sanat Tarihi Dergisi, 12 (12).

Creswell J (2016) Nitel Araştırma Yöntemleri. Siyasal Kitabevi. 3.

Ertemli M (2018) Mekan Tasarımında Sınır Ögelerinin Görselliğe Katkısı: Düşey Yüzeylerin Estetiği. Modular Journal. 1 (1): 49-64.

Ghulyan H (2017) Lefebvre'nin Mekân Kuramının Yapısal ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 26 (3): 1-29.

İnceoğlu M (2010) Tutum Algı ve İletişim. İstanbul Beykent Üniversitesi Yayınları. 69 (5).

Ploger J (2001) Millennium Urbanism -Discursive Planning, European Urban and Regional Studies, 8 (1): 63-72.

- Sağlık A, Baytan N, Bayrak M, Temiz M, Kelkit A** (2020) Çanakkale Halk Bahçesi'ndeki Aydınlatma Donatılarının Enerji Verimliliği Açısından Optimizasyonu. Kent Akademisi. 13 (4): 599-608.
- Savaş D, Özdemir C** (2020) Çanakkale'nin Turizm Gelişiminde Kültürel Miras Değerleri. Journal of Global Tourism and Technology Research. 1 (1): 78-88.
- Solak S** (2017) Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi. 6 (1): 13-37.
- Tekindal M, Arsu Ş** (2020) Nitel Araştırma Yönetimi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı ve Sürecine Yönelik Bir Derleme. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi. 20 (1): 153-172.
- Turgut H** (1990) Kültür-Davranış-Mekan Etkileşiminin Saptanmasında Kullanılabilecek Bir Yöntem. İstanbul Teknik Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Usta G** (2020) Mekan ve Yer Kavramlarının Anlamsal Açından İrdelenmesi. İstanbul Kültür Üniversitesi. The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication. 10 (1): 25-30.
- Wilson A** (2015) A guide to phenomenological research. Nursing Standard. 29 (34): 38-43.
- Yaman Y, Surat H** (2014) Kent İçi Yolların Yaya Kullanımına Yönelik Değerlendirilmesinde Kamu Tercihi. Artvin Çoruh Orman Fakültesi Dergisi. 15 (1): 58-72.
- Yılmaz E, Uslu N**, (2019) Mekansal İmgelerin Kolektif Bellek Üzerindeki Rolünün Sultan Filmi Örneğinde İncelenmesi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 12 (64): 512-517.

DERBENDNÂME’NİN KYİV YAZMASINDAKİ VERSİYONU
VE ONUN ZEYLİ

Dr. Nariman SEYİTYAHYA

Ukrayna Millî Bilimler Akademisi A.Yu. Krımskiy Doğu Bilimi Enstitüsü,
Kyiv, UKRAYNA
A. Krymsyi Institute of Oriental Studies National Academi of Sciences of Ukraine,
Kyiv, UKRAİNE
ORCID: 0000-0002-6272-9089

ÖZET

Yazımızın konusu olan *Derbendnâme*’nin versiyonu Ukrayna Millî Kütüphanesinde muhafaza edilen bir el yazması mecmuasında yer almaktadır. Eser İsmail adında bir müstensih tarafından kopya edilmiştir. Onun hacmi 27 sayfa. Hattı, erken dönem talik hattının çizgilerini taşıyan nestalik yazısıdır. Eserin adı *Et-Târihü Bâbü’l-Ebvâb “Derbendnâme” der zemân-ı Nûşîrvân-ı ‘Âdil* olarak gösterilmiştir. Dili ve içeriği esas çizgileriyle *Derbendnâme*’nin Rumyantsevskiy diye bilinen nüshasıyla aynıdır. Esas farkları, Rumyantsevskiy nüshasında besmele kısmından sonra gelen giriş kısmının Kyiv mecmuasındaki versiyonda olmaması ve aynı zamanda Kyiv nüshasının sonunda, Rumyantsevskiy nüshasında olmayan zeylin bulunmasıdır. Kyiv nüshasında bu zeylin adı, *Derbend’de olan ziyâret-gâhı beyân ider*.

Söz konusu zeyil, XVIII. yüzyılın sonunda Ali-Yâr b. Kâzım tarafından Türkçeden Farsçaya çevrilmiş *Derbendnâme* metnine de zeyil olarak eklenmiştir. Her iki yazmada da zeylin metni *Derbendnâme*’nin sonundaki duadan sonra yer almaktadır. Eserin Farsça çevirisi, Kuba ve Derbent hâkimi Şeyh Ali Han’a ithaf edilmiştir. Onun hükümdarlık yılları (1791-1810), Kyiv yazmasının tespit ettiğimiz tahminî istinsah tarihiyle (1792-1804) neredeyse aynıdır. Buna ve çeviri ile istinsahın Kuzeybatı Kafkasya topraklarında yapılmasına göre onlar için kullanılan asıl nüshaların aynı kaynağa dayandıklarını tahmin etmek mümkündür.

Zeylin içeriği, bazı farklılıklar ile Farsça çevirisinin zeyli ile aynıdır. Zeyilde kaydedilen ziyaret yerlerinden ikisi Evliya Çelebi’nin *Seyahatmâme*’sinde de kaydedilmişlerdir. Bunlar, Çihil ziyaret yeri veya Kırklar makamı ve Dede Horhut ziyaret yeri. Söz konusu olan yazmada bunlar Kırklar ve Sultan-ı Dede Korkut ziyaret-gâhları olarak geçmektedirler. Diğer ziyaret yerleri arasında tarih ve edebiyat tarihi açısından ayrıca dikkat çeken Sultan-ı Cümcüme ve iki nefer evlâd-ı Çingiz Han ziyaret-gâhlarını kaydetmek mümkündür.

Yapılan karşılaştırma sonucunda Kyiv yazmasında yer alan *Derbendnâme* versiyonunun Farsça çevirisi için kaynak olarak kullanılmasına dair bilgiler elde edilmiştir. Buna göre söz konusu versiyonunun incelenmesi çok önemlidir.

Anahtar kelimeler: Derbendnâme, Kyiv yazması, versiyon, Farsça çeviri, zeyil

THE VERSION OF “DERBEND-NÂMEH” IN KYIV MANUSCRIPT AND ITS SUPPLEMENT

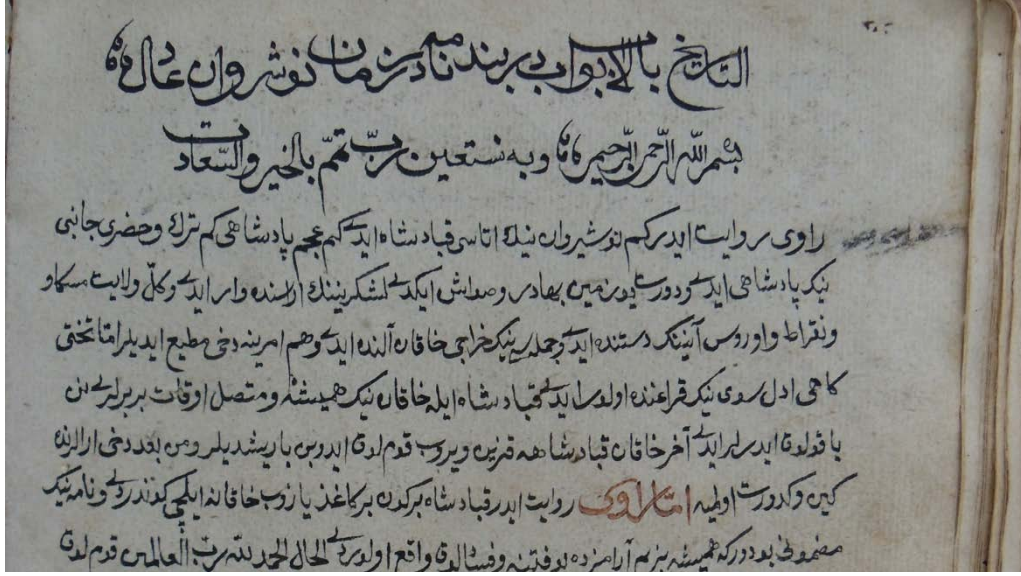
ABSTRACT

The considered version of “Derbend-Nâme” is contained in the handwritten miscellany of the National Library of Ukraine. Its title is *Et-Târîhü Bâbü'l-Ebvâb “Derbendnâme” der zemân-ı Nûşîrvân-ı ‘Âdil* (“The History of Bâb al-Abvâb “Derbend-Nâme” during the reign of Nushirvan the Just”). The version contains a supplement entitled *Derbend’de olan ziyâret-gâhı beyân ider* (“It talks about visit places in Derbend”). The same addition is contained in Persian translation of “Derbend-Nâme” by Ali-Yâr ibn Kâzim. Comparison of two texts shows that the version contained in the Kyiv manuscript may be the source for the Persian translation and therefore it is of interest for research.

Keywords: Derbend-Nâme, Kyiv manuscript, version, Persian translation, supplement

1. GİRİŞ

Yazımızın konusu olan *Derbendnâme*'nin versiyonu V.I. Vernadsky Ukrayna Millî Kütüphanesi El Yazmaları Enstitüsü'nün koleksiyonunda bulunan bir el yazması mecmuasında yer almaktadır. Eser İsmail adlı müstensih tarafından kopya edilmiştir (Abu-l-Gazi, *yk. 100a*). Eserin adı *Et-Târîhu Bâbü'l-Ebvâb “Derbend-nâme” der zemân-ı Nûşîrvân-ı ‘Âdil*. Kyiv mecmuasındaki tam hacmi 27 sayfa (13,5 yaprak). Hattı, erken dönem talik hattının çizgilerini taşıyan nestalik yazısı. Dili, Azericedir.

Şekil 1. Kyiv mecmuasında *Derbendnâme*'nin ilk sayfası

2. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Söz konusu eseri Kyiv mecmuasının kaynağı olan asıl nüshaya kopyalamış İsmail adlı şahıs, büyük ihtimalle mecmuada *Derbendnâme*'den önce gelen Ebû'l-Gazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Türkî*'yi istinsah eden İsmail b. Batır ile aynı kişidir. İsmail b. Batır'ın Osmanlı Türkçesi ile yazdığı istinsah kaydında ise *pazar günü* yerine Kumukça *katdı gün* kelimesinin kullanılmasına göre o, bir Kumuk'tu ve eseri asıl nüshaya Kumuk topraklarında (Endirey şehrinde olabilir) kopyalamıştır (Abu-l-Gazi, *yk. 87a*). Eserin Azericeye yazıldığını ayrıca bu dile özgü kelime kadrosu göstermektedir. Örneğin:

1. Ve dört yüz min bahâdır ve savaş *igidi* leşkeriniñ arasında *var idi*. (yk. 87b).
2. Ve bu seddi *yeddi* ayda itmâma bitürdiler. (yk. 88a).
3. Ma 'a'l-kışşatin Selmân ve Rebî 'a'l-Bâhilî ile rahmetü'llahi 'aleyhümâ *kırh igit* ilen yüz buruyub aç aslanlanlar *kimi* kâfirniñ üsine depdiler. (yk. 91a).
4. Hazret-i Peygamber'niñ hicreti târîhinden altmış dört *ilden* sora Müslim ki Velîd pâdişâhniñ *kardâşı* ola Müsellem'e buyurdi ki Şâm'a gidesin Şâm vilâyetinde olan *yahşı* bahâdır *igitlerden kırh mini git* hazır eylesin. (yk. 91b).
5. Şirvan'niñ ve Gence'niñ ol zamânda ol kadar kuvveti *yohidi*. (yk. 92b).

Bu örnek cümlelerdeki italik yazı tipiyle yazılmış kelimeler bir tabloda toplanılıp aşağıda görüldüğü gibi *Derbendnâme*'nin değişik nüshalarının dilleri olan Azerice, Çağatayca ve Kumukça'nın aynı anlamdaki sözcükleriyle karşılaştırılmışlardır. Karşılaştırmada 17.-19. yüzyıllarda Kuzey Kafkasya'da bildirişim ve bilim dili olarak önemli rol oynayan Osmanlı

Türkçesi de kullanılmıştır. Örnek cümlelerdeki ile aynı olan sözcükler kalın ve farklı olanlar italik yazı tipiyle yazılmışlardır.

Tablo 1. Örnek sözcüklerin dili

Metin	Azerî Türkçesi	Osmanlı Türkçesi	Çağatay Türkçesi	Kumukça
dört	dörd	dört	<i>tört</i>	dört
git-	git-	git-	<i>ket-</i>	<i>get-</i>
igit/igid	igid	<i>yigit</i>	<i>yigit</i>	igit
il	il	<i>yl</i>	<i>yl</i>	<i>yl</i>
kimi	kimi	<i>gibi</i>	–	–
qardāş	qardaş	<i>qarındaş/ kardeş</i>	<i>qarındaş</i>	qardaş
qırq	qırx	<i>qırq</i>	<i>qırq</i>	<i>qırq</i>
min	min	<i>bin</i>	<i>ming</i>	<i>ming</i>
ol-/ olan	ol-/ olan	ol-/ olan	<i>bol-/ bolğan</i>	<i>bol-/ bolğan</i>
var	var	var	<i>bar</i>	<i>bar</i>
yaḥşı	yaxşı	–	yaḥşı	yaḥşı
yeddi	yeddi	<i>yedi</i>	<i>yeti</i>	<i>yetti</i>
yoh	yox	<i>yok</i>	<i>yok</i>	<i>yok</i>

Tabloda görüldüğü gibi söz konusu metinden alınan özel sözcükler Azericedeki karşılıklarıyla %100 aynı ve öbür dillerdekilerden büyük oranda farklıdır. Kyiv mecmuasındaki *Derbendnâme* metninde sadece Azericeye özgü morfolojik öğelerin çok az olduğuna rağmen örnek cümlelerdeki gibi Azerice sözcükler metnin her sayfasında sık sık rastlanmaktadır. Buna göre onun Azerice yazıldığını eminlikle söyleyebiliriz.

Çağdaş araştırmacıların verdiği bilgilere göre günümüzde *Derbendnâme*'nin 40'tan fazla yazma nüshaları belli. Nüshalar Petersburg, Moskova, Tiflis, Erivan, Bakü ve Dağıstan'ın devlet ve özel koleksiyonlarında muhafaza edilmektedirler. Bunlar arasında Farsça, Azerice, Arapça, Kumukça, Lakça, Dargice ve Avarca versiyonlar var. Bunlardan Farsça, Azerice ve Arapça versiyonlar daha erken, Kuzey Kafkasya halklarının dillerindeki versiyonlar ise daha geç döneme aitler. Eser İngilizce, Fransızca, Rusça ve Almancaya tercüme edilmiş (Malamagomedov 2019, 314; Şihsaidov, Orazayev 2019, 6). Eserin Kyiv mecmuasındaki versiyonu daha önce bilinmeyip uzmanlar tarafından öğrenilmemiştir.

Derbendnâme'nin Türkçe (Azerice) ve Farsça nüshalarının karşılaştırılmalı araştırılması ilk defa 19. yüzyılın ortasında A. Kazem-Beg tarafından yapılmıştır. O, *Derbendnâme*'nin vaktiyle

Rumyantsevskiy Müzesinde¹ bulunduğundan dolayı Rumyantsevskiy diye adlandırılan nüshayı (Şihsaidov, Aytberov, Orazayev 1993, 6) St. Petersburg'daki İmparatorluk Halk Kütüphanesi'nin² koleksiyonunda bulunan Farsça nüshası ile mukayese edip Türkçe nüshanın Farsça nüshadan tercüme edildiğini ileri sürmüştür. *Derbendnâme*'nin orijinal metnini ve İngilizce çevirisini yayımladığı kitabında bunun kanıtı olarak birkaç ibare göstermiştir. Örneğin, Türkçe ve *şimâl tarafda ki 'ibâret ez tâife-i Hazar'dan ola* ibaresini, Farsça *der cânib-i şimâl ki 'ibâret ez terike-i Hazarî bûde bâşed* ibaresinin kusurlu bir tercümesi diye değerlendirmiştir (Kazem-Beg 1851, XVI).

Aşağıdaki tabloda A. Kazem-Beg'in fikrini onaylayan Azerice ve Farsça cümleler, Kyiv mecmuasındaki karşılıklarıyla birlikte sunulmaktadır. Kalın yazı tipiyle Kyiv mecmuasındaki ve Rumyantsevskiy nüshasındaki metinler için ortak olan kelimeler ve italik yazı tipiyle Rumyantsevskiy yazmasındaki ve Farsça nüshaların ortak kelimeleri ve bazı birbirine çok yakın olan ve ödünç çeviri (calque) olarak değerlendirilebilen ibareler yazılmışlar (ör. *pâdişâhlık tahtı – avreng-i saltanat*):

Tablo 2. Örnek cümlelerin karşılaştırılması

Kyiv mecmuası	A. Kazem-Beg'in yayımladığı metin	Farsça çeviri
Râvî rivâyet ider kim Nûşirvân 'nın atası Kubad Şâh idi kim 'Acem pâdişâhı [<i>idi. Ve Hakan Şâh</i>] kim Türk ve Hazarî cânibiniñ pâdişâhı idi. Ve dört yüz min bahâdır ve savaş igidi leşkeriniñ arasında var idi. Ve külli vilâyet-i Maskav ve Nakrat ve Urus anıñ destinde idi. Ve cümlesiniñ harâcı Hakan elinde idi. Ve hem emrine dahi mutî'	Râviyân-ı ahbâr ve nâkılân-ı âsâr kütüb-i selefden bele nakl iderler kim <i>İran</i> tarafında Kubad Şâh adlu bir pâdişâh-ı 'azîmü's-şân (var idi) ki tamâmî-i memâlik-i Türkiştân ve 'Acemistân anun taht-ı itâ'atında olurdu. Ve Anûşirvân-ı Âdil Kubad Şâh'nın oğludur. Ve <i>şimâl</i> tarafda ki 'ibâret ez tâife-i Hazar 'dan ola <i>Hakan Şâh</i> adlu pâdişâh-ı 'azîmü's-	Ammâ <i>râviyân-ı ahbâr ve nâkılân-ı âsâr</i> be-re'y-i erbâb-ı fatânet ve ber-dil-i sâhib-i idrâk [ü] zekâyet zâhir ve müberhen bûde bâşed çünîn fermûde'end ki sultânü'l-berreyn ve hâkanü'l-bahreyn şehinşâh-ı <i>İran</i> ve tâc-bahş-ı mülûk-i Arab ü Tûrân hedîv-i cihân Husrev-i serverân nazar-kerde-i lütf-ı Yezdân Ebû's-seyf Sultân-ı <i>Kubad Şâh</i> ki peder-i emîrü'l-

¹ Günümüzde Rusya Devlet Kütüphanesi (Moskova).

² Günümüzde Rusya Ulusal Kütüphanesi (Millî Kütüphanesi, St. Petersburg).

<p>idiler. Ammâ tahtı gâhi Edil suyınıñ kırağında olur idi. (yk. 87b).</p>	<p>şevket var idi ki tamâmî-i memleket-i <i>Rusiya</i> ve Moskov ve Kazan ve <i>Kırım</i> ve gayr-i ser-haddlar anun emrine mutî' ve fermân-berdâr idiler. Rivâyet iderler ki Hakan Şâh'niñ <i>pâdişâhlık tahtı</i> deryâ kenarında 'Adil çayınıñ kırağında envâ'-ı cevâhirât ile <i>murassa'</i> olınmış var idi. Dâimü'l-evkat dört yüz min pehlivân [ü] dilâver ol <i>tahtınıñ etrâfında</i> Hâkan Şâh'niñ pâsbânında olub... . (Kazem-Beg 1851, 3-4).</p>	<p>ümerâ'i'l-kirâm ve sultânü'l-'uzamâ'i'l-fehâm a'nî Hâkan-ı <i>Nûşîrvân-ı 'Âdil</i> est ki tamâmî-i memleket-i 'Arab ve 'Acem der taht-ı tasarruf-ı ân hazret-i mîbûdend. Der beyân-ı peyvend-i mezâvecet ve musâlahat-ı û bâ Hâkan Şâh. Tebyîn-i in makal anki <i>Hâkan Şâh</i> ki der cânib-i <i>şimâl</i> ki 'ibâret ez terike-i <i>Hazarî</i> bûde bâşed ve tamâmî-i vilâyet ü memleket-i <i>Moskov</i> ve <i>Rusiyye</i> ve Karat ve <i>Kırım</i> ve sâir ser-haddât <i>mutî'</i> ü münkad-ı kalem-i nahvet-i tev'em-i ü bûd. Ve <i>avreng-i saltanat-ı</i> ü der-kenâr-ı deryâyı Çîn <i>murassa'</i> ez lü'lü' ü mercân ârâste ve çehârsad hezâr bahâdır-ı hûn-hâr ve sipâh-ı nâmdâr der <i>etrâf</i> u havâlî-i ân <i>taht</i> müheyâyâ vü âmâde mî bûdend. (Kazem-Beg 1851, XIV; Derbend-nâme 2017, 66, 67, 69).</p>
--	---	--

Mukayese, Rumyantsevskiy nüshasındaki Azerice metnin büyük ihtimalle Farsça nüshadaki metnin kısaltılmış çevirisi olduğunu kanıtıyor. Tabii ki tam aksi de olabilir. Yani söz konusu Farsça metnin Rumyantsevskiy nüshasında yer alan Azerice versiyondan çevrildiğini tahmin edebiliriz. Aynı zamanda Kyiv mecmuasındaki metnin vasıtasız olarak Rumyantsevskiy versiyonu veya Farsça çeviri ile ilgili olduğunu söylemek için şimdilik yeterli bilgiye sahip

değiliz. Bunu kesin olarak söyleyebilmek için en azından söz konusu olan üç metni başından sonuna kadar birbiriyle dikkatle karşılaştırmak lazım. Şimdilik ise bu iş yapılmadı. Fakat yine de büyük olasılıkla Kyiv mecmuasındaki metnin Rumyantsevskiy nüshasındaki metnin kısaltılması veya Farsça metnin çevirisi olmadığı söylenebilir. Bunu metinler arasındaki farklar ispatlıyor. Örneğin, Farsça ve Rumyantsevskiy nüshasındaki metinlerde Kyiv mecmuasındaki metnin içerdiği 118 tarihinin tasviri bulunmamaktadır (Abu-l-Gazi, *yk. 96b*; *Derbend-name 2017, 22-24*; Kazem-Beg 1851, *118-110*).

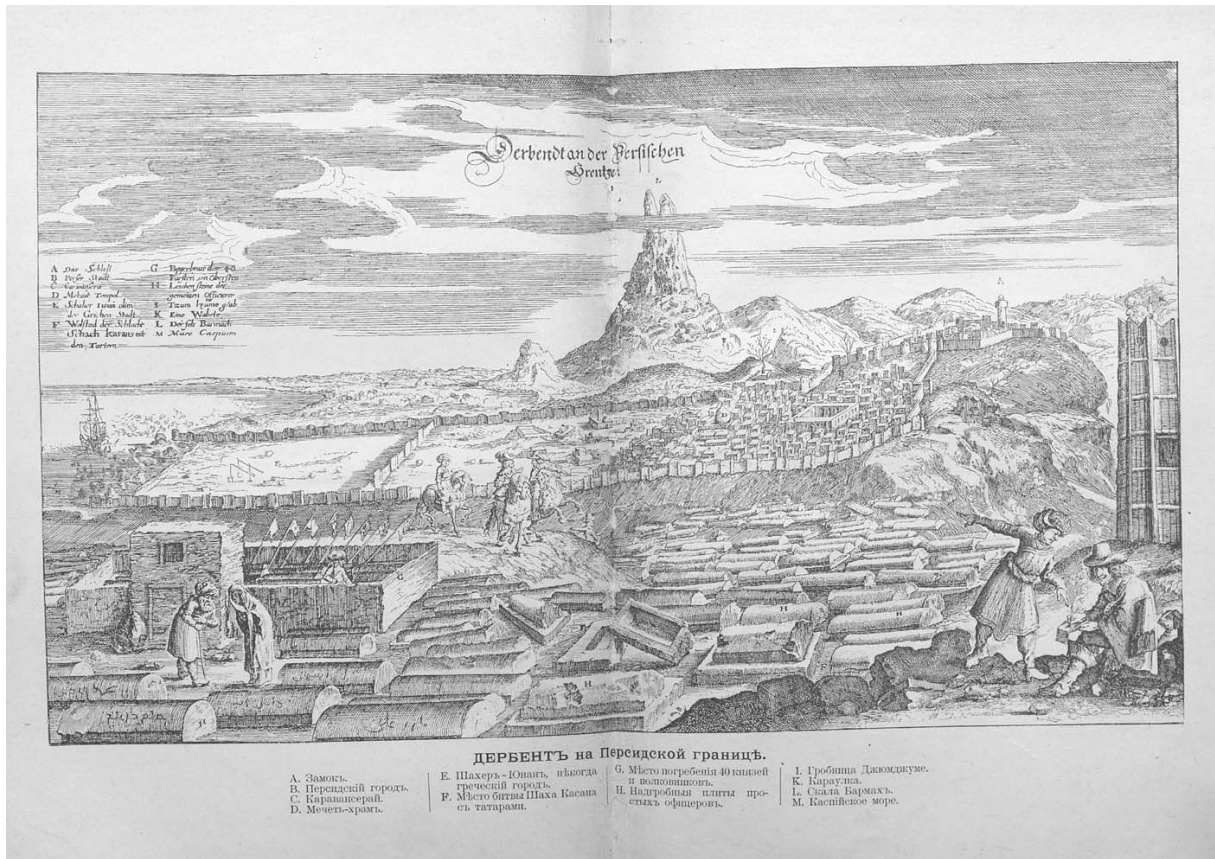
Derbendnâme'nin tüm nüshaları arasında yalnızca Rumyantsevskiy ve St. Petersburg'daki Doğu El Yazmaları Enstitüsü nüshalarında (Orazayev 2017, *10*) bulunan mukaddeme kısmında eserin Çupan Bek (veya Çoban Biy) b. Şamhal'ın emriyle Muhammed Avabî Aktaşî tarafından Farsçadan Türkçeye çevrilmiş olduğu belirtilmektedir. Bey, okumaya yeni başlayanlar için zor olan kelimeler, Farsça ve Arapça terkip ve ibarelerin çeviride kullanılmamasını istemiştir. Yazar, kendi ifadesiyle yüksek üsluba ait sözcüklerin kullanılmasından kaçınmış (Şihaidov, Aytberov, Orazayev 1993, *16-17*). Aynı zamanda A. Kazem-Beg'in fikrince *Derbendnâme*'yi Türkçeden Farsçaya 18. yüzyılın sonunda çeviren Ali-Yâr b. Kâzım, eseri din kardeşleri ve sadık arkadaşlarının ricasına cevaben "nahoş, kaba ve düzensiz olan" Türkî dilden Farsçaya tercüme ettiğini yazmış (*Derbend-name 2017, 64-65*; Kazem-Beg 1851, *XIV*). Bu da Türkçeden Farsçaya çeviri için kullanılan yazmanın "kaba" bir dille yani sade üslupla yazıldığına işaret etmektedir.

Tablodaki örnek cümlelerde görüldüğü gibi tahmine göre Farsçadan çevrildiği zaman sadeleştirilmiş olan Rumyantsevskiy nüshasındaki metinden farklı olarak Kyiv mecmuasındaki metinde takip edilen üslup aslında sade idi. Bu, Muhammed Avabî Aktaşî tarafından yazılmış mukaddeme kısmının Rumyantsevskiy ve St. Petersburg'daki Doğu El Yazmaları Enstitüsü nüshalarında yer alan versiyona başka bir yazmadan kopyalandığına ve söz konusu olan yazmanın aynı zamanda Kyiv mecmuasındaki versiyonun asıl nüshası olduğuna dair tahminlere yol açmaktadır.

Kyiv nüshasının sonunda *Derbend'de olan ziyâret-gâhı beyân ider* adlı zeyil yer almakta. Benzer içerikli zeyil, Ali-Yâr b. Kâzım tarafından Farsçaya çevrilmiş *Derbendnâme*'nin sonunda da mevcuttur. Her iki yazmada da zeyil metni *Derbendnâme*'nin en sonundaki duadan sonra gelir. Eserin Farsça çevirisi, Kuba ve Derbent hâkimi Şeyh Ali Han'a ithaf edilmiş (*Derbend-nâme 2017, 6*). Onun hükümdarlık yılları (1791-1810) ve tarafımızdan tespit edilen Kyiv mecmuasının tahminî istinsah tarihi (1792-1804) birbirine çok yakınlar. Bunu ve hem çeviri hem de istinsahın Kuzeybatı Kafkasya topraklarında yapıldığını göz önünde

bulundurarak onların aynı kaynağa (belki de *Derbendnâme*'nin aynı versiyonuna) dayandıklarını tahmin edebiliriz.

Zeyillerin içeriği, Derbent civarındaki ziyaret yerlerinin listesi mahiyetini arz etmektedir. Listede elliye yakın ziyaret yerlerinin adları geçmekte (Derbend-name 2017, 29-31, 122-124-125; Ebû'l-Gazî, *yk. 100a*; Kazem-Beg 1851, 152-154). Zeyilde kaydedilen ziyaret yerlerinden bazıları diğer kaynaklarda da kaydedilmişlerdir. Örneğin, 17. yüzyılın 30'lu yıllarında Derbendi ziyaret eden Alman seyyah Adam Olearius *Cümcüme Sultan kabri* ile Farsça *ciltenan* ve Türkçe *kırhler* denen şehitliği anlatmaktadır (Oleariy 1906, 487-489). Seyyah bu ziyaret yerlerinin resmini de yapmıştır. Diğer seyyah, Evliya Çelebi'nin *Seyahatmâme*'sinde *Demirkapı ziyaret yerlerinin anlatılması* adlı özel bir bölüm var. Bu bölümde 700 adet sahâbe-i güzün ziyareti, Çihil ziyaret yeri veya Kırklar makamı, Dede Horhut ziyaret yeri ve nice bin büyük evliyanın kabirleri anılmaktadır (Evliyâ Çelebi 359-360). Bunlar ve diğer ziyaret yerleri Kyiv mecmuası ve Farsça çevirisinin listelerinde yer almaktalar.

Şekil 2. Adam Olearius'un XVII. yüzyılın ilk yarısında yaptığı Derbent ve etrafındaki ziyaret yerlerinin resmi (Oleariy 1905, 485)

3. SONUÇ

- Yapılan karşılaştırmanın ilk sonuçları, Rumyantsevskiy nüshasının Ali-Yâr b. Kâzım tarafından yapılan Farsça çevirinin Azericeye çevirisi olma ihtimaline dair yeni deliller sunmaktadır. Fakat bu deliller, çevirinin aksi yönde yapılmış olmadığını ispatlamak için henüz yeterli değildir.
- Rumyantsevskiy ve St. Petersburg'daki Doğu El Yazmaları Enstitüsü nüshalarının başındaki mukaddeme kısmı büyük ihtimalle onların asıl nüshalarına başka bir *Derbendnâme* versiyonunu içeren yazmadan kopyalanmıştır. Aksi takdirde Rumyantsevskiy nüshasındaki *Derbendnâme*'nin versiyonunu Ali-Yâr b. Kâzım tarafından yapılan Farsça çevirinin kaynağı olarak kabul etmek gerekir.
- Kyiv mecmuasındaki *Derbendnâme* versiyonunda ve Farsça çevirisinde neredeyse aynı içerikli zeylin yer alması onun Ali-Yâr b. Kâzım tarafından Farsça çevirisi için kullanıldığını tahmin etmeye imkân verir.
- Elde edilen sonuçlara göre *Derbendnâme*'nin asıl nüshası, Farsça çevirisi ve Farsçadan Türkçeye geri çevirisi sorunlarının çözülmesi için söz konusu versiyonların karşılaştırmalı araştırmalara devam edilmesi çok önemlidir.

KAYNAKÇA

Abu-l-Gazi. *Rodoslovnaya türok*. İnstitut rukopısu Natsional'noyi biblioteki Ukrayını imeni V.İ. Vernads'koho (Kyiv, Ukraina). F.V. Odes'ke tovarıstvo istoriyi ta starojitnostey. Od. zb. 3780.

“Derbend-name” [Muhammed-Avabi-Aktaş] v perevode Aliyara b. Kazima s yazıka türki na persidskiy yazık (perevod na russkiy yazık, kommentariyi i faksimile teksta). (2017). [Perevod s persidskogo yazıka, predisloviye P. M. Alibekovoy; kommentariyi i bibliografiya G. M. Orazayeva i P. M. Alibekovoy]. Moskva, 128 s.

Evliyâ Çelebi. (2005). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit*. 2. Cilt, 2. Kitap. Hazırlayanlar: Y. Dağlı, S.A. Kahraman, İstanbul, s. XVI + 329-674.

Kazem-Beg, Mirza A. (1851). *Derbend-nâmeh, or the History of Derbend*; Translated from a select Turkish version and published with the texts and with notes. St. Petersburg, XXIII + 243 p.

Malamagomedov, D.M. (2019). İz opıta izuçeniya hroniki “Derbend-name” na yazıkah narodov Dagestana: problemy raznoçteniy, atributsiya. *Kazembekovskiye çteniya. Materialı Mejdunarodnoy nauçno-obrazovatelnoy konferentsiyi g. Mahaçkala, 26-27 fevralya 2019 g.*, Mahaçkala, s. 312-326.

Oleariy, Adam. (1905). *Opisaniye puteşestviya v Moskoviyu i çerez Moskoviyu v Persiyu i obratno*. Vvedeniy, perevod, primeçaniya i ukazatel A.M. Lovyagina. St. Petersburg, 582 s.

Orazayev, G.M.-R. (2017). O russkih perevodah dagestanskih istoričeskih soçineniy “Derbend-name” i “Darband-nama-yi cadid” (istoriografičeskiy rakurs). *Vestnik İnstituta İAE*, No 2, s. 5-13.

Şihsaidov, A.R., Aytberov, T.M., Orazayev, G.M.-R. (1993). *Dagestanskiye istoričeskiye soçineniya*. Moskva, 302 s.

Şihsaidov, A.R., Orazayev, G. M.-R. (2019, Mayıs). O rukopisyah i izdaniyah “Derbend-name” (Vmesto predisloviya). *Aktaşi Muhammed Avabi. Derbend-name*. Mahaçkala. Ereşim adresi: <https://refdb.ru/look/1936550-pall.html>.

COMPARISON BETWEEN METEOROLOGICAL DATA AND PASTORALISTS' PERCEPTIONS OF CLIMATE CHANGE IN MOROCCO'S ARID RANGELANDS

Wadii Snaibi

Morocco's National Institute of Agronomic Research, CRRA of Oujda;
Laboratory CEDUC, ETIGGE Research Team, Mohammed Premier University, Oujda, Morocco

Abdelhamid Mezrhah

Laboratory CEDUC, ETIGGE Research Team, Mohammed Premier University, Morocco

Oumar Sy

Geomatics and Environment Laboratory, Assane Seck University, Ziguinchor, Senegal

ABSTRACT

Morocco's rangelands cover an area of over 500,000 km², are mainly located in arid areas and play economic, sociocultural and environmental roles. Since the mid-1970s, the high plateaus of eastern Morocco (HPEM), which are the country's second largest pastoral ecosystem, have shown obvious manifestations of climate change (CC), thus threatening their sustainability and that of the rangelands-based small ruminant production, the main source of livelihood for the local population. Despite livestock rearing on rangelands is highly vulnerable to CC and the understanding of pastoralists' perceptions is critical for designing more efficient and successful adaptation strategies, how the livestock producers perceive CC is still not studied. This paper aims to detect the main long-term changes that have affected climatic conditions in the HPEM and to assess the consistency between the perception of pastoralists with regard to CC and actual climate trends observed from historical meteorological data. The climate data used include the annual rainfall of 6 meteorological stations, namely Bni Mathar (1931-2019), Tendirara (1931-2019), Bouaârfa (1981-2019), Figuig (1935-2019), Taourirt (1923-2019) and Oujda (1914-2019) and the temperature data from the stations of Bni Mathar (1970-2016) and Oujda (1935-2020). To investigate the trends and ruptures in homogeneity within these climatic series, the Mann-Kendall, Pettitt and Buishand tests were performed, while the standardized precipitation index was used to detect years of drought. Data on CC perceptions were examined using frequency analysis.

Rainfall data indicated a general drop in annual amounts of precipitation with a significant downward trend for the stations existing in the north part of the study area, namely Bni Mathar ($\tau_b = -0.194$, $p = 0.007$), Taourirt ($\tau_b = -0.217$, $p = 0.002$) and Oujda ($\tau_b = -0.189$, $p = 0.004$). These stations showed, respectively, rupture dates located at 1976, 1976 and 1980, with rainfall losses of 23, 30 and 22%. The mean ($\tau_b = 0.553$, $p < 0.0001$; $\tau_b = 0.311$, $p < 0.0001$) and minimum ($\tau_b = 0.647$, $p < 0.0001$; $\tau_b = 0.333$, $p < 0.0001$) temperatures have experienced a significant increasing trend, respectively for the stations of Bni Mathar and Oujda. The minimum temperature showed the greatest rise either 2.7 °C (39%) between the periods before and after the rupture date of 1988 for Bni Mathar, and of 1.1 °C (11%) between the periods before and after 1986 for the Oujda station. The frequency of droughts has increased over the past five decades, showing high values ranging from 43% in the south of the HPEM to 57% in the northern part. Indeed, the frequency of dry years has risen considerably between

the two periods before and after 1976, with an average increase of 26 to 49% (i.e., 88%). Results indicated that the overwhelming majority of livestock producers have observed decrease in rainfall (100%) as well as an increase in the frequency of droughts (97%), temperature (82%), high winds (81%) and sandstorms (87%) during the last five decades. Therefore, the pastoralists' perceptions of CC matched well with the trends observed in the historical meteorological data and the findings of previous studies. To deal with the negative consequences of these observed unfavorable trends arising from CC and improve the resilience of pastoralists, public policies and programs should urgently develop and implement effective and appropriate adaptation actions and jointly integrate pastoralists' perceptions and recorded meteorological data in future climate research.

Keywords: climate change, climatic trends, sustainability, vulnerability, perception, resilience, adaptation, livestock producers, arid rangelands.

1. INTRODUCTION

Morocco's rangelands cover more than 500,000 km² (Bechchari et al., 2014b) and are mostly located in arid areas (Mahyou et al., 2016). The high plateaus of eastern Morocco (HPEM) are one of the largest pastoral ecosystems in Morocco spanning around 3.5 million hectares, or 10% of the total area of pastoral zones nationwide. Since the 1970s, the climate of this region experienced proven manifestations of climate change (CC) giving rise to warmer and drier weather conditions (Born et al., 2008). Indeed, the amounts of annual precipitation have decreased considerably (Jorion, 2009; Fink et al., 2010; Bechchari et al., 2014a; François et al., 2016; Melhaoui et al., 2018; Snaibi, 2020b), while the temperature and frequency of droughts have increased (Moroccan Meteorological Office, 2007; Jorion, 2009; NIC, 2009; François et al., 2016; Melhaoui et al., 2018). These trends could continue until the end of the century (Moroccan Meteorological Office, 2007; Bzioui, 2012; Mokssit, 2012; Schilling et al., 2012; Maroc, 2016). Rangelands based- small ruminants rearing is the main source of income and employment for the local population. However, this economic activity shows a high vulnerability to major changes affecting local climate conditions (Bechchari et al., 2014a).

Climate change has affected human and natural environments of the study area giving rise to manifold effects. These include fall in forage production from rangelands and amplified water stress, leading to a scarcity of fodder and water resources (Mahyou et al., 2010; Maâtougui et al., 2011), which in turn entrains to increased competition or conflicts over existing pastoral resources (Bourbouze and El Aich, 2000). In addition, climate change and extremes (droughts) are one of the main factors responsible for the rangeland degradation in the high plateaus of eastern Morocco, which has also been generated by overgrazing, clearing and conversion of rangelands into cultivated land as well as an inefficient pasture management (Mahyou et al., 2010; Maâtougui et al., 2011; Schilling et al., 2012; Bechchari et al., 2014b). Furthermore, extreme weather events induced by climate change have increased poverty among poor small-scale pastoralists and rural-urban migration (El Harizi et al., 2005) and exacerbated social inequalities among livestock keepers, especially during persistent droughts (Schilling et al., 2012). In fact, poorest herders with livestock rearing-based livelihoods are hardest hit owing their increased vulnerability to the adverse consequences of climate change and extremes (Bechchari et al., 2014a; Snaibi, 2020a; Snaibi and Mezrhab, 2021). Given all these multiple

impacts induced by climate change, the sustainability of extensive livestock farming (based on grazing) and of the entire pastoral ecosystem of the study area is increasingly compromised. To face or mitigate these adverse impacts regarding climate variability and change, livestock keepers in the high plateaus of eastern Morocco have implemented a varied set of coping and adaptation practices. These include rearing of mixed herds of sheep and goats, agriculture-livestock association, sale of livestock to buy animal feed, pastoral mobility, destocking, storage of livestock feed, commercializing of livestock, migration, climate insurance, diversification of income or livelihoods, use of emigrants' remittances, social networks and intra-community solidarity to mitigate income shocks and using subsidized livestock feed (Bourbouze, 2000; Bourbouze and El Aich, 2000; Schilling et al., 2012; Bechchari et al., 2014a; Snaibi, 2020a; Snaibi and Mezrhab, 2021).

Besides, knowledge of the perception of pastoralists with regard to climate change allows decision-makers to have a better understanding of the realities of this phenomenon at the local level. This knowledge is essential for the formulation and implementation of appropriate climate change policies (Asare-Nuamah and Botchway, 2019). Nevertheless, in Morocco, no research has been done to study how livestock producers in arid rangelands understand and perceive climate change, nor to compare climate data with the perception of climate change by pastoralists. Well documented information on farmers and pastoralists' perceptions is very useful for developing relevant and sustainable adaptation strategies aimed at reducing the harmful effects and vulnerability to climate change and guarantying the success of the adaptation actions to be implemented (Opiyo et al., 2015; Tesfahunegn et al., 2016; Van Wesenbeeck et al., 2016). The objective of this study is to identify the main changes that have affected the long-term local climatic conditions, as well as the perceptions of livestock producers with respect to climate change, and then to assess the consistence between the CC pastoralists' perception and the climate trends actually observed from historical meteorological data.

2. MATERIALS AND METHODS

2.1. Study area

This study was conducted in the high plateaus of eastern Morocco, which are situated between 32°00'N- 34°00'N latitudes and 1°00'W- 3°00'W longitudes and extending over an area of nearly 35,000 km². Rangelands represent 95% of this land mass (Lang et al., 2021). The altitude increases from north to south, with an average ranging from 900 to 1,400 m above sea level, respectively (Snaibi, 2020b). The soils are of a silty to sandy loam texture, resting on a calcareous crust and their organic matter content is very low (Bechchari et al., 2014b). They are sensitive to wind and water erosion (Mahyou et al., 2016). The climate is of the Mediterranean type, but under an important influence of the Sahara. The HPEM are characterized by a bioclimatic gradient decreasing towards the South where the climate is of the arid type lower to pre-Saharan, while the bioclimatic stage in the North is semi-arid (Bechchari et al., 2014a; Snaibi, 2020b). Precipitation is low, showing high interannual variability, with a coefficient of variation between 34 and 45% (Melhaoui et al., 2018). Average precipitation ranges between 146 mm (south) and 215 mm in the northern part (Snaibi, 2020b). Monthly rains vary in a bimodal pattern with two peaks, one is fall (October-November) and the other is spring (March-April). From North to South, the maximum temperatures are, respectively,

39.6 and 45.0 °C while the minimum temperatures vary between 0.1 and -9.0 °C (Snaibi, 2020b). In summer, dry and hot winds, which can cause severe sandstorms, are frequent (Mahyou et al., 2016). Water resources are very limited. The plant cover is dominated by steppe vegetation composed of steppes of *Stipa tenacissima*, *Artemisia herba alba*, steppes of Chenopodiaceae (*Artrophytum scoparium*) and pre-Saharan desert steppes. The forage productivity of rangelands is generally low (Bechchari et al., 2014a; Mahyou et al., 2018) and due to increasing pressure on natural resources, almost half of the rangelands in the study area suffered severe degradation (Mahyou et al., 2016). The population is about 80,000 inhabitants, for whom pasture-based livestock production, mainly of sheep, is the main source of livelihood.

2.2. Data collection

Climatic data used include the annual precipitation of 6 meteorological stations covering the study area (Table 1) and temperature data from Bni Mathar (1970-2016) and Oujda (1935-2020) stations. Data relating to the livestock producers' perceptions with regard to climate variability and change were gathered using a questionnaire survey of 167 pastoralists. A two-step sampling procedure was employed to select livestock producers to be interviewed. The first stage involved the purposive selection of three study sites, namely the northern agroecological site (rural commune of Bni Mathar), the intermediate agroecological site (rural communes of Tendirara and Maâtarka) and the southern agroecological site (rural communes of Bni Guil and Abbou Lakhal), based on a set of criteria: type of climate, altitude, irrigation water potential, the extent of the natural rangelands (the pastures are wider and more abundant in the intermediate and southern sites compared to the Northern area) and type of dominant rearing system (semi-intensive in the northern site while it is more extensive in the other two sites). The second stage consisted of the random selection of 167 heads of household in proportion to the size of the herders' population in each of the selected sites. The sample was drawn up as follows: 55 herders in the southern area, 82 in the intermediate agroecological site and 30 pastoralists in the northern zone.

Table 1. Meteorological stations, coordinates and rainfall chronicles

Stations	Latitude	Longitude	Altitude (m)	Chronicles
Oujda	34° 47'N	1°56'W	465	1914-2019
Taurirt	34°24'N	02°53'W	365	1923-2019
Bni Mathar	34°01'N	02°02'W	920	1931-2019
Tendirara	33°03'N	02°00'W	1460	1931-2019
Bouaârfa	32° 32'N	01°58'W	1200	1981-2019
Figuig	32°07'N	01°14'W	900	1935-2019

2.3. Analysis methods

Historical climate data recorded by meteorological stations were investigated using statistical methods and graphical representations to highlight any changes in precipitation and temperature patterns. The Mann-Kendall test was conducted to assess the trends in the values observed in the climate series studied for a given climate parameter. The null hypothesis to be tested is the absence of a trend in the time series considered (Sulaiman et al., 2015; Asare-Nuamah and Botchway, 2019).

In order to identify possible climatic ruptures within meteorological series, two homogeneity tests were used, namely the Pettitt test (Pettitt, 1979) and the Buishand test (Buishand, 1982, 1984). The null hypothesis of these tests is the absence of rupture. These statistical methods aim to show a change of the average behavior of the studied climatic parameter (rainfall, temperature). According to Lubès (1994), a rupture is defined as a change in the probability law of the chronological series at a given moment.

In order to identify the years of drought within the rainfall series studied, we calculated for each station the Standardized Precipitation Index (SPI). The SPI is an index that allows the definition of drought and its monitoring (Khan et al., 2017). Positive SPI values designate greater than the median rainfall amount (wet periods) and negative values denote drier conditions (less than the median precipitation) (Tigkas et al., 2015). The mathematical formula of SPI established by McKee et al. (1993), is as follows:

$$SPI = (P_i - P_a) / \sigma \tag{1}$$

Where P_i : Precipitation of year i ; P_a : average precipitation; σ : Standard deviation.

The results of the SPI calculation can be interpreted according to the classification of drought conditions specified by McKee et al. (1993). Using the severity thresholds defined by the number of standard deviations method, Aghrab (2005) established a new classification of SPI for the Saiss region which he called corrected SPI (SPIc). This new classification seems very appropriate for the Moroccan climate and in particular for that of the study area (Melhaoui et al., 2018). Accordingly, SPI values with a 12-month time scale have been interpreted based on the classification of drought levels established by Aghrab (Table 2). Climate data were analyzed using XLSTAT and Khronostat software and the SPI program. Data on climate change perception were analyzed using descriptive analysis.

Table 2. Classification of drought conditions according to the SPI values

SPI values	Classification of McKee et al.	SPIc
2.0 or more	Extremely wet	2.0 or more
1.5 to 1.99	Very wet	1.0 to 1.99
1.0 to 1.49	Moderately wet	0.31 to 0.99
-0.99 to 0.99	Near normal	-0.30 to 0.30
-1.0 to -1.49	Moderately dry	-0.31 to -0.99
-1.5 to -1.99	Severely dry	-1.0 to -1.99
-2 or less	Extremely dry	-2 or less

3. RESULTS AND DISCUSSION

3.1. Variability, trends and ruptures in the homogeneity of rainfall

Precipitations in the study area are characterized by high variability both temporally and spatially. Rainfall fluctuates from one year to another with high variation coefficients ranging from 28 to 52% (Table 3). The coefficient of variation increases considerably when latitudes decrease. Annual rainfall diminishes with latitude. Indeed, the average annual rainfall varies from 275 mm for Oujda (semi-arid zone) to 120 mm for Figuig (arid or pre-Saharan zone).

Table 3. Summary of precipitation for the 6 meteorological stations (1981-2019)

Stations	Min (mm)	Max (mm)	Mean (mm)	SD	CV (%)
Oujda	151.3	465.7	274.6	75.7	27.6
Taurirt	64.6	436.7	191.0	68.7	36.0
Bni Mathar	76.6	281.7	184.8	56.1	30.4
Tendrara	49.8	391.7	196.0	101.9	52.0
Bouaârfa	57.1	277.3	146.2	62.3	42.6
Figuig	27.0	328.0	119.3	61.1	51.2

Note: SD: Standard deviation, CV: Coefficient of variation

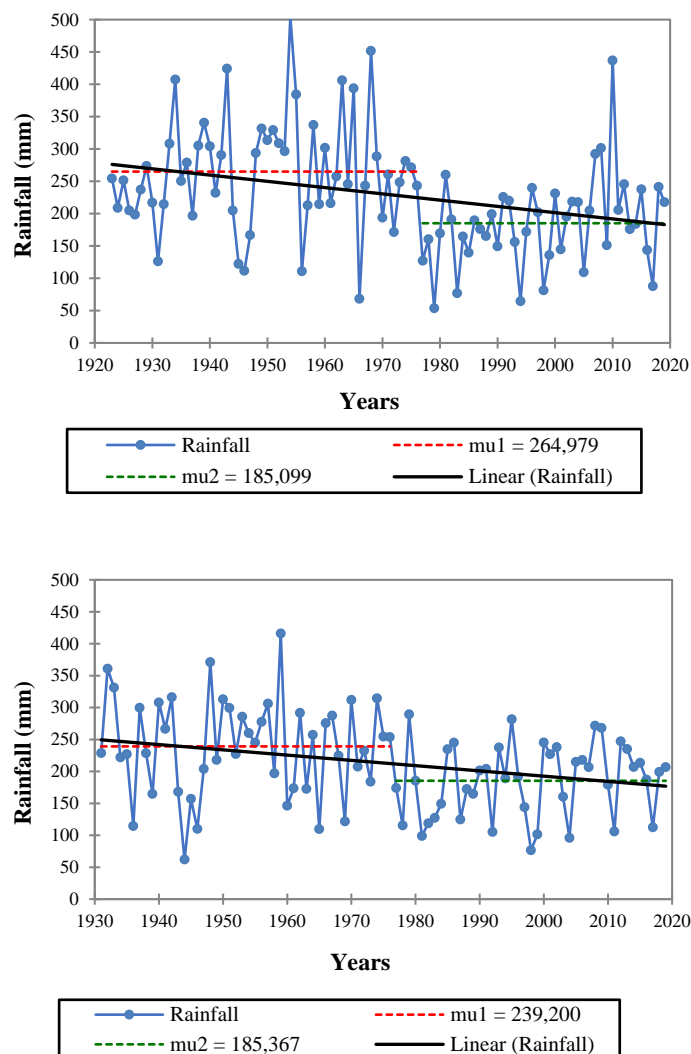
Rainfall series of the meteorological stations considered clearly indicated a general downward trend in the annual amounts of precipitation (Table 4). In order to find out if there is a significant trend within the rainfall series studied, a Mann- Kendall test was carried out. The precipitation series of Bni Mathar (Kendall's Tau statistic $\tau_b = -0.194$, $p = 0.007$), Taourirt ($\tau_b = -0.217$, $p = 0.002$) and Oujda ($\tau_b = -0.189$, $p = 0.004$) stations, show a decreasing tendency, statistically significant, unlike rainfall series from other meteorological stations.

Table 4. Mann-Kendall trend test results for annual precipitations

Stations	Kendall's Tau-B	Sig.	Number of years	Trend
Oujda	-0.189**	0.004	106	Downward
Taurirt	-0.217**	0.002	97	Downward
Bni Mathar	-0.194**	0.007	89	Downward
Tendrara	-0.075	0.303	87	Downward
Bouaârfa	-0.001	0.990	39	Downward
Figuig	-0.057	0.441	85	Downward

Note: **: The correlation is significant at the 0.01 level (two-tailed).

In order to confirm these identified trends and to study possible rainfall ruptures in the time series studied, two homogeneity tests were used. The results obtained by Pettitt's test ($K = 853.000$, $p = 0.002$; $K = 1322.000$, $p < 0.0001$; $K = 1290.000$, $p = 0.000$) and Buishand's test ($Q = 16.639$, $p = 0.002$; $Q = 21.572$, $p < 0.0001$; $Q = 20.237$, $p = 0.000$), respectively for the stations of Bni Mathar, Taourirt and Oujda, showed that their rainfall series were not homogenous. Therefore, there is a point or a time t from which there is a significant change in the mean of annual rainfall, this point is at 1976 for Bni Mathar and Taourirt (Figure 1) and 1980 for Oujda (Table 5).

Figure 1. Homogeneity of annual rainfall according to the Pettitt’s test at the Taourirt (top) and Bni Mathar (bottom) stations

The p-values calculated for the other meteorological stations being greater than the alpha significance level (= 0.05), the null hypothesis of homogeneity of the rainfall series cannot be rejected and therefore the precipitation data at these stations were homogeneous (no difference between two parts of each time series).

Table 5. Rupture of precipitation according to Pettitt test

Station	Latitud e	Longitud e	Chronicle s	Ruptur e	Year
Oujda	34°47’N	1°56’W	1914- 2019	Yes	1980

Taourirt	34°24'N	02°53'W	1923-2019	Yes	1976
Bni Mathar	34°01'N	02°02'W	1931-2019	Yes	1976
Tendrara	33°03'N	02°00'W	1931-2019	No	-
Figuig	32°07'N	01°14'W	1935-2019	No	-

Overall, a general regression trend of the annual rainfall amounts is observed between the two recording periods before and after the 1976 rupture date (Table 6). In fact, the mean annual rainfall has decreased, on average, by more than 18% or 46 mm. The northern part of the study area was the most affected by this decrease in annual precipitation over the periods considered, since the stations of Taourirt, Oujda and Bni Mathar recorded the largest decreases with respectively 80 mm, 77 mm and 54 mm.

Table 6. Means' evolution of annual precipitation before and after rainfall rupture (1976)

Stations	Average before rupture (mm)	Average after rupture (mm)	Difference (mm)	Difference (%)
Oujda	355.4	278.0	-77.4	-21.8
Taourirt	264.0	184.0	-80.0	-30.0
Bni Mathar	239.0	185.0	-54.0	-23.0
Tendrara	202.0	196.0	-7.0	-3.0
Figuig	133.2	119.8	-13.4	-10.1

The findings related to the drop in annual rainfall since the mid-1970s are supported by earlier studies (Jorion, 2009; Mahyou et al., 2010; Maâtougui et al., 2011; Bechchari et al., 2014a; François et al., 2016; Melhaoui et al., 2018; Snaibi, 2020b). After noting a general downward trend in precipitation from the mid-1970s, Jorion (2009) indicated that the significant drop in annual rainfall concerned stations in the northern part of the study area, namely Taourirt (1922-2007), Oujda (1917-2008) and Bni Mathar (1932-2006) with respectively a decrease in annual precipitation of 38.5% (- 105 mm), 24.8% (- 88 mm) and 23% (-55 mm) and dates of rupture located in 1976, 1976 and 1980. Similarly, Melhaoui et al. (2018), on the basis of the rainfall series relating to the stations of Bni Mathar (1935-2015), Tendrara (1935-2015), Bouaârfâ (1980-2015) and Figuig (1935-2015), did not identify any rupture of rains, except the one detected at the Bni Mathar station, which is located at 1976.

3.2. Drought's occurrence in the study area

The results of the calculations of the Standardized Precipitation Index (SPI) from the annual rainfall data recorded by the meteorological stations studied, indicated that the frequency of droughts is quite high with an average of 36%, or more than one year of drought every three years. This frequency of dry years has increased significantly in recent decades, showing an average increase from 26 to 49% either 88% between the two periods before and after the 1976 rupture date (Table 7). From 1976, the frequency of droughts fluctuated between 40% (Tendrara) and 62% (Oujda). The northern part of the study area was the most affected, since the stations of Oujda, Taourirt and Bni Mathar exhibited the largest increases in the frequency of drought, i.e. 182% (from 22 to 62%), 136% (from 22 to 52%)

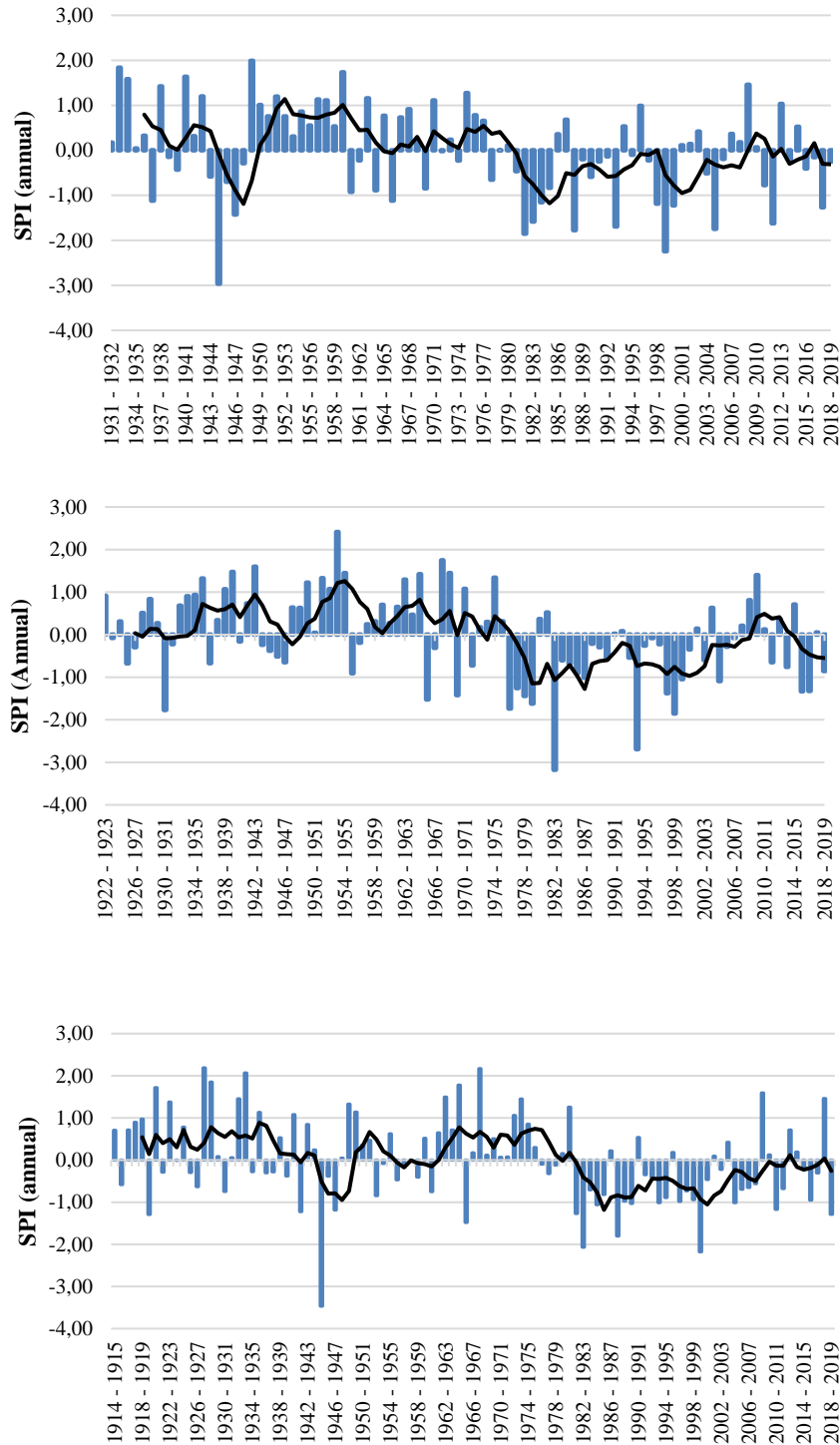
and 105% (from 21 to 43%) respectively. While the frequency of wet years has decreased by nearly 58% (from 52 to 22%) between the two periods before and after 1976. This obtained result is supported by several previous studies which have highlighted increased frequency of droughts in the study area in recent decades (Jorion, 2009; Mahyou et al., 2010; Maâtougui et al., 2011; Bechchari et al., 2014b; Melhaoui et al., 2018). Jorion (2009), using Lamb's rainfall anomaly index, found that the values of this index since the late 1970s were negative, indicating recurring precipitation deficits and more frequent droughts in the study area. Melhaoui et al. (2018), based on the calculation of the standardized precipitation index relating to rainfall series 1980-2015 from the stations of Bni Mathar, Tendrara, Bouaârfâ and Figuig, underlined that the frequency of dry years for the whole of these stations oscillated between 33 and 52%.

Table 7. Statistics of drought, normal and wet years according to the SPI

Periods Stations	Before 1976			After 1976		
	Drought	Normal	Wet	Drought	Normal	Wet
Oujda	22% (14)	30% (19)	48% (30)	62% (26)	24% (10)	14% (6)
Taurirt	22% (12)	22% (12)	56% (31)	52% (22)	31% (13)	17% (7)
Bni Mathar	21% (10)	20% (9)	59% (27)	43% (18)	36% (15)	21% (9)
Tendrara	35% (16)	18% (8)	47% (21)	40% (16)	30% (12)	30% (12)
Figuig	31% (13)	21% (9)	48% (20)	45% (19)	26% (11)	29% (12)
Average (in %)	26	22	52	49	29	22

Note: The number in brackets indicates the number of years

The values of the standardized precipitation index (SPI) at annual time scale for the three stations in the North of the study area, namely Bni Mathar, Taurirt and Oujda, are shown in Figure 2. For these meteorological stations, the calculated SPI presents a negative 5-year moving average since the mid-1970s- early in 1980, which translates into a deficit of precipitation and recurrent or sometimes even prolonged droughts. SPI values for Tendrara and Figuig stations show a dominance of negative values from the mid-1970s, but still keep some positive values, thus reflecting an increase in relatively smaller drought frequency. These findings are in agreement with those previously presented which showed a downward trend in annual rainfall amounts over the past five decades. Thus, there is a persistence of the occurrence of rainfall deficits which can be interpreted by the accentuation and tenacity of the drought that marked itself from the mid-1970s.

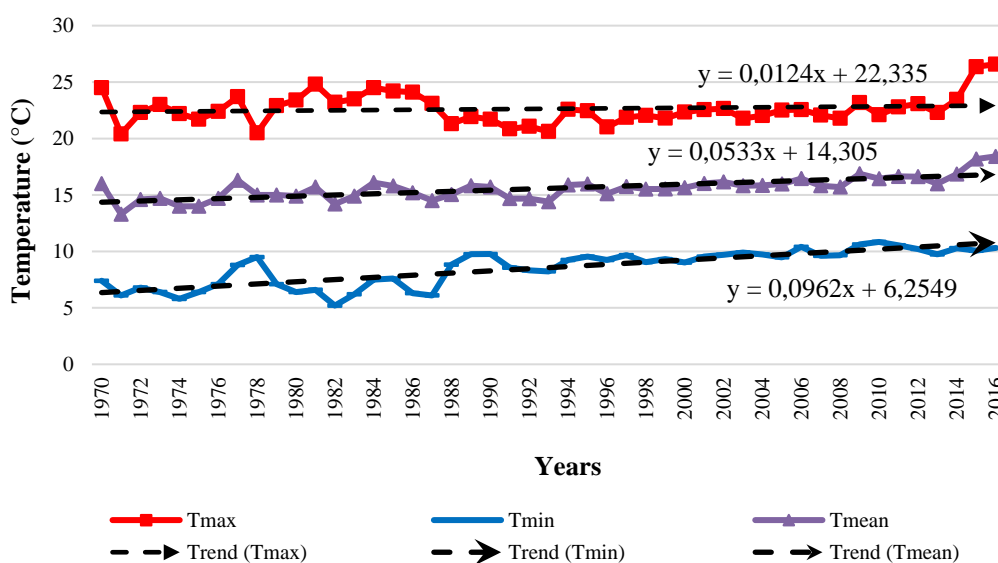
Figure 2: SPI values (12-month time scale) with the 5-year moving average from top to bottom for the stations of Bni Mathar, Taourirt and Oujda

3.3. Trends and ruptures in the homogeneity of temperatures

According to the Mann-Kendall test, annual mean temperatures series of Bni Mathar (1970-2016) and Oujda (1935-2020) stations showed a significant upward trend ($\tau_b = 0.553, p < 0.0001$; $\tau_b = 0.311, p < 0.0001$). Likewise, the minimum temperature series exhibited a significant increasing

tendency for the stations of Bni Mathar ($\tau_b = 0.647, p < 0.0001$) and Oujda ($\tau_b = 0.333, p < 0.0001$). On the other hand, only the series of maximum temperatures of Oujda which presented an increasing trend, statistically significant ($\tau_b = 0.263, p = 0.000$).

Besides, the series of annual mean temperatures showed a significant change in the mean observed, respectively, for the stations of Bni Mathar and Oujda, according to Pettitt's test ($K = 424.000, p < 0.0001$; $K = 1343.000, p < 0.0001$) and Buishand's test ($Q = 15.047, p < 0.0001$; $Q = 27.252, p < 0.0001$), with rupture dates located at 2000 and 1993. Thus, the mean temperature increased from 15.12 to 16.49 °C, i.e. an increase of 9% in Bni Mathar and from 16.841 to 18.126 °C (rise of 7.63%) in the station of Oujda, for the periods before and after the respective rupture dates considered. The null hypothesis of homogeneity of the minimum temperature data was rejected for the stations of Bni Mathar and Oujda, according to the tests of Pettitt ($K = 502.000, p < 0.0001$; $K = 1298.000, p < 0.0001$) and of Buishand ($Q = 19.608, p < 0.0001$; $Q = 25.460, p < 0.0001$). In fact, the minimum temperature recorded the greatest increase either 39% (from 6.954 to 9.655 °C) between the period before and after the rupture date of 1988 for Bni Mathar, and of 11% (from 10.046 to 11.150 °C), with a rupture date located at 1986 for the station of Oujda. Figure 3 clearly indicated this increasing temperature trend over the last decades, mainly of the minimum temperature since its modification factor was the highest, i.e., 0.096 compared to those of the mean (0.053) and maximum (0.012) temperatures. This observation of the increase in temperature is corroborated by previous studies (e.g., Jorion, 2009; François et al., 2016; Snaibi, 2020b).

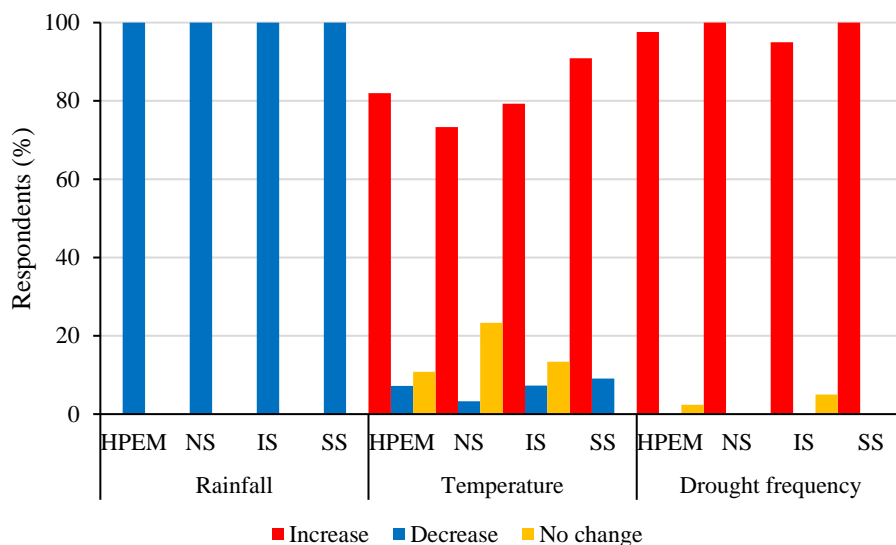
Figure 3. Trend of the mean, minimum and maximum annual temperature at the Bni Mathar station

3.4. Pastoralists' perceptions with regard to climate change

The results relating to the perceptions of pastoralists in the study area regarding climate variability and change are presented in Figure 4. The livestock producers surveyed were asked if they have perceived any changes in their recent climate, compared with that of the last five decades. Irrespective of the agroecological site, all of the pastoralists interviewed perceived a significant drop in rainfall,

especially since the 1970s. Over 97% of respondents observed a reduction in rainy days, a late onset of precipitation and the occurrence of frequent dry spells during rainy periods. The overwhelming majority of herders surveyed (97%) reported an increased in frequency of droughts over the last decades, which resulted in a considerable decline in rangeland forage production and available water resources. In addition, more than 91% of respondents noted a significant change in the temperature regime. Indeed, the majority of livestock producers (82%) observed an increase in temperature during the last five decades, particularly in the southern agroecological site (91%).

These pastoralists' perceptions were perfectly in agreement with the real trends, presented above, that the climate of the high plateaus of eastern Morocco has experienced since the mid-1970s. Several previous studies have reported similar perceptions of farmers and pastoralists regarding decreasing trends in rainfall and increasing temperature over the past decades in many African countries such as South Africa (Gbetibouo, 2009), Kenya (Opiyo et al., 2015), Burkina Faso (Ouédraogo et al., 2010), Ethiopia (Tamiru et al., 2014), Benin (Vissoh et al., 2012) and Ghana (Ndamani and Watanabe, 2016). In addition, Berhanu and Beyene (2015) and Opiyo et al. (2015) underlined that the observed trends of drop in rainfall and increased temperature over the last three decades, respectively in southern Ethiopia and northwestern Kenya, corroborated the pastoralists' perceptions with regard to climate change.

Note: HPEM: High plateaus of eastern Morocco; NS: Northern site; IS: Intermediate site; SS: Southern site

Figure 4. Perceptions of pastoralists on major changes in climatic conditions over the past five decades

4. CONCLUSION AND RECOMMENDATION

Based on long historical climate data relating to annual rainfall from 6 meteorological stations namely Bni Mathar (1931-2019), Tendirara (1931-2019), Bouaârfa (1981-2019), Figuig (1935-2019), Taourirt (1923-2019) and Oujda (1914-2019) and temperature data from the stations of Bni Mathar (1970-2016) and Oujda (1935-2020), the study examined the trends in rainfall and temperature, by using Mann-Kendall, Pettitt and Buishand tests as well as the standardized precipitation index (SPI). The latter was calculated to identify drought years in the precipitation series. Household survey data

were analyzed to identify how pastoralists in the study area understand and perceive climate change. The study further compared livestock producers' perceptions with recorded meteorological data which is critical for designing appropriate and successful adaptation policies.

The findings from the analysis of meteorological data highlighted the great variability of annual precipitation both spatially and temporally, since it gradually decreased with latitude indicating the existence of a decreasing rainfall gradient going from north to south of the study area, with high values of the coefficients of variation: 31% in the northern site (rural commune of Bni Mathar), 52% for the intermediate site (rural communes of Tendirara and Maâtarka) and 43% in the southern site (Bouaârfa station). All meteorological stations showed a downward trend in annual rainfall. This decline was clearly more accentuated in the northern part of the study area since the three stations of Bni Mathar ($\tau_b = -0.194$, $p = 0.007$), Taourirt ($\tau_b = -0.217$, $p = 0.002$) and Oujda ($\tau_b = -0.189$, $p = 0.004$) showed a statistically significant decreasing trend, with rupture dates of rains, localized respectively, in 1976, 1976 and 1980, and rainfall loss ranging from 22 to 30%. The frequency of droughts has increased considerably in recent decades, showing an average increase of 26 to 49%, or 88% between the two periods before and after the date of rupture of 1976. The northern part of the study area was the most affected, with an increase in the frequency of dry years since 1976, of 105%, 136% and 182% respectively for the stations of Bni Mathar, Taourirt and Oujda. The annual mean and minimum temperature series for the stations of Bni Mathar and Oujda exhibited a significant upward trend. The minimum temperature showed the greatest increase either 2.7 °C between the periods before and after the rupture date of 1988 for Bni Mathar, and of 1.1°C between the two periods before and after 1986 for the station of Oujda.

Besides, the livestock producers reported that they have observed noticeable changes in their local climate over the past five decades, namely a significant reduction in annual amounts of rainfall accompanied by rising temperature and an increase in drought frequency. In addition, they perceived an increase in winds and sandstorms, in agreement with Vissoh et al. (2012), Mahyou et al. (2016), Melhaoui et al. (2018), Asare-Nuamah and Botchway (2019) and Snaibi (2020b). Therefore, it emerges from the study that the pastoralists' perceptions with regard to climate change have proven to be perfectly consistent with the trends actually observed from meteorological data and previous studies. To face the negative impacts of these observed unfavorable trends arising from climate change and strengthen the resilience of livestock producers in Morocco's arid rangelands, public policies and programs should urgently design and implement effective and sustainable adaptation measures and jointly integrate pastoralist perceptions and recorded meteorological data into future climate research.

REFERENCES

- Aghrab A** (2005) Une méthodologie pour caractériser le climat et la sécheresse d'une région.47p. Le Manuscrit, Paris.
- Asare-Nuamah P, Botchway E** (2019) Comparing smallholder farmers' climate change perception with climate data: the case of Adansi North District of Ghana. *Heliyon*, 5(12), e03065.

- Bechchari A, El Aich A, Mahyou H, Baghdad B, Bendaou M** (2014a) Analyse de l'évolution du système pastoral du Maroc oriental. *Rev. Elev. Med. Vet. Pays Trop.* 67 (4), 151-162.
- Bechchari A, El Aich A, Mahyou H, Baghdad B, Bendaou M** (2014b) Etude de la dégradation des pâturages steppiques dans les communes de Maâtarka et Béni Mathar (Maroc oriental). *J. Mater. Environ. Sci.* 5 (S2), 2572-2583.
- Below TB, Mutabazi K.D, Kirschke D, Franke C, Sieber S, Siebert R, Tscherning K** (2012) Can farmers' adaptation to climate change be explained by socioeconomic household-level variables? *Global Environmental Change*, 22(1), 223-235, <http://dx.doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2011.11.012>.
- Berhanu W, Beyene F** (2015) Climate Variability and Household Adaptation Strategies in Southern Ethiopia. *Sustainability* 2015, 7, 6353-6375. doi :10.3390/su7066353.
- Born K, Fink A, Paeth H** (2008) Dry and wet periods in the northwestern Maghreb for present day and future climate conditions. *Meteorologische Zeitschrift*, 17: 533-551.
- Bourbouze A** (2000) Pastoralisme au Maghreb : la révolution silencieuse. *Fourrages*, 161, 3-21.
- Bourbouze A, El Aich A** (2000) Gestion des parcours et des troupeaux en régions steppiques et réponse à l'aléa climatique. Dans: *Livestock Production and Climatic Uncertainty in the Mediterranean*, Guessous, F., Rihani, N. et Ilham, A. (Eds.). EAAP Publication No. 94. Wageningen Pers, Wageningen, pp. 307-319. 2000.
- Buishand TA** (1982) Some methods for testing the homogeneity of rainfall records. *J. Hydrol.*, 50: 11-27.
- Buishand TA** (1984) Tests for detecting a shift in the mean of hydrological time series. *J. Hydrol.*, 70: 51-69.
- Bzioui M** (2012) Gestion des ressources en eau au Maroc et changement climatique. In: Ellinor, Z. M., Bennis, A. (Eds.), *Environnement et changement climatique au Maroc- Diagnostic et Perspectives-*. Konrad-Adenauer-Stiftung e.V., Bureau au Maroc, Rabat, Maroc, pp. 63-69.
- El Harizi K, Narjisse H, Herzenni A, Tozy M, et al.** (2005) L'autonomisation des ruraux pauvres et la volatilité des politiques en Afrique du Nord et au Moyen Orient. Étude de cas Maroc. Rapport de restitution. <http://webagris.inra.org.ma:120/agris/doc/ouvrages/autonomisationruraux.pdf>
- Fink A, Christoph M, Born K, et al.** (2010) Climate. In: Speth, P., Christoph, M., Diekkrüger, B. (Eds.), *Impacts of Global Change on the Hydrological Cycle in West and Northwest Africa*. Springer, Heidelberg, pp. 54-58.
- François A, Gauché E, Génin A** (2016) L'adaptation des territoires aux changements climatiques dans l'Oriental marocain: la vulnérabilité entre action et perceptions. *Vertigo* 16 (1), <http://journals.openedition.org/vertigo/17177>. doi: 10.4000/vertigo.17177.
- Gbetibouo GA** (2009) Understanding farmers' perceptions and adaptations to climate change and variability- the case of the Limpopo Basin, South Africa. IFPRI Discussion Paper 00849. Centre for Environmental Economics and Policy in Africa, University of Pretoria,

<http://www.ifpri.org/publication/understanding-farmers-perceptions-and-adaptations-climate-change-and-variability>.

Idrissou Y, Assani AS, Baco MN, Yabi AJ, Traore IA (2020) Adaptation strategies of cattle farmers in the dry and sub-humid tropical zones of Benin in the context of climate change. *Heliyon*. 6, e04373. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2020.e04373>.

Jorion N (2009) Changements climatiques dans l'oriental marocain et modification de la zone agroclimatique de stipa tenacissima. Mémoire Master en sciences géographiques option climatologie, Faculté des sciences géographiques, Université de Liège, Belgique: 109.

Khan MdmH, Muhammad NS, El-Shafie A (2017) Drought Characterisation in Peninsular Malaysia Using DrinC Software. *Pertanika Journal of Science & Technology*, 25 (Issue S), 81-89.

Lang M, Mahyou H, Tychon B (2021) Estimation of Rangeland Production in the Arid Oriental Region (Morocco) Combining Remote Sensing Vegetation and Rainfall Indices: Challenges and Lessons Learned. *Remote Sens.* 2021, 13, 2093. <https://doi.org/10.3390/rs13112093>.

Lubès H, Masson JM, Servat E, Paturel JE, Kouamé B, Boyer JF (1994) Caractérisation de fluctuations dans une série chronologique par application de tests statistiques. Etude Bibliographique, Orstom, Montpellier, France.

Maâtougui A, Acherkouk M, El Fadili M, Elhoumaizi MA (2011) Les pâturages steppiques de l'Oriental marocain. L'essentiel sur l'état de dégradation et les voies d'amélioration. Division de l'information et de la communication, INRA-Edition, Rabat, Maroc, pp. 1-57.

Mabe FN, Siensol G, Donkoh S (2014) Determinants of Choice of Climate Change Adaptation Strategies in Northern Ghana. *Research in Applied Economics*, 6 (4), 75-94.

Mahyou H, Tychon B, Balaghi R, Mimouni J, Paul R (2010) Désertification des parcours arides au Maroc. *Tropicicultura*, 28(2), 107-114.

Mahyou H, Tychon B, Balaghi R, Louhaichi M, Mimouni J (2016) A knowledge-based approach for mapping land degradation in the arid rangelands of North Africa. *Land Degrad. Develop.*, 27, 1574-1585.

Mahyou H, Tychon B, Lang M, Balaghi R (2018) Phytomass estimation using eMODIS NDVI and ground data in arid rangelands of Morocco, *African Journal of Range & Forage Science* 2018: 1-12. doi: 10.2989/10220119.2018.1436088.

Maroc (2016) 3ème Communication Nationale du Maroc à la Convention Cadre des Nations Unies sur les changements climatiques (Morocco's 3rd National Communication to the United Nations Framework Convention on Climate Change). Ministère Délégué auprès du Ministre de l'Energie, des Mines, de l'Eau et de l'Environnement Chargé de l'Environnement, Maroc, 2016. <https://unfccc.int/resource/docs/natc/marnc3.pdf>

McKee TB, Doesen NJ, Kleist J (1993) The relationship of drought frequency and duration to time scales. In: Preprints, Eighth Conference on Applied Climatology (Anaheim, California), 179-184.

- Melhaoui M, Mezrhab A, Mimouni J** (2018) Evaluation et cartographie de la sécheresse météorologique dans les hauts plateaux de l'Oriental du Maroc. *Rev. Microbiol. Ind. San et Environn.*, 12(1), 71-92.
- Mokssit A** (2012) Le point sur le changement climatique au Maroc. In: Ellinor, Z. M., Bennis, A. (Eds.), *Environnement et changement climatique au Maroc- Diagnostic et Perspectives-*. Konrad-Adenauer-Stiftung e.V., Bureau au Maroc, Rabat, Maroc, pp. 35-40.
- Moroccan Meteorological Office** (2007) Les changements climatiques au Maroc: Observations et projections. DMN (Direction de la Météorologie nationale). *Météo Maroc*, Casablanca, 2007, https://www.preventionweb.net/files/changements_climatiques-214.pdf
- National Intelligence Council- NIC** (2009) North Africa: The Impact of CC to 2030 (Selected Countries). A Commissioned Research Report NIC 2009-007D, 2009, https://www.dni.gov/files/documents/climate2030_north_africa.pdf
- Ndamani F, Watanabe T** (2016) Determinants of farmers' adaptation to climate change: A micro level analysis in Ghana. *Sci. Agric.*, 73(3), 201-208.
- Opiyo F, Wasonga OV, Nyangito MM, Mureithi SM, Obando J, Munang R** (2015) Determinants of perceptions of climate change and adaptation among Turkana pastoralists in northwestern Kenya, *Climate and Development*. doi:10.1080/17565529.2015.1034231
- Ouédraogo M, Dembélé Y, Somé L** (2010) Perceptions et stratégies d'adaptation aux changements des précipitations: cas des paysans du Burkina Faso. *Sécheresse*, 21(2), 87-96.
- Pettit AN** (1979) A non-parametric approach to the change-point problem. *Applied. Statistics* 28 (2): 126-135.
- Schilling J, Freier KP, Hertig E, Scheffran J** (2012) Climate change, vulnerability and adaptation in North Africa with focus on Morocco. *Agriculture, Ecosystems and Environment*, 156: 12-26.
- Snaibi W** (2020a) Adaptive practices of livestock breeders in the face of climate change and factors influencing their adoption in the arid rangelands of Eastern Morocco. *African & Mediterranean Agricultural Journal- Al Awamia* (128): 36-61.
- Snaibi W** (2020b) Analysis of livestock breeders' perceptions and their adaptation measures to climate change in Morocco's arid rangelands. *Change and Adaptation in Socio-Ecological Systems*, 6 (1): 1-25.
- Snaibi W, Mezrhab A** (2021) Livestock Breeders' Adaptation to Climate Variability and Change in Morocco's Arid Rangelands. In: Leal Filho W., Oguge N., Ayal D., Adeleke L., da Silva I. (eds), *African Handbook of Climate Change Adaptation*, Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-42091-8_18-1
- Sulaiman NH, Kamarudin MKA, Mustafa AD, Amran MA, Azaman F, Abidin IZ, Hairoma N** (2015) Trend analysis of pahang river using non-parametric analysis: Mann Kendall's trend test. *Malaysian Journal of Analytical Sciences* 19 (6): 1327-1334.

- Tamiru S, Tesfaye K, Mamo G** (2014) Assessing the farmers perception of climate variability and change: A case study of Miesso-Assebot Plain, Eastern Ethiopia. *African Journal of Environmental Science and Technology* 8 (10): 539-549.
- Taruvinga A, Visser M, Zhou L** (2016) Determinants of Rural Farmers' Adoption of Climate Change Adaptation Strategies: Evidence from the Amathole District Municipality, Eastern Cape Province, South Africa. *International Journal of Environmental Science and Development*, 7(9).
- Tesfahunegn GB, Mekonen K, Tekle A** (2016) Farmers' perception on causes, indicators and determinants of climate change in northern Ethiopia: Implication for developing adaptation strategies. *Applied Geography*, 73: 1-12.
- Tigkas D, Vangelis H, Tsakiris G** (2015) DrinC: a software for drought analysis based on drought indices. *Earth Science Informatics*, 8(3):697-709, <http://dx.doi.org/10.1007/s12145-014-0178-y>.
- Tiwari KR, Rayamajhi S, Pokharel RK, Balla MK** (2014) Determinants of the climate change adaptation in rural farming in Nepal Himalaya. *International Journal of Multidisciplinary and Current Research*, 2, 234-240.
- Van Wesenbeeck CFA, Sonneveld BGJS, Voortman RL** (2016) Localization and characterization of populations vulnerable to climate change: two case studies in Sub-Saharan Africa. *Applied Geography*, 66: 81-91.
- Vissoh PV, Tossou RC, Dedehouanou H, Guibert H, Codjia OC, Vodouhe SD, Agbossou EK** (2012) Perceptions et stratégies d'adaptation aux changements climatiques: le cas des communes d'Adjohoun et de Dangbo au Sud-Est Bénin. *Les Cahiers d'Outre-Mer*, 260: 479-492.

SOSYAL SORUMLULUK REKLAMLARININ ETKİNLİĞİ: AIDA MODELİ

Dr. Öğr. Üyesi Abdülkadir ÖZTÜRK

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
ORCID: 0000-0002-1855-8892.

Mustafa Said AKIN

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
ORCID: 0000-0002-3207-5555.

ÖZET

Sosyal sorumluluk, bireyler ve kuruluşların kişisel çıkarları kadar toplumun genel çıkarlarının lehine olacak şekilde hareket etmeleridir. Sosyal sorumluluk reklamları, işletmelerin sosyal sorumluluk alanında yürüttükleri faaliyetlerin reklamlaştırılmasıdır. Sosyal sorumluluk reklamları çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Bu çalışmada, işletmeler tarafından uygulanan sosyal sorumluluk reklamlarının etkinliği AIDA modeli çerçevesinde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. AIDA, tüketicilerin karşılaştıkları durum ile beraber eyleme geçirmeye neden olan uygulamaları açıklamaya çalışan bir modeldir. Bu model çerçevesinde sosyal sorumluluk reklam etkinliğinin analizlerini yapabilmek için çevrimiçi anket formu oluşturulmuştur. Araştırma veri toplama süreci 210 kişinin katılımıyla tamamlanmıştır. Frekans ve açıklayıcı faktör analiz (AFA) testleri için SPSS 21 kullanılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ve yapısal eşitlik modellemesi analizi (YEM) AMOS 20 aracılığıyla yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre sosyal sorumluluk reklamları tüketicilerde dikkat oluşturmaktadır. Literatürde olduğu gibi, dikkatin ilgi üzerine istatistiksel olarak etkili olduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda ilginin arzu üzerine istatistiksel olarak etkili olduğu görülmüştür. Son olarak arzunun eylem üzerine istatistiki olarak etkili olduğu tespit edilmiştir. Oluşturulan bütün hipotezler kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal sorumluluk, Reklam etkinliği, AIDA

EFFECTIVENESS OF SOCIAL RESPONSIBILITY ADVERTISING: AIDA MODEL

ABSTRACT

Social responsibility is individuals and organizations acting in favor of the general interests of society as well as personal interests. Social responsibility advertisements are the advertising of the activities carried out by businesses in the field of social responsibility. Social responsibility advertisements are the focus of the study. In this study, it is aimed to evaluate the effectiveness of social responsibility advertisements applied by businesses within the framework of the AIDA model. AIDA is a model that tries to explain the situation faced by consumers with the practices that lead to action. Within the framework of this model, an online survey form was created in order to analyze the social responsibility advertising effectiveness. The research data collection process was completed with the participation of 210 people. SPSS 21 was used for frequency and explanatory factor analysis (AFA) tests. Confirmatory factor analysis (CFA) and structural equation modeling analysis (SEM) were conducted through AMOS 20. As in the literature, attention has been found to be statistically effective on interest. At the same time, it was found that the interest was statistically effective on desire. Finally, it has been determined that desire has a statistically significant effect on action. All the hypotheses formed were accepted.

Keywords: Social responsibility, Advertising effectiveness, AIDA

GİRİŞ

Piyasa şartlarının her geçen gün zorlaşması, rekabetin üst seviyelere çıkması, piyasaya sürekli yeni rakiplerin giriş yapması ve tüketicilerin seçeneklerinin fazlalığı gibi çeşitli nedenlerle işletmelerin tutundurma faaliyetlerinden olan reklam kampanyaları yürütmek durumunda kalmaktadırlar.

Reklamlar bir malın, hizmetin veyahut bir fikrin karşılığı ödenerek yürütülen tanıtım çalışmalarıdır. Reklamların dört farklı işlevi bulunmaktadır. Bunlar; bilgi verme, ikna etme, hatırlatma ve değer katmadır (Çengel & Tepe, 2003, ss. 161-163; Ferzinde, 2018, s. 100). Reklamların kişisel satışı desteklemek, yeni tüketici gruplarına ulaşmak ve yeni bir ürünü piyasaya duyurmak gibi amaçlarının yanı sıra, işlevleri arasında yer alan, değer katma başlığı altında görebileceğimiz işletmelerin saygınlıklarının artırılması amacı da güdülebilmektedir (Babacan, 2015, s. 61).

Reklamların alt başlığında düşünebileceğimiz sosyal sorumluluk reklamları, işletmelerin sorumluluk olarak sadece kendilerini değil toplumun refahını, doğayı, hayvanları ve etik değerleri de düşündüklerinin duyurulması olarak görülebilir. Sosyal sorumluluk reklamlarında amaç hem tüketicileri bilinçlendirme, hem işletmenin sosyal sorumluluk aldığının duyurulması, hem de işletmenin saygınlığının artırılmasıdır (Han vd., 2020, s. 383).

Büyük işletmelerin reklamlara ayırdıkları bütçeler oldukça yüksek seviyelerdedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük işletmelerinden olan Procter&Gamble (P&G) 2013 yılında reklama tamı tamına 5 milyar \$ bütçe ayırmıştır. Aynı yıl yine Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük iletişim operatörlerinden olan AT&T toplamda 2.91 milyar \$ reklam bütçesi ayırmıştır (<https://paratic.com/en-buyuk-reklam-butceleri/> E.T.: 23.04.2021).

Hal böyleyken bu kadar büyük bütçeler ayrılan bir faaliyetin ne denli bir etkiye sebep olduğunun, satışlardaki değişimin, maliyetini karşılayıp karşılamadığının anlaşılması da çok önemlidir (Baydaş & Yaşar, 2020, s. 182).

Bu amaçla oluşturulan araştırma neticesinde, sosyal sorumluluk reklamlarının etkinliği AIDA (Attention-Interest-Desire-Action) modeli çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır.

SOSYAL SORUMLULUK

Sosyal sorumluluk kavramından bahsetmeden önce, kavramı oluşturan parçaların ne anlama geldiğine bakmakta yarar olacağı düşünülmektedir. Tdk'ya göre sosyal kavramı toplum ve toplumla ilgili olma anlamlarına gelmektedir. Sorumluluk ise, kişinin kendi alanına giren kısımda herhangi bir durum karşısında mesuliyet alma anlamına gelmektedir (Yönet, 2005, s. 241).

Sosyal sorumluluk kavramı ilk olarak Amerika Birleşik Devletlerinde gerçekleşen büyük buhran ile birlikte geniş çevrelere konu olmaya başlamıştır. 90'lı yıllarla birlikte hemen hemen her alanda sosyal sorumluluğun yeri ve önemi tartışılmalıdır (Vural & Coşkun, 2011, ss. 65-66). İşletme açısından sosyal sorumluluk ise işletmelerin içerisinde buldukları piyasa koşullarına, ekonomiye, yasalara, doğaya ve doğadaki canlılara ve etik değerlere uygun olarak tüm toplumun menfaatine olacak şekilde yönetilmesidir (Altunışık vd., 2020, s. 69; Demir & Songür, 1999, s. 151)

İşletmeler açısından dört farklı sosyal sorumluluk kavramı olduğundan bahsedilmektedir (Carroll & Buchholtz, 1996). Bunlar;

- İnsani Sosyal Sorumluluk
- Ahlaki Sosyal Sorumluluk
- Yasal Sosyal Sorumluluk
- Ekonomik Sosyal Sorumluluk

İnsani sosyal sorumluluk, işletmelerin insani olarak toplumla ve toplumun eğitimi ile ilgili her türlü programın desteklenmesini ifade etmektedir. Ahlaki sosyal sorumluluk ise işletmenin toplumda şüphe uyandıracak her türlü uygulamadan kaçınmasını ifade etmektedir. Yasal sosyal sorumluluk ise işletmelerin buldukları toplumun kanunlarına, yönetmeliklerine uyma anlamında kullanılmaktadır. Son olarak ekonomik sosyal sorumluluk ise işletmelerin kar ederken akıllıca stratejiler geliştirmesi ancak dikkatli kar dağıtımını yaparak sorumluluğu almasını ifade etmektedir (Demir & Songür, 1999, s. 156).

Kurumsal sosyal sorumluluk ile çalışan memnuniyetine etkisini araştıran bir çalışmaya göre, sosyal sorumluluğun sadece firma imajı açısından değil aynı zamanda kendi çalışanlarının çalışma motivasyonu konusunda da önemli etkisi olduğu vurgulanmaktadır (Özgen, 2007, s. 6). Bu nedenle sosyal sorumluluğun yukarıda bahsedilen dört başlık altında toplanması hem işletme dışındaki hem

de işletme içerisindeki uygulamaları olarak değerlendirilebilir. Örneğin ekonomik sosyal sorumluluk topluma olduğu kadar işletmenin çalışanlarına karşı da sorumluluğudur. Aynı şekilde insani, ahlaki ve yasal sorumluluklar işletme çalışanlarını odak noktası haline getirmelidir. Dolayısı ile dört boyutun her birinin kendi içerisinde işletme içi ve işletme dışı şeklinde ayrılabilmesi düşünülmektedir.

Sosyal sorumluluk faaliyetlerinin reklam ve tanıtım faaliyetleri içerisinde kullanılmasını ifade eden sosyal sorumluluk reklamları, uygulama açısından ince bir çizgi üzerindedir. İşletmelerin sosyal sorumluluk reklamlarını yaparken amaçlarının daha çok işletme odaklı ve imaj çalışması adına yapıldığının tüketiciler tarafından hissedilmesi işletmelere olumsuz geri dönüşler olmasına sebep olabilmektedir (Lembet, 2006, ss. 18-20).

Türkiye’de yapılan sosyal sorumluluk reklam örnekleri;

- Domestos’un “Okullara Domestos Bağışı” projesi kapsamında yürütülen faaliyetlerin reklamları,
- Doğu Otomotiv’in “Trafik Hayattır” sosyal sorumluluk kapsamında yürüttüğü trafik eğitimleri reklamları,
- Garanti Bankası ve Türk Hava Yolları gibi A Milli Futbol ve Basketbol takımlarına sponsor olan işletmelerin, toplumda sporun gelişmesi için yürütülen faaliyetlerin reklamlanması,
- Bir dönem Turkcell’in “Kardelenler” adı altında yürüttüğü, Türkiye’deki kızların eğitim alabilmesi için yürütülen sosyal sorumluluk reklamları,
- Finish markasının “Yarının Suyu” adı altında yürüttüğü, su tüketiminin ne boyutlara ulaştığının ve ne gibi faaliyetlerle su tüketiminin azaltılabileceği konusunda yürüttüğü sosyal sorumluluk reklamları örnek olarak verilebilir.

Walker Research tarafından yapılan bir çalışmaya göre tüketicilerin %76’sı, karşılıklarına gelen iki ürünün arasında fiyat ve kalite konusunda farklar olmamasına karşılık, herhangi bir ürünün firmasının sosyal sorumluluk olarak hayırsever olması durumunda tercihini bu firmanın ürününden yana değiştireceklerinden bahsetmektedir (Özkol vd., 2005, s. 137).

Bunun yanı sıra 2013 yılında yapılan bir araştırmada, reklam sektöründe eyleme dönüştürülebilir gerçek isteklerin ölçülebilmesinin reklamcılar açısından ne derece zor olduğundan bahsedilmektedir. Bunun nedeni olarak her tüketicinin belli başlı ürünleri satın almayı istediklerinden bahsedildiği ancak bunu eyleme dönüştürmediğine vurgu yapılmaktadır ve çalışmada oyun sektörü üzerine AIDA modeli açısından analizler yapılmıştır (Ghirvu, 2013, s. 97).

Türkiye’deki reklamlar üzerine yapılan bir diğer çalışmada, reklamların kendi amaçlarının yanı sıra, toplumun yapısının ve sosyal yapının sürdürülebilmesinin desteklenme rolü üstlenmesi gerektiğinden bahsedilmektedir (Çengel & Tepe, 2003, s. 163). Buradan hareketle sosyal sorumluluk reklamlarının toplumun yapısı ve sosyal yapının sürdürülebilirliğine katkı yaptığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çalışmamızın ana amacı sosyal sorumluluk reklamlarının etkinliğinin ölçülmesi olduğundan, yukarıda bahsedilen çalışmadan ilham alınarak, sosyal sorumluluk reklamlarının etkinliğinin ölçülmesi adına AIDA modelinin kullanılmasına karar verilmiştir.

AIDA

AIDA modeli ilk olarak 1910 yılında St. Elmo Lewis tarafından ortaya atılmış ve ilk kez 1924 yılında William W. Townsend tarafından “Bond Salesmanship” isimli çalışmasında satın alma hunisi adı altında kullanılmıştır. AIDA adı modeldeki kelimelerin baş harflerinden oluşmaktadır. Bunlar (Ghirvu, 2013, ss. 91-94; Hassan vd., 2015, s. 263; Pashootanizadeh & Khalilian, 2018, s. 637);

- Attention (Dikkat)
- Interest (İlgi)
- Desire (Arzu)
- Action (Eylem)

Kelimeler incelendiğinden bir ürün konusunda tüketicilerin geçtikleri süreçler olarak oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bir tüketici öncelikle bir üründen haberdar olur ve dikkatini çekebilir. Ardından

ürüne karşı ilgi duyabilir ve daha fazla araştırabilir. Sonrasında satın almak için bir arzu ve istek duyabilir ve sonucunda da bu isteğini eyleme dökerek satın almayı gerçekleştirebilir. Yukarıdaki düzene göre tüketici bir sürece başlamış ve bitirmiş olur. İşletmelerin pazarlama faaliyetlerinde bu düzeni takip etmeleri ve tüketicilerde dikkat çekmeye, ilgi uyandırmaya, arzulatmaya, eyleme geçirmeye neden olacak faaliyetler yürütmeleri gerektiği vurgulanmaktadır (Altunışık vd., 2020, s. 523).

AIDA odaklı ve web siteleri üzerine yapılan bir araştırmaya göre, web sitelerinin kalitelerinin artırılması için AIDA süreçlerinde çeşitli indikatörlerin (ziyaretçi sayısı, benzersiz ziyaretçiler, hemen çıkma oranı, ortalama ziyaret süresi, en çok ziyaret edilen sayfalar ve tıklama oranı gibi) dikkate alınmasının önemi vurgulanmaktadır (Prathapan & Sahadevan, 2018, s. 15).

Yenilenebilir enerjiler için yürütülen reklam faaliyet etkinliklerinin tahmini üzerine yürütülen bir çalışmaya göre, AIDA modelinde olan ilk A harfi, yani Attention (Dikkat), son A harfinin, yani Action (Eylem) olgusunun tahmin edilmesinde en önemli değişken olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sonrasında ise Interest (İlgi) ve Desire (Arzu) değişkenlerinin peşi sıra geldikleri yapılan çalışma neticesinde vurgulanmaktadır (Sharifi vd., 2019, s. 154).

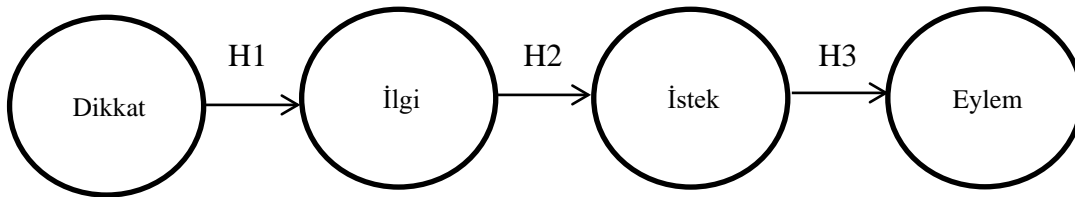
Çalışmamızda yukarıdaki çalışmada yenilenebilir enerji reklamlarının etkinlik ölçümü için kullanılan sorular uyarlanarak, sosyal sorumluluk reklam etkinliğinin ölçülmesi adına kullanılmıştır.

Günümüzde reklamların kullanımı sıklıkla tutundurma faaliyetleri arasında karşımıza çıkmaktadır. Her alanda olduğu gibi firmalar yapmış oldukları reklam yatırımlarının karşılığının alınmadığını öğrenmek istemektedirler. Yüklü maddi yatırımlarla yürütülen reklam kampanyalarının, tüketicinin dikkatini çekip çekmediği, tüketicilerde ilgi uyandırıp uyandırmadığı, tüketicileri ürünü arzulamaya itip itmediğini ve tüketicilerin bütün bunların neticesinde harekete geçerek ürünü satın alıp almadıklarını işletmelerin bilmek istemeleri çok olağan bir durumdur. Bu nedenlerden dolayı çalışma oluşturulmuştur ve sosyal sorumluluk reklamları özelinde yürütülen faaliyetlerin etkinliği AIDA modeli aracılığı ile ölçümlenmeye çalışılmıştır.

ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Çalışmanın kavramsal çerçevesi doğrultusunda oluşturulan araştırma modeli ve ilgili hipotezleri aşağıdaki gibidir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Modele göre oluşturulan hipotezler şu şekildedir;

H1: Sosyal sorumluluk reklamlarının dikkat çekmesi, sosyal sorumluluk reklamlarının ilgisi üzerinde etkilidir.

H2: Sosyal sorumluluk reklamlarının ilgisi, sosyal sorumluluk reklamlarının isteği üzerinde etkilidir.

H3: Sosyal sorumluluk reklamlarının isteği, sosyal sorumluluk reklamlarının eyleme geçiriciliği üzerinde etkilidir.

Araştırma hipotezlerinin test edilmesi adına ihtiyaç duyulan veriler çevrimiçi anket yönetimi ile elde edilmiştir. Çalışmada yer alan değişkenlerin test edilmesi için gerekli sorular Sharifi vd. (2019)'nin yenilenebilir enerjilerin reklamlarını odak noktasına alan çalışmalarında kullandıkları sorulardan uyarlanmıştır. Anket ilk halini aldıktan sonra 60 katılımcı ile pilot çalışma yapılmış ve gerekli

düzenlemelerin ardından katılımcılara sunulmuştur. Katılımcıların ankette sorulan sorulara katılım düzeyleri beşli likert düzene göre sorularak elde edilmiştir (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum). Çalışmanın evrenini işletmelerin sosyal sorumluluk çalışmalarına önem veren tüketiciler oluşturmaktadır. Evreni temsil ettiği düşünülen örneklem 210 katılımcı ile ve kartopu örnekleme yöntemi ile elde edilmiştir. Çevrimiçi anket çalışması 1 Nisan 2021, 20 Nisan 2021 tarihleri arasında yürütülmüştür. Verilerin analizi ve modelin test edilmesi için SPSS 22 ve Amos 21 paket programlarından yararlanılmıştır. Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri ile yapısal eşitlik modellemesinden faydalanılmıştır.

VERİLERİN ANALİZİ VE BULGULAR

Katılımcıların demografik bilgileri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özelliklerine Ait Veriler

		f	%
Cinsiyet	Kadın	91	43,3
	Erkek	119	56,7
Medeni Durum	Bekâr	94	44,8
	Evli	116	55,2
Yaş	18-25	19	9,0
	26-33	55	26,2
	34-41	44	21,0
	42-49	39	18,6
	50 ve üzeri	53	25,2
Eğitim	İlköğretim	10	4,8
	Lise	26	12,4
	Ön Lisans	48	22,9
	Lisans	71	33,8
	Lisansüstü	55	26,2
Meslek	Kamu	85	40,5
	Özel Sektör	48	22,9
	Serbest Meslek	12	5,7
	Emekli	22	10,5
	İşsiz	22	10,5
	Öğrenci	21	10,0
Gelir	3000 TL ve altı	40	19,0
	3001-4500 TL	33	15,7
	4501-6000 TL	37	17,6
	6001-7500 TL	33	15,7
	7501 TL ve üzeri	67	31,9
Toplam		210	100,0

Anket katılımcılarının demografik verilerine ait yukarıdaki tablo incelendiğinden cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu, meslek ve gelir açısından dengeli bir dağılım olduğu görülmektedir.

Açıklayıcı Faktör Analizleri

Araştırma modelinde bulunan değişkenlerin ölçümleri için toplam 16 ifade kullanılmıştır. Kullanılan ifadelerin bir araya gelme durumları ve oluşan boyutların modeli açısından uygun olma durumları için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır.

Tablo 2: Değişkenlere Ait Faktör Analizi Sonuçları

	Faktör Yüğü	Cronbach's Alfa	Açıklanan Varyans
Dikkat		,926	62,801
D1	,753		
D2	,830		
D3	,802		
D4	,750		
İlgi		,932	3,405
İ1	,667		
İ2	,607		
İ3	,627		
İ4	,619		
Arzu		,916	9,195
A1	,873		
A2	,831		
A3	,822		
A4	,809		
Eylem		,884	5,357
E1	,765		
E2	,840		
E3	,780		
E4	,765		

KMO: ,942 Açıklanan Toplam Varyans: % 80,759

Yukarıdaki Tablo 2 incelendiğinde, değişkenlere ait olan Cronbach's Alpha değerleri, dikkat için $\alpha=0,926$, ilgi için $\alpha=0,932$, arzu için $\alpha=0,916$ ve son olarak eylem için ise $\alpha=0,884$ 'tür. Elde edilen bu değerlerin, kabul edilebilir değer olan ',70' değerinin üzerinde olduğu görülmektedir. Buradan hareketle oluşturulan anket sorularının güvenilir yani ölçmek istediği konuyu istikrarlı bir şekilde ölçebildiği sonucuna ulaşılmaktadır (Coşkun vd., 2015, s. 126). Yine Tablo 2'ye göre Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) sonucu 0,942'dir ve bu sonuç ile verilerin analiz için uygun olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Doğrulayıcı Faktör Analizi ve Yapısal Model

Araştırma sonuçlarına ulaşmak adına öncelikle değişkenlere açıklayıcı faktör analizi, ardından ise bütün değişkenler bir arada doğrulayıcı faktör analizleri ve uyum iyiliği değerleri elde edilmiştir. Mishra & Datta (2011, s. 40) tarafından ortaya konan uyum iyiliği kabul edilebilir değerleri ve çalışmanın uyum iyiliği değerleri Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3: Araştırma Modeline Ait Uyum İyiliği Değerleri

Ölçütler	Sonuçlar	Kabul Edilebilir Uyum
χ^2/df	2,122	$0 < \chi^2/df \leq 5$
GFI	,899	$,80 \leq GFI \leq 1$
RMSEA	,073	$0 \leq RMSEA \leq ,08$

CFI	,965	$,90 \leq CFI \leq 1$
TLI	,957	$,90 \leq TLI \leq 1$
AGFI	,860	$,80 < AGFI \leq 1$

Tablo 3 incelendiğinde modelimize ait bütün uyum iyiliği değerlerinin, kabul edilebilir aralıklarda olduğu görülmektedir. Yani elde edilen bu değerler sayesinde modelin düzgün bir şekilde çalıştığı ve ölçmek istediği şeyi ölçebildiği söylenebilmektedir.

Araştırma modelinin güvenilirliğini gösteren değerler olan AVE (Average Variance Extracted = Çıkarılan Ortalama Varyans) ve CR (Composite Reliability = Birleşik Güvenilirlik) değerleri de tablo 4'te gösterilmiştir. AVE değerlerinin 0.50'nin (Fornell & Larcker, 1981) ve (CR) değerlerinin 0.70 üzerinde (Hair Jr vd., 2016) olması beklenmektedir.

Tablo 4: Yapısal Modele Ait AVE ve CR Değerleri

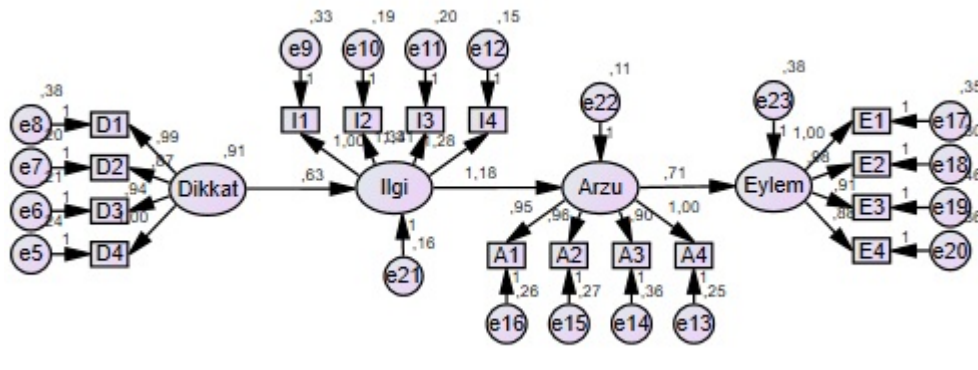
Değişkenler	Composite Reliability (CR = Birleşik Güvenilirlik)	Average Variance Extracted (AVE = Çıkarılan Ortalama Varyans)
Dikkat	0,904	0,766
İlgi	0,936	0,781
Arzu	0,884	0,733
Eylem	0,845	0,659

CR > ,70 ve AVE > ,50

Tablo 4'te elde edilen sonuçlara göre her bir boyutun AVE ve CR değerleri istenilen değerden fazla olduğunu göstermektedir.

Ardından değişkenler arası ilişkilerin anlaşılması ve hipotez testleri için yapısal eşitlik modeli uygulamaya konmuştur. Çalışmanın yapısal modeli Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2: Yapısal Model

Dikkatin ilgi üzerinde, ilginin arzu üzerinde ve arzunun eylem üzerinde etkilerinin olup olmadığının anlaşılması için standartlaştırılmış etki katsayıları ve p değerleri aşağıda Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5: Hipotez Test Tablosu

Hipotezler	Standartlaştırılmış Etki Katsayısı (β)	P
H1 İlgi <--- Dikkat	,829	***
H2 Arzu <--- İlgi	,933	***
H3 Eylem <--- Arzu	,726	***

$p < 0.05$

Tablo 5 sonuçları incelendiğinde, dikkatin ilgi üzerinde, ilginin arzu üzerinde ve arzunun eylem üzerinde istatistiki olarak etkilerinin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuçlardan hareketle H1, H2 ve H3 hipotezleri kabul edilmiştir.

SONUÇ

Sosyal sorumluluk kavramı gün geçtikçe gündelik hayatta daha çok kullanılan ve akademik çalışmalara da daha çok konu olan bir kavram haline gelmiştir. Dünyada süre gelen sorunlar, savaşlar, kıtlık, su sıkıntısı, ozon tabakasının delinmesi, doğanın katledilmesi, hayvanların nesillerinin azalması gibi çeşitli konular eskiden olduğundan daha fazla dikkate alınmaktadır. Bunun nedeni dünyanın sınırlı olan kaynaklarının, zamanla insanların da yaşamını devam ettiremeyeceği boyutlarda yok olmaya başlamasından kaynaklanmaktadır. İnsanoğlunun elindeki kaynaklar ile yetinmemesi maalesef dünyanın zamanla kendine, doğaya, hayvanlara ve insanlara yetememesine sebep olmaktadır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, dikkatin ilgi üzerinde, ilginin istek üzerinde ve son olarak da isteğin eylem üzerinde istatistiki olarak anlamlı etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Elde edilen bu sonuçlarla birlikte çalışmanın metodoloji kısmında verilen üç hipotezden üçü de kabul edilmiştir.

- H1: Sosyal sorumluluk reklamlarının dikkat çekmesi, sosyal sorumluluk reklamlarının ilgisi üzerinde etkilidir.
- H2: Sosyal sorumluluk reklamlarının ilgisi, sosyal sorumluluk reklamlarının isteği üzerinde etkilidir.
- H3: Sosyal sorumluluk reklamlarının isteği, sosyal sorumluluk reklamlarının eyleme geçiriciliği üzerinde etkilidir.

Elde edilen hipotez test sonuçları daha önce literatürde karşılaşılan birçok çalışmayı destekler niteliktedir (Hassan vd., 2015; Ergin vd., 2018; Göktaş & Tarakçı, 2018; Prathapan & Sahadevan, 2018; Sharifi vd., 2019). Örneğin yapılan bazı çalışmalara göre tüketiciler, genel olarak reklamlarda ilgi ve dikkat çekici öğelerin bulunmasından memnun olduklarını belirtilmektedir (Ergin vd., 2018, s. 211; Baydaş & Yaşar, 2020, s. 179). Bu memnuniyet tüketicilerin bir ürüne ihtiyacı olduğunda, ilgisini ve dikkatini çeken reklamları yapan işletmelerin ürünlerini tercih etmelerini çok daha olası kılacağı düşünülmektedir.

Çevrimiçi ortamlar üzerine odaklanan iki araştırmaya göre ise, işletmeler tarafından AIDA modelinin adımlarının, yani Attention (Dikkat), Interest (İlgi), Desire (İstek) ve Action (Eylem) kavramlarının modelde olduğu gibi sıra düzeninde takip edilmesi ve sırasıyla, yapılan reklamların dikkat çekici, ilgi uyandırıcı, istek arzu oluşturan ve sonunda da eyleme geçirici olması gerektiği ve birbirlerini etkilediği vurgulanmaktadır (Hassan vd., 2015, s. 262; Prathapan & Sahadevan, 2018, s. 24).

Instagram odaklı bir çalışmaya göre ise tüketicilerin ilgi ve dikkat çekici bulduğu reklamlar, tüketicileri ürünü istemeye ve sonucunda da satın almaya yani AIDA modeline göre Action (Eylem) kısmına götürmektedir (Göktaş & Tarakçı, 2018, s. 50).

Genel olarak değerlendirildiğinde, işletmelerin hangi sektörde olursa olsun, sosyal sorumluluk alma gereklilikleri elzem bir durumdur. Bunun yanı sıra reklam faaliyetleri yürütülmesi de önem arz etmektedir. Dolayısı ile sosyal sorumluluk alınmasının, hali hazırda yürütülmekten olan reklam kampanyaları ile birleştirilmesi ve çalışmaların bu şekilde yürütülmesi işletmeler için faydalı olacağı düşünülmektedir. Hem tüketici yönlendirilecek hem de işletme imajı da pozitif yönde desteklenmiş olacaktır. Burada önemli olan nokta işletmenin sosyal sorumluluk reklamlarını sadece gelecekte kazanabileceği kazançlar adına yaptığının algılanmaması olacaktır. Çalışma içerisinde de bahsedildiği gibi tüketicilerin, sosyal sorumluluğun kullanıldığını algılamaları işletmenin karşısına çok kötü sonuçlar getirebilir.

Gelecekte yapılacak olan çalışmalarda, modele farklı değişkenler eklenerek AIDA ile iç içe geçen farklı model ya da değişkenlerle çalışmalar yürütülebilir. Ayrıca AIDA modelinin farklı reklam türlerinde nasıl etkilere sahip olduğunun incelenmesinin de literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, iki farklı işletme ya da iki farklı ürün örnek alınarak, sosyal

sorumluluk reklamları yürüten işletme ve ürünle, sosyal sorumluluk reklamları yürütmeyen işletme ve ürünler kıyaslanarak tüketici eğilimleri daha net ortaya konabilir.

KAYNAKÇA

- Altunışık, R., Özdemir, Ş. & Torlak, Ö.** (2020). *Pazarlama İlkeleri ve Yönetimi* (4. bs). Beta.
- Babacan, M.** (2015). *Nedir Bu Reklam?* (3. bs). Beta.
- Baydaş, A., & Yaşar, M. E.** (2020). Reklam Etkinliğinin Tüketici Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Journal of Social Sciences Institute/Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(19), 179-206. <https://doi.org/10.29029/busbed.645700>
- Carroll, A. B. & Buchholtz, A. K.** (1996). *Ethics and Stakeholder Management*. Cincinnati: South-Western.
- Coşkun, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S. & Yıldırım, E.** (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı* (8. bs). Sakarya Yayıncılık.
- Çengel, Ö. & Tepe, F. F.** (2003). Reklam ve Özgürleşme Süreci: Türkiye’de İki Reklam İncelemesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 3, 161-172.
- Demir, H. & Songür, N.** (1999). Sosyal Sorumluluk ve İş Ahlakı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 150-168.
- Ergin, T. Ç., Sert, N. Y. & Salmanova, L.** (2018). Reklamlarda Cinsel Çekicilik Kullanımının Tüketiciler Üzerindeki Etkisi: Biscolata Reklamlarının Youtube Kanalı Üzerinden Netnografik Bir İncelemesi. *International Journal of Social Science*, 1(2), 211-222.
- Ferzinde, K.** (2018). Reklam ve Pazarlama Stratejileri: Bir Reklamda Olması Gerekenler. *Mecmua*, 3(5), 99-111.
- Fornell, C. & Larcker, D. F.** (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of marketing research*, 18(1), 39-50.
- Ghirvu, A. I.** (2013). The AIDA model for advergaming. *The USV Annals of Economics and Public Administration*, 13(1 (17)), 90-98.
- Göktaş, B. & Tarakçı, İ. E.** (2018). Bir Tutundurma Aracı Olarak Reklamın Sosyal Medyada Uygulamalarına Yönelik Bir Araştırma: Instagram Örneği. *Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 50-67. <https://doi.org/10.31006/gipad.413041>
- Hair Jr, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. & Sarstedt, M.** (2016). *A primer on partial least squares structural equation modeling (PLS-SEM)*. Sage Publications, Incorporated.
- Han, J. H., Davies, G. & Grimes, A.** (2020). Recency Effects in The Buffering of Negative News by Corporate Social Responsibility Advertising. *Corporate Communications: An International Journal*, 26(2), 382-402. <https://doi.org/10.1108/CCIJ-03-2020-0053>
- Hassan, S., Nadzim, S. Z. A. & Shiratuddin, N.** (2015). Strategic use of social media for small business based on the AIDA model. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 172, 262-269.
- Lembet, Z.** (2006). Markalar ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 1-24.
- Mishra, P. & Datta, B.** (2011). Perpetual asset management of customer-based brand equity-The PAM evaluator. *Current Research Journal of Social Sciences*, 3(1), 34-43.
- Özgen, E.** (2007). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı Ve Çalışan Memnuniyetine Etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8, 1-6.
- Özkol, E., Çelik, M. & Gönen, S.** (2005). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı ve Muhasebenin Sosyal Sorumluluğu. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 27, 134-145.
- Pashootanzadeh, M. & Khalilian, S.** (2018). Application of the AIDA model: Measuring the effectiveness of television programs in encouraging teenagers to use public libraries. *Information and Learning Science*, 119(11), 635-651. <https://doi.org/10.1108/ILS-04-2018-0028>
- Prathapan, M. & Sahadevan, S.** (2018). *Effectiveness of Digital Marketing: Tourism Websites Comparative Analytics Based on AIDA Model*. 8(2249), 12.

- Sharifi, M., Pool, J. K., Jalilvand, M. R., Tabaeian, R. A. & Jooybari, M. G.** (2019). Forecasting of advertising effectiveness for renewable energy technologies: A neural network analysis. *Technological Forecasting and Social Change*, 143, 154-161.
- Vural, Z. B. A. & Coşkun, G.** (2011). Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Etik. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1(1), 61-87.
- Yönet, E.** (2005). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışında Son Dönemeç: Stratejik Sorumluluk. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(13), 239-264.

VOLATILITY SPILLOVER BETWEEN EXCHANGE RATES AND ASIAN DEVELOPED STOCK MARKETS: A COMPARISON AROUND GLOBAL FINANCIAL CRISIS AND COVID - 19

Velip Suraj

Assistant Professor, Goa Business School, Goa University, Goa, India, 403 206

Abstract

The research investigated the shock, volatility spillover and asymmetric transmission between foreign exchange rates (Dollar and Pound Sterling) and Asian Developed Stock Markets (Australia, Hong Kong, Japan, New Zealand and Singapore) around global financial and ongoing COVID – 19 crises. The spillover was examined through a bivariate asymmetric GARCH BEKK model. In this work, the result suggested significant shock, volatility spillover and asymmetric transmission during crisis periods particularly during ongoing COVID – 19 as compared to normal periods. Further, to add the US Dollar showed a higher spillover impact in Asian developed markets than the UK Pound Sterling impact. The diagonal elements of Matrix A and B also exhibited a significant and greater impact of own past shock and volatility on the conditional volatility of stock market returns when it comes to non-crisis periods than during financial events time.

Keywords: Global financial crisis, COVID – 19, exchange rate, stock markets

**RESİM SANATINDA ÇIPLAK KADIN FİGÜRLERİNİN BİÇİMSEL ANALİZİ
IN THE ART OF PAINTING NAKED WOMEN'S FIGURES FORMAL ANALYSIS**

Doç. Dr. Nazan DÜZ

Uşak Üniversitesi, Sanat, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü

ORCID: 0000-0003-2799-8328

Kardelen ÖZDEMİR

Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,

Sanat ve Tasarım Anabilim Dalı, Tasarım Çalışmaları Yüksek Lisans Öğrencisi

ORCID: 0000-0001-6228-7308

ÖZET

Sanat, insanlık ile kendini gösteren, tarihsel süreç içerisinde farklı dallarda, farklı biçimlerde gelişen bir alandır. Dinamik bir gösterge olan sanat, geçmişten günümüze içerisinde birçok dala ayrılmaktadır. Müzik, tiyatro, dans, edebiyat, mimari, sinema ve en eski sanat dallarından resim ve heykel dallarında kendini gösteren sanat, kendini ifade etmek için çeşitli imgeler kullanmıştır. Resim sanatında görsel ve biçimsel ifadeler, kullanılan imgeler ile kuvvet kazanmıştır. Resim sanatında kullanılan imgeler erkek, kadın, çocuk, hayvan gibi imgeler olmakla birlikte bu imgeler, sanatçılar tarafından farklı biçim dilleri ile çıplak ve yarı çıplak şekilde de resmedilmiştir. Kadın figürünün resim sanatında kullanılması, estetik bir görünüm ile birlikte toplumun maneviyatını, kültürünü ve geleneklerini anlatan bir simge görevi görmüştür. Kadın, toplumun bir parçası olarak geçmişten günümüze insanlığın çoğalmasında rol alarak önemli bir figür haline gelmiştir. Kadın figürü toplumda, cinsellik ve kutsallık temaları üzerinden değerlendirilirken, resim sanatında kadın figürü estetik bir görsel olarak cinsellik ve kutsallık temalarının merkezinde yer almıştır. Kadın figürlerin resim sanatında betimlenmeleri anlam ve biçim açısından buldukları dönemin şartları, kültürel değerleri ve inanışları doğrultusunda değişime uğramıştır. Ana tema olarak cinsellik ve kutsallık kavramlarının anlatımında yer alan kadın figürler çoğunlukla çıplak ve yarı çıplak şekillerde tasvir edilmişlerdir. Cinsellik ve kutsallık kavramları, tarihsel süreç içerisinde sadece toplumun oluşmasında değil, aynı zamanda inanış, gelenek ve kültür gibi öğelerin biçimlenerek bir temel oluşturmasını sağlamıştır. Oluşan temeller, zaman içerisinde topluma yön vermiştir. Bu çalışmanın amacı, resim sanatında kadın figürlerin çıplak ya da yarı çıplak olarak betimlendiği eserleri incelemek ve bu eserlerin biçim açısından analizini yaparak, resim sanatında kadın imgesi üzerinden çıplaklık kavramını irdelemektir.

Anahtar kelimeler: sanat, resim sanatı, kadın, çıplaklık

ABSTRACT

Art is a field that manifests itself with humanity and develops in different branches and forms in the historical process. Art, which is a dynamic indicator, is divided into many branches from the past to the present. Art, which manifests itself in music, theater, dance, literature, architecture, cinema, and painting and sculpture, one of the oldest branches of art, used various images to express itself. Visual and formal expressions in the art of painting have gained strength with the images used. Although the images used in the art of painting are images such

as men, women, children and animals, these images were also depicted in nude and semi-nude by the artists in different stylistic languages. The use of the female figure in the art of painting served as a symbol telling the spirituality, culture and traditions of the society together with an aesthetic appearance. As a part of society, women have become an important figure by taking a role in the proliferation of humanity from past to present. While the female figure is evaluated through the themes of sexuality and holiness in the society, the female figure in the art of painting has been at the center of the themes of sexuality and holiness as an aesthetic visual. The depiction of female figures in the art of painting has changed in terms of meaning and form in line with the conditions of the period, cultural values and beliefs. The female figures, which take part in the expression of the concepts of sexuality and holiness as the main theme, are mostly depicted in nude and half-naked figures. The concepts of sexuality and sacredness have provided a basis not only for the formation of society, but also for the formation of elements such as belief, tradition and culture in the historical process. The foundations formed have given direction to the society over time. The aim of this study is to examine the works in which female figures are depicted as nude or semi-nude in the art of painting and by analyzing these works in terms of form, to examine the concept of nudity in the art of painting through the image of women.

Keywords: art, painting, woman, nudity

GİRİŞ

Toplum bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları bir kavramdır. Toplumunu oluşturan bireyler cinsiyet ve yaş gruplarına göre sınıflandırılmaktadır. Kadın, erkek ve çocuklardan oluşan toplumda sosyolojik konular her dönemde farklı olmakla birlikte günümüze kadar süregelmiştir. Toplumda erkek, gücü sembolize ederken kadın daha zarif bir statüde değerlendirilmiştir.

Kadın toplumun bir parçası olarak dönemlere göre statü açısından değişime uğramıştır. Gelişmemiş toplumlarda kadınlar zayıf, güçsüz, köle gibi görülmekte, gelişmekte olan toplumlarda gücü elde etme potansiyeli olan, çabalayan bir figür olarak algılanmakta gelişmiş ülkelerde ise erkeğe ihtiyaç duymadan maddi ve manevi bağımsız bir simge olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihsel süreç göz önüne alındığında kadın, birçok açıdan incelenebilir, irdelenebilir bir konu olmuştur. Sosyolojik, dini, kültürel gibi birçok alanda tartışmaya açık olan kadın, sanatta da sadece bir imge değil aynı zamanda estetik bir değer olarak görülmüştür.

Sanat insanlık ile başlayan, insanlığı tanımlayan bir rehber olarak tarihsel süreç içerisinde yerini korumuştur. Sanat içerisinde toplum ve toplumu oluşturan bireyler bazen konu bazen de vurgulayıcı bir imge olarak karşımıza çıkmaktadır. Vurgulayıcı bir imge olan kadın figürler sanatta her zaman estetiğin karşılığı olarak görülmüş ve ressamlar tarafından yüzeylere aktarılmıştır. Yüzeylere aktarılan kadın figürler sanat tarihi sürecinde sanat akımlarına göre karakteristik özelliklere sahip olmuş ve sadece kıyafetler içerisinde değil aynı zamanda çıplak ve yarı çıplak olarak resmedilmişlerdir. Çıplak ve yarı çıplak resmedilen kadın figürler resim sanatında farklı biçimlerde ifade edilmiştir. Biçim açısından farklılık gösteren çıplak ve yarı çıplak kadın figürler sanatın tarihsel süreci içerisinde ilgi görmüş ve günümüzde de ilgi görmeye devam etmektedir.

ÇIPLAKLIK

Kelime olarak çıplak, “cıp”, “cıbil” veya “çap” çıplak cilt sesi, şapırtı" ses etkisine sahip kelimelerinden üretilmiştir. Tarihsel süreç içerisinde bir tabu olarak görülen çıplaklık, insanın yalın ve gerçek hali olmuştur. Bedenin farklı bir biçimi olan çıplaklık, “performatif öznenin eylemleri ve bakışla bağlantılı olan davranışlarını; hem beden hem de bakını istikrarsız olmaya zorlayan ritüellerde açığa çıkan sorunlarla ilişkilendirmektedir” (Akt. Derin, 2021: 170).

Toplumlarda çıplaklık algısı kültür, gelenek ve şartlar doğrultusunda ahlaki açıdan göreceli ve tartışmalı bir durum olmuştur. İnsanlığın ilk zamanlarında günümüzde olduğu gibi kıyafetler olmamış insanlar kendi kültür ve gelenekleri doğrultusunda mahremiyet algısı üzerinden çıplaklığı yaşamışlardır.

“Çıplaklığın herkesçe-soğuk ve kişisel değil de-sıcak ve dostça bir şey olarak algılanması, bunun farkına varılmasından ileri gelmiş ya da ilk kez görüldüğü anda çıplaklığa bir sıradanlık ögesi getirmiştir. Bu ögenin karışması ise ilk soyunma anındaki sıradanlığa duyulan gereksinmeden dolaydır, çünkü bu sıradanlık kişiyi gerçeğe indirger. Cinselliğin tartışılmaz, atalardan gelme mekanizmasını taşıyan bu gerçeklik, aynı zamanda paylaşılma özelliğini de birlikte getirmiş ve “Çıplak”ın en büyük işlevi de bu olmuştur” (Akt. Derin, 2021: 171).

Çıplaklık somut bir kavram olarak insanlar üzerinden değerlendirilebilirken soyut bir kavram olarak da görülebilmektedir. “Ruhun çıplaklığı, gerçekliği, insanın kendisi gibi olduğu” ifadeleri ile soyut kavram kullanımı gerçekleşmiştir. Çıplaklık, insan merkezli bir konu olduğu için birçok alanda üzerine konuşulabilir bir hal almıştır. Din, sosyoloji, felsefe ve sanat gibi alanlarda çıplaklık düşünce ve biçim açısından farklılık göstermiştir. Çıplaklık algısı ile toplumlar değişime uğramıştır. Din disiplini mahremiyet, sosyoloji de toplum, felsefede düşünce ve sanatta ise estetik olarak değerlendirilebilen çıplaklık biçim olarak resim sanatında yerini almıştır.

Resim sanatı insanlık ile birlikte mağara duvarlarında başlamış, insan ile birlikte düşünce, duygu ve his ile günümüze kadar gelmiş bir ifade biçimi olmuştur. Resim sanatında dönemler üzerinden çok sayıda konu işlenmiştir. İlk zamanlarda insanlığı anlatan, Orta Çağ'da din üzerinden ilerleyen, Rönesans ile yeniliklerin gelmesiyle düşünce ve duyguya odaklanan resim sanatı sanatçılar tarafından farklı biçimlerde ifade edilmiştir. Sanatçıların kendilerini ifade etmesi ve ifade ettikleri konunun en önemli destekleyici unsuru figürler olmuştur. Resim sanatında figürler sanat akımları doğrultusunda farklı şekillerde yansıtılmıştır. Bunun yanı sıra figürler çıplak veya yarı çıplakta resmedilmiştir. Ressamların bir imge olarak kullandıkları figürlerin çıplak olması, buldukları dönemde bazen ahlaki değerleri bozan bazen de sanatta yeni bir yaklaşımın habercisi olarak görülmüştür. Çoğunlukla erotizm, pornografi ve cinsellik temalarını sembolize eden çıplaklık, günümüz resim sanatında farkındalık yaratma ve bilinçlendirme amacıyla resim sanatında ve diğer sanat dallarında görülmektedir.

RESİM SANATINDA ÇIPLAK KADIN FİGÜR BETİMLEMELERİ

Kadın, sanatta bir obje olarak estetik değerleri sembolize eden bir figür olmuştur. Kadın figürler kıyafet içerisinde betimlenebilmekle beraber çıplak ve yarı çıplak biçimde de resmedilmiştir. Çıplak ve yarı çıplak resmedilen kadın figürler yoksulluk, şehvet, güzellik gibi başlıkların karşılığı olarak resim sanatında yer almıştır. Çıplak ve yarı çıplak figürler incelendiğinde 15. yüzyıldan günümüze kadar gelen bir süreç olduğu görülebilmektedir.

Görsel 1. Masaccio, “Adam and Eve Banished From Paradise”, 1427, Fresk, Santa Maria del Carmine, Floransa, İtalya

Dinsel bir sahneyi konu alan Masaccio'nun “Cennetten Kovulma” adlı tablosu Santa Maria del Carmine'deki Brancacci Şapeli'nde yer almaktadır. Adem ve Havva'nın cennetten kovuluşunu konu alan yapıtta çıplak figür kullanımı vardır. Kadın figürü olarak Havva betimlemesine baktığımızda çıplak olarak biçimlenen figür mekân ile uyumludur. Anatomik açıdan uzuvlarında bir orantısızlık vardır. Havva'nın sol kolu biraz fazla uzun resmedilmiştir. Harris ve Zucker'e göre:

“(…) Havva doğrudan mütevazı Venüs'ün Antik klasik prototipinden alınmış gibi görünüyor. Kendini örten güzel bir kontrapostoyla gösterildi, ama daha fiziksel görünen onun utancı, ama yüzü açığa çıktığı için onun aracılığıyla ifade ettiği gerçek acıyı görebiliyoruz.”

Görsel 2. Sandro Botticelli, “Birth of Venus”, 1485, Tuval Üzerine Tempera, 172.5 x 278.5 cm

Botticelli'nin “Birth of Venus” adlı resminin Medici ailesinin bir üyesi tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir. Venüs'ün yaratılışını konu alan yapıtta kadın figür çıplak betimlenmiştir. Mitolojik bir hikâyeden oluşan yapıt tuval üzerine yapılmıştır. “Botticelli, Venüs'ün çıplaklığını

yaldızlı olmasından gelen ışığın yansımaları olan uzun, sarı saçlarıyla örttüğü mütevazı poz için klasik heykellerden ilham alıyor; Birbirlerinin kucağında uçan rüzgârlar bile, Muhteşem Lorenzo'nun sahip olduğu Helenistik döneme ait bir mücevher olan eski bir esere dayanmaktadır” (<https://www.uffizi.it/en/artworks/birth-of-venus>).

Görsel 3. Piero di Cosimo, “Portrait of a Woman, said to be of Simonetta Vespucci”, 1490, Tuval Üzerine Yağlıboya, 42 x 57 cm, Musée Condé, Chantilly, Fransa

Soylu bir kadın olan Simonetta Vespucci, erken ölümü ve güzelliği ile ilgi çekmiş bir kadın olmuştur. Simonetta'nın tuval üzerine aktarılan resmi incelendiğinde yapıtın merkezinde açık tenli çıplak kadın figürü yer almıştır. Kadın figürünün arka planında figür ile zıtlık yaratan kara bulutlar resmedilmiştir. Figürün boyun kısmındaki yılan tartışmaya açık bir konu olmuştur. Boyunda yer alan yılan ya Kleopatra'dan etkilenilerek yapılmış ya da pagan kültürüne ait dirilme isteğini sembolize etmiştir. Bir büstü andıracak şekilde biçimlendirilen kadın figürün yüzü incelendiğinde saf bir güzelliğe sahip olduğu, örgülü saçlarının, kurdele ve boncuk gibi detaylar ile zenginleştirildiği söylenilebilmektedir.

Görsel 4. Titian, “Venus of Urbino”, 1538, Tuval Üzerine Yağlıboya, 119 x 165 cm, Uffizi Galerisi, Floransa

Titian'ın “Venüs of Urbino” adlı figürün parlak bir şekilde resmedildiği yapıtta “(...) yatak ön plana yansır ve biraz kısaltılmış perspektifte resim düzlemine doğru eğilir ve izleyicilere davet duygusunu arttırır.” Titian'ın artık Urbino Venüsü olarak anılan tuval üzerine yağlı boya

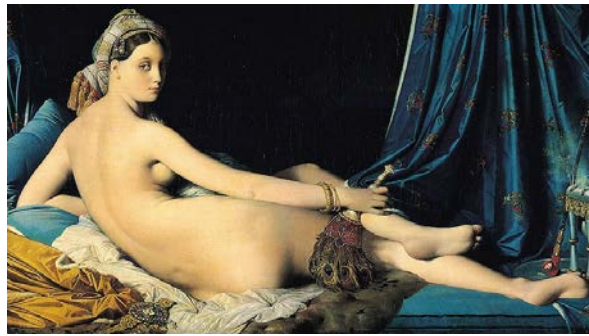
resmindeki figürün yorumları, ilahi olandan kaba olana kadar değişir. Tanrıça Venüs, genç bir gelin veya idealize edilmiş bir kadın güzelliği olabilir. Etkileyici fırça darbeleri, dinamik bir etkiye sahip kompozisyonu ve parlak rengi, belirgin bir duygusallık görüntüsü üretir. “Efekt, Avrupa sanatında çıplak kadın tasvirleri için etkili bir prototip olarak varlığını sürdüren, tema ve teknik uygulamada oldukça natüralist, görsel bir baştan çıkarmadır” (Jewitt, <https://www.khanacademy.org/humanities/renaissance-reformation/high-ren-florence-rome/late-renaissance-venice/a/titian-venus-of-urbino>).

Görsel 5. Francisco Goya, “The Naked Maja”, 1795 - 1800, Tuval Üzerine Yağlıboya, 97.3 cm x 190.6 cm, Museo del Prado, Madrid, İspanya

Romantik ressamlardan biri olan Goya, “The Naked Maja” adlı yapıtında Romantik sanat akımının karakteristik özelliklerini kullanmıştır. Yatan çıplak bir figür resmin merkezinde yer alırken yapıtta kullanılan renkler ve tonlar göze çarpmaktadır. Figürü ön plana çıkartan hafif karanlık tonlar figürün yattığı divan ile uyum içerisinde olmuştur. Yapıtın hakim olduğu genel renk ve tonlar yeşil, sarı ve fildişi beyazıdır. Kadın figürde kullanılan renk ve espas değerleri figürde göz alıcı bir şehvet hissi yaratmıştır.

Yapıtta yer alan kadın figürün ya Venüs ya da Alba Düşesi olduğu düşünülmektedir. Bu düşüncenin yanı sıra kadın figürün kim olduğuna dair bir fikir daha vardır.

Görsel 6. Jean-Auguste-Dominique Ingres, “La Grande Odalisque”, 1814, Tuval üzerine Yağlı Boya, 36" x 63" (91 x 162 cm), Musée du Louvre, Paris

Görkemli bir iç mekânın resmedildiği yapıtta, şehvetli bir görüntüye sahip olan figür anatomi açısından gerçekçi bir görünüme sahip değildir. Figürün duruşu insan vücudunun şehvetli ve çok duysal bir ifadesidir. “Örneğin, sırtını uzatmıştır. Fazladan omurlar olduğu bile iddia edilebilir.” Figürün sol bacağı pozisyon olarak imkansız bir şekilde kurgulanmıştır. Bacığın kalça ile olan uyumu imkânsızdır. Anatomi gerçeğe uygun bir şekilde resmedilmemiştir “Arkasını görüyoruz ama bize dönüyor ama bu bakış buz gibi, mesafeli ve mesafeli bir bakış.

Pek davetkâr değil. (...) Doğrudan göz teması var ve yine de mesafe var” (Harris ve Zucker, 2012).

İç mekân incelendiğinde gerçekçi bir ortam olduğunu söylemek mümkündür. Kompozisyon olarak açık kompozisyona sahiptir ve yapıtta figür dörtkenara da çok yakındır.

Görsel 7. Gustave Courbet, “Sleeping Nude”, 1858, Tuval Üzerine Yağlıboya, 50 x 64 cm

Gustave Courbet’in “Sleeping Nude” adlı eserinde pencere kenarında uyuyan bir kadın kompoze edilmiştir. Çıplak kadın figür uzanmış halde uyuyor pozisyonda resmedilmiştir ve mekân bir odalığı akla getirmektedir. Gerçekçi tarzda boyanmış resim, sanatçı tarafından bir gözlem sonucu yapılmış gibi durmaktadır. Perdeler, kırmızı yatak perdeleri, çıplak bir kadın figür bir odalık olduğu algısını güçlendirmiştir. “Sleeping Nude, orijinal olarak Venüs’ün pastoral bir sahnedeki görüntülerinden türetilmiştir ve burada pencere, ikisini birbirine bağlar. Bu, işin mitolojik doğasını ortadan kaldırıp gizlilik duygusunu artırsa da, şüphesiz ki tablo, izleyicinin doğa ve kadın için ortak arzusu ile uyumludur” (<https://collection.nmwa.go.jp/en/P.1996-0001.html>).

Görsel 8. Egon Schiele, “Sevgililer”, 1915, Guaş ve Kurşun Kalem, 32,8 x 49,7 cm, Graphische Sammlung Albertina, Viyana (Yüzgüller, 2019, s. 62)

Schiele, 1910 senesinden sonra çıplak resimlere yönelmiştir. Sanatçının çıplak figürleri biçim açısından farklılığa sahiptir. Gerçekçi bir görünümünden ziyade sanatçının modelleri nasıl gördüğüne göre biçimlenen figürler dışavurumcu tarzda resmedilmiştir. Yapıtta iki çıplak kadın

resmedilmiştir. Kontur çizgileri ile arka plandan ayrıışan çıplak figürler, yatar pozisyonda konumlandırılmıştır. Renkler dışavurumcu tarzın karakteristik özelliklerine uygun şekilde canlı kullanılmıştır. “Kadınların eşcinsel ilişkilerine yapıtlarında sık sık yer veren Schiele, bu resimde yine aynı temayı ele almıştır. Kuklaya benzeyen bir figür içeren pornografik kurgusuyla resim, eril bakışın kadın bedenini ve kadın cinselliğini algılama biçimine dair etkileyici bir örnek sunmaktadır” (Yüzgüller, 2019, s. 62).

Schiele, 1910'dan sonra psikanalize ağırlık vermiştir. Histeriye odaklanmış olan sanatçı, cinsel tatmin, erotizm konularına değinmiş cinsel tatminsizlik üzerine durmuş ve bunu kadınlar üzerinde irdelemiştir. Bu nedenle Freud'un yaptığı psikanaliz çalışmalarını destekleyici yapıtlar üretmiştir. Kadın cinselliği ve kadınların cinsel istekleri üzerine çalışmalar yapmıştır.

SONUÇ

Sanat insanlık ile beraber hareket eden dinamik bir gösterge olarak her zaman yerini korumuştur. Resim de insan merkezli bir sanat dalı olarak teoloji, sosyoloji ve felsefe gibi birçok disiplin ile etkileşim içerisinde olmuştur. Tarihsel süreç göz önünde bulundurulduğunda resim sanatında sınırsız bir anlatım olduğunu söylemek mümkündür. Dönemler ve sanat akımları doğrultusunda çeşitlilik gösteren betimlemelerin başında gelen figürler resim sanatında önem arz etmiştir. Figürler çıplak, yarı çıplak ve giyinmiş şekilde tasvir edilmiştir. Çıplak figürler dinsel temalar ile baş göstermiştir. Özellikle kadın figürü ve kadın figürünün çıplak ya da yarı çıplak resmedilmesi resim sanatında ilgi çekmiştir. Estetik bir gösterge olan kadının çıplak, yarı çıplak betimlenmesi resim sanatında erotizm, pornografi ve cinselliği ön plana taşımıştır. Zaman içerisinde sanatçının duygularının ve ifade biçiminin değişmesi ile çıplaklık renk, ışık-gölge, oran-orantı gibi değerler ile farklı biçimlere bürünmüştür. Çıplaklık bazı toplumlarda tabu olarak görülse de resim sanatında estetik, hoşluk, zarafet gibi kavramlar ile bütünleşmiş ve sanatçılar tarafından dini, sosyolojik konuların betimlenmesinde bir ifade biçimi olarak yer almıştır. Çıplaklık sanatın tarihsel sürecinde her zaman olmuştur. Resim sanatının doğuşundan günümüz resim sanatına kadar çıplak kadın figürlerin anlatmak istedikleri değişime uğramıştır. Dinsel temalarda, toplumu yansıtan tüm konularda yer alan çıplak kadın figürleri günümüzde kadını, kadın haklarını, toplumda erkek kadar kadının da aynı eşdeğere sahip olduğunu vurgulamak amacıyla sadece resim sanatında değil sanatın birçok dalında da yer almaktadır.

KAYNAKLAR

Derin, Ö., (2021). Aktörel Seyir ve Av: Sosyal Beden Karşısında Çıplak Bedenin Egemen Oyunu. HUMANITAS - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 9(17), 164 – 183

Harris, Dr. Beth ve Zucker, Dr. Steven, “Sömürge kültürünü boyamak: Ingres'in La Grand Odalisque'si”, (<https://www.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/late-europe-and-americas/enlightenment-revolution/a/ingres-la-grand-odalisque> Erişim tarihi: 28.05.2021)

Jewitt, Dr. James R. “Titian, Venus of Urbino”, (<https://www.khanacademy.org/humanities/renaissance-reformation/high-ren-florence-rome/late-renaissance-venice/a/titian-venus-of-urbino> Erişim tarihi: 28.05.2021)

Masaccio, Expulsion of Adam and Eve from Eden, (<https://www.youtube.com/watch?v=hMzFbORRiss> Erişim tarihi: 29.05.2021)

Sandro Botticelli, “Birth of Venus”, <https://www.uffizi.it/en/artworks/birth-of-venus> Erişim tarihi: 29.05.2021)

Yüzgüller, S., (2019). *Sanatın Büyük Ustaları-Egon Schiele*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi

GÖRSEL KAYNAKLAR

Görsel 1. Masaccio, “Adam and Eve Banished from Paradise”, (<https://www.wikiart.org/en/masaccio/adam-and-eve-banished-from-paradise> Erişim tarihi: 16.05.2021)

Görsel 2. Sandro Botticelli, “Birth of Venus”, (<https://www.uffizi.it/en/artworks/birth-of-venus> Erişim tarihi: 16.05.2021)

Görsel 3. Piero di Cosimo, “Portrait of a Woman, said to be of Simonetta Vespucci”, (<https://www.wikiart.org/en/piero-di-cosimo/portrait-of-simonetta-vespucci-as-cleopatra-1490> Erişim tarihi: 28.05.2021)

Görsel 4. Titian, “Venus of Urbino”, (<https://www.uffizi.it/en/artworks/venus-urbino-titian> Erişim tarihi: 28.05.2021)

Görsel 5. Francisco Goya, “The Naked Maja”, (<https://www.museodelprado.es/en/the-collection/art-work/the-naked-maja/65953b93-323e-48fe-98cb-9d4b15852b18> Erişim tarihi: 28.05.2021)

Görsel 6. Jean-Auguste-Dominique Ingres, “La Grande Odalisque”, (<https://www.khanacademy.org/humanities/ap-art-history/late-europe-and-americas/enlightenment-revolution/a/ingres-la-grand-odalisque> Erişim tarihi: 28.05.2021)

Görsel 7. Gustave Courbet, “Sleeping Nude”, (<https://collection.nmwa.go.jp/en/P.1996-0001.html> Erişim tarihi: 29.05.2021)

Görsel 8. Egon Schiele, “Sevgililer”, Yüzgüller, S., (2019). *Sanatın Büyük Ustaları-Egon Schiele*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi

**PANDEMİ DÖNEMİNDE KİŞİSELLEŞTİRİLMİŞ MASKE TRENDİ:
SELFİE MASKE PAZARLAMASI VE UYGULAMADAKİ ÖRNEKLER**

Dr. Öğr. Üyesi Bengü BAŞBUĞ

İstanbul Esenyurt Üniversitesi

Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü

ORCID: 0000-0002-6393-0884

ÖZET

COVID-19 salgınının başlamasıyla birlikte dünya çapında çeşitli tedbirler alınmaya başlanmış, bunlardan en dikkat çekenini de kamusal alanlarda yüz maskesi takma zorunluluğunun getirilmesi olmuştur. Pandemi sürecinde maskeler günlük hayatın en önemli ve vazgeçilmez parçalarından birine dönüşmüştür. Mecburi bir popüleriteye ulaşan ve esasında hayati bir koruma işlevine sahip olan maske, tasarım ve teknoloji açısından her geçen gün daha farklı biçimlerde geliştirilmekte ve pazara sunulmaktadır. Koronavirüs salgınının başlangıcında yoğunluklu olarak cerrahi maskeler kullanılırken, ilerleyen zamanlarda şirketler tarafından ticari amaçlarla çeşitli renk ve desenlerde üretilen maskeler piyasaya sürülmüştür. Bu durum, maske üretmeye başlayan şirketler için ihtiyaç duyulan yeni bir gelir kaynağı oluşturmuş ve maske kullanıcıları için de yeni bir aksesuar ve bir kendini ifade etme aracı haline dönüşmüştür. Böylece maskelerin görüntüsü sağlığı koruma görevinin ötesine geçmiş, yüz şekli ve boyutunun yanı sıra kullanıcıların estetik tercihlerine uyacak şekilde çeşitli stiller ve tasarımlar sunulmaya başlanmıştır. Tasarım bağlamında kişiselleştirilmiş maske, özellikle de “selfie maske” (özçekim maskesi), çok dikkat çekmiştir. Selfie maskelerinin en önemli karakteristiği, sıradan cerrahi maskelerin nötr görüntüsünden kopabilmiş olmasıdır. Bu bağlamda selfie maskesi, kişinin yüz fotoğrafının alt kısmının maske üzerine basılması ile kullanıcı için özel olarak hazırlanmaktadır. Böylece kişi, maskesini taktığında sanki yüzünde maske yokmuş gibi görüldüğünden selfie maskesi “ikinci bir yüz” olarak pazarlanmaktadır. Bu çalışmada, önce bir eğlence unsuru olarak algılanan ancak kısa sürede internette trend olup pandemi döneminde kreatif bir iş fikrine dönüşen selfie maskesi sembolik tüketim bağlamında incelenecek ve şirketler tarafından web siteleri üzerinden bunun nasıl desteklendiği pazarlama iletişimi yönünden değerlendirilecektir. Selfie maske üretiminde ABD’de öne çıkan *Maskalike* ve *FriendlyFace* isimli web siteleri araştırma için örneklem olarak seçilmiştir. Web siteleri üzerinden ne tür içerik ve sunum teknikleriyle kitlelere hitap edildiği, hangi mesajlar verilerek selfie maskelerinin pazarlandığını tespit etmek bu çalışmanın amacını teşkil etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Pandemi, Pazarlama İletişimi, Web Sitesi, Selfie Maske, Sembolik Tüketim

**PERSONALIZED MASK TREND IN THE PANDEMIC PERIOD:
SELFIE MASK MARKETING AND EXAMPLES IN PRACTICE**

ABSTRACT

Since the start of the COVID-19 pandemic, various measures have been taken worldwide whereby the most striking one was the requirement to wear face masks in public places. During the pandemic

process, masks have become one of the most important and indispensable parts of daily life. Reaching a mandatory popularity and essentially having a vital protection function, the mask is being developed and marketed in different ways each and every day in terms of design and technology. While surgical masks were used intensively at the onset of the coronavirus pandemic, later on, masks produced in various colors and designs for commercial purposes were introduced to the market by companies. This situation has created a much-needed new source of revenue for companies beginning to produce masks, and has turned the mask into a new accessory and a tool of self-expression for users. Thus, the image of masks has gone beyond the duty of protecting health as various styles and designs have been offered to match the face shape and size as well as the aesthetic preferences of the wearers. In terms of design, the personalized mask but especially the “selfie mask” has attracted a lot of attention. The most important characteristic of selfie masks is that it can be detached from the neutral appearance of ordinary surgical masks. In this context, the selfie mask is specially prepared for its user by printing the lower part of the person’s face photo on the mask. Due to the fact that the person does not appear as if he or she would wear a face mask, the selfie mask is thus marketed as a “second face”. In this research, the selfie mask, which was first perceived as an entertainment factor but soon became a trend on the internet and turned into a creative business idea during the pandemic period, will be examined in the context of symbolic consumption and will be evaluated with respect to how this is supported by companies through their websites in terms of marketing communication. The websites called *Maskalike* and *FriendlyFace*, which stand out in the production of selfie masks in the USA, are selected as samples for the research. The aim of this study is to find out what kind of content and presentation techniques are used to impress the masses, and which messages are given through the companies’ websites.

Keywords: Pandemic, Marketing Communication, Website, Selfie Mask, Symbolic Consumption

GİRİŞ

COVID-19 salgını nedeniyle uzun soluklu bir pandemi dönemi başlamış ve dünya genelinde insanların hayatları bir anda birçok açıdan ciddi anlamda etkilenmiştir. Bu süreçte, yüz maskeleri günlük hayatın en önemli araçlarından biri haline gelmiştir. Kamusal alanlarda takılması zorunlu hale gelen maskelerin popüler bir tüketim nesnesine dönüşmesinde tasarım dünyasının katkıları büyüktür. Başlangıçta hayati bir ihtiyaç olarak ön plana çıkan cerrahi maskeler, giderek kişiselleştirilebilmiş, hatta bir moda aksesuarına evrilerek global firmalardan futbol kulüplerine kadar pek çok alanda farklı desenlere sahip maskeler üretilip satışa sunulmuştur (Larchenko, 2020; Scheider, 2020).

Hayatımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelen maskelerin kullanılmaya başlanması ile beraber bir takım yeni sorunların da ortaya çıktığı görülmüştür. Örneğin kişilerarası iletişimi zorlaştırmış, kişilerin yüzlerinin bir kısmını kapatıp gizlediği için insanların tanınması problem haline gelmiş ve bireyselliği olumsuz anlamda etkileyebileceğinden endişe duyulmuştur (Mheidley ve diğ. 2020; NZ Herald, 2020). Başka bir deyişle, insanlar kendilerini ve birbirlerini COVID-19 virüsünden korumak isterken, kolektif bağlamda maskeden dolayı kapalı ve aynı görünen “yüzlerle” dolu toplumlara dönüştüklerini ve bunu distopik olarak değerlendirdikleri görülmüştür (Rogers, 2020). Her ne kadar maske takmak hayat kurtarsa da, uzun vadede insanların yüzlerini tam olarak görememek de sıkıntı oluşturmuş ve farklı arayışlara girilmiştir (Bloodworth, 2020). Bu duruma çözüm getirmek amacıyla

çeşitli renk ve desenlerde maskeler üretilip piyasaya sürülmüştür. Piyasaya sürülen bu kişiselleştirilmiş maskelerin içinde özellikle “selfie maske” (özçekim maskesi) çok dikkat çekmiştir. Kavramsal açıdan baktığımızda “selfie”, veya diğer bir ifade ile “özçekim”, günümüzde dünyada oldukça popüler hale gelen bir oto-portre fotoğraf türüdür. Selfie, kişinin kendisi tarafından, genellikle bir akıllı telefon veya Web kamerası kullanılarak çekilen ve bir sosyal medya platformunda paylaşılan fotoğraf anlamına gelmektedir (Oxford English Dictionary, 2013). Selfie maskesi ise, kişinin yüz fotoğrafının alt kısmını maske üzerine basılması ile kullanıcı için özel olarak hazırlanmaktadır. Kişi bu maskeyi yüzüne taktığında sanki hiç maske takmamış gibi görünmektedir. Bu sebeple, selfie maskelerini diğer maskelerden farklı kılan, sıradan cerrahi maskelerin nötr görüntüsünden kopabilmiş olma özelliğidir.

Selfie olgusunun yaygın olduğu çağdaş dünyada, selfie maskelerin tasarım açısından ilgi çekmesi ve rağbet görmesi çok şaşırtıcı değildir. Selfie maske tasarımı kişiye en üst düzeyde olabilecek kişiselleştirilmiş bir maske türü sunmaktadır çünkü kişinin kendi yüzünün alt kısmı desen olarak maskenin üzerinde bulunmaktadır. Selfie maskeler kullanıcıya hem sağlığını korumayı hem de aynı zamanda onun kim olduğunun tanınmasını sağlamaktadır. Bunun yanında, selfie maskeler telefonlarda veya diğer elektronik aletlerde yüz tanıma kilidi kullananlar için bir avantaj da sağlayabilmektedir (Chen, 2020; NZ Herald, 2020). Pandemi ile hayatımızdaki yerini ve önemini sağlamlaştırmış olan maske olgusu doğrultusunda kişilerin görünme ve kendini gösterme arzularının selfie maske aracılığıyla biçimlendirilebilmesi farklı bakış açıları ve katmanlarla açıklanabilmektedir. Toplumsal yaşam içerisinde her şeyin yerini bir temsile bıraktığı postmodern çağda, gerçek ile sahtenin birbirinin yerine geçebilmesi; imajın hakim olduğu ve her şeyin görseller üzerinden değerlendirilmeye çalışıldığı “gösteri toplumu” terimiyle ifade edilebilmektedir (Debord, 2012). Bu durum destekleyici bağlamda “simülasyon” kavramıyla gerçekliğin aradan çekildiği ve yerine sanalın hakim olduğu hiper-gerçek bir imgeler dünyasında yaşanıldığı ile açıklanabilir (Baudrillard, 2011: 14). Bu bağlamda, selfie maskeler aracılığı ile kişilerin yüzleri gerçekmiş ve fiilen var “-miş gibi” bir algının oluşturulması kişinin kendisini gösterme arzusunu simgeleyen hiper-gerçeklik durumunun ta kendisidir.

Postmodern toplumlarda tüketim yoluyla kendisini ifade etmek isteyen tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri çok sayıda ürün seçeneğinin varlığı ve fonksiyonel özellikler bakımından giderek birbirine benzemelerinden ötürü işletmeler kendilerini rakip firmalardan farklılaştırmak amacıyla ürünlerinin sembolik özelliklerini öne çıkartmaktadırlar. Ürün özellikleri çok benzer olsa da – maske konusunda olduğu gibi – sembolik unsurlarla oluşturulan küçük farklılıklar tüketicilerin satın alma kararını kuvvetlendirebilmektedir. Postmodern tüketim kültürünün ana unsurlarından biri haline gelen sembolik tüketim, tüketicilerin ürünleri fiziksel ihtiyaçlarını karşılamının yanısıra psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak da satın alıp tüketmeleri söz konusudur (Odabaşı, 2008: 139). Bu bağlamda ürünler; tüketicinin benliğine uygun imaja sahip olmasının yanında tüketicinin kimliğini yansıtmasına, sosyal varlığını oluşturmasına ve korumasına, statüsünü ya da sosyal sınıfını belirlemesine yönelik olarak da tüketilmektedir (Odabaşı, 2008: 130). Kısaca selfie maskenin, sembolik tüketimin en güncel ve en kuvvetli örneğini temsil ettiğini söylemek mümkündür. COVID-19 pandemi döneminde tüketicilere kendi yüzlerinin imgesini bir maske olarak kullanabilme olanağını sağlayan selfie maskeleri, kişi için ihtiyacı duyulan ve destekleyici bir kimlik

unsuru olarak görev yapabilecek bir araç haline gelebilmekte, daha doğrusu bu işletmeler tarafından kendi web siteleri üzerinden bu şekilde pazarlanabilmektedir.

Yeni iletişim ortamlarının gelişimiyle günümüzde birçok işletme, ürün ve hizmetleri tanıtmaya ve müşteriler ile iletişim kurabilme amacıyla yoğunluklu olarak web siteleri kullanmaktadır. Web sitesi, işletmenin dış dünyaya açılan bir vitrini olmakla beraber çoğu tüketicinin dijital anlamda işletmeyle ilk teması ve karşılaşma noktasıdır. Web siteleri şirketlerin hedef kitlelerine kendilerini tanıtmaları ve onlarla iletişim kurmalarına olanak sağlayan ucuz, hızlı ve 7/24 esasına göre erişilebilir olan bir iletişim ve pazarlama aracı olarak değerlendirilebilmektedir (Bodkin ve Perry, 2004; Capriotti ve Moreno, 2006). Bu çalışmada, önce bir eğlence unsuru olarak algılanan ancak kısa sürede internette trend olup pandemi döneminde kreatif bir iş fikrine dönüşen selfie maskesi, içinde yaşadığımız gösteri toplumunda sembolik tüketim bağlamında bir pandemi tüketim objesi olarak yüzün simülasyonunun nasıl gerçekleşebileceğini ve şirketler tarafından web siteleri üzerinden bunun nasıl desteklendiği pazarlama iletişimi yönünden incelenecektir.

MATERYAL VE METOT

İşletmeler için pazarlama iletişimi aracı olarak web sitesinin kullanılması günümüz koşullarında neredeyse bir zorunluluk haline gelmiştir. Tüketiciler, internetin kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte ihtiyaç duydukları ürünleri öncelikle internette aramaktadırlar. Dolayısıyla işletmelerin hedef kitleleriyle iletişime geçmelerinin en kısa ve kolay yolu olarak web siteleri en önemli araçlardan biridir. Bu doğrultuda ele alınan bu çalışmanın amacı da selfie maske üretiminde öne çıkan işletmelerin web sitelerinin pazarlama iletişimi yönünden açıklayıcı durum analizi ile inceleyip değerlendirmektir. Açıklayıcı durum analizi betimsel bir çalışma olup, bir durum hakkında bilgi vermek için bir ya da iki örnek kullanılmaktadır (Aytaçlı, 2012: 3). İncelenen durumda, özellikle o konu hakkında az bilgi olduğunu gösteren bir sebep varsa, durum analizi verileri yorumlamaya özellikle yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda, pandeminin bir tüketim ürünü olarak ortaya çıkan “selfie maske” olgusu spesifik bir mevzudur ve literatüre bakıldığında henüz pek araştırılmamış olduğu görülmektedir. Çalışmanın materyali bu doğrultuda belirlenmiştir.

Maskalike.com adlı web sitesinde satışa sunulan selfie maskeler medyada büyük yankı uyandırmıştır. ABD’de *The Today Show*, *NBC News*, *Ellen* gibi TV yayınlarında ve internet haber sitelerinde *Maskalike* maskelerin yer alması büyük kitlelere ismini duyurmayı başarmış ve sosyal medya paylaşımlarında viral bir boyut kazanmıştır (NZ Herald, 2020). Buna rakip ve alternatif bir örnek olarak değerlendirilebilen *FriendlyFace.com* adlı web sitesi satışa sunduğu selfie maskeler ile de dikkati çekmiştir (Clarridge, 2020). Bu kapsamda, selfie maske üretiminde ABD’de öne çıkan *Maskalike.com* ve *FriendlyFace.com* isimli web siteleri araştırma için örneklem olarak seçilmiştir. Web siteleri, tüketicilerin ürünlerle fiziksel temasta bulunmasına engellediğinden, sayfa içeriğinin kısa ve ilgi çekici metinlerle ve göz alıcı görsellerin kullanımıyla daha estetik, çekici ve anlaşılır biçimde sunulmasının önemli olduğu söylenmektedir (Suh ve Chang, 2006: 101; Liao ve diğ. 2008: 55). Bu durumdan hareketle, selfie maskenin üreticiler tarafından web siteleri üzerinden ne tür içerik ve sunum teknikleriyle kitlelere hitap ettikleri ve hangi mesajları vererek selfie maskelerini pazarladıkları bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Maskalike.com ve *FriendlyFace.com* adlı web siteleri analiz edildiğinde selfie maskelerinin bir ürün olarak belli mesajlar ile pazarlandığı görülmektedir. Temalara göre aşağıdaki bulgulara rastlanmıştır:

- **Dikkat Çeken Şirket İsimleri**

Öncelikle selfie maske ürünlerini sunan işletmelerin isimleri dikkat çekmektedir. “Maskalike” ismi Türkçeye “maske gibi” şeklinde çevrilebilir. “FriendlyFace” ise, “sevimli yüz” anlamına gelmektedir. Stratejik açıdan değerlendirildiğinde şirket isimlerinin seçimi başarılıdır çünkü ürüne uygun, sıradışı ve kulağa hoş gelmektedir. Postmodern çağda arzu edilen şeyler gerçek nesnelere değildir; sembolik arzular olup, arzulanan yerine konan şeylerdir. Pandemi döneminde maskelerden ötürü yüzümüzü gösteremiyorsak, onun yerine koyabileceğimiz hiper-gerçek maske yüzlerimiz vardır.

- **“Selfie Maskesi Al” Çağrısı**

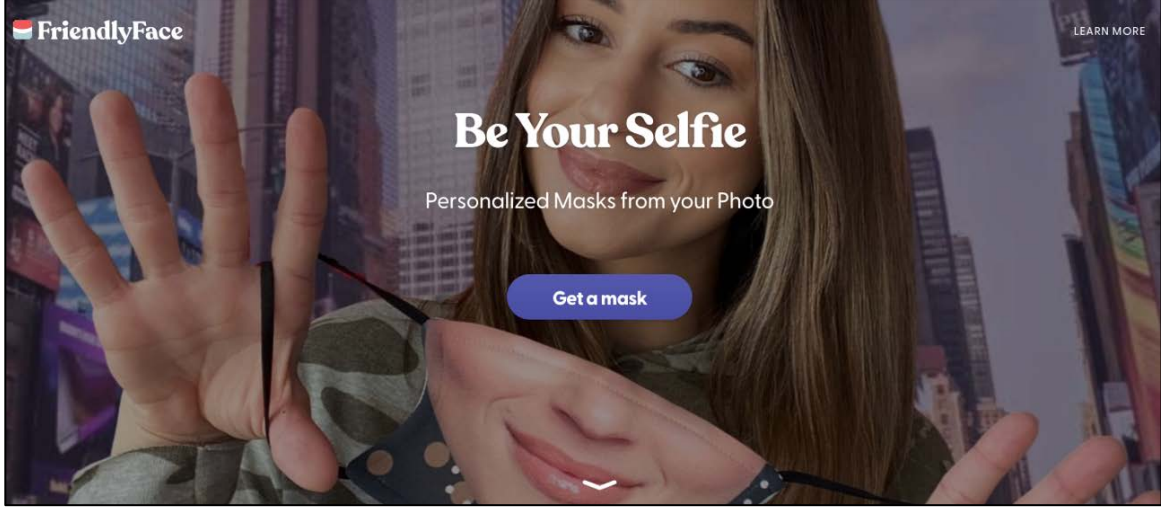
Maskalike.com web sitesinin açılış sayfasının üst kısmında selfie maske ürünlerinin görseli, yanında ise açıklayıcı bir metnin yer aldığı Şekil 1’de görülmektedir. “Yüzünüz maskenizin üzerinde olsun” (“Get your face on a mask!”) çağrısı ile ziyaretçileri selfie maske sahibi olmaya davet edilmektedir. Şirket kendisini şöyle taktim etmektedir: “*Good Morning America* ve *The Late Show*'da herkesin çıldırıldığı maskeler sonunda burada. Kumaş maskelere gerçek yüzler basan bir hizmet sunmaktayız. Bunlar kesinlikle arkadaşlarınızı eğlendirecek ve çevrenizdeki insanların daha parlak bir gün geçirmesini sağlayacaktır.” Ziyaretçi “Customize Yours” (“Kendi maskenizi yapın”) butonuna tıklamasıyla kendi kişisel maskesini istediği şekilde oluşturabilmeye başlayabilecektir.

Şekil 1: Maskalike.com Web Sitesinin Açılış Sayfası

FriendlyFace.com web sitesinin açılış sayfasında ise büyük bir görsel yer almaktadır. Şekil 2’de görüldüğü gibi genç bir kadın mutlu bir şekilde selfie maskesini elinde tutarak göstermektedir. Mesaj çok net bir şekilde büyük puntolarla verilmektedir: “*Selfiniz olun*” (“Be your selfie”). İşletmenin sahipleri, selfie maske ile içinde yaşadığımız yeni normalde rahatlık, güven ve neşe getirmek istediklerini belirtmektedir (Clarridge, 2020). “Get a mask” (“Maske al”) butonun tıklanmasıyla ziyaretçi kendi kişisel maskesini istediği şekilde oluşturabilmektedir. Diğer yandan ilgi çekici cümlelere yer verilmektedir: “*Yine kendin ol, yine görünür ol, yine insan gibi hisset, yine (çevrenle)*”

bağlantı kur” (“Be yourself again, be seen again, feel human again, connect again”). Bu ifadeler son derece çarpıcıdır çünkü selfie maske ile tüketicinin gerçek görünüşüne ve dolayısıyla normal hayatına yeniden kavuşacağı mesajı verilmektedir.

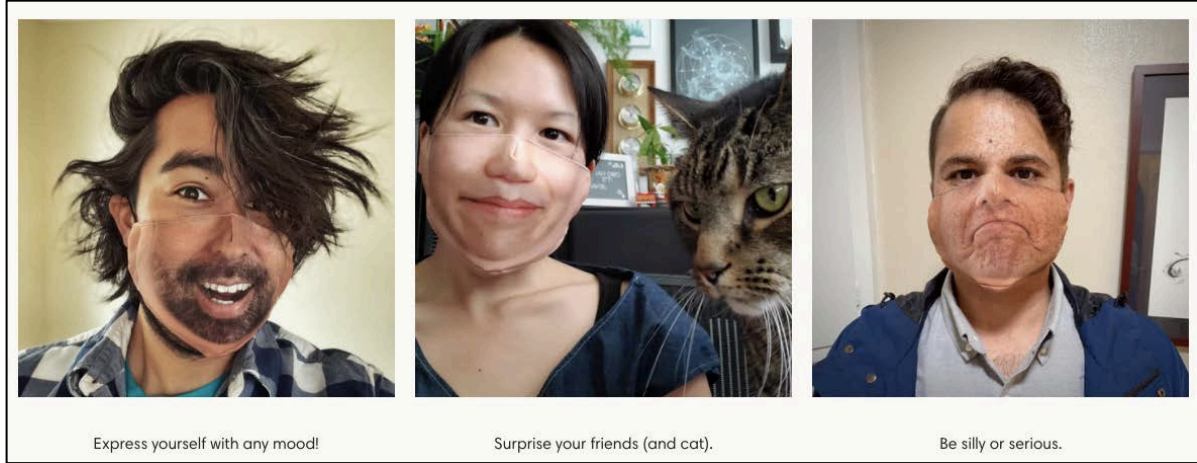

Şekil 2: *FriendlyFace.com* Web Sitesinin Açılış Sayfası

Sembolik ürün tüketiminin; statü ya da sosyal sınıfını belirtmek, kendini tanımlamak, bir role bürünmek, sosyal varlığı oluşturmak ve bunu koruyabilmek, kişiliğini hem başkalarına hem de kendisine ifade etmek ve sahip olduğu kimliğini yansıtmak gibi amaçlarla yapılmakta olduğunu söylemek mümkündür (Odabaşı, 2008: 130-131). Dolayısıyla selfie maskeleri, sembolik tüketim objeleri olmakla beraber işletmeler tarafından kullanıcıların yeniden kendi kimliklerini sergileyebilecek ve sosyal bütünleşmelerini gerçekleştirebileceklerini sağlayacak araçlar olduğunu savunmaktadır. Debord (2012), “gösteri toplumu” kavramıyla her şeyin bir gösteriye dönüştüğünü öne sürmüştür. Selfie maske ile tüketiciler, kendilerini kendi görselleriyle hiper-gerçek anlamda gösterişe sunmaktadır.

• Selfie Maskelerin Gerçekçi ve Kullanışlı Olma Vurgusu

Maskalike.com web sitesinde selfie maskelerin “fazlasıyla gerçekçi ve kullanışlı çok rahat” olduğu vurgulanmaktadır. Şekil 3’de bazı selfie maske örnekleri gösterilmektedir. Selfie maskeleri ile insanların kendilerini her türlü yüz ifadesi ile ifade edebileceklerini, arkadaşlarını (hatta evcil hayvanlarını) şaşırtabileceklerini ya da isterlerse ciddi veya gayri ciddi olabilecekleri söylenmektedir. Bu bağlamda şirket, “sihirli bir dokunuş” (“magic touch”) ile selfie maskelerinin üretildiğini ön plana çıkartmaktadır: “*Bunlar piyasadaki en ikna edici selfie maskeleridir. Diğer kişiselleştirilmiş yüz maskeleri gerçekçi olmayan oranlara sahip olabilir ve yüz hatlarınızı biraz garip gösterebilir. Arka planınızı da gösterebilirler! Optik illüzyonun çok gerçekçi görünmesini sağlamak için sihirli bir yazılım oluşturduk. Her sipariş özel bir işleme tabi tutulur.*” Böylece işletme kendisini açıkça rakiplerinden ayırmaya çalışmaktadır. Diğer rakip firmaların ürettiği selfie maskelerin olumsuz özelliklerini sayarak, kendi maskelerinin özelliklerini vurgulamaktadır. Adeta en doğru selfie maskenin yapılabilmesi için sihirli bir formüle sahipmişler gibi bir algı oluşturulmaktadır.

Şekil 3: Maskalike.com'da Kişiyi Özel Selfie Maske Örnekleri

FriendlyFace.com web sitesinde ise, espirili bir dille selfie maskesinin ne kadar gerçekçi olduğunu şu cümleler ile açıklanmaktadır: “Banka mı soymak istiyorsunuz? Bu durum karşısında maskemizi takmayın”. Yazının devamında, işletme olarak selfie maske fikrini neden hayata geçirdiklerini açıklamaktadırlar: “Mağazada, okulda ve ofiste insanların aynı, tek kullanımlık maskeleri taktığını görmenin biraz garip olduğunu düşündük. İnsanların yüzlerini görememek bizi gerçekten etkiledi. Bu sebeple FriendlyFace’i ürettik.” Maskalike.com’da olduğu gibi, FriendlyFace.com web sitesinde de rakiplerden çok farklı olduklarını söylemektedirler. Olumsuz yönler vurgulanmaktadır: “Diğer tüm selfie maskeleri neden komik veya saçma görünüyor? Çünkü onlar bizim değil. Bizim yaptığımızı zaten kimse üretmedi. FriendlyFace teknolojisi ile yüz hatlarınız en doğru şekilde alınıyor ve gerçek yüzünüzle örtüşüyor. Biz sizin iyi görünmenizi sağlarız.” Şirket, tüketicinin değerli olduğunu ve güvenli bir maske takarken kendisi olarak tanınmasının hakkı olduğunu altını çizmektedir.

Şekil 4: FriendlyFace.com'da Kişiyi Özel Selfie Maske Örneği

• Selfie Maskenin Tasarım ve Kalite Üstünlüğü

Selfie maskelerin görselliği dışında çift katmanlı tasarımına ve üstün kalitesine dikkat çekilmektedir. Maskalike.com web sitesinde maskelerin ”dayanıklı, nefes alabilir ve hafif” olduğu belirtilmektedir. Üründe bir katman partikül bloke edici polyester ve nemi emen hafif %100 pamuktan başka bir iç katman kullanıldığı söylenmektedir. “Maskelerimizi saatlerce takarken rahat edeceksiniz. Lateks içermeyen elastik kayışlarla da ayarlanabilirler.” Şirket, piyasadaki diğer maskelerin düz, dayanıksız ve kaymakta olduğunu belirtirken, ancak Maskalike maskelerininib konuşurken bile yerinde durduğunu

iddia etmektedir. Diğer bir özelliği makinede yıkanabilir ve kurutulabilir olmasıdır: “*Günlük kullanım için üretilmiştir! Maskeleri normal yıkamanızla birlikte atın.*” Ayrıca maskelerin ABD’de üretildiği, her maskenin ayrıntılı baskı ve kaliteli dikiş ile Kaliforniya’da sipariş üzerine yapılmakta olduğu vurgulanmaktadır. Aynı şekilde FriendlyFace.com web sitesinde selfie maskelerinin yüksek tasarım ve kalitesinden bahsedilmektedir. Bunun önemi şu cümlelerle desteklenmektedir: “*Bir süre daha maske takabiliriz. Bizimle rahat bir maske takmanız mümkündür.*”

• Selfie Maske Siparişi ve Diğer Maske Seçenekleri

İki web site de benzer şekilde selfie maskelerin nasıl oluşturulacağı anlaşılır bir dille ve detaylıca açıklanmaktadır. Genel olarak bir yüz resmi yüklenmesiyle başlayan işlem, bu resmin nasıl çekilmesi gerektiğini rehber şeklinde talimatlar doğrultusunda belirtmektedir. Selfie maskelerin dışında isteğe göre başka desenlerden oluşan maskeler de üretilmektedir. Maskalike.com web sitesinde ifade edildiği üzere “*başka kişilerin, hayvanların veya nesnelere yüz maskelerini de takmak mümkündür.*” Ayrıca, “*her gün yüz ifadenizi göstermeyi sevmiyorsanız, Maskalike maskenizi seçtiğiniz diğer fotoğraflarla özelleştirmenize olanak tanır.*” ifadesi yer almaktadır. Postmodern kültürün yükselişiyle birlikte tüketim genellikle haz odaklı, başka bir deyişle hedonizm temelinde gerçekleşmeye başlamıştır. Tüketici, alışverişi temel ihtiyaçlarını karşılamasını sağlayan bir olgu olarak görmekten ziyade bir zevk ve eğlence aracı olarak deneyimlemektedir (Odabaşı, 2008). Tüketiciler bu bağlamda, keyif verici ve mutlu bir kimlik oluşturmak adına selfie maskelerini sipariş ederler, kullanırlar; kısacası mecazi anlamda “kendilerini” tüketirler. Featherstone (2005:187), postmodern zamanda tüketimin kişileri zevk ve eğlence peşinde koşan ve hedonist bir kimliğe mahkum ettiğini savunmaktadır. Dolayısıyla, hiper-gerçeklik bağlamında maskeler yardımıyla farklı yüz ifadeleri ile duruma uygun benlikler simüle edilebilirken aynı zamanda satın alınan bu selfie maskeler pandemi döneminde sıkıntılı bir süreçten geçerken bireylerin kimliklerinin eğlenceli bir parçası haline gelebilmektedir.

• Selfie Maske ile İlgili Etkileyici Kullanıcı Yorumları

Maskalike.com sayfasının altı kısımlarına doğru kullanıcı yorumlarına yer verilmektedir ki bu yorumlar siteyi ziyaret edenler için etkileyici olabilmektedir. Örneğin *Good Morning America*, selfie maskeleri için “İhtiyacımız olduğunu bilmediğimiz optik illüzyon” yazmaktadır ve böylece maskenin aurasına büyüleyici bir hava katmaktadır. FriendlyFace.com sayfasında ise sıradan vatandaşın yapmış olduğu yorumlar yer almakta ve övgüler yağdırılmaktadır Bunun dışında “*İnsanlar FriendlyFace’i seviyor*” (“People love FriendlyFace”) gibi mesajlarla tüketiciler etkilenmeye çalışılmaktadır. “*Medya kişilikleri, eğitimciler, şoförler, perakende çalışanları, emlakçılar ve öğrenciler mutlu müşterilerimizden sadece birkaçı*” gibi ifadelerle, FriendlyFace maskesi kullanan kişiler hangi meslek grubundan olursa olsun üründen memnun kalacaklarını, mutluluğu yakalayacakları mesajı verilmektedir.

• Selfie Maskenin Sosyal Medyada Promosyonu

İşletmelerin web sitelerinde sosyal medya hesaplarının linkleri yer almakta ve böylece kolayca bu hesaplara geçiş yapılmaktadır. Web sitede yer alamayan unsurlar sosyal medya paylaşımları ile işletmelerin pazarlama faaliyetlerini desteklemektedir. Örneğin Maskalike kurucusu Danielle Baskin, Twitter hesabından internet sitesini açtığı andan itibaren birçok talep geldiğini söylemiştir ve birçok bilgi paylaşmıştır. “Dışarıya çıktığımda ikinci yüzümü takıyorum” gibi cümleleri içeren paylaşımlar

ile de selfie maskenin etkisini daha da arttırmıştır. Aynı şekilde FriendlyFace, örneğin Instagram hesabı üzerinden, takipçilerine ilgi çekici görsellerle ulaşmaya çalışıp selfie maskelerine yönelik olumlu mesajlar vermeye çalışmaktadır.

Şekil 5: Maskalike.com kurucusu Danielle Baskin'in Twitter Paylaşımları

Kaynak: <https://twitter.com/djbasin>

SONUÇ VE TARTIŞMA

Global çapta pandemi döneminin çok olumsuz etkilenen şirketler olduğu gibi, bu durumu fırsata çevirebilen şirketler de olmuştur. Bunun en çarpıcı örneğini belki de selfie maske üreticileri teşkil etmektedir. Kişiselleştirilmiş maskeler içersinde özellikle selfie maskeler kısa sürede sosyal medya, internet haber siteleri ve TV programları sayesinde çok dikkat çekmiştir. Tüketicilerin ihtiyaçlarını anlayabilmek ve bunları rakiplerden daha etkili bir şekilde karşılayabilmek için pazarlama bağlamında tüketimin sembolik doğasını anlamak gerekmektedir. Agresif bir rekabet içinde olan şirketler günümüz pazar koşullarında farklılık oluşturmanın başarılı ve kalıcı olmanın gereklerinden biridir. Dolayısıyla işletmelerin kendi markalarını rakip markalardan farklılaştırmak amacıyla ürünün sembolik özelliklerini öne çıkartmalarının gerekli olduğu söylenebilmektedir. Ürün özellikleri çok benzer olsa da – maske konusunda olduğu gibi – sembolik unsurlarla oluşturulan küçük farklılıklar tüketicilerin satın alma kararını etkileyebilmektedir ki bu çalışmada selfie maske örneği üzerinden bu gösterilmiştir.

Gösteri toplumunun güncel bir göstergesi olarak selfie maskeler karşımıza çıkmaktadır. Postmodern kültürün yükselişiyle birlikte tüketim bir zevk ve eğlence aracı olarak deneyimlenmeye başlanmış; özellikle pandemi döneminde tüketiciler olumlu ve farklı gözükebilmek için selfie maskelere alternatif bir tüketim objesi olarak başvurmuştur. Hiper-gerçeklik bağlamda selfie maskeler yardımıyla farklı yüz ifadeleri ile duruma uygun benlikler simüle edilebilirken, aynı zamanda satın alınan bu maskeler pandemi döneminde sıkıntılı bir süreçten geçerken bireylerin kimliklerinin eğlenceli bir parçası olarak öne çıkartmayı hedeflemektedir. COVID-19 pandemi döneminde tüketiciler kendi yüzlerini bir maske olarak kullanabilme olanağını sağlayan selfie maskeler, kişi için

ihtiyacı duyulan ve destekleyici bir kimlik unsuru olarak görev yapabilecek bir araç haline gelebilmekte; daha doğrusu bu işletmeler tarafından kendi web siteleri üzerinden bu şekilde pazarlanabilmektedir. Selfie maske ile tüketiciler, kendilerini kendi görselleriyle hiper-gerçek anlamda gösterişe sunmaktadır. Selfie maske üretiminde öne çıkan *Maskalike* ve *FriendlyFace* isimli web siteleri ne tür içerik ve sunum teknikleriyle kitlelere hitap ettikleri, spesifik anlamda hangi mesajlar vererek selfie maskeleri pazarladıkları bu çalışmanın konusu olmuştur.

Yüz maskeleri hayatımızın bir parçası olarak belirli bir süre daha önemini koruyacaktır. COVID-19 tedbirleri kapsamında aşılardan üretilip toplumlarda yaygınlaştırdıkça, maskelere olan ihtiyaç zamanla azalabilecek, hatta bir gün tamamen ortadan kalkabilecektir. Ancak devam eden bu pandemi günlerinde selfie maskelerinin bir popüler kültürel fenomene dönüşüp, maske konusunun bu kadar hayati bir mevzu oluşturması daha farklı ve faydalı maske alternatiflerini göz önünde bulundurup ve bunların ön plana çıkartılmasının son derece önemli olacağı da ortadadır. Selfie maskeler kimileri tarafından savunulurken, diğer taraftan maskelerin estetik görüntüsü sağlığı koruma görevinin ötesine geçmesi ile beraber yeni tartışmalar da getirmektedir. Gösterişçi ve hedonist tüketimin hat safada olduğu postmodern çağda işletmelerin başarılı olabilmeleri için tüketicilerin psikolojik ve sosyolojik ihtiyaçlarını karşılayacak sembolik özelliklerle güçlendirilmiş markalar oluşturması önem kazandığı bir zamanda, maske gibi ciddi araçların da eğlenceye dönüştürülebilmesi ürkütücü ve dehşet uyandırıcıdır ki pandemi gerçeği de bu durumu frenleyememiştir. Sonuç olarak, maskenin gösterişten ziyade gerçekten sağlık açısından faydalı olabilecek özelliklere sahip olabilmesi ve bu yönde araştırmaların yapılması – örneğin akıllı maskeler gibi – insanlığın en önemli görevi olmalıdır.

KAYNAKÇA

Aytaçlı, B. (2012). Durum Çalışmasına Ayrıntılı Bir Bakış. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1-9.

Baudrillard, J. (2011). *Simülakrlar ve Simülasyon*. Oğuz Adanır (Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Bloodworth, A. (2020). How Face Masks Became A Powerful Symbol Of Expression In Dark Times. *Huffington Post*. https://www.huffingtonpost.co.uk/entry/face-masks-as-self-expression_uk_5ef0d890c5b619c43473985a, Erişim Tarihi: 1.6.2021

Bodkin, C.D. ve Perry, M. (2002). Fortune 500 Manufacturer Web Sites Innovative Marketing Strategies or Cyberbrochures. *Industrial Marketing Management*, 31, 133-144.

Capriotti, P., & Moreno, Á. (2006). Corporate citizenship and public relations: the importance and interactivity of social responsibility issues on corporate websites. *Public Relations Review* 33(1), 84-91. doi:10.1016/j.pubrev.2006.11.012

Chao F. L. (2020). Face mask designs following novel Coronavirus. *Journal of Public Health Research*, 9 (1), 1770. <https://doi.org/10.4081/jphr.2020.1770>

Chen, A. (2020). How coronavirus turned the “dystopian joke” of FaceID masks into a reality. *Technology Review*. <https://www.technologyreview.com/2020/02/29/905599/how-coronavirus-turned-the-dystopian-joke-of-faceid-masks-into-a-reality/>, Erişim Tarihi: 01.06.2021

Clarridge, C. (2020). West Seattle startup helps mask wearers let their smiles shine. *TheSeattle Times*. <https://www.seattletimes.com/seattle-news/forget-cute-designs-or-flashy-fabric-this-west-seattle-startup-will-put-your-face-on-your-mask/>, Erişim Tarihi: 01.06.2021

Debord, G. (2012). *Gösteri Toplumu*. Ayşen Emekçi & Okşan Taşkent (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Featherstone, M. (2005). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*. Mehmet Küçük (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Geissler, G.L. (2001). Building customer relationships online: The website designers' perspective. *Journal of Consumer Marketing*, 18(6), 488-502.

Larchenko, V. (2020). A Fashionable Mask: Branded Value Proposition during the Coronavirus Pandemic. *European Journal of Medicine and Natural Sciences Articles, European Center for Science Education and Research*, Vol. 4, May - Aug.

Liao, H., R.W. Proctor ve G. Salvendy (2008). Content Preparation for CrossCultural E-Commerce: A Review and A Model. *Behaviour & Information Technology*, 27(1), 43-61.

Lothar, S. (2020, 31 Aralık). Mode in der Pandemie: Skurrile und stylische Trends mit der Corona-Maske. *Frankfurter Neue Presse*. <https://www.fnp.de/wirtschaft/verbraucher/corona-maske-mode-style-trend-schutz-coronavirus-frankfurt-zr-90150317.html>, Erişim Tarihi: 01.06.2021

Manovich, L. (2001). *The Language Of New Media*. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology.

Matuschek, C., Moll, F., Fangerau, H., Haussmann, J. (2019). The history and value of face mask. December 2020. *European Journal of Medical Research* 25(1). doi: 10.1186/s40001-020-00423-4

Mheidly N., Fares MY, Zalzale H ve Fares J (2020). Effect of Face Masks on Interpersonal Communication During the COVID-19 Pandemic. *Front. Public Health*, 8:582191. doi: 10.3389/fpubh.2020.582191

Mirschberger, M. (2020, 15 Eylül). Corona-Mundschutz: Die besten Designer-Masken – eine Auswahl. *Esquire Germany*. <https://www.esquire.de/news/maskenpflicht-corona-designer-masken>, Erişim Tarihi: 01.06.2021

NZ Herald (2020). Mask company makes custom coverings that look like your face. <https://www.nzherald.co.nz/travel/mask-company-makes-custom-coverings-that-look-like-your-face/G5BIESP6UT55CFU5IYI6ROGBU/>, Erişim Tarihi: 01.06.2021

Odabaşı, Y. (2008). *Postmodern Pazarlama*. 3. Baskı, İstanbul: MediaCat Yayınları.

Oxford English Dictionary (2021). “Selfie” Kavramı, <https://www.oed.com/view/Entry/390063?redirectedFrom=selfie>, Erişim Tarihi: 01.06.2021

Rogers, S. (2020). Cool or Creepy? Custom Face Masks Printed to Look Like Actual Faces. <https://dornob.com/cool-or-creepy-custom-face-masks-printed-to-look-like-actual-faces/>,

Erişim Tarihi: 01.06.2021

Schneider, H. (2020). Corona-Krise. Mode und Mundschutz: Wie die Gesichtsmaske vom Accessoire zur Notwendigkeit wurde. *Vogue Germany*. <https://www.vogue.de/mode/artikel/mundschutz-mode-corona-gesichtsmasken>, Erişim Tarihi: 01.06.2021

Schwedel, H. (2020). A Second Skin. *Slate Magazine*.
<https://slate.com/human-interest/2020/07/mask-of-your-own-face.html>, Erişim Tarihi: 01.06.2021

Suh, K.S. ve S. Chang (2006), User Interfaces and Consumer Perceptions of Online Stores: The Role of Telepresence. *Behaviour & Information Technology*, 25(2), 99-113.

Towers, A. (2020). These Custom Selfie Masks Are Terrifyingly Realistic. *Nerdist*.
<https://nerdist.com/article/custom-selfie-face-masks-with-your-own-face/>, Erişim Tarihi: 01.06.2021

Wade, N. J. (2014). The first scientific selfie?, *Perception*, 43 (11), 114-144.

CURRENT APPROACHES IN WOUND HEALING

RN.Şeyma DELİKTAŞ

Sivas Cumhuriyet University, Institute of Health Sciences,

Res. Assist. Yasemin BOY

Tokat Gazi Osman University, Institute of Health Sciences, Internal Medicine Nursing

Professor (PhD) Mukadder MOLLAOĞLU

Sivas Cumhuriyet University, Institute of Health Sciences, Internal Medicine Nursing,

ABSTRACT

With long life, the incidence of pathological conditions such as diabetic foot wounds, pressure sores and venous ulcers, which are difficult to heal and take time due to diabetes mellitus (DM) and peripheral vascular diseases, have increased. These types of wounds reduce the quality of life and become a global economic and social burden. The most important weapon of health personnel to fight this economic and social burden and to ensure rapid healing of wounds is; are advances in science and technology. The aim of this review article is to examine the wound care methods developed with the most modern scientific techniques for use in wound healing.

This review article is a national and international literature review using the Turkish keywords wound healing, wound dressings, current approaches, stem cell therapy, gene therapy, and the keywords wound healing, wound dressings, current approaches, Stem cell therapy, Gene therapy. It was created as a result.

Chronic non-healing wounds are important health problems affecting a large number of patients, affecting the patient's quality of life, and placing burden on the health system. Along with technological developments, significant advances have been made in terms of medicines and medical devices used in wound treatment, but despite these developments, research in the field of wound treatment still maintains its importance due to the complex structure of wound healing processes and the variety of patients. Today, modern wound dressings, dressings, growth factors, gene therapy, stem cell therapy, hyperbaric oxygen therapy, therapeutic heat and larval therapy are mostly used as current methods used in wound healing under the main headings of wound healing.

Key words: Wound, wound healing, wound dressings, current approaches

YARA İYİLEŞMESİNDE GÜNCEL YAKLAŞIMLAR

ÖZET

Uzun yaşamla birlikte Diabetes Mellitus (DM) ve periferik damar hastalıklarına bağlı iyileşmesi güç ve zaman alan diyabetik ayak yarası, bası yarası venöz ülser yarası gibi patolojik durumların görülme sıklığı artmıştır. Bu tip yaralar yaşam kalitesini düşürerek küresel boyutta, ekonomik ve sosyal bir yük olmaktadır. Sağlık personelinin bu ekonomik ve sosyal yüklerle savaşmak, yaraların hızlı iyileşmesini sağlamak için elindeki en önemli silahı ise; bilim ve teknolojiye bağlı gelişmelerdir. Bu derleme makale çalışmasının amacı, yara iyileşmesinde kullanılmak üzere en modern bilim teknikleriyle geliştirilen yara bakımı yöntemlerini incelemektir. Bu derleme makale, yara iyileşmesi, yara örtüleri, güncel yaklaşımlar, kök hücre tedavisi, gen terapisi Türkçe anahtar kelimeleri ve wound healing, wound dressings, current approaches, Stem cell therapy, Gene therapy İngilizce anahtar kelimeleri kullanılarak yapılan ulusal ve uluslararası literatür taraması sonucunda oluşturulmuştur. Kronik iyileşmeyen yaralar, çok sayıda hastayı etkileyen, hastanın yaşam kalitesini etkileyen ve sağlık sistemine yük getiren önemli sağlık sorunlarıdır. Teknolojik gelişmelerle birlikte, yara tedavisinde kullanılan ilaçlar ve tıbbi cihazlar bakımından önemli ilerlemeler kaydedilmiştir, ancak bu gelişmelere rağmen, yara iyileşme süreçlerindeki karmaşık yapı ve hasta çeşitliliği nedeniyle yara tedavisi alanındaki araştırmalar, hala önemini korumaktadır. Günümüzde yara iyileşmesi için en çok, modern yara örtüleri, pansumanlar, büyüme faktörleri, gen terapisi, kök hücre tedavisi hiperbarik oksijen tedavisi, terapötik ısı ve larva tedavisi, ana başlıkları altında yara iyileşmesinde kullanılan güncel yöntemler olarak kullanılmaktadır.

Anahtar kelimeler: : Yara, yara iyileşmesi, yara örtüleri, güncel yaklaşımlar

INTRODUCTION

Human being has been searching for the secret of long life for centuries. Various formulas and suggestions produced for this purpose, statements such as "the secret of long life has been found" has always occupied the agenda for centuries. Human being started to reach this desire in the early 20th century. With the developments in science and technology, improvements in environmental conditions, new drugs, and treatment methods, especially antibiotics, people have started to live longer.

Long life is considered as the most important achievement of human beings. However, if the quality of life of the individual worsens with chronic diseases and loss of function in this long life, long life is considered a worthless reward rather than success.

Another factor that reduces the quality of life; They are difficult and time-consuming wounds that occur as a result of chronic diseases such as DM and some peripheral vascular diseases. In addition to reducing the quality of life, these types of wounds also increase healthcare costs and become both an economic and social burden. The most important weapon of healthcare personnel to reduce this economic and social burden and to ensure rapid healing of wounds is the advances in science and technology. For this reason, there is a need to develop more modern, more effective methods in addition to traditional methods used to accelerate the healing of wounds such as diabetic foot wounds, pressure sores, venous ulcer wounds, and to increase their clinical use.

In this review article, it is aimed to create a guide in which the nurse and other healthcare professionals who are primarily responsible for wound care can choose the most up to date, most effective method by considering current approaches in wound healing.

Modern wound dressings, dressings, growth factors, gene therapy, stem cell therapy, hyperbaric oxygen therapy, therapeutic heat and larval therapy, current methods used in wound healing are described in this review..

METHOD OF THE RESEARCH

This review article was created as a result of national and international literature search using Turkish keywords such as "yara iyileşmesi, yara örtüleri, güncel yaklaşımlar, kök hücre tedavisi, gen terapisi" and English keywords such as "wound healing, wound dressings, current approaches, stem cell therapy, gene therapy".

THE PROBLEM OF THE RESEARCH

In this review article,

- Which contemporary approaches other than traditional methods are used in the treatment of wounds that are difficult to heal and take time?
- What might be the advantages or limitations of these current approaches over traditional methods?

questions formed the problems of the research.

MODERN WOUND DRESSES - DRESSINGS

Since ancient times, flax dressings, honey pastes, plant fibers and animal fats have been used as wound dressings for an infection-free and effective healing of a wound (Zahedi et al., 2010). In the recent past, Traditionally, in wound care, natural and synthetic bandages with different absorption capacity, hydrophilic cotton, bandages and dressings such as gauze were frequently use (Kurtoğlu et al., 2009). These dressings generally aimed to dry the wound by allowing the

wound exudate to evaporate and to prevent the growth of bacteria in the wound environment (Kurtoğlu et al, 2009). However, studies have shown that a warm and humid wound environment accelerates epithelization and provides a faster and successful wound healing (Singh et al., 2013).

In addition, according to the research, the ideal dressing cloth suitable depending on the type of wound;

- Must have the ability to provide or maintain a humid environment.
- It should increase epidermal migration
- Promote angiogenesis and connective tissue synthesis
- It should prevent the occurrence of infection
- It should not stick to the wound and should be easy to remove after healing.
- It should not be toxic and allergic.

Considering all this, conventional dressing materials are insufficient when it comes to rapid healing of a wound (Zahedi et al., 2010). Therefore, modern dressings with more advanced features have been developed. The most commonly used modern dressings are as follows.

Polyurethane Film,

It is one of the first modern wound dressing products (Fletcher, 2003). These dressings consist of transparent and adhesive polyurethane that allows water vapor O₂ transmission (Dhivya et al., 2015).

Their fluid absorption capacity is limited, so it is not used in wounds with excess exudate. Their purpose is to prevent bacterial infection as a preservative and to provide a moist wound environment for fresh epithelial tissue (Singh et al., 2013).

Hydrogels

Hydrogels consist of non-water-soluble, cross-linked polymers and have a hydrophilic, porous structure that allows for large amounts of water absorption (Gupta et al., 2019). The highwater content (70-90%) of hydrogels helps granulation of tissues and epithelium in a humid environment. happens. Thanks to its soft and elastic feature, it can be easily removed after the wound heals.

Hydrogels are frequently used in burns, non-contraindicated diabetic foot wounds and skin grafts. Hydrogels can also be used on painful wounds, as they have a cooling, soothing effect (Trudgian 2000).

Hydrocolloids

Hydrocolloid dressings have two layers, inside and outside. The inner hydrocolloid adhesive layer consists of a hydrated gel with particles that absorb exudate, creating a moist environment that promotes healing and preserves new tissue. The outer layer consists of a

polyurethane film or foam, this layer sealing and protects the wound from bacterial contamination, foreign materials, urine, and feces.

Hydrocolloids are self-adhering and are suitable for application to wounds on the body, including flat surfaces such as the sacrum, heels, elbows and back (Ousey et al., 2012). They are used in wounds with mild to moderate exudate, granulation wounds, partial thickness wounds and in situations where the skin needs to be protected from irritations (Gürsoy, 2007).

Foams

Foams are heavy absorbent dressings that are polyurethane based, non-adhesive, fit into wound cavities and can be left in place for up to 4 days (Kumar et al., 2004). Due to its high absorbency, it is suitable to be used in wounds with heavy exudates. However, when used alone, it is open to contamination. It is used with polyurethane films to prevent bacterial growth.

Alginate Dressings

Alginate fibers are made from sodium alginate, a natural polymer derived from brown seaweed (Qin, 2008). Alginates bind bacteria and residues in the gel structure and support healing by providing a moist environment. (Eaglstein, 2001).

GROWTH FACTOR

Cellular events such as chemotaxis, cell proliferation, growth and differentiation continue for living things to live a healthy life (Öztopalan et al., 2017). Growth hormones in polypeptide structure that control the growth, differentiation and metabolism of cells are produced according to the needs during the growth and development period.

Growth factors have the potential to heal wounds through a variety of mechanisms, making them attractive agents for use in tissue repair. Growth factors exhibit chemotactic activity that attracts inflamed cells and fibroblasts to the wound, act as mitogen to stimulate cellular proliferation, and can stimulate angiogenesis. In addition, growth factors have a profound effect on the production and degradation of the extracellular matrix. Finally, growth factors affect the synthesis of cytokines and growth factors by neighboring cells (Greenhalgh, 1996).

Platelet-Derived Growth Factor (PDGF-BB), one of the many growth factors identified, is currently the only growth factor approved for the treatment of chronic ulcers. However, promising results were obtained from some growth hormones such as Vascular Endothelial Growth Factor (VEGF), Basic Fibroblast Growth Factor (bFGF) and Granulocyte-Macrophage Colony Stimulating Factor (GM-CSF) (Fan et al., 2010).

If these studies are given as an example; Mann et al., In a study they conducted; They stated that the Granulocyte Macrophage Colony-Stimulating Factor (GM-CSF) has an important role in wound repair and the deficiency of this factor causes prolongation in healing and poorer tissue formation. In another study conducted; It has been shown that antibacterial silver

sulfadiazine accelerates wound healing only when applied with Epidermal Growth Factor (EGF) (Kurtoğlu, 2009).

GENE THERAPY

Gene therapy is defined as the insertion of a desired gene (transgene) into recipient cells and the skin is the ideal candidate for genetic manipulations in the body (Branski et al., 2007). The easy accessibility of the skin makes it easier to monitor adverse reactions and transfect genes.

Genes can be transfected into the skin by different methods such as viral vectors, microinjection, cationic liposomes, or gene activated matrix (GAM).

In the basic mechanism; After genes are introduced into the cell, it affects the cell and its environment. Genetically modified cells; It maintains concentration by continuously synthesizing growth factors that have been proven to accelerate wound healing in many studies. This makes gene therapy more advantageous than topically applied growth factor therapy.

What makes the growth factors disadvantageous is; is that cutaneous wound healing requires daily application of purified growth factors in high doses, in a cream carrier, and to wounds. This method of administration requires high initial doses, and the short half-life of some growth factors causes limitations in practice.

Although gene therapy for wound healing is still in its primitive stage, there are currently ongoing trials investigating the use of Platelet-Derived Growth Factor (PDGF), Vascular Endothelial Growth Factor (VEGF) and Fibroblast Growth Factor (FGF) genes in diabetic foot and venous ulcers (Fan et al., 2010).

STEM CELLS

The term stem cell includes the cells from which all the cells of the organism originate, that can differentiate into different cell types, have the properties of self-renewal and cloning (Ören, 2020). The first feature that makes stem cells special from other cells; It is their ability to multiply by increasing their numbers over long periods. The second feature is, after receiving certain chemical signals, they can transform into cells with special functions, such as heart, nerve or skin cells.

Stem cells are divided into two according to the tissue and organ from which they are obtained; If the stem cell is obtained from an embryo, it can be somatic / adult if it is obtained from embryonic or postembryonic tissue (Dahl, 2012).

Although stem cells obtained from the embryo are quite useful in theory, from an ethical point of view; There are important obstacles in their use due to concerns such as that each of these cells has the capacity to form a new embryo and that it means destroying an existing embryo in order to obtain these cells (Beksaç, 2018). There is also the risk of rejection of these cells by the recipient by showing immunoreactive effects. Along with strong ethical disagreements, studies have shown that these yield low numbers of harvested cells and bone marrow biopsies can be painful (Fan et al., 2010).

Unlike embryonic stem cells, somatic cells are not immunoreactive and pose no ethical concern. For this reason, stem cells obtained from adults in the field of wound healing and regenerative medicine are the target of researchers in recent years. Somatic stem cells can be separated from fetal stem cells, cadaver, umbilical cord, placenta, bone marrow and adipose tissue (Çerci, 2019). Bone marrow stroma-derived cells are a good example for somatic or adult stem cells. After these cells are isolated from the bone marrow, they can be reproduced under in vitro culture conditions and returned to the same individual for tissue repair (Özmen et al., 2006).

In a study conducted by Wu et al. (2007) on diabetic and non-diabetic mice, it was shown that mesenchymal stem cells derived from bone marrow accelerate wound closure. In another study by Nakagava et al. (2005); Human mesenchymal stem cells have been shown to accelerate cutaneous wound healing in a model rat. Recent studies have shown that stem cells obtained from skeletal muscle and adipose tissue are equally differentiated into various specific cell types compared to mesenchymal stem cells obtained from bone marrow. Especially the fact that stem cells from adipose tissue can be collected under local anesthesia by liposuction method has made tissue engineers more interested in this field.

Although the reports from the studies are promising, more evidence is needed.

HYPERBARIC OXYGEN TREATMENT

A wound can turn into difficult wounds that do not heal despite adequate treatment in a reasonable time. Etiology in non-healing wounds; These wounds are basically hypoxic, although they are due to many factors such as the presence of an infection, malnutrition, corticosteroid use, advanced age, and metabolic diseases. Hypoxia prolongs the wound healing process by blocking fibroblast proliferation, collagen production and capillary angiogenesis, increasing the risk of infection (Niinikoski, 2004).

Although hyperbaric oxygen therapy was initially used to treat decompression sickness in divers, the treatment of difficult-to-heal wounds has been added to its increasing indications over the past 40 years. In hyperbaric oxygen therapy, the patient is placed in a room with 100% oxygen pressure (ATA) for 60-120 minutes once or twice a day.

The mechanisms of action of hyperbaric oxygen therapy on non-healing hypoxic wounds are as follows (Table 1).

Table 1; Hyperbaric Oxygen Treatment

Immune stimulation	It causes immune system activity by increasing WBC functions, phagocytosis, and neutrophil-mediated bacterial killing
	It inhibits toxin substances formed by anaerobic organisms
	It increases the effect of some antibiotics that use oxygen to be transported across the cell membrane.

Neovascularisation	Increased oxygenation of the wound and its environment stimulates angiogenesis.
	It leads to neo-vascularization in hypoxic areas by increasing the fibroblastic activity that promotes the growth of the microvascular network.
Vasoconstriction	High atmospheric pressure causes vasoconstriction by increasing the partial pressure of oxygen (PaO ₂).
	However, this situation does not cause hypoxia because; Increased oxygenation due to hyperoxygenation is greater than that provided by microvascular blood flow.
	In addition, edema that may occur in the tissue with vasoconstriction is also prevented.

Reference: (Sahni et al., 2003; Bhutani and Vishwanath, 2012).

Although the reports of hyperbaric oxygen therapy studies are positive, studies with higher evidence value are needed. However, the treatment application requires special equipment and expertise, and its high cost has limited its use.

HEATING (THERAPEUTIC HEAT)

Although the application of hot leaves in the form of compresses for pain relief to wounds has been a well-known practice since ancient times, the discovery of its effects on the injured tissue has occurred much more recently.

There is evidence in the literature that warming improves blood flow and oxygen tension in tissues, reduces wound infection, reduces the risk of pressure ulcers, and eliminates MRSA infection in pressure sores (Kumar et al., 2004).

Heating can be applied systematically using special blankets, covers, radiant heaters, hot blown devices, or locally using heated dressings, pads designed to show an exothermic reaction.

Although the ideal heat duration and intensity needed to optimize the wound environment has not yet been determined, it is promising that the application is simple, cheap and well tolerated.

MAGGOT (LARVAE) TREATMENT

Although larvae treatment, also called maggot therapy and biosurgery, is centuries old in concept, it was 'rediscovered' in the late 1980s and became popular with research in the USA and UK (Kumar et al., 2004). The maggots used in the treatment are sterile bred larvae of a fly known as *Lucilia Sericata*.

The maggots, which are applied to the wound by being mixed with a gauze dressing, provide debridement by feeding from the necrotic and infected tissue there. However, they are highly selective and do not harm living tissue. It is very difficult to achieve this even with today's

surgical methods. In addition, it kills bacteria and disinfects the wound by secreting various substances with its antimicrobial effect.

Although this method of treatment is effective and inexpensive, it causes problems such as escape of larvae as a result of not applying appropriate bandaging, tickling sensation caused by maggots wandering in the wound, lack of aesthetic appeal, and increased pain in the wound area (Özkan, 2007; Fan et al., 2010). Here is all. These negativities limit the application of larval treatment.

CONCLUSION

As a result, modern dressings, dressings, growth factors, gene therapy, stem cell therapy, hyperbaric oxygen therapy, therapeutic heat and larval therapy are used as current methods in wound healing. Regardless of the method, healthcare professionals must first diagnose the underlying disease and apply up-to-date treatment and care approaches suitable for the diagnosis in order to support the normal wound healing process and accelerate tissue repair.

REFERENCES

1. Beksaç B, İlter N. Kök Hücrelerin Dermatolojide Kullanımı.(2018)
2. Bhutani S, Vishwanath, G. (2012). Hyperbaric oxygen and wound healing. Indian journal of plastic surgery : official publication of the Association of Plastic Surgeons of India, 45(2), 316–324. <https://doi.org/10.4103/0970-0358.101309>
3. Branski L, Pereira C, Herndon D. *et al.* Gene therapy in wound healing: present status and future directions. *Gene Ther* 14, 1–10 (2007).
4. Çerci E, Erdost H. (2019). Kök Hücre. Atatürk Üniversitesi Veteriner Bilimleri Dergisi, 14 (2) , 221-228

5. Dahl MV. Stem cells and the skin. *J Cosmet Dermatol*. 2012 Dec;11(4):297-306. doi: 10.1111/jocd.12008. PMID: 23174053
6. Dhivya S, Padma VV, Santhini E. Wound dressings - A review. *Biomedicine (Taipei)* 2015; 5(4): 22. [<http://dx.doi.org/10.7603/s40681-015-0022-9>] [PMID: 26615539]
7. Eaglstein WH. 2001. Moist wound healing with occlusive dressings: a clinical focus. *Dermatol Surg*. 27:175–181.
8. Fan WPL, Rashid M, Enoch S. Current advances in modern wound healing. *Wounds UK*. 2010;6(3):22-36.
9. Fletcher J. Using film dressings. *Nurs Times*. 2003 Jun 24-30;99(25) 57. PMID: 12861644
10. Greenhalgh DG. (1996). The role of growth factors in wound healing. *Journal of Trauma and Acute Care Surgery*, 41(1), 159-167.
11. Gupta A, Kowalczyk M, Heaselgrave W, Britland ST, Martin C, Radecka I. (2019). The production and application of hydrogels for wound management: A review. *European Polymer Journal*, 111, 134-151
12. Gürsoy A. (2007). "Yara Örtüsü Seçimi." *HEAD*, 4 (1), 6- 9.
13. Kumar S, Wong P, Leaper D. (2004). What is New in Wound Healing? . *Turkish Journal of Medical Sciences* , 34 (3) , 147-160. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/tbtkmedical/issue/12346/147963>
14. Kurtoğlu AH, Karataş A. (2009). "Yara Tedavisinde Güncel Yaklaşımlar: Modern Yara Örtüleri." *Ankara Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 38 (3), 211-132.
15. Niinikoski JH. (2004). Clinical hyperbaric oxygen therapy, wound perfusion, and transcutaneous oximetry. *World journal of surgery*, 28(3), 307–311. <https://doi.org/10.1007/s00268-003-7401-1>
16. Ousey K, Cook L, Young T, Fowler A. (2012) Hydrocolloids in practice made easy. *Wounds UK*. 8 (1). pp 1 – 6
17. Özkan TA, Mumcuoğlu KY. Maggot Debridement Therapy for the Treatment of a Venous Stasis Ulcer. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*.2007;64(1):31-34
18. Özmen S, Fındıkçıoğlu F, Siemionow M. (2006). KÖK HÜCRELER . *Türk Plastik Rekonstrüktif ve Estetik Cerrahi Dergisi* , 14 (3) , 187-196 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/turkplastsurg/issue/23177/247561>
19. Öztöpalan DF, Işık R, Durmuş AS. (2017). "Yara İyileşmesinde Büyüme Faktörleri ve Sitokinlerin Rolü." *Dicle Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 83-88.
20. Qin Y. (2008). Alginate fibres: an overview of the production processes and applications in wound management. *Polymer international*, 57(2), 171-180.
21. Sahni T, Singh P, John MJ. (2003). Hyperbaric oxygen therapy: current trends and applications. *Journal-Association of physicians of india*, 51, 280-288.
22. Singh MR, Saraf S, Vyas A, Jain V, Singh D. Innovative approaches in wound healing: trajectory and advances. *Artificial Cells, Nanomedicine, and Biotechnology*. 2013 Jun;41(3):202-212. DOI: 10.3109/21691401.2012.716065

23. Trudgian J.(2000) Investigating the use of Aquaform Hydrogel in wound management. *Br J Nurs* 9(14): 943–8
24. Türsen Ü. (2013). "Ülser Tedavisinde Yara Örtüleri." *Turkish Journal of Dermatology*, 7, 61-71.]
25. Wu Y, Chen L, Scott PG, Tredget EE. (2007). Mesenchymal stem cells enhance wound healing through differentiation and angiogenesis. *Stem cells*, 25(10), 2648-2659.
26. Zahedi P, Rezaeian I, Ranaei-Siadat SO, Jafari SH, Supaphol P. "A review on wound dressings with an emphasis on electrospun nanofibrous polymeric bandages" *Polym. Adv. Technol.*, 21, 77-95 (2010).

**HERBAL MANAGEMENT OF NAUSEA AND VOMITING IN PATIENTS WITH
CHEMOTHERAPY: THE GINGER EFFECT**

RN. Olgay KARABULUT

Sivas Cumhuriyet University, Institute of Health Sciences,

Professor (PhD) Mukadder MOLLAOĞLU

Sivas Cumhuriyet University, Institute of Health Sciences, Internal Medicine Nursing,

Res. Assist. Yasemin BOY

Tokat Gazi Osman University, Institute of Health Sciences, Internal Medicine Nursing,

ABSTRACT

Cancer is one of the major health problems that cause morbidity and mortality in the world and in our country. In addition to the effects of the disease process, cancer patients face many problems due to the effects of treatment. Chemotherapy, which is often used in the treatment process of cancer patients, also damages normal cells, as well as cancer cells, causing patients to experience many symptoms. Nausea and vomiting are one of the most common symptoms that cancer patients face due to chemotherapy treatment. 68% of cancer patients experience nausea and vomiting due to the disease and treatment. Nausea and vomiting cause fluid electrolyte imbalances, dehydration and nutritional disorders in patients, negatively affect the quality of life of patients and complicate the adaptation processes to treatment. This unpleasant experience, in which medical interventions are not sufficient, causes patients to look for alternative ways. Herbal methods are among the methods that chemotherapy patients most often resort to when looking for a solution to the symptom of nausea and vomiting. The most preferred herbal method for cancer patients in search of solutions to nausea and vomiting is the use of ginger. Ginger, which is used as a spice and food support in many countries around the world, has also been used as a medicinal plant for hundreds of years. It is extremely important that nurses working with cancer patients learn about nonpharmacological methods in the management of nausea and vomiting, to advise patients and their relatives on the correct information. Effective management of nausea and vomiting experienced by cancer patients due to chemotherapy will increase the quality of life of patients, ease their adaptation to treatment, and prevent the increase in the cost of health care.

Keywords: Nausea and vomiting, nursing, herbal methods, ginger

**KEMOTERAPİYE BAĞLI GELİŞEN BULANTI-KUSMANIN YÖNETİMİNDE ZENCEFİL
KULLANIMI**

ÖZET

Kanser dünyada ve ülkemizde morbidite ve mortalite nedeni olan önemli sağlık sorunlarının başında gelmektedir. Kanserli hastalar hastalık sürecinin etkileri dışında tedavi etkilerine bağlı olarak birçok sorun ile karşılaşmaktadır. Kanserli hastaların tedavi sürecinde sıklıkla başvuru kemoterapi kanser

hücreleri dışında normal hücrelere de zarar vererek hastaların birçok semptom yaşamasına neden olmaktadır. Bulantı ve kusma, kanserli hastaların kemoterapi tedavisine bağlı olarak en sık karşılaştığı semptomlardan birisidir. Kanserli hastaların %68'i hastalık ve tedavi sebebiyle bulantı ve kusma yaşamaktadır. Bulantı ve kusma hastalarda sıvı elektrolit dengesizlikleri, dehidratasyon ve beslenme bozukluklarına neden olmakta, hastaların yaşam kalitelerini olumsuz etkilemekte ve tedaviye uyum süreçlerini zorlaştırmaktadır. Medikal girişimlerin yeterli olmadığı hoş olmayan bu deneyim hastaların alternatif yollar aramasına neden olmaktadır. Bitkisel yöntemler, kemoterapi hastalarının bulantı ve kusma semptomuna çözüm ararken en sık başvurduğu yöntemler arasındadır. Kanserli hastaların bulantı ve kusmaya çözüm arayışında en çok tercih ettiği bitkisel yöntem zencefil kullanımınıdır. Dünyada birçok ülkede baharat ve gıda desteği olarak kullanılan zencefil aynı zamanda yüzlerce yıldır tıbbi bir bitki olarak da kullanılmaktadır. Kanserli hastalar ile çalışan hemşirelerin bulantı ve kusmanın yönetiminde nonfarmakolojik yöntemler hakkında bilgi sahibi olmaları, hasta ve yakınlarını doğru bilgiye yönlendirme konusunda danışmanlık yapmaları son derece önemlidir. Kanserli hastaların kemoterapiye bağlı olarak yaşadığı bulantı ve kusmanın etkin yönetimi ile hastaların yaşam kaliteleri artacak, tedaviye uyumları kolaylaşacak ve sağlık bakım maliyetinin artması önlenecektir.

Anahtar kelimeler: Bulantı ve kusma, hemşirelik, bitkisel yöntemler, zencefil

INTRODUCTION

Cancer has become a global health problem due to an increasing number of risky behaviors such as aging populations, smoking, exposure to chemicals and radiotherapy, poor eating habits and sedentary lifestyles (Bahrani et al., 2020). In 2020, 19.2 million people in the world were diagnosed with cancer and 9.9 million people died due to cancer (IARC, 2020).

Although there are different methods of cancer treatment, one of the most preferred methods is chemotherapy. Chemotherapy also damages normal cells other than cancer cells, causing patients to experience different symptoms (Baykara, 2016). Nausea and vomiting are one of the most common side effects of chemotherapy. It is known that 68% of cancer patients experience nausea-vomiting and poorly controlled nausea and vomiting cause physical, cognitive and psychosocial problems (Henson et al., 2020). Nausea is an unpleasant feeling of discomfort that can result in vomiting that occurs behind the epigastrium and throat as a result of stimulation of chemoreceptors in various ways; vomiting is defined as the contraction of the stomach muscles and the pushing of the stomach contents out of your mouth. Nausea can cause vomiting, and sometimes nausea can be alone without vomiting. (Erdoğan Yüce ve Muz, 2020). Nausea and vomiting that develop due to chemotherapy are divided into three: acute, delayed and expectant:

Acute nausea and vomiting: Occurs within 1-2 hours after administration of chemotherapy drugs and usually disappears within 24 hours. It is observed in 13-58% of patients receiving chemotherapy (Rapoport, 2017; Özdelikara and Arslan, 2017).

Delayed nausea and vomiting: This is nausea and vomiting that occurs in 15-75% of patients receiving chemotherapy and begins at least 24 hours after chemotherapy and lasts up to 5 days (Rapoport, 2017; Özdelikara and Arslan, 2017).

Anticipatory nausea vomiting: This is a learned response due to nausea and vomiting that is not well managed. After the first chemotherapy treatment, it is a condition of nausea and vomiting in other treatments with repeated consideration of the stimuli in the environment and the treatment that causes nausea and vomiting (Kurt and Kapucu 2018; Özdelikara and Arslan, 2017).

Patients resort to complementary and alternative treatment methods for symptoms that cannot be completely eliminated by pharmacological treatments. In Europe, North America and developed societies, more than 50% of patients use at least one of the taste methods, while in Turkey, the use of taste methods in patients with cancer ranges from 22.1% to 84.1%. The use of herbal treatments is becoming increasingly common, especially in cancer patients, as part of the use of alternative treatment. Nausea and vomiting in cancer patients receiving chemotherapy treatment at the control of symptoms most frequently when examining complementary and alternative treatment methods, particularly herbal products, including relaxation techniques, hypnosis, acupuncture, acupressure, yoga, meditation, massage, music, reflexology, cryotherapy, and aromatherapy, it is seen that includes. (Özdelikara and Arslan, 2017; Arslan and Özdemir, 2015).

Use of Ginger In The Management of Nausea and Vomiting

In studies conducted in our country, it is stated that the alternative treatment method that patients often resort to is mostly herbal products, and they usually prefer these products in order to provide additional benefits to treatment. (Kav et al., 2008; Özçelik and Toprak, 2015). Herbal methods are one of the methods that cancer patients receiving chemotherapy treatment often resort to for symptom resolution. Among the common names 'nettle, green teas, aloe vera, black mulberry and ginger are among the favorites (Özdelikara and Arslan, 2017). Although plants such as black mulberry, aloe vera, chamomile are known to be effective in the treatment of oral mucositis (Baharvand et al., 2017; İzgü, 2017), the most commonly used method of herbal management of nausea and vomiting due to chemotherapy is ginger. The effects of ginger on the stomach are known and practiced by societies from the past to the present (Peksoy et al., 2018). The antiemetic mechanism of ginger, which is found and widely used all over the world as a traditional antiemetic remedy, is not fully known (Chang and Peng, 2019). Most of the total production of ginger in the world is made in India, while it is grown in China, Nepal, Thailand, the Philippines, Australia, Malaysia, Nigeria, Fiji, Brazil and Mexico. Chinese have used ginger, which can be consumed aged and dried, for at least 2,500 years to facilitate digestion, to treat bleeding disorders, rheumatic diseases, toothache and respiratory disorders (Uysal Bayar, 2020). In studies on ginger, it has been widely seen that its antiemetic properties have been used. In addition, high doses of ginger can increase the effects of anticoagulant therapy and cause bleeding (Arslan, 2014).

Looking at the literature, there are studies that have found that the use of ginger is useful in managing nausea and vomiting in cancer patients receiving chemotherapy, as well as study results that have concluded that it has no benefit. Of Arslan in the first five days following chemotherapy treatment in women with breast cancer chemotherapy is the use of ginger on nausea and vomiting as a side effect of developing the study evaluated the effect of ginger was effective in reducing the use of acute or delayed nausea severity stated (Arslan, 2014). In a study conducted by Panahi and his colleagues in Iran, 78 female patients with advanced breast cancer and receiving chemotherapy were selected by a randomized method; these patients received an additional 500 mg daily for treatment. Ginger was given for the first five days of chemotherapy, and it was observed that administration of ginger reduced the degree of acute nausea observed in patients (Panahi et al., 2012). Hematologic cancer with chemotherapy in children and adolescents receiving treatment in India, Pillai and his friends in a randomized controlled study, in addition to antiemetic treatment control group placebo starch powder, ginger capsule a gram or 2 grams per body weight of the experimental group in the form of five or 6 times per day has been implemented. Ginger root powder used in the study was found to be effective in reducing the severity of acute and late-stage nausea and vomiting. (Pillai et al., 2011). Ryan et al. in

the study of daily 0.5 g-1.0 g dose of ginger supplementation significantly helpful in reducing the severity of acute nausea due to chemotherapy of adult cancer patients reveals that while Alparslan et al. in randomized controlled trials, the individuals in the experimental group in addition to standard antiemetic therapy, ginger capsules are given, and chemotherapy-induced nausea and preventing vomiting ginger in there (Ryan et al., 2012; Alparslan et al. 2012). Eghdam Zamiri et al. in a randomized controlled trial conducted with 60 cancer patients, it was determined that using ginger capsules is effective in the treatment of nausea and vomiting in women taking cisplatin and undergoing mastectomy (Eghdam Zamiri et al., 2020). A systematic literature review by Chang and Peng found that ginger intake can control especially acute vomiting due to chemotherapy (Chang and Peng, 2019). Manusirivithaya et al. in the study, adding ginger to standard antiemetic therapy in reducing nausea and vomiting due to chemotherapy is not effective because, Lee and Oh conducted a systematic review and meta-analysis study in the use of ginger in a similar manner in the management of nausea and vomiting was not effective, he said (Manusirivithaya et al., 2004; Lee and Oh, 2013). Borges et al. in the systematic study in which they included 24 studies, it was concluded that the results of ginger's benefits for the treatment of acute and late nausea and vomiting were contradictory (Borges et al., 2020).

Marx et al. in a systematic review of the literature in which they investigated the potential effect of ginger on platelet aggregation, they showed that ginger reduced platelet aggregation in four out of eight clinical trials (Marx et al., 2015). It is known that ginger can lead to life-threatening bleeding when used alone or in combination with anticoagulants. For this reason, it is extremely important that cancer patients who will use ginger receive advice from health professionals in terms of drug-plant interactions (Peksoy et al., 2018).

Conclusions and Recommendations

Patients with cancer have to experience the symptom of nausea and vomiting depending on the disease, treatment methods and other factors. For patients, this unpleasant experience often results in patients experiencing additional health problems, disrupting their treatment, and disrupting their quality of life. Nurses who care for cancer by evaluating the symptoms of the patient lived, the accurate and timely treatment of symptoms by applying preventive measures on part of nonpharmacologic methods of care by making patient and family education and counseling that you can take to control these symptoms. By managing nausea and vomiting, it will be achieved to reduce the problems experienced by patients, improve treatment adaptation processes and improve the quality of life. The use of complementary alternative treatment methods is increasingly important for cancer patients. The nurse has limited authority in the use of these methods, but the nurse must have sufficient knowledge of the complementary alternative treatment methods needed by patients, determine the complementary alternative treatment needs of patients, make plans, and take an active role in directing patients to the right address for practice. But it is necessary to be selective about the use of complementary and alternative treatment methods, and caution should be exercised about the use of methods that do not have sufficient evidence.

Nausea and vomiting due to chemotherapy is used in the literature that examine the effectiveness of ginger in reducing the symptoms of studies of different doses of ginger, giving you the the shelf life of ginger, fresh, whether the sample size of the studies, samples of the type of cancer vary, the use of different criteria to assess the prevalence and severity of nausea and vomiting, antiemetics and be different with the onset of the Ginger of the day due to characteristics such as whether it should be given different results. For this reason, it is recommended to conduct more detailed studies that examine the relationship between the nausea and vomiting symptom experienced due to chemotherapy and the use of ginger.

REFERENCES

- Alparslan GB, Özkerman A, Eskin N, Yılmaz S, Akay M, Açıkgoz A, et al. Effect of ginger on chemotherapy-induced nausea and/or vomiting in cancer patients. *J Aust Tradit-Med So.* 2012; 18 (1): 15-8.
- Arslan M, Özdemir L. Kemoterapiye bağlı gelişen bulantı-kusmanın yönetiminde kullanılan tamamlayıcı tedavi yöntemleri. *Türk Onkoloji Dergisi* 2015;30(2):82-89
- Arslan M. Meme Kanseri Kadın Hastalarda Kemoterapiye Bağlı Gelişen Bulantı, Kusma ve Öğürme Üzerine Zencefil Kullanımının Etkisi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 70 ss, Ankara, 2014.
- Baharvand M, Jafari S, Mortazavi H. Herbs in Oral Mucositis. *J Clin Diagn Res.* 2017; 11(3): 5-11.
- Bahrani SS, Varkaneh ZK, Sabziani Z, Bagheri Z, Mohamadi MA, Azami H. A Systematic Review of the Role of Medicinal Plants in the Treatment of Chemotherapy Induced Nausea and Vomiting. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 2020;24(4);7888-96.
- Baykara O. Kanser Tedavisinde Güncel Yaklaşımlar. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi* 2016;5(3):154-165.
- Borges DO, et al. Benefits of ginger in the control of chemotherapy-induced nausea and vomiting. *Rev Bras Enferm.* 2020;73(2)
- Chang WP, Peng YX. Does the Oral Administration of Ginger Reduce Chemotherapy-Induced Nausea and Vomiting?: A Meta-analysis of 10 Randomized Controlled Trials. *Cancer Nurs* 2019;42(6):14-23
- Eghdam Zamiri R, Khanbabayi Gol M. Effects of ginger capsule on treatment of nausea and vomiting in patients receiving cisplatin undergoing mastectomy: a randomized clinical trial. *IJOGI* 2020; 22(11):15-21
- Erdoğan Yüce G, Muz G. Kanser Hastalarında Tedaviye Bağlı Bulantı ve Kusmanın Yönetimi. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi* (2020), 9(2) 116-124
- Henson LA, Maddocks M, Evans C, Davidson M, Hicks S, Higginson IJ. Palliative Care and the Management of Common Distressing Symptoms in Advanced Cancer: Pain, Breathlessness, Nausea and Vomiting, and Fatigue. *J Clin Oncol.* 2020;38(9):905–914.
- International Agency for Research on Cancer (IARC) 2020.<https://gco.iarc.fr/today/data/factsheets/cancers/39-All-cancers-fact-sheet.pdf>
- İzgu N. Kanser Tedavisine Bağlı Gelişen Oral Mukozit Yönetiminde Kanıt Temelli Tamamlayıcı Tedaviler. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi* 2017;14 (4): 304-310
- Kav S, Hanoğlu Z, Algıer L. Türkiye’de kanserli hastalarda tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemlerinin kullanımı: Literatür taraması. *Uluslararası Hematoloji-Onkoloji Dergisi*, 2008;18(1):32-38.
- Kurt B, Kapucu S. Meme kanserli hastalarda progresif gevşeme egzersizlerinin kemoterapi semptomlarına etkisi: Literatür derlemesi. *Mersin Univ Sağlık Bilim Derg* 2018;11(2):235-249
- Lee J, Oh H. Ginger as an antiemetic modality for chemotherapy-induced nausea and vomiting: a systematic review and metaanalysis. *Oncol Nurs Forum.* 2013; 40(2): 163-70.
- Manusirivithaya S, Sripramote M, Tangjitgamol S, Sheanakul C, Leelahakorn S, Thavaramara T, et al. Antiemetic effect of ginger in gynecologic oncology patients receiving cisplatin. *Int J Gynecol Cancer.* 2004; 14: 1063-9.

- Marx W, McKavanagh D, McCarthy AL, Bird R, Ried K, et al. The Effect of Ginger (*Zingiber officinale*) on Platelet Aggregation: A Systematic Literature Review. PLoS ONE 2015;10(10)
- Özçelik G, Toprak D. Bitkisel Tedavi Neden Tercih Ediliyor? Ankara Med J, 2015;15(2):48-58.
- Özdelikara A, Arslan B. Kemoterapiye Bağlı Bulantı-Kusma Yönetiminde Tamamlayıcı ve Alternatif Tıp Yöntemlerinin Kullanımı. GÜSBD 2017;6(4):1-10
- Panahi Y, Saadat A, Sahebkar A, Hashemian F, Taghikhani M, Abolhasani E. Effect of ginger on acute and delayed chemotherapy-induced nausea and vomiting: a pilot, randomized, open-label clinical trial. Integr Cancer Ther, 2012;11(3):204-211.
- Peksoy S, Demirhan İ, Kaplan S, Şahin S, Arıöz Düzgün A. Tamamlayıcı ve Alternatif Tedavinin Jinekolojik Kanselerde Kullanımı. Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 1(1), 2018, 36-47
- Pillai AK, Sharma KK, Gupta YK, Bakhshi S. Anti-emetic effect of ginger powder versus placebo as an add-on therapy in children and young adults receiving high emetogenic chemotherapy. Pediatr Blood Cancer, 2011;56(2):234-238.
- Rapoport BL. Delayed Chemotherapy-Induced Nausea and Vomiting: Pathogenesis, Incidence, and Current Management. Frontiers in pharmacology. 2017;8.
- Ryan JL, Heckler CE, Roscoe JA, Dakhil SR, Kirshner J, Flynn PJ, Hickok JT, Morrow GR. Ginger (*Zingiber officinale*) reduces acute chemotherapy-induced nausea: a URCC CCOP study of 576 patients. Support Care Cance 2012;20(7):1479-89.
- Uysal Bayar F. Doğadan Gelen Mucize: Zencefil (*Zingiber officinale*). BAHÇE 2020; 49(2): 99-110

PANDEMİ SÜRECİNDE BİR MEKAN OLARAK
“EV” İN İMGESEL VE İŞLEVSEL DÖNÜŞÜMÜ

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim NACAĞ

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

ORCID: 0000-0002-4836-3981

ÖZET

2020'nin başlarında dünyayı etkisi altına alan küresel pandemi krizi, toplumsal hayatı her yönüyle etkilemiştir. Sosyal bilimciler bu krizi sağlık, ekonomi, politika, eğitim ve toplumsal boyutlarıyla ele alan çalışmalar ortaya koymaktadır. Günümüz dünyasında insanlar neredeyse bütünüyle bir kent toplumunda yaşamaktadır. Fakat pandemi sürecinin kent mekânlarına ve kentsel topluma etkisi, nispeten üzerine daha az çalışılan bir konudur. Kent-kır karşıtlığının azaldığı, kentsel yerleşim modelinin hâkim olduğu günümüzde yeni mekânsal üretimler ve deneyimler, kent sosyolojisinin güncel ilgi alanlarını oluşturmaktadır. Modern kent mekânlarında kendine özgü yeni biçimler ve toplumsallıklar üreten “ev” olgusu, pandemi sürecinde anlamını ve işlevselliğini önemli oranda dönüştürmüştür. İnsanın en temel ihtiyacından biri olan barınma, “ev” olgusunu mekânsal, işlevsel ve kültürel boyutlarıyla inceleme imkânı vermektedir. Pandemi süreci ise “ev”in kentlilerin imgesinde nasıl dönüştüğü ve gündelik hayattaki işlevinin nasıl farklılaştığı konularında bir takım göstergeler sunmuştur. Sanayileşme ve küreselleşme sonrası “ev”in toplumsal hayattaki anlamı ve işlevi nasıl farklılaştıysa, pandemiyle birlikte kritik dönüşümler ortaya çıkmıştır. Bu sempozyum bildirisinde sunulmak istenen konu, “ev”in mekânsal işlevinde ve toplumsal muhayyiledeki dönüşümün boyutlarını, çeşitli tespitlerle ortaya koymaktır. Bunu yaparken öncelikle pandemi öncesi süreçte “ev” olgusunun, kent toplumlarındaki rolüne değinilecektir. Bu rol, daha çok modern evin, geleneksel toplumlardan farklılaştığı düzeyde ele alınacaktır. Daha sonra, pandemiyle birlikte “kolektif ve bireysel düzeyde “ev”e yönelik ne tür yaklaşımlar ortaya çıktı?” ve “yeni konjonktürde ne tür toplumsal pratikler ortaya konuldu?” bu soruların cevabı tartışılacaktır. Son olarak kentlileri, pandemi dönemi kent ve ev deneyimlerinde karşılaştıkları problemler ve “ev” tahayyülleri arasındaki gerilim/çelişki kritik edilecektir.

Anahtar sözcükler: Pandemi, kentsel mekan, kent-kır karşıtlığı, “ev”.

THE TRANSFORMATION OF “HOME” WITH IMAGINARY AND FUNCTIONAL
DURING THE PANDEMIC

ABSTRACT

The global pandemic crisis has affected all aspects of social life, which has affected the world in early 2020. Social scientists have studied this crisis with its health, economy, politics, education and social dimensions. People mostly live in an urban society in today's world. However, the impact of the pandemic process on urban spaces and urban society is less studied. New spatial productions and experiences constitute the current interests of urban sociology, when urban-rural opposition is decreasing and urban settlement model prevails. The "home" phenomenon has significantly transformed its meaning and functionality which produces unique new forms and socialities in modern urban spaces during the pandemic process. The need for shelter provides the opportunity to

examine the "home" phenomenon with its spatial, functional and cultural dimensions. The pandemic process has provided some indicators on the transformation of the home image and daily functions. The meaning and function of "home" in social life have changed after industrialization and globalization and critical transformations have emerged with the pandemic. In this presentation, various determinations will be made, with the dimensions of the spatial function of the "home" and its transformation in the social imagination. First of all, the role of the "home" phenomenon in urban societies will be discussed in the pre-pandemic process. This role will be addressed mostly in the modern house, as it differs from traditional societies. Later, the answers to these questions will be discussed: "what kinds of attitudes about home emerged from a collective and individual perspective?" and "what kind of social practices have been put forward in the new conjuncture". Finally, the urbanites to be examined the problems to face in the space and home experiences and their "home" imaginations.

Keywords: Pandemic, urban space, urban-rural opposition, "home".

**COOPERATION AMONG FRENCH-SPEAKING COUNTRIES IN THE FIELD OF
TERMINOLOGY**

Vugar Alasgarov

Azerbaijan University of Languages

Tags: terminology, French language, Francophonie

Delivering a speech at the Berlin Academy in 1774, French linguist Antoine de Rivarol said: “it took more than 1000 years for the French language to become perfect.”

The author believes “words are like human beings. If numerous new words are derived from one word, that word is alive, it does not become obsolete, while isolated words are doomed to death.”

In his 24-page speech the French scientist comparing the French, Italian and English languages, shows the privileges of the first one. Later, Rivarol’s speech became a source and ideological basis for those wishing to turn French into an international language.

Speaking about the principles of globalization of a language, Belgian linguist Michèle Lenoble-Pinson said language is a common asset of all. Native speakers have felt they share a common language since the Francophonie summits were organized for the first time. Secondly, the French understand that in order to develop a language, it should be improved.

Rapid development of computer sciences in the 70s of the past century necessitated the establishment of terminology commissions in France. In the initial stage the terminology commissions had mutual relations only with one another and scientific research bodies. As time passed, the commissions began to understand the importance of international relations for more productive activity. Interministerial council on foreign cultural relations was established under the decree No 80-410 issued by the French President on June 11, 1980.

The decree determined the top priorities and common issues of the international cultural, scientific and technical cooperation among all ministries. Under the decision passed by the French government on July 3, 1996, cooperation of the terminology commissions with other French-speaking partners was included into the agenda. It first of all concerned the relations with language and terminology commissions of Canada, Belgium and Switzerland. Though there is enough information on the cooperation among the abovementioned three countries and the work done in these countries with regard to the terminology, French sources lack substantial materials on the cooperation with the French-speaking African countries in the field of terminology.

**FAALİYET GİDERLERİNİN KARLILIK VE FİRMA DEĞERİ ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ: BİST 30 ENDEKSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA**

Arş. Gör. Zekiye AKTAŞ

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
ORCID NO: 0000-0002-4912-0412

Sara FAEDFAR

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
ORCID NO: 0000-0002-5237-7948

ÖZET

Firmaların en temel amacı, sahip oldukları hisse senetlerinin değerini artırmaktır. Kar elde etmek, maliyetleri düşürmek, rekabet avantajı elde etmek, müşteri memnuniyetini sağlamak ve pazar payını artırmak gibi unsurlar da, firmaların diğer amaçları arasındadır. Bu amaçlara; gelir tablosunda yer alan, firmalarının esas faaliyetleri ile ilgili olan ve firmaların üretim maliyetlerine eklenmeyen faaliyet gider kalemleri ile ulaşmak mümkündür. Bunlar; pazarlama giderleri, araştırma geliştirme giderleri ve genel yönetim giderleridir. Bu faaliyet alanları için ayrılan bütçenin doğru ve etkin bir şekilde kullanılmasının, firmaların hem karlılıklarına hem de piyasadaki değerlerine olumlu yansımaları beklenir. Bu bağlamda; faaliyet giderlerinin karlılık ve firma değeri üzerindeki etkisi araştırılmaya değer bulunmuştur.

Literatürde, faaliyet giderini oluşturan bileşenlerin (arge giderleri, genel yönetim giderleri ve pazarlama giderleri) her birinin, ayrı ayrı karlılık üzerindeki etkisini inceleyen çok sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Türkiye’de, faaliyet giderlerinin bir bütün olarak karlılık üzerindeki etkisini konu alan çalışma sayısı ise oldukça sınırlıdır. Bu çalışmada, faaliyet gider kalemleri olan arge giderleri, genel yönetim giderleri ve pazarlama giderlerinin sadece karlılık üzerindeki etkisi değil aynı zamanda firma değeri üzerindeki etkisi de araştırılmış, karlılık göstergesini temsil etmesi için net dönem karı, faaliyet karı gibi kalemler yerine; muhasebe temelli oranlar tercih edilmiş, kontrol değişkenlerinin eklenmesi ile kurulan model zenginleştirilmiş ve güncel bir veri seti ile çalışılmıştır. Bu farklılıklar, çalışmaya özgün bir değer katmaktadır.

Bu çalışmanın amacı; faaliyet giderlerinin karlılık ve firma değeri üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Çalışmanın örneğini, günümüz itibarıyla BİST-30 endeksinde işlem gören firmaların, 2006-2020 yılları arasındaki verileri oluşturmaktadır. Firma karlılığını ölçmek için aktif karlılık oranı ile özsermaye karlılık oranı; firma değerini ölçmek için ise Tobin Q oranı kullanılmıştır. Araştırma-geliştirme giderleri, pazarlama giderleri ve genel yönetim giderleri; faaliyet gideri değişkeninin alt kalemleridir. Ayrıca, modele kaldıraç oranı ve firma büyüklüğü olmak üzere iki adet kontrol değişkeni eklenmiştir. Çalışmada, panel regresyon analiz yöntemi kullanılmıştır. Karlılık göstergelerinden biri olan aktif karlılık oranı ile genel yönetim giderleri arasında anlamlı-negatif; arge giderleri ile anlamlı-pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Borç kullanımındaki artış, aktif karlılık oranını azaltmaktadır. Aktif karlılık oranında olduğu gibi; genel yönetim giderleri ile kaldıraç oranının özsermaye karlılık oranı üzerindeki etkisi de negatiftir. Arge giderlerinin özsermaye karlılık oranı üzerindeki etkisi anlamsız iken; pazarlama giderleri ile arasındaki ilişki anlamlı ve negatiftir. Firmalar büyüdükçe özsermayeden elde ettikleri karda da artış yaşanmaktadır. Son olarak, faaliyet giderlerinden sadece arge giderlerinin, Tobin Q oranı üzerindeki etkisi anlamlı bulunmuştur.

Etki düzeyi ise pozitiftir. Ayrıca, karlılık oranlarının aksine; kaldıraç oranı ile Tobin Q oranı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Faaliyet Giderleri, Karlılık, Firma Değeri

THE EFFECT OF OPERATING EXPENSES ON PROFITABILITY AND FIRM VALUE: AN APPLICATION ON BIST-30

ABSTRACT

The main objective of firms isto increase the value of their stocks. Also, factors such as gaining profit and competitive advantage, reducing costs, ensuring customer satisfaction and increasing market share are among the other goals of firms. These objectives can be reached by "operating expense" items in the income statement, which are related to the main activities of the firms and are not added to the production costs. These costs include marketing, R&D and general administrative expenses (G&A). It is expected that an optimal budget allocation will positively affect both the profitability and market value of firms. Thus, the effect of operating expenses on profitability and firm value makes this problem worthy of additional research.

Based on literature review, there are many studies on the impact of each operating expenses components such as R&D, G&A and marketing expenses separately on profitability. In Turkey, the number of studies on the effect of profitability on operating expenses as a whole is quite limited. In this study, the impact of operating expense items is investigated on both profitability and firm value. In addition, as profitabilty indicator accounting-based ratios were used instead of net profit or operating profit. Beside these factors, developing regression models by adding control variables on an up-to-date dataset adds a unique value to our study.

The purpose of this study is to investigate the effect of operating expenses on profitability and firm value. The analysis is performed by using a panel data from 23 firms on BIST-30 from the year 2016 to 2020. ROA and ROE are used as profitability indicators while Tobin Q is used as firm value indicator which are considered as dependent variables. Operating expenses are considered as independant variables and leverage and firm size as control variables. According to the results of panel regression analysis, while the effect of ROA on G&A expenses is significantly negative; its effect on R&D expenses is significant and positive. Also an increase in debt decreases the rate of ROA. The effect of G&A expenses and leverage on ROE is negative as well. On the other hand, while the effect of R&D expenses on ROE is insignificant, its relationship with marketing expenses is significantly negative. Among operating expenses only the effect of R&D expenses on Tobin Q was found to be significant and positive. Lastly, unlike the profitability rates, there is a significantly positive relationship between leverage and Tobin Q.

Key Words: Operation Expenses, Profitability, Firm Value.

**KREDİ DERECELENDİRME NOTLARININ FİNANSAL PİYASALARA ETKİLERİ:
BORSA İSTANBUL ENDEKSLERİ ÜZERİNE BİR OLAY ANALİZİ**

Doç. Dr. Ahmet KURTARAN

Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCID: 0000-0003-1780-2491

Alperen Tuğrul ÇİFTÇİ

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
ORCID: 0000-0002-0106-0377

Sara FAEDFAR

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
ORCID: 0000-0002-5237-7948

Arş. Gör. Zekiye AKTAŞ

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
ORCID: 0000-0002-4912-0412

ÖZET

Küreselleşme ile beraber ülkelerin ticaret ağları genişlemiştir. Genişleyen bu ticaret ağıyla; yatırım araçlarının çeşitliliğinde de artış yaşanmıştır. Artık yatırımcılar, kendi ülkelerinin dışında farklı yatırım araçlarına yatırım yapabilir hale gelmişlerdir. Bu gelişmeler dahilinde piyasa oyuncularını için bilgiye ulaşmak daha önemli olmuş, buna bağlı olarak da yatırımcılar açısından riskler artmıştır. 19.yüzyılın başlarında yatırım araçlarında ortaya çıkabilecek riskleri belirleme misyonunu kredi derecelendirme kuruluşları üstlenmiştir. Kredi derecelendirme kuruluşları zamanla gelişerek finansal piyasaları etkileyebilecek bir otorite haline gelmiştir. Dolayısıyla bu durum, konunun önemini artırmış ve böylelikle kredi derecelendirme notlarının, finansal piyasalar üzerindeki etkisi araştırılmaya başlanmıştır. Yerli ve yabancı literatürde, konu ile ilgili çeşitli çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmada ise, konu daha geniş bir zaman aralığında ele alınmış ve etkinin farklı endekslerdeki yansımaları ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışma ile; Türkiye piyasası hakkında genel bir çerçeve sunulması, verilen notlar karşısında yatırımcıların nasıl pozisyon aldıkları hakkında bir fikir verilmesi ve verilen notlar karşısında endekslerin duyarlılık seviyelerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada, Fitch, Standard& Poors ve Moody's adlı üç kredi derecelendirme kuruluşunun 2001-2018 yılları arasında Türkiye'ye vermiş oldukları kredi derecelendirme notlarının, endeks getirileri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmanın örneklemini, Borsa İstanbul'da yer alan 9 endeks (BIST 100, BIST Mali, BIST Banka, BIST Hizmet, BIST Sanayi, BIST Ticaret, BIST Yatırım Ortaklığı, BIST Sigorta, BIST Tüm) oluşturmaktadır. Çalışmada olay analiz yönteminden yararlanılmış. Bu bağlamda, söz konusu endekslerin, kredi derecelendirme notlarının açıklanmasından 10 gün önceki ve açıklandıktan sonraki 10 günlük ortalama anormal getirileri ile kümülatif ortalama anormal getirileri hesaplanmıştır. Ayrıca çalışmada, kredi notları pozitif, negatif ve durağan olmak üzere üç farklı şekilde ele alınmış olup; olay öncesi ve sonrası getiriler arasında anlamlı bir fark olup olmadığı t-testi yöntemi kullanılarak test edilmiştir. Yapılan değerlendirmeler; kredi derecelendirme notlarının genel itibarıyla anormal getiriler üzerinde ters bir etki yaptığını göstermiştir. Derecelendirme

kuruluşları tarafından verilen negatif notlar sadece Bist Mali ve Bist Banka endeks getirileri üzerinde negatif etkiye neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kredi Derecelendirme, Borsa İstanbul, Olay Analizi, Kredi Notu

**THE EFFECTS OF CREDIT RATING NOTES ON FINANCIAL MARKETS: AN
EVENT ANALYSIS ON BORSA ISTANBUL INDICES**

ABSTRACT

Globalization has expanded Countries' trade networks which has led to an increase in the diversity of investment tools. Now, there are different investment types that investors can choose from outside of their own countries. Given these developments, it has become more important for market players to access information, and accordingly, risks have increased for investors. Since the beginning of the 19 th century, credit rating agencies have undertaken the mission of identifying risks that may imbedded in investment vehicles. Credit rating agencies have evolved over time and become an authority that can influence financial markets. Thus, the current situation and the effect of credit ratings on financial markets has recently begun to be investigated. Based on a review of Turkish and foreign research literature, there have been various papers presenting investigations of credit rating agencies. In this study, the issue was handled in a wider time span and the results of its effect in different indices were tried to be revealed. Also with this study; It is aimed to present a general framework about the Turkish market, to give an idea about how investors take positions against the given scores, and to reveal the sensitivity levels of the indices against the given scores.

In this study, the effect of credit rating scores given to Turkey by three major credit rating agencies- Fitch, Standard & Poors and Moody's, was investigated on the index returns between the years 2001 to 2018. The sample of the study consists of 9 indices- BIST 100, BIST Financial, BIST Banks, BIST Services, BIST Industrials, BIST W. and RETAIL TRADE, BIST Investment Trust, BIST Insurance and BIST All Shares in Borsa Istanbul. Event analysis method was used in the study. According to our approach, the average abnormal returns and cumulative average abnormal returns of these indices for 10 days before and after the announcement of the credit rating scores were calculated. In addition, credit ratings are handled in three different ways as positive, negative and stable; so The t-test method was used to test whether there is a significant difference between the pre and post event returns. According to the results, credit ratings generally have an adverse effect on abnormal returns and the negative rating scores given by rating agencies only had a negative effect on the index returns of BIST Financial and BIST Banks.

Anahtar Kelimeler: Credit Rating, Borsa Istanbul, Event Analysis Method, Credit Score.

THE NOTION OF TIME IN *OEDIPUS THE KING*

Dr. Öğr. Üyesi Işıl ÖTEYAKA

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Orcid: 0000-0002-5792-5261

Sophocles' *Oedipus the King* is a play about Oedipus as a rational individual in search for self-knowledge and identity, yet at the same time as a man conceived as an "unnatural" being, a tragic figure throughout his search for his origins. On his way to his "unnatural"ness culminated in parricide and his marriage to his mother, Oedipus is put into a web of intermingled concepts such as fate and free will, rationality and ignorance, appearance and reality which he can neither escape from nor change. Presenting Oedipus as a tragic hero, Sophocles puts emphasis upon the notion of time, for it is the course of time and simultaneously conceptualization of time through memories that construct Oedipus' present destiny and reality. Time in the play becomes the measure of identification of the events. Oedipus' discovery of his true identity is actually his discovery of his past and his re-constructing of his present. Sophocles juxtaposes past and present so skilfully that it becomes impossible to explain one of them without referring to the other. So, manifestation of past constructs Oedipus' present and brings a meaningful reality to it forming a complete version of Oedipus' fractured identity. Accordingly, the aim of this paper is to examine Oedipus' character development and identification of events through the lens of time depicted in the text.

Key Words: Oedipus the King, destiny, time.

TAX INSTRUMENTS OF SHADOW CAPITAL WITHDRAWAL BY FINANCIAL INTERMEDIARIES

Inna Tiutiunyk

Doctor of Economics, Associate Professor

Sumy State University, Ukraine

ORCID: 0000-0001-5883-2940

ABSTRACT

The shadowing of the economy is a consequence of economic processes, which consist of the growth of the global economic crisis, European integration, and globalization processes in the country. Today, income shadowing operations are actively supported in all spheres of society and at all levels. The high level of corruption and bureaucracy in the country, the complexity of opening and further doing business contribute to the diversification of channels that introduce capital and increase their use. Modern challenges of economic development that create for businesses in Ukraine, encourage them to use various ways to optimize and reduce possible costs of the production cycle. Businesses are increasingly trying to hide their income, implementing various schemes of shadow capital withdrawal and their subsequent legalization. The paper analyzes the mechanisms of capital shadowing within the insurance, investment, banking, stock and other channels. The volume of economic losses in the context of each of the channels is determined. One of the most threatening consequences of the shadow activity of financial intermediaries is the formation of a high level of tax gaps in the country, which is proposed to mean the number of uncollected tax payments due to the use of shadow withdrawal schemes. Based on the results of the analysis, a conclusion about the important role of financial intermediaries in shadow financial transactions in Ukraine is made. The expediency of strengthening control over the activities of financial intermediaries in terms of preventing their participation in shadow transactions has been updated.

Keywords: tax competitiveness, shadow economy, financial intermediaries, tax gap, capital withdrawal

Acknowledgements

This research was funded by the grant “Quadrocentric recursive model of de-shadowing of Ukraine’s economy for growth of its macroeconomic stability” (0120U104798, funding – National Research Foundation, 2020-2021) and the grant from the Ministry of Education and Science of Ukraine (grant number 0120U100473).

**THE TREND OF FOOD DELIVERY APPLICATIONS AFTER COVID-19
PANDEMIC**

Sarintthree Udchachone

Mahasarakham Business School
Mahasarakham University, Mahasarakham, Thailand

The study aimed to seek customers' trend of using food delivery applications (Apps) after the pandemic. Therefore, the objectives were to understand customer behaviors' who adopted food delivery applications and support the future's marketing plan. The sample was randomly selected from 150 undergrad students who were major technology adopters or knew as Generation Z. Online survey was used to comply with the Covid-19 restrictions avoiding social contact. Google form was designed and distributed to collect the data. The results showed that after the COVID-19 epidemic, adopters trend to continue using food delivery apps because of convenience and reduce risk from the breakout. Senior year students tended to the largest group of adopters (76.2%) compared to other years. The most favorite applications were listed as follows: Foodpanda (65%), Grab food (35%). The study also found that the popularity depends on the services and marketing promotion of the providers. However, in the study conducted after the first wave of the pandemic in Thailand, the results showed that adopters carried on using food ordering apps at 95.2%. Hence, food ordering applications are expected to increase after the coronavirus outbreak. As a result, food delivery apps benefit both customers and foodservice providers to increase convenience and reduce the risk of the COVID-19 epidemic. In addition, the study found that time and climate were also the factors to manipulate customers to choose apps over dine-in.

Keywords: Food Delivery, Mobile Applications, Technology Trends

TURKEY AND THE MIDDLE EAST

**HOW CAN WE EXPLAIN THE ANIMOSITY BETWEEN ANKARA AND RIYADH
AND FRIENDSHIP BETWEEN ANKARA AND DOHA?**

Vlad Lim

Nazarbayev University

Abstract

The minor event that occurred in unremarkable Tunisia turned to be devastating for several countries and leaders of the Middle East. It extended throughout the Arab World significantly changing the region. This influential event would later be called the Arab Spring. The wave of demonstrations and rebels forced several long-established autocrats to step down. The power vacuum that emerged after the Arab Spring with the weakening of traditional regional powers of Iraq, Egypt and Syria has been attempted to be filled by Qatar and Turkey. Qatar's ambitions were alarming for Saudis domination in the region. Turkey-Qatar support of Muslim Brotherhood challenged Saudi-UAE security and status in the region, which opposed the overthrow of fellow dictators (Aras and Akpınar, 2017). Eventually, in June 2017, Saudi Arabia and other GCC states imposed a blockade on Qatar. Saudi-led coalition blamed Qatar for sponsoring terrorist groups in the region, broadcasting propaganda on its popular news agency Al-Jazeera, and developing close relations with Iran, the country, which has been viewed as the biggest threat for the Gulf States since the revolution in 1979¹. However, the intended effect from the blockade has never occurred. One of the biggest factor that helped Qatar to endure crisis and stay independent is its close relationship with Turkey. Once the blockade was imposed, Turkey immediately rushed in to help its little but wealthy Gulf ally sending planes of food and establishing its military base (Baskan, 2019; Baskan and Pala, 2020). In response to Turkey's pro-Qatar policy, Saudi Arabia, Egypt and the UAE immediately undertook measures that went against the Security interests of Turkey. Namely, the countries held a meeting with YPG and PKK: the People's Protection Unit and Kurdistan Workers' Party respectively (Baskan and Pala, 2020). The growing influence of YPG in Syria threatens Turkish security and it became a primary objective for Turkey to eliminate Kurds from Northern Syria. The following military interventions to Syria were made by Turkey in

---

¹ "Qatar-Gulf crisis: All the latest updates," Al Jazeera, <http://www.aljazeera.com/news/2017/06/qatar-diplomatic-crisis-latestupdates-170605105550769.html>.

2016, 2018 and 2019, which allowed Turkey to establish control over some Syrian territories. Nevertheless, Turkey's pro-Qatari policy turned out to be politically costly and still raises many questions because, from a solely economic perspective, it would be more rational for Turkey to take at least neutral position provided that Qatar has much less resources than Saudi Arabia and UAE, whilst the latter has a bigger population and more attractive markets (Baskan and Pala, 2020). Thus, Turkey's straightforward support was at a minimum risky enterprise from financial and economic viewpoints.

TÜRKİYE ve İSVEÇ ÖZELİNDE YENİLENEBİLİR ENERJİ POLİTİKALARININ VE UYGULAMA PERFORMANSLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Doç. Dr. İmam Bakır KANLI

Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
ORCID NO: 0000-0002-5715-8752

Kübra Ülkü ÇELİK

Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
ORCID NO: 0000-0002-0016-1408

ÖZET

Bir ülkenin sahip olduğu enerji kaynakları veya enerjide dışa bağımlılığı, uluslararası ölçekte politik-ekonomik gücünü etkileyen başlıca faktörlerden birisidir. Sanayileşmenin ve teknolojinin hızla geliştiği ve buna bağlı olarak kentleşme sürecinin hızlandığı bu dönem, enerji kaynaklarına yönelik talebi daha da arttırmıştır. Özellikle yenilenemeyen enerji kaynaklarının rezervlerinin sınırlı ve diğer yandan çevreye de zararlı olması, küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi sorunlara sebebiyet vermesi, hükümetlerin yürüttüğü geleneksel enerji politikalarını dönüştürmelerinde etkili olmuştur. Bu bağlamda sorunların çözülebilmesi için alınacak tedbirler arasında; çevre dostu, alternatif enerji kaynaklarına yönelik politikaların geliştirilmesi ve buna göre uygulamaların yapılması büyük önem taşımaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları; geleneksel kaynaklara kıyasla çevreye olumsuz etkilerinin çok daha düşük olması, rezervlerinin sonsuz olması, kaynağının doğal halde bulunması ve ithal edilmesine gerek duyulmaması gibi etkenlerle özellikle son on yılda daha bir ön plana çıkmıştır. Türkiye ise, jeopolitik konumunun bir getirisi olarak yenilenebilir enerji kaynakları rezervi açısından potansiyeli yüksek bir ülkedir. İşte bu çalışma; araştırmanın öznesi olan ülkelerin, yenilenebilir enerji politikalarını ve uygulama performanslarını ele almaktadır. Çalışmanın; literatüre yapacağı katkının dışında, gerek fosil yakıtların kullanımı sonucu oluşan olumsuzluklara, gerekse küresel ölçekli çevre sorunlarıyla mücadelede yapacağı katkı ve bu bağlamda da politika yapıcılara yol gösterici olacağı için, önemli olacağı düşünülmektedir. İsveç ve Türkiye'deki yenilenebilir enerji politikalarını ve uygulama performanslarını karşılaştırmalı şekilde analiz ederek alternatif enerji kaynaklarının önemini ortaya koymak ve Türkiye için çevre politikası özelinde önerilerde bulunmak; çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Çalışmanın kapsamı, önümüzdeki yıllarda enerjisini tamamen yenilenebilir kaynaklardan sağlamayı hedefleyen İsveç ve kademeli olarak yenilenebilir enerjiye geçmeyi benimseyen Türkiye'nin izledikleri politikalar ve uygulamalar ile sınırlandırılmıştır. Nitel araştırma yöntemi uygulanan çalışmada; literatür taraması yapılmış, ilgili kurum ve kuruluşların yayınladıkları teknik raporlardan istifade edilmiş ve elde edilen veriler analiz edilerek bulgulara ulaşılmıştır. Bu bulguların değerlendirilmesini müteakip yapılan önerilerle de çalışma sonuçlandırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Çevre, enerji politikası, iklim değişikliği, küresel ısınma, yenilenebilir enerji.

A COMPARISON OF TURKEY AND SWEDEN IN THE CONTEXT OF RENEWABLE ENERGY POLICIES AND THEIR IMPLEMENTATION PERFORMANCE

ABSTRACT

The energy resources of a country or its dependence on foreign energy, is one of the main factors affecting its political-economic power at international scale. At a period, where the urbanisation process has accelerated rapidly in connection with industrialisation and technological development, energy demand has also increased. In particular, the limited reserves of non-renewable energy resources, which are also harmful to the environment, causing problems such as global warming and climate change, have been effective in transforming the traditional energy policies of governments. In

this context, among the measures to be taken to solve the related problems; it is of great importance to develop policies for environment friendly, alternative energy resources and to implement practices accordingly. Renewable energy sources have come to the fore especially in the last decade due to the factors such as its negative effects on the environment are much lower compared to traditional resources, its reserves are infinite, natural and do not need to be imported. Turkey, due to its geopolitical location, is a high potential country in terms of renewable energy sources. This study examines the renewable energy policies and implementation performance of the countries that are the subject of the research. Apart from the contribution of the study to the literature, it is thought to be important because it will contribute to the fight against both the negative consequences of the use of fossil fuels and the global environmental problems and in this context will be important as it will be a guide for policy makers. Sweden and Turkey's renewable energy policies and their implementation performance demonstrates the importance of alternative energy sources through a comparative analysis and make recommendations on specific environmental policy for Turkey constitutes the main purpose of the study. The scope of the study has been limited with the policies and practices of Sweden, aiming to provide its energy completely from renewable sources in the coming years and Turkey, planning to gradually switching to renewable energy. In the study based on qualitative research method, the literature was reviewed, the technical reports published by the relevant institutions and organizations were used and the findings were reached by analysing the obtained data. Following the evaluation of these findings, the study was concluded with the recommendations made.

Keywords: Environment, energy policy, climate change, global warming, renewable energy.

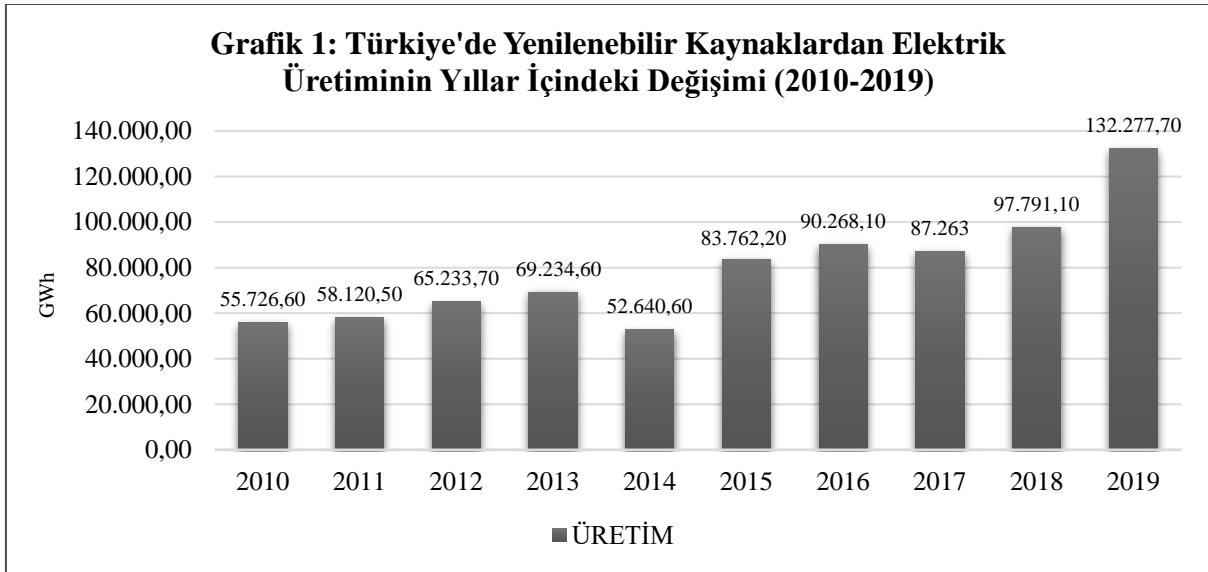
1. GİRİŞ

İnsanlığın başlangıcından beri yürütülen tüm üretim faaliyetlerinin ana girdisi konumunda bulunan enerji kavramı, bir ülkenin iç ve dış politikasını şekillendiren en önemli faktörlerden birisidir. Dünya üzerinde enerji kaynaklarının dağılımının dengeli bir şekilde olmaması; geçmişten günümüze süregelen diplomatik krizlerin, işgallerin hatta kıtaları aşan savaşların arka planında yer alan yadsınamayacak bir gerçektir. Birinci Endüstri Devrimi ile artan makineleşme ve sanayileşme, bilişim ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, kentleşme oranının giderek artmasına koşul olarak enerjiye duyulan ihtiyaç daha da arttırmıştır. Dünya Bankası istatistiklerine göre Türkiye, gereksinim duyduğu enerjinin yaklaşık %70'ini ithalat yoluyla karşılamaktadır (www.data.worldbank.org/ 2021). TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Raporu'na göre ise, Türkiye ekonomisindeki ithalat giderleri arasında enerji ithalatının payı yaklaşık %22'dir (www.tuikweb.tuik.gov.tr/ 2021).

Fosil yakıtların kullanımı sonucu atmosfere salınan karbondioksit (CO₂), azot oksit (NO), metan (CH₄) gazı çevreye ciddi ölçüde negatif dışsallık yaymaktadır. Ortaya çıkan bu zararlı gazlar sera etkisine neden olmakta; hızla artan sera gazı emisyonu ise küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi önemli çevre sorunlarına neden olmaktadır. TÜİK verilerine göre Türkiye'nin 1990 yılına oranla fosil yakıt kullanımına paralel olarak karbon emisyonlarında %50'lik bir artış gözlenmiştir (www.iklimhaber.org/ 2021). Enerji üretiminde kaynak tercihinin öncelikle fosil yakıtlardan yana kullanılması, uzun vadede hem çevresel hem de ekonomik boyutta ülkelere ciddi olumsuz geri dönüşler yaşatmaktadır. British Petrol (BP) 2020 Dünya Enerjisi İstatistiksel İncelemesi Raporu'na göre bu hızda süregelen enerji tüketimi tutumunun devam ettirilmesi durumunda mevcut rezervler

arasında kömürün; yaklaşık 100-120, petrol ve doğalgazın ise yaklaşık 50 yıl içerisinde tükenebileceği tahmin edilmektedir (BP 2020: 14, 32, 44). Bu açıdan gelecek nesillerin de yaşamsal faaliyetleri boyunca enerji kaynaklarına ihtiyaç duyacakları göz önünde bulundurulursa, sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde daha temiz ve yaşanabilir bir ortamın devam ettirilebilmesi için mevcut üretim ve tüketim tercihinin değiştirilmesi önem arz etmektedir. Uluslararası düzeyde son derece etkin ve yönlendirici bir kuruluş olan Avrupa Birliği (AB) bu doğrultuda birtakım yenilenebilir enerji hedefleri belirlemiş ve üye ülkelere örnek teşkil etmiştir. Bu hedefler arasında 1.000.000 fotovoltaik güneş enerjisi, 10.000 MW rüzgâr enerjisi ve 10.000 MWth biyokütle enerjisi yer almaktadır (Özkaya 2004). Yine AB tarafından 2007 yılında “Yenilenebilir Enerji Yol Haritası” programı sürdürülebilir bir gelecek için sera gazı emisyonlarını en az düzeye indirmek doğrultusunda benimsenmiştir. Yenilenebilir enerji komisyonları bu çerçevede birtakım hedefler belirlemiş ve AB üyesi ülkeleri de bu konuda yönlendirmiştir. Buna göre 2020 yılına kadar AB bünyesinde yenilenebilir enerji kullanımını %20’ye, ek olarak biyokütle enerjisi kullanımını da en az %10’a yükseltmek her üye ülkeye bir yükümlülük olarak getirilmiştir (www.iea.org/ 2021).

Hem ülke ekonomisine getirdiği mali yük hem de çevreye yaydıkları negatif dışsallıklar nedeniyle geleneksel enerji kaynaklarından uzaklaşıp daha maliyetsiz ve temiz alternatif kaynak arayışlarına gidileceği bilinen bir gerçektir. Fosil yakıtların kullanım ömrünün gün geçtikçe azalması buna karşılık enerjiye olan ihtiyacın ise sürekli bir şekilde artıyor olması gerçeği düşünülürse hükümetler, enerji ihtiyacını kesintisiz sağlayabilecek kaynaklara yönelik enerji politikalarında birtakım dönüşümler gerçekleştirmektedir. Bu perspektiften bakıldığı zaman Türkiye’nin; %70 gibi ciddi bir oranda gerçekleşen enerji ithalatında da anlaşılacağı üzere kömür, petrol, doğal gaz gibi fosil yakıtların ülke ekonomisine ağır yükler getirdiği görülmektedir. Buna karşılık jeopolitik konumundan istifadeyle; özellikle Batı Anadolu’daki fay hattının bir getirisi olarak jeotermal enerji, yıllık yaklaşık 2700 saatlik güneşlenme süresiyle güneş enerjisi (www.enerji.gov.tr/ 2021), üç tarafı denizlerle çevrili olmasından dolayı rüzgâr enerjisi gibi yenilenebilir kaynakları kullanma potansiyeli son derece elverişli bir ülkedir. Yürütülen enerji politikasının başlıca hedefi de yüksek ithalat giderine sebep olan enerji kaynağı tercihinin çok daha düşük maliyetli ve çevre dostu alternatif enerji ile teknolojik gelişmelere paralel olarak kademeli bir şekilde değiştirmektir.

Kaynak: TEİAŞ'tan yararlanılmıştır. Erişim adresi: <https://www.teias.gov.tr/tr-TR/turkiye-elektrik-uretim-iletim-istatistikleri> Erişim tarihi: 10.04.2021

Grafik 1'de de görüleceği üzere Türkiye'de yaklaşık son 10 yılda elektrik üretiminde yenilenebilir kaynakların payının çoğunlukla arttığı söylenebilir.

Tablo 1: Türkiye'de Yenilenebilir Kaynaklara Göre Elektrik Üretimi (2019)

ENERJİ KAYNAĞI	GWh
Hidrolik	88.822,8
Güneş	9.249,8
Rüzgâr	21.730,7
Jeotermal	8.951,7
Biyokütle	3.522,7
TOPLAM	132.277,7

Kaynak: TEİAŞ'tan yararlanılmıştır. Erişim adresi: <https://www.teias.gov.tr/tr-TR/turkiye-elektrik-uretim-iletim-istatistikleri> Erişim tarihi: 10.04.2021

Tablo 1'e bakıldığında ise elektrik üretiminde yenilenebilir kaynaklar arasında en çok tercih edilen enerji türünün hidrolik olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin enerji politikasında gerçekleştirmek istediği bu dönüşümde, teşvik edici bir unsur olarak örnek ülke uygulamaları önemli rol oynamaktadır. Bu doğrultuda Paris İklim Değişikliği Anlaşması yenilenebilir enerji hedeflerini hayata geçiren ilk AB ülkesi olmasıyla ön plana çıkan İsveç hükümeti, günümüzde enerjisinin %50'den fazlasını yenilenebilir kaynaklardan temin etmesi ile enerji dönüşümü konusundaki en başarılı örnek ülkelerden birisi olmuştur. Dünya Ekonomik Forumu'ndan elde edilen veriler doğrultusunda; yenilenebilir enerji konusunda çok daha radikal adımlar atmaya hazırlanan İsveç hükümetinin hedeflerinin başında, 2040 yılına kadar enerji üretimini tamamen yenilenebilir kaynaklardan elde edebilmek gelmektedir (www.weforum.org/ 2021). İsveç hükümeti

bu amaç doğrultusunda 2045 yılına kadar sıfır sera gazı emisyonu çalışmalarını da devam ettirmektedir (www.government.se/ 2021).

Yürütülen çalışma; günümüzde yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik talebin giderek artmasının arkasında yatan nedenleri, araştırmanın öznesi olan ülkelerin yenilenebilir enerji hedeflerinde ve uygulama performanslarında ne ölçüde başarıya ulaşabildikleri soruları üzerine oluşturulmuştur. Çalışmada örnek ülke olarak İsveç'in seçilme sebebi, Türkiye'ye göre çok daha radikal bir tutumla alternatif enerjiye geçmeyi hedeflemesidir. Çalışmanın; literatüre yapacağı katkının yanı sıra kömür, petrol gibi fosil yakıtların kullanımı sonucu oluşan olumsuzlukların çözülebilmesi ve küresel ölçekli çevre sorunlarıyla mücadelede, ulusal düzeyde aktif rol oynayan politika yapımcıların, geleceğin enerji kaynakları olarak tanımlanan güneş, rüzgâr gibi alternatif enerjilere yönlendirilmesi açısından da önemli olacağı düşünülmektedir. İsveç ve Türkiye'deki yenilenebilir enerji politikalarını ve uygulama performanslarını karşılaştırmalı olarak analiz ederek yenilenebilir enerji kaynaklarının önemini ortaya koymak ve Türkiye için kamu politikası bağlamında, çevre politikası özelinde önerilerde bulunmak, çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Çalışmanın kapsamı, yaklaşık 20 yıl içerisinde enerjisini tamamen yenilenebilir kaynaklardan elde etmeyi hedefleyen İsveç ve kademeli olarak yenilenebilir enerjiye geçme yöntemi benimseyen Türkiye'nin izledikleri politikalar ve uygulamaları ile sınırlandırılmıştır. Nitel araştırma yöntemi uygulanan çalışmada; literatür taraması yapılmış, ilgili kurum ve kuruluşların yayınladıkları teknik ve istatistiki raporlardan istifade edilmiş ve elde edilen veriler analiz edilerek bulgulara ulaşılmıştır. Bu bulguların değerlendirilmesini müteakip yapılan önerilerle de çalışma sonuçlandırılmıştır.

2. TEMEL KAVRAMLAR ve TEORİK ÇERÇEVE

Bu kısım, araştırmanın temel sorusunu oluşturan kavramların teorik ve birbirleriyle bağlantılı şekilde ele alındığı bölümdür. Literatürde yer alan metinlere, yasal dayanaklara, ulusal ve uluslararası kuruluş raporlarına atıflar yapılarak çalışmanın temel çerçevesi çizilmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın ana hatlarını oluşturan çevre, yenilenebilir enerji ve yenilenebilir enerji politikaları kavramları detaylı bir şekilde açıklanacaktır.

2.1. Çevre Kavramı

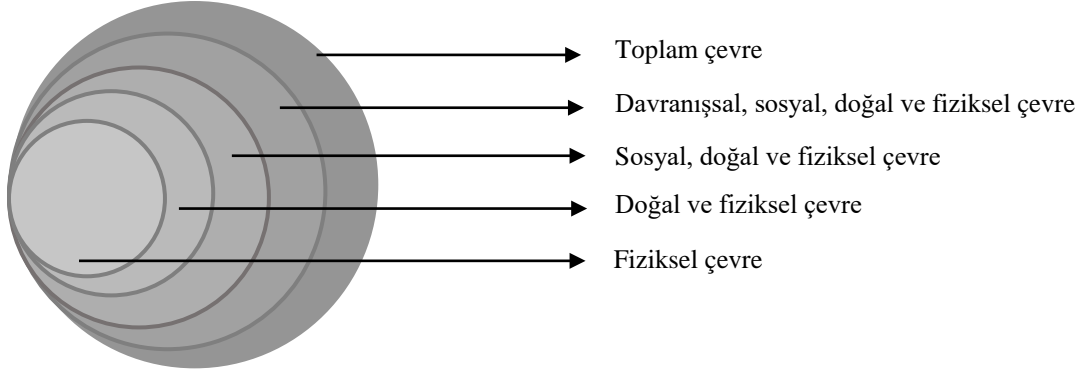
Günlük hayatta sıkça karşımıza çıkan çevre kavramına ilişkin pek çok tanım bulunmaktadır. Özellikle Türk Dil Kurumu kavrama yönelik oldukça kapsamlı bir çerçeve çizmiştir. Sözlükte en genel haliyle çevre; herhangi bir şeyin yakını olarak tanımlanmıştır. Kavrama ilişkin; bireylerin bulunduğu sosyolojik ortam, benzer alanlarda ilgili olan kişilerin oluşturduğu bütün, bir kişiyle ilişkisi bulunan kimseler topluluğu, muhit gibi mecaz anlamlı tanımlamalar da mevcuttur. Çevre kavramı toplum bilimci özeline indirgenecek olursa ise, insan hayatının şekillenmesinde etkisi olan sosyo-kültürel etkenler olarak tanımlanmaktadır (www.sozluk.gov.tr/ 2021). Oxford Öğrenci Sözlüğü ise çevreyi, canlıların yaşamlarını devam ettirdikleri doğal ortam olarak tanımlamıştır (www.oxfordlearnersdictionaries.com/ 2021). Çevre kavramının kökenine inildiğinde Farsça'da çabuk, hızlı olmak anlamlarına gelen çevik sözcüğünden; Eski Türkçe'de ise çevirmek, döndürmek anlamına gelen çevür- fiilinden türetilerek -a sonekiyle bağdaştırıldığı görülmüştür (www.nisanyansozluk.com/ 2021).

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) çevre kavramını; bir organizmanın oluşmasını, büyümesini, gelişmesini ve hayatını devam ettirmesini sağlayan dış faktörlerin bütünü olarak tanımlanmıştır (www.stats.oecd.org/ 2021). Çevre ve Şehircilik Bakanlığı resmî sitesinde bu kavram, canlı yapısını oluşturan unsurların bulunduğu ortam ve koşullar olarak ifade edilmiştir (www.csb.gov.tr/ 2021). 2872 sayılı Çevre Kanunu çevreyi; “*insanların ve diğer canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları fiziki, biyolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam*” olarak tanımlamıştır (Çevre Kanunu, Md. 2).

Literatüre baktığımız zaman da kavrama ilişkin çeşitli tanımlamalarla karşılaşmaktayız. Çevre bilimi alanında önde gelen yazarlardan olan Ruşen Keleş (1980: 32) bu kavramı, bireyi doğrudan etkileyebilen bireyin bedensel ve ruhsal yaşantısını şekillendirebilen ortam olarak tanımlarken; başta insanın olmak üzere canlı ve cansız tüm varlıkların yapmış olduğu faaliyetleri fiziki, biyolojik, sosyal açıdan etkileme gücü bulunan (Eroğlu 2018: 3); canlıların yaşamları için gerekli olan su, hava ve toprak unsurlarından oluşan ortam (Kaypak 2012: 6) şeklinde geliştirilen çevre yorumu da kavrama ilişkin kapsamı genişletmiştir.

Bernard C. Patten (1978: 206) çevreyi; bir canlı veya canlılar topluluğunun yaşamsal faaliyetlerinin oluşmasında son derece önemli olan klimatolojik, biyolojik, sosyo-kültürel faktörlerin bileşimi olarak yorumlamış ve bireylerin neden-sonuç ilişkisi yoluyla çevreden mutlaka etkileneceklerini vurgulayarak kavramın önemini bu şekilde ortaya koyarken; çevreyi toplulukların üzerinde yaşadığı alan olarak nitelendiren ve sürekli artan nüfusun kaynak ihtiyacını karşılayan bir sistem olarak algılayan yazarlar da farklı bir bakış açısıyla literatüre bu doğrultuda katkı sağlamışlardır (Ianos, Peptenatu, Zamfir 2009: 84). Jones (2014: 4) çevreyi, yaşadığımız mekânın sınırlarını belirleyen, canlı ve cansız içinde bulundurduğu tüm organizmalara doğal kaynaklarını sunan doğal ortam şeklinde tanımlamıştır. Çevreyi; Jones’un bahsettiği bu doğal ortamda canlıların birbirleriyle etkileşim içinde bulunmaları gerekliliğiyle de bağdaştıran Katie McShane (2012: 2) yapmış olduğu tanım ile iki yazarın yorumları birbirini tamamlamıştır. Bu iki yazarın canlı odaklı çevre tanımının aksine çevreyi insan hayatını şekillendiren; insan, hayvan, bitki, mantar, bakteri vb. tüm canlı organizmaların gelişimi ve yaşamsal faaliyetlerini oluşturan ekolojik faktörlerin bileşimi şeklinde çevrenin canlılara göre daha baskın bir ortam olduğunu tanımlayan yazarlar da vardır (A. Kumar, A. Kumar 2009: 1).

Şekil 1: Çevre Tanımı

Kaynak: WHO “Preventing Disease through Healthy Environments”, Erişim adresi: https://www.who.int/quantifying_ehimpacts/publications/preventingdisease2.pdf Erişim tarihi: 28.04.2021

2.2. Yenilenebilir Enerji Kavramı

Geleneksel enerji kaynaklarının geri dönüşü olmayan çevre sorunlarına sebebiyet vermesi, yenilenebilir enerjinin önemini arttırmaktadır. Bu gelişmelere paralel olarak günümüzde yenilenebilir enerji literatürü de giderek zenginleşmektedir. TDK'nin bu kavrama ilişkin tanımı güneş, hidrolik, jeotermal gibi doğal kaynaklardan elde edilen enerji şeklindedir (www.sozluk.gov.tr/ 2021). Cambridge Sözlük ise yenilenebilir enerjiyi; kömür ve petrol gibi fosil yakıtlara ikame, çevre dostu kaynaklar kullanarak enerji üretiminin gerçekleştirilmesi şeklinde tanımlamıştır (www.dictionary.cambridge.org/ 2021).

Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (EUROSTAT) yenilenebilir enerjiyi en dar haliyle, kendisini yenileme kapasitesi bulunan enerji kaynaklarından elde edilen enerji olarak tanımlamıştır (www.ec.europa.eu/ 2021). Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı (IRENA) kavramı fayda temelli ele almış ve çok daha düşük karbon emisyonu yayan ve çevresel kirlilik oluşturmeyen kaynaklardan üretilen enerji olarak tanımlamıştır (www.irena.org/ 2021). Enerji Bilgi Yönetim İdaresi (EIA) yenilenebilir enerjiyi, insan müdahalesi olmadan kendisini yeniden kullanılmak üzere sunabilen buna karşılık günümüz koşulları içerisinde henüz sınırlı bir şekilde elde edilebilen enerji olarak tanımlamıştır (www.eia.gov/ 2021). Avustralya Yenilenebilir Enerji Ajansı (ARENA) ise kavramı, tükenmeyen ve kendisini revize edebilen kaynaklar kullanılarak enerji üretmek olarak tanımlamıştır (www.arena.gov.au/ 2021).

Yenilenebilir enerji, 5346 sayılı mevzuatta “*Hidrolik, rüzgâr, güneş, jeotermal, dalga, akıntı ve gelgit gibi fosil olmayan enerji kaynaklarıdır*” şeklinde tanımlanırken (Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun Md. 3); ilgili yönetmelikte (EPDK Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Belgelendirilmesi ve Desteklenmesine İlişkin Yönetmelik Md. 3) kavramın kapsamı oldukça genişletilmiş ve şu şekilde tanımlanmıştır:

“Rüzgâr, güneş, jeotermal, biyokütle, biyokütleden elde edilen gaz (çöp gazı dâhil), dalga, akıntı enerjisi ve gelgit ile kanal veya nehir tipi veya rezervuar alanı on beş kilometrekarenin altında olan veya pompaj depolamalı hidroelektrik üretim tesisi kurulmasına uygun elektrik enerjisi üretim kaynakları”.

Yenilenebilir enerji kavramı bazı yazarlar tarafından yeşil enerji, temiz enerji, çevre dostu enerji olarak da nitelendirilmektedir. Yenilenebilir enerji; tabiatta insan gücüne gereksinim duymadan çevrede kendiliğinden gelişen enerji akımlarından oluşan (Verbrugge, Fishedick, Moomaw, vd.

2010: 852), tüketildikten sonra kendisini tekrardan üretebilen (Ellabban, Abu-Rub, Blaabjerg 2014: 749), kömür ve petrole nazaran çok daha zararsız olan ve sera etkisi oluşturmayan, ekolojik dengeyi bozmayan temiz enerji olarak tanımlanmıştır (Şeker, 2016: 810). Bu enerji; Dünya'nın kendi iç enerjisi ve güneşlenme süreci sonucu ortaya çıkan enerji akışıyla üretilmekte (Turkenburg 2000: 221) ve içerisinde karbon içermeyen güneş, rüzgâr, dalga, hidrolik ve karbon nötr biyokütle enerjilerini barındırmaktadır (Bull 2001: 1216).

Yenilenebilir enerji kaynakları, fosil yakıtlara oranla çok daha düşük sera gazı emisyonu yaymalarından dolayı, sürdürülebilir enerji döngüsünün temel taşlarından birisi olarak kabul edilmektedir (Kumar J., Majid 2020: 2). Ancak yenilenebilir enerji, sisteme sunmuş olduğu sayısız avantajın yanı sıra birtakım dezavantajlara ve eksikliklere de sahiptir. Özellikle güneş, rüzgâr, hidrolik gibi çoğu yenilenebilir enerji kaynağının iklimden etkilenmesi, bunun üretimde dalgalanmalara sebebiyet vermesi, ayrıca enerji kaynaklarının kurulumlarında coğrafi sınırlamaların bulunması bu dezavantajların birkaçıdır (Owusu, Asumadu-Sarkodie 2016: 4).

Günümüzde fosil yakıt ağırlıklı enerji üretimi; rezerv açısından yetersiz ülkelerin dışa bağımlı olmasına, ülke ekonomisine yüksek ithalat gideri yüklenmesine ve geri dönüşü olmayan ciddi çevre sorunlarına sebebiyet vermektedir. Bu hızda süregelen fosil yakıt kullanımı sonucu da zaten sınırlı olan kaynakların bir gün mutlaka tükenmesi, yenilenebilir enerjinin önemini daha da arttırmıştır. Sera etkisini en az düzeye indiren ve daha sürdürülebilir bir enerji sistemi için kaçınılmaz ölçüde gerekli olan başlıca yenilenebilir enerji kaynakları şunlardır:

- **Güneş Enerjisi:** Güneş enerjisi; güneşin çekirdeğinde bulunan hidrojenin helyuma dönüşmesiyle ortaya çıkan, yani füzyon süreci olarak adlandırılan tepkime ile elde edilen ışıma enerjisi olarak tanımlanmaktadır (Koç, Kaya 2015: 40). Güneşten enerji elde etme süreci; ışıma enerjisi sonucu oluşan ve dünyaya ulaşan güneş ışınlarının, fotovoltaiik (PV) cihazları ya da güneş pilleri kullanılarak paneller aracılığıyla elektriğe ve ısıya dönüştürülmesi şeklinde seyretmektedir (www.eia.gov/ 2021). Yenilenebilir enerji kaynakları arasında; kurulumunun maliyetsiz ve uğraşsız olmasına ek olarak güneş panellerinin minimum düzeyde sera etkisi oluşturması ve sonsuz bir rezerve sahip olmasıyla ön plana çıkmaktadır (Yılmaz 2012: 44). Güneş enerjisi özellikle sıcak su elde etmede, seraların ısıtılmasında, doğrudan ve dolaylı bir şekilde elektrik üretiminde kullanılmaktadır (www.seia.org/ 2021).
- **Rüzgâr Enerjisi:** Güneş ışınları dünyanın her yerine aynı açıyla gelmemektedir. Bu ışınların farklı açılarla düşmesi de yeryüzünün birbirinden farklı sıcaklık değerlerine sahip olmasına neden olmaktadır. Yeryüzünün birbirinden farklı ısınması sonucu oluşan sıcaklık farkları beraberinde basınç farklılıklarını da getirmektedir. Ortaya çıkan basınç farkından kaynaklı yatay yönlü hava akımları da rüzgarları oluşturmaktadır (Eraydın 2018: 69). Rüzgâr enerjisi, sürekli hareket halinde bulunan hava akımlarının kinetik enerjiye dönüştürülme süreci ile elde edilmektedir. Rüzgâr enerjisi, teknolojideki ilerlemelere paralel olarak hızla gelişmektedir ve yakın geleceğin enerji kaynağı olarak nitelendirilmektedir (www.irena.org/ 2021). Kaynağının atmosferde bol miktarda bulunması, çevreye sera gazı yaymayan temiz bir enerji

kaynağı olması nedeniyle ön plana çıkmaktadır (İlkılıç 2003: 44). Ancak kurulum maliyetlerinin oldukça yüksek olması nedeniyle günümüzde henüz bu maliyeti karşılayacak kapasitede kurulu bir rüzgâr santrali bulunmamaktadır.

- **Hidrolik Enerji:** Hidrolik enerji, akış halinde bulunan su gücünün elektrik üretiminde kullanılması için dönüştürülmesiyle elde edilmektedir (Koç, Kaya 2015: 40). Hidroelektrik santraller; çevreye negatif dışsallık yaymamaları, maliyetlerinin düşük olması, ithal edilmesine gerek duyulmaması gibi etkenlerle önemli bir yenilenebilir enerji kaynağıdır (www.enerji.gov.tr/ 2021). Dünyadaki toplam elektrik üretiminin %23'ü hidroelektrik santraller aracılığıyla elde edilmektedir (Tosun 2020: 5). Dünya'daki en büyük hidroelektrik santralin sahibi Çin'dir ve kurulu gücü yaklaşık 23 GW'tur (www.irena.org/ 2021).
- **Jeotermal Enerji:** En dar anlamıyla jeotermal enerji, yeraltında bulunan sıcak su ve buharın yeryüzüne çıkarılması ile üretilen enerji olarak tanımlanmaktadır (www.sozluk.gov.tr/ 2021). Kavram daha detaylı ve geniş anlamda ele alınacak olursa; yerkürenin en derin katmanlarında basınçla harmanlanmış sıcaklığın, diğer yeraltı sularına kıyasla içerdiği daha yüksek oranda mineral ve ortalama atmosfer sıcaklığının üzerinde bir ısı ile su ve buhar aracılığıyla yerüstüne taşınmasıyla oluşturulan enerji şeklinde tanımlanabilmektedir (Çepik 2015: 81). Kavramın kökenini Yunanca toprak anlamına gelen "geo" ve ısı anlamına gelen "therme" sözcükleri oluşturmaktadır (www.eia.gov/ 2021). İklim koşullarına bağlı olmayan tek yenilenebilir enerji kaynağı olması, ham maddesine para ödenmemesi ve çevreye sera gazı yaymaması gibi etkenlerle son derece önemli bir enerji kaynağıdır (www.irena.org/ 2021). Jeotermal enerji potansiyeli yüksek olup bunu elektrik üretiminde kullanan başlıca ülkeler ABD, Yeni Zelanda, Türkiye ve Endonezya'dır (www.enerji.gov.tr/ 2021).
- **Biyokütle Enerjisi:** Biyokütle, bir canlının ya da canlı topluluğunun belirli bir zaman dilimindeki ve belirli bir çevresel alandaki potansiyel kütlesi olarak tanımlanmaktadır (www.sozluk.gov.tr/ 2021). 5346 sayılı mevzuatta biyokütle, "*Organik atıkların yanı sıra bitkisel yağ atıkları, tarımsal hasat atıkları dahil olmak üzere, tarım ve orman ürünlerinden ve bu ürünlerin işlenmesi sonucu ortaya çıkan yan ürünlerden elde edilen kaynaklar*" olarak belirtilmiştir (Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun Md. 3). Biyokütle, bitkilerden ve hayvanlardan elde edilen ve yenilenebilen organik bir karbon olarak kabul edilmektedir. Bu enerji, bitki ve hayvan atıklarının havayla temasının kesilerek fermente edilmesi sonucu oluşturulur. Biyokütle, doğrudan yakılarak ısı ve enerji üretimi için kullanılabilir gibi petrol ve gaza ikame olarak sıvı ve gaz formuna dönüştürülerek de kullanılabilir (www.eia.gov/ 2021). Biyoyakıtlar özellikle ulaşım ve lojistik sektörlerinin tercih ettiği enerji kaynakları arasında yer almaktadır. Küresel ölçekte enerji kullanımında yenilenebilir enerji payının yarısından fazlasını biyokütle enerjisi oluşturmaktadır (www.irena.org/ 2021). Biyokütle, birçok gelişmiş ülke tarafından adeta geleceğin enerjisi olarak nitelendirilmiştir ve bu doğrultuda yenilenebilir enerji konusunda radikal adımlar atan bir ülke olarak İsveç hükümeti günümüzde ihtiyaç duyduğu

enerjinin yaklaşık %16 gibi oldukça büyük bir kısmını biyokütleden elde etmektedir (Kapluhan 2014: 103).

2.3. Yenilenebilir Enerji Politikaları

Seçimle veya atamayla göreve gelen politik aktörlerin başlıca görevi, temsil ettikleri vatandaşın talep ve beklentilerini yerine getirmektir. Bu süreç içerisinde resmi ve gayri resmi aktörler vatandaşına karşı sorumluluklarını kamu politikası adı altında yürütmektedirler (Yıldız, Sobacı 2013: 17). Gül'e (2015: 8) göre kamu politikası; politik aktörlerin ve hükümetlerin herhangi bir siyasi, ekonomik, toplumsal sorun karşısında kamu yararını gözeterek yapmayı tercih ettikleri veya yapmamayı seçtikleri eylem ve kuralların bütünüdür. Politik aktörlerin faaliyette buldukları kamu politikalarının; çevre, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, enerji, adalet, savunma, vergi, konut gibi oldukça geniş alt dalları bulunmaktadır (Usta 2013: 81).

Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik büyüme ve kalkınmalarını devam ettirebilmek için sürekli üretim faaliyetinde bulunmak zorundadır. Gerekli olan üretimin temel girdisi ise enerjidir. Ülkelerin birbirleriyle yarışan açık bir pazar haline geldiği günümüzde, bu hızda devam eden enerji kullanımı mevcut fosil yakıt rezervlerini tükenme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Bu sebeple gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, kesintisiz bir şekilde büyümelerini devam ettirebilmek için tükenmeyen enerji kaynaklarına yönelmeye başlamışlardır. Tükenmeyen, rezervleri sonsuz bir kaynak arayışı ülkelerin geleneksel enerji politikalarını yenilenebilir enerji politikalarına dönüştürmelerindeki en önemli etkenlerden birisi olmuştur. Buna ek olarak, küresel ölçekli çevre sorunlarına sebebiyet vermesi de geleneksel enerji politikalarından yenilenebilir enerji politikalarına doğru bir dönüşümün sebepleri arasındadır.

Yenilenebilir enerji politikaları alanındaki köklü dönüşümlere, mevzuata yönelik düzenlemelere, teşviklere vb. Avrupa Birliği nezdindeki ülkeler ve ABD tarafından öncülük edilmiştir. Gelişmelerini tamamlamış ve sermaye-teknoloji ilişkisi açısından yeterli düzeye ulaşmış ülkeler olmaları; yenilenebilir enerji politikalarındaki aktif rollerinin bir sebebidir. Bunun haricinde gerek AB ülkeleri gerekse ABD, kendi fosil yakıtlarını yeterli düzeyde üretebilen ülkeler değildir ve ihtiyaç duydukları enerjinin yarısından fazlasını -özellikle petrol ve doğal gazı- ithal etmektedirler. 1970'li yıllarda çıkan petrol krizleri de AB ülkelerinin ve ABD'nin geleneksel enerji politikalarını dönüştürmelerinde etkili olmuştur. Bu doğrultuda AB, enerji az güvenliğini ön plana çıkararak yeni bir enerji politikası oluşturma doğrultusunda adımlar atmıştır (Kulaç, Ciğeroğlu Öztepe 2020: 888).

Avrupa Birliği enerji politikasının çıkış noktasını 1951 yılında kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ve devamında 1958 yılında kurulan Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EUROTAM) oluşturmuştur (Adıyaman 2012: 111). Avrupa Birliği enerji politikaları alanındaki manevra noktası 1995 yılından sonra "Beyaz Kitap, Kyoto Protokolü ve Yeşil Kitap" raporlarının AB normlarına yansıtılmasıyla yaşanmıştır. Bu raporların ortak özelliği; küresel ısınma, iklim değişikliği gibi çevre sorunlarına sebebiyet veren ve sera etkisi oluşturan hidrokarbon kaynaklarının kullanımını azaltmak; buna karşılık yenilenebilir kaynakların kullanımını arttırmaktır. Bu doğrultuda AB yenilenebilir enerji politikalarını ülkelere teşvik etme konusunda önemli roller

üstlenmiş, karbon salınımının azaltılması ve sera etkisinin önlenmesini teşvik eden enerji politikalarını iklim değişikliğiyle mücadele çerçevesinde şekillendirmiştir (Ataman 2007: 77-80).

Özellikle ABD'nin derinden etkilendiği petrol krizleri; petrol konusunda dışa bağımlılığı azaltma ve ülke ekonomisindeki ithalat giderlerini hafifletme isteği uyandırmış ve yenilenebilir enerji politikalarına dönüşüm konusunda bir manevra alanı olmuştur. Bu yeni enerji politikası; 2016 yılında ABD'de kabul edilen Hidroelektrik Üretimi Teşvik Programı (*Hydroelectric Production Incentive Program*) kapsamında hidroelektrik santrallerinin kurulması yönünde uygulamalar başlatmış ve enerji üretiminde kömür kullanımını sıfırlamak, petrol tüketimini %40 azaltmak, yenilenebilir enerji kullanımını %25 ek olarak biyokütleden enerji elde edimini de %50 arttırmak gibi hedefler benimsemiştir (www.iea.org/ 2021). İlerleyen süreçte ABD, sera gazı emisyonunu 2020 yılında %17, 2050 yılında %80 azaltma hedefi oluşturmuş ayrıca 2020 yılında gerçekleşecek elektrik üretiminin de %20'sinin yenilenebilir kaynaklardan sağlanması doğrultusunda yeni bir enerji politikası benimsemiştir (Çepik 2015: 96-97).

Yenilenebilir enerji politikaları alanında son derece önemli bir diğer uygulama ise 2009 yılında düzenlenen AB Yenilenebilir Enerji Direktifi aracılığıyla oluşturulmuştur. Bu kapsamda her üye devlet için ulusal potansiyelleri doğrultusunda farklı 2020 hedefleri oluşturulmuştur. Birlik, ulusal 2020 hedefleri doğrultusunda Avrupa genelinde enerji tüketiminde yenilenebilir kaynakların payını %20'ye çıkarma ve ulaşım sektöründe kullanılacak yakıtların da en az %10'unun yenilenebilir kökenli olmasını amaçlamış ve bunu ilgili ülkelere direktif olarak iletmiştir. Tablo 2'de AB'nin üye ülkelerden 2020 yılına kadar beklediği ulusal yenilenebilir enerji hedefleri yer almaktadır (Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council 2009: 17).

Tablo 2: Enerji Tüketiminde Yenilenebilir Kaynakların Payı

ÜLKE	2005	2020
Almanya	%5,8	%18
Avusturya	%23,3	%34
Belçika	%2,2	%13
Danimarka	%17,0	%30
Finlandiya	%28,5	%38
Fransa	%10,3	%23
Hollanda	%2,4	%14
İspanya	%8,7	%20
İsveç	%39,8	%49
İtalya	%5,2	%17
Kıbrıs	%2,9	%13
Macaristan	%4,3	%13
Malta	%0	%10

Polonya	%7,2	%15
Portekiz	%20,5	%31
Romanya	%17,8	%24
Yunanistan	%6,9	%18

Kaynak: Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council 2009: 46'dan yararlanılmıştır. Erişim adresi: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0028&from=EN>

İlerleyen süreçte 2016 yılında Tüm Avrupalılar İçin Temiz Enerji Paketi (*Clean Energy for all Europeans*) duyurulmuştur. Bu kapsamda 2030 yılına kadar yenilenebilir enerjinin toplam tüketimdeki payını %27'ye çıkarma ve AB ekonomisinde 2016 yılına kıyasla karbon yoğunluğunu %43 azaltma gibi son derece radikal yeni hedefler benimsenmiş ve ilgili ülkelere de direktif olarak iletilmiştir (EU Clean Energy For All Europeans 2016: 2,7).

2015 yılında Paris'te düzenlenen BM İklim Değişikliği Konferansı da bu konuda teşvik edici bir adım olmuş, konferansa katılan ülkelerin çoğu enerji politikalarında yenilenebilir enerjiye yer vermeyi hedeflemiştir. Fakat enerji politikalarında gerçekleşecek olan bir dönüşüm, yenilenebilir kaynaklardan enerji üretmek için kurulması gereken santraller vb. ülkeleri belli mali yükümlülüklerle karşı karşıya bırakmıştır. Dolayısıyla yenilenebilir enerji politikalarına geçişte gerek politik aktörlere gerek özel sektöre birtakım kredi destekleri, hibeler, vergi indirimleri sunulması bu doğrultuda reformların hayata geçirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Özellikle yenilenebilir enerji politikalarının etkin bir şekilde uygulanabilmesi için hükümetlerin, bölgesel ve yerel birimleri sürece dahil ederek özendirme-destekleme yapmaları ve özel sektöre de bu doğrultuda sorumluluk vermeleri gerekmektedir. Ayrıca yenilenebilir enerji politikaları konusunda istikrarlı adımlar atmak, şeffaflık ve açıklık ilkeleri doğrultusunda ilerlemek, fayda-maliyet analizlerini eksiksiz ve doğru bir şekilde yürütmek, teknolojik altyapıyı geliştirmek de bu konuda başarıya ulaşmada etkili olacaktır (Keivanfar 2017: 20-23). Özel sektörün aktif bir şekilde politika sürecinde görevlendirildiği, piyasanın serbestleştirildiği ülkelerde yenilenebilir enerji politikalarından elde edilen verimin de arttığı gözlemlenmiştir (Nicolli, Vona 2019: 855).

Yenilenebilir enerjinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için sunulan teşvik ve destekleme mekanizmalarına ait literatürde birden fazla sınıflandırma bulunmakla birlikte (IRENA 2012; Schallenberg-Rodriguez 2017; Ülgen 2018; Berksoy, Akbaş Akdoğan 2018; Aydoğdu 2021; Kaya, Bayraktar 2021 vd.), yürütülen çalışmada daha kapsamlı ve açıklayıcı olmasından dolayı REN21 Yenilenebilir Enerji Küresel Durum Raporu 2020'den yararlanılmış ve bu doğrultuda Tablo 3 oluşturulmuştur.

Tablo 3: Yenilenebilir Enerji Teşvik/Destekleme Politikalarının Sınıflandırılması

DÜZENLEYİCİ POLİTİKALAR	MALİ TEŞVİKLER ve KAMU FİNANSMANI
Tarife Garantisi / Prim ödemesi (Sabit Fiyat Garantisi, Prim Garantisi)	Vergi İndirimleri (Satış, Enerji, CO2, KDV veya Diğer Vergiler)
Elektrik Hizmetleri Kota Zorunluluğu / Yenilenebilir Portföy Standartları	Yatırım veya Üretim Vergisi Kredileri
Net Ölçüm / Faturalama	Enerji Üretim Ödemesi
Yenilenebilir Nakliye Yükümlülüğü, Biyoyakıt Karışımı,	Kamu Yatırımı, Krediler, Hibeler, Sermaye Sübvansiyonları veya İndirimler
Yenilenebilir Isı Yükümlülüğü, Isıtma için Fosil Yakıt Yasası	
Takas Edilebilir Yenilenebilir Enerji Sertifikaları	
İhale Yöntemi	

Kaynak: REN21 Yenilenebilir Enerji Küresel Durum Raporu 2020: 76'dan yararlanılmıştır. Erişim adresi: https://www.ren21.net/wp-content/uploads/2019/05/gsr_2020_full_report_en.pdf

Çalışmada yer alan örnek ülke uygulamalarına ışık tutması bakımından, küresel ölçekte en çok tercih edilen teşvik/destekleme mekanizmalarını açıklamak faydalı olacaktır.

- **Tarife Garantisi (Sabit Fiyat Garantisi):** Bu sistemde; yenilenebilir enerji kaynakları için piyasada satın alınabilecek son fiyat belirlenmekte ve bu kaynaklarla işletilen tesislerde, kuruluş yıllarından itibaren 10 ile 20 yıl arasında belirlenen fiyattan satın alma işlemi sürdürülmektedir. Dünya çapında ülkeler tarafından en çok tercih edilen destekleme mekanizmasıdır (Berksoy, Akbaş Akdoğan 2018: 26).
- **Yenilenebilir Portföy Standartları (Kota Mekanizması):** Bu mekanizmanın amacı, yenilenebilir kaynaklara dayalı elektrik üretiminin artırılmasıdır. Elektriği tedarik eden firmalara, üretimin belli bir miktarının yenilenebilir kaynaklarla yapılması ya da tüketici konumundaki kişilere, talep edilen elektriğin bir miktarının yenilenebilir kaynaklardan sağlanması şeklinde yükümlülükler getirilmektedir (Kaya, Bayraktar 2021: 186).
- **Net Ölçüm:** Talep edilenden fazla üretilen elektriğin belli bir fiyattan satılması şeklinde işletilen bir mekanizmadır. Çoğunlukla güneş ve rüzgâr enerjisi üzerinden uygulanmaktadır (Ulusoy, Bayraktar Daştan 2018: 134).
- **Yenilenebilir Nakliye Yükümlülüğü:** Biyoyakıt yükümlülüğü olarak da bilinen bu sistemde, özellikle ulaşım ve lojistik sektörlerinde hem ekonomik hem de sera gazı salınımını azaltmak amacıyla petrole ikame olarak tercih edilen biyokütle enerjisinin kullanım oranlarının artırılması amaçlanmaktadır (Yıldırım 2019: 334). Elektrikli araçlar bu amaç doğrultusunda hayata geçirilen uygulamalara örnek olarak gösterilebilir.

- **Yenilenebilir Isı Yükümlülüğü:** Isıtma ve soğutma alanlarında fosil yakıtların neden olduğu karbon gazlarını engellemek amacıyla özellikle binalarda ve endüstri tesislerinde güneş, jeotermal gibi kaynakların kullanılmasını öngören bir teşvik mekanizmasıdır. Fosil yakıt yasağı, yakıt vergileri, sıfır emisyon standartları bu kapsamdaki uygulamalar arasındadır (REN21 Global Status Report 2020: 61).
- **Yenilenebilir Enerji Sertifikaları (REC):** Büyük şirketler, yenilenebilir enerjiyle elektrik üretimi yapan tesislerle anlaşma yaparak üretim faaliyetlerinde kullanabilmektedirler. Yeşil sertifika olarak da bilinen bu mekanizma, tüketiciye ulaşan ürünlerin temiz enerjiyle üretildiğine dair kanıt niteliği taşımaktadır (Aydoğdu 2021: 62).
- **İhale Sistemi:** Bu sistemde; hükümetler tarafından belirlenen yenilenebilir enerji hedeflerine ulaşabilmek için çeşitli yarışmalar düzenlenmekte ve en düşük teklifle tesis işletmeyi teklif eden şirkete yatırım hakkı verilmektedir (Schallenberg-Rodriguez 2017: 1423).
- **Enerji Üretim Ödemesi:** Üretilen her birim yenilenebilir enerji için hükümetlerin sunmuş oldukları ödemelerdir (IRENA 2012: 7)
- **Kredi ve Sübvansiyonlar:** Yenilenebilir enerjiye dayalı tesislerin ilk kurulum maliyetlerinin yüksek olabilmesi gibi nedenlerle yatırımcıları desteklemek için birtakım geri ödemeli krediler ve geri ödemesiz sübvansiyonlar sunulmaktadır (Ülgen 2018: 52).

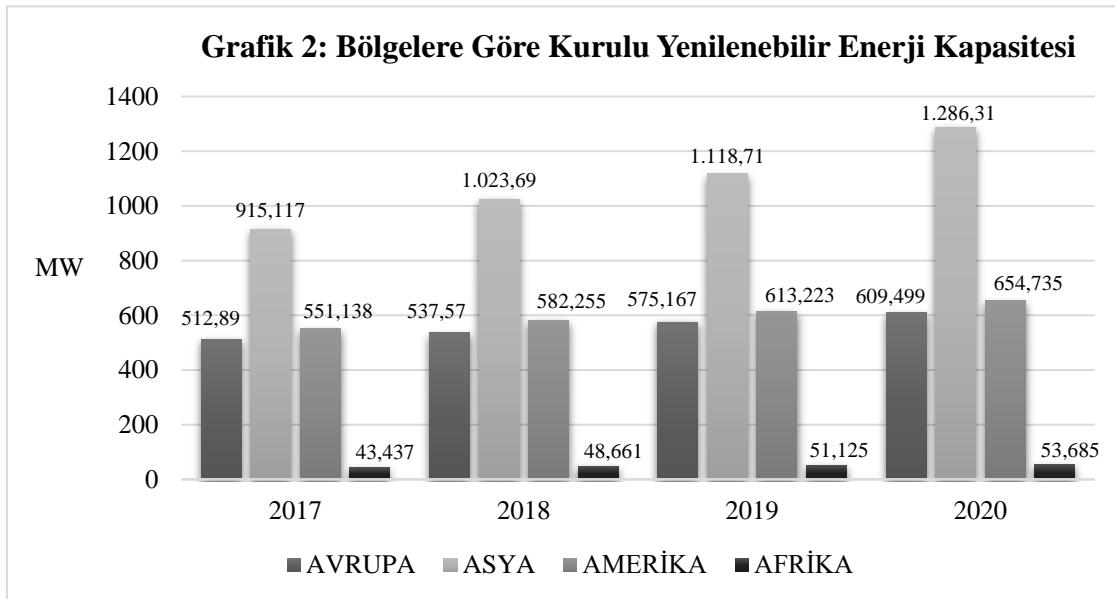
IEA-IRENA Yenilenebilir Enerji Politikaları ve Önlemleri Veri Tabanından (www.iea.org/ 2021) elde edilen veriler doğrultusunda Çin, Ukrayna, Fransa, Kanada, Hırvatistan, İsviçre, Almanya, Kenya, Avustralya ve Avusturya'ya ait çeşitli yenilenebilir enerji politikaları uygulama örnekleri oluşturulmuştur. Bu bağlamda 2014 yılında Çin'de Ulusal Enerji İdaresi (*National Energy Administration*) tarafından yenilenebilir enerji kaynaklarının teşvik edilmesi için enerji parkları ve yeni enerji şehirleri oluşturulma yönünde bir girişim gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Çin'in 2060 yılına kadar sera gazı emisyonunu sıfır düzeyine indirme hedefi de bulunmaktadır. Yine aynı yıl Ukrayna'da kabul edilen Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planı (*National Renewable Energy Action Plan -NREAP-*) doğrultusunda; üretilen elektriğin %11'inin ve enerji talebinin ise %10'unun yenilenebilir kaynaklar tarafından elde edilmesi yeni enerji politikasının 2020 hedefleri olarak kabul edilmiştir. Bu yeni enerji politikasının uygulanması için girişimcilere; yenilenebilir enerji üzerine çalışan bir işletmeye arazi vergisinden indirim, biyokütle enerjisi üretimi alanındaki işletmelere satış karlarında vergi muafiyeti, yeşil tarife garantisi gibi birtakım teşvik ve desteklemeler sağlanmıştır.

2015 yılında Fransa'da kabul edilen Yeşil Büyüme İçin Enerji Geçişi Yasası (*The Law on Energy Transition for Green Growth -LTEVC-*) çerçevesinde; 2030 yılında enerji tüketimini %20, fosil yakıt kullanımını ise %30 azaltmış olmak, 2025 yılında ise nükleer enerji kullanımını 2015 yılına kıyasla yarı yarıya düşürmek gibi geleceğe yönelik temiz enerji hedefleri benimsenmiştir. Geleceğe dönük bir diğer temiz enerji hedefini 2016 yılında Kanada'da kabul edilen Quebec Enerji Politikası (*Quebec Energy Policy*) oluşturmaktadır. Bu doğrultuda da 2030 yılına kadar karbon salınımını azaltmaya yönelik sürdürülebilir bir enerji politikası benimsenmiştir. Aynı yıl Hırvatistan'da kabul edilen Yenilenebilir Enerji Kaynakları ve Yüksek Verimli Kojenerasyon Yasası (*Act on Renewable Energy*

Sources and High-efficiency Cogeneration) da üretilen enerjinin maksimum verimlilikle tüketilmesini ve bu üretim sürecinde sera etkisine neden olan fosil kökenli yakıtların kullanımının da minimum düzeye indirilmesini benimsemiştir.

Yenilenebilir enerji politikalarını yasal dayanaklar ile güçlendirmek isteyen İsviçre’de de 2016 yılında kabul edilen Federal Enerji Yasası, bir önceki enerji kanununun tamamen dönüştürülmesiyle oluşturulmuş ve hem çevresel etkileri hem de ekonomik avantajları nedeniyle yenilenebilir enerjiye geçiş için yatırımcılara birtakım destekleme ve teşvik mekanizmaları sunmuştur. Almanya ise 2017 yılında mevcut Yenilenebilir Enerji Kanunu’nda yaptığı değişiklikler ile bu konuda yıllara göre artan yenilenebilir enerji oranları belirlemiş ve nihayetinde 2050 yılına kadar yenilenebilir kaynaklardan elde edilen enerjinin payını en az %80 düzeyine ulaştırmayı hedeflemektedir. Bulunduğu coğrafi konumu nedeniyle rüzgâr enerjisinin kullanılması açısından avantajlı bir ülke olan Almanya, bu yeni enerji hedeflerinde özellikle rüzgâr enerjisine ağırlık vermiş ve gerekli kamu ihale çalışmalarını başlatmıştır.

2015 yılında Kenya’da “2014 KDV Yasası”nda yapılan birtakım değişiklik ile yenilenebilir enerji üretim tesisleri kurmak için teşvikler ve vergi indirimleri kabul edilmiş; bu doğrultuda jeotermal enerji arama faaliyetleri için temin edilen ekipmanlar, rüzgâr motorları, hidroelektrik türbinler vb. ithalat vergisinden muaf tutulmuştur. İlerleyen süreçte 2016 yılında Avustralya’da Güneş Evleri Programı (*The Solar Homes Package*) adı altında güneş enerjisi kullanılan ısıtma cihazları için indirimler ve konutlarda güneş paneli sistemleri kurulması için PV cihazlarına faizsiz krediler tanınmıştır. Yenilenebilir enerjiyi mali açıdan destekleyen bir diğer ülke örneği 2020 yılında Avusturya’da Yeşil Elektrik Yasası (*Green Electricity Act Amendment*) kapsamında gerçekleştirilmiş ve yapılan değişiklikler ile özellikle rüzgâr ve güneş enerjisi konusunda üreticilere birtakım teşvikler sunulmuş, rüzgâr santrallerin kurulması ve güneş enerjisinin depolanması konusunda yatırım destekleri öngörülmüştür.

Kaynak: IRENA’dan yararlanılmıştır. Erişim adresi: <https://www.irena.org/Statistics/View-Data-by-Topic/Capacity-and-Generation/Regional-Trends> Erişim tarihi: 20.05.2021

Grafik 2’de görüleceği üzere yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı kurulu gücün yıllar içerisinde her bölgede sürekli olarak arttığı görülmektedir. En yüksek kapasite Asya’da sağlanırken en düşük kapasite ise Afrika’dadır. Bunun en temel sebebinin ise yenilenebilir enerjinin, yüksek teknoloji ve mali kaynak gerektirmesi olduğu söylenmekte ve bölge ülkelerinin bu açıdan gelişmelerini henüz yeterli ölçüde tamamlamadıkları şeklinde açıklanmaktadır. Avrupa ile Asya arasındaki kurulu güç farkı ise yaklaşık 500 MW’tur.

3. TÜRKİYE ve İSVEÇ’İN YENİLENEBİLİR ENERJİ POLİTİKALARI

Çalışmanın bu kısmında; araştırmanın öznesini oluşturan Türkiye ve İsveç’in yenilenebilir enerji politikaları, bu kaynaklar açısından potansiyel durumları, yenilenebilir enerji kullanımlarının yaygınlaştırılması için hayata geçirilen teşvik-destekleme mekanizmaları ve bu kapsamda ulusal düzeydeki faaliyetleri ele alınacaktır.

3.1. Türkiye’nin Yenilenebilir Enerji Politikası

Türkiye; Avrupa ve Asya kıtaları arasında yer alan ve Orta Doğu, Kafkasya, Akdeniz bölgeleri arasında adeta enerji koridoru niteliği taşıyan jeopolitik açıdan son derece önemli bir ülkedir. İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının, özellikle Karadeniz havzasından açık denizlere ulaşım konusunda tek çıkış nokta olması da ülkenin coğrafi konumunu güçlendiren bir diğer etkidir (İrge 2017: 83).

2020 yılı itibarıyla 719.540 milyar dolar GSYİH ve yaklaşık 84 milyon nüfusu ile kişi başı 8.550 dolar milli geliri (www.imf.org/ 2021) bakımından gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye, büyüme ve kalkınmasını sürdürebilmek için sürekli olarak üretim yapmak zorundadır (Kavcıoğlu 2019: 210). Ekonomik büyümenin sürdürülmesi, artan nüfus, teknolojik gelişmelere de paralel olarak enerji tüketimi hızla artmaya devam etmektedir. Artan enerji talebini karşılayabilmek için çoğunlukla geleneksel, fosil kökenli kaynaklar tercih edilmesine karşın (Önal, Yarbay 2010: 78); coğrafi sınırları içerisinde petrol, doğal gaz, kömür açısından yeterli rezerve sahip değildir. Dolayısıyla ihtiyaç duyduğu enerjinin $\frac{3}{4}$ ’ünü ülke dışı kaynaklardan temin etmektedir (Yılmaz, Hotunluoğlu 2015: 76). Gelişmekte olan ülke ekonomisinde en temel sorunlardan birisi hiç şüphesiz artan cari açığıdır. Bu bakımdan Türkiye, 2020 yılında 49.915 milyar dolar dış ticaret açığı vermiştir (TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri 2021: 1). Aralık 2020 Dış Ticaret İstatistiklerinde 219.397 milyar dolarlık toplam ithalat değerinin içinde; “*mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümenli maddeler, mineral mumlar*” olarak da ifade edilen enerji kaynakları, 28.931 milyar dolarlık pay ile 20 kalemden oluşan dış ticaret ürünleri arasında ilk sırada yer almaktadır (www.data.tuik.gov.tr/ 2021).

Yapılan üretim faaliyetlerinde; ağırlıklı olarak tercih edilen kaynakların fosil kökenli olması sonucu çevreye negatif dışsallıklar yayılması gibi nedenlerle oluşturulan ve sürdürülebilir kalkınmanın devam ettirilmesi, sera gazı emisyonlarının azaltılması, iklim değişikliği ve küresel ısınmayla mücadele aracı olarak temiz enerji kaynakları kullanımlarının artırılması gibi birtakım tedbirleri öngören BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ne taraf ve Kyoto Protokolü’nü imzalayan ülkelerden birisidir (ETKB Türkiye Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planı 2014: 11).

Enerjide yüksek oranda dışa bağımlı olunmasının ülke ekonomisine getirdiği büyük yük, artan enerji talebini yerli kaynaklardan karşılayabilme, enerji arz güvenliğini sağlayabilme ve uluslararası düzeyde çevre sorunlarıyla mücadele edilmesinin desteklenmesi nedenleri arka planında Türkiye; “*Daha çok yerli, daha çok yenilenebilir*” stratejisi ile oluşturulan ETKB 2019-2023 Stratejik Planı ile milli enerji hedefleri belirlemiştir (ETKB 2019: 22-23). Bunlar arasında;

- Petrol ve doğalgaza olan bağımlılığın azaltılması için özellikle jeotermal öncelikli kaynak arama çalışmalarının artırılması,
- Çevre dostu enerji kullanımının yaygınlaştırılması; yerli ve yenilenebilir kaynaklarla üretilen elektrik kurulu gücünün toplam kurulu güce oranının %59’dan %65’e çıkarılması,
- 2023 yılına kadar elektrik üretiminde kurulu güçleri arasında güneş enerjisinin 10.000, rüzgâr enerjisinin 11.883, jeotermal ve biyokütle enerjisinin 2.884 ve hidroelektrik enerjisinin 32.037 MW’a yükseltilmesi (Tablo 4),
- Tüm bu kaynakların YEKA ile desteklenmesinin artırılması yer almaktadır.

Tablo 4: Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına Dayalı Elektrik Kurulu Gücü Hedefleri

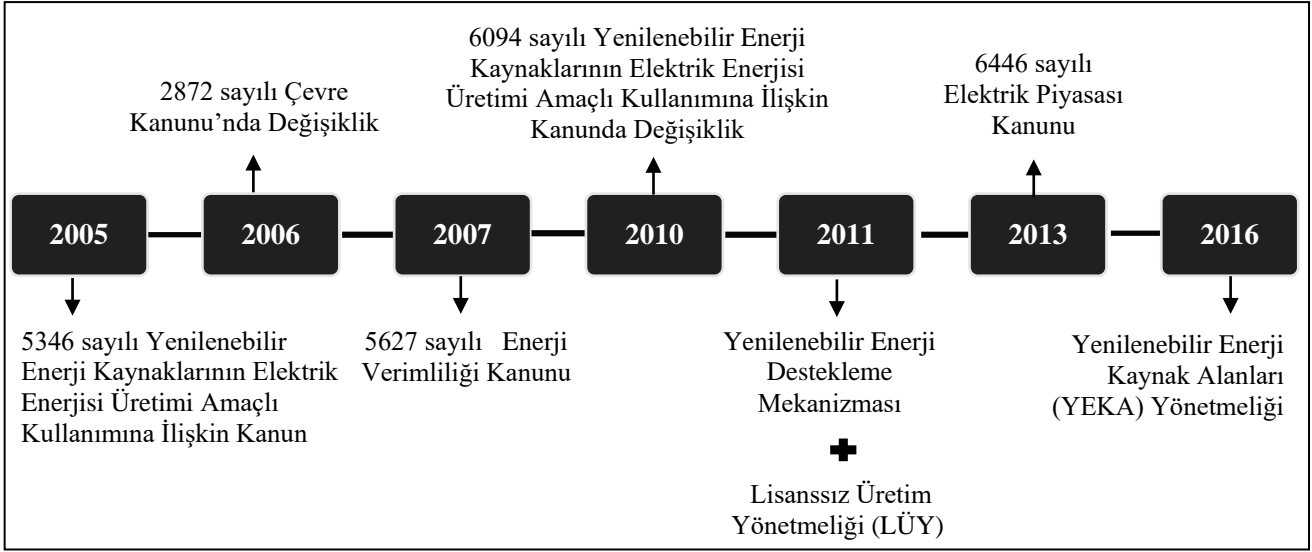
KURULU GÜÇ (MW)	BAŞLANGIÇ DEĞERİ	2019	2020	2021	2022	2023
Hidroelektrik	28.291	29.748	31.148	31.688	31.688	32.037
Güneş	5.063	5.750	7.000	7.750	8.500	10.000
Rüzgâr	7.005	7.633	8.883	9.633	10.633	11.883
Jeotermal ve Biyokütle	2.094	2.678	2.717	2.772	2.828	2.884
TOPLAM	42.453	45.809	49.748	51.843	53.649	56.804

Kaynak: ETKB 2019-2023 Stratejik Planı. Erişim adresi: <https://sp.enerji.gov.tr/amac1.html> Erişim tarihi: 24.05.2021

1999 Helsinki Zirvesi ile Avrupa Birliği aday ülke statüsüne ulaşan Türkiye, AB’nin üye ve aday ülkeler için belirlediği direktifleri yerine getirmekle yükümlüdür. Bu kapsamda ulusal politika ve mevzuatlar, AB müktesebatıyla uyumlu hale getirilmeye başlanmıştır. Küresel ısınma, iklim değişikliği gibi çevre sorunlarıyla mücadele konusunda yenilenebilir enerji politikaları AB tarafından bir araç olarak görülmüş, üye ülkeler için belirlenen hedefler Türkiye için de teşvik edici nitelik taşımış ve bu konudaki hukuki çalışmaların başlatılmasında etkili olmuştur. (ETKB Türkiye Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planı 2014: 8).

Şekil 2: Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Düzenlemelerinin Gelişimi

Kaynak: Türkiye Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planı 2014: 11’den yararlanılmıştır.

AB aday ülke statüsüyle birlikte Türkiye’de ivme kazanan yenilenebilir enerji politikaları, 2005 yılında çıkarılan “5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun” (YEK) ile artık yasal bir kimliğe bürünmüştür. Bu kanunla; alternatif enerji kaynaklarının kullanımlarının yaygınlaştırılması için sabit fiyat garantisi mekanizması devreye sokulmuş ve tüm kaynaklara aynı oranda (5-5,5 Euro) uygulanmıştır (Bacak, Külcü, Ekinci 2009: 13). Ancak ilgili dönemde bu kanuna destek sağlayacak ikincil mevzuatların eksikliği ve her kaynak için aynı tarife sisteminin uygulanması, beklenen başarı seviyesinin karşılanamamasıyla sonuçlanmıştır.

2872 sayılı Çevre Kanunu’nda 2006 yılında yapılan değişiklikler ile (Md. 29); iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında çevreye bırakılan kirliliklerin azaltılması için yenilenebilir ve temiz enerji kaynaklarının kullanımlarının teşviklerle destekleneceği belirtilmiş ve atık arıtma tesisi işleten kuruluşların bu faaliyetleri sonucu tükettikleri elektriğin %50’sinin geri ödenmesi şeklinde bir sübvansiyon öngörülmüştür. 2007 yılında kabul edilen 5627 sayılı Enerji Verimliliği Kanunu (Md. 1) ile; fosil yakıt ağırlıklı enerji ithalatının ekonomiye getirdiği mali yüklerinin hafifletilmesi ve bu doğrultuda çevre dostu temiz kaynakların kullanımlarının etkin ve verimli bir şekilde artırılması amaçlanmıştır.

2010 yılında 5346 sayılı kanunda düzenlemeler yapılmış ve “6094 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile, sabit fiyat garantilerinin her enerji kaynağı için farklı tarifelerde uygulanma esası benimsenmiştir. Bu doğrultuda yeni SFG tarifeleri hidrolik ve rüzgâr enerjisi üreten tesisler için 7,3, jeotermal enerji tesisleri için 10,5, biyokütle ve güneş enerjisi üreten tesisleri için 13,3 ABD Doları cent/kWh olarak belirlenmiştir. Ayrıca revize edilen SFG, yerli katkı ilavesi adlı yeni bir teşvik mekanizması ile desteklenmiştir (Yıldırım 2019: 337). 2011 yılında 5346 sayılı YEK kapsamında; Yenilenebilir Enerji Destekleme Mekanizmaları (YEKDEM) kurulmuş, Lisanssız Üretim Yönetmeliği (LÜY) ile yasal dayanağı oluşturulmuş ve yenilenebilir enerji kaynaklarıyla üretim

yapan kuruluşların lisans almadan ve şirket kurmadan birtakım teşvik mekanizmaları aracılığıyla faaliyetlerinin artırılması amaçlanmıştır. Tablo 5'te de görüleceği üzere 2020 yılı itibariyle YEKDEM kapsamında üretim yapan 818 katılımcı bulunmaktadır ve bu katılımcıların toplam kurulu gücü 21.050,883 MW'tur (www.epdk.gov.tr/ 2021).

Tablo 5: YEKDEM Katılımcı Sayılarının Yıllar İtibariyle Değişimi

TÜR \ YILLAR	2012	2014	2016	2018	2020
Hidrolik	44	40	388	447	461
Rüzgâr	22	21	106	151	165
Jeotermal	4	9	20	37	49
Biyokütle	8	23	42	70	126
Güneş	-	-	-	3	17
TOPLAM	78	93	556	708	818

Kaynak: EPDK (2020) Erişim adresi: <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-72/elektrikyekdem> Erişim tarihi: 25.05.2021

2013 yılında kabul edilen 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ile; lisanssız üretim gerçekleştiren bir tesisin maksimum kurulu gücü 500 kW'tan 1 MW'a yükseltilmiş; birden fazla tesisle enerji üretimini sürdüren kuruluşların mali yüklerini hafifletmek amacıyla, sisteme aynı noktadan bağlanma şartıyla tek tesis olarak görülmeleri kabul edilmiş ve ayrıca bu tesislerin faaliyet gösterdikleri araziler için birtakım muafiyet ve indirimler getirilmiştir (Yılmaz, Hotunluoğlu 2015: 79). 2016 yılında yürürlüğe giren Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanları (YEKA) Yönetmeliği ile Türkiye'de yenilenebilir enerjiye dayalı tesislerin sayılarının artırılması için yatırımcılar arası yarışmalar düzenleyerek gerçekleştirilen, yeni bir teşvik mekanizması olarak ihale sistemi uygulanmaya başlanmıştır (Berksoy, Akbaş Akdoğan 2018: 24).

3.1.1. Türkiye'nin Yenilenebilir Enerji Potansiyeli

Türkiye; üç tarafının denizlerle çevrili olması, orta kuşakta bulunmasından dolayı dört mevsimin belirgin bir şekilde yaşanması (Berksoy, Akbaş Akdoğan 2018: 22), genç arazi yapısının aktif fay kaynaklarıyla şekillenmesi (Eraydın 2017: 37) gibi özellikleri ile yenilenebilir enerji kaynakları açısından potansiyeli oldukça yüksek bir coğrafyada bulunmaktadır.

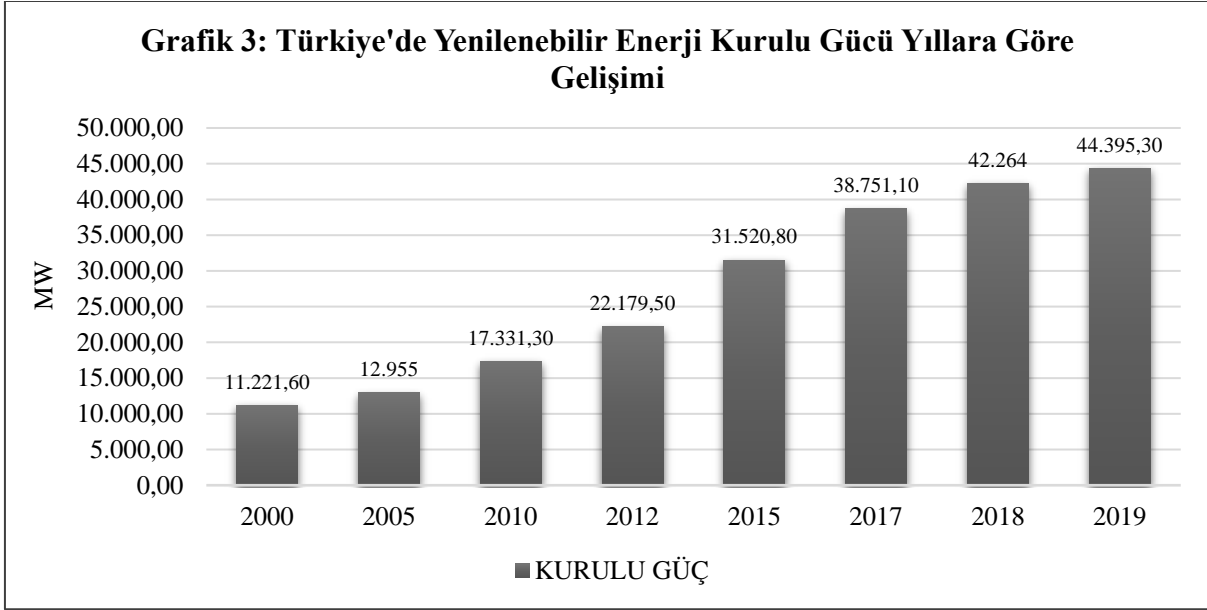
Yenilenebilir kaynaklar içinde Türkiye açısından potansiyeli en yüksek olan hidrolik enerjidir. Dağlık ve eğimli jeolojik yapısının bir getirisi olarak hidrolik enerjisinin kullanılması açısından avantajlı bir ülkedir. Bu kaynağın kullanımı açısından potansiyeli en elverişli bölge Doğu Anadolu iken en düşük bölge Marmara'dır. Potansiyeli en yüksek bölge Doğu Anadolu olmasına karşılık GAP sayesinde hidrolik enerji üretiminin en yüksek olduğu bölge Güneydoğu Anadolu'dur (Eraydın, 2017: 199-200). Türkiye'de toplam elektriğin neredeyse %25'lik gibi büyük bir kısmı hidroelektrik santraller tarafından üretilmektedir. Brüt potansiyeli 430 milyar kWh, teknik açıdan değerlendirilebilen potansiyeli 215 milyar kWh ve ekonomik potansiyeli 125 milyar kWh'dir (www.enerji.gov.tr/ 2021).

Hidrolik kaynaklardan sonra kurulu güç ve elektrik üretimi açısından en yüksek pay rüzgâr enerjisine aittir. Rüzgâr Enerjisi Potansiyeli Atlası (REPA) verilerine göre Türkiye, 48.000 MW'luk değeri (Ataman 2007: 210) ile Avrupa'nın en yüksek potansiyeline sahiptir. Rüzgâr santrali kurulumu için en elverişli bölgeler Marmara ve Kıyı Ege'dir (Adıyaman 2012: 60-63). 2020 yılı toplam elektrik üretimi içinde rüzgâr enerjisinin payı yaklaşık %8'dir (TEİAŞ 2020: 6).

Güneş enerjisi, mevcut kullanımı açısından yenilenebilir kaynaklar arasında 3. sırada yer almaktadır. Türkiye'nin, yıllık 2740 saatlik güneşlenme süresiyle avantajlı bir ülke olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalar sonucu toplam potansiyelinin 500.000 MW olduğu düşünülmektedir (Bayraktar 2016: 50). Potansiyel tahminlerinin doğru olduğu varsayılırsa, elektrik ihtiyacının tamamının güneş enerjisiyle sağlanabileceği söylenebilir (Karagöl, Kavaz 2017: 22). Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından düzenlenen Türkiye Güneş Enerjisi Potansiyeli Atlası (GEPA) verilerine göre, yıllık güneşlenme süresi en yüksek olan bölge Güneydoğu Anadolu iken en düşük olan bölge Karadeniz'dir ve maksimum güneşlenme süresi temmuz ayında, minimum güneşlenme süresi ise aralık ayında gözlemlenmiştir. YEKA GES-1 kapsamında 2023 yılında tamamlanması beklenen, 1300 MW ile dünyanın en büyük güneş enerji santralinin Konya-Karapınar'daki yapımına devam edilmektedir (www.enerji.gov.tr/ 2021).

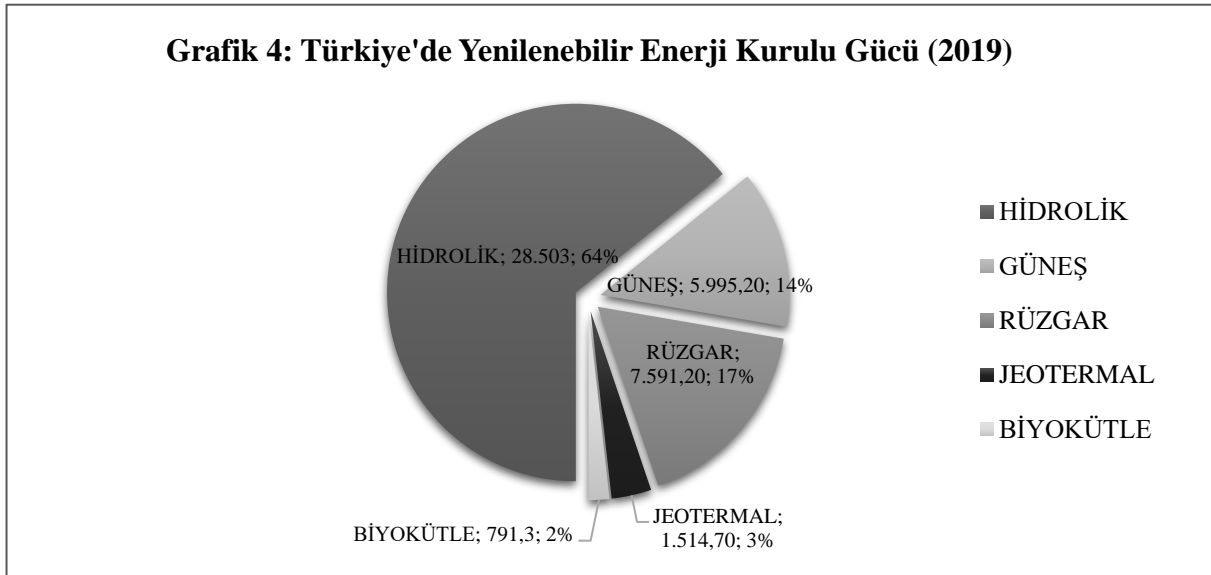
Türkiye; genç oluşumlu ve tektonik faaliyetlerin halen devam ettiği bir bölgede yer alması bakımından, kırıklı arazi yapısının bir getirisi olarak jeotermal enerji potansiyeli ile Avrupa'nın 1., kurulu güç açısından ise Dünya'nın 4. büyük ülkesi durumundadır. Yürütülen arama çalışmaları sonrası olası jeotermal potansiyelinin yaklaşık 32.000 MWt ve elektrik üretimi için kullanılacak potansiyelinin ise 2.000 MWe olduğu tahmin edilmektedir (www.enerji.gov.tr/ 2021). Var olan kaynakları tam kapasite kullanabilmesi durumunda Türkiye mevcut enerji ihtiyacının %14'ünü jeotermal enerji ile karşılayabilecek güçtedir (Ataman 2007: 228-229). Bu enerji kaynağının en yaygın olduğu bölge %78'lik payı ile Batı Anadolu'dur (Eraydın, 2018: 200).

Biyokütle alanında da Türkiye'nin potansiyeli oldukça fazladır ve bu oran yaklaşık 8,6 milyon ton eşdeğer petrole (MTEP) tekabül etmektedir (Karagöl, Kavaz 2017: 26). Biyokütle kullanılarak üretilecek biyogaz miktarı ise yaklaşık 2 MTEP olduğu düşünülmektedir (Gürel 2020: 407). Enerji ihtiyacını karşılamak adına, potansiyel açısında oldukça yeterli seviyelere sahip olmasına rağmen; Türkiye'de alternatif kaynaklar arasında en az yararlanılan kaynak biyokütledir. Grafik 4'te de görüleceği üzere; yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı toplam kurulu güç içerisinde 790 MW'luk payı %2 gibi oldukça düşük bir oranı bulunmaktadır.

Kaynak: TEİAŞ'tan yararlanılmıştır. Erişim Adresi: <https://www.teias.gov.tr/tr-TR/turkiye-elektrik-uretim-iletim-istatistikleri> Erişim tarihi: 26.05.2021

Grafik 3'te görüleceği üzere yıllar itibariyle yenilenebilir kaynaklara dayalı kurulu güçte hızlı bir artış yaşanmaktadır. Toplam kurulu güç içerisinde yenilenebilir enerjinin payı 2010 yılında %35 iken 2019 yılında bu rakam %48'e yükselmiştir (www.tuikweb.tuik.gov.tr/ 2021). Günümüz itibariyle Türkiye, toplam yenilenebilir enerji kurulu gücü bakımından Avrupa'nın 5. Ve dünyanın 12. büyük ülkesi durumundadır. 2021 yılının ilk çeyreğinde kurulu güç yatırımlarının yaklaşık %98'ini yenilenebilir enerji kaynakları oluşturmuştur (www.enerji.gov.tr/ 2021).

Kaynak: TEİAŞ'tan yararlanılmıştır. Erişim adresi: <https://www.teias.gov.tr/tr-TR/turkiye-elektrik-uretim-iletim-istatistikleri> Erişim tarihi: 26.05.2021

3.1.2. Türkiye'de Yenilenebilir Enerji Teşvik ve Destekleme Mekanizmaları

Yenilenebilir enerji kaynaklarının ilk kurulum maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle; istikrarlı teşvik/destekleme mekanizmalarının, başarılı politika uygulamalarının temel dayanağı olduğu

bilinmektedir. 2005 yılında kabul edilen 5346 sayılı kanunla, Türkiye’de yenilenebilir enerji politikalarının yasal çerçevesi çizilmiş ve ilgili dönemden itibaren yatırımları özendirmek amacıyla birtakım mekanizmalar uygulanmaya başlanmıştır.

- **Sabit Fiyat Garantisi:** Türkiye’de, yenilenebilir enerji yatırımlarını artırma adına en çok kullanılan destekleme mekanizması sabit fiyat garantisidir. Bu mekanizma 2005 yılında 5346 sayılı kanunla hayata geçirilmiş ve ilk etapta 2015 yılına kadar 10 yıllık süreyle uygulanması kabul edilmiş, daha sonra 2020 yılına kadar uzatılma kararı alınmıştır. Sabit fiyat garantisi 2005 yılındaki ilk haliyle her yenilenebilir enerji kaynağı için aynı tarifede uygulanırken 2010 yılında 6094 sayılı kanunla yapılan değişikliklerden sonra her kaynak için farklı tarife esası benimsenmiştir. Ayrıca yine 6094 sayılı kanunla SFG’ye ek olarak, enerji kaynaklarının ekipmanlarının yurt içinde üretilmesi kapsamında yatırımcıya sunulan yerli katkı ilavesi uygulaması başlamıştır (Eskin 2018: 125-127). Tablo 6’da yatırımcılara her enerji kaynağı için sunulan sabit fiyat garantisi ve yerli katkı ilavesi gösterilmektedir.

Tablo 6: Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına Uygulanan Sabit Fiyat Garantisi ve Yerli Katkı İlavesi Miktarları

ENERJİ KAYNAĞI	SABİT FİYAT GARANTİSİ (\$ cent/kWh)	YERLİ KATKI İLAVESİ (\$ cent/kWh)	TOPLAM DESTEKLEME
Hidroelektrik	7,3	2,3	9,6
Rüzgâr	7,3	3,7	11
Jeotermal	10,5	2,7	13,2
Biyokütle	13,3	5,6	18,9
Güneş	13,3	-Yoğunlaştırılmış; 9,2 -Fotovoltaik; 6,7	-Yoğunlaştırılmış; 22,5 -Fotovoltaik; 20

Kaynak: 6094 sayılı Kanun I ve II sayılı cetvel (2010).

- **İhale Yöntemi:** Bu mekanizma Türkiye’de 2016 yılında kabul edilen YEKA Yönetmeliği ile uygulanmaya başlamıştır. YEKA kapsamında; yenilenebilir enerji faaliyeti yürüten tesislerde, üretim için gerekli olan ve ileri teknoloji gerektiren ekipmanların yurt içinden yerli olanaklarla temin edilmesi amacıyla yarışmalar düzenlenmektedir (Berksoy, Akbaş Akdoğan 2018: 31). Türkiye’de ilk YEKA kullanım hakkı yarışması 2017 yılında Konya Karapınar’da güneş santralleri için yapılmıştır ve ihaleyi 6,99 USD cent/kWh ile Güney Koreli Kalyoncu-Hanwha ortaklığı kazanmıştır (Aydoğdu 2021: 63). YEKA GES-1 kapsamında yaklaşık %76 oranında yerli olan güneş modüllerinin proje bölgesinde yapımına başlanmıştır (ETKB Faaliyet Raporu 2020: 50). İlerleyen süreçte YEKA RES-1 kapsamında 1.000 MW potansiyele sahip rüzgâr santralleri kurulması projesini 3,48 USD cent/kWh ile Alman Siemens şirketi kazanmıştır (ETKB Faaliyet Raporu 2017: 81).

- **Lisanssız Üretim:** Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı tesislerde, lisans almadan ve şirket kurmadan üretim yapılabilmesi süreci EPDK tarafından 2011 yılında yayınlanan Lisanssız Üretim Yönetmeliği kapsamında başlatılmıştır (EPDK Lisanssız Üretim Yönetmeliği Md.1). Bu süreçte gerçek ve tüzel kişilere, tesislerin kuruluşundan itibaren 8 yıl boyunca 500 KW’a kadar lisans ücretinden muafiyet tanınmaktayken 2013 yılında kabul edilen 6446 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ile bu rakam 1 MW’a kadar yükseltilmiştir. Lisanssız üretim, yenilenebilir enerjinin geliştirilmesi adına çok önemli bir teşvik/destekleme mekanizması olmasına karşın; muafiyet başvurusunun yoğun bürokratik süreçlerle sonucu yapıyor olması, yatırımcıların motivasyonunu düşüren etkenlerden birisidir (Yılmaz, Hotunluoğlu 2015: 89-90). 2020 yılı itibariyle toplam elektrik üretimi içerisinde yenilenebilir kaynaklara ve doğalgaza dayalı lisanssız elektrik üretiminin payı %1,9’dur (www.enerji.gov.tr/ 2021). Tablo 7’de lisanssız üretim yapan yenilenebilir enerji tesislerinin kaynağa göre kurulu güçleri gösterilmektedir. Buna göre lisanssız üretimin %94,59’u yenilenebilir kaynaklardan, %5,41’i ise doğalgazdan yapılmaktadır.

Tablo 7: Yenilenebilir Enerji Kaynakları Lisanssız Üretim Kurulu Gücü (2020)

KAYNAK TÜRÜ	KURULU GÜÇ (MW)	ORAN (%)
Hidrolik	8,65	0,13
Rüzgâr	70,83	1,08
Biyokütle	77,23	1,18
Güneş	6.036,80	92,20
TOPLAM	6.193,51	94,59

Kaynak: ETKB Enerji İşleri Genel Müdürlüğü, Lisanssız Üretim. Erişim adresi: <https://enerji.gov.tr/eigm-yenilenebilir-enerji-uretim-faaliyetleri-lisassiz-elektrik-uretimi> Erişim tarihi: 29.05.2021

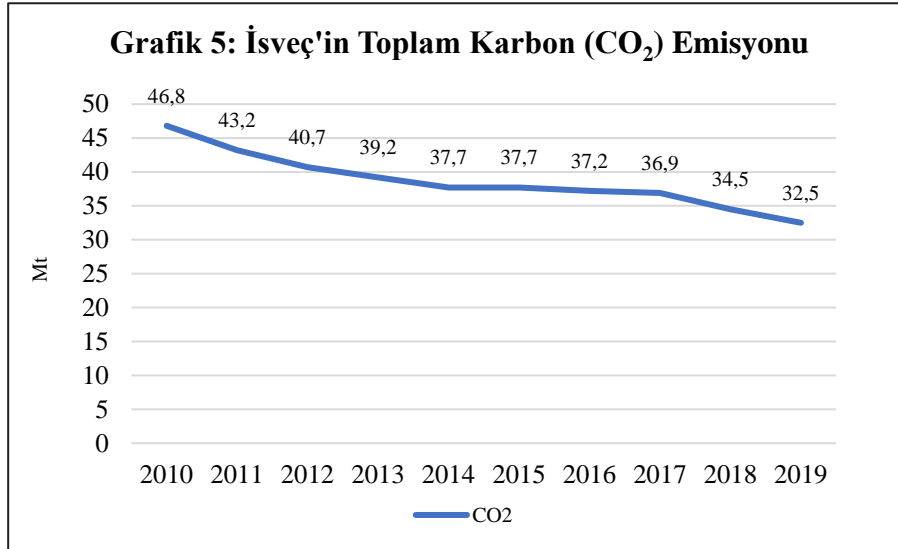
- **Net Ölçüm Sistemi:** Bu teşvik mekanizması ilk olarak Türkiye’de 10 KW’ı aşmayan güneş santrallerinde uygulanmıştır (REN21 Global Status Report 2020: 73). Net ölçüm sistemi kapsamında yatırımcılara, ihtiyaçtan fazla ürettikleri elektriği satmaları sonucu, elde edecekleri kazançları üzerinden alınan %5’lik gelir vergisinden muafiyet tanınmıştır (www.pv-magazine.com/ 2021).
- **Vergi İndirimleri:** Türkiye, yenilenebilir enerjinin geliştirilmesi için sunulan desteklemeler arasında mali düzenlemeler ve kamu finansmanı alanında henüz yeterli düzeye ulaşamamıştır. Mevcut durumda yenilenebilir enerji tesisi işleticilerine; yatırım ekipmanı alımında KDV muafiyeti, ekipmanlar eğer yurt dışından ithal edilecekse gümrük vergisi muafiyeti tanınmaktadır (Ulusoy, Bayraktar Daştan 2018: 150).
- **Yenilenebilir Nakliye Yükümlülüğü:** Türkiye’nin; AB aday ülkesi olarak 2009/28/EC sayılı Direktif kapsamında karayolu ulaşımında %10 oranda yenilenebilir kaynakların kullanılması yükümlülüğü vardır. Yasal dayanağı 2011 yılında çıkarılan “Motorin Türlerine İlişkin Teknik Düzenleme Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ” ile oluşturulan bu

uygulama, ulaşım sektörü için biyokütle kökenli enerjileri geliştirme çalışmalarını sürdürmektedir (Türkiye Ulusal YEEP 2014: 58-59).

3.2. İsveç'in Yenilenebilir Enerji Politikası

İsveç, yaklaşık 10 milyon nüfusu ile Avrupa'nın kuzeyinde yer alan bir İskandinav ülkesidir. 2020 yılı itibarıyla 537.610 milyar dolar GSYİH ve kişi başı 51.800 dolar milli geliri (www.imf.org/ 2021) bakımından gelişmiş ülkeler kategorisinde yer almaktadır.

Uluslararası alanda iklim değişikliğiyle mücadele çabalarıyla örnek teşkil eden İsveç, 1969 yılında ilk Çevre Koruma Yasasını kabul eden ülkedir (Akıncı 2007: 401). Dünyanın çevre sorunları konusunda bilinçlendirilmesi amacıyla 113 ülkenin katılımıyla 1972 yılında düzenlenen BM Stockholm Dünya Çevre Konferansı'na da ev sahipliği yapmıştır (Mısır 2016: 8). Yine 1995 yılında, fosil yakıtlara olan bağımlılığı azaltmak amacıyla öngörülen karbon vergilerini uygulamaya başlayan ilk ülkelerden birisidir. Ayrıca İsveç; AB'nin 2009 yılında üye ülkelere duyurduğu Yenilenebilir Enerji Direktifleri doğrultusunda belirlenen ulusal 2020 hedeflerini, plan tarihinden 8 yıl önce hayata geçirebilen ilk ülkedir. Bugün itibarıyla ihtiyaç duyduğu enerjinin %50'den fazlasını yenilenebilir kaynaklardan temin etmektedir (www.swedishcleantech.com/ 2021). Küresel ölçekte ülkelerin sürdürülebilir çevre hedeflerinde ne kadar başarı sağlayabildiklerinin bir göstergesi olan Çevresel Performans Endeksi (EPI) 2020 yılı sıralamasında 180 ülke arasında 5. sırada yer almaktadır (www.epi.yale.edu/ 2021).

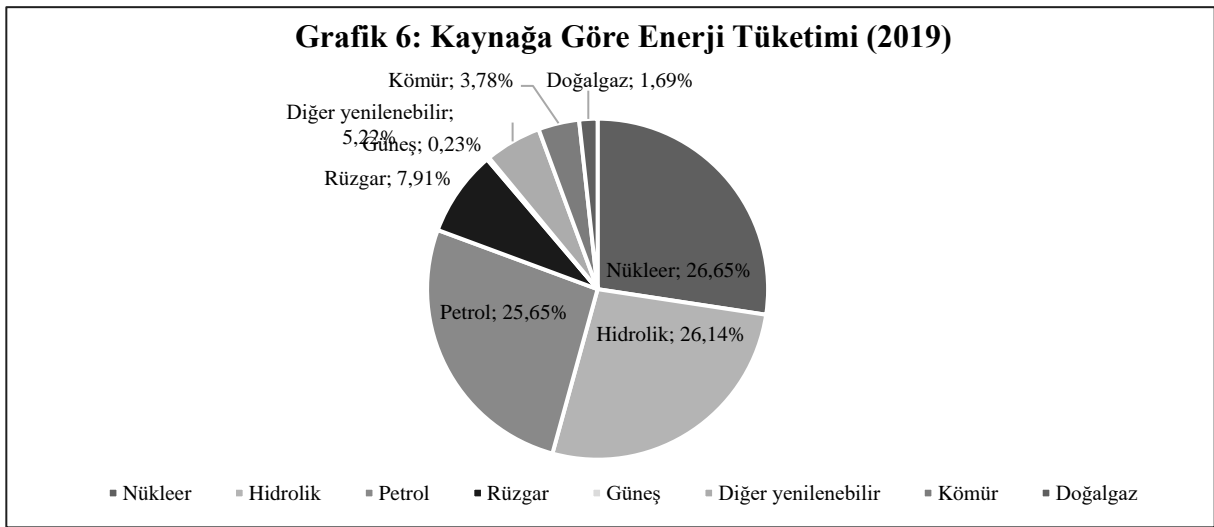

Kaynak: IEA (çevrimiçi). Erişim adresi: <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser/?country=SWEDEN&fuel=CO2%20emissions&indicator=TotCO2> Erişim tarihi: 30.05.2021

Grafik 5'te de görüleceği üzere, yıllar itibarıyla toplam karbon emisyonu salımlarında yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımlarının artmasına paralel olarak bir düşüş vardır. İsveç; toplam karbon emisyonu salımında göstermiş olduğu başarıyla, IEA üyeleri arasında Norveç'ten sonra ikinci sırada yer almaktadır.

Bir AB üyesi olarak 2009/28/EC kapsamında karayolu ulaşımında fosil yakıtların neden olduğu sera gazı salınımlarını azaltmak için yenilenebilir kaynakların payının en az %10'a çıkarılması ile yükümlüdür (Hansson, Nerhagen 2019: 8). Buna ek olarak ulaşım sektöründe petrol ve türevi fosil

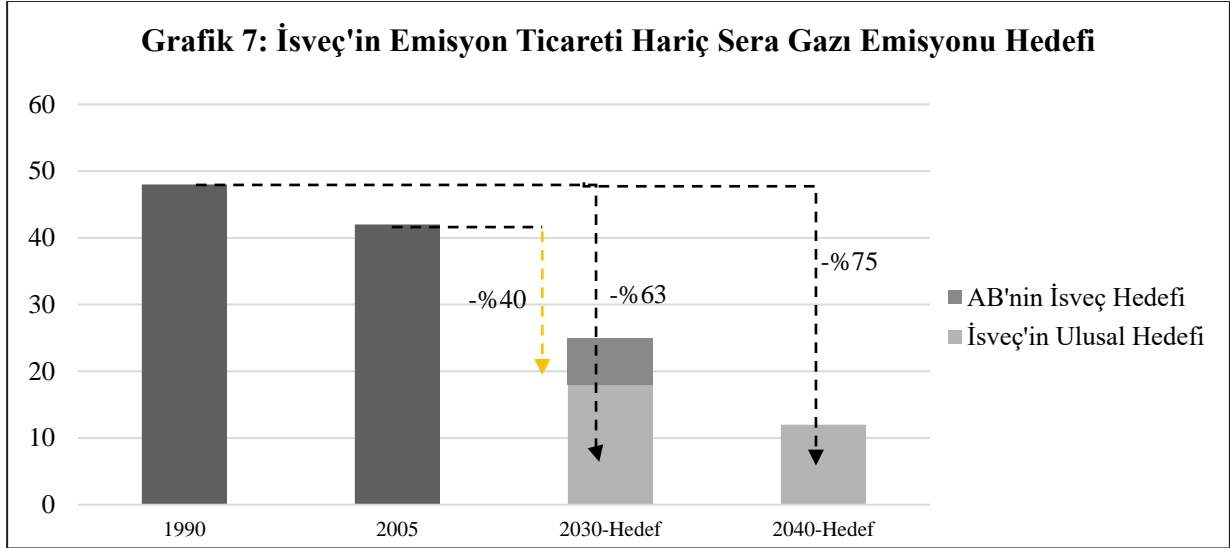
yakıtlara olan %75 civarında bağımlılığı nedeniyle, 2030 yılına kadar ulaşımdan kaynaklı sera gazı emisyonlarını %70 azaltma ve biyokütle kaynaklarını bu sektörde kullanabilmek gibi radikal hedefleri bulunmaktadır. 2019'un ocak ayında kabul edilen bir anlaşma ile İsveç hükümeti, çevreye yayılan negatif dışsallıkların vergilendirilmesinin artırılmasını ve 2030 yılına kadar fosil yakıtlarla çalışan tüm araçlarının satımını yasaklamayı öngörmektedir (IEA Sweden Review 2019: 11, 28). 2030 yılına ait bir diğer hedefi ise, 2005 yılına oranla enerji yoğunluğunu yarı yarıya azaltmaktır. Bu hedef doğrultusunda henüz 2018 yılında bile yaklaşık %30 azalmayı yakalayabilmiştir (Swedish Energy Agency, Energiindikatorer 2020: 4). Grafik 6'da ülkede enerjinin kaynaklara göre dağılımı gösterilmiştir. Petrol tüketiminin payının görece fazla olması ulaşım sektöründe kullanılmasından kaynaklanmakta, bunun dışında herhangi bir fosil yakıtın ağırlıklı olmadığı görülmektedir.

Kaynak: <https://ourworldindata.org/energy/country/sweden> Erişim tarihi: 31.05.2021

Dünya çapında diğer ülkelere kıyasla çok daha başarılı uygulamalar yürütmekle yetinmeyen hükümet, özellikle sera gazı salınımının neden olduğu çevre sorunlarını tamamen ortadan kaldıracak şekilde 2045 yılına kadar sıfır emisyon hedefleri oluşturmuştur. Bu kapsamda fosil yakıtlarla yapılan her türlü enerji üretimini durdurmayı ve 2040 yılına kadar %100 yenilenebilir kaynaklara dayalı bir sistem geliştirme çalışmalarını sürdürmektedir. 2045 yılı hedeflerine ulaşmak için ise hükümet öncelikle daha yakın döneme ait alt planlar oluşturmuştur (EU Sweden's Integrated National Energy and Climate Plan 2020: 5). Grafik 7'de görüleceği üzere, CO₂ emisyonlarını azaltmak için AB'nin direktifinden bile daha iddialı hedefleri bulunmaktadır.

Kaynak: (IEA Sweden Review 2019: 33).

3.2.1. İsveç'in Yenilenebilir Enerji Potansiyeli

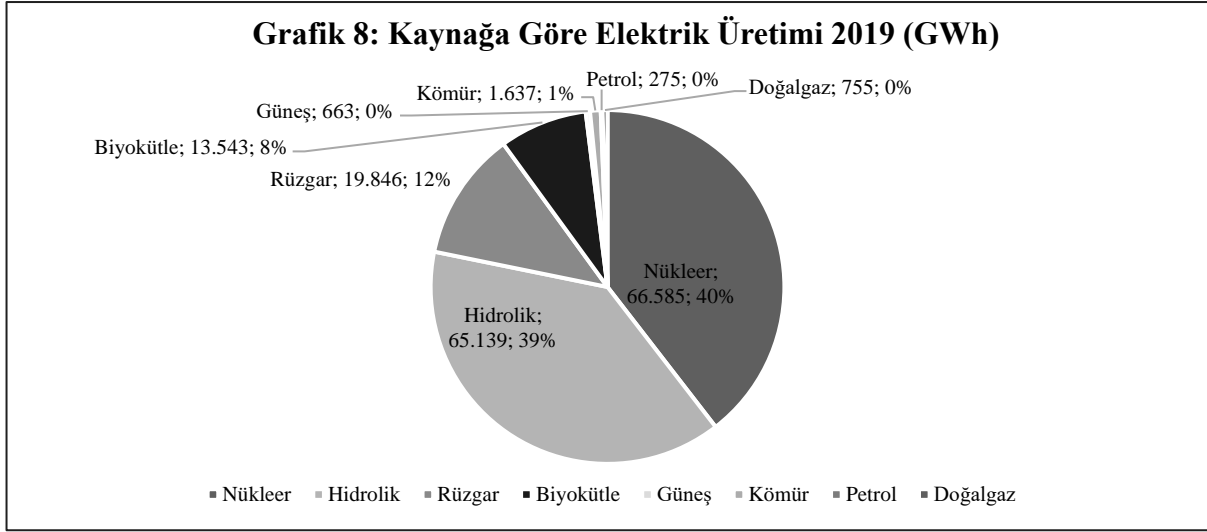
Enerji politikasının yeşil hedefler kapsamında şekillendiği İsveç'te; kişi başı yüksek enerji tüketimine rağmen düşük karbon emisyonu yayılmasının en temel dayanaklarından birisi, sahip olduğu çevre dostu kaynaklardır. Coğrafi sınırları içerisinde fosil kaynaklar açısından yeterli rezerve sahip olmaması nedeniyle, mevcut potansiyelini olabildiğince etkin ve verimli bir şekilde politika süreçlerine entegre ederek ihtiyaç duyduğu enerjinin neredeyse %70'ini başta biyokütle, hidrolik ve nükleer kaynaklarından elde etmekte ve bu sayede dışarıya bağımlılığını önemli derecede azaltmaktadır. Hükümet, hidroliği elektrik elde etmede; biyokütleyi ise ulaşım ve ısınmada tercih etmektedir. Ayrıca yürütülen çalışmalar sonucu son yıllarda rüzgâr enerjisini kullanabilme oranı da hızla artmaktadır (IEA Sweden Review 2019: 21).

En önemli yenilenebilir enerji kaynağı hidroliktir. Kişi başı elektrik üretiminin yaklaşık %40'ı bu kaynağa bağlı olarak üretilmektedir. İsveç'in mevsim şartları normal seyrindeyken yıllık hidrolik enerji potansiyeli 65 TWh iken yağışın bol olduğu dönemlerde bu oran 75 TWh'ye kadar çıkmaktadır. 2015 yılı itibariyle 2000'e yakın hidroelektrik santrali bulunmaktadır ve bunlardan 200'e yakını 10 MW'den fazla kapasitesi ile büyük üretim tesisleri olarak bilinmektedir (Karlberg 2015: 4-5).

Bulduğu coğrafi konum itibariyle orman arazisi oranı yaklaşık %60'tır. Bu yüksek orman varlığını biyokütle kaynaklarından enerji elde etmede kullanmaktadır. Özellikle biyoyakıtlar, sanayi ve taşımacılık sektörlerinde ön plana çıkmaktadır. Biyokütle kaynaklarının dönüştürülmesiyle elde edilen ve bir biyoyakıt türü olarak bilinen peletlerin İsveç'te yıl bazında üretim kapasitesi 1 milyon tona yakındır (Ericsson, Huttunen, Nilsson vd. 2004: 1710).

Dünya genelinde hızla ilerleyen rüzgâr enerjisi gelişmelerine de paralel olarak İsveç hükümeti, bu kaynağın kullanım kapasitesine artırma yolunda çalışmalarını sürdürmektedir. Bugün 3600'e yakın rüzgâr türbini ile 2000'li yılların başında 0,5 TWh olan üretim kapasitesini 2018 yılında yaklaşık 17 TWh'ye yükseltebilmiştir (www.sweden.se/ 2021).

Grafik 8’de elektrik üretiminde kullanılan enerji kaynaklarının dağılımı gösterilmektedir. Buna göre üretimin yarısından fazlası yenilenebilir kaynaklardan yapılmaktadır.

Kaynak: IEA (çevrimiçi). Erişim adresi: <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser/?country=SWEDEN&fuel=Energy%20supply&indicator=ElecGenByFuel> Erişim tarihi: 30.05.2021

3.2.2. İsveç’te Yenilenebilir Enerji Teşvik ve Destekleme Mekanizmaları

Enerji politikasına yenilenebilir kaynakları entegre etmede çoğu Avrupa ülkesinden daha eski bir geçmişe sahiptir İsveç. Küresel ölçekte büyük ekonomilerin çoğu petrol ve doğal gaz aramalarını sürdürüp bu kaynaklar üzerinden diplomatik krizlerle boğuşurken, İsveç hükümeti 90’lı yıllardan itibaren yönünü yenilenebilir enerji kaynaklarına çevirmiş ve artık bu konuda lider ülkelerden birisi konumuna gelmiştir. Bugün; hem uygulamış olduğu politikaların başarıya ulaşmasında hem de bunun bir sonucu olarak CO₂ emisyonlarını azaltmasının arkasındaki en güçlü dayanak, yürütmüş olduğu teşvik mekanizmalarıdır.

- **Çevre Vergileri:** Yenilenebilir enerji politikasını iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında yönlendiren İsveç, bu doğrultuda birtakım çevre vergileriyle sera gazı salınımlarını azaltmayı hedeflemektedir. Atmosfere bırakılan zararlı gazlar üzerinden alınan yüksek oranlı miktarlar, ülkenin en büyük vergi kaynağını oluşturmaktadır. Bunlar arasında; karbon vergileri, yakıtlardan alınan enerji vergisi, nükleer yakıt ücreti vb. bulunmaktadır. En önemli çevre vergilerinden birisi olan karbon vergileri ise hükümet tarafından 1991 yılında uygulanmaya başlanmıştır. İsveç, bu mekanizmayı Avrupa çapında uygulamaya koyan ilk ülkelerden birisidir. Karbon vergileri, uygulamaya konduğu yıldan itibaren ülkenin GSYİH’sını arttırmakla birlikte CO₂ emisyonlarını azaltmadaki etkinliğiyle en çok tercih edilen teşvik/destekleme mekanizmalarından birisi olmuştur. Ayrıca petrol ve kömür üzerinden alınan bu vergi, bu kaynaklara alternatif olarak biyokütle kullanımının da arttırılmasında etkili olmuştur (Shmelev, Speck 2018: 975, 980).
- **Biyoyakıt Yükümlülükleri:** Ülkede CO₂ oranlarındaki azalışa rağmen, ulaşım sektöründe özellikle petrole olan bağımlılık hükümetin net sıfır sera gazı emisyonu hedefi yolundaki engellerden birisidir. Bu mekanizmanın ilk örneklerinden birisi 2005 yılında çıkarılan Pompa

Yasası'dır. Yasa kapsamında tüm akaryakıt istasyonları yenilenebilir kaynaklardan elde edilen en az bir yakıt sağlamakla yükümlendirilmiştir (IEA Sweden Review 2019: 43). Daha sonra hükümet 2011 yılında kabul edilen Yakıtlar Yasası ile, 2020 yılına kadar taşıt kullanımından kaynaklı sera gazı emisyonlarını yasanın kabul edildiği yıla oranla %6 azaltmayı hedeflemektedir (www.energimyndigheten.se/ 2021). Ayrıca karayolu taşımacılığında fosil yakıtlarla çalışan ulaşım araçlarının kullanımı için azami yılı 2030 olarak belirlemiştir (REN21 Global Status Report 2020: 68). Petrolle çalışan araçlara alternatif olarak elektrikli araçların kullanımını yaygınlaştırmak amacıyla 2017 yılında çıkarılan bir yönetmelik ile üreticilere hibe vermeye başlamıştır (www.iea.org/ 2021). 2016 yılı itibariyle de biyodizel ve etanol üzerinden alınan vergilerde indirimler uygulamaktadır (IRENA, IEA, REN21 2018: 46).

- **Yenilenebilir Enerji Sertifikaları:** Bu teşvik mekanizması İsveç'te 2003 yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Asıl amaç, çevre dostu enerji kaynaklarıyla yapılan elektrik üretimini ve dolaşımını arttırmaktır. Bu kapsamda süreç içerisinde yenilenebilir kaynakların kullanıldığına dair hem elektrik üreten kişilere hem de üretilen elektriği satan kişilere verilmektedir. İlerleyen zamanda hükümet, 2012 yılında Norveç ile bu doğrultuda bir ortaklık yürütmeye de başlamıştır. Bu iki ülke 2020 yılına kadar yenilenebilir elektrik üretimini 28 TWh, ayrıca İsveç 2030 yılına kadar da 2020 üretimine ek olarak 18 TWh arttırmayı hedeflemektedir (The Energy Sector in Sweden 2020: 11).

4. BULGULAR ve DEĞERLENDİRME

Türkiye ve İsveç'in yenilenebilir enerji politikalarının karşılaştırmalı analizi üzerine gerçekleştirilen bu çalışmada, elde edilen bulgular ortaya konmuş, açıklanmış ve her bir elde edilen bulgu için ayrı ayrı değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Bu bağlamda; Türkiye'nin yenilenebilir enerji politikası üzerinden elde edilen bulgulardan ilki, Türkiye'de bu konudaki çalışmaların yasal olarak yaklaşık 15 yıl önce başlatıldığıdır. Bu alandaki ilk yasal düzenleme 2005 yılında kabul edilen YEK'tir. Yasal çerçevesinin geç çizilmesinden dolayı Türkiye'de yenilenebilir enerji politikalarının gelişim süreci henüz tamamlanamamıştır ve bu da birçok yazar tarafından kaynak potansiyelini etkin/verimli bir şekilde kullanamadığı gerekçesiyle olumsuz anlamda eleştirilebilmektedir.

Bir sonraki bulgu, yenilenebilir enerji politikalarının, öncelikle enerjide dışa bağımlılığın azaltılması amacıyla yürütüldüğüdür. Literatürdeki yaygın söyleme göre Türkiye'nin artan cari açık sorununun en önemli nedeni enerjide dışa bağımlı olunmasıdır. Bu nedenle 2010'lu yıllardan itibaren ekonomisinin yükünü hafifletmek adına alternatif enerji kaynaklarına yönelmeye başlamıştır. Bu da ülke ekonomisi için olumlu bir gelişme olarak görülebilmektedir. Üçüncü bulgu, CO₂ emisyonlarında 1990-2016 yılları arasında yaklaşık %50'lik bir artış yaşandığıdır. IEA verilerine göre %80'e yakın fosil yakıt kullanımına paralel olarak karbon emisyonlarında sürekli bir artış yaşanmaktadır. Bu durum da küresel ölçekli çevre sorunlarına sebebiyet vermesi bakımından olumsuz yorumlanabilmektedir. Bir sonraki bulgu, enerji tüketiminde yenilenebilir kaynakların payı %18 civarında seyretmekteyken yeterli fosil yakıt rezervi olmamasına rağmen enerji tüketiminin %80'inin

petrol, kömür ve doğalgazdan oluştuğudur. Türkiye fosil yakıtlar bakımından %70 oranında dışarıya bağımlı bir ülkedir. Artan cari açığın en önemli nedeni ise yüksek oranda fosil yakıt ithali yapılmasıdır. Fakat halen enerji üretiminin yarısından çok daha fazlası fosil kökenli yakıtlar tarafından temin edilmekte ve bu da ülke ekonomisine büyük zarar vermektedir. UYEEP analizlerine göre Türkiye’de yenilenebilir kaynakların etkin bir şekilde kullanılmadığı görülmektedir. Oldukça yüksek potansiyeline rağmen kaynaklardan maksimum verim alınamaması ve daha iddialı hedefler konulmaması da bu konudaki eleştiriler arasında yer almaktadır.

Beşinci bulgu, jeotermal enerjinin, yenilenebilir kaynakların kurulu güçleri arasında payının %3 olduğudur. ETKB’ye göre Türkiye, bulunduğu coğrafi konumun genç bir arazi yapısının olması itibariyle birçok aktif fay hattına sahiptir. Bu da jeotermal enerji konusunda dünyanın en yüksek potansiyeline sahip ülkelerden biri olmasıyla avantajlı bir durum olarak kabul edilebilmektedir. Bir diğer bulgu ise, ülkenin güneş enerjisi açısından da oldukça yüksek potansiyelinin bulunduğudır. ETKB’ye göre Türkiye yıllık 2.737 saatlik güneşlenme süresiyle bu kaynağın kullanımı açısından oldukça avantajlı bir coğrafi konumda bulunmakta bu da yapılacak geliştirme çalışmalarına paralel olarak enerji üretimi açısından olumlu bir adım olarak görülmektedir.

Son bulgu ise, mali teşvik/destekleme mekanizmalarının yeterli düzeyde uygulanmadığıdır. Bir kısım araştırmacı göre Türkiye’de teşvik/destekleme mekanizmalarında çoğunlukla düzenleyici politikalar uygulanmakta, yatırımcılar mali açıdan yeteri kadar finanse edilememekte, yenilenebilir enerji tesislerinin ilk kurulum maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle de yatırımların motivasyonu düşmesiyle sonuçlanmaktadır.

İsveç’in yenilenebilir enerji politikaları üzerine elde edilen bulgularına gelindiğinde; İsveç’te bu konudaki çalışmaların yasal olarak 90’lı yıllardan itibaren başlatıldığı görülür. Yenilenebilir enerji alanında uzun süredir var olan başarılı çalışmaları neticesinde AB tarafından bu konudaki lider ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir. İkinci bulgu, yenilenebilir enerji politikalarının, öncelikle iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında yürütüldüğüdür. EPI verilerine göre; 100’den fazla ülke arasında yapılan analizler sonunda, kullanmış olduğu temiz enerji kaynakları ile çevre sorunlarıyla mücadelede en başarılı ülkelerden birisi konumundadır.

Bir diğer elde edilen bulgu, CO₂ emisyonlarında sürekli düşüş yaşanmasına ek olarak 2045 yılına ait net sıfır emisyon hedefinin bulunmasıdır. IEA’ya göre, CO₂ emisyonlarını azaltmak için AB’nin direktiflerinden bile daha iddialı hedefleri bulunmaktadır. Dördüncü bulgu, enerji tüketiminde yenilenebilir kaynakların payının %50 civarında seyretmesi ayrıca yeterli fosil yakıt rezervi olmadığı için enerji tüketiminde petrol, kömür ve doğalgazın toplam payı yalnızca %31 ile sınırlı tutulduğudur. AB Direktiflerinde yer alan verilere göre ülkenin yenilenebilir kaynaklara dayalı üretim ve tüketimi birçok gelişmiş ülkeye oranla daha yüksektir. Yine ayrıca gelecek hedeflerinde, bugün %30 düzeyinde olan fosil yakıt kullanımını sıfırlama düşüncesi de AB düzeyinde en radikal hedefleri olan ülke olarak yorumlanmasıyla sonuçlanabilmektedir. Bir başka bulgu ise, ülkenin jeotermal kaynaklara dayalı enerji üretiminin olmamasıdır. IEA veri tabanından elde edilen bulgular doğrultusunda bulunduğu coğrafi konum ve arazi yapısı nedeniyle jeotermal enerji potansiyeli

bulunmamakta, bu nedenle ilgili kaynak doğrultusunda herhangi bir üretim faaliyeti gerçekleştirilememektedir.

Altıncı bulgu, ülkede güneş enerjisi potansiyelinin düşük olduğudur. Our World in Data veri tabanına göre diğer Avrupa ülkelerine oranla güneşlenme süresi yeterli değildir bu nedenle bu kaynağa dayalı üretimi çok sınırlı kalmaktadır. Son bulgu ise, teşvik/destekleme mekanizmaları arasında mali açıdan vergilerin büyük etkisinin bulunduğudır. Literatüre göre İsveç'in yenilenebilir enerji politikalarındaki başarının arkasında uygulamadaki çevre vergilerinin büyük payı bulunmaktadır. Özellikle karbon vergilerinin CO₂ emisyonlarını düşürmedeki başarısı yazarların çoğu tarafından dile getirilmektedir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Dünya'da tükenmeyen enerji talebinin tükenen enerji kaynaklarıyla karşılanmaya çalışılması, yapılan çalışmalar sonucu bu kaynakların rezervlerinin azaldığının tespit edilmesi, artan fosil yakıt kullanımının küresel çevre sorunlarının öncüsü olması; insanlığı alternatif enerjilere yönlendirmeye başlamıştır. Her ülkenin kendi sınırları içerisinde bolca bulunan temiz kaynaklar, sürdürülebilir bir enerji sistemi için kaçınılmaz derecede önem arz etmektedir. Dolayısıyla enerji politikalarında bir dönüşüm süreci başlamış ve fosil yakıtların yerini çevre dostu enerji kaynakları almaya başlamıştır.

Türkiye ve İsveç özelinde yürütülen bu çalışmada, Türkiye'nin özellikle son dönemde dikkat çeken yenilenebilir enerji alanında yürüttüğü yatırım ve çalışmalara rağmen, İsveç ile karşılaştırıldığında henüz yeterli etkinliğe ulaşamadığı tespit edilmiştir. Sınırları içerisinde üretimine yetecek düzeyde petrol ve doğal gaz gibi önemli yeraltı kaynak rezervinin bulunmadığı bilinen Türkiye, enerji ihtiyacını ithalat yoluyla karşılamakta, bu da ülkenin hem ekonomik olarak hem de enerjide dışa bağımlı hale gelmesine neden olmaktadır. Enerji politikasında çevre dostu ve tükenmeyen kaynaklara daha çok yer verilmesi hem cari açığın bir çözümü hem de küresel ölçekte yaşanan çevre sorunlarının bertaraf edilmesi konusunda aktif rol oynayacaktır. Birçok gelişmiş ülkeye kıyasla bulunduğu coğrafi konum itibarıyla oldukça zengin yenilenebilir enerji kaynaklarına ve potansiyeline sahip bir ülke olarak, kullanım etkinliğini arttırdıkça gerek yerel ekonomisine gerekse ekosistemine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu nedenle, enerji üretim ve tüketim sürecinde söz konusu kaynakların ağırlığının artırılması ve etkili hedefler ve politikalar doğrultusunda kamunun teşviki ile enerjinin yönlendirilmesi son derece önemli olacaktır. Ayrıca, mevcut potansiyelini uygulamaya geçirme konusunda daha iddialı ve ulaşılabilir hedefler belirlemelidir. Özellikle jeotermal ve güneş enerjisi potansiyelini henüz yeterli ölçüde kullanamadığı bilinmektedir.

Diğer yandan, çalışma kapsamında, mali desteklerin de Türkiye'de yeterli düzeyde uygulanmadığı tespit edilmiştir. Bu kaynaklara dayalı üretimin ilk kurulum maliyetlerinin kısmen yüksek olması nedeniyle yatırımcıların mali açıdan desteklenmesi de önem arz etmektedir. Ayrıca tesislerin kurulması ve lisanssız üretim süreçlerinde de bürokratik süreçlerin ağır işlemesi nedeniyle yatırımcıların motivasyonları düşmektedir. Bürokratik süreçlerin kısaltılması da şüphesiz, yatırımların teşvikinde önemli rol oynayacaktır. Özellikle kömür kaynağına dayalı teşviklerin

düşürülmesi ve bunların başka, potansiyeli yüksek temiz kaynaklara aktarılması da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çalışmaların dışında, uluslararası ölçekte başarılı uygulamalara sahip örnek ülkelerin hem yenilenebilir enerji mevzuatından hem de teşvik/destekleme mekanizmalarından faydalanılabileceği ve elde edilen tecrübeleri kendi ulusal politikasına ve yönetimine entegre ederek, yenilenebilir enerji yatırımlarında etkinlik ve verimliliğini artırılabilirliği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ADIYAMAN, Ç. (2012). “Türkiye’nin Yenilenebilir Enerji Politikaları”. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

AKINCI, M. (2007). “İsveç Çevre ve İmar Hukuku”. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11 (1), 389-414.

ATAMAN, A. R. (2007). “Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Kaynakları”. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

AYDOĞDU, Ç. (2021). “Yenilenebilir Enerji Sektöründe ve Enerji Verimliliğinde Kamusal Destekler ve Türkiye’de Yansımaları”. Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi, 6 (1), 52-74.

BACAK, S., KÜLCÜ, R., EKİNCİ, K. (2009). “Türkiye ve AB Ülkelerinde Yenilenebilir Enerji Kaynakları Politikaları ve Hedefler”. Tarım Makinaları Bilimi Dergisi, 5 (1), 9-14.

BERKSOY, T., AKBAŞ AKDOĞAN, D. (2018). “Yenilenebilir Enerjide Kamu Politikaları ve Türkiye”. Journal of Life Economics, 5 (3), 19-42 .

British Petrol, 2020 Statistical Review of World Energy (69th edition). Erişim adresi: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf/>

BULL, S. R. (2001). “Renewable Energy Today and Tomorrow”, Proceedings Of The IEEE Vol. 89 No. 8 p: 1216-1226.

ÇEPIK, B. (2015). “Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Politikaları”, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi

Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council 2009: 46. Erişim adresi: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0028&from=EN>

Directive 2016/30.11 EC Clean Energy For All European. Erişim adresi: https://ec.europa.eu/energy/topics/energy-strategy/clean-energy-all-europeans_en

ELLABBAN, O., ABU-RUB, H., BLAABJERG, F. (2014). “Renewable energy resources: Current status, future prospects and their enabling technology”, Renewable and Sustainable Energy Reviews Vol. 39 p: 748-764.

Energy in Sweden 2019 An overview. Erişim adresi: <https://energimyndigheten.a-w2m.se/Home.mvc?resourceId=133464>

ERAYDIN, E. (2017). “KPSS 2018 Coğrafya Konu Anlatım” Ankara: Benim Hocam Yayınları sf: 69-200.

ERICSSON, K., HUTTUNEN, S., NİLSSON, L. J., SVENNINGSSON, P. (2004). “Bioenergy policy and market development in Finland and Sweden” Energy Policy 32 (2004) 1707–1721.

EROĞLU, M. (2018). “Çevre Koruma Ders Notu”, Karadeniz Teknik Üniversitesi Orman Fakültesi Orman Mühendisliği Bölümü, sf: 3.

ESKİN, M. C. (2018). “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Çevreye ve Ekonomiye Etkisi”. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Mali Hizmetler Uzmanlığı, Uzmanlık Tezi.

ETKB, DELOITTE (2014). “Türkiye Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planı”

ETKB 2017 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: https://enerjiapi.enerji.gov.tr//Media/Dizin/SGB/tr/Faaliyet_Raporlari/2017/551242-2017_faaliyet_raporu_son.pdf

ETKB 2020 Faaliyet Raporu. Erişim adresi: https://enerjiapi.enerji.gov.tr//Media/Dizin/SGB/tr/Faaliyet_Raporlari/2020/ETKB2020Y%C4%B1%C4%B1%C4%B0dareFaaliyetRaporu.pdf

ETKB 2019-2023 Stratejik Planı. Erişim adresi: <https://sp.enerji.gov.tr/amac4.html>

Flanders Investment & Trade Market Survey (2020). “The Energy Sector In Sweden”. Erişim adresi: https://www.flandersinvestmentandtrade.com/export/sites/trade/files/market_studies/2020-Report%20energy%20sector%20Sweden.pdf

GÜL, H. (2015). “Kamu Politikası Analizi, Yöntemleri ve Teknikleri”. Yasama Dergisi, (29), 5-31.

GÜREL, B. (2020). “Türkiye’deki Güncel Biyokütle Potansiyelinin Belirlenmesi Ve Yakılmasıyla Enerji Üretimi İyi Bir Alternatif Olan Biyokütle Atıklar İçin Sektörel Açından Ve Toplam Yanma Enerji Değerlerinin Hesaplanması”. Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, 8 (2), 407-416.

HANSSON, L., NERHAGEN, L. (2019). “Regulatory Measurements in Policy Coordinated Practices: The Case of Promoting Renewable Energy and Cleaner Transport in Sweden”. Sustainability, 11(6):1687.

IANOS, I., PEPTENATU, D., ZAMFIR, D. (2009). “Respect For Environment and Sustainable Development”, Carpathian Journal of Earth and Environmental Sciences Vol.4 No.1 p: 81-93.

IEA (2019). “Energy Policies Of Iea Countries: Sweden 2019 Review”. Erişim adresi: https://iea.blob.core.windows.net/assets/abf9ceee-2f8f-46a0-8e3b-78fb93f602b0/Energy_Policies_of_IEA_Countries_Sweden_2019_Review.pdf

IRENA, IEA, REN21 “Renewable Energy Policies in a Time of Transition” (2018) Erişim adresi: https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2018/Apr/IRENA_IEA_REN21_Policies_2018.pdf

İLKILIÇ, C. (2003). “Rüzgâr Enerjisi ve Kullanımı”, Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları C. 4 sf: 44-48.

İRGE, N. (2017). “Karadeniz Havzası Jeopolitiğinde Güç Mücadelesinin Arka Planı ve Bölgesel Güvenliğin Uluslararası Önemi”. Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, 95-108.

JONES, G. (2014). “The Environment”, People and Environment; a Global Approach, New York: published by Routledge, p: 4.

KAPLUHAN, E. (2014). “Enerji Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Biyokütle Enerjisinin Dünyadaki ve Türkiye’deki Kullanım Durumu”, Marmara Coğrafya Dergisi S. 30 sf: 97-125.

KARLBERG, A. (2015). “A literature study about Swedish hydropower, environmental impact and EU: s Water Framework Directive” University of Gavle, Faculty of Engineering and Sustainable Development, Department of Building, Energy and Environmental Engineering 1-26.

KAVCIOĞLU, Ş. (2019). “Yenilenebilir Enerji ve Türkiye”. Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 11 (21) , 209-227

KAYA, H., BAYRAKTAR, Y. (2021). “Kamu Teşvik Mekanizmalarının Yenilenebilir Enerji Kaynakları Üzerine Etkisi: AB Ülkeleri ve Türkiye’de Güneş Enerjisine Yönelik Dinamik Panel Veri Analizi”. Sosyoekonomi Dergisi, 29 (48) , 181-204

KAYPAK, Ş. (2012). “Çevre Barışına Etiksel Bir Yaklaşım”, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi C.8 S.1 sf: 1-30.

KEIVANFAR, M. (2017). “Türkiye’nin Yenilenebilir Enerji Politikaları ile AB 2030 Enerji Stratejilerinin Uyumu”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

KELEŞ, R. (1980). “Kentbilim Terimleri Sözlüğü” Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

KOÇ, E., KAYA, K. (2015). “Enerji Kaynakları-Yenilenebilir Enerji Durumu”, Mühendis ve Makina, C. 56 S. 668, sf. 36-47.

KULAÇ, O., CİĞEROĞLU ÖZTEPE, M. (2020). “The Renewable Energy Policy of Turkey under the Impact of the European Union”. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi , 11 (28) , 886-897

KUMAR, A., KUMAR, A. (2009). “Environment”, Environment and Ecology, New Delhi: published by New Age International, p: 1.

KUMAR, J. CR., MAJID, MA (2020). Renewable energy for sustainable development in India: current status, future prospects, challenges, employment, and investment opportunities, *Energ Sustain Soc* 10, 2.

MCSHANE, K. (2012). “The Environment: How to Understand It and What to Do about It”, The Environment, edited by William P. Kabasenche, Michael O’ Rourke, and Matthew H. Slater, London: the MIT Press, p: 2.

MISIR, M. (2016). “Uluslararası Ormancılık”, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 1-42.

NICOLLI, F., VONA, F. (2019). “Energy market liberalization and renewable energy policies in OECD countries”, Energy Policy Vol. 128 p: 853-867.

OWUSU, P.A., ASUMADU-SARKODIE, S. (2016) “A review of renewable energy sources, sustainability issues and climate change mitigation” Cogent Engineering, 3:

ÖNAL, E., YARBAY, R. (2010). “Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Kaynakları Potansiyeli ve Geleceği”. İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 9 (18), 77-60.

ÖZKAYA, S. Y. (2004). “Yenilenebilir Enerji Kaynakları”, Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi S. 14.

PATTEN, B. C. (1978). “Systems Approach To The Concept Of Environment”, Ohio Academic Sciences

REN 21 Renewables Global Status Report (2020) Erişim adresi: https://www.ren21.net/wp-content/uploads/2019/05/gsr_2020_full_report_en.pdf

SCHALLENBERG-RODRIGUEZ, J. (2017). “Renewable electricity support systems: Are feed-in systems taking the lead?”, Renewable and Sustainable Energy Reviews 76:1422-1439

SHMELEV, S. E., SPECK, S. U. (2018) “Green fiscal reform in Sweden: Econometric assessment of the carbon and energy taxation scheme”, Renewable and Sustainable Energy Reviews, Vol 90, P: 969-981.

ŞEKER, A. (2016). “Yenilenebilir Enerji, Türkiyede Yenilenebilir Enerji Potansiyeli ve Yeşil Pazarlama ve Yenilenebilir Enerjinin Pazarlanması”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi C. 9 S. 46 sf: 809-828.

TOSUN, T. (2020). “Hidrolik Enerji” Çevre ve Şehircilik Bakanlığı sf: 1-23. Erişim adresi: <https://webdosya.csb.gov.tr/db/edirne/haberler/5-h-droelektr-k-enerj-s--n-hat-20200615080657.pdf>

TURKENBURG, W. C. (2000). “Renewable Energy Technologies”, UNDP World Energy Assessment: Energy And The Challenge Of Sustainability p: 219-267.

TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri Haber Bülteni Aralık 2020. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Aralik-2020-37412#:~:text=%C3%96zel%20ticaret%20sistemine%20g%C3%B6re%20ihracat%2C%202020%20y%C4%B1l%20Aral%20ay%C4%B1nda%20bir,milyar%2099%20milyon%20dolara%20geriledi.>

ULUSOY, A., BAYRAKTAR DAŞTAN, C. (2018). “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarına Yönelik Vergisel Teşviklerin Değerlendirilmesi”. Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, C. 7 S:1 sf: 124-160.

USTA, A. (2013). Kamu Politikaları Analizine Kuramsal Bir Bakış. Yasama Dergisi (24), 78-102.

ÜLGEN, A. (2018). “Yenilenebilir Enerji Kullanımını Teşvik Yolları Üzerine Bir Değerlendirme” Hacettepe Üniversitesi, Temiz Tükenmez Enerjiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

VERBRUGGEN, A., FISHEDICK, M., MOOMAW, W., vd. (2010). “Renewable energy costs, potentials, barriers: Conceptual issues”, Energy Policy Vol. 38 p: 850-861.

YILDIRIM, H. (2019). “Yenilenebilir Enerji Yatırımlarındaki Teşviklerin Yatırım Performansları Üzerine Etkisi”. Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4 (3), 330-345.

YILDIZ, M., SOBACI, M. Z. (2013). “Kamu Politikası ve Kamu Politikası Analizi: Genel Bir Çerçeve”. Kamu Politikası Kuram ve Uygulama, Adres Yay. sf: 14-44.

YILMAZ, M. (2012). “Türkiye’nin Enerji Potansiyeli ve Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Açısından Önemi”, Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi C.4 S.2 sf. 33-54.

YILMAZ, O., HOTUNLUOĞLU, H. (2015). “Yenilenebilir Enerjiye Yönelik Teşvikler ve Türkiye”. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2 (2), 74-97.

2872 sayılı Çevre Kanunu (1983, 11 Ağustos). Resmî Gazete (Sayı: 18132). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18132.pdf>

5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2011, 8 Ocak). Resmî Gazete (Sayı: 27809). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/01/20110108.htm>

5627 sayılı Enerji Verimliliği Kanunu (2007, 18 Nisan). Resmî Gazete (Sayı: 26510). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/05/20070502-2.htm>

6094 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (2010, 29 Aralık). Resmî Gazete (Sayı: 27809). Erişim adresi: <https://resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/01/20110108-3.htm>

Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Belgelendirilmesi ve Desteklenmesine İlişkin Yönetmelik (2018, 21 Nisan). Resmî Gazete (Sayı: 28001). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/07/20110721-6.htm>

Elektrik Piyasasında Lisanssız Elektrik Üretim Yönetmeliği (2019, 12 Mayıs). Resmî Gazete (Sayı: 30772). Erişim adresi: <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-92/elektriklisanssiz-uretim>

Sweden's Integrated National Energy and Climate Plan. Erişim adresi:
https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/se_final_necp_main_en.pdf

<https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33857> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://data.worldbank.org/indicator/EG.IMP.CON.S.ZS?view=chart&locations=TR> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://www.iklimhaber.org/turkiye-sera-gazi-emisyon-istatistiklerine-yakin-bakis/> Erişim tarihi: 17.04.2021

<https://www.iea.org/policies?source=IEA%20FIRENA%20Renewables%20Policies%20Database&page=4> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://www.weforum.org/agenda/2018/07/sweden-to-reach-its-2030-renewable-energy-target-this-year/> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://www.government.se/press-releases/2017/09/government-making-broad-investments-in-energy/> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://www.nisanyansozluk.com/?k=%C3%A7evre&view=annotated> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/environment> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=813> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://webdosya.csb.gov.tr/db/bolu/icerikler/cevre-20180222082618.pdf> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://dictionary.cambridge.org/tr/s/%C3%B6z1%C3%BCk/ingilizce/renewable-energy> Erişim tarihi: 25.04.2021

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Renewable_energy_sources Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://www.irena.org/benefits> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://www.eia.gov/energyexplained/renewable-sources/> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://arena.gov.au/what-is-renewable-energy/> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-gunes/> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://www.eia.gov/energyexplained/solar/> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://www.seia.org/initiatives/about-solar-energy> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-ruzgar> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://www.irena.org/wind> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-hidrolik> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://www.irena.org/hydropower> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-jeotermal> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://www.eia.gov/energyexplained/geothermal/> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://www.irena.org/geothermal> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-biyokutle> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://www.irena.org/bioenergy> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://www.eia.gov/energyexplained/biomass/> Erişim tarihi: 25.04.2021

https://www.ab.gov.tr/fasil-15-enerji_80.html Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://www.iea.org/policies/4745-renewable-energy-road-map-renewable-energies-in-the-21st-century-building-a-more-sustainable-future?country=European%20Union&q=eur&source=IEA%20FIRENA%20Renewables%20Policies%20Database> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://www.iea.org/policies?country=European%20Union&q=eur&source=IEA%20FIRENA%20Renewables%20Policies%20Database> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://webapi.teias.gov.tr/file/7a0c321b-ec60-411a-a54a-c8b44d06bcd0?download> Erişim tarihi: 25.04.2021

<https://www.iea.org/data-and-statistics?country=TURKEY&fuel=Electricity%20and%20heat&indicator=RenewGenBySource> Erişim tarihi: 25.04.2021

https://www.who.int/quantifying_ehimpacts/publications/preventingdisease2.pdf Erişim tarihi: 28.04.2021

<https://www.teias.gov.tr/tr-TR/turkiye-elektrik-uretim-iletim-istatistikleri> Erişim tarihi: 10.04.2021

<http://www.energimyndigheten.se/en/facts-and-figures/publications/> Erişim tarihi: 30.05.2021

<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/April/select-subjects?c=914,913,963,918,960,944,967,921,943,962,964,968,922,942,926>, Erişim tarihi: 30.05.2021

<https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-72/elektrikyekdem> Erişim tarihi: 25.05.2021

<https://ourworldindata.org/energy/country/sweden> Erişim tarihi: 30.05.2021

<https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser/?country=SWEDEN&fuel=Energy%20supply&indicator=ElecGenByFuel> Erişim tarihi: 30.05.2021

<https://www.iea.org/data-and-statistics/data-browser/?country=SWEDEN&fuel=CO2%20emissions&indicator=TotCO2> Erişim tarihi: 30.05.2021

<https://enerji.gov.tr/eigm-yenilenebilir-enerji-uretim-faaliyetleri-lisassiz-elektrik-uretimi>
Erişim tarihi: 29.05.2021

<https://www.teias.gov.tr/tr-TR/turkiye-elektrik-uretim-iletim-istatistikleri> Erişim tarihi: 26.05.2021

<https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-72/elektrikyekdem> Erişim tarihi: 25.05.2021

<https://www.irena.org/Statistics/View-Data-by-Topic/Capacity-and-Generation/Regional-Trends> Erişim tarihi: 20.05.2021

<https://enerji.mmo.org.tr/wp-content/uploads/2020/05/TurkiyeEnerjiSorunumuSunumu2020.pdf> Erişim tarihi: 31.05.2021

TÜRKİYE’NİN SURİYE’Lİ MÜLTECİLERE KARŞI BAKIŞ AÇISI

Dr.Öğr. Üyesi Mahir ÖZHAN

ORCID: 0000-0002-5274-6600

Siirt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü

Özet

Göçler toplumların değişim, etkileşim ve iletişiminin en önemli araçlarından biri olarak tarihsel bir öneme haiz olmuş, bu sebeple göç üzerine yapılan araştırmalar önemini hep korumuştur. Türklerin ve Türkiye’nin genel olarak göçle ilgili tarihine bakıldığında; Türklerin tarihi serüvenin de konar-göçer kültürünün hâkim olduğu görülmektedir. Hem göç etmiş hem de göçe sebep vererek kavimler göçünü başlatmış, bugünkü Avrupa’nın oluşumuna zemin hazırlamış ve çağ açıp, çağ kapatmıştır. Anadolu’ya göç eden Türkler, Avrupa ve Asya’nın en önemli göç yolları üzerinde bir köprü konumunda olmuş, böylece göçün bu topraklar üzerinde ki varlığı ve etkisi şekil değiştirerekten de olsa devam etmiştir. Bu göç kültürü Osmanlı’daki on bir yıllık fetret döneminde dahi, uyguladığı istimalet politikası sayesinde yıkılmamasını sağlamıştır. Daha sonra Birinci Dünya savaşında kaybedilen topraklar neticesinde burada mevcut olan Osmanlı tebaasının Anadolu’ya göçüne sebep vermiştir.1923’te ise Anadolu’ya gelen bu insanlar zorunlu göçle tanışmış ve Yunanistan’la nüfus mübadelesi yapılmıştır. Yunanistan’da ki Batı Trakya ’da yaşayan Türkler muaf tutularak yaklaşık 500.000 Türk Türkiye’ye göç etmiştir. Zorunlu göçü de tarihinde yaşayan Türkiye’nin göç kaderi dış göçlerle devam ederken 1950’lerden sonra makineleşmenin de etkisiyle yoğun bir iç göçle varlığını sürdürürken, kırdan kente göçün başlangıcı olmuş ve bugün dahi devam eden bir devinime girmiştir. Bu hareketliliğinin bir sonucu olarak göç, Türkiye’nin önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. 2011 yılında ise Hatay Cilve gözü sınır kapısından girişi ile başlayan kitlesel Suriye göçü ile karşı karşıya kalmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz üzere göç geçmişi olan Türkiye, bu kitlesel hareketle gelenlere karşı duruşu şöyle olmuştur; İslam dinin etkisiyle de yardım etmeyi dini-millî bir zorunluluk olarak kabul etmiş ve bu anlayışa dayanarak gelenleri ‘din kardeşimiz’, ‘muhacir’ olarak nitelendirmiş, geçici bir durum olarak gördüğü bu olaya karşı ise ‘açık kapı politikası’ izlemiştir. Ancak 2011 de başlayan bu hareket 2020 Göç İdaresi verilerine göre 3.576.659 olarak belirlenmiştir (goc.gov.tr, 23.07.2020). Çalışmamızın amacı, göç kültürü üzerine kurulan bir medeniyetin mirasçısı olan bu milletin Suriye kitlesel göçüne olan bir kısım olumsuz bir bakış açısının olup olmadığını incelemek ve genel bir bakış açısıyla mevcut durumu da ortaya koyarak uyum sorunu ile ilgili hususları irdelemektir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Suriye, Türkiye, Bakış

TURKEY'S PERSPECTIVE AGAINST SYRIAN REFUGEES

Abstract

Migration has had a historical importance as one of the most important tools of change, interaction and communication of societies, therefore, research on migration has always maintained its importance. Considering the history of Turks and Turkey regarding immigration in general; It is seen that the historical adventure of the Turks is also dominated by nomadic

culture. They both immigrated and started the migration of tribes by causing migration, laid the groundwork for the formation of today's Europe and opened the age and closed the age. The Turks who migrated to Anatolia became a bridge on the most important migration routes of Europe and Asia, thus the existence and effect of the migration on these lands continued even though they changed shape. Even during the 11-year interregnum period in the Ottoman Empire, this immigration culture has not been destroyed thanks to the exploitation policy it implemented. Later, as a result of the lands lost in the First World War, it caused the migration of the Ottoman subjects to Anatolia. In 1923, these people who came to Anatolia were introduced to forced migration and population exchange with Greece was made. Turks living in Western Thrace in Greece were exempted and approximately 500,000 Turks immigrated to Turkey. While the fate of immigration of Turkey, which has experienced forced migration in its history, continued with external migration, after the 1950s with the effect of mechanization, it continued its existence with an intense internal migration, it was the beginning of the rural-to-urban migration and has entered a continuing movement even today. As a result of this mobility, immigration has become one of the important problems of Turkey. In 2011, Hatay Cilvegözü was faced with massive Syrian immigration that started with its entry through the border gate. As we mentioned above, Turkey, which has a migration background, has been following this attitude towards those who came with this mass movement; He accepted helping with the influence of Islam as a religious-national obligation and, based on this understanding, described the arrivals as "our religious brother", "immigrant", and followed an "open door policy" against this event, which he saw as a temporary situation. However, this movement, which started in 2011, was determined as 3,576,659 according to the data of the 2020 Migration Management (goc.gov.tr 23.07.2020). The aim of our study is to examine whether this nation, who is the inheritor of a civilization founded on migration culture, has a negative perspective towards Syrian mass migration and to examine the issues related to the adaptation problem by revealing the current situation from a general point of view.

Keywords: Migration, Syria, Turkey, View

1.GÖÇ

Göçlerin neden ve sonuçlarının önemli toplumsal olayları doğurması, göç üzerine yapılan araştırmaların güncelliğinin korumasına neden olmuştur. Ayrıca sadece bir alanı değil oluşan göçün ekonomiyi, demografiyi vb. alanları geniş çapta etkilemesi tanımının çeşitliliğine ve değişip gelişmesine neden olmuştur. Örneğin Suriye göçünü ele aldığımız zaman büyük bir siyasal olay olan Arap baharıyla başladığını Ortadoğu'nun siyasal dönüşümünü yeniden şekillendirdiği, özellikle komşu ülkelere yoğun şekilde kaçış ile bu ülkelerdeki toplumsal, ekonomik sorunların oluşmasına neden olduğu görülmektedir(Kaypak ve Bimay,216:86-88). Göçün ana karakteri olan insan bu kavramın dinamik, değişim ve gelişimi içinde barındıran bir karakter oluşturmasını sağlayarak geniş bir tanımlanma alanına yayılmasına zemin hazırlamıştır.

Göçler toplumsal değişimlere neden oldukları için farklılıkları içinde barındıran din, dil, ırk, mezhep, kültür gibi özellikleri önce toplumları karşı karşıya getirirse de sonra bir arada yaşama zorunluluğu etkileşime neden olmakta ve yeni ırklar, kültürler, yaşam biçimlerinin ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır. Bu yeni toplumda isim, vatandaşlık gibi dış kimlik değişmeden kalsa da kültürel, ortak değerler, ortak bakış açısı gibi iç kimlik argümanları değişmektedir. Bu değişim yakınlık ve uyumu sağlamaktadır. Bu değişimi ise en çok toplumlar ülkelerinin sosyal- siyasal dönüşüm dönemlerine denk geldiği zaman diliminde etkisini daha fazla hissetmiş ve bu değişimle birlikte toplumların yeni bir yapılanmaya girdiği görülmüş ve

uyum, etkileşim hız kazanmıştır. Örneğin Türkiye, tarihinde en çok göçü 19.yy. yaşamış ve görülüyor ki Islahat, Tanzimat ve Meşrutiyet gibi köklü siyasi ve sosyal olayları yaşamış ve büyük değişim dönüşüm içine girerek demokrasi için önemli adımların atılmasına katkı sağlamıştır. Bu tarih akışı içinde bakılacak olursa, göçün varlığı dünyayı statik kalmaktan kurtarmıştır (H. Karpat & tırnakçı, 2019:27-70).

Göç mekân değiştirme hareketi olmakla birlikte gelinen mekânda da yeni sonuçları doğuran bir yer etkileşimin ve iletişimin başlangıcıdır. Türk Dil Kurumu'na göre göç; ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret olarak tanımlanmış (tdk.gov.tr 23.07.2020). Göç, giriş, gelişme ve sonuç bölümleri olan, insanın yer değiştirmesini konu olan gerçek bir hikâyedir.

1.2.SURİYE GÖÇÜ

2011'de başlayan kitlesel göç ile ilgili karşılaşılan ilk sorun, kavram karmaşası olmuştur. Misafir olarak nitelendirdiğimiz 252 kişinin Cilvegözü sınır kapısından girişi ile başlayan Suriye göçlerinin mülteci olarak nitelendirilmesi mümkün olmamıştır. Çünkü taraf olduğumuz Cenevre Sözleşmesi gereği mülteci kavramı “ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişi”(mülteci.org.tr.23.07.2020) olarak tanımlanmıştır. Türkiye BM Mülteci sözleşmesini sadece Avrupa'ndan gelenleri bu sözleşmeye dâhil ederek bir coğrafi sınırlamalar içinde kabul ettiği için Ortadoğu ülkesi olan Suriyelileri bu tanımla açıklamak uygun olmamaktadır. Sığınmacı ise sığınma talebi henüz onaylanmamış kişidir ve onaylandığı takdirde ise mülteci konumunda olmaktadır (unhcr.org 23.07.2020). Göçmen olarak nitelendirmek de kanunlarımıza göre mümkün değildir. Çünkü 5543 iskân kanuna göre Türk soyundan gelmeli ve Türk kültürüne bağlı olmalıdır. Türkiye'ye doğru bu büyük insan akımını ise Birleşmiş Milletler Yürütme Komitesini kararlarına dayandırılarak yaşanan ve devam etmesi beklenen ve sonucu öngörülemeyen şekilde artması Türkiye'yi bireysel sığınma koşullarını uygulamayacak hale getirmesi kitlesel göç hareketi olarak nitelendirmesini gerektirmiştir. Bu hızla devam eden kitlesel hareketle gelenleri ise geçici koruma kapsamına almasını zorunlu kılmıştır. Böylece yaşanan kavram karmaşası bir nebze olsun giderilmiştir. Burada herhangi bir tanımın içine sokmanın asıl önemi ise kavramların hangi hakları ve sorumlulukları kişiye verdiği nasıl bir bireysel statü içinde olduğunu belirlemesi açısından önemlidir. 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu 91. Maddesine dayanılarak 2014 yılında çıkarılan 6883 Geçici Koruma Yönetmeliği ile verilmiştir. Böylece kabul, geri gönderme, temel ve acil ihtiyaçları karşılama olan geçici korumanın ana unsurları sağlanmıştır(Bozkaya ve Kınca,2018:110-118).

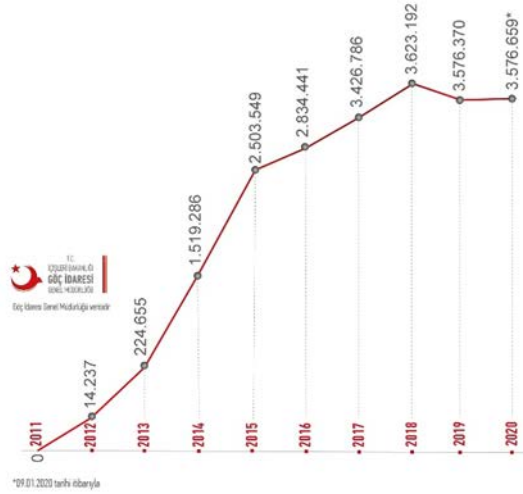
2.SURİYELİLERİN UYUMU

Din birliği ile sağlanmak istenen kültürlenme dil, yaşanan coğrafya, tarih vb. farklılar göz ardı edilerek devletin koruduğu ve kendi halkına vermediği ayrıcalıkları, sosyal yardımları, hakları Suriyelilere verildiği yönelik bir algı büyüyerek entegrasyon sürecinin sekteye uğramasına neden olmaktadır. Sosyal bütünleşme yerine, derin bir ayrışma riskinin oluşmasını tetiklemektedir. Göç idaresi genel başkanlığı, uyumla amaçlanın asimilasyon olmadığını ve entegrasyondan da ziyade harmonizasyonun sağlanmasını amaçladıklarını belirtmiştir (goc.gov.tr 23.07.2020). Burada göç idaresi Genel Müdürlüğünün amacına yönelik olarak kavramları açacak olursak, asimilasyon göç ile gelenlerin geldikleri toplumda kaynaşmanın

ötesinde kendi benliklerini kaybederek toplumla benzeşmek yerine topluma dönüşmesidir. Entegrasyon ise göçle gelenlerin kendi kültürlerini koruyarak toplumla ortak payda da buluşması ve uyumu sağlamasıdır. Kemal Karpat göçlerin genellikle entegrasyonla başladığını ve zamanla toplum içinde eriyerek asimilasyonla sonuçlandığını belirtmiş ve bunun asıl kaynağının ise ABD'nin ortaya attığı 'eritme potası' kavramından kaynaklandığını belirtmiştir. Özetle uyum, entegrasyon veya harmonizasyon kelimeleri aynı anlama gelmekte olup, uyum ifadesinin Türkçe olması nedeniyle kullanılmasının daha uygun olacağı değerlendirilmektedir. Genel düşünceye bakılacak olursa Türkiye'de hedeflenen asimilasyonun aksine Türkiye'nin çok kültürlü yapısının da etkisiyle Suriyelilerin kendi kültürlerini koruyarak uyumun sağlanması amaçlanmıştır (Bostan, 2018:51-53). Burada belki de üzerinde durulması gereken en önemli konulardan biri, bu göçün öngörülmeleyen bir şekilde artmasıdır.

YILLARA GÖRE GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDAKİ SURİYELİLER

Kaynakça: (Göç İdaresi Genel Başkanlığı, 2020)

Bu verilerde de görüldüğü üzere 252 kişinin Cilvegözünden girişi ile başlayan hareket bir yılda 14.000 kişiyi geçmiş ve dokuz yılda ise üç buçuk milyon insanı aşmıştır. Ekonomik olarak ise rakamlarla ifade edecek olursak AK Parti genel başkan yardımcısı Fatma Betül Sayan Kaya, Ensar ve muhacir bilinciyle yaklaşılan Suriyelilere sivil toplum kuruluşları ile birlikte yapılan yardımın 40 milyon doları aştığını belirtmiştir (Haber3, 23.07.2020).

2.1.SİYASİ VE YÖNETSEL ALANDA UYUM

Suriye kitlesel hareketi ile gelenlerin geçici göç kapsamında nitelendirilmesi ile çözülemeyen sorunların yükünü hafifletmek için 2013 yılında 6458 sayılı kanuna dayalı olarak İçişleri Bakanlığına bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuş ve göçle ilgili her konudaki çalışmaları yürütmek, politikalar oluşturmak ve buna bağlı olarak projeler yürütmek takibini sağlamak kayıt altına alınmasını sağlamak, geçici koruma altındakilere ilişkin süreci yürütmek göç idaresinin görevi kapsamına alınmıştır. Böylelikle sahada oluşan görev boşluğu doldurmaya çalışılmıştır. Ancak toplumda ve basında yer alan kötümser bakış açısı, hükümetin

göçe olan iyimser bakış açısını ve göçmenlerin uyum sürecinin sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Bu çatışma konularına değinmekte fayda var. Toplumda ve basında genellikle uygulanan ‘Açık Kapı’ politikasıyla bütün Suriyelilerin girişinin kayıt altına alınmadan sağlandığı, bu girişlerle birlikte terör örgütü elemanlarının da girişinin olduğu bazı şehirlerde yasa dışı örgütlenerek mafyalaşmanın olduğu ve bunun güvenlik sorunlarının oluşturacağı kanaati yaygındır. Yapılan açıklamalarda ise Suriyelilerin suçların içinde bulunma oranı yüzde 2,5 olarak açıklanmış ve 2011’den günümüze binde sekiz suç işleme oranları kayıt altına alınan verilerde mevcuttur. Ayrıca suçun yaptırımının kişilere göre değişmediği ve yaptırımların herkese eşit olarak uygulandığı belirtilmiştir. Dolayısıyla bir kısım medyanın ya da kesimlerin “mafya” ifadelerinin gerçekle uyuşmadığını ortaya koymuştur. Geçici koruma yönetmeliği 22. Maddesi ile il nüfus müdürlüklerinde kayıt altına aldıkları ve bu kayıtların verilerinin güvenlik güçleri ile paylaşıldığı ifade edilmektedir. Yine aynı yönetmeliğin 33. Maddesi uyarınca Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından belirlenen ilde ikamet etmesi zorunluluğu ve haklara sadece ikamet ettiği ilde sahip olabilme şartı getirilmiştir. Mevcut ikametgâhı ise ancak Göç İdaresi Genel Müdürlüklerinden değiştirebilir ve izinsiz olarak şehirlerarasında dolaşmalarının yasak olduğu İçişleri Bakanlığı tarafından belirtilmiştir (goc.gov.tr 23.07.2020). Suriyeli göçmenlerle ilgili bir diğer önemli konu, Suriye vatandaşlarının oy oranını artırmak için hükümetçe vatandaşlığa alındığı yargısıdır. Anayasamızda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayanlar oy kullanamaz. Oy hakkının ortaya çıkması için vatandaşlık temel gereksinimdir. Vatandaşlık doğum ile elde edilebildiği gibi sonradan da kazanılabilir. Vatandaşlığın sonradan kazanılabilmesi için; evlilik, Türkiye topraklarında doğmak ya da kanunda belirlenen koşulların sağlanması halinde vatandaşlığa alınma durumu söz konusu olabilir. Bu koşullar dışında Suriyelilerin vatandaşlığa alındığına ilişkin bilgiler gerçekle örtüşmemektedir.

Türkiye uzun yıllardır “yumuşak güç” vizyonu ile hem Ortadoğu’da etkinliğini kaybetmeme hem de savaş yanlısı olmayan bir politika izleyerek komşularla sıfır sorun stratejisini benimsemiştir. Türkiye 1960’larda Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğine Cenevre sözleşmesiyle taraf olmasıyla birlikte BMMYK şubesi açılmıştır. Bu gelişmelerin akabinde, 2014’te uluslararası göç örgütüne üye olarak ‘ulusal eylem planı’ 2015’te devreye sokarak AB ile olan uyumsuzlukları giderme ve geri gönderme sorunlarına çözüm bulabilmek için Avrupa ile yakınlığını korumakta diğer yandan Suriyelilerle olan bağını din kardeşlerimiz vb. kavramlarla ortaklaştırarak aradaki bağı güçlendirmekte ve kitlesel hareketin olumsuz etkilerini en aza indirmeye çalışmaktadır (Bayındır & Sunata, 2015: 12-40).

Sosyal alanda ise bu kitlesel göçün etkisini hissetmemek mümkün değildir. Çünkü geçici barınma merkezleri dışında ki Suriyelilerin sayısı 3.575.305 tir. Bazı şehirlerimizde ise Suriyeli nüfusu şehrin nüfus oranlarına göre yoğun olduğu ve bunun da demografik sorunlara neden olabileceği açıktır. Kilisin nüfusu 142.490 kayıt altındaki Suriyeli 108.017 il nüfusuna oranı ise %75,81 (goc.gov.tr 23.07.2020). Özellikle demografik açıdan bu örnekte de belirtildiği gibi nüfusun %75 kaplaması halkın kültürel değişim ve farklı etnik kimlik yoğunluğuna karşı amaçlanan harmonizasyonun sağlanmasını güçleştireceği açıktır.

GEÇİCİ BARINMA MERKEZLERİ İÇİNDE VE DIŞINDA KALAN SURIYELİLER

Kaynak: (Göç İdaresi Genel Başkanlığı, 2020)

Bu rakamlarında gösterdiği gibi kitlesel hareket etkisini sosyal alanda da göstermektedir. Amaçlanan harmonizasyonun sağlanmadığı, kontrolsüzce yerleşen Suriyelilerin mahalle kültürüne uyum sağlayamadığı gibi hususlar hükümetin göçmen politikasına getirilen temel eleştiriler olarak ortaya konulmaktadır. Buna bir de Türkiye'nin kronik sorunlarından biri olan çarpık kentleşme sorununu tetiklediği ve derinleştirdiği iddia edilmektedir. Genel bakış açısıyla sosyal bütünleşmeyi zorlaştırdığı ve ayırışmayı derinleştirdiği görülmektedir. Sözü edilen hususlarla ilgili genel bir durum tespiti yapılmalı ve mevcut olduğu düşünülen sosyal ayırışmaların toplumsal çatışmalara dönüşmesi engellenmelidir. Bunların yapılabilmesi için öncelikle sorunların varlığı kabul edilmelidir. Bir diğer oluşan yargı Suriyelilerin üniversitelere sınavsız kabul edildiği eğitim masraflarının devletçe karşılandığı ve Türkiye'de ki öğrencilerden fazla burs aldıkları yargısıdır. Devlet tarafından yapılan bilgilendirmede ise Suriyelilerin Türkiye'de belirlenen yedi üniversitede eğitim gördüğü ve bunlarda yabancı öğrenci sınavına girerek, yatay geçiş ve özel öğrenci statülerinden faydalanarak alındığı belirtilmiştir. Dolayısıyla diğer yabancı ülke öğrencileri nasıl yabancı öğrenci alınmasına ilişkin yönetmeliklere tabi ise Suriyeli öğrenciler için de durum aynıdır. Bir diğer önemli konu ise Türkiye'nin vatandaşlarına ayrılan sosyal yardımların Suriyelilere aktarıldığı sorunudur. Verilere bakıldığında Suriyelilerin göçünün başladığı tarihten bugüne vatandaşlara yapılan yardımda herhangi bir azalma olmamış aksine sosyal yardımlar artarak devam etmiştir. Suriyelilere kira, gıda vb. yardımlar devlet tarafından yapılmamakta ancak Geçici Koruma Yönetmeliği 26'ncı maddesi gereğince sağlık, eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal hizmetler ve yardımlar ile tercümanlık hizmetleri verilmekte ve yerel yönetimler tarafından verilen yardımlardan yararlanabilmektedirler(Akkoyunlu ve Ertan,2017:22-26). Geçici kamplarda yaşayanlara ise market alışverişi için yardım yapılmakta ve Avrupa Birliği fonu ile sağlanan 120 TL Kızılay kartı olanlara verilmektedir. Bunun dışında çeşitli uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları tarafından da yardım yapılabilmektedir. Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri olan işsizlik artmakta ve özellikle üniversite mezunu gençlerin işsizlik oranlarının fazla olması Suriyelilerin devlet memuru olma iddiasına olan tepkileri arttırmaktadır. Ancak unutulması gereken bir gerçek var ki 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 48'inci maddesi gereğince, devlet memuru olabilmek için Türk vatandaşı olma şartı mevcuttur(goc.gov.tr 23.07.2020).

2.2.EKONOMİK ALANDA UYUM

Göç genel tarihine bakıldığında, yapılan göçlerin en önemli nedenlerinden biri olarak ekonomi karşımıza çıkmaktadır. Suriye kitlesel hareketinin nedeni savaş olsa da en önemli sonuçları arasında ekonomi gelmektedir. Çoğunlukla barınma merkezleri dışında yaşayan Suriyeliler hayatlarını idame ettirmekte zorlanmaktadır. İstihdam sorunu, vasıfları ve meslek yeterlilikleri olamaması birçok Suriyelinin iş bulmakta zorlanmalarına yol açmaktadır. Bunun neticesinde ağır şartlar altında ve düşük ücretle hayatlarını idame etmek durumunda kalmaktadırlar. Kahir ekseriyetinin çalışma izni olmaması bu kişilerin sigortasız olarak çalışmalarına yol açmaktadır. Bugün aktif nüfus olarak nitelendiren 15-60 yaş arası Suriyeli erkek nüfusu yaklaşık olarak 1.013.814 aşmaktadır(goc.gov.tr 23.07.2020).

Ekonomiye etkileri hem tüketim hem üretim aşamasında karşımıza çıkmaktadır. İş gücünün karşılanmasında olumlu bir etki gösterirken, düşük ücretlerle çalışmaları ülkemizdeki işçi ücretlerinin düşmesine neden olurken, işverenlere ucuz işçi çalıştırmaları açısından olumlu etkisi olmuştur. Yerleştikleri mahallelerde ise durumu kötü olan evlerin dahi kiralalarını yükselttiği görülmüştür. Genel olarak ekonomiye etkilerine bakılacak olursak özellikle çocuk işçi sayısının artması, Türkiye'de zaten var olan işsizlik sorununun etkinliğinin daha da artırması,

işçi ücretlerinin düşerek ucuz işçi çalıştırılması ve özellikle dar gelirli mahallelerdeki kira fiyatlarının artması ekonomiye olumsuz etkilerinin varlığını gösteren birkaç etmenlerdendir. Göçe kötümser olarak bakan yapısalcı yaklaşıma göre, göçün az gelişmişliği artıran negatif etkisi olduğu ve gelişmekte olan ülkeler için ucuz işgücünü artırdığı, işsizliği ve çalışma koşullarının iyileşmesini engellediği dolayısıyla dengesiz büyümeye neden olduğu varsayılmaktadır.

SONUÇ

Arap baharıyla Ortadoğu'ya yayılan ateşin Suriye'yi de içine almasıyla başlayan iç savaş, uluslararası aktörlerin de devreye girmesiyle Suriye, Suriyeli vatandaşlar için yaşanılmaz bir hale gelmiştir. Suriyelilerin ülkelerinden kaçışıyla ve büyük bir kitlesel göç hareketinin başlamasıyla deyim yerindeyse Suriye'deki ateşin dumanının Türkiye'ye yayılmasına ve kaplamasına neden olmuştur. Savaş bittikten hemen sonra ülkelere döneceği yaklaşımıyla hareket eden Türkiye bütün sığınmacılara "açık kapı" politikası uygulamış ve gelişmekte olan bir ülke olarak bugün üç buçuk milyonu aşan bir tüketim yükü altına girmiştir. Avrupa Birliği bu yükten üzerine düşen sorumluluğu almamıştır ve Türkiye'yi yalnız bırakmıştır. Çoğunlukla sığınmacı kampları dışın da yaşayan ve toplumla uyumun sağlanması için oluşturulan sivil örgütlerin, Göç İdaresi Genel başkanlığının ve bu kuruma bağlı kurulan Uyum İdaresi Müdürlüğünün sorunlara ve sorulara gerekli cevapları vermekte yetersiz kaldığı bununda bilgi eksikliğine, karmaşasına neden olduğu gözlemlenmektedir.

Göç 21. yüzyılı etkileyen ve bu yüzyılda ki siyasi ve sosyal olaylardan etkilenen en önemli aktörlerden biri olmuştur. Bu minvalde ortaya çıkan etkileri bakımından Türkiye de yarattığı sorunlar devam etmektedir. Siyasi konjonktürden bakıldığında dış politika ve iç politikanın zaman zaman çıkmazlara girmesine neden olmuştur. Sosyal alanda ise öncelikle bakılacak olursa toplumla hemen uyum sağlamalarının beklenmesi doğruya iştigal eden bir durum olmayacağı açıktır. Savaştan kaçarak zor koşullar altında ülkelerini terk etmiş kişiler olarak buldukları yeni koşullara uyum sağlamakla birlikte savaş ve etkilerin den kurtulmaları için ülkemiz de psikolojik destek almaları göz ardı edilmeden imkanlar sağlanmalıdır. Eğitim hizmetleri verilerek dil konusunda uyum sağlanmalıdır. Suriyelilere uygun çalışma koşulları sağlanarak hem yasal olmayan işlerde yer almaları engellenerek güvenlik hem de ülkemizde ki işsizlik sorununu harlamasın engel olunması gerekmektedir. Ekonomi üstündeki yükü hafifletmek için kitlesel hareketle gelenlerin hayata tutunmaları sağlanmalı ve hayat standartları artırılmalıdır. Yukarıda da bahsettiğimiz uyum sorunun çözümünde göç idaresine bağlı olan uyum ve iletişim dairesinin iki yönlü olarak, halk ve Suriyeliler arasında etkileşimin artması için çaba göstermeli, mevcut tartışmalı sorunlar görmezden gelinmemelidir.

Suriyeli göçmenlerle ilgili uyum problemlerinin çözüme kavuşturulması için öncelikli olarak, Türkiye'nin başta nitelendirdiği gibi misafir olarak gördüğü Suriyelilerin 'Geri Dönüş' planları ve politikalarına önem verilmelidir. Yaklaşık dokuz yıldır süren ve sonu görülmeyen bu sorunun uluslararası arenada ele alınması ve kalıcı olarak neticelendirilmesi pek mümkün görünmemektedir. Bu sebeple Türkiye'nin sorunu kendi içerisinde değerlendirmesi ve mümkün olduğu ölçüde çözüme çabası güdülmelidir. Diğer yandan Türkiye'ye gelmiş ve gelmekte olan Suriyelilerin 'Yerleştirme' konusu sistematik olarak gerekirse yeniden ele alınmalı, çarpık kentleşme, istihdam, işsizlik vb. sorunları tetikleme önlenmelidir. Son olarak 'Entegrasyon' konusu özellikle Göç İdaresi Başkanlığı tarafından yürütülen bu konu yeterli olarak sorunlara

çözüm üretmediği kabul edilmeli ve reorganizasyon çalışmaları yapılmalıdır. Kalkınma planları alt yapı ve kaynaklar dikkate alınarak gerekli değişiklikler yapılmalıdır (Henwod,2019:45). Tüm bu hususlar göz önünde bulundurularak kısa, orta ve uzun vadeli planlar yapılmalı ve güncel durumlar da dikkate alınarak mevcut durumu ferahlatacak reformlar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Akkoyunlu, K., & Ertan, B. Türkiye'nin Göç Politikası. Türkiye Ortadoğu Amme Enstitüsü, 2017

Bayındır, G., ve Sunata, U.,Türk Dış Politikasında Göç ve Mülteci Rejimi. Moment Dergisi Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi, 2015

Bostan, H., Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Uyum Vatandaşlık İskân Sorunu. Göç Araştırmaları Dergisi, Cilt IV, Sayı II, 2018.

Bozkaya, ö., & Kıncal , a. (2018). Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri ve Suriyeli Yerinden Edilmiş Kişiler Bağlamında Türkiye'nin Göç Politikasındaki Gelişmelerin Değerlendirilmesi. Göç Araştırmaları Dergisi, Cilt IV, Sayı II, 2018

Hendow, M., Mültecilerin korunması ve Kalkınması Arasındaki Dengenin Sağlanması\Kalkınma-Zorunlu Göç Eksenin Uygulanmasına Yönelik Politika Önerileri. Viyana Avusturya: Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi (ICMPD), 2019

Karpat H., K.,ve Tırnakçı, B., Osmanlıdan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, İstanbul,2019

Kaypak, Ş., ve Bimay, M., Suriye Savaşı Nedeniyle Yaşanan Göçün Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri: Batman Örneği. Yaşam Bilimleri Dergisi, cilt:6 sayı:1.2016

T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu tdk.gov.tr , (23.07.2020)

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği. UNHCR BM ÖRGÜTÜ: <http://www.unhcr.org.tr>, 23.02.2021

Mülteciler Derneği <http://www.multeciler.org.tr> (03.01.2021)

Göç İdaresi Genel Başkanlığı. <http://www.goc.gov.tr> (23.07.2020)

<http://www.HABER3.Com.tr>, (23.07.2020)

**KORONA VİRÜS SALGINI SÜRECİNDE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE
ALGILANAN STRES DURUMLARININ ARAŞTIRILMASI**

Assist. Prof. Dr. Meliha Uzun

Şırnak Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
ORCID NO: 0000-0002-1691-3504

Dr. Lecturer Gamze Güney

²Kapadokya Üniversitesi Kapadokya Meslek Yüksekokulu, gamzeliderim@hotmail.com
ORCID ID:0000-0001-9638-320X

Prof. Dr. Osman İmamoğlu

³Ondokuz Mayıs Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, osmani55@hotmail.com
ORCID NO: 0000-0001-6671-6042

ÖZET

Bu çalışmada korona virüs salgını sürecinde üniversite öğrencilerinde algılanan stres durumlarının araştırılması amaçlanmıştır. Toplam 448 üniversite öğrencisinin doldurmuş olduğu algılanan stres ölçeği değerlendirilmiştir. İstatistiksel işlemlerde bağımsız t-testi, paired t- testi, tekyönlü varyans analizi ve LSD testleri kullanılmıştır.

Algılanan stres hem salgın öncesi durum hem de salgın sırasındaki durumda cinsiyete göre istatistiksel olarak farklıdır ($p<0,001$). Algılanan stresin salgın öncesi duruma göre salgın sırasında daha yüksek olması da anlamlı bulunmuştur ($p<0,001$). Kadınların algılanan stres puanları erkeklerden daha yüksektir. Erkeklerin vücut ağırlığında değişim olmama oranı kadınlardan daha fazladır. Öğrencilerin bağışıklığını güçlü görme durumları kadınlarda %53,74 ve erkeklerde %76,50 bulunmuştur. Öğrencilerin uyku düzeninde değişiklik olmadı, fazla veya az uyuyorum diyenlerin algılanan stres puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,001$). Televizyon seyretme ve internette korona virüs haberlerini takip kullanım saatleri arasında stres puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Sosyal medyada buna maruz kalma sıklığı durumuna göre algılanan stres puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0,001$). Korona virüs salgını sürecinde öğrencilerin algılanan stres durumları yükselmiştir. Sigara içenler ve kadınlar bu süreçten erkekler göre daha fazla etkilenmişlerdir. Erkekler kadınlara göre kendi bağışıklık sistemlerine daha fazla güvenmektedirler. Korona virüs haberlerine sosyal medyada maruz kalma seviyelerine göre algılanan stres durumları değişmiştir. Korona virüs salgını stresinden kurtulmak için sigara içilmemesi, bağışıklık sisteminin güçlendirilmesi ve sosyal medyada korkutucu haberlere daha az maruz kalınması önerilir.

Anahtar kelimeler: Korona virüs, Algılanan stres, Öğrenci

**INVESTIGATION OF PERCEIVED STRESS SITUATIONS IN UNIVERSITY STUDENTS
DURING THE CORONA VIRUS OUTBREAK PROCESS**

ABSTRACT

In this study, it was aimed to investigate the perceived stress situations of university students during the corona virus outbreak process. The perceived stress scale filled by 448 university students was evaluated. Independent t-test, paired t-test, unidirectional variance analysis and LSD tests were used in statistical operations.

Perceived stress is statistically different in both pre-epidemic and throughout the epidemic cases by gender ($p<0.001$). It was also found that the perceived stress was higher during the outbreak compared

to the pre-outbreak situation ($p<0.001$). Women's perceived stress scores are higher than men's. The rate of men not changing their body weight is higher than women. The students' strong ratio of immunity was found to be 53.74% in females and 76.50% in males. There was a statistically significant difference between the perceived stress scores of the students who said that the sleep patterns of the students did not change, I slept more or less ($p<0.001$). There was no significant difference in stress scores between watching TV and watching corona virus news on the internet ($p>0.05$). There was a significant difference in perceived stress scores in social media according to the frequency of exposure ($p<0.001$). Students' perceived stress levels increased during the corona virus outbreak. Smokers and women were more affected by this process than men. Men rely more on their immune system than women. Stress states changed according to the levels of exposure to corona virus news on social media. In order to get rid of corona virus outbreak stress, it is recommended not to smoke, strengthen the immune system and less exposure to frightening news on social media.

Keywords: Corona virus, Perceived stress, Student

GİRİŞ

Stres bireyin gündelik hayattaki sosyal, duygusal ve bilişsel fonksiyonlarını bozmaya yönelik tehdit unsuru oluşturan veya bozan, bireyin işlevselliğini korumaya ilişkin belli bir çaba göstermeye zorlayan duygusal, fiziksel ve bilişsel yönden tepkiler şeklinde açıklanmaktadır (Çevik ve Şentürk, 2008; Eskin ve ark., 2013). Stresin fiziksel ve psikolojik rahatsızlıkların başlangıcı ve bunun ilerlemesindeki rolü yadsınamaz bir gerçektir. Stresin ruh sağlığı ile de güçlü bir ilişkisi bulunur. Stres insanın normal işlevlerini olumsuz yönde etkilediği gibi, strese uzun süre maruz kalmak insanda değişik sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına da sebep olmaktadır. İlaveten insanın işlevde bulunmasını ve hayat kalitesini de olumsuz yönde etkilemektedir (Çevik ve Şentürk, 2008; Eskin ve ark., 2013). Stres insan sağlığı üzerinde olumsuz etkileri ortaya koyar (Schneiderman ve ark., 2005). Stres, stresli durumu değiştirmeye ya da etkilerine uyum göstermeye yönelmiş tahmin edilebilir biyokimyasal, bedensel, ruhsal ve davranışsal değişimlerce eşlik edilen olumsuz duygusal bir yaşantıdır (Baum, 1990).

Kişilerin algıladıkları stresin yoğunluğunun ve stresle nasıl başa çıkabildiklerinin, beden ve ruh sağlığı ile güçlü bir ilişkisi vardır (Ataman ve Dağ, 2014; Maner ve Aydın, 2007). Stresli durum ya da olayların uzun süre ve yoğun şekilde sürmesi bireylerde depresif ve kaygı belirtilerini tetikleyebilir (Hammen, 2005; Kendler ve ark., 2003). Stres hayat olaylarına maruz kalma, intihar gibi ölümcül durumların oluşumu bağlamında da nedensel bir role sahiptir. Stresli olaylara maruz kalma ve akabinde ortaya çıkan stres algısı bazı maddelerin (tütün, alkol, esrar gibi) kullanım riskinin de artmasına neden olmaktadır (Siqueira ve ark., 2000; Pilowsky ve ark., 2008; Simmons ve ark., 2009). Stres, sadece beden ve ruh sağlığını değil, aynı zamanda insanın günlük davranışlarını da etkilemektedir (Eskin ve ark., 2013). Stres insanın öğrenmesini ve belleğini etkiler. Birey eğer stresli olaylara maruz kalıyorsa öğrenilen bilgilerin bellekte tutulması ve geri çağırılması olumsuz yönde etkilenmektedir (Shors, 2006). Korona virüs-19 salgını sürecinde yapılan bir çalışmaya göre bireylerde %7 oranında stres belirtileri olduğu belirlenmiştir (Liu ve ark., 2020).

Genel olarak stres, özellikle de kronik stres, depresyonun gelişimi ve hızlanmasında etkili kabul edilir (Lee ve ark., 2002). Stresin zararlı etkileri iyi bilinmesine rağmen genel nüfusta stres seviyeleri yüksektir (Klapperski ve ark., 2014). Bir pandemi dünya ekonomileri ve toplumlarında keskin şoklara yol açarken bireyler üzerinde olumsuz etkileri olur (MacIntyre, 2020; Shigemura ve ark., 2020). Tespit edilen literatür Yeni Korona virüsün bireyin ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkisini bildirmektedir. Stresler arasında güvenlik algısı, tehdit ve bulaşma riski, bilinmeyene karşı bilgisizlik, karantina ve hapsetme, damgalama (belirli bir durum, kalite veya kişi ile ilişkili utanç işareti) ve sosyal dışlanma ile finansal kayıp ve iş güvensizliği bulunmaktadır (Hamouche, 2020; İmamoğlu ve Doğan, 2020). Yapılan bir çalışmada korona virüs salgını süreci insanların öfke durumlarını artırmıştır (İmamoğlu ve Doğan, 2020). Yine başka bir çalışmada korona virüs salgını nedeniyle üniversite öğrencilerinin sabır durumları kötüleşmiştir (Doğan ve İmamoğlu, 2020). Düzenli fiziksel aktivite veya

egzersizlere devam etmek insanların bedensel ve ruhsal sağlığı üzerinde olumlu etkilerini belirten güncel çalışmalar yapılmıştır (Aslan ve İmamoğlu, 2020; Frühauf ve ark., 2020; Lippi ve ark., 2020; Rodriguez ve ark., 2020; Şener ve İmamoğlu, 2020a). Bedensel olarak aktif kalmak, bağışıklık sistemine olumlu katkı sağlar (Uzun ve İmamoğlu, 2020). Bu nedenle karantina sürecinde de aktif olmak sağlığın ve formun korunmasına yardımcı olabilir (Herrera ve ark., 2020; Şener ve İmamoğlu, 2020b). Yapılan bu çalışmada korona virüs salgını sürecinde insanların algılanan stres durumlarının araştırılması amaçlanmıştır.

MATERYAL VE METOT

Çalışma Grubu

Bu araştırmaya üniversitede öğrenim görmekte olan 448 üniversite öğrencisi katılmıştır. Anketler gönüllülük esasına göre doldurulmuştur.

Veri Toplama Aracı

Algılanan Stres Ölçeği (ASÖ): Stres belirtilerinin hangi sıklıkla ortaya çıktığını ölçmek amacıyla Cohen ve arkadaşları (1983) tarafından geliştirilen bir ölçme aracıdır. Toplam 14 maddeden oluşan ASÖ kişinin hayatındaki birtakım durumların ne derece stresli algılandığını ölçmek için tasarlanmıştır. Katılımcılar her maddeyi “Hiçbir zaman (0)” ilâ “Çok sık (4)” arasında değişen 5’li Likert tipi ölçek üzerinde değerlendirmektedir. Seçeneklerden bir tanesinin son 1 aylık süreci dikkate alarak seçmesi istenmektedir. Ölçeğin yanıtlanmasında süre kısıtlaması bulunmamaktadır. Ölçekte bulunan 7 madde normal puanlanırken, 7 sorunun puanlanması terse çevrilerek yapılmaktadır. En az 0, en fazla ise 56 toplam puan elde edilebilmektedir. Elde edilen toplam puanların artması bireyin algıladığı stresin fazlalığını, alınan düşük toplam puanlar ise algılanan stresin azlığını ifade etmektedir. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Eskin ve arkadaşları (2013) tarafından yapılmıştır.

Sınırlılıkları: Bu çalışma korona virüs salgını süreci başladığı Mart- Nisan ve Mayıs 2020 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu tarihler arasında sokağa çıkma yasağı veya bazı kısıtlamalar olmuştur. Öğrenciler uzaktan eğitim şeklinde derslerini almaya başlamışlardır. Öğrencilerin nerde yaşadıkları ve hangi kısıtlamalar maruz kaldıkları kontrol edilememiştir. Korona virüse yakalan öğrenciler çalışma dışında bırakılmıştır.

Verilerin Analizi

İstatistiksel işlemlerde SPSS 23,00 paket programı kullanılmıştır. Verilerin normal dağılıp dağılmadığını test etmek için Kolmogorov-Smirnov testi yapılmış ve verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. İstatistiksel işlemlerde bağımsız t-testi, paired t- testi, tekyönlü varyans analizi ve LSD testleri kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1: Cinsiyete göre yaş, boy uzunluğu ve vücut ağırlıkları karşılaştırılması

N=448	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS	t testi
Yaş (Yıl)	Erkek	234	21,35	2,93	0,96
	Kadın	214	21,29	2,35	
Boy Uzunluğu (cm)	Erkek	234	178,06	6,14	20,82**
	Kadın	214	165,77	6,35	
Vücut ağırlığı (kg)	Erkek	234	74,23	8,59	18,48**
	Kadın	214	58,63	9,28	

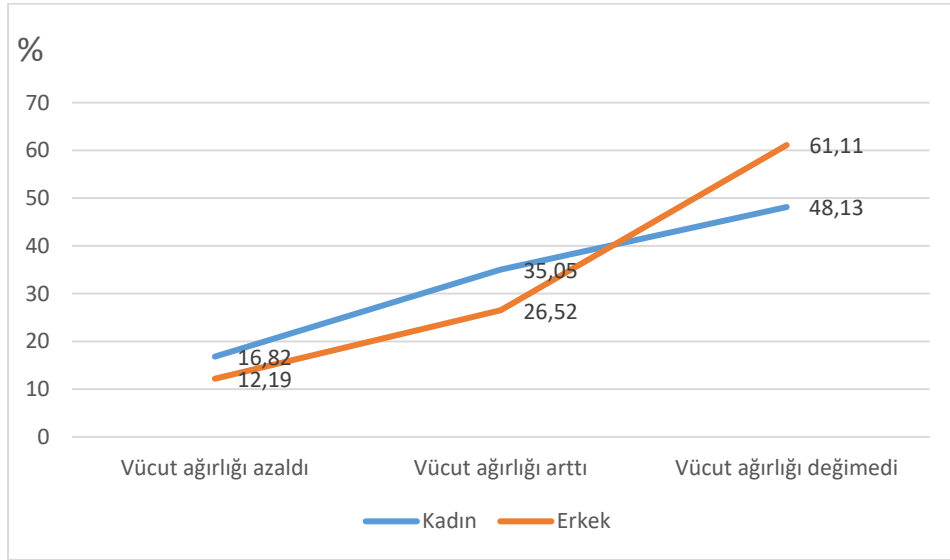
**p<0,001

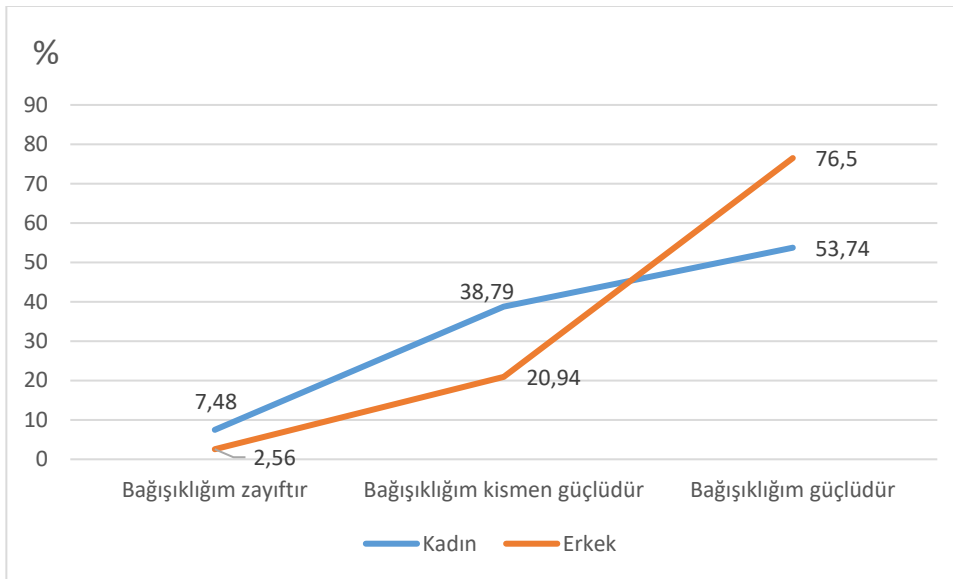
Tablo 2: Cinsiyete göre Korona virüs öncesi durum ve salgın sürecindeki duruma göre algılanan stres puanları

N=448	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS	t testi
Algılanan stres önce	Erkek	234	34,74	5,53	-3,22**
	Kadın	214	36,41	5,41	
Algılanan stres şuan	Erkek	234	35,91	5,71	-5,65**
	Kadın	214	39,12	6,30	
Algılanan stres salgın öncesi duruma göre	Toplam	448	35,54	5,53	-7,69**
Algılanan stres salgın sırası duruma göre	Toplam	448	37,45	6,20	

**p<0,001

Grafik 1. Salgın sırasında vücut ağırlıklıları durumunun gösterimi

Grafik 2. Öğrencilerin Bağışıklık durumları üzerine algılarının durumu

Tablo 3: Salgın sırasında uyku düzenine göre stres puanlarının karşılaştırılması

N=448	N	$\bar{X}$	SS	F/LSD
Uyku durumunda değişiklik olmadı (1)	185	36,06	5,34	
Daha fazla uyuyorum (2)	199	38,64	6,63	8,68**
Daha az uyuyorum (3)	64	37,73	6,43	1<2,3
Toplam	448	37,45	6,20	

**p<0,001

Tablo 4: Bağışıklıklarını algılama durumuna göre algılanan stres puanlarının karşılaştırılması

N=448	N	$\bar{X}$	SS	F
Bağışıklık durumu	Güçlü	294	37,20	6,33
	Kısmen güçlü	132	37,82	6,05
	Zayıf	22	38,45	5,36
	Toplam	448	37,45	6,20

p>0,05

Tablo 5: Sigara kullanma durumlarına göre algılanan stres puanlarının karşılaştırılması

Zaman	Sigara durumu	N	$\bar{X}$	SS	t-test
Salgın öncesi durum	Sigara kullananlar	174	36,11	5,66	1,74
	Sigara kullanmayanlar	274	35,18	5,42	
Salgın sırasındaki durum	Sigara kullananlar	174	38,63	6,31	3,26**
	Sigara kullanmayanlar	274	36,69	6,03	

**p<0,001

Tablo 6: Televizyon seyretme ve internette korona virüs haberlerini takip kullanımı ile Sosyal medyada buna maruz kalma durumuna göre algılanan stres puanları

	N	$\bar{X}$	SS	F/LSD
TV + internet	0-2 saat	334	37,24	6,09
	3-4 saat	85	37,87	6,40
	5 saat ve üzeri	29	38,59	6,83
Sosyal medyada Korona Virüs hakkında bilgiye maruz kalma	Asla (1)	17	32,00	8,17
	Arada sırada (2)	53	35,13	6,45
	Bazen (3)	55	35,80	5,05
	Genellikle (4)	310	38,45	6,24
	Çok sık (5)	13	37,00	5,65

**p<0,001

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada katılımcıların yaş ortalaması erkeklerde 21,35 yıl ve kadınlarda 21,29 yıl şeklinde olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların boy uzunluğu ve vücut ağırlıklarının cinsiyete göre birbirinden farklı olduğu tespit edilmiştir ($p<0,001$).

Stresin cinsiyet açısından farklılaştığını bildiren birçok araştırma vardır (Demir, 2019; Özgan ve ark., 2008; Savcı ve Aysan, 2014). Bunun yanı sıra stresin cinsiyete göre farklılaşmadığını belirten çalışmalarda vardır (Bilgel ve ark., 2007; Çakmak ve Hevedanlı, 2005; Şanlı, 2017). Stresin cinsiyete göre farklılaştığını ortaya koyan araştırmaların daha çoğunlukta olduğu ve erkek öğrencilerin kaygı ve stres düzeylerinin kızlara kıyasla daha düşük olduğu ileri sürülmüştür (Demir, 2019). Örneğin Misra ve arkadaşları (2000) çalışmasında, kız öğrencilerin kızgınlık, iç ve dış baskıdan sebebiyle erkek öğrencilerden daha fazla stres yaşadıklarını belirlemiştir. Bununla birlikte, kız öğrencilerin daha düşük düzeyde yaşadıkları zamanlarda bile erkeklere göre daha stresli görünebilmektedirler (Özgan ve ark., 2008). Bu çalışmada algılanan stres hem salgın öncesi durum hem de salgın sırasındaki durum dikkate alınarak doldurulan cevaplar puanlamasında cinsiyete göre istatistiksel olarak farklıdır (Bağımsız t-testi=-,322 ve $p<0,001$). Algılanan stresin salgın öncesi duruma göre salgın sırasında daha yüksek olması da anlamlı bulunmuştur (Paired t- testi=-7,69, $p<0,001$). Kadınların algılanan stres puanları erkeklerden daha yüksektir.

Bu çalışmada öğrencilerin salgın sürecinde yaklaşık yarısının vücut ağırlığı değişmediği görülmüştür. Erkeklerin vücut ağırlığında değişim olmama oranı kadınlardan daha fazladır (erkekler %61,11 ve kadınlar %48,13). Vücut ağırlığında artış olduğunu belirtenler erkeklerde %26,52 ve kadınlarda %35,05 olduğu belirlenmiştir (Grafik 1).

Bu çalışmada öğrencilerin bağışıklığını zayıf görme durumları düşüktür. Bağışıklıklarının kısmen güçlü olduğuna inanma durumları kadınlarda %38,79 ve erkeklerde %20,94 iken bağışıklığını güçlü görenler kadınlarda %53,74 ve erkeklerde %76,50 olduğu görülmektedir (Grafik 2). Erkekler kendi bağışıklık sistemlerine kadınlardan daha fazla güvenmektedirler.

Bu çalışmada salgın sırasında öğrencilerin uyku düzeninde değişiklik olmadı, fazla veya uyuyorum diyenlerin algılanan stres puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,001$). Uyku durumunda değişiklik olmadı diyenlerin algılanan stres puanı daha fazla ve daha az uyuduğunu belirtenlerden daha düşüktür.

Bu çalışmada cinsiyet ayrımı yapmadan bağışıklıklarını algılama durumlarına göre algılanan stres puanları farklılığı anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$). Kendi bağışıklıklarını algılamalarına göre algılanan stres puanları değişmemiştir.

Bu çalışmada cinsiyet ayrımı yapmadan sigara kullananlarla kullanmayanların algılanan stres puanları salgın öncesi düşünülerek verilen cevaplara göre anlamlı farklılık göstermezken ($p>0,05$); salgın sürecinde bulunulan duruma göre verilen cevaplara göre birbirinden anlamlı şekilde farklı olduğu tespit edilmiştir ($p<0,001$). Sigara kullananlar algıladıkları stres bakımından daha çok olumsuz etkilenmişlerdir. Televizyon seyretme ve internette korona virüs haberlerini takip kullanım saatleri arasında stres puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Sosyal medyada buna maruz kalma sıklığı durumuna göre algılanan stres puanlarında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($p<0,001$).

Korona virüs salgını sürecinde öğrencilerin algılanan stres durumları yükselmiştir. Sigara içenler ve kadınlar bu süreçten erkeklere göre daha fazla etkilenmişlerdir. Erkekler kadınlara göre kendi bağışıklık sistemlerine daha fazla güvenmektedirler. Korona virüs haberlerine sosyal medyada maruz kalma seviyelerine göre algılanan stres durumları değişmiştir. Korona virüs salgını stresinden kurtulmak için sigara içilmemesi, bağışıklık sisteminin güçlendirilmesi ve sosyal medyada korkutucu haberlere daha az maruz kalınması önerilir.

KAYNAKLAR

- Aslan H, İmamoğlu O. (2020).** Investigation of leisure strategies of sports educated students. *Asian Journal of Education and Training*, 6(3), 468-473. <https://doi.org/10.20448/journal.522.2020.63.468.473>
- Ataman T.E, Dağ İ. (2014).** Stres veren yaşam olayları, bilişsel duygu düzenleme stratejileri, depresif belirtiler ve kaygı düzeyi arasındaki ilişkiler. *Klinik Psikiyatri*, 17, 7-17.
- Baum A. (1990).** “Stress, Intrusive Imagery, and Chronic Distress”, *Health Psychology*, 9(6), 653-675.
- Bilgel N, Kabataş B, Atalar G, Gündüz Y. (2007).** Uludağ Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinin Duygu Durum Araştırması. 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi’nde sunulan bildiri. İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Cohen S, Kamarck T, Mermelstein R. (1983).** A global measure of perceived stress. *Journal of Health and Social Behavior*, 24, 385-396.
- Çevik A, Şentürk V. (2008).** Tarihsel süreçte psikosomatik tıp ve psikosomatik bozukluklara genel bir bakış. *Türkiye Klinikleri Psikiyatri Dergisi*, 1, 1-11.
- Demir M. (2019).** Lise Öğrencilerinin Problem Çözme Becerileri, Algılanan Stres ve Yaşam Doyumu Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, İstanbul.
- Doğan E, İmamoğlu O. (2020).** Investigation of Patience Trends in the Corona Virus Outbreak Process of University Students. *Turkish Studies*, 15(4), 315-324. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44382>
- Eskin M, Harlak H, Demirkıran F, Dereboy Ç. (2013).** Algılanan stres ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenirlik analizi. *New Symposium Journal*, 51(3), 132-140.
- Frühauf A, Schnitzer M, Schobersberger W, Weiss G, Kopp M. (2020).** Jogging, nordic walking and going for a walk—interdisciplinary recommendations to keep people physically active in times of the covid-19 lockdown in Tyrol, Austria. *Current Issues in Sport Science*, 4:100. doi: 10.15203/CISS_2020.100. <http://www.ciss-journal.org/> Vol. 5 I
- Hammen C. (2005).** Stress and depression. *Annual Review of Clinical Psychology*, 1, 293- 319.
- Hamouche S. (2020).** COVID-19 and employees’ mental health: stressors, moderators and agenda for organizational actions [version 1; peer review: awaiting peer review] *Emerald Open Research*, 2:15 (<https://doi.org/10.35241/emeraldopenres.13550.1>)
- Herrera T, Valdes P, Franchini E. (2020).** “High-intensity interval training recommendations for combat sports athletes during the COVID-19 pandemic” *Revista de Artes Marciales Asiáticas* Volume 15(1), 1-3.
- Çakmak A, Hevedanlı Ö. (2005).** Eğitim ve Fen-Edebiyat Fakülteleri Biyoloji Bölümü Öğrencilerinin Kaygı Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(14), 115-127.
- İmamoğlu O, Doğan E. (2020).** Investigation of the Effect of Corona Virus Outbreak on Anger Levels According to Some Parameters, *Turkish Studies*, 15(4), 555-563. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44383>
- Klaperski S, von Dawans B, Heinrichs M, Fuchs R. (2014).** Effects of a 12-week endurance training program on the physiological response to psychosocial stress in men: a randomized controlled trial. *Journal of Behavioural Medicine*, 37(6), 1118-33.
- Kendler K.S., Hettema J.M., Butera F, Gardner C.O., Prescott C.A. (2003).** Life Event Dimensions of Loss, Humiliation, Entrapment, and Danger in the Prediction of Onsets of Major Depression and Generalized Anxiety. *Archives of General Psychiatry*, 60, 789-796.

- Lee A.L., Ogle W.O., Sapolsky R.M. (2002).** Stress and depression: possible links to neuron death in the hippocampus. *Bipolar Disorders*, 4(2), 117–28.
- Lippi G, Henry M.B., Gomar F.S. (2020).** Physical inactivity and cardiovascular disease at the time of coronavirus disease (COVID-2019), *European Journal of Preventive Cardiology*, <https://doi.org/10.1177/2047487320916823>
- Liu N, Zhang F, Wei C, Jia Y, Shang Z, Sun L, et al. (2020).** Prevalence and predictors of PTSS during COVID-19 outbreak in China hardest-hit areas: Gender differences matter. *Psychiatry Res*, 287, 112921.
- Macintyre CR. (2020).** On a knife's edge of a COVID-19 pandemic: is containment still possible? *Public Health Res Pract*. 30.
- Maner F, Aydın A. (2007).** Bulimiya nervozada psikososyokültürel etmenler. *Düşünen Adam*, 20(1), 25-37.
- Misra R, McKean M, West S, Russo T. (2000).** Academic Stress Of College Students: Comparison Of Student And Faculty Perceptions. *College Student Journal*, 34(2),132-148.
- Özgan H, Balkar B, Eskil M. (2008).** Eğitim Fakültesi Öğrencileri Tarafından Sınıfta Algılanan Stres Nedenleri ve Kişisel Değişkenlerin Strese Olan Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(24), 337-350.
- Pilowsky DJ, Keyes KM, Hasin DS. (2008).** Adverse childhood events and lifetime alcohol dependence. *American Journal of Public Health*, 99, 258-263.
- Rodriguez M, Crespo I, Olmedillas H. (2020).** Exercising in times of COVID-19: what do experts recommend doing within four walls?, *Revista Espanola de Cardiologia (English Edition)*.
- Savcı M, Aysan F. (2014).** Üniversite Öğrencilerinde Algılanan Stres Düzeyi İle Stresle Başa Çıkma Stratejileri Arasındaki İlişki. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2014(3), 44-56.
- Schneiderman N, Ironson G, Siegel S.D. (2005).** Stress and health: psychological, behavioral, and biological determinants. *Annual review of clinical psychology*, 1.
- Shors T.J. (2006).** Stressful experience and learning across the lifespan. *Annual Review of Psychology*, 57, 55-85.
- Simmons LA, Havens JR, Whiting JB, Holz JL, Bada H. (2009).** Illicit drug use among women with children in the United States: 2002-2003. *Annals of Epidemiolog*, 19, 187-193.
- Siqueira L, Diab M, Bodian C, Rolnitzky L. (2000).** Adolescents becoming smokers: The roles of stress and coping methods. *Journal of Adolescent Health*, 27, 399-408.
- Shigemura J, Ursano RJ, Morganstein JC, et al. (2020).** Public responses to the novel 2019 coronavirus (2019-nCoV) in Japan: mental health consequences and target populations. *Psychiatry Clin Neurosci*, 74(4), 281–282.
- Şanlı Ö. (2017).** Öğretmenlerin Algılanan Stres Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(61), 385-396.
- Şener O.A., İmamoğlu O. (2020a).** Korona Virüs Salgın Sürecinde Evde Spor Ve Egzersiz, *Sporda Akademik Yaklaşımlar – 4*, (Editörler: Cumaali YAVUZ, Yalçın TÜKEL), Gece Kitaplığı,sh.1-18 ISBN 978-625-7243-01-8, web: www.gecekitapligi.com
- Şener O.A., İmamoğlu O. (2020b).** Performans Sporcuları ve Korona Virüs, *Sporda Akademik Yaklaşımlar – 4*, (Editörler: Cumaali YAVUZ, Yalçın TÜKEL), Gece Kitaplığı,sh.77-97 ISBN 978-625-7243-01-8, web: www.gecekitapligi.com
- Uzun M, İmamoğlu O. (2020).** Korona Virüs Sürecinde Egzersiz ve Bağışıklık, *Spor Bilimlerinde Multidisipliner Araştırmalar, (Multidisciplinary Research in Sports Science)*, (Editörler: Gökmen Özen, Özdemir Atar), Efe Akademi Yayınları, İstanbul.

SPORA BAĞIMLILIĞIN DEĞİŞİK FAKTÖRLERE GÖRE ARAŞTIRILMASI

Dr. Lecturer Gamze Güney

¹Kapadokya Üniversitesi Kapadokya Meslek Yüksekokulu
ORCID ID:0000-0001-9638-320X

Assist. Prof. Dr. Meliha Uzun

²Şırnak Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
ORCID NO: 0000-0002-1691-3504

Prof. Dr. Osman İmamoğlu

³Ondokuz Mayıs Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi
ORCID NO: 0000-0001-6671-6042

ÖZET

Bu çalışmada Takım ve Bireysel sporcularda spora bağımlılığın cinsiyete ve spor özgeçmişine göre araştırılması amaçlanmıştır. Değişik branşlarda toplam 381 sporcunun doldurmuş olduğu spora bağımlılık ölçeği değerlendirilmiştir. İstatistiksel farklılıklar için Bağımsız t- testi, Tek yönlü Anova, ve LSD testleri kullanılmıştır.

Cinsiyete, takım ve bireysel spor yapma durumuna göre spora bağlılık ölçeği alt boyutlar ve toplam ölçek puanlarında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0,05$). Profesyonel ve amatör spor yapma durumuna zinde olma, adanma, içselleştirme ve toplam puanda farklılık anlamlı olduğu görülmüştür ($p<0,001$). Spor yaşına göre spora bağlılıklarında anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,001$).

Bireysel ve takım sporcularında spora bağlılığın cinsiyete ve yapılan spor türüne göre değişmediği, spor yapma yılına, amatör ve profesyonel sporcu olma durumuna göre değiştiği sonucuna varılmıştır. Sporla uğraşılan zaman arttıkça spora bağlılığın yükseldiği söylenebilir. Spora bağlılığın artması için çocukların genç yaşta spora yönlendirilmelerinin sağlanması önerilir.

Anahtar kelimeler: Spora bağlılık, Takım sporu, Bireysel spor.

INVESTIGATION OF ADDICTION TO SPORTS ACCORDING TO DIFFERENT FACTORS

ABSTRACT

In this study, it was aimed to investigate sports addiction in Team and Individual athletes according to gender and sports background. The sports addiction scale completed by 381 athletes in different branches was evaluated. Independent t-test, One-way Anova, and LSD tests were used for statistical differences.

There was no significant difference in the sub-dimensions of the sports commitment scale and total scale scores according to gender, team and individual sports status ($p> 0.05$). It was observed that there was a significant difference in fitness, dedication, internalization and total score for professional and amateur sports ($p <0.001$). A significant difference was found in their commitment to sports according to sports age ($p <0.001$).

It was concluded that the commitment to sports of individual and team athletes does not change according to gender and type of sport, but according to the year of doing sports, the status of being an amateur and professional athlete. It can be said that as the time involved in sports increases, the commitment to sports increases. It is recommended that children are directed to sports at a young age in order to increase their commitment to sports.

Keywords: Commitment to sports, Team sport, Individual sport.

GİRİŞ

Bağlılık “sadık kalmak” ve “terk etmemek” olarak kullanılır. İlaveten zindelik, içselleştirme ve adanmışlıkla ortaya çıkan pozitif bir durum olarak da nitelendirilmektedir. Ayrıca, bazı amaçları karşılamak amacıyla belirli davranış standartlarına uymak anlamını taşımaktadır (Schaufeli ve ark., 2002; Kuruç ve Arsan, 2009). Bağlılığın 3 özelliği bulunmaktadır. İlki o şey için çok güçlü istek duymak; diğeri, zaman zaman kontrolünü kaybetmek, sonuncu olarak da bağımlı olunan şeye karşı ısrarcı olmaktır (Shaffer ve ark., 2000). Bağlılık duygusal, zihinsel ya da fizyolojik tepkilerin gerçekleşmesine sebep olan maddeye alışma, bir faaliyeti bırakma veya uygulama noktasında kişinin kendi dürtülerini kontrol altına alamaması olarak belirtilmektedir (Byun ve ark., 2009).

Sosyal yaşantılar ve ilgi alanları bakımından bazı sporlara eğilimin daha fazla olduğu görülmektedir (Tükenmez, 2009). İnsanları motive eden, harekete geçiren uyarıcılar değişmektedir. İnsanları motive etmek için içsel ve dışsal motivasyon uyaranlarının birbiriyle uyumlu olması gerekir. Spora katılım amaçlarının kişiler için çeşitlilik gösterir. Gençler için spora katılımında öğrenmenin ve oyundan zevk almanın çok önemli bir rolü olduğunu belirtilir (Scanlan ve ark., 1989). Spor çalışmalarına kişilerin katılımı için ihtiyaçlarına uygun olması spor veya egzersiz aktivitelerine katılımı ve devamlılığı için anahtar noktalardan biridir (Roberts, 2001).

Spora katılım güdüsü ile ilgili beceri gelişimi ve öğrenimi, eğlence, fiziksel zindelik, arkadaş edinme ve başarmanın spora katılımı etkileyen en önemli nedenler olduğu ifade edilmektedir (Gill ve ark., 1985). Spora katılımında toplum tarafından takdir edilme, dost kazanma, çevre edinme, sporda başarılı olma, ün kazanma gibi toplumsal gereksinimler önemli role sahiptir (Koç, 1994). Fiziksel aktivite ve rekreatif faaliyetlere katılan çocukların hem fiziksel hem de psikolojik sağlıklarını pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir (Aydın ve Birol, 2019; Orhan, 2019). Yine insanlar; fiziksel gelişim, yenilik arayışı, değişik tecrübeler yaşama, kendini deneme, kendini geliştirme, yaratıcı olma, sosyalleşme ihtiyacı, yarışma güdüsünü tatmin, sağlık ve benzeri gibi nedenle spor faaliyetlerinde bulunmaktadır (Demir, 2003; Kılbaş, 2004; Özdilek ve ark., 2007). İçsel motivasyon faktörleri olarak spora katılım, spora bağlılık ve devamlılık çok önemli bir etki ortaya çıkarırken, dışsal motivasyon faktörleri ise genellikle spora katılımını başlatan itici güç olarak görülür (Yılmaz, 2002).

Sporcu bağlılığı, spor ortamındaki sürekli ve tutarlı tecrübeler şeklinde açıklanmakta ve inanç, çaba, enerji ve haz gibi kavramları kapsamaktadır (Lonsdale ve ark., 2007). Bağlılık bağlamında zindelik; yüksek düzeyde performans gösterebilme, zorluklar karşısında dahi elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışmayı ifade etmektedir. Adanmışlık ise kişinin yaptığı işe dahil olması, coşku ve ilham duyması, bir çeşit meydan okuma, kişinin yaptığı spordan gurur duyması ve ona anlam yüklemesi olarak görülür. İçselleştirme ise; konsantre olmayı, yaptığı sporu özümsemeyi ve yaptığı spora kendini kaptırmayı ifade etmektedir (Guillen ve Alvarado, 2014). Spora bağlılık coşku, güven, dinçlik, adanmışlık gibi boyutlar ile tanımlanır (Álvarez ve ark., 2009; Hodge ve ark., 2009; Lonsdale ve ark., 2007; Kelecek ve ark., 2017). Bu bağlamda çalışmada takım ve bireysel sporcularda spora bağımlılığın cinsiyete ve spor özgeçmişine göre araştırılması amaçlanmıştır.

MATERYAL VE METOT

Çalışma Grubu

Değişik branşlarda spor yapan kadın ve erkekler çalışma grubunu oluşturmuştur. Araştırmaya toplam 381 kişi dahil edilmiştir. Katılımcılara kişisel bilgiler formu yanında spora bağlılık ölçeği doldurtulmuştur. Katılımcılar 18-35 yaş aralığındadır.

Veri Toplama Aracı

Spora Bağlılık Ölçeği: Spora Bağlılık Ölçeği, Schaufeli, Bakker (2003)’ın geliştirdiği The Utrecht Work Engagement Scale (UWES)’in İspanyol versiyonunun Guillen ve Martinez-Alvarado (2014) tarafından sporcular için adaptasyonu yapılarak geliştirilmiştir. Ölçek, spora bağlılığı ölçen 15 madde ve üç alt boyuttan oluşan 5 kategorili likert türünde yapılandırılmıştır. Ölçeğin alt boyutları sporcuların

zinde olma, adanmışlık ve içselleştirme durumlarını ölçmektedir. Zinde olma 1,2,6,7 ve 8 maddeleri kapsar. Adanma 3,4,5,9 ve 12 maddeleri içerir. İçselleştirme ise 10,11,13,14 ve 15 maddeleri içerir. Toplam maddeler ise bağıllık durumunu oluşturur (Sırgancı ve ark., 2019).

Verilerin Analizi

Veriler SPSS 25,00 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin normalliğini belirlemek amacıyla Kolmogorov-Smirnov testi yapılmış ve verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. İstatistiksel farklılıklar için Bağımsız t- testi, Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve LSD testleri kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1: Cinsiyete göre spor bağıllık durumlarının karşılaştırılması

N=381	Cinsiyet	n	Ort.	SS	t testi
Zinde olma	Kadın	165	16,39	4,57	-0,84
	Erkek	216	16,81	4,92	
Adanma	Kadın	165	18,58	4,65	0,17
	Erkek	216	18,48	5,56	
İçselleştirme	Kadın	165	17,96	4,92	0,04
	Erkek	216	17,94	5,54	
Spora bağıllık	Kadın	165	52,93	13,24	0,20
	Erkek	216	53,24	15,36	

p>0,05

Tablo 2: Takım ve bireysel spor yapma durumuna göre spora bağıllıkların karşılaştırılması

N=381	Cinsiyet	n	Ort.	SS	t testi
Zinde olma	Takım sporu	185	16,66	4,77	0,14
	Bireysel spor	196	16,60	4,78	
Adanma	Takım sporu	185	18,68	5,39	0,56
	Bireysel spor	196	18,38	4,99	
İçselleştirme	Takım sporu	185	17,68	5,41	-0,97
	Bireysel spor	196	18,21	5,15	
Spora bağıllık	Takım sporu	185	53,02	14,98	-0,11
	Bireysel spor	196	53,18	13,99	

p>0,05

Tablo 3: Profesyonel ve Amatör spor yapma durumuna göre spora bağlılıkların karşılaştırılması

N=381	Cinsiyet	n	Ort.	SS	t testi
Zinde olma	Profesyonel	89	18,86	5,36	5,22**
	Amatör	292	15,95	4,37	
Adanma	Profesyonel	89	20,88	4,80	5,08**
	Amatör	292	17,80	5,08	
İçselleştirme	Profesyonel	89	20,36	5,44	5,07**
	Amatör	292	17,22	4,98	
Spora bağlılık	Profesyonel	89	60,11	14,54	5,41**
	Amatör	292	50,97	13,73	

**p<0,001

Tablo 4: Aktif spor yaşına göre spora bağlılıkların karşılaştırılması

N=381	Spor yılı	n	Ort.	SS	F/LSD
Zinde olma	1-3 yıl (1)	136	15,43	4,93	5,62** 1<2,3,4
	4-7 yıl (2)	119	16,82	3,72	
	8-10 yıl (3)	66	17,42	5,38	
	10 yıl üzeri (4)	60	18,10	5,00	
	Toplam	381	16,63	4,77	
Adanma	1-3 yıl (1)	136	16,96	5,48	8,02** 1<2,3,4
	4-7 yıl (2)	119	18,76	4,29	
	8-10 yıl (3)	66	19,79	5,40	
	10 yıl üzeri (4)	60	20,20	4,98	
	Toplam	381	18,52	5,18	
İçselleştirme	1-3 yıl (1)	136	16,38	4,98	6,80** 1<2,3,4
	4-7 yıl (2)	119	18,52	4,76	
	8-10 yıl (3)	66	19,06	6,02	
	10 yıl üzeri (4)	60	19,17	5,30	
	Toplam	381	17,95	5,28	
Spora bağlılık	1-3 yıl (1)	136	48,78	14,70	7,48** 1<2,3,4
	4-7 yıl (2)	119	54,09	11,64	
	8-10 yıl (3)	66	56,27	16,31	
	10 yıl üzeri (4)	60	57,47	14,58	
	Toplam	381	53,11	14,46	

**p<0,001

TARTIŞMA VE SONUÇ

Katılımcı sporcular 18-35 yaş aralığındadır. Uzgur (2020) çalışmasında içselleştirme alt boyutunda gruplar arasında gerçekleşen ortalamaların istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar oluşturduğu ve bu durumun kadın katılımcılar lehine gerçekleştiği belirtilmiştir. Diğer boyutlarda

farklılık tespit edilmemiştir. Kelecek ve Göktürk (2017) genç kadın futbolcularda sporcu bağlılığı üzerine yapmış oldukları çalışmada, genç kadın futbolcuların sporcu bağlılıklarının yüksek olduğu ve alt boyutlara ilişkin elde ettikleri değerlerde en yüksek ortalamayı adanmışlık ve coşku boyutlarında aldıklarını tespit etmişlerdir. Sivrikaya ve Biricik (2019) Milli takım düzeyindeki elit kayakçılarda sporcu bağlılığı üzerine yapmış oldukları çalışmada, kadın sporcuların erkek sporculara oranla adanmışlık ve coşku alt boyutunda daha yüksek sporcu bağlılığına sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Yerlikaya (2019) bisikletçilerin sporcu bağlılığı üzerine çalışmada, erkek sporcuların kadın sporculara oranla dinçlik alt boyutunda daha yüksek sporcu bağlılığına sahip olduklarını tespit etmiştir. Bu çalışmada cinsiyete göre spora bağlılık ölçeği alt boyutlar ve toplam ölçek puanlarında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0,05$). Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 75'dir. Bu çalışmada alınan puan kadınlarda 52,93 ve erkeklerde 53,24'dür. Bu puanlar alınabilecek puanın yaklaşık olarak %70 ine karşılık gelmektedir. Bu hesaplama göre katılımcıların spora bağlılığı orta üzeri veya iyiye yakın durumdadır.

Bu çalışmada takım ve bireysel spor yapma durumuna göre spora bağlılık durumları benzer bulunmuştur ($p>0,05$). Uzgur (2020) çalışmasında adanma ve içselleştirme alt boyutları ile spora bağlılık ölçeği toplam puanlarından elde edilen verilerin katılımcıların koşu geçmişi durumları bakımından istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığa işaret etmediği görülmüştür. Buna karşın zinde olma alt boyutunda koşu geçmişi değişkenine göre gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık bulunduğu görülmüştür. Bu çalışmada göre profesyonel ve amatör spor yapma durumuna zinde olma, adanma, içselleştirme ve toplam puanda farklılık anlamlı olduğu görülmüştür ($p<0,001$). Profesyonel sporcular lehine farklılık vardır. Profesyonel sporcuların amatör sporculara göre spora bağlılıkları daha yüksektir.

Uzgur (2020) çalışmasında zinde olma, adanma, içselleştirme alt boyutları ile spora bağlılık ölçeği toplam puanlarından elde edilen verilerin yaş grupları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığa işaret etmediği görülmüştür. Fawyer ve arkadaşları (2020) alp kayakçıları üzerinde yapmış oldukları çalışmada sporda geçirilen zaman ile spora olan bağlılıkları arasında cinsiyet faktörü açısından anlamlı farklılık olmadığını ifade etmişlerdir. Bu çalışmada aktif spor yaşına göre spora bağlılıklarında anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<0,001$). Bu durumda 1-3 yıl spor yapanların 4 ve üzerindeki yıllarda spor yapanlara göre spora bağlılıkları daha düşüktür.

Bireysel ve takım sporcularında spora bağlılığın cinsiyete ve yapılan spor türüne göre değişmediği, spor yapma yılına, amatör ve profesyonel sporcu olma durumuna göre değiştiği sonucuna varılmıştır. Sporla uğraşılan zaman arttıkça spora bağlılığın yükseldiği söylenebilir. Spora bağlılığın artması için çocukların genç yaşta spora yönlendirilmelerinin sağlanması önerilir.

KAYNAKLAR

- Álvarez M.S., Balaguer I, Castillo I, Duda J.L. (2009).** Coach autonomy support and quality of the sport engagement scale: an adaptation of the utrecht work engagement Scale (uwes) for The Sports environment sport engagement in young soccer players. *The Spanish Journal of Psychology*, 12(1), 138-148.
- Aydın E, Birol S.Ş. (2019).** Yerel Yönetimlerde Çocuk Ve Gençlere Yönelik Rekreasyon Planlaması Üzerine Bir Araştırma: Karaman Örneği. *Journal of International Social Research*, 12(66).
- Byun S, Ruffini C, Mills J.E., Douglas A.C., Niang M, Stepchenkova S, Lee S.K., Loutfi J, Lee J.K., Atallah M, Blanton M. (2009).** Internet addiction: Metasynthesis of 1996-2006 quantitative research. *Cyberpsychology & Behavior*, 12(2), 203-207. DOI: 10.1089/cpb.2008.0102
- Demir C. (2003).** Demografik özellikler ile sağlanan imkânların sportif faaliyet tercihleri üzerine etkileri: Üniversite gençliğine yönelik bir uygulama. *1. Gençlik, Boş Zaman ve Doğa Sporları Sempozyumu*. Ankara: Türk Hava Kurumu Basım Evi İşletmeciliği.

- Fawver B, Cowan RI, Decouto Bs, Lohse Kr, Podlog L, Williams Am. (2020).** Psychological Characteristics, Sport Engagement, And Performance In Alpine Skiers. *Psychology Of Sport And Exercise*, 47, 101616.
- Gill D.L., Gross J.B., Huddleston S. (1985).** Participation motivation in youth sports. *International Journal of Sport Psychology*. (14): 1–14.
- Guillen F, Alvarado J.R.M. (2014).** The Sport Engagement Scale: An Adaptation of the Utrecht Work Engagement Scale (UWES) for the Sports Environment. *Universitas Psychologica*, 13(2), 15-24. <http://dx.doi.org/10.11144/Javeriana.UPSY13'3.sesa>
- Hodge K, Lonsdale C, Jackson S.A. (2009).** Athlete Engagement in Elite Sport: An Exploratory Investigation of Antecedents and Consequences. *The Sport Psychologist*, 23, 186-202. DOI: 10.1123/tsp.23.2.186
- Kelecek S, Kara F.M., Aşçı F.H. (2017).** Sporcu bağlılık ölçeği'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Sportmetre*, 16(3), 39-47. DOI: 10.1501/Sporm_0000000374
- Kelecek S, Göktürk E. (2017).** Kadın futbolcularda sporcu bağlılığının sporcu tükenmişliğini belirlemedeki rolü, Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi-BÜSBİD, 2(2).
- Kılbaş Ş. (2004).** *Rekreasyon, Boş Zamanı Değerlendirme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Koç Ş. (1994).** *Spor Psikolojisine Giriş*. İzmir: Saray Medikal Yayıncılık.
- Koruç Z, Arsan N. (2009).** Egzersiz Davranışını İzleyen Etmenler: Egzersiz Bağlılığı Ve Egzersiz Bağımlılığı, *Spor Hekimliği Dergisi Cilt: 44, S. 105-113*.
- Lonsdale C, Hodge K, Jackson S.A. (2007).** Athlete Engagement: II. Development and Initial Validation of The Athlete Engagement Questionnaire. *International Journal of Sport Psychology*, 38, 471-492.
- Orhan R. (2019).** Çocuk gelişiminde fiziksel aktivite ve sporun önemi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1), 157-176.
- Özdilek Ç, Demirel M, Harmandar D. (2007).** Dumlupınar ve Sakarya üniversitelerinde öğrenim gören beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin boş zaman etkinliklerine katılım nedenleri ve düzeylerinin karşılaştırılması. *International Journal of Human Sciences*, 4(2), 1-13.
- Roberts G.C. (2001).** *Advances in Motivation in Sport and Exercise*. Human Kinetics.
- Scanlan T.K., Stein G.L., Ravizza K. (1989).** An in-depth Study of Former Elite Figure Skaters: II. Sources of Enjoyment. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 11, 65-83.
- Schaufeli W.B., Salanova M, González-Romá V, Bakker A.B. (2002).** The measurement of Engagement and burnout: A two sample confirmatory factor analytic approach. *Journal of Happiness Studies*, 3(1), 71-92.
- Schaufeli, W. B., Bakker, A.B. (2003).** Test manual for the Utrecht work engagement scale. *Unpublished manuscript, Utrecht University, the Netherlands. Retrieved from <http://www.schaufeli.com>, 3, 44-52.*
- Shaffer H.J., Hall M.N., Bilt J.V. (2000).** Computer addiction: A critical consideration. *American Journal of Orthopsychiatry*, 70(2), 162- 168.
- Sırgancı G, Ilgar E.A., Cihan B.B. (2019).** Spora Bağlılık Ölçeğinin Geçerlilik Ve Güvenirlik Çalışması, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 7(17), 5-19.
- Sivrikaya M.H., Biricik Y.S. (2019).** Milli Takım Düzeyindeki Elit Kayakçıların Sporcu Bağlılık Düzeylerinin İncelenmesi. 2. Uluslararası Rekreasyon Ve Spor Yönetimi Kongresi, 26.
- Tükenmez M. (2009).** *Toplum Bilim ve Spor*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Yılmaz V. (2002).** Çocuk Sporlarında Katılım Motivasyonu, Çocuklar Spora Neden Katılırlar?. *Atletizm Bilim ve Spor Dergisi*, 2, 26-38.
- Uzgun K. (2020).** Koşu Gruplarında Rekreatif Koşucuların Spora Bağlılık Düzeylerinin Belirlenmesi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, Ankara.
- Yerlikaya G. (2019).** Bisikletçilerin Sporcu Bağlılıklarının İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

YARATICI DRAMA UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Veli BATDI

Gaziantep Üniversitesi, ORCID. 0000-0002-7402-3251

Yüksek Lisans, Hasan GÜÇLÜER

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, ORCID. 0000-0002-9816-1229

Yüksek Lisans Öğrencisi Nazan YALÇIN

Gaziantep Üniversitesi, ORCID. 0000-0001-8516-2276

ÖZET

Bu çalışmada yaratıcı dramanın etkililiğinin belirlenmesi amacıyla ilgili alanyazın taraması yapılarak bir meta-tematik analiz çalışması yürütülmüştür. Meta-tematik analiz, araştırma konusuyla ilgili uygulamalara ilişkin doküman analiziyle ulaşılan çalışmaların yeniden düzenlenmesi ve çıkarımlarda bulunulmasını içermektedir. Google Scholar ve YÖK ulusal Tez Merkezi veri tabanlarından “yaratıcı drama/creative drama” anahtar kelimeleriyle yapılan taramada, 200 adet tez ve 40 makaleye ulaşılmıştır. 2003-2015 yılları arasında yürütülmüş, yaratıcı drama konusunu nitel boyutta inceleyen ve katılımcı görüşüne dayalı olan kriterler çerçevesinde değerlendirildiğinde, 3 adet tez ve 4 adet makalenin analize dahil edilebilecek özelliklerde olduğu anlaşılmıştır. Analiz için uygun bulunan toplam 7 adet araştırma, meta-tematik analiz kapsamında incelenerek çeşitli tema ve kodlar oluşturulmuştur. Ulaşılan kodların uyum değerleri hesaplanmış ve iyi düzeyde uyum elde edilmiştir. Yapılan analizde, yaratıcı dramanın i) Grup Çalışmasına Etkisi, ii) Yaparak-Yaşayarak Öğrenmeye Etkisi, iii) Sosyalleşmeye Etkisi, iv) Öğrenmeye Etkisi, v) Karşılaşılan Problemleri şeklinde beş temanın olduğu görülmüştür. İlgili tema ve kodlar incelendiğinde, yaratıcı dramanın grup çalışmalarlarıyla işbirliği, yardımlaşma ve sorumluluk kavram/değerlerinin kolayca kazandırıldığı; empati kurma, saygılı olma ve arkadaşlık ilişkileri kurma davranışlarıyla sosyalleşme becerilerine olumlu etki sağladığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaratıcı Drama, Meta-Tematik Analiz, Öğrenme.

A REVIEW OF CREATIVE DRAMA APPLICATIONS

ABSTRACT

In this study, a meta-thematic analysis study was conducted by scanning the relevant literature in order to determine the effectiveness of creative drama. Meta-thematic analysis includes rearranging and making inferences from the studies reached through document analysis regarding the applications related to the research subject. The results are obtained by re-evaluating the data obtained from the sources according to the content analysis by directly reaching the opinions of the

participants on the relevant subject. In this way, 200 theses and 40 articles were obtained in the scanning with using “creative drama” keyword from Google Scholar and Council of Higher Education Thesis Center databases. When criteria including that the studies should examine the issue of creative drama in qualitative terms, should be based on participants’ opinions and should be conducted between 2003-2015, were evaluated, it was understood that 3 theses and 4 articles could be included in the analysis. A total of 7 studies, suitable for analysis, were examined within the scope of meta-thematic analysis and various themes and codes were created. The agreement values of the codes were calculated and a good level of agreement was achieved. In the analysis, it was seen that five themes were formed: the effect of creative drama i) on group-work, ii) on Learning by doing, iii) on socialization, iv) on learning and v) problems of creative drama. When the relevant themes and codes are examined, it is observed that creative drama can easily gain the concepts and values of cooperation, cooperation and responsibility with group work. It was understood that the behaviours of empathy, respectfulness, and friendship had a positive effect on socialization skills.

Keywords: Creative Drama, Meta-thematic Analysis, Learning.

GİRİŞ

Yaşamın devamının sağlanmasında temel etkenlerden biri olan öğrenme, farklı kişiler ve yöntemlerle sürekli incelenmiş ve en iyi yol bulunmaya çalışılmıştır. Daha güçlü öğrenmenin gerçekleşmesi için keşfedilen yollardan biri de John DEWEY tarafından oluşturulmuştur. Dewey, yaparak yaşayarak elde edilen öğrenmelerin daha kalıcı olduğunu vurgulamaktadır. Hayatımız boyunca bazı süreçleri organize etmek ve uygulamak (örneğin, bir iş mülakatı, okul kaydı veya toplantı), her türden ve kültürden kişilerin yaşamın akışındaki görevleridir. Duygu, hareket ve taklit, dünyanın her yerinde geçerli davranışlardır. Kortmaz (2017: 9). Bu süreçleri yönetmek için çoğu zaman drama yeteneğimizi sergileriz. Toplumumuzdaki “sahaya inmek”, “bir işin süzgecinden geçmek” gibi ifadeler de asıl öğrenmenin yaparak yaşayarak olacağını desteklemektedir. Y yaparak yaşayarak öğrenmenin eğitimde kullanılması adına bir çok yöntem ve teknik bulunmaktadır. Bunlardan biri de yaratıcı drama tekniğidir. 1900 ‘lü yılların başlarında ABD’de ortaya çıkan yaratıcı drama, bireyin süreçte etkin bir şekilde, yaratıcılık özelliğini de destekleyerek bir şeyler üretmesiyle bütüncül bir gelişimini sağlar (Kaf, 2000: 174).

Soyut kavramları somutlaştırmanın önemi ve çocukların sosyal öğrenme kapasitesinin yüksek olması yaratıcı dramayı eğitimde ve gerçek yaşamda öğrenmede üst seviyelere çıkarmaktadır. Özellikle çocukların dramayı bir oyun olarak görmeleri hem keyifli vakit geçirmeleri hem de akranlarıyla ilişki kurmalarıyla desteklendiğinde ortaya istenilen bir öğrenme ortamı çıkarmaktadır. Çocuk keyif almakla birlikte mutluluğun verdiği algı açıklığıyla daha kolay ve güçlü öğrenmektedir.

Öğrenme açısından etkililiği akademik çevrelerce de kabul gördüğünden öğretmenlik eğitimi verilen lisans programlarında (özellikle okul öncesi öğretmenliği ve sınıf öğretmenliği) ders olarak okutulmakta ve öğretmen adayları bu derslerde uygulamalı olarak eğitim almaktadır. Çocuklar

dramayı bir oyun olarak görseler de, aslında bir teknik olarak eğitime yansıdığına her türlü öğrenim yoluna önemli ölçüde etki etmektedir. (Kara ve Çam, 2007: 145). Kortmaz (2017: 6), dramının çocukların öğrenme için doğuştan sahip oldukları bir özellik olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle küçük yaştaki çocuklarda soyut ifadelerin anlatımında zorluklar yaşandığında bunları somutlaştırarak neredeyse tüm duyu organlarına hitap edilir hale getirilmesi öğrenmeyi güçlü kılmaktadır.

Sosyal becerilerin, diğer insanlarla ilişkilerimizin olumlu bir şekilde başlaması ve devamının getirilmesinde etkili olmasıyla birlikte günümüz teknolojisinin etkilerinden sosyalleşme sorununu göz önüne aldığımızda yaratıcı dramının bir grup etkinliği olarak öğrencilerin iletişim kurma becerisine fazlaca katkı sağladığı aşikardır. Kortmaz'a (2017: 13) göre insanlar drama etkinliği esnasında rahatça duygularını yaşar diyen Aristo'nun yaşadığı çağlardan başlayarak, günümüzde etkili bir öğretim süreci olan drama, ezber yapmak gibi düşük seviyedeki öğrenme sürecinden sıyrılıp sosyal öğrenme sağlayarak etkililiğini arttırmıştır.

Eğitici drama çalışmalarının yaşamımız süresince ihtiyaç duyduğumuz sosyal, bedensel, fiziksel ve psikolojik becerilerin elde edilmesinde ve geliştirilmesinde etkili olduğunun üzerinde durulmuştur. Dramada kişilerin deneyim, beceri elde etmeleri, aynı zamanda cesaretlendirilmeleri için önemli olduğu belirtilmekte, süreçlere etkin bir şekilde katılarak kendilerini iyi bir şekilde ifade edebilecekleri, noksanlıklarının ortadan kaldırılabilmesi kabul edilmektedir (Önder, 2003: 104). Eğitim sistemimizde öğrencilerin kazanması gereken becerilerin "sosyalleşme ve kişisel gelişim" olduğu söylene de aslında hayata geçirilenler "rekabet ve ders başarısı" dır. Oysa gerek iletişimsizlik sonucu ortaya çıkan şiddet, sosyalleşme sorunu (yalnızlaşma) gibi toplumsal sorunların çözülmesinde etkilidir (Orhon, 2002: 32).

Yaratıcı dramının ana maddeleri; Drama yöneticisi (eğitmen), etkinlik grubu ve ortamdır. Yaratıcı dramada yapılacaklar doğaçlama olarak yapılmalıdır. Yazılı bir ifade bulunmamaktadır. Çalışmanın sınırları eğitmence ortaya konulmaktadır. Her bir hareket öğrenmeyi meydana getirmek için birleşir. Bunu sunmak tercihe bırakılmıştır. Etkinlikte yer alan bireylerin önyargısız, başka kişilerle çalışabilecek, öğrenme arzusunun yüksek olması gerekmektedir. Her yöntem ve teknikte olduğu gibi yaratıcı dramının da bir disiplini bulunmaktadır, fakat kesin (değişmez) kuralları yoktur. Hatta özgürlüğü vardır, ama disiplinsizlik yoktur. Oluşturulan üründen çok, yaşanmışlıklar ve öğrenme süreci önemlidir (Öztürk, 2001: 258).

Eğitmen bütün sınıfı kapsayan etkinlikler planlarken, öğrencinin derse aktif katılımını sağlarken, planda olmayan bir problemin ortaya çıkması durumunda veya planların işlememesi gibi durumlarda sosyal becerilerin kullanılmasına ihtiyaç duyar. Eğitmenin, katılımcının şahsi problemleri ve kaygılarıyla uğraşırken duyuşsal ve diğer kişilerle ilişkilerindeki duyarlılığı ön plâna çıkar. Duyuşsal olarak eğitmen, katılımcının yaş grubunun kültürünü fark eder ve ona göre davranır. Yenilenmeye ve değişime açık bir eğitmen katılımcıların duygularını önemser ve olumlu benlik kavramı oluşturmalarına etki eder. Katılımcıların duyuşsal ve davranışsal tepkilerini önemser ve dinler. Eğitmenlerin dinleyici ve ilişkiyi kuran ilk kişi olarak, duyuşsal ve sosyal açıdan belirtilen durumu

daha duyarlı bir şekilde incelemesi gerekir. Katılımcı ve diğer çalışanlarla olumlu ve etkili bir etkileşim oluşturabilmesi, duyuşsal ve sosyal yönden etkililiği ve duyarlılığı ile alakalıdır (Yüksel, 2001).

Yaratıcı drama yöntemini bir tür sosyal anlatımcılık olarak ele alırsak bu yöntem gerek kişilerin birbirleriyle toplumsal ilişkiler oluşturma ve sosyalleşme becerilerini geliştirmektedir. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse diğer insanlarla olumlu ilişkiler kurma konusundaki yeteneklerini belli etmektedir. Bu özelliğe sahip olan kişiler daha sıcakkanlı ilişkiler kurarak bir ortamda akıcı bir şekilde sohbet kurabilen ve yönetebilen bir özelliğe sahiptirler. Hatta bu özellik sözel akıcılıkla da alakalıdır. Sosyal anlatımcı kişiler bir konuda sohbet edecekleri zaman bunu belli bir konudan bağımsız olarak kendileri yönlendirebilirler. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse konuşmayı doğaçlama olarak devam ettirebilirler (Yüksel, 2001).

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırma yaratıcı drama tekniği hakkında mini meta-tematik analiz yöntemiyle veri toplayarak oluşturulmuştur. Yaratıcı dramının farklı yönlerinin incelendiği ve bu tekniği kullanacak olan eğitimcilere yol gösterici bir çalışmadır. Daha önce tekniği kullanan katılımcıların görüşleri ile tekniğin avantajları ve dezavantajları hakkında bilgi verilmiş ve yorumlanmıştır. Böylece tekniği uygulamak isteyen yeni katılımcılar bu bilgiler ışığında hazırbulunuşluluğunu gözden geçirerek etkinliği gerçekleştirecek ve daha verimli sonuçlar elde edecektir. Bu kapsamda çalışmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Yaratıcı drama tekniğinin sosyalleşmeye etkisi var mıdır?
2. Yaratıcı drama tekniğinin yaparak yaşayarak öğrenme üzerine etkisi nedir?
3. Yaratıcı drama tekniği öğrenme üzerinde etkili midir?
4. Yaratıcı drama tekniğinin grup çalışması yönünden etkisi nedir?
5. Yaratıcı drama tekniğinde yaşanan problemler nelerdir?

YÖNTEM

Bu çalışmada Yaratıcı Drama'nın eğitimde kullanılmasında ortaya çıkan etkilerin belirlenmesi için nitel olarak yapılan çalışmalar incelenmiştir. Bu amaca yönelik olarak Google Scholar ve YÖK tarafından kurulan Ulusal Tez Merkezi "Yaratıcı Drama" anahtar kelimesi kullanılarak taranmış, ulusal çapta yazılan 40 adet makale ve 200 adet tez çalışmasına ulaşılmıştır. İncelemelerde kriter olarak "yaratıcı drama" anahtar kelimesi, görüş içeren nitel çalışmalar, ilgili iki veri bankası ve 2003-2015 yılları arasındaki yayınlar belirlenmiştir. Bu şekilde filtreleme sonucunda 3 adet tez ve 4 adet makale çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmaya katılan tezler ve makaleler meta tematik olarak uygun bir şekilde analiz edilmiştir. Meta-tematik analiz, bir konu hakkında yapılan çalışmalardan katılımcı görüşü alınarak bu görüşlerden kodlar ve temalar oluşturularak analiz edilmesidir (Batdı, 2018). Tezler ilgili kriterlere göre tarandıktan sonra çalışmaya katılacak olanlar Ulusal Tez Merkezindeki Tez Numarası ile görüşün alındığı sayfa numarası yan yana yazılarak (örn: 153158S304), makaleler ise araştırmacı tarafından "görüş içeren makale" kısaltması ve görüşün alındığı sayfa numarası (örn:

GİM3S198) şeklinde kodlanmıştır. Çalışma kodları oluşturulduktan sonra içerikle meta tematik-analiz yöntemiyle analiz edilerek tema ve kodlar elde edilmiştir. Alınan kodlardan anlam olarak yakın olanlar elemeye tabi tutulmuş ve kullanılacak kodlar belirlenmiştir. Elde edilen kodlar sonucunda yaratıcı drama ile ilgili olarak beş tema (Grup Çalışmasına Etkisi, Yaparak-Yaşayarak Öğrenmeye Etkisi, Sosyalleşmeye Etkisi, Öğrenmeye Etkisi, Yaşanan Problemler) çevresinde toplanmıştır.

BULGU VE YORUMLAR

Yaratıcı drama ile ilgili tematik inceleme yapılarak daha etkili ve sağlam veriler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kısımda, gerek makaleler gerek tezler başta olmak üzere doküman araştırması yapılmış ve toplanan veriler kod haline getirilerek belli temalar etrafında gruplanmıştır. Oluşturulan kodların beş tema altında gruplandırılmış ve modeller haline getirilmiştir (Şekil 1, 2, 3, 4, 5). Bu tema başlıkları “Yaratıcı Drama ’nın Grup Çalışmasına Etkisi” (Şekil 1), “Yaratıcı Drama ’nın Yaparak-Yaşayarak Öğrenmeye Etkisi” (Şekil 2), “Yaratıcı Drama ’nın Sosyalleşmeye Etkisi” (Şekil 3), “Yaratıcı Drama ’nın Öğrenmeye Etkisi” (Şekil 4) ve “Yaratıcı Drama ’da Yaşanan Problemler” (Şekil 5) şeklinde aşağıda sunulmuştur.

Şekil 1.Yaratıcı Drama'nın Grup Çalışmasına Etkisi

Şekil 1’te Yaratıcı drama uygulamalarının grup çalışmasına etkisi yönünden oluşturulan kodların bir kısmı “Ben değil biz duygusunun gelişmesi, bir gruba ait olma hissi gelişmesi, farklı kişilerle çalışma yapılabilmesi, grupla çalışmanın başarıyı arttırması, ilgisiz çocukların katılımını sağlaması, sorumluluk alma duygusunun gelişmesi, yardımlaşma (bilgi alışverişi) yapılabilmesi” biçiminde örneklendirilebilir. Bu tema kapsamında 153158S304 kodlu çalışmadan alıntılanan “Grupça bir şeyler yapmayı öğrendiler. Normalde grupça çalışma fırsatı veremiyoruz. Grup çalışmasıyla birlikte çalışmayı öğrendiler, arkadaşlarından bir şeyler öğrendiler, arkadaşlarına bir şeyler öğrettiler.” ve 314961S80 kodlu çalışmadaki “...Grup çalışması daha güzeldi. Çok eğlendik. Arkadaşlarımla çalışmayı sevdim, çünkü bir şey yapamadın mı arkadaşın yardımına yetişiyor. Bende onun yardımına yetişiyorum. Hep iyi anlaştık bu derste, hep yakın olduk.” görüşleri destekleyici ifadeler olarak seçilip kodların yazılımında etkili olmuştur. Örneklerdeki destekleyici ifadeler de gösteriyor ki katılımcıların (öğrencilerin) beraberlik, yardımlaşma, bilgi alışverişi, ait olma hissi gibi kazanımları yaratıcı drama uygulamasıyla elde ettikleri görülebilmektedir.

Şekil 2.Yaratıcı Drama'nın Yaparak-Yaşayarak Öğrenmeye Etkisi

Şekil 2’de Yaratıcı drama uygulamalarının yaparak – yaşayarak öğrenmeye etkisi yönünden oluşturulan kodların bir kısmı “Aktif fiziksel hareketlilik sağlanması, beden dilinin daha rahat kullanılması, doğaçlama yapma yeteneğinin gelişmesi, el becerisini geliştirilmesi, oyunculuk yeteneğinin gelişmesi, soyut ifadelerin somutlaşması, üreten bireyler ortaya çıkarması, yeteneklerin ortaya çıkması” biçiminde örneklendirilebilir. Bu tema kapsamında 314961S87 kodlu çalışmadan alıntılanan “*Yaratıcı Drama ile işlediğimiz derslerde daha hareketli işlediğimiz için iyi geldi. Çünkü hep göstererek yaptık. Göstererek daha iyi anladığım için, yaratıcı dramayla daha güzeldi.*” ve 314961S91 kodlu çalışmadaki “*Öğrenmemi etkiledi. Bu derste canlandırarak kolay anladım. Oyunculuk yeteneğim gelişti, hep canlandırmalar yaptık, hatta Newton’u ben oynadım. Feni zaten seviyordum, daha çok seviyorum.*” görüşleri destekleyici ifadeler olarak seçilip kodların yazılımında etkili olmuştur. Örneklerdeki destekleyici ifadeler de gösteriyor ki katılımcıların (öğrencilerin) rahat hareket etme, yetenekleri ortaya çıkarma, üreten kişiler olma, yaratıcı bireyler olma gibi elde ettikleri kazançları yaratıcı drama uygulamasıyla ortaya çıkmıştır.

Şekil 3'te Yaratıcı drama uygulamalarının sosyalleşmeye etkisi yönünden oluşturulan kodların bir kısmı “Arkadaşların daha yakından tanınması, başka kişilere saygı duyulması, empati kurma yeteneği gelişmesi, karşı cinsle etkileşim kurulması, önyargıları yıkarak gruplaşmaları engellemesi, tanışma etkinlikleriyle arkadaşların tanınması” biçiminde örneklendirilebilir. Bu tema kapsamında 153158S304 kodlu çalışmadan alıntılanan “Fikirlerini ifade etmeleri için şansları oldu bence. Birbirlerinin fikirlerini eleştirdiler. Normal derslerde pek yapmadığımız şeyler bunlar. Çocuklara bu kadar çok konuşma hakkı vermiyoruz. Versek bile çocuklar ciddiye almadıkları için, kısa kesiyoruz, kendimiz anlatıyoruz alan alır almayan almaz diye. Burada da ilk başta biraz çekindiler ama kendilerine söz hakkı verilince, en ilgisiz çocuk bile dersle ilgileniyor. Arkadaşlarım konuşuyor, bir şey söylüyor... Ne oluyor bitiyor anlamaya çalışıyor.” ve314961S80 kodlu çalışmadaki “...Arkadaşlarımla çalışmayı sevdim, çünkü bir şey yapamadın mı arkadaşın yardımına yetişiyor. Bende onun yardımına yetişiyorum. Hep iyi anlaştık bu derste, hep yakın olduk.” görüşleri destekleyici ifadeler olarak seçilip kodların yazılımında etkili olmuştur. Örneklerdeki destekleyici ifadeler de gösteriyor ki katılımcıların (öğrencilerin) tanışma, saygı, empati, önyargıyı yıkma gibi kazanımları yaratıcı drama uygulamasıyla elde ettikleri görülebilmektedir.

Şekil 4. Yaratıcı Drama'nın Öğrenmeye Etkisi

Şekil 4'te Yaratıcı drama uygulamalarının öğrenmeye etkisi yönünden oluşturulan kodların bir kısmı “Bilgilerin başka boyutlarının öğrenilmesi, daha kalıcı öğrenme sağlanması, ezbercilikten kurtarılması, merak hissinin uyanması, öğrenciye göre ilginç (dikkat çekici) öğrenme sağlanması, öğrenmeyi keyifli hale getirmesi” biçiminde örneklendirilebilir. Bu tema kapsamında 237346S87 kodlu çalışmadan alıntılanan *“Benim bu çalışma sonucundaki en büyük kazanımımın yaratıcılık becerisi ve doğaçlamalar sırasında ortaya koyduğumuz orjinal fikirler olduğuna inanıyorum. En önemli kazanımlarımdan biride kendimi ifade etme becerimde olduğuna inanıyorum. Böyle bir uygulamayı başka bir zaman bir daha yaparsak hiç zorlanmadan ve severek yapacağıma inanıyorum. Farklı yöntemlerle ders işlemek çok güzel oluyor.”* ; 314961S94 kodlu çalışmadaki *“Yaratıcı dramada dersleri daha iyi anladım. Konuyla ilgili canlandırmalar yapıyorduk. O zaman bir hafta bile geçse aklımızda kalıyordu. Müzikle egzersiz yapıyorduk. Yaratıcı drama zevkli. Bizi hem eğlendiriyor, hem öğretiyor. Akılda kalıcı etkiler yapıyor. Dersten sıkılmanı engelliyor. Hiç sevmediğin derste bile seni eğlendiriyor, derse katılmanı sağlıyor. Keşke birinci dönemde başlayıp okul bitene kadar sürse, hatta altıda başlayıp, sekizde bitsin. Hatta öğlen yemeğini orda yiyelim. Haftada dört saat dersimiz oluyor bu dersler son iki ders olsun daha uzun sürsün.”* görüşler destekleyici ifadeler olarak seçilip kodların yazılımlarında etkili olmuştur. Örneklerdeki destekleyici ifadeler de gösteriyor ki katılımcıların (öğrencilerin) merak, kalıcı öğrenme, ezbercilikten kurtulma gibi kazanımları yaratıcı drama uygulamasıyla elde ettikleri görülebilmektedir.

Şekil 5.Yaratıcı Drama'da Yaşanan Problemler

Şekil 5'te Yaratıcı drama uygulamalarında yaşanan problemler yönünden oluşturulan kodların bir kısmı "Başaramama korkusu olması, aktivitenin başlarda çekingenlik olması, çok soru çözülmeyip pekiştirmenin azalması, ortam düzenlenmesinin zaman alması ve yorucu olması, yönetmenin sabır gerektirmesi" biçiminde örneklendirilebilir. Bu tema kapsamında 153158S304 kodlu çalışmadan alıntılanan "Çok güzel etkinlikler, çok olumlu bakıyorum ama bunları yönetmek için çok çok sabır lazım. Her ders için birtakım şeyler hazırlamak lazım. Mesela her ders bir şey getirdiniz, ..., ip, makas filan gibi, ne bileyim kağıtlar, resimler gibi yani... bazılarını hazırlamak gerekiyor... bazılarını almak gerekiyor. Yani hem uğraştırıcı, hem vakit alıcı, hem de masraflı bence. Mesela her gün 7 saat dersi olan bir öğretmen bu kadar hazırlıklı gelemez. Tabi bir de derste yapılanları planlamak var. ... bunun için yaratıcı olmak lazım. Her öğretmen bu şekilde hazırlayamaz derslerini."; 153158S304 kodlu çalışmadaki "Fikirlerini ifade etmeleri için şansları oldu bence. Birbirlerinin fikirlerini eleştirdiler. Normal derslerde pek yapmadığımız şeyler bunlar. Çocuklara bu kadar çok konuşma hakkı vermiyoruz. Versek bile çocuklar ciddiye almadıkları için, kısa kesiyoruz, kendimiz anlatıyoruz alan alır almayan almaz diye. Burada da ilk başta biraz çekindiler ama kendilerine söz hakkı verilince, en ilgisiz çocuk bile dersle ilgileniyor. Arkadaşlarım konuşuyor, bir şey söylüyor... Ne oluyor bitiyor anlamaya çalışıyor." ve 153158S305 kodlu çalışmadaki "Yani en

büyük olumsuz yanı bence, öğretmene şimdikinden daha çok iş düşünüyor. Sıraları düzelt, her gün değişik değişik, öğrencinin ilgisini çekecek dersler...bir de değişik araç gereç yapmak lazım, bulup getirmek lazım. Yani bunlar yaygınlaşsa, öğretmenlere kitap, araç gereç dağıtılsa biz de bu şekilde ders işleyebiliriz. Ama elimizde kaynak olması lazım dediğim gibi.” görüşler destekleyici ifadeler olarak seçilip kodların yazılımında etkili olmuştur. Örneklerdeki destekleyici ifadeler de gösteriyor ki katılımcıların (öğrencilerin) çekingenlik, başaramama korkusu, zaman alması ve yorucu olması gibi problemleri yaratıcı drama uygulamasıyla yaşadıkları görülebilmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada yaratıcı dramının eğitimde kullanılmasında ortaya çıkan etkiler üzerinde durulmuştur. Bu etkilerin belirlenmesinde mini meta-tematik analiz yönteminden faydalanılmıştır. Söz konusu etkilerin sınıflandırıldığı temalar ve kodların elde edildiği, katılımcı görüşü içeren 7 adet çalışma mini meta-tematik analiz yöntemiyle taranmıştır. Mini meta-analizle oluşan veriler değerlendirildiğinde yaratıcı dramının başta sosyalleşme olmak üzere öğrenmeye, grup çalışmasına ve yaparak-yaşayarak öğrenmeye yönelik olumlu etkilerinin olduğuna dair çok sayıda görüş ve aynı zamanda uygulama esnasında yaşanan problemlere dair bazı görüşler içeren kodlar olduğu anlaşılmıştır. Bu kodlardan, eğitim aşamasında kullanılan söz konusu yöntemin etkinliğe katılan öğrencilere olumlu şekilde çok sayıda beceri kazandırdığı görülmüştür.

Yaratıcı dramının *sosyalleşmeye olan katkısı* görüşlerde en çok tekrarlanan ifadedir. Çalışmaya dahil edilen görüşler göz önüne alındığında, özellikle günümüz koşullarında önemli sorunlar olan iyi arkadaşlık ilişkileri kuramama, empati yapamama ve saygı duymama gibi davranışların çözüme kavuştuğu görülmüştür. Etkinlik sürecinde bireyselliğe yer olmadığı için öğrenciler akranlarıyla iletişim halinde olarak aslında bir arada yaşadıkları arkadaşlarını hiç tanımadıklarını ifade etmişlerdir. Hasırcı ve Bulut (2008:7) yaptıkları bir çalışmada benzer bir şekilde sosyalleşme temasını şu şekilde ifade etmiştir: “...grupla çalışma ve bir ürün ortaya koyma, farklı kişilerle çalışma, kullanılan teknikler (doğaçlamalar, rol oynama vb) ve ortaya çıkan tartışmalar, klasik olarak tanışılmaması, duygu ve düşüncelerin öne çıkması, hata yapma kavramının olmaması ve yapamam diye bir ifadenin yokluğu...”

Elde edilen kodların çevresinde toplandığı bir diğer tema *grup çalışması* konusunda öğrencilerin olumlu özellikler kazanmasıdır. Görüşlerden yola çıkarak beraberlik, sorumluluk ve yardımlaşma gibi toplumsal olarak önemli olan kavramları öğrencilerin bir kazanım olarak elde ettiği görülmektedir. Bu görüşler aslında sadece bir teknik olarak ortaya konulan yaratıcı dramının öğrencilerin toplumsal yaşamlarındaki bazı değerleri olumlu etkilediğini ortaya koymaktadır. Bir çalışmada ortaya çıkan sonuca göre grup olarak çalışmalarda paylaşımlar ve işbirliği artar, yaratıcı fikirler oluşur ve kazanımların olduğu bir etkinlik yaşanır (Kılınçaslan ve Şimşek, 2015:232).

Çalışmadaki görüşlerin önemli olduğunu vurguladığı bir diğer ifade söz konusu tekniğin *öğrenmeye olan katkısı*dır. Hızla gelişen ve değişen zamanımızda öğrencilere kazandırılması gereken en önemli özelliklerden biri de kişinin öz öğrenmesidir. Görüşler arasında bu konuda merak hissinin uyanması,

dikkat çekme ve öğrenmenin kolaylaşması ifadeleri öne çıkmaktadır. Böylece öğrencilerin bilgiyi öğrenme konusunda daha istekli oldukları ve bunun da bir kelebek etkisi oluşturarak diğer bilgileri almada bir merak uyandırdığı görülmektedir. Ders akışının öğrenciye ilginç gelmesi, öğrencilerin derse etkin katılması gibi sebepler kalıcılığın artmasını sağlayan sebeplerden olabilir (Paksu ve Ubuz, 2007:199).

Yaratıcı drama öğrencinin içinde aktif olarak yer aldığı bir teknik olduğu için bu açıdan öğrencinin *yaparak-yaşayarak öğrenmesi* konusu kodların etrafında toplandığı bir tema olarak ortaya çıkmaktadır. Alınan görüşler bu konuda beden dilinin rahatça kullanılması, doğaçlama yapılabilmesi ve oyunculuk yeteneğinin gelişmesi gibi kazanımlar elde edildiğini ortaya koymaktadır. Öğrenci bir bilgiyi yaşayarak öğrenmekle kalmayıp, bu esnada gündelik hayatıyla ilgili beceriler kazanmaktadır. Kılınçaslan ve Şimşek (2015:232) bir çalışmalarında bunu; "...Arkadaşlarıyla işbirliği halinde, kazanımları gerçek yaşamla ilişkilendirerek daha etkili ve kalıcı öğrenmelerin oluştuğunu belirtmişlerdir." şeklinde ifade etmişlerdir.

Tüm bu kazanımlar elde edilirken yaratıcı drama tekniğinin uygulanmasında ortaya çıkan sorunlar görüşlerden elde edilen veriler doğrultusunda *problemler* teması etrafında toplanmıştır. Özellikle etkinliğin öncesinde kapsamlı bir hazırlığın yapılması, gerek zaman gerek maddi yük olarak zorluk yaşatmaktadır. Ayrıca görüşlerden ortaya çıkan bir diğer önemli sorun, günümüz şartlarındaki sayı olarak kalabalık ve mekan olarak dar sınıfların tekniğin uygulanmasını imkansız kılmasıdır. Bu tema hakkında Paksu ve Ubuz (2007:198) çalışmalarında şunu belirtmiştir: "... öğretmen bu tekniğin yer aldığı dersleri hazırlamanın yaratıcılık, sabır, süre ve maddi olanak gerektirdiğinden bahsetmiştir. Konuları işlemeden önce planların hazırlanmasının, gerekli araç gereçlerin temininin zorluğunu ifade etmiştir. Ders programı yoğun olan öğretmenlerin tekniği uygulamasının zorluğunu dile getirmiştir.

Sonuç olarak; tüm bu görüşler ve görüşlerden oluşturulan temalar göz önüne alındığında bir teknik olarak yaratıcı dramının aslında katkılarının çok fazla olduğu, problemlerinin ise düzeltilebilir fiziksel şartlardan kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Yaratıcı drama, bir çok derste neredeyse her yaş grubuna uygulanabilir bir tekniktir. Bu açıdan geniş bir uygulama alanına sahiptir. Oluşturulan kodların da vurguladığı konular ele alındığında her öğretim kademesinde yaş faktörü (davranış özellikleri) de dikkate alınarak her zaman olmasa dahi öğrencilerin bütün derslerinde en az bir defa yaratıcı drama etkinliğine katılmasının gerek bireysel gerek toplumsal faydalar sağlayacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda öğrencilerin bazı merakları (video çekme, skeç yazma) kullanılarak proje ödevleri verilebilir ve öğrencinin bilgiyi eğlenceli bir şekilde öğrenmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

(* Analize dahil edilen dokümanları belirtmektedir)

*Akkuş, O., Özdemir, P. (2006). Yaratıcı Drama ile Matematik ve Fen Alanındaki Bilim İnsanlarının Yaşam Öykülerine ve Bilime Katkılarına Yeni Bir Bakış. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 1(1): 59-73.

- Batdı, V. (2018). Eğitimde Yeni Bir Yönelim: Mega-Çoklu Bütüncül Yaklaşım Ve Beyin Temelli Öğrenme Örnek Uygulaması. İstanbul: İksad Yayınları
- *Duatepe, A. (2004). *Drama temelli öğretimin yedinci sınıf öğrencilerinin geometri başarısına, van Hiele geometrik düşünme düzeylerine, matematiğe ve geometriye karşı tutumlarına etkisi*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- *Durusoy, H. (2015). *6.sınıf “kuvvet ve hareket” ünitesinde basamaklı öğretim yöntemi ve yaratıcı drama yönteminin öğrenci erişimine kalıcılığa etkisi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- *Hasırcı, Ö.K., Bulut, M.S. (2008). Öğretmen Adaylarının Yaratıcı Drama Dersinin Bireysel ve Akademik Kazanımlarına İlişkin Görüşleri. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 3(6): 1-25.
- Kaf, Ö. (2000). Hayat bilgisi dersinde bazı sosyal becerilerin kazandırılmasında yaratıcı drama yönteminin etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(6): 173–184.
- *Kahyaoglu, H., Yavuzer, Y. (2010). Fen bilgisi dersinin öğretiminde yaratıcı drama yönteminin akademik başarıya etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(3): 741-758.
- Kara, Y., Çam, F. (2007). Yaratıcı drama yönteminin bazı sosyal becerilerin kazandırılmasına etkisi. *H. Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi* 32: 145-155.
- Kılınçaslan, H.D., Şimşek, P.Ö. (2015). 6.Sınıf “Kuvvet ve Hareket” Ünitesinde Basamaklı Öğretim Yöntemi ve Yaratıcı Drama Yönteminin Erişime, Tutuma ve Kalıcılığa Etkisi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 40(180): 217-245.DOI: 10.15390/EB.2015.4380
- Kortmaz, A. (2017). *Yaratıcı drama kavramı ile temellendirilmiş makalelerin içerik analizi ile incelenmesi*. Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Lefkoşa.
- Orhon, G. (2002). İlköğretimde öğrencilerin sosyal katılımını özendirilmeye yönelik bir program. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 19(2): 30–44.
- Önder, A. (2003). *Okul öncesi çocuklar için eğitici yaratıcı drama uygulamaları*. Morpa Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, A. (2001). Eğitim-öğretimde yeni bir yaklaşım: Yaratıcı Drama. *Kurgu Dergisi*, 251-259.
- Paksu ,A. D., Ubuz, B. (2007). Yaratıcı Drama Temelli Matematik Dersleri Hakkında Öğretmen Görüşleri. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 1(3-4): 193-205.
- *Tuncel, S. (2009). *İlköğretim 6. Sınıf fen ve teknoloji dersinde maddenin tanecikli yapısı ünitesinin yaratıcı drama ile öğretiminin öğrencilerin başarısına etkisi*. Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- *Yalım, N. (2003). *"İlköğretim dördüncü sınıf fen bilgisi dersinin yaratıcı drama yöntemi ile öğretiminin öğrencilerin akademik başarılarına etkisi"*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Yüksel, G. (2001). Öğretmenlerin sahip olmaları gereken davranış olarak sosyal beceri. https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/150/yuksel.htm, (13.10.2019).

**BAZI DEĞİŞKEN GRUPLARINDA OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN
MATEMATİK PEDAGOJİK ALAN BİLGİSİ İLE MATEMATİK EĞİTİMİNE
YÖNELİK ÖZYETERLİKLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ DÜZEYLERİNİN
BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA***

İlknur AVCI GÜRYEL

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi,

Prof. Dr. Gürbüz OCAK

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

ÖZET

Pedagojik alan bilgi düzeyi yeterli olmayan bir öğretmenin öğrencileri için faydalı ve verimli olması, başarılı bir eğitim gerçekleştirilmesi beklenemez. Bu nedenle, okul öncesi öğretmeninden matematik pedagojik alan bilgilerinin ve matematiğe yönelik özyeterlik düzeylerinin yüksek olması beklenmektedir. Bu çalışmanın amacı okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgileri ile matematik eğitime yönelik özyeterlikleri arasındaki ilişkileri incelemektir. Araştırmada okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgileri ile matematik eğitime yönelik özyeterlikleri arasındaki ilişkileri belirlemek için araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini 2019-2020 eğitim-öğretim yılında, Afyonkarahisar İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı resmi bağımsız anaokulları ve resmi okul bünyesindeki anasınıflarında görev yapmakta olan 248 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırma verileri “Öğretmen Bilgi Formu”, “Okul Öncesi Matematiğinde Pedagojik Alan Bilgisi Ölçeği” ve “Okul Öncesi Öğretmenlerinin Matematik Eğitime Yönelik Öz Yeterlik Ölçeği” aracılığıyla toplanmıştır. Verilerin istatistiksel çözümlenmelerinde Pearson Moment Çarpım Korelasyonu kullanılmıştır. Okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgileri ile matematik eğitime yönelik özyeterlikleri arasındaki ilişki incelenmiş; aralarında pozitif yönde, düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Matematik pedagojik alan bilgileri ile matematik eğitime yönelik özyeterlikleri arasında yaş gruplarında, 23-30 yaş aralığındakiler arasında pozitif yönde düşük düzeyde, 31-40 yaş aralığındakiler ile arasında pozitif yönde orta düzeyde, 41-50 yaş aralığındakiler ile arasında negatif yönde orta düzeyde anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. 6-10 yıl mesleki kıdemi bulunan okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgileri ile matematik eğitime yönelik özyeterlik düzeyleri arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Resmi okul bünyesindeki anasınıfı ve resmi bağımsız anaokulunda çalışan, evli olan, 48-59 aylık öğrenciler ile çalışan ve buldukları kurumda 2-5

---

*Bu çalışma “Okul öncesi Öğretmenlerinin Matematik Pedagojik Alan Bilgileri ve Matematik Eğitime Yönelik Özyeterliklerinin İncelenmesi” adlı tez çalışmasının bir bölümünü oluşturmaktadır. Çalışma aynı zamanda Afyon Kocatepe Üniversitesi BAPK’ça desteklenmektedir Yürütücü: Prof.Dr.Gürbüz OCAK/ Proje No:19.SOS.BİL.03).

yıl ile 6 yıl ve üzerinde çalışma süresi bulunan öğretmenlerin matematik pedagojik alan bilgileri ile matematik eğitimine yönelik özyeterlikleri arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Matematik eğitimi özyeterliği, matematik pedagojik alan bilgisi, okulöncesi eğitim

A RESEARCH ON THE DETERMINATION OF THE RELATIONSHIP LEVELS OF PRESCHOOL TEACHERS BETWEEN THE PEDAGOGICAL CONTENT KNOWLEDGE ABOUT MATHEMATICS AND THE SELF EFFICACY TOWARDS MATHEMATICS EDUCATION IN SOME VARIABLE GROUPS

ABSTRACT

A teacher whose pedagogical knowledge level is insufficient cannot be expected to be valuable and productive for his students and achieve a successful education. For this reason, it is expected for the preschool teacher to have high mathematics pedagogical content knowledge and mathematics self-efficacy levels. The aim of this study is to examine the relationships between preschool teachers' mathematics pedagogical content knowledge and their self-efficacy towards mathematics education. In the study, a relational scanning model, one of the research methods, was used to determine the relationships between preschool teachers' mathematics pedagogical content knowledge and their self-efficacy towards mathematics education. The study sample consists of 248 preschool teachers working in official independent kindergartens affiliated to Afyonkarahisar Provincial Directorate of National Education and kindergartens within the official school in the 2019-2020 academic year. The research data were collected through "Teacher Information Form", "Pedagogical Content Knowledge Scale in Preschool Mathematics", and "Self-Efficacy Scale of Pre-School Teachers towards Mathematics Education in Pre-School Period". The relationship between preschool teachers' mathematics pedagogical content knowledge and their self-efficacy towards mathematics education was examined. There is a low level of positive correlation between the age groups of 23-30 years of age, a moderate positive relationship with the age range of 31-40, and a moderate level of negative correlation between the mathematics pedagogical content knowledge and their self-efficacy towards mathematics education in the age range of 41-50. It has been found that there is a moderately significant positive correlation between the mathematics pedagogical content knowledge of preschool teachers with 6-10 years of professional seniority and their self-efficacy levels for mathematics education. There is a positive low level between the mathematics pedagogical field knowledge and the self-efficacy towards mathematics education of the teachers working in the official kindergarten and the official independent kindergarten, who are married, who work with students of 48-59 months, and who have worked at their institution for 2-5 years to 6 years meaningful relationships have been determined.

Keywords: Self efficacy towards mathematics education, pedagogical content knowledge about mathematics, pre-school education.

GİRİŞ

Okul öncesi eğitim, çocukların ilköğretime hazır bulunuşluk düzeyini arttırmakta, çocuklara yeni beceriler kazandırmakta ve ileri akademik yaşamında çok daha başarılı olmalarını sağlamaktadır.

Okul öncesinde matematik eğitimi, çocuğun bilişsel gelişimine katkıda bulunmak, çocuklarda matematiğe karşı olumlu tutum geliştirmeyi, çocukların önceki öğrenmeleriyle yeni bilgileri arasında bağ kurmasına yardım etmeyi, matematiksel kavramların neden ve nasıl kullanıldığını anlamasına yardımcı olmayı amaçlamaktadır (MEB, 2013: 41).

Sınıf ortamında, öğretmenlerin matematik pedagojik alan bilgisi, matematiği öğretebilme yeterliği ve çocukların bilişsel altyapılarının ve nasıl öğrendiklerinin bilinmesini kritik faktörler olarak sıralanabilir. Öğretmenlerin pedagojik alan bilgisi; onların matematiği öğrenme ve öğretmeyle ilgili inanışlarından, öğrencilerden, öğretmen yeterliklerinden ve konu bilgisinden etkilenmektedir (Aubrey, 1996). Okul öncesi dönemde okula gelen çocuğun karşısına ilk çıkan ve günün büyük bir kısmını çocukla beraber geçiren kişinin öğretmen olduğu düşünüldüğünde materyal ve program kadar öğretmen de okul öncesi eğitimde öneme sahiptir okul öncesi eğitimin desteklenmesinde eğitimcilere büyük görevler düşmektedir (Oktay, 1999, s. 218; Uyanık ve Kandır, 2010).

Literatür incelendiğinde birçok araştırmada öğretmenlerin özyeterlik düzeylerinin istenilen düzeyde olmadığı görülmüştür. Buna bağlı olarak matematik öğretim sürecinin en önemli unsurlarından biri olan özyeterlik konusu öğretmenler için sorun haline gelmekte ve matematik öğretim sürecini olumsuz etkilemektedir (Hacıömeroğlu ve Taşkın, 2010). Araştırma sonuçları da öğretmen özyeterliği ile öğrenci başarısı arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur (Yıldırım, 2011). Pedagojik alan bilgi düzeyi yeterli olmayan bir öğretmenin öğrencileri için faydalı ve verimli olması, başarılı bir eğitim gerçekleştirilmesi beklenemez. Bu nedenle, okul öncesi öğretmeninden matematik pedagojik alan bilgilerinin ve matematiğe yönelik özyeterlik düzeylerinin yüksek olması beklenmektedir.

Bu araştırma okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitimine yönelik özyeterlikleri ile matematik pedagojik alan bilgileri arasındaki ilişkinin tespit edilmesi, gelecekte konuyla ilgili yapılacak çalışmalarda yol gösterici bir rehber olması açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle, birbirini etkilediği öngörülen bu iki değişkenin birlikte ele alınarak incelenmesinin oldukça anlamlı olacağı düşünüldüğü okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitimine yönelik özyeterlikleri ile matematik pedagojik alan bilgileri arasındaki ilişkinin belirlenmesine gereksinim duyulmaktadır.

Araştırmanın önemi

Yapılan çalışma okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgileri ile matematik eğitimine yönelik özyeterlikleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi, hizmet içi eğitim faaliyetlerinin gözden geçirilmesi ve okul öncesi öğretmenlerinin mesleki yeterliklerini tanıma ve bilmelerinde rehberlik etmesi, ileride yapılacak okul öncesi öğretmenlerinin yeterliklerini geliştirme çalışmalarına katkı sağlaması açısından önemli görülmektedir.

Araştırmanın amacı

Bu çalışmada okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgileri ile matematik eğitime yönelik özyeterlikleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaçla, aşağıda yer alan sorulara yanıt aranmıştır:

Problem cümlesi

Okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgileri ile matematik eğitime yönelik özyeterlikleri arasındaki ilişki nasıldır? Bu ilişki bazı değişkenler açısından anlamlı mıdır?

Alt problemler

1. Okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgileri ile matematik eğitime yönelik özyeterlikleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgileri ile matematik eğitime yönelik özyeterlikleri arasında;
  - a. Yaş gruplarına,
  - b. Medeni durum gruplarına,
  - c. Kıdem yılı gruplarına,
  - d. Çalışılan kurum türü gruplarına göre anlamlı bir ilişki var mıdır?

MATERYAL ve METOD

Bu çalışmada yaş, medeni durum, mesleki kıdem ve çalışılan kurum türü gibi değişken gruplarında okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgileri ile matematik eğitime yönelik özyeterlikleri arasındaki ilişki düzeylerinin belirlenmesi amaçlandığından araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modellerinde, değişkenler arasında değişimin varlığını ve bu değişimin ne derecede olduğunu belirlemek amaçlanmaktadır (Karasar, 2008: 77).

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın örneklemini 2019-2020 eğitim öğretim yılında Afyonkarahisar İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı resmi bağımsız anaokulları ve resmi okul bünyesinde bulunan anasınıflarında görev yapan, uygun örnekleme yöntemi ile belirlenmiş 248 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Uygun örnekleme yöntemi, zaman, maliyet ve işgücü bakımından sınırlılıklar olması sebebiyle örneklemin kolay ulaşılabilir olmasına dayanmaktadır (Patton, 2002: 244).

Tablo 1'de çalışmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin demografik bilgilerine yer verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Demografik Özellikleri

---

Değişkenler	Demografik özellikler	Öğretmen sayısı (n=248)	Yüzde (%100)
Yaş grubu	23-30	72	28,2
	31-40	133	53,6
	41-50	43	17,3
Medeni Durum	Bekar	34	13,7
	Evli	214	86,3
Kıdem Yılı	0-5 yıl	38	15,3
	6-10 yıl	83	33,5
	11-15 yıl	83	33,5
	16 + yıl	44	17,7
Kurum türü	Resmi bağımsız anaokulu	160	64,5
	Resmi okul bünyesinde anasınıfı	88	35,5

Tablo 1'e göre 23-30 yaş grubunda 72, 31-40 yaş grubunda 133 ve 41-50 yaş grubunda 43 okul öncesi öğretmeni bulunmaktadır. Öğretmenlerin 34'ünün bekar, 214'ünün evli olduğu belirlenmiştir. 0-5 yıl arasında görev süresi bulunan 38, 6-10 yıl arasında görev süresi bulunan 83, 11-15 yıl görev süresi bulunan 83, 16+ yıl göre süresi bulunan 44 öğretmen olduğu görülmüştür. Çalıştıkları kurum türü incelendiğinde resmi bağımsız anaokulunda görev yapan 160, resmi okul bünyesinde bulunan anasınıfında görev yapan 88 öğretmen olduğu belirlenmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırma verileri üç bölümden oluşan bir form ile toplanmıştır. Veri toplama aracının ilk bölümünde öğretmenlerin demografik bilgileri yer almaktadır. Aracın ikinci bölümde okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitime yönelik özyeterlik düzeylerini belirlemek için Şeker ve Alisinanoğlu (2015) tarafından geliştirilen "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Matematik Eğitime Yönelik Özyeterlikleri Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek 36 maddeli ve beşli likert tipindedir. Veri toplama aracının üçüncü bölümünde ise okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgi düzeylerini belirlemek için Aksu ve Kul (2017) tarafından Türkçeye uyarlanmış olan "Okul Öncesi Matematikte Pedagojik Alan Bilgisi Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek 15 maddeden oluşmakta ve 1-0 şeklinde puanlanmaktadır.

Verilerin Analizi

Veriler bilgisayar ortamına aktarılmış ve veri analizi bilgisayar aracılığıyla yapılmıştır. Okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgileri ile matematik eğitime yönelik özyeterlik düzeyleri arasındaki ilişkilerin belirlenmesinde "Pearson Moment Çarpım Korelasyonu" kullanılmıştır.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Bu bölümde elde edilen verilerin istatistiksel analizlerine yer verilmiştir.

1. "Okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgileri ile matematik eğitime yönelik özyeterlikleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?" alt problemine ilişkin bulgular

Elde edilen verilerinin normal dağılım göstermesi nedeniyle okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitime yönelik özyeterlikleri ile matematik pedagojik alan bilgileri arasında

anamlı bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek için Pearson Moment Çarpım Korelasyonu kullanılmış ve sonuçlarına tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Matematik Eğitime Yönelik Özyeterlikleri ve Matematik pedagojik Alan Bilgileri Arasındaki İlişki İçin Yapılan Pearson Moment Çarpım Korelasyonu Testi Sonuçları

		Matematik eğitime yönelik özyeterlik düzeyleri	Matematik pedagojik alan bilgi düzeyleri
Matematik eğitime yönelik özyeterlik düzeyleri	Pearson correlation	1	,197**
	Sig 2 (2-tailed)		,002*
	n	248	248
Matematik pedagojik alan bilgi düzeyleri	Pearson correlation	197**	1
	Sig 2 (2-tailed)	,002*	
	n	248	248

*p<0.05

Pearson korelasyon katsayısı -1 ile +1 arasında değer alabilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2007: 56, Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014: 335). Korelasyon katsayısının 1.00’e yaklaşması mükemmel pozitif ilişkinin, -1’e yaklaşması mükemmel negatif ilişki olduğunun, 0.00 olması ise ilişkinin olmadığını göstergesidir. Korelasyon katsayısının büyüklük bakımından yorumlanmasında net bir değer aralığı olmaması ile birlikte mutlak değer olarak 0.30-0.00 aralığında olması, düşük; 0.30-0.70 aralığında olması, orta; 0.70-1.00 aralığında olması, yüksek düzeyde ilişki olarak tanımlanabilir (Büyüköztürk, 2019: 32). Bu bilgiye göre tablo 2 incelendiğinde okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitime yönelik özyeterlik düzeyleri ile matematik pedagojik alan bilgi düzeyleri arasında pozitif yönde, düşük düzeyde, anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r= 0.197, p<0.05$). Bu sonuca göre öğretmenlerin pedagojik alan bilgi düzeyleri arttıkça matematik eğitime yönelik özyeterlik düzeylerinin arttığı söylenebilir.

2.a.Okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgileri ile matematik eğitime yönelik özyeterlikleri arasında yaş gruplarına göre anlamlı bir ilişki var mıdır? alt problemine ilişkin bulgular

Yaş grubu açısından okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitime yönelik özyeterlikleri ve matematik pedagojik alan bilgileri arasındaki ilişkinin belirlenmesinde kısmi korelasyon analizi kullanılmış ve sonuçları tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Matematik Pedagojik Alan Bilgileri ve Matematik Eğitime Yönelik Özyeterlikleri Arasındaki İlişkinin Yaş Gruplarına Göre İncelenmesi

Yaş		Matematik Eğitime Yönelik Özyeterlik Düzeyleri	Matematik Pedagojik Alan Bilgisi Düzeyleri
23-30	Matematik Eğitime Yönelik Özyeterlik Düzeyleri	Pearson cor. Sig.(2-tailed) N	1 ,279* 72
	Matematik Pedagojik Alan Bilgisi Düzeyleri	Pearson cor. Sig (2-tailed) N	1 0,17 72
		Pearson Cor.	1
31-40			,340**

41-50	Matematik Eğitime Yönelik Özyeterlik Düzeyleri	Sig. (2-tailed)	,000
		N	133
	Matematik Pedagojik Alan Bilgisi Düzeyleri	Pearson Cor.	,340**
		Sig (2-tailed)	,000
		N	133
	Matematik Eğitime Yönelik Özyeterlik Düzeyleri	Pearson Cor.	1
	Sig. (2-tailed)	,014	
		N	43
	Matematik Pedagojik Alan Bilgisi Düzeyleri	Pearson Cor.	-,371*
		Sig (2-tailed)	,014
		N	43

*p<0,05

Tablo 3 incelendiğinde 23-30 yaş aralığındaki okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitime yönelik özyeterlik düzeyleri ile matematik pedagojik alan bilgi düzeyleri arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmekteyken ($r_{23-30\text{yaşarası}}=0,279$, $p<0,05$) 31-40 yaş aralığındaki okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitime yönelik özyeterlik düzeyleri ile matematik pedagojik alan bilgi düzeyleri arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu ($r_{31-40\text{yaşarası}}=0,340$, $p<0,05$) görülmüştür. 41-50 yaş aralığındaki okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitime yönelik özyeterlikleri ile matematik pedagojik alan bilgileri arasında ise orta düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki ($r_{41-50\text{yaşarası}}=-0,371$, $p<0,05$) olduğu görülmüştür. Bu bulgular ışığında matematik pedagojik alan bilgileri yüksek olan 23-30 ve 31-40 yaş aralığındaki okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitime yönelik özyeterliklerinin de yüksek olabileceği söylenebilir.

2.b.Okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgileri ile matematik eğitime yönelik özyeterlikleri arasında medeni duruma göre anlamlı bir ilişki var mıdır? alt problemine ilişkin bulgular

Medeni durum açısından okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitime yönelik özyeterlikleri ve matematik pedagojik alan bilgileri arasındaki ilişkinin belirlenmesinde kısmi korelasyon analizi kullanılmış ve sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Matematik Pedagojik Alan Bilgileri ve Matematik Eğitime Yönelik Özyeterlikleri Arasındaki İlişkinin Medeni Duruma Göre İncelenmesi

Medeni durum		Matematik Eğitime Yönelik Özyeterlik Düzeyleri	Matematik Pedagojik Alan Bilgisi Düzeyleri
Bekar	Matematik Eğitime Yönelik Özyeterlik Düzeyleri	Pearson cor.	1
		Sig.(2-tailed)	,241
		N	,169
Evli	Matematik Pedagojik Alan Bilgisi Düzeyleri	Pearson cor.	34
		Sig (2-tailed)	34
		N	1
Evli	Matematik Eğitime Yönelik Özyeterlik Düzeyleri	Pearson cor.	1
		Sig.(2-tailed)	,194**
		N	,004
Evli	Matematik Pedagojik Alan Bilgisi Düzeyleri	Pearson cor.	214
		Sig (2-tailed)	214
		N	1

*p<0,05

Tablo 4 incelendiğinde bekar okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgisi düzeyleri ile matematik eğitime yönelik özyeterlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki

olmadığı görülmektedir ($r_{\text{bekar}}=-.241$, $p>.05$). Evli okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgi düzeyleri ile matematik eğitime yönelik özyeterlikleri arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r_{\text{evli}}=.194$, $p<0,05$). Bu sonuca göre matematik pedagojik alan bilgisi yüksek olan evli okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitime yönelik özyeterliklerinin de yüksek olabileceği söylenebilir.

2.c.Okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgileri ile matematik eğitime yönelik özyeterlikleri arasında kıdem yılına göre anlamlı bir ilişki var mıdır? alt probleminin ilişkin bulgular

Kıdem yılı açısından okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitime yönelik özyeterlikleri ve matematik pedagojik alan bilgileri arasındaki ilişkinin belirlenmesinde kısmi korelasyon analizi kullanılmış ve sonuçları Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Matematik Pedagojik Alan Bilgileri ve Matematik Eğitime Yönelik Özyeterlikleri Arasındaki İlişkinin Kıdem Yılına Göre İncelenmesi

Kıdem yılı		Matematik Eğitime Yönelik Özyeterlik Düzeyleri	Matematik Pedagojik Alan Bilgisi Düzeyleri
0-5 yıl	Matematik Eğitime Yönelik Özyeterlik Düzeyleri	Pearson cor. Sig.(2-tailed) N	1 ,082 ,624 38
	Matematik Pedagojik Alan Bilgisi Düzeyleri	Pearson cor. Sig (2-tailed) N	,082 ,624 38
	Matematik Eğitime Yönelik Özyeterlik Düzeyleri	Pearson Cor. Sig. (2-tailed) N	1 ,411** ,000 83
6-10 yıl	Matematik Pedagojik Alan Bilgisi Düzeyleri	Pearson Cor. Sig (2-tailed) N	,411** ,000 83
	Matematik Eğitime Yönelik Özyeterlik Düzeyleri	Pearson Cor. Sig. (2-tailed) N	1 ,130 ,241 83
	Matematik Pedagojik Alan Bilgisi Düzeyleri	Pearson Cor. Sig (2-tailed) N	,130 ,241 83
11-15 yıl	Matematik Eğitime Yönelik Özyeterlik Düzeyleri	Pearson Cor. Sig. (2-tailed) N	1 ,084 ,589 44
	Matematik Pedagojik Alan Bilgisi Düzeyleri	Pearson Cor. Sig (2-tailed) N	-,084 ,589 44
	Matematik Eğitime Yönelik Özyeterlik Düzeyleri	Pearson Cor. Sig (2-tailed) N	1 ,084 ,589 44

*p<0.05

Tablo 5 incelendiğinde kıdem yılı 0-5 yıl, 11-15 yıl ile 16 yıl ve üzerinde olan okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgi düzeyleri ile matematik eğitime yönelik özyeterlikleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir ($r_{0-5\text{yıl}}=.082$, $r_{11-15\text{yıl}}=.130$, $r_{15\text{yılveüzeri}}=-.084$; $p>0,05$). Diğer yandan kıdem yılı 6-10 yıl olan okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgileri ile matematik eğitime yönelik özyeterlik düzeyleri arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($r_{6-10\text{yıl}}=.411$, $p<0,05$). Buna göre matematik pedagojik alan bilgisi yüksek olan kıdem yılı 6-10 yıl arasındaki

okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitimine yönelik özyeterlik düzeylerinin de yüksek olduğu söylenebilir.

2.d.Okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgileri ile matematik eğitime yönelik özyeterlikleri arasında çalıştığı kurum türüne göre anlamlı bir ilişki var mıdır? alt problemine ilişkin bulgular

Çalıştıkları kurum türü açısından okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitimine yönelik özyeterlikleri ve matematik pedagojik alan bilgileri arasındaki ilişkinin belirlenmesinde kısmi korelasyon analizi kullanılmış ve sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Matematik Pedagojik Alan Bilgileri ve Matematik Eğitime Yönelik Özyeterlikleri Arasındaki İlişkinin Çalıştıkları Kurum Türüne Göre İncelenmesi

Çalıştıkları Kurum Türü			Matematik Eğitime Yönelik Özyeterlik Düzeyleri	Matematik Pedagojik Alan Bilgisi Düzeyleri
Resmi okul bünyesinde anasınıfı	Matematik Eğitime Yönelik Özyeterlik Düzeyleri	Pearson cor. Sig. (2-tailed)	1	,225*
	Matematik Pedagojik Alan Bilgisi Düzeyleri	Pearson cor. Sig (2-tailed)	,225*	1
		N	88	88
Resmi bağımsız anaokulu	Matematik Eğitime Yönelik Özyeterlik Düzeyleri	Pearson Cor. Sig. (2-tailed)	1	,181*
	Matematik Pedagojik Alan Bilgisi Düzeyleri	Pearson Cor. Sig (2-tailed)	,181*	1
		N	160	160

*p<0,05

Tablo 6 incelendiğinde resmi okul bünyesindeki anasınıfı ve resmi bağımsız anaokulunda çalışan okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgi düzeyleri ile matematik eğitime yönelik özyeterlikleri arasında pozitif yönde, düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($r_{\text{resmiokulbünyesindeanasınıfı}}=,225$, $r_{\text{resmibağımsızanaokulu}}=-,181$; $p<0,05$). Buna göre matematik pedagojik alan bilgileri yüksek olan resmi okul bünyesindeki anasınıfı ve resmi bağımsız anaokulunda çalışan okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitime yönelik özyeterliklerinin de yüksek olduğu söylenebilir.

Araştırma sonucunda okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitime yönelik özyeterlik düzeyleri ile matematik pedagojik alan bilgi düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiş ve aralarında düşük düzeyde, pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin pedagojik alan bilgi düzeyleri arttıkça matematik eğitime yönelik özyeterlik düzeylerinin arttığı görülmüştür. Literatür incelendiğinde ulaşılan sonuca benzer çalışmalar olduğu görülmektedir. Demirbaş (2019) okul öncesi öğretmenlerin Okul Öncesi Matematikinde Pedagojik Alan Bilgisi Ölçeği ve Matematik Öğrenimi Öğretimi ve İnançlar Ölçeği puanları arasında istatistiksel açıdan anlamlı ve pozitif yönde, düşük düzeyde bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. ($r=0.286$, $p<0.05$). Akay ve Boz (2011) sınıf öğretmenliği adaylarının matematiğe ilişkin tutum ile matematiğe ilişkin özyeterlik algıları puanları arasında, matematiğe yönelik tutum ile öğretmen özyeterlik inançları puanları arasında ve matematiğe karşı özyeterlik algıları

ile öğretmen özyeterlik puanları arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bir diğer çalışmada Bülbül (2016) okul öncesi öğretmenlerinin matematiksel inançları ile matematik eğitimine yönelik özyeterlikleri arasında pozitif yönde ve orta düzeyde, matematik eğitiminde etkinlik hazırlamaya yönelik özyeterlik düzeyleri ile etkinlik uygulamaya ilişkin özyeterlik düzeyleri arasında pozitif yönlü ve yüksek düzeyde anlamlı ilişkiler tespit etmiştir. Çelik (2017) okul öncesi öğretmenleri ile yürüttüğü çalışmada öğretmenlerin genel olarak öğretmenlik konusunda kendilerini yeterli bulmaları ile okul öncesinde matematik eğitimine yönelik özyeterlik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu sonucuna ulaşmıştır [$t(58)=3.62, p<.01$]. Puanları yüksek olan okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi matematik eğitimine yönelik özyeterlik düzeylerinin ($\bar{X}=129.55$), orta dereceli olanlara ($\bar{X}=115.50$) göre daha yüksek olduğunu görmüştür. Yenilmez (2017) tarafından öğretmen adayları ile yürütülen çalışmada; adayların akademik özyeterlikleri ve matematik öğretime yönelik özyeterliklerinin “orta” düzeyde olduğu, sınıf öğretmeni adaylarının akademik özyeterliklerinin okul öncesi öğretmeni adaylarına göre daha yüksek düzeyde olduğu, akademik başarısı yüksek olan öğretmen adaylarının akademik özyeterliklerinin ve matematik öğretime yönelik özyeterliklerinin de yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Okul öncesi öğretmeni adaylarının matematik öğretime yönelik özyeterliklerinin ilköğretim matematik ve sınıf öğretmeni adaylarına göre daha düşük olduğu ve öğretmen adaylarının akademik özyeterlikleri ile matematik öğretime yönelik özyeterlikleri arasında pozitif yönlü anlamlı ve orta düzeyde bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışmamızda okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitimine yönelik özyeterlikleri ile matematik pedagojik alan bilgileri arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre:

Okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitimine yönelik özyeterlik düzeyleri ile matematik pedagojik alan bilgi düzeyleri arasında pozitif yönde, düşük düzeyde, anlamlı bir ilişki olduğu belirlendiği için öğretmenlerin matematik pedagojik alan bilgi düzeyleri yükseldikçe matematik eğitimine yönelik özyeterlik düzeylerinin de yükseleceği sonucuna varmak mümkündür.

Okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgileri ile matematik eğitime yönelik özyeterlikleri arasında yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığının incelendiği altıncı alt problemde, 23-30 yaş aralığındaki okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitimine yönelik özyeterlik düzeyleri ile matematik pedagojik alan bilgi düzeyleri arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmekteyken, 31-40 yaş aralığındaki öğretmenlerin matematik eğitimine yönelik özyeterlik düzeyleri ile matematik pedagojik alan bilgi düzeyleri arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. 41-50 yaş aralığındaki okul öncesi öğretmenlerinin matematik eğitimine yönelik özyeterlikleri ile matematik pedagojik alan bilgileri arasında ise orta düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Buna göre matematik pedagojik alan bilgileri yüksek olan 23-30 ve 31-40 yaş aralığındaki öğretmenlerin matematik eğitimine yönelik özyeterliklerinin de yüksek olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin matematik pedagojik alan bilgileri ile medeni

durumları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığı incelendiğinde evli okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgi düzeyleri ile matematik eğitime yönelik özyeterlikleri arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görüldüğü için matematik pedagojik alan bilgisi yüksek olan evli öğretmenlerin matematik eğitime yönelik özyeterliklerinin de yüksek olabileceği sonucuna varmak mümkündür. Okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgileri ile matematik eğitime yönelik özyeterlikleri arasında kıdem yılına göre anlamlı bir ilişki bulunup bulunmadığı incelendiğinde kıdem yılı 0-5 yıl, 11-15 yıl ile 16 yıl ve üzerinde olan öğretmenlerin matematik pedagojik alan bilgi düzeyleri ile matematik eğitime yönelik özyeterlikleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Diğer yandan kıdem yılı 6-10 yıl olan öğretmenlerin matematik pedagojik alan bilgileri ile matematik eğitime yönelik özyeterlik düzeyleri arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle matematik pedagojik alan bilgisi yüksek olan kıdem yılı 6-10 yıl arasındaki öğretmenlerin matematik eğitime yönelik özyeterlik düzeylerinin de yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Okul öncesi öğretmenlerinin matematik pedagojik alan bilgileri ile matematik eğitime yönelik özyeterlikleri arasında çalıştığı kurum türüne göre anlamlı bir ilişki bulunup bulunmadığı incelendiğinde resmi okul bünyesindeki anasınıfı ve resmi bağımsız anaokulunda çalışan öğretmenlerin matematik pedagojik alan bilgi düzeyleri ile matematik eğitime yönelik özyeterlikleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edildiği için matematik pedagojik alan bilgileri yüksek olan resmi okul bünyesindeki anasınıfı ve resmi bağımsız anaokulunda çalışan öğretmenlerin matematik eğitime yönelik özyeterliklerinin de yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

- Akay H. ve Boz, N. (2011). Sınıf öğretmeni adaylarının matematiğe yönelik tutumları, matematiğe karşı öz-yeterlik algıları ve öğretmen öz-yeterlik inançları arasındaki ilişkilerin incelenmesi, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 281-312
- Aksu, Z. & Kul, Ü. (2017). Turkish adaptation of the survey of pedagogical content knowledge in early childhood mathematics education. *Online Submission*, 8(30), 1832-1848.
- Bülbül, N. (2016). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Matematik Eğitime İlişkin İnançları ve Öz Yeterlik Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. (YL Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Çelik, M. (2017). Okulöncesi öğretmenlerinin erken matematik eğitime ilişkin özyeterlikleri. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2017(8), 240-247.
- Demirbaş, M. (2019). Okul Öncesi Öğretmen Adayları ve Okul Öncesi Öğretmenlerinin Matematiksel İnanç Düzeyleri İle Matematiksel Pedagojik Yeterlik Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. (YL Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Karasar, N. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler* (33.Basım). Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Şeker, P. T. & Alisinanoğlu, F. (2015). A survey study of the effects of preschool teachers' beliefs and self-efficacy towards mathematics education and their demographic features on 48-60-month-old preschool children's. *Mathematic Skills. Creative Education*, 6(03), 405.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using Multivariate Statistics*. Boston: Allyn & Bacon.
- Yenilmez, K. (2017). Öğretmen adaylarının akademik öz-yeterlikleri ve matematik öğretimine yönelik öz-yeterliklerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 324-332.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRENMEYE YÖNELİK SORUMLULUKLARI İLE EV ÖDEVLERİ MOTİVASYONU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

İlknur AVCI GÜRYEL

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi

Prof. Dr. Gürbüz OCAK

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

ÖZET

Öğrenme sorumluluğu alanyazında önemle bahsedilen bir sorumluluk türüdür. Öğrenme sorumluluğu, diğer sorumlulukları öğrenmenin de temelini oluşturması açısından ayrı bir öneme sahiptir. Öğrenme sorumluluğu kavramı derslerine ve okula karşı olan davranışlarının farkında olmak, yapmış olduğu seçimlerin sonuçlarını üstlenmek, bu seçimlerin getirdiği sorumlulukları üstlenmek, akademik hayatında özenli olmak, kendi akademik yaşamını yönlendirmek, öğretmenleriyle iletişimde saygı çerçevesini korumak ve bu davranışları benimsemektir. Ev ödevleri ise sorumluluk bilincine bağlı olarak öğrencilerin yaşam boyu sahip oldukları öz disiplin, sorumluluk ve bağımsızlık gibi kişisel özellikleri öğreten görevler, öz disiplinlerini geliştirmek için önemli bir fırsattır. Bu nedenle, birbirini etkilediği öngörülen bu iki değişkenin birlikte ele alınarak incelenmesinin oldukça anlamlı olacağı düşünülerek, ortaokul öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumlulukları ile ev ödevleri motivasyonu arasında ilişkinin belirlenmesine gereksinim duyulmaktadır. Bu araştırma, Afyonkarahisar ilindeki ortaokul öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumlulukları ile ev ödevi motivasyonları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmaya 2018-2019 eğitim-öğretim yılında, Afyonkarahisar il merkezindeki ortaokullarında öğrenim gören 365 öğrenci katılmıştır. İlişkisel tarama modelinin uygulandığı bu çalışmada, veri toplama aracı olarak Yakar ve Saracaloğlu (2017) tarafından geliştirilen “Öğrenmeye Yönelik Sorumluluk Ölçeği” ve Duru ve Çoğmen (2016) tarafından geliştirilmiş olan “Ev Ödevleri Motivasyonu Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin istatistiksel çözümlenmelerinde Pearson Moment Çarpım Korelasyonu kullanılmıştır. Ortaokul öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumlulukları ile ev ödevi motivasyonları arasında “cinsiyet”, “sınıf düzeyi”, “anne öğrenim düzeyi”, “baba öğrenim düzeyi” grupları açısından anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Sonuç olarak sorumluluk öğrenilebilir sonradan geliştirilebilir bir içsel dürtüdür. Sorumlu olan öğrenci ev ödevlerini yapmada istekli ve akademik hayatında da başarılıdır. Eğitim öğretim ortamında öğrenme sorumluluğu çalışmalarına yer verilerek öğrencilerin öğrenmeye yönelik sorumlulukları geliştirilip kendi öğrenmelerinden sorumlu olmaları ve akademik yaşamlarını kontrol etmeleri sağlanabilir.

Anahtar kelimeler: öğrenme sorumluluğu, ev ödevleri motivasyonu, ortaokul öğrencileri

**INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE LIABILITY WITH
HOMEWORK MOTIVATION FOR LEARNING OF SECONDARY SCHOOL
STUDENTS**

ABSTRACT

Responsibility for learning is an important responsibility in the literature. It is of particular importance that the responsibility for learning forms the basis of learning other responsibilities. The responsibility of learning is to be aware of his behavior towards his classes and school, to take on the results of his choices, to undertake the responsibilities of these choices, to be attentive in his academic life, to direct his own academic life, to protect respect in communication with his teachers and to adopt these behaviors. On the other hand, homes that teach personal characteristics such as self-discipline, responsibility and independence are important for developing their self-discipline. It is necessary to determine the relationship between these two variables, which are predicted to affect each other, and the relationship between the responsibilities of middle school students for learning and their homework motivation. It was researched to determine the relationship between the learning responsibilities of secondary school students in Afyonkarahisar and their homework motivation. 365 students attending secondary schools in Afyonkarahisar city center participated in the study in 2018-2019 academic year. In this study, in which the relational screening model was applied, the "Responsibility for Learning Scale" developed by Yakar and Saracaloğlu (2017) and the "Homework Motivation Scale" developed by Duru and Çöğmen (2016) were used as data collection tools. Pearson Moment Product Correlation was used in the statistical analysis of the data. Secondary school students' learning responsibilities and homework motivations include "gender", "grade level", "mother's education level", "father's education level". As a result, responsibility is an internal impulse that can be learned and developed later. The responsible student is willing to do his homework and is also successful in his academic life. By including learning responsibility studies in the education and training environment, it can be ensured that students' responsibilities towards learning are developed, they are responsible for their own learning and control their academic life.

Keywords: Responsibilities towards learning, homework motivation, secondary school students

GİRİŞ

Sorumluluk; bir bireyin üstüne aldığı, yapmak mecburiyetinde olduğu ya da yaptığı bir iş için gerektiğinde hesap verme durumudur. Türk Dil Kurumu'na göre sorumluluk; "kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi, sorum, mesuliyet." biçiminde tanımlanmıştır (TDK, 2005). Literatür incelendiğinde sorumluluk kavramının birçok tanımıyla karşılaşılmaktadır. Popkin (1987) tarafından sorumluluk, istekleri doğrultusunda seçimler yapmak, yaptığı bu seçimlerin sonucunu kabul

etmek şeklinde ifade edilmiştir. Yavuzer (1987)'e göre sorumluluk erken çocukluk evresinden itibaren yaş ve cinsiyet özelliğine göre ve gelişim özellikleri göz önünde bulundurularak görevlerini gerçekleştirmesidir. Töremen (2011)'e göre sorumluluk bilinci olan birey, yardım etmeyi sever, paylaşımcıdır, toleranslı ve işbirlikçidir.

Sorumluluk, doğumla beraber edinilmeyen, daha sonra, koşulların uygun hale getirilmesiyle edinilen bir bilinçtir. Bir ortamda kişi sorumluluk olarak yetiştiği takdirde sorumluluk duygusu gelişir. Kişinin yetiştirildiği çevrede kendisi adına seçme şansı verilmemiş ve yaptığı seçimlerin getirilerinden sorumlu olması için fırsat tanınmamışsa, kişinin sorumluluk bilinci gelişmez (Cüceloğlu, 2002, s.211).

Öğrenme sorumluluğu alanyazında önemle bahsedilen bir sorumluluk türüdür. Yakar (2017)'a göre öğrenme sorumluluğu, öğrenenlerin eksikliklerini tamamlamak, görevlerini yerine getirmek, belirledikleri hedeflere ulaşmada yolunda gerekliliklerin ne olduğunu saptayıp bunları gerçekleştirmek amacıyla hareket ederken hissettikleridir. Öğrenme sorumluluğu kavramı derslerine ve okula karşı olan davranışlarının farkında olmak, yapmış olduğu seçimlerin sonuçlarını üstlenmek, bu seçimlerin getirdiği sorumlulukları üstlenmek, akademik hayatında özenli olmak, kendi akademik yaşamını yönlendirmek, öğretmenleriyle iletişimde saygı çerçevesini korumak ve bu davranışları benimsemektir. Öğrenme sorumluluğu sorumlulukların öğrenilmesinde temel oluşturduğundan ayrıca önemlidir ve öncelikli olarak bu sorumluluğun bireylere kazandırılmasında okullar görevlidir (Töremen, 2011; Romi, Lewis ve Katz, 2009). Eğitim-öğretim sürecinde öğrenme sorumluluğunun başarıya ulaşmada önemli bir rolünün olduğu belirtilmektedir. Öğrenme sorumluluğuyla ilgili yapılmış çalışmalar ele alındığında, öğrencilerin öğrenme sorumluluğunu gösteren bazı niteliklerin belirlendiği görülmüştür. Carnell (2005)'e göre öğrenme sorumluluğunun bilincinde olan kişilerin, kendi öğrenmeleri ile ilgili karmaşıklıklara göğüs gerebilen, öğrenebilmek için en doğru yöntem ve teknikleri seçip akranları ile beraber öğrenme sürecine kolayca uyum sağlayabilen, gerektiği durumlarda akranlarına öğretmenlik yapabilen bireyler olduğunu, Sierra (2009) ise sorumluluk bilincinde olan öğrencilerin; derslere hazırlanarak gelen, tartışmalara katılmaya ve eğitime katkı sağlamaya istekli bireyler olduğunu ifade etmektedir. Sorumluluk bilincine sahip olan ve derslerine hazırlanarak gelen öğrencilerin yaptığı hazırlıklardan birisi de ev ödevleridir. Ilgar (2005) ev ödevini çocukların kendi kendine öğrenmesinin geliştirilmesi için aldığı sorumluluğa yardımcı olan çocuklar için yararlı, çocuğun iç denetiminin geliştirilmesini sağlayan ve akademik başarısını olumlu yönde etkileyen görevler olarak tanımlamıştır. Yapılan bu tanımlardan ev ödevlerinin öğrenciler açısından birçok yararı olduğu görülmektedir. Ev ödevi öğrencilerin yaşam boyu sahip oldukları öz disiplin, sorumluluk ve bağımsızlık gibi kişisel özellikleri öğreten görevler, öz disiplinlerini geliştirmek için önemli bir fırsattır (Kapıkıran ve Kıran, 1999; Özer ve Öcal, 2012). Öğrencilerin akademik hayata başladığı ilk yıllardan itibaren öğrencilerin ihtiyaçları ve ilgileri doğrultusunda hazırlanmış ev ödevlerinin öğrencilerin okula yönelik pozitif tutum geliştirmesine, sorumluluk kazanmasına ve yaşam boyu öğrenmelerine katkı sağlamaktadır.

Warton (1997, 2001)'a göre ev ödevleri; öğrencilerin içsel olarak kendi kendilerine yaptıkları bir etkinlik değildir. Yetişkinler tarafından dışsal olarak öğrencilere verilen bir sorumluluktur. Öğrencilerin bazıları ödev yapmaya istekliken bazılarında isteksizlik görülmektedir. Bir davranış için öğrencinin istekli hale gelmesi, istendik davranışın etkililiğini ve yapılma sıklığını artıracaktır. Öğrencilerin akademik davranışları incelendiğinde, yapılan akademik faaliyetin etkili olmasındaki en önemli etkenlerden biri motivasyondur. Motivasyonu etkileyen içsel ve dışsal etkenler vardır. İçsel etkenler, daha çok öğrenmeye ve başarmaya karşı olan tutumlarımız, ilgilerimiz, dikkat düzeyimiz ve kişisel özelliklerimiz gibi duygusal, sosyal ve fiziksel durumunuz ile ilgilidir (Akbaba 2006). Buna bağlı olarak öğrenme sorumluluğuna sahip olan öğrencilerin ev ödevleri motivasyonunun daha yüksek olacağı düşünülmektedir. Literatür incelendiğinde öğrenmeye yönelik sorumluluk ve ev ödevleri motivasyonu ile ilgili araştırmalar yapılmış olmasına rağmen, bu iki değişkenin beraber ele alınarak incelendiği bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Bu araştırma ortaokul öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumlulukları ve ev ödevleri motivasyonları arasındaki ilişkinin tespit edilmesi, gelecekte konuyla ilgili yapılacak çalışmalarda yol gösterici bir rehber olması açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle, birbirini etkilediği öngörülen bu iki değişkenin birlikte ele alınarak incelenmesinin oldukça anlamlı olacağı düşünülerek, ortaokul öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumlulukları ile ev ödevleri motivasyonu arasında ilişkinin belirlenmesine gereksinim duyulmaktadır.

Araştırmanın amacı ve önemi

Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevi motivasyonları arasındaki ilişkiyi belirlemek amaçlanmıştır. Yapılan çalışma ortaokul öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumlulukları ve ev ödevleri motivasyonu arasındaki ilişkinin belirlenmesi, ileride yapılacak çalışmalara rehberlik etmesi ve katkı sağlaması açısından önem taşımaktadır. Buna göre aşağıda yer alan sorulara yanıt aranmıştır:

Problem Cümlesi

Ortaokul öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevi motivasyonları arasındaki ilişki nasıldır? Bu ilişki bazı değişkenler açısından anlamlı mıdır?

Alt Problemler

1. Ortaokul öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevi motivasyonları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Ortaokul öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevi motivasyon düzeyleri arasında
  - a) cinsiyet gruplarına,
  - b) sınıf düzeyi gruplarına,
  - c) anne öğrenim durumu gruplarına,
  - d) baba öğrenim durumu gruplarına göre anlamlı bir ilişki var mıdır?

MATERYAL ve METOD**Araştırmanın modeli**

Araştırmada kullanılan yöntem tarama modellerinde ilişkisel tarama modelidir. İlişkisel tarama modelinde iki veya daha fazla sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını ve/veya derecesini belirlemek amaçlanır (Karasar, 2018). Çalışmada araştırma modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Buna göre ortaokul öğrencilerinin öğrenme sorumlulukları ile ev ödevi motivasyonları arasındaki ilişki farklı değişkenler açısından belirlenmeye çalışılmıştır.

Evren ve örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini 2018-2019 eğitim öğretim yılında Afyonkarahisar il merkezinde bulunan ortaokullar oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini uygun örnekleme yöntemi ile belirlenen 365 ortaokul öğrencisi oluşturmuştur. Uygun örnekleme zaman, maliyet ve işgücü bakımından sınırlılıklar olması sebebiyle örneklemin ulaşılabilir, kolayca uygulama yapılabilir olmasına dayanmaktadır (Büyüköztürk, 2018). Tablo 1’de araştırmaya katılan öğrencilerin demografik bilgilerine yer verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Ortaokul Öğrencilerinin Kişisel Bilgileri			
Değişkenler	Demografik özellikler	Öğrenci sayısı (n=365)	Yüzde (%100)
Cinsiyet	Kız	180	49,3
	Erkek	185	50,7
Sınıf düzeyi	5.sınıf	47	12,9
	6.sınıf	123	33,7
	7.sınıf	76	20,8
	8.sınıf	119	32,6
Anne öğrenim durumu	İlkokul	87	23,8
	Ortaokul	102	27,9
	Lise	90	24,7
	Üniversite	86	23,6
Baba öğrenim durumu	İlkokul	34	9,3
	Ortaokul	63	17,3
	Lise	140	38,4
	Üniversite	128	35,1

Araştırmaya katılan ortaokul öğrencilerinin %49,3’ünü kızlar, %50,7’sini erkekler oluşturmaktadır. Öğrencilerin %12,9’u beşinci sınıf, %33,7’si altıncı sınıf, %20,8’i yedinci sınıf, %32,6’sı sekizinci sınıf öğrencisidir. Öğrencilerin annelerinin %23,8’inin ilkokul, %27,9’unun ortaokul, %24,7’sinin lise, %23,6’sının üniversite düzeyinde eğitim aldığı görülmektedir. Öğrencilerin babalarının %9,3’ünün ilkokul, %17,3’ünün ortaokul, %38,4’ünün lise, %35,1’inin üniversite düzeyinde eğitim aldığı görülmektedir.

Veri toplama araçları

Araştırmanın uygulanması için; üç bölümden oluşan bir form hazırlanmıştır. Veri toplama aracının ilk bölümü cinsiyet, sınıf düzeyi, anne öğrenim durumu, baba öğrenim durumu, ailenin gelir düzeyi, kurs, özel ders, etüt alma durumu, günlük tablet/telefon/bilgisayarla geçirilen süre, haftalık kitap okuma süresi, ödevlerini daha çok kimle yaptığı ile ilgili öğrencilerin demografik bilgilerinden oluşmaktadır. Ölçeğin ikinci bölümünü Yakar ve Saracaloğlu (2017) tarafından geliştirilen “Öğrenmeye Yönelik Sorumluluk Ölçeği” oluşturmaktadır. Ölçek 5’li likert türü 35 maddeden oluşmaktadır. Veri toplama aracının üçüncü bölümünde Katz, Kaplan ve Buzukashvily (2011) tarafından geliştirilen, Duru ve Çoğmen (2016) tarafından uyarlanan “Ev Ödevleri Motivasyon Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek 5’li likert tipinde 15 maddeden oluşmaktadır.

Verilerin analizi

Verilerin analizi bilgisayar aracılığıyla yapılmıştır. Ortaokul öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumlulukları ile ev ödevi motivasyonları arasındaki ilişkiler pearson korelasyon analizi ile belirlenmiştir.

BULGULAR ve TARTIŞMA

1. Birinci alt problem olan ortaokul öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevi motivasyonları arasında anlamlı bir ilişki bulunup bulunmadığına yönelik analiz sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Ortaokul öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevleri motivasyonu arasındaki ilişki

	r	p	N
Öğrenmeye yönelik sorumluluk	1	0,00*	365
Ev ödevleri motivasyonu	,546	0,00*	365

*p<0,05

Tablo 2’ye göre ortaokul öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumlulukları ile ev ödevi motivasyonları arasında pozitif yönde, orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

2.a. Ortaokul öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevi motivasyonları arasındaki ilişki cinsiyet değişkenine göre incelenmiş ve bulgular tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyet değişkenine göre ilişkinin incelenmesi

Cinsiyet	Öğrenme sorumluluğu	Ev ödevleri motivasyonu
Kız	r	1
	p	,000*
	N	180
Erkek	r	1
	p	,000*
	N	185

*p<0,05

Korelasyon analizi sonucunda elde edilen korelasyon katsayısının mutlak değer olarak 0.00-0.30 arasında olması düşük, 0.30-0.70 arasında orta, 0.70-1.00 arasında ise yüksek düzeyde

bir ilişki olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (Büyüköztürk, 2018). Buna göre tablo 3'te kız öğrencilerin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevi motivasyon düzeyleri arasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ($r=270$), erkek öğrencilerin öğrenmeye yönelik sorumluluk ile ev ödevi motivasyonları arasında orta düzeyde pozitif yönde ($r=473$) anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

2.b. Ortaokul öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevi motivasyon düzeyleri arasındaki ilişki sınıf düzeyi değişkenine göre incelenmiş ve sonuçlar tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Sınıf düzeyi değişkenine göre ilişkinin incelenmesi			
Sınıf düzeyi		öğrenme sorumluluğu	Ev ödevi motivasyonu
5. sınıf	r	1	
	p	,141	,218
	N	47	
6.sınıf	r	1	
	p	,000*	,480**
	N	123	
7.sınıf	r	1	
	p	,005*	,317**
	N	76	
8.sınıf	r	1	
	p	,000*	,469**
	N	119	

* $p<0,05$

Tablo 4'e göre 5. Sınıf öğrencilerin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevi motivasyon düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir ($p>0,05$). 6. sınıf öğrencilerin öğrenmeye yönelik sorumlulukları ile ev ödevi motivasyonları arasında orta düzeyde pozitif yönde ($p<0,05$; $r=,480$), 7. sınıf öğrencilerin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevi motivasyon düzeyleri arasında orta düzeyde pozitif yönde ($p<0,05$; $r=,317$) , 8. sınıf öğrencilerin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevi motivasyon düzeyleri arasında orta düzeyde ($p<0,05$; $r=,469$) pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

2.c. Ortaokul öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevi motivasyon düzeyleri arasındaki ilişki anne öğrenim durumu değişkenine göre incelenmiş ve sonuçlar tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Anne öğrenim durumu değişkenine göre ilişkinin incelenmesi			
Anne öğrenim durumu		öğrenme sorumluluğu	Ev ödevi motivasyonu
İlkokul	r	1	
	p	,001*	,357**
	N	87	
Ortaokul	r	1	
	p	,000*	,379**
	N	102	
Lise	r	1	
	p	,000*	,462**
	N	90	
Üniversite	r	1	
	p	,002*	,334**
	N	86	

*p<0,05

Tablo 5'e göre anne öğrenim düzeyi ilkökul düzeyinde olan öğrencilerin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevi motivasyon düzeyleri arasında orta düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu (p<0,05; r=,357), anne öğrenim düzeyi ortaokul düzeyinde olan öğrencilerin öğrenmeye yönelik sorumlulukları ile ev ödevi motivasyonları arasında orta düzeyde pozitif yönde (p<0,05; r=,379), anne öğrenim durumu lise düzeyinde olan öğrencilerin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevi motivasyon düzeyleri arasında orta düzeyde pozitif yönde (p<0,05 r=,462), anne öğrenim düzeyi üniversite düzeyinde olan öğrencilerin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevi motivasyon düzeyleri arasında orta düzeyde pozitif yönde (p<0,05; r=,334) anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

2.d. Ortaokul öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevi motivasyon düzeyleri arasındaki ilişki baba öğrenim durumu grubuna göre anlamlı bir ilişki olup olmadığı tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Baba öğrenim durumu değişkenine göre ilişkinin incelenmesi			
Baba öğrenim durumu		öğrenme sorumluluğu	Ev ödevi motivasyonu
İlkokul	r	1	
	p	,072	,313
	N	34	
Ortaokul	r	1	
	p	,000*	,455**
	N	63	
Lise	r	1	
	p	,000*	,326**
	N	140	
Üniversite	r	1	
	p	,002*	,395**
	N	128	

*p<0,05

Tablo 6'ya göre baba öğrenim düzeyi ilkökul düzeyinde olan ortaokul öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevi motivasyon düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir (p>0,05). Baba öğrenim durumu ortaokul düzeyinde olan öğrencilerin öğrenmeye yönelik sorumlulukları ile ev ödevi motivasyonları arasında orta düzeyde pozitif yönde (p<0,05; r=,455), baba öğrenim durumu lise düzeyinde olan öğrencilerin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevi motivasyon düzeyleri arasında orta düzeyde pozitif yönde (p<0,05; r=,326), baba öğrenim düzeyi üniversite düzeyinde olan öğrencilerin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevi motivasyon düzeyleri arasında orta düzeyde pozitif yönde (p<0,05; r=,395) anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Ortaokul öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumlulukları ile ev ödevleri motivasyonları arasındaki ilişkinin incelenmiş ve çalışma sonunda şu sonuçlar elde edilmiştir:

Ortaokul öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumlulukları ile ev ödevi motivasyonları arasında pozitif yönde, orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu öğrenme sorumluluğuna sahip ortaokul öğrencilerinin ev ödevi motivasyonuna da sahip olduğunu göstermiştir.

Kız öğrencilerin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevi motivasyon düzeyleri arasında düşük düzeyde pozitif yönde, erkek öğrencilerin öğrenmeye yönelik sorumlulukları ile ev ödevi motivasyonları arasında orta düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Benzer çalışmalar incelendiğinde çalışmaların genellikle öğrencilerinin cinsiyetlerine göre öğrenme sorumluluklarına ya da sadece cinsiyete göre ev ödevi motivasyonuna yönelik yapıldığı görülmüştür. Öğrenmeye yönelik sorumluluk ile ev ödevi motivasyonunun beraber ele alındığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yapılan Öğrenmeye yönelik sorumluluk çalışmalarında (Golzar, 2006; Yeşil, 2013; Taylı, 2013) kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre öğrenme sorumluluklarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Sınıf düzeyine göre beşinci sınıf öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumlulukları ve ev ödevi motivasyonları arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiş; altı, yedi ve sekizinci sınıf öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumlulukları ile ev ödevi motivasyonları arasında orta düzeyde pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Beşinci sınıf öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumlulukları ile ev ödevi motivasyonları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaması öğrencilerin sorumluluklarının yaşa bağlı olduğu ve yaş ve sınıf düzeyi arttıkça öğrenme sorumluluğu ve ev ödevi motivasyonlarının arttığı söylenebilir. Sierra (2009) yürüttüğü çalışmada bireylerin yaşları ilerledikçe ve öğrenme tecrübeleri arttıkça sorumluluğu paylaşma eğilimlerinin arttığını ve ilk dönemlerde sorumluluğu paylaşmak yerine üstlenme eğilimi gösterdiklerini belirtmiş bu durumun tam aksine Davis ve Murrell (1994) sınıf düzeyi ilerledikçe arkadaşlarında gözledikleri sorumsuz davranışlarından olumsuz yönde etkilendiklerini belirlemiştir. Yeşil (2013) yürüttüğü çalışmada genel olarak öğrencilerin sınıf düzeyi arttıkça öğrenme sorumluluklarını yerine getirme düzeylerinde bir gerilemenin olduğu tespit etmiştir. Alanyazın incelendiğinde yine bu iki çıkarımı destekleyen çalışmalar olduğu görülmüştür. Anne öğrenim düzeyi ilkökul, ortaokul, lise ve üniversite olan öğrencilerin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevleri motivasyonu arasında orta düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiş öğrenim düzeyi ilkökoldan lise düzeyine doğru ilerledikçe anlamlılık düzeyinin de arttığı görülmüştür. Bu durum annenin öğrenim düzeyinin artmasının öğrencinin akademik yaşamı üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Anne öğrenim durumu üniversite düzeyinde olan öğrencilerin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeylerinin diğer öğrenim düzeylerine oranla daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeni olarak annenin iş yaşamında aktif olması evde öğrencinin ev ödevleri ile ilgili yaşantılarına fazla zaman ayıramadığı söylenebilir. Öğrenmeye yönelik sorumluluk ile ilgili Taylı (2013) ve Özen (2009)'in çalışmaları bu sonucu desteklemektedir. Yapılan çalışmalarda anne eğitim düzeyi

yüksek olan öğrencilerin anne eğitim düzeyi düşük olan öğrencilere göre daha yüksek bir sorumluluk puanına sahip olduğu tespit edilmiştir. Baba öğrenim durumu ilkökul düzeyinde olan öğrencilerin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevi motivasyon düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Baba öğrenim durumu ortaokul, lise ve üniversite düzeyinde olan öğrencilerin öğrenmeye yönelik sorumlulukları ile ev ödevi motivasyonları arasında orta düzeyde pozitif yönde anlamlı olan ilişki olduğu tespit edilmiştir. Baba öğrenim durumu ortaokul olan öğrencilerin baba öğrenim durumu lise olan öğrencilere göre öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevi motivasyon düzeyleri arasındaki orta düzeyde pozitif yönde olan ilişkinin daha yüksek olduğu, baba öğrenim düzeyi üniversite düzeyinde olan öğrencilerin öğrenmeye yönelik sorumluluk düzeyleri ile ev ödevi motivasyon düzeyleri arasında baba öğrenim durumu lise olan öğrencilere göre daha yüksek anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Özen (2009) çalışmasında baba öğrenim düzeyi arttıkça öğrencilerin sorumluluk düzeylerinin arttığı belirlemiştir. Öğrenmeye yönelik sorumlulukla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında (Özen, 2009; Taylı, 2013; Yeşil, 2013) baba öğrenim düzeyi ile sorumluluklar arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak sorumluluk öğrenilebilir sonradan geliştirilebilir bir içsel dürtüdür. Sorumlu olan öğrenci ev ödevlerini yapmada istekli ve akademik hayatında da başarılıdır. Öğrencilerin öğrenme sorumluluğunun gelişmesi için de aile ve eğitim kurumuna görev düşmektedir. Eğitim öğretim ortamında öğrenme sorumluluğu çalışmalarına yer verilerek öğrencilerin öğrenmeye yönelik sorumlulukları geliştirilip kendi öğrenmelerinden sorumlu olmaları ve akademik yaşamlarını kontrol etmeleri sağlanabilir. Ortaokul öğrencilerinin öğrenmeye yönelik sorumlulukları ve ev ödevi motivasyonunu etkilediği düşünülen farklı değişkenlerle çalışma derinleştirilebilir.

KAYNAKLAR

- Akbaba, S.** (2006). Eğitimde motivasyon. Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 13, 343-361.
- Büyükoztürk, Ş.** (2018). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Carnell, E.** (2005). Understanding and enriching young people's learning: Issues, complexities and challenges. *Improving Schools*, 8(3), 269–284.
- Cüceloğlu, D.** (2002). Anlamlı ve Coşkulu Bir Yaşam İçin Savaşçı. İstanbul. Remzi Kitabevi
- Davis, T.M. & Murrell, P.H.** (1994). Turning teaching into learning: The role of student responsibility in the collegiate experience. ASHE-ERIC Higher Education Report No: 8. ERIC.
- Duru, S. ve Çöğmen, S.** (2016). Ev ödevleri motivasyon ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Electronic Turkish Studies*, 11(3), 1049-1064.
- Golzar, A. F.** (2006). İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerine Yönelik Sorumluluk Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Sorumluluk Düzeylerinin Cinsiyet Denetim Odağı ve Akademik

- Başarıya Göre İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ilgar, Ş.** (2005). Ev ödevlerinin öğrenci eğitimi açısından önemi. *HAYEF: Journal of Education*, 2(1), 119-134.
- Kapıkıran, Ş. ve Kıran, H.** (1999). Ev ödevinin öğrencinin akademik başarısına etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, 54-60.
- Karasar, N.** (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler* (33. Basım). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kaya, M. ve Doğan, U.** (2014). Öğrenci sorumluluk: ölçek geliştirme, güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Journal Of European Education*, 4(1), 11-18.
- MEB.** (2008). Ortaokul ve orta öğretim kurumlarındaki öğrencilerin ders dışı eğitim ve öğretim faaliyetleri hakkında yönetmelik. *Tebliğler Dergisi*, 1989, Sayı: 2300.
- Özen, Y.** (2009). İlköğretim Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Kişisel ve Sosyal Sorumluluk Yordayıcılarının İncelenmesi” (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Özen, Y.** (2013). Sorumluluk duygusu ölçeğinin geliştirilmesi; geçerlik ve güvenirliği. *Journal of European Education*, 3(2), 17-23.
- Özer, B. ve Öcal, S.** (2012). İlköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin ev ödevlerine yönelik tutumlarının değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 1-16.
- Popkin, M.** (1987). *Active Parenting: Teaching, Cooperation And Responsibility*. San Fransisco: Harper & Row Publishers.
- Romi, S., Lewis, R. & Katz, Y. J.** (2009). Student responsibility and classroom discipline in Australia, China, and Israel. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 39(4), 439-452.
- Sierra, J.J.** (2009). Shared responsibility and student learning: ensuring a favorable educational experience. *Journal of Marketing Education*, 32, 104-111.
- Taylı, A.** (2013). Sorumluluğun Bazı Değişkenler Açısından Değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (30), 68-84.
- TDK.** (2005). *Türkçe Sözlük*. 4. Akşam Sanat Okulu Matbaası. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Töremen, F.** (2011). Öğretmen Adaylarının Sorumluluk Eğitimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*. 1(11), 263-277
- Warton, P.M.** (1997). Learning about responsibility: Lessons from homework. *British Journal of Educational Psychology*, 67, 213-221.
- Warton, P. M.** (2001). “The forgotten voices in homework: views of the students.”. *Educational Psychologist*, 36(3), 155-165.
- Yakar, A. ve Saracaloğlu, A. S.** (2017). Öğrenmeye yönelik sorumluluk ölçeği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (42), 27-49.
- Yavuzer, H.** (1987) *Çocuk Eğitimi El Kitabı*. 6. Baskı. İstanbul Remzi Kitapevi.

Yeşil, R. (2013). Ortaöğretim öğrencilerinin okul öğrenmelerindeki öğrenme sorumluluklarını yerine getirme düzeyleri. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 10(1), 1214-1237.

YEŞİL PAZARLAMA VE İŞLETMELERİN YEŞİL PAZARLAMA STRATEJİLERİ

Öğr. Gör. Bengü ŞEKEROĞLU

Muş Alparslan Üniversitesi, b.sekeroglu@alparslan.edu.tr

Orcid0000-0002-5675-603X

ÖZET

Dünya nüfusunun artmasıyla birlikte doğal kaynakların bilinçsiz bir şekilde tüketilmesi, çarpık kentleşme, sanayileşme ve teknolojik gelişmelerin negatif dışsallıklarının artması çevre kirliliğine, iklim değişikliğine ve küresel ısınmaya neden olmaktadır. Bu konuda ulusal ve uluslararası boyutta çözüm ve politikalar üretilmesi de giderek önemini artırmaktadır. Bu çerçevede toplumun her kesiminin üzerine düşen rol ve görevleri yerine getirmesi gerekmektedir. Mal ve hizmet üretimiyle tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılayan işletmeler de çevreye karşı duyarlı olma yönünden bir takım sorumluluklar üstlenmelidir. İşletmelerin en önemli toplumsal sorumluluklarından biri de üretim aşamasından başlayıp mal ve hizmetin tüketicilere ulaşmasına kadar olan tüm süreçlerde çevreyi koruyan, doğal kaynakları sürdürülebilir kullanan yöntem ve politikalar benimsemesidir. Tüketiciler günümüzde çevreye karşı duyarlı olma konusunda bilinç kazanarak, çevre dostu ürün ve hizmet tercih eder konuma gelmiştir. Tüketicilerin çevreci ürün ve hizmetlere olan taleplerindeki artış ile birlikte işletmelerin pazarlama stratejilerinde değişim kaçınılmaz olmuştur. Bu koşullar altında işletmeler hem kurumsal ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirmek hem de oluşan tüketici taleplerini karşılamak için yeşil pazarlamayı tercih etmektedir. İşletme yeşil pazarlama stratejilerini doğru bir şekilde tanımlayıp uygulayarak rekabet avantajı da sağlayabilmektedir. İşletme yeşil pazarlama uygulamalarını her fonksiyonuyla bütünleştirmelidir. İşletmelerin çevrelerinden bağımsız olması, çevrelerini dikkate almadan gelişebilmesi mümkün değildir. İşletmeler, iç ve dış çevreleriyle bir bütün oluşturmaktadır. İşletmelerin kurumsal itibarı ve gücü de çevresel faktörleri ve kaynakları nasıl yönettiği ile yakından ilişkilidir. Yeşil pazarlama ile işletmeler toplumsal sorumluluklarını yerine getirirken, küresel boyutta rekabet avantajı ve kurumsal itibar da kazanmaktadır. Bu bağlamda çalışma kapsamında yeşil pazarlama kavramı ve önemi, yeşil pazarlamanın gelişimi, yeşil pazarlama stratejileri, yeşil pazarlama uygulamaları ve yeşil pazarlamanın işletmeler için önemi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil pazarlama, yeşil pazarlama stratejileri, yeşil ürün

GREEN MARKETING AND GREEN MARKETING STRATEGIES OF BUSINESSES

ABSTRACT

With the increase of the world population, the unconscious consumption of natural resources, unplanned urbanization, industrialization and the increase of negative externalities of technological developments cause environmental pollution, climate change and global warming. Producing national and international solutions and policies on this issue is increasingly important. In this context, every segment of the society should fulfill its roles and duties. businesses that meet the needs of consumers with the production of goods and services should also assume a number of responsibilities in terms of being sensitive to the environment. One of the most important social responsibilities of businesses is to adopt methods and policies that protect the environment and use natural resources sustainably in all processes from the production stage to the delivery of goods and services to consumers. Today, consumers have become conscious of being environmentally conscious and prefer environmentally friendly products and services. With the increase in consumer demand for environmentally friendly products and services, a change in the marketing strategies of businesses has become inevitable. Under these conditions, businesses prefer green marketing both to fulfill their corporate and social responsibilities and to meet consumer demands. The business can also gain competitive advantage by defining and applying green marketing strategies correctly. The business should integrate green marketing practices with every function. Businesses form a whole with their internal and external environments. The corporate reputation and strength of businesses is also closely related to how they manage environmental factors and resources. With green marketing, while businesses fulfill their social responsibilities, they also gain competitive advantage and corporate reputation on a global scale. In this context, the concept of green marketing and its importance, the development of green marketing, green marketing strategies, green marketing practices and the importance of green marketing for businesses are discussed within the scope of the study.

Keywords: Green marketing, green marketing strategies, green product

GİRİŞ

İşletme fonksiyonlarından biri olan pazarlama, işletmelerin ürettikleri mal ve hizmetlerin tüketicilerin istekleri doğrultusunda şekillenmesi, geliştirilmesi, sunulması ve analiz edilmesi yönündeki tüm aşamaları kapsamaktadır. Pazarlama tüketicilerle birebir iletişim ve etkileşim içinde olan ve işletme için büyük bir önem taşıyan bir fonksiyondur. Genel bir ifade ile pazarlama; tüketicilerin beklenti ve ihtiyaçlarını analiz etmek ve bu analizlere göre mal ve hizmetlerin tasarım ve sunulmasına kadar yapılan tüm işlemlerdir (Walters, 1992). Pek çok pazarlama tanımı olmasına karşın, en kapsamlı pazarlama tanımı Amerikan Pazarlama Derneği'nin (AMA) tanımıdır. Bu tanımda pazarlama, “*Pazarlama, müşteriler, ortaklar ve genel olarak toplum için değeri olan teklifleri yaratma, iletme, sunma ve değiş tokuş etme etkinliği, kurumlar dizisi ve süreçleridir*” olarak ifade edilmektedir (AMA, 2017). Dünya genelinde yaşanan toplumsal değişikliklerle birlikte sosyo-ekonomik düzene geçilmiş bununla birlikte pazarlama kavramı doğmuştur. 18. yüzyılın başlarından itibaren sanayi devrimiyle birlikte yaşanan kitle üretimi pazarlamanın gelişim sürecini de etkilemiştir. Pazarlamanın günümüzdeki anlamına gelmesi farklı evrelerden geçmesiyle olmuştur. Günümüzde pazarlama artık farklı alanlarda yaşamın bir parçası olup tüketici odaklı bir konumda yer almaktadır.

Tüketiciler günümüzde çevreye karşı duyarlı olma konusunda bilinç kazanarak, çevre dostu ürün ve hizmet tercih eder konuma gelmiştir. Tüketicilerin çevreci ürün ve hizmetlere olan taleplerindeki artış ile birlikte işletmelerin pazarlama stratejilerinde değişim kaçınılmaz olmuştur. Bu koşullar altında işletmeler hem kurumsal ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirmek hem de oluşan tüketici taleplerini karşılamak için yeşil pazarlamayı tercih etmektedir. Bu bağlamda çalışma kapsamında yeşil pazarlama kavramı ve önemi, yeşil pazarlamanın gelişimi, yeşil pazarlama stratejileri, yeşil pazarlama uygulamaları ve yeşil pazarlamanın işletmeler için önemi ele alınmıştır.

1.YEŞİL PAZARLAMA TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

İşletmelerin temel amacı kar elde ederek mal ve hizmet üretmektir. İşletmelerden beklenen de mal ve hizmet üretirken toplumsal faydayı göz önünde bulundurmamak, çevreye zarar vermemek ve sürdürülebilir bir yaklaşımda olmalarıdır. Dünya nüfusunun artmasıyla birlikte doğal kaynakların bilinçsiz bir şekilde tüketilmesi, çarpık kentleşme, sanayileşme ve teknolojik gelişmelerin negatif dışsallıklarının artması çevre kirliliğine, iklim değişikliğine ve küresel ısınmaya neden olmaktadır. Bu konuda ulusal ve uluslararası boyutta çözüm ve politikalar üretilmesi de giderek önemini artırmaktadır. Bu çerçevede toplumun her kesiminin üzerine düşen rol ve görevleri yerine getirmesi gerekmektedir. Mal ve hizmet üretimiyle tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılayan işletmeler de çevreye karşı duyarlı olma yönünden bir takım sorumluluklar üstlenmelidir. İşletmelerin en önemli toplumsal sorumluluklarından biri de üretim aşamasından başlayıp mal ve hizmetin tüketicilere ulaşmasına kadar olan tüm süreçlerde çevreyi koruyan, doğal kaynakları sürdürülebilir kullanan yöntem ve politikalar benimsemesidir. Pek çok işletme de beklentileri yerine getirebilmek adına yeşil pazarlama uygulamalarına geçmiştir.

Amerikan Pazarlama Derneği'nin göre yeşil pazarlama, “*çevre açısından güvenli olduğu düşünülen ve ürün modifikasyonu, üretim sürecindeki değişiklikler, ambalaj değişiklikleri ve reklam değiştirme gibi geniş bir faaliyet yelpazesini içeren ürünlerin pazarlama faaliyetleridir*” şeklinde tanımlanmıştır (Akt: Gedik, 2019). Yeşil pazarlamanın kapsamı oldukça geniştir. Tüketim malları, hizmetler ve sanayi mallarına kadar pek çok ürün ve hizmette uygulanabilmektedir (Singh, Singh ve Sharma, 2016).

Yeşil pazarlama teknolojik gelişmeler ve toplumsal değişimlere uyum sağlamakla birlikte temel bir takım özellikleri bulunmaktadır (Karna, 2013).

- Yeşil pazarlama anlayışıyla kısa vadeli niteliksiz bir büyüme yerine uzun vadeli nitelikli bir büyüme sağlanması mümkündür.
- Tüketiciler birer iktisadi unsurlar olarak görülmezler. Bunun yerine tüketici insan olarak dikkate alınır.
- Tüketicilerin rasyonel ihtiyaçları önem taşır.
- Ürünlerin sosyo-çevresel katma değerleri, ürünün teknolojik ve ekonomik değeri kadar önemlidir.
- Tüketicilerin ihtiyaç ve taleplerinin farklılık gösterebileceği göz önünde bulundurulmaktadır.
- Tüketicie sunulan ürün işletmenin tüm faaliyetleriyle birlikte bir bütün olarak değerlendirilmektedir.

Yeşil pazarlama, çevreyi korumaya odaklanıp, çevre politikalarına ve uygulamalarına göre hareket etmektedir.

2. YEŞİL PAZARLAMANNIN FAYDALARI

Yeşil pazarlama uygulamaları ile işletmeler mal ve hizmet üretirken çevreye verilen olumsuz etkileri de en aza indirmektedir. Hızlı nüfus artışıyla birlikte tüketimin artması, doğal kaynakların bilinçsiz bir şekilde kullanılması ve doğal kaynaklarda tükenme riskinin oluşması, sanayi kuruluşlarının çevre korumayla ilgili yasal mevzuatlara uymaması neticesinde çevre kirliliği ve sorunlarının oluşması yeşil pazarlamanın önemini giderek artırmaktadır.

İşletmelerin yeşil pazarlama stratejilerini benimsemesinin faydaları altı başlık altında toplanabilir (Gedik, 2019).

Yeşil pazarlama ile çevreye karşı duyarlı tüketicilerin artması, çevreye sorunlarına karşı farkındalık yaratılması, çevreye ilişkin mevzuatın bilinirliğinin sağlanması gibi faydalarıyla öne çıkmaktadır (Ayyıldız ve Genç, 2008). Doğal kaynak tüketiminin en aza indirilmesi, enerji tüketiminin olumsuz

taraflarına dikkat çekilmesi ve sürdürülebilirliğin ön planda tutulması yeşil pazarlama ile sağlanabilmektedir.

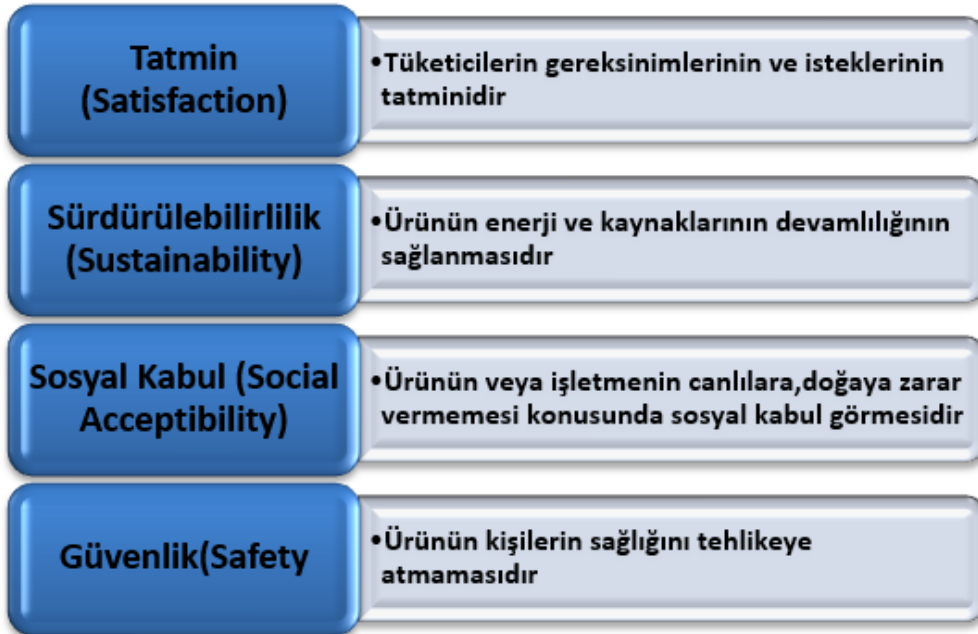
Yeşil pazarlamadan bütüncül fayda sağlanabilmesi için, yeşil pazarlama stratejilerinin pazarlamanın tüm süreçlerine yayılması ve adapte edilmesi gerekmektedir. Böylelikle çevresel faydalarla birlikte tüketici, ürün, hizmet gibi alanlarda da gelişimle birlikte fayda sağlanma yoluna gidilebilir (Chen, 2010). İşletmeler, sürdürülebilirliği, çevre duyarlılığını ve bilincini misyon, strateji ve amaçlarına dahil ettiklerinde hem işletme içi hem de işletme dışı itibarları artmaktadır. Ayrıca tüm süreçlere yayılan bu yaklaşımla birlikte işletmenin karlılığı da fazla olmaktadır (Dahlstorm, 2011; Wymer ve Polonsky, 2015).

3. YEŞİL PAZARLAMA KARMASI

Yeşil pazarlama karması, gelenek pazarlama kavramında bulunan ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurmanın işletmenin çevre yaklaşımıyla bütünleşmiş şeklidir. Yeşil pazarlama karması, yeşil ürün, yeşil fiyat, yeşil tutundurma ve yeşil dağıtımdan oluşmaktadır.

3.1. Yeşil Ürün

Çevre dostu olarak da bilinen yeşil ürün, çevre kirliliğine sebep olmayan, geri dönüştürülebilen, çevreye zararı olmayan ürünlerdir (Ottman vd., 2006). Yeşil ürün üreten işletmeler için çevresel özellikler tasarım aşamalarının parçasıdır. Bu çevresel özellikler ürünlerin malzemeleri, paket tasarımları ve enerjinin kullanımı gibi birtakım kararları kapsayabilir (Chen, 2001). Yeşil ürün açıklanırken 4S formülünden yararlanılmaktadır (Erbaşlar, 2012).

3.2. Yeşil Fiyat

İşletmeler için çevre dostu ürünler üretmek kadar bunların fiyatlandırılması da oldukça zor bir iştir. Yeşil ürün üretebilmek için gerekli olan hammadde pahalıdır. Hammadde temininin pahalı olması da maliyeti artırarak ürünün fiyatını artırmaktadır. Bu durum tüketiciye yansımaktadır. İşletmeler yeşil

ürünlerin fiyatının geleneksel ürünlere yakın olması için özellikle hükümetlerden yeşil ürünlere vergi oranında düzenleme gibi adımlar beklemektedir (Pady ve Vishnoi, 2015). Ayrıca yeşil ürünlerin maliyetlerinin azaltılıp fiyatlandırmaya yansımaları için yeni teknolojilerin kullanılması da önem taşımaktadır (Türk ve Gök, 2010).

3.3. Yeşil Tutundurma

Yeşil pazarlama anlayışında yeşil tüketiciler hedeflenmektedir. Hedef kitle çevre dostu, sağlık, rahatlık, performans gibi özellikler kullanılarak yeşil ürüne yönlendirilmektedir. Yeşil tutundurma faaliyetlerinde pazarlama araçları, web siteleri, reklamlar, sunum ve videolar çevreyi koruma ve işletmenin karı dikkate alınarak yapılmaktadır. Tüketicilere yeşil ürünlerin faydalarının çeşitli kanallar aracılığıyla iletilmesiyle de tüketici bilinci oluşturulmaktadır (Shil, 2012).

3.4. Yeşil Dağıtım

Yeşil dağıtım ile amaçlanan lojistiğin yönetilmesi ile salınımların kontrol altına alınarak karbon ayak izinin en aza indirilmesidir. Ürün dağıtımını yapılırken en uygun kanallar seçilmeli, çevre dostu ve kirlenmenin bulunmadığı yerlere yerleştirilmelidir. Yeşil işletmeler, işletme bayileri, çevreci ve yeşil dağıtım stratejileri kullanılmalıdır. Tedarik, dağıtım, depolama, geri dönüşüm tüketici üzerinde önemli etkilere sahip olmaktadır. (Mahmoud, 2018).

4. YEŞİL PAZARLAMA STRATEJİLERİ

İşletmelerin temel amaçları mal ve hizmet üreterek kar elde etmek ve toplumsal fayda sağlamaktır. Bu amaçlara ulaşırken de işletmenin paydaşlarının gereksinimlerini karşılamak üzere birtakım stratejileri uygulamaları gerekmektedir. Bu anlamda temel olabilecek üç yeşil strateji söz konusudur. Bunlar; yeşil inovasyon, organizasyonun yeşillendirilmesi ve yeşil ittifaklardır. Yenilikçi ürünlerin geliştirilmesi olan yeşil inovasyon en sık kullanılan stratejidir. Yeni ürün veya hizmetlerin geliştirilmesinin, her paydaşa işletmenin, aslında yeşil bir işletme olduğuna dair olumlu bir işaret gönderir. Organizasyonun yeşillendirilmesinde işletme kendi içindeki çevresel yönlere odaklanmaktadır. Bu durumda da girişimler, bir malın üretimi veya bir hizmetin sunulması ile ilgili süreçlerin yeşillendirilmesine odaklanır. Yeni yeşil ürünler üretmenin ya da işletmenin süreçlerini yeşillendirmenin ötesinde işletme, yeşil yönelimi geliştirmek için bir ittifak veya ortaklık kullanmayı da seçebilir bu durumda işletmenin yeşil pazarlamayı benimsediğini göstermektedir (Akt. Gedik, 2019).

5. İŞLETMELERİN YEŞİL PAZARLAMAYI TERCİH ETME NEDENLERİ

Küresel ısınma, iklim değişikliği, doğal kaynakların giderek tükenmesi, çevre sorunlarındaki artış tüketicilerin satın alma davranışını da etkilemektedir. Tüketiciler artık doğaya zarar vermeyen çevre dostu ürünleri ve işletmeleri tercih etmektedir. Tüketicilerin bu tutumu işletmelerin yeşil pazarlamaya yönelmesinde etkili olmaktadır. Kaynakları etkili kullanmak ve geri dönüşüm sayesinde ürünlerin maliyetlerinin düşmesi de işletmelerin yeşil pazarlamayı tercih etmelerini sağlamaktadır.

Şirketler hedef kitleleri yeşil tüketici olan çevreci pazara girebilmek ve bu pazarlarda büyüyebilmek amacıyla çevre dostu politikaları ve yeşil stratejileri benimsemektedir. Yeşil pazarlamanın doğru uygulanması şirketin imajında da olumlu katkı sağlamaktadır. İşletmeler sosyal

yükümlülüklerini yerine getirmek, yasal mevzuata uymak, tüketici tercihleri, rekabet avantajı ve sivil toplum kuruluşlarının etkisi gibi nedenlerden dolayı yeşil pazarlamayı tercih etmektedir (Bayır, 2019).

6. YEŞİL PAZARLAMA UYGULAMALARI

İşletmeler yeşil pazarlama stratejileri çerçevesinde çeşitli uygulamalarla sürdürülebilir çevreye katkı sağlamaktadır. Teknoloji şirketi olan “Hewlett Packard”, geri dönüşüme önem dönüşümü süreç haline getirmiştir. Bu sayede %100 geri dönüşümü mümkün olan bilgisayarlar üretmiştir (Gilbert, 2007). Opet 2004’ den beri tüm Opet istasyonlarını ve çevresini yeşillendirme çalışmaları ile çevre dostu strateji uygulamaktadır. Mercedes-Benz, yeşil pazarlama alanında önemli stratejiler uyguluyor ve sosyal sorunlara duyarlı bir firmanın çevre dostu ürünler üretmenin yanında bu bakış açısını kurum kültürüne yerleştirmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Mercedes aynı zamanda müşterilerine karbon salınımını %60 a düşürmelerini sağlayacak eğitimler vermektedir. Hayat Su hem şişe boylarını kısaltan hem de şişe kapak kalınlıklarını incelten marka bu tasarruf ile birlikte 5 yılda 15 milyon şişeye denk bir kazanç elde etmiş durumdadır. The Royal Bank Scotland yeni ve yeşil stratejiler ile gündeme gelmektedir. Yaptığı planların bir parçası olarak banka 2021 yılı sonuna kadar güvenilir geçiş planları üretmedikçe petrol ve gaz şirketlerine yönelik tüm çalışmaları durduracağını söylemiştir (Kuşcu, 2020). Genel olarak işletmeler benimsenmiş ve akılda kalmış olan logolarından vazgeçmezler. Lacoste, çevre bilinci oluşturmak, nesli tükenen canlılara dikkat çekmek için timsah logosunun yerine bu canlılardan oluşan logolar kullanmayı tercih ederek güzel bir yeşil pazarlama stratejisi kullanmıştır. Sadece bir firmanın değil birçok firmanın ürettiği elektrikli araçlar, yeşil pazarlama alanında verilebilecek en güzel örneklerden biridir (Yeşil Pazarlama, t.y.).

SONUÇ

Kurumsal itibarın artması, rekabet avantajının sağlanması, yeşil tüketicinin talep ve ihtiyaçlarının karşılanması, toplumsal fayda ile sosyal ve çevresel sorumluluklarının yerine getirilmesinde yeşil pazarlama önemli bir faktördür. İşletmelerin yeşil pazarlama uygulamalarına geçiş süreci ilk başlarda maliyet açısından zorluklar doğursa da uzun vadede çevre ve işletme açısından olumlu sonuçlar yaratmaktadır. İşletmeler gelecek nesillere sağlıklı ve temiz bir çevre bırakabilmek için yeşil pazarlama faaliyetlerini benimsemelidir.

KAYNAKLAR

American Marketing Association (2017). Definitions of marketing what is marketing? Erişim adresi: <https://www.ama.org/the-definition-of-marketing-what-is-marketing/>

Ayyıldız, H. ve Genç, K. Y. (2008). Çevreye duyarlı pazarlama: üniversite öğrencilerinin çevreye duyarlı pazarlama uygulamaları ile ilgili tutum ve davranışları üzerine bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2). 505-527.

Bayır, S. (2019). Tüketicilerin yeşil ürün kullanma eğilimlerine ilişkin bir araştırma. Yüksek lisans tezi, Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bartın.

Chen, C. (2001). Design for the environment: a quality-based model for green product development. *Management Science*. 47 (2). 250-263.

- Chen, Y. S. (2010). The drivers of green brand equity: green brand image, green satisfaction, and green trust. *Journal of Business Ethics*, 93(2),
- Erbaşlar, G. (2012). Yeşil pazarlama. *Mesleki Bilimler Dergisi*, 1(2), 94-101.
- Gedik, Y. (2019). Yeşil pazarlama stratejileri ve amaçlara etkisi üzerine şletmelerde bir araştırma. Doktora tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gilbert, A. J. (2007). The value of green marketing education at the university of wisconsin-la crosse. *UW-L Journal of Undergraduate Research* (9), 1-16.
- Karna, J. (2003). Environmental Marketing Strategy and Its Implementation in Forest Industries, PhD Thesis, Univesirty of Helsinki Department of Forest Economics, Helsinki.
- Kuşcu, C. (2020). Yeşil Pazarlama Nedir?Green Marketing Örnekleri. Erişim adresi: <https://www.amfiweb.net/%EF%BB%BFyesil-pazarlama-nedirgreen-marketing-ornekleri/>
- Mahmoud, T. (2018). Impact of green marketing mix on purchase intention, *International Journal of Advanced and Applied Sciences*, 5(2), 127-135.
- Ottman, J., Stafford, E. R. & Hartman, C. I. (2006). Avoiding green marketing myopia: ways to improve consumer appeal for environmentally preferable products. *Environment*. 48(5), 22-36.
- Pady, N. & Vişhnoi, P. (2015). Green marketing mix and sustainable development, clear. *International Journal of Research in Commerce ve Management*, 6(7), 34-36.
- Shill, P. (2012). Evolution and future of environmental marketing, *Asia Pacific Journal of Marketing ve Management Review*, 1(3), 74-81.
- Singh, P., Singh, R. & Sharma, S. (2016). Emergence of green marketing strategies and sustainable development in India, *Journal of Commerce ve Management Thought*, 7(4), DOI: 10.5958/0976-478X.2016.00037.9, 2016, 693-710.
- Türk, M. ve Gök, A. (2010). Yeşil pazarlama anlayışı açısından üretici şletmelerin sosyal sorumluluğu. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(32). Erişim adresi: <http://content.ebscohost.com/ContentServer.asp?EbscoContent=dGJyMMvI7ESeqLY4y9fwOLCmr06eprZSsq4TbSWxWXS&ContentCustomer=dGJyMPGpsk62rbFKuePfgeyx43zx1%2B6B&T=P&P=AN&S=R&D=a9h&K=50340054>
- Walters, S. (1992). *Marketing: A how-to-do manual for librarians*, New York: NealSchuma.
- Wymer, W. & Polonsky, M. J. (2015). The limitations and potentialities of green marketing. *Journal Of Nonprofit ve Public Sector Marketing*, 27(3), 239–262.
- Yeşil pazarlama (Green marketing) Nedir (t. y). Erişim adresi: <https://omeryoluk.com/yesil-pazarlama-nedir/>

**ARAŞTIRMA-GELİŞTİRME HARCAMALARI VE KALKINMA İLİŞKİSİNDE
OECD LİDERLERİ VE TÜRKİYE: DURUM İNCELEMESİ**

Dr.Melahat BATU AĞIRKAYA

Iğdır Üniversitesi, Iğdır Meslek Yüksekokulu,

Orcid no:0000-0002-8703-5622

ÖZET

Ülkelerin temel amaçlarının özünde ekonomik büyüme ve buna paralel olarak da kalkınma gelmektedir. Bunu sağlamanın yolu makroekonomik değişkenlerden bir olan büyümenin dinamiklerini doğru kullanmak ve geliştirmektir. Bu bağlamda üretim faktörlerinin verimliliğinin üretim sürecine yansımada araştırma-geliştirme (Ar-Ge) faaliyetleri öne plana çıkmaktadır. Ar-Ge harcamaları bilgi birikiminin yeni tasarımlarda kullanılmasıyla ülkelerin kalkınmasının ve rekabet gücünün artmasında kilit noktadır. Ekonomik kalkınma niceliksel artışları içeren ekonomik büyüme ile birlikte nitel faktörler olan refahta, endüstride, hizmetlerde, emeğin eğitim ve yeteneklerindeki artışlar ile ülke içi teknolojik ilerlemeleri kapsamaktadır. Ar-Ge harcamaları sayesinde ortaya çıkan teknolojinin üretimde kullanılması sayesinde ortaya çıkan verimlilik artışı ekonomide gayri safi yurtiçi hasılaya yansımaktadır. Bu olumlu yansımaya sonucu artan gelir daha fazla Ar-Ge çalışmasının yolunu açmakta buda yeni ürün ya da inovasyonu ile ülkenin küresel piyasalarda hâkimiyetini güçlendirmektedir. Bu çalışmanın amacı, ülkelerin ekonomik, teknolojik yapıları ve kalkınma düzeyleri hakkında bilgi veren söz konusu Ar-Ge göstergelerini karşılaştırmaktır. Aynı zamanda OECD ülkelerinden olan ve gayri safi yurt içi hasıladaki atış oranı ile 5 ülke içerisinde yer alan Türkiye'nin, Güney Kore ve İsrail'e göre AR- Ge'deki konumu, gelişmeleri ve kalkınma ile olan ilişkilerini değerlendirmektir. Bu kapsamda Ar-Ge harcamalarının gayri safi yurt içi hâsıla (GSYH) içerisindeki oranı, bu ülkelere ait patent sayısı, Ar-Ge kapsamında yer alan özel sektörün yüksek teknoloji ürünlerinin ihracattaki payı, Türkiye'nin sektörel alanda Ar-Ge harcamalarının dağılımı gibi göstergeler incelenmektedir. Sonuç olarak Güney Kore, İsrail'in Ar-Ge faaliyetinin gelişmesinde ülkelerin Ar-Ge' politikalarının özel sektör ağırlıklı ve sektör bazlı uygulandığı görülmektedir. Türkiye'nin ise mevcut gelişimini bu iki ülkeye nazaran henüz yeterli düzeyde tamamlayamadığı ancak son iki yılda atağa geçtiği tespit edilmiştir. Daha ileri bir ülke hedefi düşünüldüğünde Türkiye'nin büyük ölçekte rekabet üstünlüğü elde edebilmesi için bu anlamda gelişmişliği yakalaması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Büyüme, Kalkınma, Araştırma Geliştirme (Ar-Ge), İnovasyon

**OECD LEADERS AND TURKEY: IN TERMS OF THE RELATIONSHIP OF
RESEARCH AND DEVELOPMENT EXPENDITURES AND COUNTRY'S
DEVELOPMENT: A CASE STUDY**

ABSTRACT

Economic growth and development are primary goals of countries. The way of achieving this is to use and correctly develop growth dynamics, one of the macroeconomic variables. In this context, the research and development (R&D) activities come forward in the reflection of production factors' productivity on the production process. R&D expenditures are significant in increasing countries' development and competitiveness through the knowledge use in new designs. Economic development covers both economic growth, including quantitative increases and domestic technological advances, and qualitative factors, including increases in welfare, education, health, and scientific approach. The high efficiency achieved by the use of technology in production thanks to the expenditures made on R&D provides an increase in the gross domestic product in the economy.

Increased income because of this positive reflection paves the way for more R&D studies, strengthening dominance in global markets with its new products and innovations. This study compared the R&D works providing information about countries' economic, technological structures, and development levels. This study compared Turkey - one of the five OECD countries with the highest GDP growth rate - with South Korea and Israel and evaluated its position in R&D studies and its development. In this direction, R&D data, which is considered the most significant key to international competitive advantage and progression, were addressed. The indicators such as South Korea, Israel, and Turkey's R&D expenditure ratios to their Gross Domestic Product (GDP), the number of patents of these countries, the private sector's high-technology products share in R&D, and Turkey R&D expenditure shares by industries were examined in this study. As a result, it was observed that the policies implemented by South Korea and Israel in the development of R&D activities are private sector-oriented and supportive. It was determined that Turkey has not yet completed its current development at a sufficient level compared to these two countries but has improved over the last two years. By targeting further, Turkey needs to achieve progression to gain a competitive advantage on a large scale.

Keywords: Growth, Development, Research and Development (R&D), Innovation

**ФИЗИКА ЕСЕПТЕРІН ШЕШУДЕ ДИФФЕРЕНЦИАЛДЫҚ ТЕҢДЕУЛЕРДІ
ҚОЛДАНУ**

**П.Ғ. М., АҒА ОҚЫТУШЫ ҚАНИБАЙҚЫЗЫ ҚҰНДЫЗАЙ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ НАУКИ**

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қазақстан.
ӘОЖ 517(075.8)

Түйіндеме

Дифференциалдық теңдеулерді физика есептерін шешуде пайдалану

Дифференциалдық теңдеулер негізгі математикалық түсініктердің бірі болып саналады. Белгілі бір құбылысты зерттеу нәтижесінде алынатын дифференциалдық теңдеулерді сол құбылыстың дифференциалдық моделі деп атайды.

Дифференциалдық теңдеулер курсы жоғары оқу орнында білім алатын студенттердің белгілі бір математикалық мәдениетін қалыптастырады. Мақалада дифференциалдық теңдеулердің ғылыми теориялық, сонымен бірге математиканы оқытудағы практикалық және қолданбалылық бағытымен байланыстыру жайлы айтылған.

Аннотация

**Использование дифференциальных уравнений при решении
физических задач**

Дифференциальные уравнения являются одной из основных математических понятий. Дифференциальные уравнения, полученные в результате изучения определенного явления, называются дифференциальной моделью явления.

Курс дифференциальных уравнений создает определенную математическую культуру студентов, обучающихся в высшем учебном заведении. В статье рассматривается связь дифференциальных уравнений с теоретическими и практическими аспектами преподавания математики.

Abstract

The use of differential equations in solving physical problems

Differential equations are one of the basic mathematical concepts. Differential equations obtained as a result of studying a particular phenomenon are called the differential model of the phenomenon.

The course of differential equations creates a certain mathematical culture of students studying in a higher educational institution. The article deals with the connection of differential equations with theoretical and practical aspects of teaching mathematics .

Кілттік сөздер

Дифференциалдық теңдеулер, физикалық құбылыстар, қолданбалылық бағыт, дифференциалдық модель, практикада қолдану

Ключевые слова

Дифференциальные уравнения, физические явления, ориентация приложения, дифференциальная модель, применение на практике

Keywords

Differential equations, physical phenomena, application orientation, differential model, application in practice

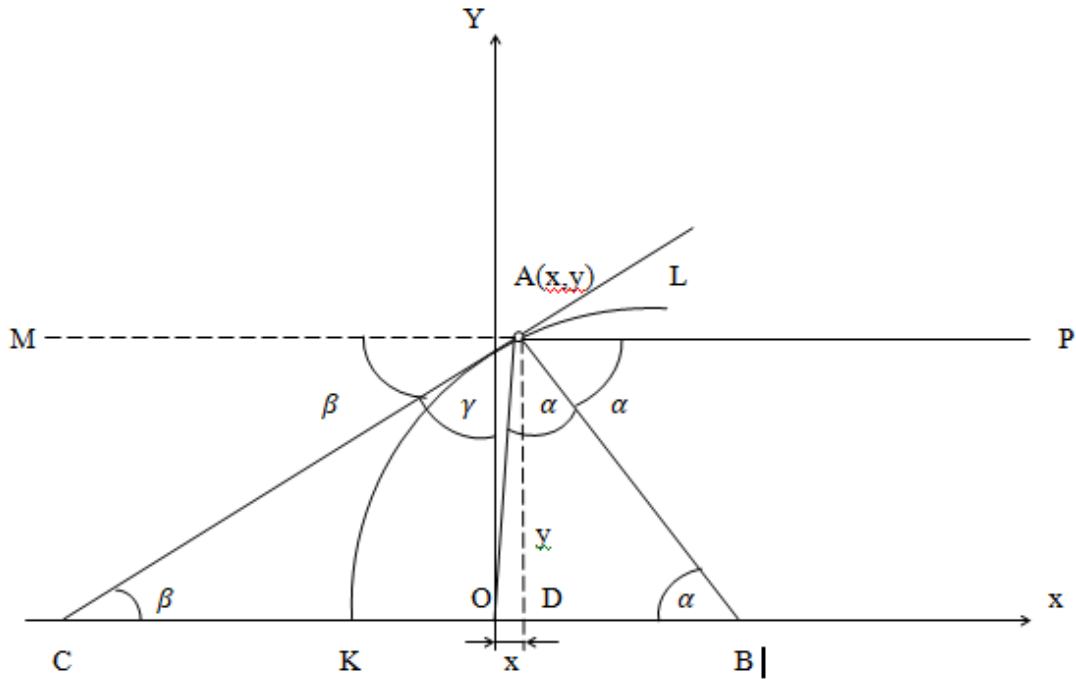
Дифференциалдық теңдеулер негізгі математикалық түсініктердің бірі болып саналады. Белгілі бір құбылысты зерттеу нәтижесінде алынатын дифференциалдық теңдеулерді сол құбылыстың дифференциалдық моделі деп атайды.

Дифференциалдық теңдеулер курсы жоғары оқу орнында білім алатын студенттердің белгілі бір математикалық мәдениетін қалыптастыруда, олардың ғылыми теориялық, сонымен бірге математиканы оқытудағы практикалық және қолданбалылық бағытымен байланыстыруда ерекше орын алады. Ал дифференциалдық теңдеулерді құруға келтірілетін есептер студенттерді математикалық модельдеуге дағдыландырады. Сондықтан ғылымның түрлі саласында қолданылатын дифференциалдық теңдеулерді құру арқылы студенттерді жалпы математика ғылымның мәдениетіне математика пәнінің физикамен, химиямен, биологиямен, экономикамен байланысын жете түсінуге, сонымен қатар логикалық пайымдаулар жасауға үйретеді.

Физика саласындағы есептерді дифференциалдық теңдеулер арқылы шешуді төмендегі мысалдар арқылы түсіндірейік.

Мысал-1: Бір нүктеден шығып, шағылғаннан кейін берілген бағытқа параллель болатын сәулелердің шағылу айнасының түрін анықтаңыздар.

Шешуі: Нүктені координатаның бас нүктесіне орналастырамыз, одан сәуле шығады да, айнаға шағылып, берілген бағытқа параллель болуы тиіс, бағыт ретінде, Ox осін алайық. A нүктесі айнада жататын нүкте, ал AP – шағылған сәулелердің бірі болсын. AQ қисығы – айна мен XOY жазықтығының қиылысу сызығы. Оптиканың белгілі заңдары бойынша түскен сәуле мен шағылған сәуле бетке нормаль болады және нормальмен тең бұрыш құрайды (түсу бұрышы мен шағылу бұрышы тең).

Сурет – 1. Сәулелердің шағылысу сызбасы

Сурет – 1 –дегі KL қисығына АВ нормаль $A(x, y)$ нүктесіне OA – түсетін сәуле, AP -шағылған сәуле. Сондықтан $\angle OAB = \angle BAP = \alpha$. OAB үшбұрышы тең бүйірлі. $OA=OB$. Төбесі A нүктесі болатын бұрыштардың барлығы MP -ге қарағанда бір бағытта орналасқан және олар 180° –қа тең. Сондықтан:

$$\alpha + \gamma = 90^\circ \text{ және } \alpha + \beta = 90^\circ.$$

Демек, $\alpha + \gamma = \alpha + \beta$, ал $\gamma = \beta$. Бұдан COA үшбұрышының тең бүйірлі, яғни $OC=OA$ екенін тұжырымдаймыз.

Егер қажетті қисықтың теңдеуі $y = f(x)$, онда $tg\beta = y'(x)$. Бірақ басқаша мына түрде жазуға болады. $tg\beta = \frac{y}{OC+OD} = \frac{y}{OA+OD}$. Бізге белгілі $OA = \sqrt{x^2 + y^2}$, ал $OD = x$, сонда

$$tg\beta = \frac{y}{\sqrt{x^2 + y^2} + x}$$

$tg\beta = y'$ орнына қойып, дифференциалды теңдеуін аламыз.

$$y' = \frac{y}{\sqrt{x^2 + y^2} + x}$$

x -ті rx , ал y -ті ry деп алмастырудан ештеңе өзгермейді. Өйткені олар біртекті болады. $y = ux$ алмастыруын қолданып, айнымалылары аразыратылған теңдеуін аламыз.

$$\frac{du}{dx} x = - \frac{u\sqrt{1+u^2}}{\sqrt{1+u^2} + 1}$$

айнымалыларды ажыратқаннан кейін,

$$\frac{\sqrt{1+u^2} + 1}{u\sqrt{1+u^2}} du = - \frac{dx}{x}$$

$\int \frac{du}{u\sqrt{1+u^2}}$ екенін ескере отырып, $u = \frac{1}{z}$ алмастыру арқылы есептеу ыңғайлы.

Осыдан $-\ln \frac{1+\sqrt{u^2+1}}{u}$ екені шығады.

Жауабы: $y^2 = C^2 + 2Cx$ - парабола, ендеше айналу параболоиды түрінде болуы тиіс.

Мысал-2: (тізбекті сызық туралы есеп)

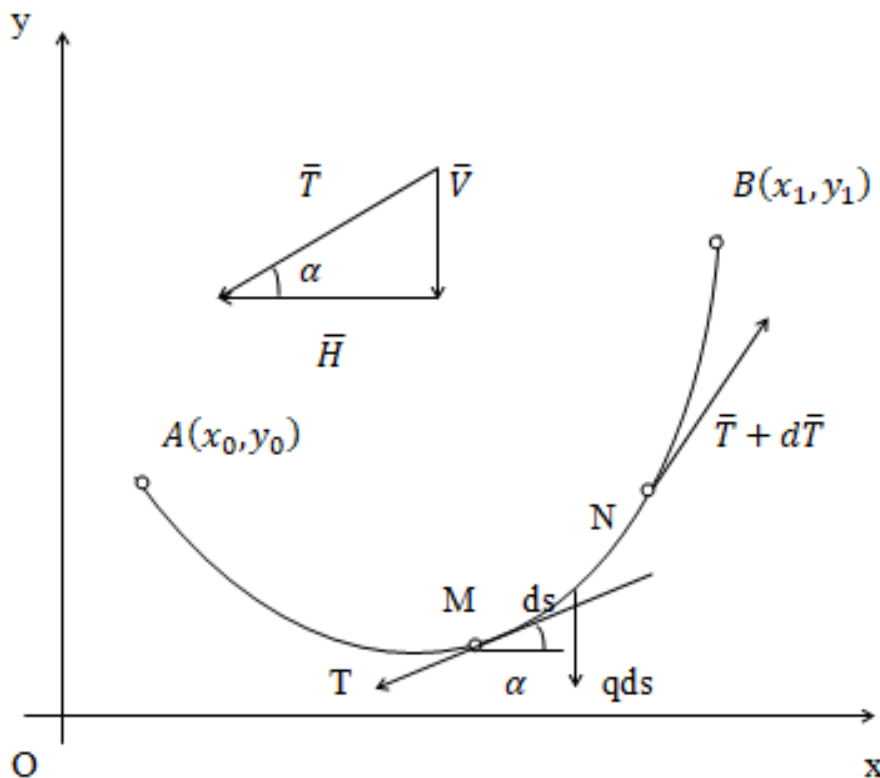
Ұштары $A(x_0, y_0)$ және $B(x_1, y_1)$ нүктелерімен бекітілген, жұмсақ созылмайтын жіп орналасады, салмақ күші жіп ұзындығы бойына бірқалыпты әсер етеді, онда салмақтың әсері ұзындықтың g бір өлшемді болатын қисықтың теңдеуін тап.

Шешуі: Қисықтағы доғаның элементін $MN = ds$ деп аламыз. Оған мынадай күштер әсер етеді. $\bar{T}$ M – нүктесінде керілу күші, $\bar{T} + d\bar{T}$ N -нүктесінде керілу күші және ауырлық күші $\bar{q}$ -ке тең. Тепе –теңдік шарты бойынша координат осіндегі күштердің проекция суммасы 0-ге тең болуы қажет. Ох осіндегі барлық күштердің проекция суммасы: $\sum X = -T_x + (T + dT)_x = 0$ (Ох осіндегі күштің проекциясы $\sum X = -T_x + T_x + (dT)_x = 0 \bar{q}dS$ 0-ге тең.)

$dT_x = 0$ (1) ОУ осіндегі барлық күштердің проекция суммасы

$\sum Y = -T_y + (T + dT)_y - qdS = 0$ $\sum Y = -T_y + T_y + (dT)_y - qdS = 0$
бұдан

$$dT_y - qdS = 0 \quad (2)$$

Сурет – 2. Жіпке әсер етуші күштердің проекциялары

Ыңғайлы болу үшін горизонталь проекцияны T_x – тың керілуін H арқылы белгілейік, ал оның вертикаль проекциясы T_y –ті V арқылы белгілейік. Онда (1) және (2)-нің тепе-теңдік теңдеуін былай жазамыз:

$$dH = 0;$$

$$dV - qdS = 0 \quad (3)$$

$dH = 0$ – ден $H = const$ екені шығады, яғни жіптің көлденең проекциясы тұрақты шама. Жанаманың M нүктесінде Ox осімен жасайтын бұрышын α деп белгілейік. Екінші теңдеу (3) – ке былай айналдырамыз:

$$\frac{V}{H} = tg\alpha = y';$$

$$V = Hy'$$

$$dV = d(Hy') = Hy'dx$$

(H ұзындығы тұрақты секілді дифференциал таңбасының алдына шығарылады). Доғаның дифференциалы $ds = \sqrt{1 + y'^2} dx$ және ds белгілерін екінші теңдеу (3)-ке қойып,

$$Hy'' dx = q \sqrt{1 + y'^2} dx$$

Соңғы сызықтық дифференциалдық теңдеуді мына түрде жазу қажетті:

$$\frac{d^2y}{dx^2} = \frac{q}{H} \sqrt{1 + \left(\frac{dy}{dx}\right)^2} \quad (4)$$

$\frac{q}{H} = a$ деп белгілеп $\frac{dy}{dx} = p(x)$ алмастыруын енгіземіз.

Сонда,

$$\frac{d^2y}{dx^2} = \frac{dp}{dx}$$

және (4) теңдеуі мына түрде болады:

$$\frac{dp}{dx} = a \sqrt{1 + p^2}$$

Бұл теңдеу айнымалылары ажыратылатын теңдеу. Айнымалылары ажыратылғаннан кейін $\frac{dp}{\sqrt{1+p^2}} = a dx$ аламыз.

Осы теңдеуді интегралдап,

$$\ln(p + \sqrt{1 + p^2}) = ax + C_1$$

Бұдан,

$$p + \sqrt{1 + p^2} = e^{ax+C_1} \quad (5)$$

(5) - тен p анықтау қажет. Бұны былай орындаған ыңғайлы, (5) – нің екі жағын да $p - \sqrt{1 + p^2}$ – қа көбейтеміз.

$$(p + \sqrt{1 + p^2})(p - \sqrt{1 + p^2}) = e^{ax+C_1}(p - \sqrt{1 + p^2}),$$

немесе

$$-1 = e^{ax+C_1}(p - \sqrt{1 + p^2})$$

Бұдан, теңдіктің екі жағын да $e^{-(ax+C_1)}$ – ге көбейтіп:

$$p - \sqrt{1 + p^2} = -e^{-(ax+C_1)} \quad (6)$$

аламыз. (5) пен (6) –ны мүшелеп қосамыз.

$$2p = e^{ax+C_1} - e^{-(ax+C_1)} \text{ ал } p = \frac{1}{2}(e^{ax+C_1} - e^{-(ax+C_1)})$$

Соңғы теңдіктің оң жақ бөлігі

$$sh(ax + C_1), \text{ ал } p = \frac{dy}{dx}.$$

Сондықтан соңғы теңдік былай жазылады:

$$\frac{dy}{dx} = sh(ax + C_1) \text{ немесе } dy = sh(ax + C_1)dx$$

Интегралдап, $y = \frac{1}{a}ch(ax + C_1) + C_2$ (7) аламыз. (7)-ні мына түрде қайта жазамыз:

$$y - C_2 = \frac{1}{a}cha\left(x + \frac{C_1}{a}\right) \quad (8)$$

және координатаның бас нүктесін мына нүктеге көшіреміз $\left(-\frac{C_1}{a}; C_2\right)$, ал қисықтағы жаңа координатасының нүктесін жоғарыдағыдай x және y деп белгілейміз. (7) теңдігі мына түрде жазылады.

$$y = \frac{1}{a}chax$$

Бұл тізбекті сызықтың теңдеуі. Сонда ізделінді қисығымыз – тізбекті сызық екендігі шығады.

Сонымен, дифференциалдық теңдеулер негізіндегі математикалық әдістер мен модельдер арқылы физикалық есептерді шешуге тиімді пайдалануға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Амелькин В.В. Дифференциальные уравнения в приложениях. Москва «Наука» 1987г., 217с.
2. Турбаев Б.Е., Ибраева А.А., Айгараев Б.К. Применение дифференциальных уравнений Application of differential equations, Кызылорда «Қызылорда Қанағаты», 2016 г., 282с.

**МЕТОДИКИ ТА СТРАТЕГІЇ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК
ІНОЗЕМНОЇ**

Klymenko Tetiana (Клименко Тетяна)

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department
of Translation and Linguistic Training of Foreigners,
Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

У тезах в загальному вигляді розглянуто проблеми, пов'язані з навчанням українській мові студентів-іноземців.

На даному етапі розвитку методик навчання мовам все частіше використовуються різні стратегії, які представляють собою свідому розумову діяльність, і спрямовані на досягнення необхідного рівня володіння мовою.

Дослідник Д. Рубін виділяє стратегії навчання мови або стратегії навчання, і стратегії використання мови або комунікативні стратегії, соціальні стратегії і емоційні. Стратегії навчання включають у себе когнітивні стратегії – запам'ятовування та маніпулювання структурами вивчається, та метакогнітивні – управління, спостереження, планування, виявлення пріоритетів, постановка цілей і самоконтроль. В цілому стратегії навчання застосовуються при базовій підготовці.

Комунікативні стратегії спрямовані на участь у акті комунікації, в розумінні співрозмовника. До емоційних стратегій відноситься спостереження за емоційними реакціями студентів при навчанні, зниження рівня занепокоєння. Соціальні стратегії спрямовані на підвищення мотивації до вивчення мови, на співпрацю та роботу в команді, прагнення спілкуватися з носіями мови. Основне завдання комунікативних, емоційних і соціальних стратегій полягає в тому, щоб зробити розглянутий мовної матеріал затребуваним.

У сучасних методиках навчання мові названі стратегії використовуються для розвитку комунікативних (мовних) і когнітивних (розумових) компетенцій студентів. Досить популярним є комунікативно-когнітивний підхід до процесу навчання мови.

Комунікативно-когнітивний підхід передбачає особистісно-орієнтоване навчання, індивідуалізовані методи, прийоми, техніки та стратегії навчання. Комунікативно-когнітивна компетенція апелює до комунікативної та когнітивної парадигм наукового знання. Комунікативна компетенція спрямована на оволодіння мовною діяльністю, а сам процес навчання заснований на моделюванні основних принципів спілкування, до яких, на думку Є. Пассова, відносяться: особистісний характер комунікативної діяльності суб'єкта спілкування; взаємини і взаємодія мовних партнерів; ситуації як форми функціонування спілкування; змістовна основа процесу спілкування; система мовних засобів, засвоєння яких

забезпечило б комунікативну діяльність в ситуаціях спілкування; функціональний характер мовних засобів; евристичність навчання [5].

Когнітивна компетенція пов'язана з когницією. Існує безліч визначень поняття когниція. Так, В. Дем'янков визначає її як «предзнання», різновид розумових операцій, які обслуговують сприйняття (зокрема, обробку) і продукування як знань, так і мовних виразів для цих знань» [1, р. 9]. Дослідник розрізняє когницію – інтуїтивний процес і пізнання – сферу розуму.

О. Кубрякова відносить до когниції «просте спостереження за навколишнім і переробку інформації, що надходить до людини або ззовні, або вже реінтерпретіруємою людиною» [3, р. 53].

Формування когнітивних навичок передбачає наступні стадії:

- 1) початкову, або когнітивну стадію (має місце усвідомлення та розуміння мовленнєвого-розумового завдання);
- 2) проміжну, або асоціативну стадію (використовуються прийоми, що забезпечують швидкість здійснення мовленнєвої дії);
- 3) найвищу, або незалежну стадію (автоматизуються правильні відповіді, підвищується швидкість і безпомилковість виконання дій) [2, с. 86].

Навчання мові в рамках комунікативно-когнітивного підходу передбачає формування у студентів лінгвістичного простору, пов'язаного з розвитком мовної особистості та структуруванням картини світу, що досягається в процесі розв'язання мовних і мовленнєвих проблемних завдань. Мова – це форма існування думки, а мовлення – засіб передачі думки. Сам підхід комунікативно-когнітивного напрямку до викладання мови передбачає розвиток мовленнєво-розумової діяльності студентів.

Мислення не існує поза мовою і являє собою «соціально обумовлений, нерозривно пов'язаний з мовленням психічний процес пошуку і відкриття істотно нового, опосередкованого й узагальненого відображення дійсності в ході її аналізу і синтезу» [4]. Виходячи з визначення можна сказати, що мислення володіє такими важливими функціями як пізнавальна (відображення світу та самовідображення), яка нерозривно пов'язана з мовною (комунікативна). Комунікативно-когнітивний підхід враховує ці функції мислення: в процесі пізнавальної діяльності студенти дізнаються нову інформацію і за допомогою різних завдань засвоюють її; для розвитку комунікативної діяльності студенти вирішують мовні завдання, розвиваючи монологічні, діалогічні здатності. У процесі розвитку комунікативної діяльності задіяна також і пізнавальна функція мислення, тому що одночасно обдумується підбір лексичних одиниць і граматичних конструкцій.

При роботі з групою студентів-іноземців рідко можна побачити однорідність здібностей і знань, це навіть не пов'язано з національною належністю та рідною мовою, скоріше з мотивацією і працездатністю студентів у процесі навчання. Засвоєння, а в подальшому застосування матеріалу в повсякденному житті багато в чому залежить від того, який обсяг матеріалу студент запам'ятає.

Робота пам'яті пов'язана з роботою наших шести органів відчуттів: зір, слух, смак, нюх, дотик, робота вестибулярного апарату. Деякі дослідники стверджують, що ми можемо запам'ятати слово, якщо зустрінемо його шість разів у різних контекстах. За часом збереження інформації виділяють оперативну, короткотермінову і довготермінову пам'ять. Згідно теорії американського психолога Джорджа Міллера пам'ять людини може утримувати одночасно 7 ± 2 інформації впродовж 30 секунд. За способом запам'ятовування пам'ять розподіляється на активну та пасивну. Активне запам'ятовування спрацьовує кожного разу, коли людина намагається усвідомлено запам'ятати факти реальності.

Запам'ятовування є керованим процесом і розподіляється на етапи, такі як винесення змістовних одиниць, структурування та повторення. Міцність запам'ятовування залежить від повторення.

Викладач має змогу керувати всіма трьома етапами. Студенти повинні також самостійно повторювати матеріал за допомогою домашніх завдань, у яких врахований рівень вивчення мови.

Повторення займає важливу роль у процесі навчання разом з використанням мнемонічних технік. Таким чином запам'ятовування перетворюється на керований і більш результативний процес, в якому задіяна активна довготермінова пам'ять, тим самим використання різних матеріалів доводиться до автоматизму. Одним з підходів до кращого запам'ятовування матеріалу є використання мнемонічних технік.

Подальші перспективи дослідження лежать в детальному розгляді всього інструментарію комунікативно-когнітивного підходу до вивчення мови як іноземної, а також у детальному лінгвометодичному описі різномовного мовного матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дем'янков В. З. (2005) Когниция и понимание текста [Электронный ресурс] Вопросы когнитивной лингвистики. Москва: Институт языкознания. Тамбов: Тамбовский гос. университет им. Г. Р. Державина. № 3: 5–10. Режим доступа: <http://www.infolex.ru/CogTeD.html>
2. Когнитивная психология (2003) Х. Гейвин. Санкт-Петербург: Питер. 272.
3. Краткий словарь когнитивных терминов (1996) Москва: Филол. фак-т МГУ им. М. В. Ломоносова: 468. 6

4. Мышление. Общая характеристика мышления [Электронный ресурс] – Режим доступа:
http://psinovo.ru/referati_po_psichologii_i_pedagogike/mishlenie_obschaya_charakteristika_mishleniya.html
5. Пассов Е. И. (1991) Коммуникативный метод обучения иному язычному говорению. Москва: Просвещение: 222.

**ЧУТТЄВО-РАЦІОНАЛІСТИЧНІ МЕТОДИ ЗБОРУ ІНФОРМАЦІЇ.
СПОСТЕРЕЖЕННЯ**

Оксана Косюк

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ORCID ID:0000-0001-8093-1961

У криміналістиці, як і в журналістиці та масовій комунікації, існують універсальні й фахові завдання. Загальнонаукові методи тут поєднують чуттєве, раціональне, емпіричне. Чуттєво-раціоналістичними вважають спостереження, опис, порівняння, експеримент, моделювання [2, с. 43].

Процес дослідження в обох сферах починається зі спостереження, вимірювання та опису. Спостереження – найдавніший та найбільш універсальний метод збору інформації. Він, вочевидь, ніколи не започатковувався як окрема категорія діяльності, бо завжди був притаманний людині. Кожен із нас, якщо він не позбавлений зору, – щось споглядає. І цей процес абсолютно не залежить від бажань. Він швидше – запорука адекватної орієнтації у просторі. Однак не всі люди однаково спостережливі. І не кожен бачить одне і те ж (відмінність може бути навіть у розрізненнях кольорів та ракурсах).

Спостереження використовують не лише в юридичній та медійній площинах. Воно – необхідний складник творчої, наукової та будь-якої іншої діяльності. Однак частота його використання журналістами може конкурувати хіба що із подібними застосуваннями у роботі карного розшуку. До того ж криміналісти й журналісти керуються дуже подібними критеріями й поділяють спостереження на чотири категорії: відкрите, закрите, включене, невключене. Зазначені різновиди поєднуються бінарно: відкрите невключене та приховане включене [1, с. 317].

Відкрите (усі знають, що ведеться спостереження) невключене (ніхто не сприймає спостерігача як представника своєї спільноти) спостереження відбуваються навіть тоді, коли ми їх не плануємо, бо ніхто не ходить із заплюшеними очима й змушений споглядати довколишній світ. Однак, не плануючи розглядати та придивлятися, ми опускаємо важливі деталі та належно не фіксуємо дані. Заплановане відкрите

невключене спостереження особливо ефективно, коли об'єкт споглядання загальнодоступний та нескладний.

Приховане (відоме якомога меншій кількості людей) включене (проводиться начебто членом спільноти) спостереження (іншими словами – шпіонаж) кардинально інші й ближчі до експерименту. Їх застосовують до непрозорих, фальсифікованих та важкодоступних об'єктів. Отже, перед тим, як задіювати метод, варто ознайомитися із законодавством. Для журналістів воно, як правило, гнучкіше, тому спостереження такого типу об'єднують зусилля криміналістів та медійників. Ефективно, коли спостерігач-журналіст на певний час стає частиною досліджуваного об'єкта, а професійний детектив підстраховує його та аналізує факти.

У сучасних реаліях реалізація програми спостереження має розпочинатися з окреслення мети, яка автоматично звужує ракурс, дозволяє визначитись із завданнями, сформулювати гіпотезу, з'ясувати спосіб спостереження, фрагментувати об'єкт та, у разі потреби, підібрати необхідну техніку. Оскільки спершу застосовуються лише очі, а згодом складніші прилади, у юриспруденції розрізняють просте й кваліфіковане (із застосуванням технічних засобів), пряме (очима слідчого) й опосередковане (через інших осіб) спостереження. Кваліфіковане спостереження дає доволі точну загальну картину злочину. Опосередковане, навпаки, дуже часто містить хиби та високу долю суб'єктивізму. Із зрозумілих причин, журналісти кваліфікованих спостережень не проводять, а замовляють їх фахівцям.

Об'єкти юридичних та журналістських спостережень теж відрізняються. Для криміналістів це – елементи матеріального світу: сліди, документи, предмети; люди, ознаки зовнішності, прояви характеру; дії. Журналісти ознак зовнішності не опрацьовують, оскільки то дуже складні реалії, і не використовують послуг психоаналітиків та фізіономістів – така інформація неточна й не для загалу. Аналіз слідів теж не компетенція мас-медіа. Все інше можуть спостерігати представники обох професій, хоча медійникам слід вдосконалити застосування методу, враховуючи сучасні технології й рівняючись на партнерів із юридичною освітою, у яких більше досвіду, ресурсів та законодавчих можливостей, однак менше свободи висловлювань й оприлюднень.

Незважаючи на те, що спостереження – найпростіший метод збору інформації, він також і найбільш поширений, оскільки є органічною частиною порівняння, експерименту, вимірювання, вивчення джерел.

1. Михайлин І. Л. Основи Журналістики. К. : Центр учбової літератури, 2011. 496 с.
2. Пясковський В. В., Черноус Ю. М., Іщенко А. В., Алексєєв. О. О. та ін. Криміналістика. К. : Центр учбової літератури, 2015. 376 с.

**ДОСТУПНОСТЬ ПСИХОСОЦИАЛЬНЫХ УСЛУГ В ПРОЦЕССЕ
СПОРНОГО СУДЕБНОГО РАЗВОДА**

Нино Китошвили,
Ассистент-Профессора Тбилисского Открытого Университета,
Приглашенный лектор в Кавказском Университете и Национальном
Университете Грузии,
Аспирант прикладной социальной психологии в Тбилисском Государственном
Университете имени Иване Джавахишвили
Екатерина Пирцхалава,
Ассоциированный Профессор Тбилисского Государственного Университета
имени Иване Джавахишвили

Резюме

Семья, играет большую роль в социализации человека и его формировании, как полноценного члена общества. Спорный развод влияет на членов семьи и по-разному отображается на каждом из них, особенно, на детях. Развод значительный стрессовый фактор для всей семьи и процесс развода это фактор риска ухудшения психологического состояния и благополучие ребенка. Чтобы преодолеть стресс спорного развода в бракоразводном процессе суда Грузии было создано ряд поддерживающих психологических услуг, которые играют важную роль в снижении стресса, вызванного спорным разводом. Целью данной работы являлось исследовать доступность и эффективность психосоциальных услуг для членов семьи в процессе спорного развода суда Грузии, в особенности детей. Била проанализированы разные документы, которые являются свидетельством об использовании психосоциальных услуг, предпосылках для включения в услуги и эффективности их применения. Исследования показало, что суд Грузии данных о применении, предпосылках и эффективности психосоциальных услуг в бракоразводном процессе, не регистрирует. Так как ученые считают, эффективность поддерживаемых психосоциальных услуг в спорном судебном процессе значительно снижает риск проявления негативных эффектов этого процесса, неучет выше перечисленных данных ставит под вопрос доступность, эффективность психосоциальных услуг и в результате, негативно влияет на благополучие ребенка.

**Ключевые слова: Судебный Развод, Психосоциальные услуги, Благополучие
детей.**

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СРЕДСТВ И СПОСОБОВ
МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ**

Утепбергенова Зинакул Дуйсенбаевна

кандидат педагогических наук, ст. преподаватель
Казахский государственный женский педагогический университет
Кафедра теоретической и практической психологии. (Казахстан)

Бапаева Мариям Курмангалиевна

кандидат психологических наук, профессор
Казахский государственный женский педагогический университет
Кафедра теоретической и практической психологии. (Казахстан)

***Аннотация.** В статье рассматривается вопрос о развитии мышления ребенка, также излагается экспериментальное исследование авторов посвящённое изучению двух форм мышления – наглядно-действенного и наглядно – образного мышления. Эти формы играют существенную роль в создании предпосылок понятийного мышления. Но это одна сторона дела. Другая, не менее важная сторона заключается в том, что наглядно- действенное и наглядно- образное мышление выполняют свои специфические функции в общем процессе умственного развития детей и в связи с этим обстоятельством имеют особое, непреходящее значения для формирования ряда способностей, развивающихся на протяжении всей жизни человека.*

***Ключевые слова.** мышление, – наглядно-действенного и наглядно – образного мышления, умственное развитие,*

В настоящее время в связи с новыми задачами, выдвинутыми обществом перед системой образования, особую актуальность приобретает проблема умственного воспитания детей дошкольного возраста. Один из главных вопросов умственного воспитания – вопрос о развитии мышления.

Разработка проблем детской психологии, и в частности развития мышления, осуществлялась учеными в русле основных направлений психологической науки, на философской основе. Глубокая теоретическая разработка коренных вопросов психологии обусловила успехи в развитии детской психологии, в том числе в исследовании познавательных процессов детей. Это обстоятельство побуждает нас кратко остановиться на анализе некоторых принципиальных положений общей психологии и рассмотреть интересующую нас проблему в более широком контексте.

Умственное развития ребенка, развития его мышления необходимо рассматривать в контексте общего развития личности ребенка – формирования новых видов деятельности, новых мотивов поведения.

В дошкольном детстве наблюдается значительное расширение и углубление содержания мыслительной деятельности детей. В процессе повседневной жизни, общение с взрослыми, обучения на занятиях в детском саду перед детьми раскрываются новые стороны действительности, новые аспекты познания уже знакомых объектов. В среднем и старшем дошкольном возрасте объектом активной мыслительной деятельности детей становятся как различного рода связи между отдельными параметрами, свойствами предметов, так и меж предметные связи и зависимости.

Интенсивно идет освоение других механических зависимостей, например, зависимости длины пробега шара от высоты горки, с которой его спускает ребенок, зависимости скорости движения предмета от трения и т.д. В ряде исследований

показано, что у детей старшего дошкольного возраста без особого труда можно сформировать понимание общих биологических зависимостей, например зависимости внешнего строения животных от условия их существования, зависимости развития растения от наличия влаги и тепла и т.д.[1].

Таким образом, предметное содержание мыслительной деятельности детей дошкольного возраста приобретает значительную широту. В качестве такого содержания выступают предметы и явления как целостные образования, отдельные свойства, параметры, стороны вещей: различные внутри предметные связи и зависимости, изменение и развитие предметов и явлений и т.д.

Специфика детского мышления выступает отчетливое, когда мы рассматриваем его с точки зрения уже развитых форм в аспекте основных признаков, которые даны в определении мышления как психического процесса, составляющего высшую ступень человеческого познания. Мышление определяется как опосредствованное и обобщенное отражение действительности, дающее знание о существенных свойствах, связях и отношениях реального мира. Данное определение относится к любым формам мышления.

Рассмотрим несколько подробнее такой важный признак мышления, как опосредствованное отражение действительности, и проанализируем его применительно к детям дошкольного возраста.

Психическое, в том числе и умственное, развитие ребенка выступает как процесс, имеющий конкретно-историческую и социальную природу. Все основные этапы этого развития обусловлены особенностями передачи общественного опыта.

Это основное положение психологии дает правильную ориентацию в проблеме взаимодействия биологических и социальных факторов в процессе развития индивида.

В зарубежной психологии по данной проблеме ведутся острые дискуссии двух противоположных направлений. Одно из этих направлений характеризуется тенденцией рассматривать психическое развитие как результат созревания нервной системы и всего организма в целом [А.Гезелл...].

Другие психологи рассматривают процесс психического развития как результат воздействия окружающей среды (Г. Спенсер, Т.Р. Рибо). Это линия исследований нашла продолжение в современных бихевиористических концепциях (У. Хантер).

В теории, разработанной одним из ведущих представителей гештальтпсихологии – К.Коффкой, различаются две формы развития: развития как рост и созревание и развитие как обучение. Но, выделив данные формы, автор не сумел их увязать между собой. Возникновение новых психологических структур ему не удалось объяснить исходя из обучения.

В настоящее время в зарубежной психологии все активнее пробивают себе дорогу теории, опирающиеся в процессе анализа психического развития ребенка на понятие социализации. В этих теориях признается определяющая роль общественной среды в умственном развитии детей. Однако, это казалось бы, прогрессивная тенденция существенно обедняется тем, что понятие «социализация» трактуется или неверно, или слишком упрощенно. Так, неопределенности рассматривают социализацию как процесс вытеснения натуральных форм поведения ребенка общественными.

Ряд авторов значительно сужают в своих концепциях понятие общественной среды до отдельных небольших групп. В качестве таких групп выступает семья, школа и т.д. В данных теориях не учитывается, что, сами эти группы входящие в них отдельные лица являются проводниками основных форм общественного опыта.

Общая концепция развития, сложившаяся в современной зарубежной психологии, наложила глубокий отпечаток на понимание развития мышления. К. Буллер, У. Стерн, Ж. Пиаже и другие, характерные для понимания путей развития мышления у ряда

крупных исследователей детского мышления - сочетание идеализма в объяснении природы мышления с биологией в понимании «движущих сил» его развития.

В развитии мышления существует ряд формальных структур, которые кажутся независимыми от содержания, и по мере роста ребенка они сменяют друг друга. Их последовательность предопределена биологическими законами полового созревания. По мере того как ребенок усваивает определенный познавательный контент, ценность обучения напрасно снижается. Развитие мышления рассматривается как «спонтанный» процесс, только как продукт органической зрелости [2].

Подобные мнения определяют концепцию К.Бюлера. Развитие представлений ребенка о нем полностью определяется биологической зрелостью организма. Понимание самого мышления становится явно идеалистическим. Как и Штерн, К.Бюлер подчеркивает роль речи и речи в развитии мышления и продвигает априорные категории.

Особого внимания и анализа требует очень популярная концепция детского мышления, данная Ж. Пиаже. Пиаже определяет мыслительные способности ребенка 11–12 лет как синкретические. В то же время синкретизм, по крайней мере, в его ранних крупных работах, представлен как единая универсальная структура, охватывающая все области психики ребенка.

Рассмотрим средства и способы мыслительной деятельности детей, общие для различных её форм.

В наших исследованиях у детей формировали умение устанавливать функциональные связи и отношения, применяя различные средства. В качестве первой группы таких средств использовались определенные формы направленных преобразований познаваемых объектов. Так, детей обучали последовательно, шаг за шагом, изменяя пространственное положение одного объекта, наблюдать за соответствующими изменениями другого объекта, связанного с первым механической связью. Выполняя такого рода преобразования и анализируя их результаты, дети устанавливали простые механические связи между объектами (или частями объектов) и использовали их при решении практических задач. Остановимся на этом вопросе более подробно.

Практические преобразования можно рассматривать как одно из универсальных средств обнаружения, скрытых (внутренних) связей вещей. В процессе преобразования предмета последний выступает перед ребенком своими различными сторонами, давая пищу мыслительному процессу. В.В. Давыдов отмечает, что практические действия, целесообразно преобразующие деятельность, позволяют выявить ее скрытые существенные свойства и связи.

Преобразования, используемые для обнаружения скрытых свойств и связей вещей, очень многообразны. Мы рассмотрим лишь те из них, которое часто используется дошкольниками в процессе познания различных предметов и явлений:

а) морфологические преобразования объектов, в процессе которых обнаруживаются их скрытые стороны, части, выявляются статические связи отдельных частей;

б) функциональные преобразования объектов (или их частей), в процессе которых вскрываются их функциональные связи. Эти преобразования позволяют детям познавать объекты в их динамическом взаимодействии [3].

В процессе преобразований первого вида предмет расчленяется: изымаются те его части, которые затрудняют восприятие других частей (сторон). Такие преобразования могут быть различной сложности – от очень простых до многоэтапных, осуществляющихся в определенной последовательности. Как правило, при этом происходит реальное расчленение предмета или его деформация. Дети младшего и среднего дошкольного возраста часто пытаются расчленить предмет (с целью познания

его внутреннего содержания), не учитывая связей частей. Это иногда приводит к поломке предмета. У детей старшего дошкольного возраста возникают более сложные формы таких преобразований – они расчленяют предмет в соответствии с его основными частями (учитывая строение этого предмета). Такой способ расчленения является основой формирования умений вновь собирать отдельные части в единое целое. Старшие дошкольники могут использовать в этом процессе простые орудия (отвертку, молоток и др.).

Первый вид преобразований имеет существенное значение в основном для развития наглядно-действенного мышления. На определенном этапе развития дети могут осуществлять такие преобразования в мысленном плане.

Второй вид преобразований характеризуется направленностью на выявление функциональных связей и зависимостей между объектами (или между частями объекта). Например, в качестве таких связей могут выступать механические связи. Так, перемещения в пространстве одного объекта вызывают определенные, строго обусловленные перемещения другого объекта. Ребенок, преобразуя пространственное положение первого объекта, сопоставляет его с одновременным изменением пространственного положения другого объекта и устанавливает функциональную зависимость между ними.

Исследования проведенные с детьми раннего и дошкольного возраста, свидетельствуют о том, что в начале у них формируется умение устанавливать глобальные, недифференцированные связи между объектами. Это происходит в процессе поисковой деятельности, носящей характер своеобразного экспериментирования. Так, в нашем исследовании детям в возрасте от 1 года до 1 года 6 мес. предлагали ящик удлиненной формы, на одном конце которого находился подвижный стержень, а на другом – отверстие. При нажиме на стержень из отверстия появлялся красный колпачок. Вначале внимание ребенка привлекало возвышающееся над поверхностью ящика стержень, и он начинал действовать с ним. Первые нажимы на стержень ребенок производил, не замечая появляющегося из отверстия колпачка – все его внимания было направлено на оперирование стержнем. Но после того как он замечал движение колпачка, характер его деятельности существенно изменялся. У большинства детей это изменение состояло в следующем – они, глядя на появившийся колпачок, начинали варьировать нажимы по темпу и амплитуде то ускоряли их, то замедляли, то усиливали, то ослабляли. Ребенок как бы убеждался, что изменение одного объекта ведет к изменению другого объекта. Такое своеобразное экспериментирование выступало как средство, с помощью которого он устанавливал связь между данными объектами.

С возрастом у детей появляются более развитые формы преобразований объектов, в процессе которых они обнаруживают достаточно сложные функциональные связи. В трудах Е.Е. Лысенко дети должны были установить связь между различными пространственными положениями игрушек, находящихся на синхронно вращающихся дисках[5]. Важно подчеркнуть, что у детей, показавших высокий уровень выполнения данных заданий, в начале эксперимента наблюдалась тенденция к четкому, пошаговому характеру преобразований, которые состояли в том, что они последовательно поворачивали один из дисков на 90° (или 180°) и, сделав остановку, сопоставляли изменившееся положение игрушек на обоих дисках. Таким способом дети устанавливали связь между основными фазами, в которых оказывались игрушки. Представление о данной связи затем использовалось детьми при решении практических задач.

Другую группу средств, применяемых детьми для анализа функциональных связей между явлениями, составили различного рода модели, воспроизводящие связи реальных объектов. В нашем исследовании были использованы схематические изображения связей объектов, а также их физические модели. Полученные результаты

свидетельствует о том, что эффективность той или иной формы моделирования зависела от того, на каком этапе обучения она использовалась. Так, обнаружения механической связи двух объектов наиболее эффективными оказались функционирующие физические модели, воспроизводящие в упрощенной форме связь этих объектов. Их преимущество по сравнению со схемами, рисунками заключалось в том, что дети могли реально оперировать ими, воспроизводя при этом скрытые свойства оригинала. Для фиксации уже выделенных связей наиболее пригодными оказались их схематические изображения.

В данной статье мы опирались на основные положения психологии о неразрывной связи мышления и речи. Однако развитие мышления не тождественно процессу развития речи. Каждая из этих линий требует своих специфических методов исследования.

В нашей работе главный акцент сделан на развитие мышления дошкольников, а именно таких его форм, в которых существенное значения имеют не рассуждения и умозаключения, а действие по преобразованию ситуации и оперирование наглядными образами. Поэтому в эксперименте были использованы такие способы организации познавательной деятельности детей, которые без развернутого речевого разъяснения способствовали формированию представлений о существенных связях ситуации. Конечно, речь взрослого сопровождала демонстрацию тех или иных объектов, но она не несла специальной объяснительной функции.

Использованные литературы:

1. Берк, Л.Е. Развитие ребенка / Л.Е. Берк. - М.: Питер, 2015. - 331 с.
2. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: Питер Ком, 1999. 720 с.: (Серия «Мастера психологии»). 1999 г.
3. <https://www.maam.ru/detskijasad/spisok-literatury-i-biblioteka-pedagoga-psihologa.h>
4. Урунтаева Г.А. Афонькина Ю.А. Практикум по детской психологии М.: Просвещение: Владос, 1995.

SOCIO-ECONOMIC-ECOLOGICAL CONTRADICTIONS IN MAKING RATIONAL ENERGY EFFICIENT DECISIONS

Ziabina Yevheniia

Department of Marketing, Sumy State University, Ukraine

The paper summarizes the main socio-economic and environmental contradictions in making rational energy efficient decisions, which further affect the formation and development of a carbon-neutral model of the national economy. The urgency of solving this scientific problem is that today global trends in climate change, increasing greenhouse gas emissions etc., require rapid transformation of all sectors of the national economy and accordingly, the adoption of rational energy efficiency decisions. Systematization of scientific research has revealed a growing interest in the impact of social, economic, energy and environmental factors as stimulants and disincentives on the level of energy efficiency of the national economy. Thus, scientists from many countries around the world have begun to actively explore ways to optimize socio-economic and environmental contradictions in making rational energy efficient decisions. Accordingly, today, the formation of rational energy efficiency solutions is one of the strategic aspects of the development of a carbon-neutral model of the national economy. The main purpose of the study is to identify key environmental, social and economic factors that affect the level of energy efficiency of the national economy. To achieve the goal of the study, the authors conducted a correlation-regression analysis of socio-ecological and economic indicators to identify the impact of the studied factors on the process of making rational energy efficient decisions. The analysis allowed to study more than thirty social, environmental and economic indicators, their impact on the process of making rational energy efficient decisions and to draw attention to problematic issues related to the development of energy efficiency of the national economy in the process of decarbonization of the national economy. Thus, a number of recommendations were developed for further harmonization of socio-economic and environmental contradictions in the formation of rational energy efficiency solutions and tools to improve the energy efficiency of the national economy.

Keywords: socio-economic and environmental contradictions, carbon-neutral economy, energy efficient solutions, national economy.

Acknowledgements

This research was funded by grants from the Ministry of education and science of Ukraine (№0120U102002).

**VOCATIONAL GUIDANCE WORK OF A SOCIAL STUDIES TEACHER
WITH SECONDARY SCHOOL STUDENTS**

Prof. Dr. Nataliya Oleksiuk

Ternopil National Volodymyr Hnatyuk Pedagogical University, Ukraine

ABSTRACT

The problem of professional self-determination of adolescents becomes very important in modern market economy, various forms ownership production capacity, and increased competition. In a sense, professional self-determination is the core for personality development and planning a person's life path, because the career enables a person to achieve personal fulfilment. The system of vocational guidance work of a social studies teacher at school involves providing professional social assistance to high school students, the essence of which is professional self-determination and conscious choice of the profession. Such activities ensure the effective use of personal potential of high school students, as well as an adequate ratio of their individual features and abilities with social demands. The result of career guidance work of a social studies teacher is a competitive, socially successful personality.

Key words: secondary education institution, student, social studies teacher, career guidance, implementation.

27.06.2021

ISBN: 978-605-70671-4-2

Iksad Global Publications – 2021©